

Vragen en antwoorden zijn centrale vormen van talig handelen. Deze studie onderzoekt hoe uitingen in een gesprek tot vragen en antwoorden worden gemaakt. Na een uitvoerige bespreking van de taalkundige literatuur, wordt er beschreven hoe gespreksdeelnemers vraag- en antwoordbeurten construeren, hoe ze vragen van een context voorzien, aan welke condities antwoorden moeten voldoen en hoe daarover onderhandeld wordt. De methode is conversatie-analytisch; het soort vraagstellingen dat onderzocht wordt, is linguïstisch-pragmatisch.

Harrie Mazeland

vraag/antwoord-sequenties

Harrie Mazeland

vraag/antwoord-sequenties

VRAAG/ANTWOORD-SEQUENTIES

Uitgaven Stichting Neerlandistiek VU

- 1 OlfPraamstra. *Repertorium op de brieven van Conrad Busken Huet*. Amsterdam, 1987
- 2 W.F.G.Breekveldt. *Pragmatiek van een roman, een onderzoek naar aspecten van Cornelia Wildschut, roman in brieven door E. Wolff-Bekker en A.Deken*. Amsterdam, 1988.
- 3 B.P.M.Dongelmans. *Van Alkmaar tot Zvijndrecht, alfabet van boekverkopers, drukkers en uitgevers in Noord-Nederland, 1801-1850*. Amsterdam, 1988.
- 4 E.Ruijsendaal. *Terminografische index op de oudste Nederlandse grammaticale werken*. Amsterdam, 1989.
- 5 Fred de Bree, Roel Zemel [red]. *'In onse scole', opstellen over Middeleeuwse letterkunde voor prof.dr. Margaretha H.Schenkeveld*. Amsterdam, 1989.
- 6 C.Huygens. *Mengelingh*, ed. A.van Strien. Amsterdam, 1990.
- 7 H.Reeser. *Repertorium op de briefwisseling van A.L.G.Bosboom-Toussaint*. Amsterdam, 1990.
- 8 Jan Noordegraaf, Roel Zemel [red]. *Accidentia, taal- en letteroefeningen voor Jan Knol*. Amsterdam, 1991.
- 9 G.R.W.Dibbets. *Vondels zoon en Vondels taal. Johannes Vollenhove en het Nederlands*. Amsterdam, 1991.
- 10 Harrie Mazeland. *Vraag/antwoord-sequenties*. Amsterdam, 1992.

Redactieraad

Dr. Th.A.J.M.Janssen
Dr. J.Noordegraaf
Dr. M.H.Schenkeveld

Harrie Mazeland

vraag/antwoord-sequenties

Stichting Neerlandistiek
Amsterdam
1992

© Copyright 1992 H.J.Mazeland.
Grafische verzorging: Equipage Drukwerkproducties Arnhem bv

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Mazeland, Harrie

Vraag/antwoord-sequenties / Harrie Mazeland. - Amsterdam :
Stichting Neerlandistiek VU
Ook verschenen als proefschrift Groningen, 1992. - Met lit. opg.
ISBN 90-72365-21-6
Trefw.: sociolinguïstiek.

Die Deutsche Bibliothek - CIP-Einheitsaufnahme

Mazeland, Harrie:
Vraag-antwoord-sequenties / Harrie Mazeland. - Münster :
Nodus-Publ., 1992
ISBN 3-89323-404-7

VOORWOORD

Dit boek gaat over vragen en antwoorden, of, om al iets precieser te zijn, over de methoden waarmee gespreksdeelnemers uitingen tot vragen en antwoorden maken. Vraag/antwoord-relaties worden vanuit een conversatie-analytisch perspectief onderzocht. Problemen die tot het gebied linguïstische pragmatiek horen, worden daardoor op een manier aangepakt die een uniek inzicht geeft in de samenhang tussen de constructie van uitingen en de wijze waarop die sequentieel georganiseerd worden.

De basis voor de analyse werd gelegd in het SSCW-project “Interviews als gesprekken: gespreksanalytisch onderzoek naar sociaal-wetenschappelijke interviews” onder leiding van dr. Paul ten Have (NWO-dossiernummer 500-278-005; vgl. Mazeland 1989).

Voor mijn theoretische vorming in het ‘pre-dissertatie’-tijdperk zijn de contacten met Konrad Ehlich, Jochen Rehbein, Dieter Wunderlich en Gail Jefferson van groot belang geweest.

Afzonderlijke delen van eerdere versies heb ik besproken met Martha Komter, Ad Foolen en Gerard Hubers. Een deel van de analyse bouwt voort op het werk dat ik samen met Hanneke Houtkoop gedaan heb.

Mijn promotor prof.dr. Ton van der Geest dank ik voor de zorgvuldige wijze waarop hij meerdere versies besproken heeft. Met name de openheid waarmee hij me op methodologische inconsistenties wees en – zijns ondanks ? – meermaals consequenter de conversatie-analyse bedreef dan ik zelf, hebben de uiteindelijke versie alleen maar beter gemaakt.

Mijn dank en respect gaan verder vooral uit naar Paul ten Have. De afgelopen vijf jaar was hij niet alleen mijn voornaamste gesprekspartner en lezer. Hij heeft ook voor de intellectuele omgeving gezorgd die de totstandkoming van deze studie mogelijk heeft gemaakt.

Amsterdam 4 november 1991

h.m.

Globale Inhoudsopgave

hoofdstuk:		pagina
1.	uitgangspunten, probleemstelling, data en methode	1
2.	vragen en antwoorden. literatuurbespreking	23
3.	context en constructie van vraagwoord-vragen	77
4.	vragen en antwoorden	147
5.	de verwerking van antwoorden	201
6.	<i>discourse unit</i> vraag/antwoord-sequenties	257
7.	tot slot	307
-	opmerkingen	313
-	bibliografie	365
-	registers	381
-	bijlage 1: transcriptie-conventies	387
-	<i>summary</i>	391

INHOUDSOPGAVE

pagina

1.	UITGANGSPUNTEN, PROBLEEMSTELLING, DATA EN METHODE	
1.0	<i>inleiding</i>	1
1.1	<i>conversatie-analyse en de studie van taalgebruik</i>	2
1.2	<i>enkele methodologische opmerkingen</i>	4
1.2.1	<i>case- en collectie-studies</i>	5
1.2.2	<i>regels, principes en reflexiviteit</i>	6
1.2.3	<i>analytische inductie</i>	9
1.3	<i>data, gesprekstype en het micro/macro-probleem</i>	13
1.3.1	<i>het corpus</i>	13
1.3.2	<i>open en half-open interviews: gespreksbeschouwend</i>	13
1.3.3	<i>open en half-open interviews: gespreksanalytisch</i>	16
1.3.4	<i>talige interactie en sociale structuur</i>	19
1.4	<i>kortom</i>	21
2.	VRAGEN EN ANTWOORDEN. LITERATUURBESPREKING	
2.0	<i>inleiding</i>	23
2.1	<i>vraag- en antwoordzinnen</i>	24
2.1.0	<i>inleiding</i>	24
2.1.1	<i>de formele structuur van vraagzinnen</i>	27
2.1.2	<i>de functionele structuur van vraagzinnen</i>	29
2.2	<i>vragen als proposities</i>	35
2.2.0	<i>inleiding</i>	35
2.2.1	<i>categoriale theorieën</i>	36
2.2.2	<i>propositionele theorieën</i>	38
2.1.3	<i>imperatief-epistemische theorieën</i>	41
2.3	<i>vragen als handelingen</i>	43
2.3.0	<i>inleiding</i>	43
2.3.1	<i>vragen als taaldaden</i>	44
2.3.2	<i>taaldaden en gespreksanalyse</i>	49
2.3.3	<i>handelingstheorie en diskursanalyse</i>	53
2.4	<i>vragen als eerste deel van een aangrenzend paar</i>	59
2.4.0	<i>inleiding</i>	59
2.4.1	<i>aangrenzende paren en conditionele relevantie</i>	60
2.4.2	<i>preferentie-organisatie</i>	63
2.4.3	<i>pre-sequenties en preliminaire activiteiten</i>	69
2.5	<i>tot slot van dit hoofdstuk</i>	74
3.	CONTEXT EN CONSTRUCTIE VAN VRAAGWOORD-VRAGEN	
3.0	<i>inleiding</i>	77
3.1	<i>het topic en de constructie van vraagbeurten</i>	78
3.1.0	<i>twee vragen naar aanleiding van een observatie</i>	78
3.1.1	<i>thema, topic/focus en gegeven/nieuw</i>	79
3.1.1	<i>beurt-interne en beurt-externe introductie van de topic-entiteit</i>	84

3.1.3	de identificeerbaarheid van de topic-entiteit	87
3.1.4	topic-introductie en de constructie van vraagbeurten	92
3.2	<i>de formulering van het topic van vraagwoord-vragen</i>	94
3.2.0	inleiding	94
3.2.1	pragmatische aspecten van het gebruik van voornaam- woorden in vraagwoord-vragen	96
3.2.2	terug naar de uitgangsobservaties	106
3.3	<i>de constructie van de vraagstellingseenheid</i>	107
3.3.0	inleiding	107
3.3.1	een conversatie-analytische benadering van de constructie van uitingen	108
3.3.2	de samenstelling van de vraagstellingseenheid	111
3.3.3	de informatie-structuur van de vraagstellingseenheid	117
3.3.4	pragmatische aspecten van de eerste zinsplaats van de constituent met het vraagwoord	123
3.3.5	samenvatting: het ontwerp van de vraagstellingseenheid	128
3.4	<i>de constructie van vragen en de interactionele organisatie van kennis</i>	129
3.4.0	inleiding	129
3.4.1	kennis-schema's	130
3.4.2	kennis-schema's en gesprekken	131
3.4.3	het situatie-gebonden karakter van kennis-organisatie	137
3.5	<i>tot slot van dit hoofdstuk</i>	142
4.	VRAGEN EN ANTWOORDEN	
4.0	<i>inleiding</i>	147
4.1	<i>relevante antwoorden</i>	147
4.1.0	inleiding	147
4.1.1	de conditionele relevantie van antwoorden op vraagwoord-vragen	148
4.1.2	relevantie, analyseperspectief en context	152
4.1.3	relevantie en zelfcorrecties van vragenstellers	159
4.1.4	alternatieve verzamelingen van relevantiecriteria	166
4.1.5	samenvatting	169
4.2	<i>passende antwoorden</i>	170
4.2.0	inleiding	170
4.2.1	passendheid en thematische consistentie	171
4.2.2	passendheid en gesprekstype	175
4.2.3	<i>recipient design</i> en de voorkeur voor minimalisering	181
4.2.4	overspecificerende antwoorders en de oriëntatie op generaliseerbare informatie van interviewers	185
4.2.5	samenvatting	189
4.3	<i>correcte antwoorden</i>	190
4.3.0	inleiding	190
4.3.1	de sequentiële relevantie van correctheid	191
4.4	<i>tot slot van dit hoofdstuk</i>	199

5.	DE VERWERKING VAN ANTWOORDEN	
5.0.	<i>inleiding</i>	201
5.0.1	het niet-minimale belang van minimale responsen in onderzoeksvraaggesprekken	203
5.1	<i>c.a.-studies over de functies van minimale responsen</i>	207
5.2	<i>antwoord-compleetheid</i>	217
5.2.0	inleiding	217
5.2.1	het post-antwoord onderhandelingstraject	218
5.2.2	onderhandelingen over antwoord-compleetheid	224
5.2.2.a	interviewer-oriëntatie op antwoord-uitbreiding	230
5.3	<i>enkele varianten van het post-antwoord traject</i>	233
5.3.0	inleiding	233
5.3.1	<i>same-speaker-</i> en <i>cross-speaker-</i> paren vanontvangstbevestigingen	233
5.3.2	duplicering van een respons van het <i>ja/nee</i> -type	238
5.3.3	ontvangstbevestiging plus hoorbare inademing	243
5.3.4	niet-alleenstaande ontvangstbevestigingen	250
5.4	<i>de minimale structuur van vraag/antwoord-sequenties</i>	253
6.	DISCOURSE UNIT VRAAG/ANTWOORD-SEQUENTIES	
6.0	<i>inleiding</i>	257
6.1	<i>vragen in discourse units: de methodische opschorting van het contigüiteitsprincipe</i>	261
6.2	<i>de structurering van discourse-unit-antwoorden</i>	276
6.3	<i>de verwerking van discourse-unit-antwoorden</i>	286
6.3.0	inleiding	286
6.3.1	recipiëntschap tijdens en na de produktie van een antwoord-DU	287
6.3.2	inhoudsgerichte vormen van recipiëntschap in onderzoeksvraaggesprekken: inschattingen, commentaren, herhalingen en formuleringen	294
6.4	<i>tot slot van dit hoofdstuk</i>	305
7.	TOT SLOT	
-	opmerkingen bij hoofdstuk 1	313
-	opmerkingen bij hoofdstuk 2	316
-	opmerkingen bij hoofdstuk 3	334
-	opmerkingen bij hoofdstuk 4	346
-	opmerkingen bij hoofdstuk 5	356
-	opmerkingen bij hoofdstuk 6	362
-	bibliografie	365
-	namenregister	381
-	zakenregister	383
-	bijlage 1: transcriptie-conventies	387
-	summary	391

1. UITGANGSPUNTEN, PROBLEEMSTELLING, DATA EN METHODE

1.0 inleiding

In deze studie worden de methoden onderzocht waarmee gespreksdeelnemers vraag/antwoord-sequenties tot stand brengen. Daarbij beperk ik me tot sequenties die geïnitieerd worden door middel van een vraagwoord-vraag.

De analyse wordt ontwikkeld aan de hand van data uit een corpus transcripties van gedeeltes uit onderzoeksvraaggesprekken. Wat betreft werkwijze gaat het om een conversatie-analytische studie, wat betreft het soort vraagstellingen is het eerder een linguïstisch-pragmatische studie.

De minimale informatie dat vraagwoord-vragen tot stand gebracht worden met behulp van zinnen waarin een vraagwoord als *wie*, *wat*, *hoe* of *waar* gebruikt wordt, is gewoonlijk voldoende om de onderscheiding van dat type vragen te legitimeren. Toch is er niet veel bekend over de wijze waarop vragen interactioneel geconstitueerd en herkenbaar gemaakt worden, - laat staan over hoe uitingen tot antwoorden op een vraag gemaakt worden.

Hoe een bepaald type uitingen zo vormgegeven wordt dat ze het werk kan doen van het stellen van een vraag of het geven van een antwoord, is nog te weinig onderzocht vanuit een interactioneel, handelingsgeoriënteerd perspectief. Bij 'vormgeving' van uitingen denk ik dan niet alleen aan het gebruik van een bepaald type lexemen zoals vraagwoorden. De werking van een uiting kan niet alleen verklaard worden door die te analyseren in termen van het gebruik van een beperkte klasse van elementen die de functie van het betreffende uitingstype zouden markeren. Het lijkt aannemelijker dat uitingen in hun geheel zo geconstrueerd en sequentieel ingebed worden dat ze de werking hebben die een spreker ermee tot stand probeert te brengen.

Bij vraag/antwoord-sequenties denkt men merkwaardigerwijze meestal alleen aan het vraag/antwoord-paar zelf. Dat vragen een bepaalde voorgeschiedenis hebben, op een specifieke manier contextueel verankerd moeten worden en daar ook de formele kenmerken van vertonen, of dat antwoorden een nageschiedenis hebben waarin de adequaatheid van het antwoord door de gespreksdeelnemers wordt onderzocht, *casu quo* dat vraag/antwoord-paren vaak gevolgd worden door *post-antwoord*-sequenties waarin de voorafgaande sequentie nog verder uitgewerkt wordt, zijn fenomenen die over het algemeen niet tot de vraag/antwoord-problematiek worden gerekend.

Dit soort kwesties wil ik in deze studie onderzoeken. Onderzocht wordt wat voor vormen van gespreksorganisatie in vraag/antwoord-sequenties tot stand gebracht worden; hoe gespreksdeelnemers vraagwoord-vragen construeren en sequentieel inbedden; aan welke condities antwoorden moeten voldoen en hoe daarover in post-antwoord sequenties onderhandeld wordt.

De beslissing om me te beperken tot vraag/antwoord-sequenties die geïnitieerd worden door een vraagwoord-vraag, is betrekkelijk willekeurig geweest. Enerzijds biedt het gebruik van vraagwoord-vragen een handzaam formeel criterium om een bepaalde deelverzameling potentiële data in het te onderzoeken corpus af te bakenen. Anderzijds leek het me intuïtief onaannemelijk dat de handelingen die door verschillende soorten vraagzinnen tot stand gebracht worden, allemaal teruggevoerd zouden kunnen worden op enkele uniforme principes. Tot het tegendeel bewezen is, ga ik er van uit dat vormverschillen functioneel gemotiveerd zijn, - dat wil zeggen, het gebruik van een bepaalde vorm is een aanwijzing dat gespreksdeelnemers daar iets bijzonders mee doen. Tegen de achtergrond van die aanname leek het daarom zinniger in eerste

instantie elk type vraag/antwoord-sequenties afzonderlijk aan een gedetailleerd onderzoek te onderwerpen voordat de specifica van een bepaald type weggeabstraheerd worden ten gunste van een beschrijving van globale overeenkomsten.

Eerlijkheidshalve moet ik hier nog aan toevoegen dat de beslissing me te beperken tot vraagwoord-vraag geïnitieerde vraag/antwoord-sequenties bovendien werd beïnvloed door het idee – of beter gezegd, een *folk-ideology* –, dat vraagwoord-vragen prototypisch zouden zijn voor vraaghandelingen. Maar dat is natuurlijk een gevoel dat uiteindelijk gebaseerd is op impliciete, onbewuste gebruikersintuities over de wijze waarop het concept 'vraag' gedefinieerd zou moeten worden. Het lijkt daarom verstandiger deze studie te zien als een poging een expliciete, controleerbare en meer neutrale definitie van vraagwoord-vragen te ontwikkelen door empirisch te onderzoeken hoe zulke vraagzinnen door gespreksdeelnemers in vraag/antwoord-sequenties gebruikt worden.

Het onderzoeksobject behoeft geen legitimatie. Vragen en antwoorden zijn centrale, elementaire vormen van talig handelen. De onderzoeksmethode en de ideeën daarachter moeten wel toegelicht worden. Toch zal ik dat in dit hoofdstuk slechts summier doen. In hoofdstuk 2 zal ik een aantal relevante taalwetenschappelijke benaderingen van vragen, *casu quo* vraag/antwoord-relaties bespreken. Aan de hand daarvan zal ik het onderzoeksperspectief verder ontwikkelen en verantwoorden.

In dit hoofdstuk zal ik alleen een aantal uitgangspunten van de etnomethodologische conversatie-analyse formuleren en de specifieke, meer linguïstisch geïntereerde invulling motiveren die ik daaraan geef (§ 1.1). In de daaropvolgende paragraaf wil ik een aantal methodologische opmerkingen maken, – onder andere ten aanzien van de status van regels, de betekenis van kwantificering in kwalitatief onderzoek, het soort generalisaties dat ik maak en welke eisen daaraan te stellen zijn (§ 1.2). In de slotparagraaf van dit hoofdstuk zal ik tenslotte nog iets zeggen over de data, het soort situatie waar die uit komen en hoe momentopnames van talige interacties zich verhouden tot eigenschappen van de globale sociale structuur (§ 1.3).

1.1 conversatie-analyse en de studie van taalgebruik

De conversatie-analyse (c.a.) is in de jaren zestig ontstaan uit en als een vorm van de etnomethodologie.¹ De etnomethodologie deelt met de traditionele sociologie haar belangstelling voor sociale structuren. Ze verschilt daarvan door vooral te onderzoeken *hoe* sociale constellaties tot stand worden gebracht en dat vaak ook nog te doen door vooral te kijken naar 'micro'-interacties in alledaagse situaties.

Een centrale opvatting die een grote verscheidenheid aan etnomethodologisch onderzoek steeds weer aannemelijk probeert te maken, is dat sociale structuren in de interactie zelf methodisch geconstitueerd en gehandhaafd worden. Handelingen van gespreksdeelnemers zijn het resultaat van een praktische, situatie-gebonden methodologie en zijn voor hun betekenis afhankelijk van de specifieke context waarin ze tot stand komen. Sociale orde is geen produkt van regels die vastgelegd zijn in daarvan onafhankelijke structuren. De leden van een cultuur zouden sociale situaties veeleer als zichzelf uitleggende constellaties behandelen. De methoden waarmee in interacties van binnen uit betekenis toegekend wordt aan de omgeving, vormen ook de middelen waarmee die omgeving als een bepaald soort sociale situatie waargenomen wordt. (Vgl. Lee 1987, p.22-24)

In de conversatie-analyse is het idee dat sociale constellaties in en vanuit interacties zelf geconstitueerd worden, uitgewerkt door transcripties van opnames van alledaagse

informele gesprekken te analyseren. Die werkwijze heeft een aantal voordelen. Omdat de analyse empirisch is, wordt zoveel mogelijk vermeden dat de onderzoeker modellen maakt die slechts intuïtief met een werkelijkheid overeen lijken te komen. En omdat het materiaal niet langs experimentele weg verkregen is, lijkt de kans kleiner dat de analyticus zich met artefacten bezig houdt die door zijn methode van onderzoek zelf geconstrueerd zijn (vgl. met name Lynch 1985).

Hoewel het hier nog slechts om een globale karakterisering van de werkwijze gaat, laat die al meteen een methodologische houding zien die typisch is voor conversatie-analytisch onderzoek. C.a.-onderzoek vergt empirische strengheid. Niet empirisch gefundeerde theorievorming wordt gewantrouwd. Hoewel die empirische oriëntatie een van de belangrijkste redenen vormt waarom ik de conversatie-analyse methodologisch aantrekkelijk vond en vind, zal ik in deze studie toch vaak gebruik maken van inzichten die 'elders' in de linguïstiek ontwikkeld werden. Maar dan steeds wel op zo'n manier dat aannemelijk gemaakt kan worden dat het daarbij om methoden gaat waarop gespreksdeelnemers zich observeerbaar oriënteren.

Het soort objecten dat in de conversatie-analyse onderzocht wordt, betreft op het niveau van de lokale gespreksorganisatie met name de beurtwisselingssystematiek, methoden van sequentiële organisatie van uitingen (aangrenzende paren, pre-sequenties, insertie-sequenties) en de organisatie van correcties (*repair*). Op het niveau van de globale structuur van gesprekken – die overigens onvermijdelijk geworteld is in de lokale organisatie van gesprekken – werden zulke zaken onderzocht als de opening en afsluiting van gesprekken, andere vormen van fasering, de organisatie van gespreks-eenheden groter dan een beurt en – deels daarmee samenhangend – verschillende vormen van thematische organisatie.

Naast de eerder geschetste uitgangspunten van de etnomethodologie, maakt de c.a. de volgende claims ten aanzien van de aard van sociale interactie:

- (i) bijdragen aan interacties zijn context-georiënteerd;
- (ii) interacties zijn tot op het niveau van het kleinste detail geordend, – dat wil zeggen, methodisch tot stand gebracht.

Kenmerkend voor de wijze waarop onderzoeksobjecten geanalyseerd worden, is dat die enerzijds zo abstract worden beschreven dat daarin het formele, context-overstijgende karakter wordt geformuleerd van de methoden die gespreksdeelnemers hantieren, anderzijds duidelijk gemaakt wordt hoe die methoden context-sensitief toegepast worden. Daarbij gaat de vraag naar het *hoe* steeds vooraf aan vragen naar het *wat* of het *waarom*.

De werkwijze en resultaten van de conversatie-analyse zijn met name in de jaren zeventig van belang geweest in de ontwikkeling van de linguïstische pragmatiek en interactionele sociolinguïstiek, – die vormen van taalwetenschap waarin interactionele aspecten van taalgebruik onderzocht worden. Toch verdragen conversatie-analyse en linguïstiek elkaar maar ten dele. Niet alleen omdat de taalwetenschap meer waarde hecht aan de methodologische eis van de formaliseerbaarheid van een beschrijving. Ook omdat bepaalde typisch linguïstische probleemstellingen hetzij minder prioriteit gegeven wordt in c.a.-onderzoek, hetzij een andere vorm krijgen dan die welke de canon van de taalwetenschap is.

Met betrekking tot vraag/antwoord-sequenties verwijten linguïstisch georiënteerde gespreksanalytici als Brown & Yule de conversatie-analyse bijvoorbeeld voorbij te gaan aan taalkundig interessante aspecten van de interpretatie van uitingen waarin vraagzinnen gebruikt worden. Kwesties zoals hoe een gespreksdeelnemer bepaalt of een vraagzin het eerste deel van een *vraag/antwoord*-sequentie is, of dat het daarbij om een inser-

tie-sequentie of zelfs om een antwoord zou kunnen gaan, zouden niet of onvoldoende aan de orde gesteld worden, - zeker wat betreft de taalkundige kant van dat soort problemen:

“This type of question is never really raised by those undertaking the analysis of conversational interaction, largely because little attempt is made to discuss the relationship between linguistic form and the interactive functions proposed.” (Brown & Yule 1983, p.230-31)

Dit soort kritiek is ten dele juist en vormt - omdat ik die zelf ook had en heb - een belangrijk motief voor het hier te presenteren onderzoek. Ze is echter ook deels onterecht. Ze lijkt voort te komen uit een onbegrip voor het soort beschrijvingen waarin de conversatie-analyse geïnteresseerd is. De conversatie-analyse onderzoekt wel degelijk de vorm van uitingen. Maar anders dan in de linguïstiek gebruikelijk is, wordt taal niet als een object *in its own right* onderzocht. Taalgebruik wordt steeds als een vorm van sociaal handelen bestudeerd. De vorm van een uiting betreft daarom niet alleen zulke niveaus als de grammaticale structuur en de daarmee associeerbare betekenis, maar minstens evenzeer de positie die een uiting sequentieel inneemt in een bepaalde context.

De c.a. onderzoekt gesprekken als een stap-voor-stap proces. Er wordt geprobeerd de methoden te beschrijven waarmee een gespreksdeelnemer in de loop van een gesprek de procedures analyseert die ten grondslag liggen aan de constructie van een voorafgaande uiting om zo de consequenties te begrijpen die die uiting heeft voor zijn eigen volgende uiting. (Vgl. Lee 1987, p.34-50.) Waar in een traditioneel linguïstische benadering eerder causaal geredeneerd wordt - bijvoorbeeld, omdat een uiting vorm *f* en inhoud *p* heeft, kan ze fungeren als een vraag -, gaat de c.a. vooral procedureel-sequentieel te werk. Wanneer uit de voortzetting die een uiting krijgt blijkt dat ze als een vraag geïnterpreteerd wordt, is het primair op te lossen probleem te bepalen *hoe* gespreksdeelnemers zo'n interpretatie methodisch tot stand brengen.

Toen in de inleiding op deze paragraaf gezegd werd dat het soort vraagstellingen dat in deze studie onderzocht wordt, eerder te karakteriseren is als pragmalinguïstisch dan conversatie- analytisch, bedoelde ik daar dan ook het volgende mee. Mijn opvatting over linguïstische pragmatiek is dat daarin onderzocht wordt hoe betekenissen interactioneel tot stand gebracht worden in taalgebruik in een bepaalde sequentiële context en in een bepaalde situatie.

Die opvatting is ruimer dan bijvoorbeeld die welke Gazdar (1979) of Levinson (1983) hebben over wat linguïstische pragmatiek zou moeten zijn. Ik beschouw de pragmatiek niet als een soort restwetenschap waarin de studie van de betekenis van taalgebruik onderzocht wordt voorzover de produktie van die betekenissen niet beschreven wordt in bijvoorbeeld logisch-semantisch of syntactisch onderzoek. In overeenstemming met de zojuist geformuleerde uitgangspunten zijn zowel taalstructuren als de betekenissen die daarin tot stand worden gebracht, op zijn minst *ook* vanuit het perspectief van het praktische taalgebruik te onderzoeken.

1.2 enkele methodologische opmerkingen

In deze paragraaf zal ik mijn onderzoek karakteriseren in termen van de onderzoeksvormen die in de conversatie-analyse gangbaar zijn (§ 1.2.1). Daarna zal ik ingaan op de methodologische consequenties van een tweetal problemen in verband met interpretatief onderzoek van taalgebruik: (i) de status van regels; (ii) het gebruik van de kennis die de analyticus heeft als lid van de cultuur waarin het onderzoeksmateriaal

geproduceerd is. (§ 1.2.2) Tenslotte zal ik een aantal methodologische criteria formuleren en daarbij vooral ingaan op een bepaalde vorm van kwalitatief empirisch onderzoek, – analytische inductie (§ 1.2.3).

1.2.1 case- en collectie-studies

In termen van Ten Have (1989b) zou ik mijn onderzoek typeren als een probleemstelling-gestuurde vorm van *exploratieve corpus-analyse*. Het gaat om kwalitatief onderzoek van een beperkte hoeveelheid materiaal. Het corpus fungeert als een verzameling potentiële data. Een element van het corpus – in dit geval een collectie transcripties van opnames van onderzoeksvraaggesprekken – fungeert pas als datum wanneer het tot analyse-object wordt gemaakt. Hetzelfde object kan vanuit uiteenlopende analyseperspectieven tot verschillende soorten data gemaakt worden.

De notie *exploratief* impliceert niet alleen dat de onderzoeker een zekere speelruimte heeft ten aanzien van de fenomenen die hij onderzoekt of het soort probleemstellingen dat hij formuleert. Ze benadrukt ook dat het ten dele om fenomenen gaat die alleen door zorgvuldige analyse van het onderzoeksmateriaal ontdekt kunnen worden. De beperking *probleemstelling-gestuurd* is toegevoegd omdat de selectie van data steeds bepaald werd door dat aspect van vraag/antwoord-sequenties dat in een bepaalde fase van het onderzoek op de voorgrond stond.

In etnomethodologisch georiënteerd onderzoek kunnen grofweg twee werkwijzen onderscheiden worden. In de ene vorm – zogenaamde *single case*-studies – wordt één enkel geval uitvoerig en gedetailleerd onderzocht. Die statistisch gezien twijfelachtige werkwijze wordt verantwoord doordat het niet gaat om representativiteit ten aanzien van de populatie van al dat soort gevallen, maar eerder om een soort *formele representativiteit* ten aanzien van de methoden waarmee het betreffende sociale fenomeen tot stand wordt gebracht (vgl. de volgende subparagraaf, § 1.2.2). De basis daarvan is het afzonderlijke geval en alleen daarin zijn die methoden observeerbaar:

“While methodical structures are invariant and independent (=reproducible), they nevertheless remain occasioned. They can only emerge as integral details of constructed in situ occasions and as practical machineries for the here and now constructions of such occasions.” (McHoul 1982, p.99)

De *“contemptuous attitude towards the particular case”* en *“the craving for generality”* die de latere Wittgenstein typerend acht voor meer universalistisch georiënteerde vormen van wetenschapsbeoefening (1958, p.18), wordt in etnomethodologisch onderzoek omgekeerd tot een werkwijze die als uitgangspunt heeft dat de methoden waarmee de leden van een cultuur sociale werkelijkheden constitueren per definitie een situatie-gebonden, *in-situ* karakter hebben. (Vgl. met name Garfinkel 1967; Garfinkel & Sacks 1970 en Lynch 1985)

De tweede manier van werken – die met name gangbaar is in de conversatie-analyse en die ik in dit onderzoek ook zoveel mogelijk zal volgen – ontwikkelt beschrijvingen op basis van gedetailleerde analyses van een collectie van *tokens* van het te onderzoeken fenomeen. Dit soort onderzoek wordt wel *collectie-studies* genoemd (vgl. bijvoorbeeld McHoul 1982). Net zoals in *single-case* studies is het concrete, afzonderlijke en bijzondere geval het uitgangspunt. Enerzijds biedt dit soort studies de mogelijkheid de verschillende omstandigheden te onderzoeken waarin bepaalde methoden context-

sensitief worden toegepast. Anderzijds ligt de nadruk sterker op de ontwikkeling van een generalisering waarin de formele eigenschappen van de methoden waarmee het afzonderlijk geval observeerbaar geproduceerd wordt, recht gedaan wordt (vgl. bijvoorbeeld Schegloff 1968).

In het ideale geval zouden beide werkwijzes – *single case*- en collectie-studie – elkaar in de achtereenvolgende fases van het onderzoek moeten afwisselen en aanvullen (vgl. Ten Have 1987, p.292 e.v.). In eerste instantie wordt het afzonderlijke geval geanalyseerd als een document van een oriëntatie op een relatief algemene 'procedure'. Enerzijds kan zo'n procedure uit dat ene geval gereconstrueerd worden, anderzijds moet onderzocht worden of gespreksdeelnemers zich daar in soortgelijke gevallen ook op oriënteren.

Wat betreft dat laatste punt wordt bij voorkeur niet naar bevestiging gezocht. Klassen van uitzonderingen op of wijzigingen van het algemene principe zijn methodologisch gezien eigenlijk veel interessanter. Wanneer gespreksdeelnemers inderdaad zoiets als het in-eerste-instantie geformuleerde principe hanteren, zouden afwijkingen eigenschappen moeten vertonen die aan het betreffende principe een soort *second order validity* verlenen (vgl. Sacks 1987, p.59 e.v.). Een vuistregel waardoor ik me dan ook bij de selectie van mijn data heb laten leiden, is de volgende: begin met de simpelste, schijnbaar duidelijkste en schijnbaar meest typische gevallen en onderzoek pas in tweede instantie complexere of schijnbaar afwijkende gevallen.

Simple, 'prototypische' gevallen zijn het meest geschikt om aan de hand daarvan een eerste beschrijving van een fenomeen te ontwikkelen. Op grond daarvan kunnen in tweede instantie eventuele complexere, meng- of anderszins afwijkende vormen onderzocht worden op hun betekenis voor de analyse-in-eerste-instantie.

Een consequentie van die vuistregel is dat in eerste instantie vaak schijnbaar voor de hand liggende, kennelijk onproblematisch observeerbare constateringen worden gedaan, – het gaat immers om simpele dingen. Wanneer men die voor de *eerste keer* hoort, lokken ze eerder reacties uit als 'dat wist iedereen toch al lang' dan verbazing over het gevondene. Zo'n 'leken'-kritiek gaat niet alleen voorbij aan het verschil tussen impliciet *kunnen* en expliciet *kennen* (of tussen *practical* en *discursive consciousness*; vgl. Giddens 1979, p.24).² Het is juist ook zo dat

"(...) one commonly tends to avoid making 'obvious' observations because it is not obvious what thereafter is to be done with them. But omnipresence and ready observability need not imply banality, and, therefore, silence. Nor should they only set off a search for exceptions or variation. Rather, we need to see that with such mundane recurrences we are picking up things which are so overwhelmingly true that if we are to understand that sector of the world, they are something we will have to come to terms with. And, as it happens, they are a tremendous resource." (Sacks 1987, p.56)

1.2.2 regels, principes en reflexiviteit

Twee centrale methodologische problemen van onderzoek naar de interactionele aspecten van taalgebruik betreffen (i) de aard van het object 'taalgebruik'; (ii) de wijze waarop een onderzoeker van kennis gebruik maakt die hij heeft als lid van de cultuur waarin het fenomeen dat hij onderzoekt tot stand is gekomen.

ad (i). de aard van het object 'taalgebruik'.

Op het pragmatische niveau dat hier van belang is, zijn taalgebruiksregels geen digitale

ja/nee-regels, – het soort regels waar bijvoorbeeld meestal in grammaticaal onderzoek van uit wordt gegaan. De constatering dat in het Nederlands het lidwoord voor het zelfstandig naamwoord komt, lijkt bijvoorbeeld nog onproblematisch generaliseerbaar. Moeilijker wordt het al bij het soort taalgebruiksfenomenen dat Labov met zijn *variable-regels* heeft proberen te beschrijven (Labov 1972c). Dat concept werd juist ontwikkeld als een kritiek op de inadequaatheid van een eenzijdige toepassing van een categorisch regelbegrip.

In een kritiek op een puur logisch-formalistische benadering van taal formuleert Givón (1982) het volgende lijstje. Hij benadrukt daarin polemisch de verschillen tussen het soort aannames dat men maakt wanneer taalgebruik geanalyseerd wordt als het produkt van categorische regels en wanneer dat vanuit een – volgens hem realistischer – pragmatisch perspectief gedaan zou worden:

(uit: Givón 1982, p.83)

<i>pragmatic systems</i>	<i>logico-deductive systems</i>
<i>open-ended</i>	<i>closed</i>
<i>context-dependent</i>	<i>context free</i>
<i>continuous/non-discrete</i>	<i>discrete</i>
<i>inductive/abductive</i>	<i>deductive</i>

Op grond van vergelijkbare overwegingen stellen Brown & Yule zelfs dat ze geen *regels* expliciet maken, – een gespreksanalyticus zou alleen *regelmaticgheden* kunnen ontdekken en beschrijven (1983, p.22 e.v.). Afgezien van het belang van het onderscheid tussen *regelmaticgheden* en *regels*, zou ik nou net die concessie niet willen doen. Er lijkt eerder een ander regelbegrip nodig te zijn. De regels van taalgebruik zijn meestal – of op de meeste niveaus – geen absolute wetten. Eerder het soort oriëntaties dat Leech (1983, p.21-24) *principes* noemt: regels suggereren een eenduidig resultaat (onder conditie X, kan Y afgeleid worden van Z), terwijl het resultaat van principes een interpretatie is die zelf ook weer onderhandelbaar is. Van principes kan daarom afgeweken worden, – ze zijn *overrulable*. Zulke afwijkingen vooronderstellen bovendien een bijzondere, context-specifieke rationaliteit. Principes sturen de produktie en interpretatie van taalgebruik wel, maar behelzen ook altijd een keuze tussen niet-equivalente alternatieven. Van het meest geprefereerde alternatief kan afgeweken worden en zo'n afwijking is op zich betekenisvol (vgl. ook de bespreking van de notie *preferentie-organisatie* in § 2.4.2).

ad (ii). alledaagse kennis en objectiviteit

Zo gauw men het over interpretaties van taalgebruik heeft, stoot men op het probleem hoe te verantwoorden *dat* de beschouwer onvermijdelijk gebruik maakt van zijn eigen kennis van context, situatie, taal en cultuur om een interpretatie tot stand te brengen. Vaak wordt het gebruik van die kennis onbesproken gelaten, of er wordt geprobeerd – zoals in de sociologische inhoudsanalyse – om de wijze waarop die kennis gehanteerd wordt zo te standaardiseren dat het gebruik ervan onafhankelijk zou zijn van de individuele onderzoeker.

Diverse critici hebben erop gewezen dat de betrouwbaarheid die door een dergelijke standaardisering bereikt wordt, een artefact van het onderzoek zelf is.³ Iets als codeerdersovereenstemming is het resultaat van veelsoortige, meestal impliciete ad-hoc-redeeringen die gestuurd worden door een set van onvermijdelijk globale afspraken en instructies over de wijze waarop alledaagse kennis gebruikt wordt. Men kan wel distri-

buties vaststellen en daar quasi-hard statistische berekeningen op los laten, maar er zit altijd een interpretatief oncontroleerbaar moment in de wijze waarop de categoriserings tot stand komen waarop zulke tellingen en berekeningen gebaseerd zijn.⁴

Het lijkt daarom zinnig de eigen kennis niet alleen instrumenteel te behandelen als een verder niet analyseerbare 'bron', maar ook tot 'onderwerp' van onderzoek te maken.⁵ De vraag is alleen hoe. Turner (1971) doet het volgende voorstel:

"As a solution to the vexed problem of the relation between the shared cultural knowledge (members' knowledge) that the sociologist possesses and the analytic apparatus that it is his responsibility to produce, I propose the following:

A. The sociologist inevitably trades on his members' knowledge in recognizing the activities that participants to interaction are engaged in; for example, it is by virtue of my status as a competent member that I can recurrently locate in my transcripts instances of "the same" activity. This is not to claim that members are infallible or that there is perfect agreement in recognizing any and every instances; it is only to claim that no resolution of problematic cases can be effected by resorting to procedures that are supposedly uncontaminated by members' knowledge. (...)

B. The sociologist, having made his first-level decision on the basis of members' knowledge, must then pose as problematic how utterances come off as recognizable unit activities. This requires the sociologist to explicate the resources he shares with participants in making sense of utterances in a stretch of talk. At every step of the way, inevitably, the sociologist will continue to employ his socialized competence, while continuing to make explicit what these resources are and how he employs them. I see no alternative to these procedures, except to pay no explicit attention to one's socialized knowledge while continuing to use it as an indispensable aid. In short, sociological discoveries are ineluctably discoveries from within the society." (ib, p.177; geciteerd in Ten Have 1987, p.303-4)

Turner stelt dus voor onderzoek in twee fasen te laten verlopen. In de eerste fase gebruikt de onderzoeker zijn eigen lidmaatschapskennis om het materiaal te interpreteren. In een tweede fase probeert hij zorgvuldig te bepalen wat voor aanwijzingen hij gebruikt om tot een bepaalde categorisering of interpretatie te komen. (Vgl. Ten Have 1987, p.304 e.v.)

Daarbij doet zich echter hoe dan ook een bepaalde circulariteit voor. Een intentie, motief of patroon kan alleen maar als zodanig herkend worden wanneer de analyticus zelf ook de principes hanteert die hij aan de door hem onderzochte taalgebruikers toeschrijft. Anders gesteld, - de principes waarvan ik als beschouwer suggereer dat taalgebruikers zich daar op oriënteren, zijn door mij als 'gewone' recipiënt gebruikt om in een tekst interpretaties tot stand te brengen op basis waarvan ik als analyticus iets probeer te zeggen over hoe taalgebruikers te werk gaan.

Zowel als 'gewone' recipiënt als als analyticus heb ik dus een sociaal verschijnsel 'geconstitueerd' door bijvoorbeeld een reeks uitingen te zien als aanwijzingen dat er een bepaald patroon van kracht is. Garfinkel (1967) noemt die werkwijze de 'documentaire methode van interpretatie'⁶: gespreksdeelnemers interpreteren interacties niet alleen en niet zo maar op grond van een onderliggend patroon; zij constitueren zulke patronen elke keer weer opnieuw actief en *ad hoc* in de interactie zelf door elkaars activiteiten te behandelen als een document van een bepaald patroon. Gespreksdeelnemers maken elkaars activiteiten redelijk, methodisch, geordend, kortom beschrijfbaar en interpreteerbaar door deze te analyseren als het produkt van een oriëntatie op een eraan ten grondslag gelegd patroon. Betekenisproductie wordt dus niet gezien als het mechanisch toepassen van vooraf beschikbare, buiten de interactie voorhanden interpretatieve schema's of kaders. Garfinkel benadrukt juist het proceskarakter van het toekennen van document/patroon-

relaties door dat te beschrijven als een methode van de actieve constitutie en permanente instandhouding van het interpretatieve karakter van interacties. Interpretatieve schema's bestaan slechts als een abstractie die deel uitmaakt van het proces waarin zulke generaliseringen bruikbaar zijn om interacties interpreteerbaar te maken.

De relatie die gespreksdeelnemers leggen tussen tussen document en patroon is *reflexief*. Het patroon in termen waarvan een object geïnterpreteerd wordt bestaat alleen bij gratie van de individuele realiseringen ervan. Een instantiëring van het patroon krijgt op haar beurt pas een bepaalde interpretatieve kwaliteit als manifestatie van dat patroon. Beide niveaus zijn wederzijds afhankelijk van elkaar en het ene zou zonder het andere niet als zodanig 'bestaan':

"(...) the activities whereby members produce and manage settings of everyday affairs are identical with members' procedures for making those settings 'accountable.' The 'reflexive', or 'incarnate' character of accounting practices and accounts makes up the crux of that recommendation." (Garfinkel 1967, p.1)

De interpretatie van interacties vertoont een bepaalde vorm van *reflexiviteit*. Zolang het tegendeel niet blijkt, nemen gespreksdeelnemers aan dat de principes waarmee zij activiteiten interpreteerbaar maken door ze in termen daarvan te beschrijven, dezelfde zijn als die waarmee die activiteiten geproduceerd worden. De generaliseringen die een analyticus maakt, hebben op hun beurt een soort 'dubbele' of 'meta'-reflexiviteit. Zij hebben hun grondslag

"in de kennis die mensen gebruiken om verschijnselen betekenis te geven - documenten in verband te brengen met patronen - en in de procedures die zij daarbij hanteren (...). Met andere woorden, onderzoekers kunnen een bijdrage leveren aan theorievorming omdat deelnemers theoretiseren, - dat wil zeggen dat deze op overeenkomstige wijze patronen toepassen op documenten die zo een overeenkomstig karakter krijgen, omdat deelnemers zich met een zekere systematiek gedragen, (...) en omdat onderzoekers deze dingen (...) zelf op hun beurt ook op overeenkomstige wijze doen." (Ten Have 1989b, p.8)

1.2.3 analytische inductie

Het principe dat in het bovenstaande citaat geformuleerd werd, is door Mehan (1979) tot een centraal methodologisch criterium voor gespreksanalytisch onderzoek gemaakt: een onderzoeker zou aannemelijk moeten maken dat zijn analyse en die van de gespreksdeelnemers tendentieel met elkaar convergeren. In Mehan's methodologische programma maakt deze eis deel uit van een pakket van vier criteria waaraan onderzoek van sociale interactie zou moeten voldoen. Het gaat daarbij om de volgende lijst (volledigheidshalve herhaal ik de 'convergentie-eis'): (i) *convergence between researchers' and participants' perspectives*;

(ii) *interactional level of analysis*: probeer uit te gaan van de principes waar taalgebruikers zich zelf op oriënteren en probeer ook aannemelijk te maken dat dat gedaan wordt; (iii) *retrievability of data*: de data aan de hand waarvan analyses ontwikkeld worden, moeten ook toegankelijk zijn voor de recipiënt van de analyse; (iv) *comprehensive data treatment*: alle relevante exemplaren van het te beschrijven fenomeen moeten in de analyse betrokken worden. (Vgl. Mehan 1979, p.19-25)

ad (i). convergentie van analyseperspectief.

Mehan zegt daar zelf onder andere het volgende over:

“If a researcher’s description of the organization of an event is valid, the participants within that event will orient to its structural features during the course of their interaction.” (ib., p.22)

Een onderzoeker moet proberen aan te tonen dat de gespreksdeelnemers zich oriënteren op de principes die men ontdekt denkt te hebben. Een van de procedures die in conversatie-analytisch onderzoek vaak gehanteerd wordt om aannemelijk te maken dat er sprake is van een dergelijke overeenstemming, is gebruik te maken van de analyses die gespreksdeelnemers zelf observeerbaar maken. De geëigende sequentiële positie waarop een recipiënt zijn analyse van een uiting van zijn gesprekspartner kan vertonen, is de volgende beurt. Een gespreksdeelnemer laat daarin zien hoe hij de vorige beurt gehoord heeft en biedt zo niet alleen zijn gesprekspartner de mogelijkheid die interpretatie te controleren, maar ook een externe onderzoeker. (Vgl. Sacks, Schegloff & Jefferson 1974, p.728).

Andere valideringsprocedures betreffen het onderzoek van de wijze waarop interpretaties die problemen opleveren interactioneel hersteld worden en het gebruik maken van de formuleringen die gespreksdeelnemers zelf in het gesprek van hun praktijken geven. Dergelijke retro- en prospectieve valideringstechnieken schieten mijns inziens echter tekort wanneer niet ook zorgvuldig bepaald wordt wat voor aanwijzingen een gespreksdeelnemer - of, algemener, een tekstproducent - zelf geeft in de wijze waarop hij zijn uitingen construeert en sequentieel plaatst. (Vgl. Mazeland 1982)

ad (ii). een interactioneel analyseperspectief.

Bij dit criterium gaat het eigenlijk om een operationalisering van de eis van convergentie tussen deelnemers- en beschouwersperspectieven. Mehan zegt daar het volgende over:

“The analysis starts with a particular aspect of the event and continues until a small set of recursive coding rules is located that completely describes the organization of the event. (...) The goal is to locate the organizing machinery (...) in the interaction, as a ‘cohort’s practical, situated accomplishment’ (Garfinkel & Sacks 1970, p.346). (...) The policy ‘if it is a phenomenon, it must be in the interaction’ (Sacks, 1963) establishes a strong methodological maxim. Unfounded attributions to the mental states or intentions of participants, unwarranted psychological reduction, and the reification of unobservable, abstracted sociological notions can be avoided by conforming to this policy.” (ib., p.23-24)

ad (iii). het kunnen beschikken over de data.

Wanneer in een analyse gebruik gemaakt wordt van transcripties van niet-experimenteel tot stand gekomen gesprekken (gespreksanalyse) of van teksten (tekstanalyse), heeft de onderzoeker ook de middelen om zijn analyse controleerbaar te maken. Hij kan zijn publiek steeds de beschikking geven over de data aan de hand waarvan hij zijn analyse ontwikkelt. Wanneer dat alleen in de vorm van bijvoorbeeld tabellen, coderingen en dergelijke gedaan zou worden, is die controleerbaarheid er niet.

ad (iv). uitputtende analyse van de data.

Afwijkingen worden niet als rest behandeld die in verhouding tot de dominante distributies kwantitatief niet meer interessant is. Ze fungeren juist als fundamentele ‘stenen des aanstoots’ voor de ontwikkeling en modificering van het beschrijvings- en analyse-apparaat (vgl. Goodwin 1981, p.77 e.v.). Verschillen mogen niet weggestopt worden, maar zouden juist geëxploiteerd moeten worden: wat is er anders en wat vertelt me dat over het te onderzoeken fenomeen.

Mehan refereert in dit verband aan de notie *analytische inductie*. De term is een aanduiding voor een werkwijze in kwalitatief onderzoek waarbij men probeert generalise-

ringen te formuleren voor alle data in een bepaald corpus. Silverman (1985) karakteriseert het proces van analytische inductie operationeel door de volgende zes stappen te beschrijven:

- (1) formulering van een globale definitie van het fenomeen dat onderzocht wordt.
- (2) formulering van een hypothetische uitleg voor dat fenomeen.
- (3) een geval wordt in detail onderzocht in het licht van die hypothetische uitleg; doel is om te bepalen of de hypothese in dat geval overeenkomt met de feiten.
- (4) als de hypothese niet overeenkomt met de feiten, dan wordt ofwel de hypothese uit (2) geherformuleerd, óf het te onderzoeken fenomeen wordt geherdefinieerd (1). Wanneer voor het laatstgenoemde alternatief wordt geopteerd, wordt het betreffende geval uitgesloten van de te onderzoeken categorie.
- (5) na onderzoek van een beperkt aantal gevallen kan meestal een werkbare mate van zekerheid bereikt worden. Het aantreffen van *negative cases* ontkracht echter de tot dan toe gehanteerde uitleg en vergt opnieuw herformulering van die verklaring.
- (6) elk volgend falsifiërend geval vraagt om een herdefinitie van het verschijnsel (stap 1) of een herformulering van de uitleg (stap 2).

De stappen 3 t/m 6 - onderzoek van afzonderlijke gevallen, herdefinitie van het verschijnsel en herformulering van de uitleg - worden idealiter herhaald totdat een algemene relatie of regel geformuleerd kan worden die niet meer ontkracht wordt door onderzoek van verdere gevallen. (Silverman 1985, p.112; op basis van Denzin 1970, p.195)⁷

In plaats van een oriëntatie op confirmatie zouden voor elke generalisering die gemaakt wordt, juist die gegevens opgespoord moeten worden die de oorspronkelijke claim lijken te falsifiëren. Een onderzoeker zou in tweede instantie juist geen typische gevallen moeten selecteren, maar zijn ideeën eerder moeten proberen te toetsen in de analyse van een afwijkend, problematisch en/of weerbarstig geval. Het is zaak een *decisive negative case* te vinden en dat zo te analyseren dat zowel de sterke als zwakke kanten van de oorspronkelijke beschrijvingen en verklaringen duidelijk worden (*ib.*, p.112).

De selectie van data berust bij een analytisch-inductieve werkwijze op *theoretical sampling models* in plaats van op *statistical sampling*, - Maso (1987) spreekt in dat verband over 'theorie-geleide data-verzameling': de gevallen die worden onderzocht, worden niet via steekproef-technieken geselecteerd, maar de onderzoeker volgt de strategie om *cruciale* gevallen te vinden die de tot dan toe ontwikkelde theorie ongeldig lijken te maken.⁸

Een beschrijving die tot stand gebracht wordt in een proces van analytische inductie zou volgens Silverman alleen geldig zijn als ze gerelateerd kan worden aan een *articulated theory* (1985, p.113). In de vorm die in c.a.-onderzoek aan collectie-studies gegeven wordt, gaat het daarbij met name om de aanname dat aan de geselecteerde gevallen een of ander algemeen principe ten grondslag ligt. De onderzoeker moet aanneemelijk maken dat de onderzochte gevallen representatief zijn voor dat principe, niet voor een populatie:

“We can extrapolate from case-studies to like situations by logical inference based on the demonstrated power of our theoretical model to account for initially negative instances. The claim, therefore, is not to representativeness but to faultless logic.” (*ib.*, p.114)

Het 'representativiteitsprobleem' - hoe kan de analyse van afzonderlijke gevallen aanleiding geven tot uitspraken die een zekere mate van geldigheid hebben voor de tota-

le populatie -, wordt eerder 'logisch' - dat wil zeggen, op basis van redeneringen (theorieën) over de aard van het onderzoeksobject - dan probabilistisch/statistisch aangepakt. In kwantitatief onderzoek moet een steekproef zo samengesteld zijn dat ervan uit gegaan kan worden dat deze de eigenschappen van de te onderzoeken populatie weerspiegelt. In een collectie-studie daarentegen, selecteert de onderzoeker gevallen omdat hij redenen meent te hebben dat die een algemeen theoretisch principe laten zien. De geldigheidsclaim van zijn beschrijving is geheel afhankelijk van het kunnen aantonen dat de eigenschappen die hij aan de afzonderlijke gevallen toekent, niet representatief zijn voor een populatie, maar voor het betreffende algemene principe. (*Ib.*, p.113)

Ten Have noemt deze vorm van representativiteit *procedurele representativiteit* (1989b, p.13). Een generalisering heeft niet de vorm: *de elementen van klasse X hebben eigenschap Z* - de constatering van een *correlatie* -, maar *een aantal elementen heeft eigenschap Z en kan tot klasse X gerekend worden omdat ze volgens regel Y geproduceerd worden*.⁹

Het gaat met name om de formulering van een procedurele relatie tussen geobserveerd fenomeen en het eraan ten grondslag gelegd principe. Het gaat dus om de procesmatige eigenschappen van het onderzoeksobject. De onderzoeker probeert de operatie van een regel of principe aan te tonen, niet het voorhanden zijn van een regelmaat. De onderzochte gevallen zijn niet *typisch* in de zin van *prototypisch* - het beste voorbeeld voor, respectievelijk een doorsnee-exemplaar van de betreffende klasse -, ze zijn typisch als resultaat van het operationeel zijn van een bepaald principe.¹⁰

Rigoreus toegepast, zou een inductief-analytisch onderzoek in eerste instantie geen boodschap hebben aan eerder ontwikkelde theorieën en/of inzichten. Zo'n empirische radicaliteit heeft enerzijds het voordeel dat de data zo goed en zo lang mogelijk geanalyseerd worden. Anderzijds heeft ze ook iets problematisch. Bijvoorbeeld omdat sommige onderzoekers de conversatie-analyse als een cumulatieve theorie zien (vgl. Lee 1987). Inzichten die eerder door de onderzoeker zelf of door anderen ontwikkeld zijn, worden in daaropvolgende onderzoeken gebruikt. Niet alleen bij de globale definitie van het actueel te onderzoeken fenomeen (stap (1) in het zojuist weergegeven stappenmodel van Denzin), maar ook bij de karakterisering van context-factoren waar de analyse niet primair op gericht is.

Een consequente invulling van de notie analytische inductie impliceert echter dat beschrijvingen steeds weer opnieuw aan de hand van het materiaal ontwikkeld moeten worden. Die suggestie lijkt strijdig te zijn met een c.a.-zelfopvatting waarin nieuwe onderzoeksresultaten voortbouwen op vorige en cumulatief in de theorie geïntegreerd worden. Volgens Maso (1987) is er in een puristische opvatting van het proces van analytische inductie dan ook te weinig plaats ingeruimd voor de rol van de wetenschappelijke traditie, *casu quo* het gebruik maken van beschrijvingen, concepten en inzichten die in eerder onderzoek uit hetzelfde of een ander paradigma ontwikkeld zijn.

Die kritiek lijkt mij terecht. Niet alleen omdat een rigoureuze toepassing van de analytisch-inductieve werkwijze niet alleen onmogelijk lijkt - hoe goed ook geprobeerd wordt om observaties te scheiden van theorie-geleide categorisering - , of omdat daardoor het sociale, historische karakter van wetenschappelijke kennisontwikkeling ontkend zou worden. Maar ook omdat een strikte beperking tot analytische inductie mijns inziens uiteindelijk theoretisch onvruchtbaar is: impulsen van wat anderen gezien, gedacht en ontwikkeld hebben, maken niet alleen pas een echt cumulatieve vorm van theorie-ontwikkeling mogelijk, ze zijn ook nodig om uit impasses te kunnen komen waarin niet verder gegeneraliseerd kan worden zonder gebruik te maken van concepten en inzichten die eerder elders ontwikkeld zijn.

Tot slot nog een opmerking betreffende de status van kwantitatieve gegevens. Hoewel ik mijn analyse op een aantal punten zal proberen te ondersteunen met tellingen en simpele vormen van statistische analyse – wanneer die niet in de tekst zelf gegeven worden, zal ik daarnaar verwijzen door middel van een eindnoot-nummer dat met een sterretje gemarkeerd is –, zal inmiddels duidelijk geworden zijn dat dat niet omwille van een bepaalde vorm van populatie-representativiteit gedaan wordt. Frequenties en distributies van instantiëringen van bepaalde categorieën dienen vooral als aanwijzingen voor de bepaling van het systematische, methodische karakter volgens welke interactionele fenomenen geproduceerd worden.

Het doel van conversatie-analytisch onderzoek is het leveren van een beschrijving van de procedures volgens welke interactionele 'feiten' en de verdeling daarvan gegene-reerd worden. Het gaat om een verkenning van *“the organizational mechanisms operating in any particular sequential environment - which, by their case-by-case operation, produce the observed over-all skewed distribution”* (Schegloff, Jefferson en Sacks 1977, p.362).

1.3 data, gesprekstype en het micro/macro-probleem

Tot slot van het inleidende hoofdstuk wil ik omvang en aard van het corpus aangeven (§ 1.3.1). Daarna zal ik een aantal opmerkingen maken over het type gesprekken waaruit het corpus is samengesteld. Ik zal dat doen vanuit het perspectief van het gebruik van dit type gesprekken als een bepaald soort onderzoeksinstrument. Enkele achtergronden en problemen worden aangestipt. (§ 1.3.2) Vervolgens zal ik een meer gespreksanalytische karakterisering van het gesprekstype proberen te geven (§ 1.3.3). Tenslotte wil ik ingaan op het probleem hoe talige interactie zich verhoudt tot de sociale structuur waarin ze tot stand komt, *casu quo* hoe de sociale structuur zich verhoudt tot de talige interactie waardoor ze tot stand komt (§ 1.3.4).

1.3.1 het corpus

Het corpus waaruit de data voor dit onderzoek geselecteerd zijn, bestaat uit de transcripties van audio-opnames van de eerste 15 à 20 minuten van een 14-tal onderzoeksvraagsgesprekken die ten behoeve van diverse sociaal-wetenschappelijke onderzoeken werden gehouden. In totaal is 4 uur van de opgenomen gesprekken getranscribeerd. Dat resulteerde in 220 pagina's getypt transcript van 60 transcriptieregels per pagina.

De gesprekken werden door mij getranscribeerd volgens een enigszins aangepaste versie van het systeem zoals dat door Jefferson ontwikkeld is.¹¹ De appendix bevat een overzicht van de door mij gehanteerde transcriptie-conventies.

1.3.2 open en half-open interviews: gespreksbeschuwend

Ten Have stelt dat onderzoeksvraagsgesprekken in eerste instantie materiaal verschaffen over de kennis die de informant discursief beschikbaar heeft, terwijl ze in tweede instantie ook opgevat kunnen worden als demonstraties van de methoden die zowel interviewer als informant hanteren om dat materiaal interactioneel beschikbaar te maken ((1989a, p.44). In wat Ten Have de 'inhoudelijke' interpretatieve sociologie noemt, wordt gebruik gemaakt van het materiaal dat op het eerstgenoemde niveau geleverd wordt. De 'formele' interpretatieve sociologie stelt daarentegen vooral belang in de informatie die op het tweede niveau geleverd wordt.

De formele organisatie van vraag/antwoord-sequenties in onderzoeksvraaggesprekken is ook de dimensie die in deze studie centraal staat. Het gaat me niet om *wat* de gespreksdeelnemers zeggen, maar om *hoe* ze dat doen. Dat wil zeggen, de technologie van het onderzoeksvraaggesprek als 'informatie producerende machine' (*ib.*) is het object van onderzoek. Ik richt me op de procedurele aspecten van de interactionele organisatie van vraag/antwoord-sequenties en bijvoorbeeld niet op een probleem als de status van de betrouwbaarheid van de informatie die in een interview vergaard wordt. Toch wil ik in deze paragraaf een korte karakterisering geven van de wijze waarop 'inhoudsgerichte' sociale wetenschappers het onderzoeksvraaggesprek typeren en welke methodologische problemen zich op dat niveau voordoen. In de volgende paragraaf verschuift het perspectief naar een meer formele, gespreksanalytische benadering van het onderzoeksvraaggesprek.

In termen van de onderscheidingen die sociaal-wetenschappelijke onderzoekers zelf maken, komen de onderzochte gespreksfragmenten uit zogenaamde *open* en *half-open* interviews. Bij dit soort aanduidingen gaat het om *members' categorizations* die eerder *gespreksbeschouwend* dan *gespreksanalytisch* zijn (*ib.*, p.28 e.v.). In het laatste geval gaat het om onderscheidingen die gebaseerd zijn op empirisch onderzoek van gespreksmateriaal, terwijl een gespreksbeschouwende rubricering langs een meer 'intuïtief-empirische' weg tot stand komt als een gezond-verstand-inzicht over gespreksvoering.¹² Vanuit een gespreksbeschouwende optiek en gebruik makend van de terminologie die Briggs (1986, p.20 e.v.) hanteert, zouden de onderzochte interviews nog verder gekarakteriseerd kunnen worden als:

- zowel gedeeltelijk *gestandaardiseerd* als gedeeltelijk *niet-gestandaardiseerd*, - dat wil zeggen, in het eerste geval wordt een aantal vragen uit een vooraf ontwikkelde lijst aan elk van de geïnterviewden gesteld; in het tweede zijn de vragen die gesteld worden meer gerelateerd aan de thematische ontwikkeling van het gesprek, - er is hoogstens sprake van een vooraf opgestelde lijst van gespreksonderwerpen.
- gestandaardiseerde interviews kunnen bovendien *gestructureerd* of *ongestructureerd* zijn: in het eerste geval is er sprake van het vooraf vastleggen van zowel de formulering van de vragen als de volgorde waarin die gesteld worden. In die deelverzameling van de onderzochte interviews die gedeeltelijk gestandaardiseerd was, is er meestal sprake van een tendentieel gestructureerde openingsfase waarin vooral een aantal meer feitelijke vragen gesteld werd. In de loop van het gesprek worden ook deze interviews al gauw 'ongestructureerder' in de zojuist geïmpliceerde zin. In enkele gevallen wordt er in een latere fase soms weer tot een meer gestructureerde werkwijze overgegaan aan het begin van de bespreking van een nieuw thema.
- in alle onderzochte interviews werden alleen *open-einde* vragen gesteld, - dat wil zeggen, de antwoordmogelijkheden waren niet van te voren vastgelegd.

Het *open-einde* karakter geldt overigens ook voor zogenaamde *ja/nee*-vragen (vgl. hoofdstuk 2). Afgezien van vragen waarmee een pre-sequentie of een insertie-sequentie geïnitieerd wordt (vgl. eveneens hoofdstuk 2), werken *ja/nee*-vragen in het onderzochte type gesprekken meestal als een aanleiding verdere informatie te leveren over het thema dat in de betreffende vraag aangesneden wordt.¹³ Het vaak gemaakte onderscheid tussen *open-* of *gesloten-*vragen is in dit verband niet van toepassing. De beslissing of er meer informatie gegeven wordt dan strikt gevraagd is, lijkt eerder een kwestie die op gespreks-organisatorisch niveau onderhandeld en geregeld wordt dan dat de uitslag daarvan al in het vraagtype is vastgelegd, - ik zal daar zowel in hoofdstuk 2 (§ 2.4), als in de hoofdstukken 5 en 6 nog zijdelings op terugkomen.

Ten Have (1989a) somt een vijftal vormen van gebruik van open en half-open inter-

views in sociaal-wetenschappelijk onderzoek op. Slechts twee daarvan – beiden in het kader van 'kwalitatief' georiënteerd onderzoek – zijn van toepassing op de interviews die hier onderzocht worden:

(a) het (half-) open interview als onderdeel van *etnografisch* onderzoek, – ook wel *veldonderzoek* of *participerende observatie in ruime zin* genoemd. De informatie vergaard in de vraaggesprekken heeft in dit type onderzoek een aanvullende functie. Met belangrijke informanten worden zaken aan de orde gesteld die tijdens het veldwerk niet of slechts terloops observeerbaar of bespreekbaar waren.

(b) het tweede type gebruik van open interviews betreft kwalitatief onderzoek dat vrijwel geheel berust op de informatie verkregen uit dergelijke interviews. (Vgl. Ten Have 1989a, p.35)

Een niet irrelevante consequentie van de keuze om dit soort vraaggesprekken te voeren, is dat over het algemeen de onderzoeker zelf de rol van interviewer op zich neemt. De rationaliteit daarachter komt erop neer dat omdat het gesprek niet van te voren gestructureerd is, alleen de onderzoeker zelf tijdens het gesprek kan bepalen wat ten opzichte van zijn probleem- of doelstelling interessant of relevant genoeg is om aan te snijden of nog verder uit te werken.

De redenen om het *open* of *half-open* vraaggesprek als onderzoeksinstrument te gebruiken, hebben meestal te maken met de overweging dat de onderzoeker zijn zicht op de te onderzoeken verschijnselen zo min mogelijk wil laten beïnvloeden door vermoedens en verwachtingen die hij/zij wellicht vooraf koestert (vgl. bijvoorbeeld Maso 1987, p.64–65). De onderzoeker geeft daarmee prioriteit aan de *geldigheid* van de door hem vergaarde informatie, – dat wil zeggen, de mate waarin het gebruik van een bepaalde techniek de garantie biedt dat de resultaten inderdaad overeenkomen met het onderzochte fenomeen. Een veel gehoorde tegenwerping is dat die keuze ten koste gaat van de *betrouwbaarheid* van het onderzoeksinstrument, – de waarschijnlijkheid dat herhaling van de gevolgde procedures onafhankelijk van de onderzoeker dezelfde onderzoeksresultaten oplevert. (Vgl. Briggs 1986, p.24)

Betrouwbaarheid in de aangeduide zin lijkt eerder gegarandeerd te worden in zogenaamde *survey* interviews waarin getrainde ondervragers gestructureerde lijsten met gesloten vragen aan respondenten voorleggen.¹⁴ In dit soort onderzoek is men er zich weliswaar zeer wel van bewust dat onafhankelijke variabelen zoals leeftijd, geslacht, ras, politieke voorkeur, persoonlijke karaktertrekken of interactionele stijlen van zowel interviewer en geïnterviewde van invloed zijn op de antwoorden die op vragen gegeven worden. Over het algemeen wordt er echter naar gestreefd de invloed van deze factoren controleerbaar te maken door de invloed daarvan zoveel mogelijk te reduceren. De aanname is dat daardoor de waarschijnlijkheid vergroot wordt dat er in de antwoorden 'onvertekende', 'echte' of 'ware' informatie uitgelokt wordt.

Deze claim veronderstelt echter dat de zo vergaarde informatie sociale feiten beschrijft die als zodanig onafhankelijk van de interviewsituatie zouden bestaan. Er wordt uitgegaan van het naïeve idee dat de kennis waarover een individu beschikt als het ware onder ideale condities immuun gemaakt zou kunnen worden voor de situatie waarin ze geformuleerd wordt. Wat mensen in een interview zeggen blijkt echter meestal niet zo sterk samen te hangen met wat ze elders zeggen of doen (vgl. Deutscher 1973).¹⁵ Het lijkt adequater de kennis van een individu te beschouwen als het situatie-gebonden produkt van een complex web van relaties met andere mensen. Om een vraag te beantwoorden putten informanten niet uit een individueel voorhanden, situatie-ongevoelig en stabiel kennisbestand. Elke vorm van sociale interactie – en dus ook het onderzoeksvraaggesprek – levert specifieke impulsen voor het genereren van situatie-

gebonden en daarom ook deels nieuwe informatie. (Vgl. Briggs 1986, p.21-22)
 De strategie om betrouwbaarheid van het onderzoeksinstrument te garanderen door standaardisering gaat bovendien van de naïeve vooronderstelling uit dat de betekenis van een vraag voor elke respondent hetzelfde zou zijn wanneer de formulering ervan constant gehouden wordt. De ontwerper van het interview gaat daarmee niet alleen voorbij aan verschillen in sociale achtergronden. Hij miskent bovendien dat informanten hun antwoorden niet alleen bepalen ten opzichte van een afzonderlijke vraag, maar tegen de achtergrond van het gehele interview en ten aanzien van de interviewsituatie als zodanig. (*Ib.*, p.24; vgl. ook Cicourel 1974, p.20 e.v.)

1.3.3 open en half-open interviews: gespreksanalytisch

Sociale wetenschappers die voor de keuze staan een bepaalde interviewvorm als onderzoeksinstrument te gebruiken, lijken te moeten laveren tussen de Scylla van de betrouwbaarheid aan de ene kant en de Charybdis van de geldigheid aan de andere kant. Cicourel (1964, p.93) heeft weinig vertrouwen in het daarvoor benodigde stuurmanschap. Volgens hem is het idee dat er procedures ontworpen kunnen worden die zowel betrouwbaar als geldig zijn, een fictie. In enkele meer recente opstellen formuleert hij het dilemma in termen van het probleem van de *ecologische validiteit* (Cicourel 1982 en 1986): de aanzienlijke inspanningen die geleverd worden om onderzoeksinstrumenten te ontwikkelen met een hoge mate van betrouwbaarheid, lijken in een omgekeerd evenredige verhouding te staan tot de waarschijnlijkheid dat daarmee condities gecreëerd worden die geen schending inhouden van de alledaagse omstandigheden waarin informanten hun houdingen, normen en waarden, meningen en kennis tot stand brengen.¹⁶ Wat er ecologisch invalide is aan het *survey*-interview is onlangs overtuigend beschreven door Suchman & Jordan (1990). Door de gespreksorganisatie in het *survey*-interview te contrasteren met een aantal principes waaraan gespreksdeelnemers zich in conversaties oriënteren, laten ze zien hoe interviewer en geïnterviewde regelmatig op problemen stuiten die binnen de kaders van het betreffende gesprekstype alleen maar opgelost kunnen worden door die op de een of andere manier te maskeren. Interviewer en geïnterviewde lijken regelmatig en onvermijdelijk langs elkaar heen te moeten praten doordat het gestandaardiseerde interview onder andere:

- (a) geen afstemming van de formulering van vragen op de recipiënt toelaat (*recipient design*);
- (b) de interpretatie van vragen op interactioneel oncontroleerbare wijze aan de respondent overlaat;
- (c) externe beperkingen oplegt aan de vorm van het antwoord die zich niet verdragen met de wijze waarop de respondent het probleem definieert;
- (d) daar waar toelichting nodig is, daartoe geen gelegenheid geeft en daar waar die vereist is, tot overbodige herhalingen of zelfs absurde inconsistenties leidt;
- (e) het gebruik van interactionele procedures voor de identificatie en correctie van problemen uitsluit;
- (f) en daarom ook geen ruimte open laat om onmiskenbaar onjuiste aannames over schijnbaar gedeelde achtergrondkennis interactioneel te corrigeren. (*Ib.*, *passim*)

Suchman & Jordan leveren als het ware een gespreksanalytische variant van de gespreksbeschouwende overwegingen die sociale onderzoekers ertoe brengen gebruik te maken van een gespreksvorm die ecologisch meer valide lijkt, – het *open* of *half-open* interview. Het meer informele karakter van het open interview lijkt geschikter om een

constellatie te creëren waarin informanten de ruimte krijgen te handelen zoals ze dat 'normaal' ook zouden doen.

Ondanks de juistheid van het idee dat het open interview tenminste op een aantal niveaus iets meer ecologisch valide zou zijn, is echter ook dit gesprekstype een in hoge mate situatie-specifiek gestructureerde sociale activiteit, - zowel op het niveau van de lokale als de globale gespreksorganisatie. De distributie van uitingstypen over typen van deelnemers is bijvoorbeeld ten dele en tendentieel vergelijkbaar met die in volledig gestandaardiseerde interviews. De interviewer is degene die vooral vragen stelt, de geïnterviewde geeft de antwoorden. In ieder geval vanaf het moment dat de opnameknop door de interviewer ingedrukt wordt, stelt de geïnterviewde meestal alleen nog maar subsidiaire vragen, - hij vraagt bijvoorbeeld om een toelichting op een daarvoor door de interviewer gestelde vraag of initieert een correctie-procedure ten aanzien van een nog specifiekere verwerkingsprobleem.

De interviewer is dan ook over het algemeen degene die nieuwe gespreksonderwerpen aansnijdt en lopende gespreksonderwerpen afsluit. Wanneer dat niet het geval is, moet de interviewer een thema-voorstel of thema-uitbreiding van zijn gesprekspartner op zijn minst als relevant ratificeren voordat dat verder ontwikkeld wordt.

Globaal genomen is er dus sprake van een taakverdeling: de interviewer is primair informatie-uitlokker en - complementair daaraan - informatie-ontvanger; de geïnterviewde is vooral informatie-verschaffer. Een van de partijen bekleedt zich met de voor het gesprekstype specifieke *situationele identiteit* 'interviewer' door zich te beperken tot zulke handelingen als het introduceren van het thema, het stellen van vragen en te reageren op de informatie die naar aanleiding daarvan wordt verschaft. Zijn gesprekspartner neemt de complementaire situationele identiteit van 'geïnterviewde' op zich door voornamelijk informatie te verschaffen. De *Gestalt* van een globale situationele identiteit lijkt dus pas tot stand te komen door middel van de wijze waarop de gespreksdeelnemers vorm geven aan lokale *gespreksorganisatorische* identiteiten als 'spreker' en 'recipiënt' en aan lokale *interactionele* identiteiten als 'vragensteller' en 'antwoord'.¹⁷

Door zich te beperken tot uitingstypen waarmee die taakverdeling geconstitueerd en gehandhaafd wordt, vertonen de gespreksdeelnemers niet alleen hun oriëntatie op de specifica van het gesprekstype, zij brengen het daardoor ook pas tot stand.

De conversatie-analyse onderzoekt de constitutie van het situatie-specifieke karakter van een gesprek door met name te letten op de lokale organisatie van interacties. Het idee daarachter is dat de globale sociale structuur het produkt is van het werk dat gespreksdeelnemers op het lokale niveau in het gesprek verrichten.

De analyse van de sociale structuur die in gesprekken tot stand wordt gebracht, heeft in c.a.-onderzoek meestal de vorm gekregen van een beschrijving van de organisatie van beurtwisseling als een *setting*-specifieke modificatie van het beurtwisselingssysteem dat in conversaties gehanteerd wordt.¹⁸ Button concludeert bijvoorbeeld ten aanzien van de organisatie van beurtwisseling in sollicitatiegesprekken:

"Thus participants are organizing the interview as a social occasion by their contingent production of a turn-taking system for the interview." (Button 1987, p.169)

De lokale organisatie van een bijzondere vorm van beurtverdeling en de instandhouding daarvan in de loop van en voor de duur van het gesprek, zouden constitutief zijn voor

"the warrantability of the relevance of a context such as interviews for the description of human conduct, and for the warrantable analytic use of categorizations such as 'interviewer' and 'candidate' (...)" (ib.).

De werkwijze om het institutie-specifieke karakter van een bepaald gesprekstype te beschrijven als een set restricties op en modificaties van de beurtwisselingsorganisatie in conversaties gaat terug op een opvatting van Sacks, Schegloff en Jefferson (1974). De beurtwisseling in een bepaalde institutionele *setting* zou gekarakteriseerd kunnen worden als een transformatie van de beurtwisselingsystematiek die in informele gesprekken gehanteerd wordt. Terwijl de beurtwisseling in conversaties in eerste instantie lokaal georganiseerd wordt, zou die in meer geïnstitutionaliseerde situaties door *'various mixtures of pre-allocational and local allocational means'* gestuurd worden (Lee 1987). Hoe geïnstitutionaliseerder de interactie in een bepaalde setting is, des te meer is een verwachtingspatroon van kracht ten aanzien van wie wat wanneer en hoe doet. Afhankelijk van de mate waarin de beurtwisseling niet lokaal georganiseerd wordt, zouden institutie-specifieke vormen van gespreksorganisatie in een continuum gerangschikt kunnen worden. De ene pool van dat continuum wordt ingenomen door de lokale organisatievorm die typisch is voor conversaties; aan de andere pool zouden zich gespreksvormen bevinden waarvan de organisatie geheel van te voren is vastgelegd. (Vgl. Sacks, Schegloff en Jefferson, p.729-31).

Greatbatch (1988) onderzoekt de organisatie van beurtwisseling in nieuwsinterviews vanuit het zojuist gekarakteriseerde perspectief. Omdat zijn analyse een aankno-pingspunt biedt om beknopt enkele gespreksorganisatorische eigenschappen van interviews gedetailleerder aan de orde te stellen, zal ik zijn belangrijkste conclusies citeren en die kort van commentaar voorzien voor wat betreft de overdraagbaarheid daarvan op het type interviews dat hier onderzocht wordt¹⁹:

- "IRs ('interviewers'; hm) and IEs ('interviewees'; hm) systematically confine themselves to producing turns that are at least minimally recognisable as questions and answers respectively." (Greatbatch 1988, p.404)

Een vergelijkbare conclusie kan niet getrokken worden voor de beurtwisselingsorganisatie in de onderzoeksgesprekken. Het is weliswaar correct dat de geïnterviewden afgezien van 'subsidiare' vragen verder bijna geen andere soorten vragen stellen en interviewers dientengevolge verhoudingsgewijs weinig de interactionele rol van antwoorder vervullen. De informanten voegen echter vaak op eigen initiatief of als resultaat van *post-antwoord* onderhandelingen verdere toelichtingen en uitbreidingen toe aan hun antwoord. Op hun beurt herhalen interviewers antwoorden, vatten die samen, signaleren dat ze die wel of niet verwerken kunnen, enzovoort. (Vgl. hoofdstuk 5 en 6.)

- "IRs systematically withhold a range of responses that are routinely produced by questioners in mundane conversation." (Ib., p.406)

Greatbatch doelt hier onder andere op ontvangstbevestigingen als *oh*, verbazing of ongelooft uitdrukken herhalingen of reacties met een vergelijkbare functie (zoals *echt waar?*) en evaluatieve responsen (bijvoorbeeld *schitterend!*). Dit soort reacties op informatie-verstreckende beurten van de geïnterviewde komt in de onderzoeksgesprekken ook verhoudingsgewijs weinig voor, hoewel ze toch nog wel zo frequent zijn dat er mijns inziens niet echt sprake is van systematische onderdrukking van dit type uitingen, - ik zou eerder zeggen, het betreft een tendentieel achterwege laten van de genoemde typen responsen.

Heritage (1985) - die zich op hetzelfde materiaal lijkt te baseren - is nog rigouzeuzer dan Greatbatch. Hij stelt dat *tokens* als *mhm* en *yes* eveneens zeer weinig gebruikt zouden worden in - Britse - nieuwsinterviews. Deze generalisering kan zeker niet gemaakt

worden voor de wijze waarop interviewers in onderzoeksgesprekken hun recipiëntschap vormgeven. Integendeel, – de interviewers gebruiken dit type ontvangst-bevestigingen juist zeer vaak. Ze spelen een essentiële rol in de onderhandelingen die gevoerd worden over het wel of niet afsluiten van vraag/antwoord-sequenties. Op grond van hun gespreksorganisatorische functie en inhoudelijk min of meer neutrale karakter dragen ze in hoge mate bij tot de primair registrerende kwaliteit die interviewers aan hun luisteraarschap lijken te verlenen.

- *“Although IRs regularly produce statement turn components, these are normally issued prior to the production of questioning turn components.” (Ib., p.407)*
- *“IEs routinely treat IR’s statement turn components as preliminaries to questioning turn components.” (Ib., p.409)*

De beide laatste conclusies lijken grotendeels overgenomen te kunnen worden. Ook in de onderzoeksvraagsgesprekken onthouden de interviewers zich over het algemeen van uitspraken die als een standpuntbepaling gezien zou kunnen worden die niet ondergeschikt is aan en voorbereidend op een vraag die er daarna over gesteld wordt. (Vgl. hoofdstuk 2, § 2.4 en hoofdstuk 3, § 3.1)

Ook in het *open* of *half-open* interview kunnen dus vormen van sequentiële organisatie waargenomen worden waaruit blijkt dat de gespreksdeelnemers zich oriënteren op een bepaalde mate van standaardisering. Alleen lijkt de agenda daarvan niet zo rigide te zijn. Ze lijkt minder buiten en voorafgaand aan het gesprek vastgelegd te zijn en veel meer door de deelnemers in het gesprek zelf tot stand te worden gebracht. Maar of dat inderdaad zo is, is het thema van de volgende subparagraaf.

1.3.4 talige interactie en sociale structuur

Deze studie richt zich vooral op het probleem hoe vraag/antwoord-sequenties vormgegeven en interactioneel georganiseerd worden. Het onderzoek van een corpus van onderzoeksvraagsgesprekken heeft vanuit die belangstelling onmiskenbaar een aantal voordelen.

In de eerste plaats was te verwachten dat de frequentie waarin vraag/antwoord-sequenties in dit type materiaal voorkomt, relatief hoog is. Die verwachting is uitgekomen. In het corpus komen 202 vraagwoord-vraagzinnen voor en de overgrote meerderheid daarvan heeft de werking dat daarmee een vraag/antwoord-sequentie geïnitieerd wordt.

In de tweede plaats gaat het bij die interviews die geen onderdeel zijn van een etnografische studie (vgl. § 1.3.2), om gespreksdeelnemers die elkaar voor dat gesprek niet of nauwelijks kenden. Een consequentie daarvan is dat de kennis die de deelnemers als wederzijds gegeven behandelen, dat in principe ook zou kunnen zijn voor de onderzoeker. De deelnemers hebben geen gemeenschappelijke voorgeschiedenis op grond waarvan zij gebruik kunnen maken van kennis waarover de onderzoeker niet beschikt. De kans is daardoor groter dat er bij de levering van nieuwe informatie vooral uitgegaan wordt van kennis die in de loop van het interview zelf interactioneel beschikbaar gemaakt is en daarom ook voor de onderzoeker toegankelijk is.

Juist in het onderzoek van vraag/antwoord-sequenties – waar het vaak om het uitlokken en leveren van informatie gaat die nieuw is ten opzichte van de kennis die als gegeven wordt beschouwd –, is die tendentiële convergentie tussen de uitgangssituatie van de onderzoeker en die van de gespreksdeelnemers, methodologisch opportuun (vgl.

§ 1.2). Tenminste ten aanzien van een aantal vragen en problemen hoeft de onderzoeker zijn mond niet te houden omdat kandidaat-beschrijvingen speculatie moeten blijven doordat ze niet aan de hand van het beschikbare materiaal plausibel gemaakt kunnen worden. De beslissing om in eerste instantie alleen de eerste 15 à 20 minuten van de betreffende gesprekken door transcriptie voor het onderzoek beschikbaar te maken, is overigens ook beïnvloed door overwegingen in verband met dit punt.

Een derde voordeel van het type gesprekken waaruit het corpus is samengesteld, is dat zich in een gesprekstype dat taak-georiënteerd 'gestroomlijnd' wordt, een aantal problemen niet of in mindere mate voordoen waarmee in het onderzoek van andere situaties permanent rekening gehouden zou moeten worden, - zowel door de gespreksdeelnemers zelf als door een onderzoeker. Het gaat hier met name om het probleem dat uitingen die een interrogatieve vorm hebben - zeg maar, gerealiseerd worden met behulp van een vraagzin -, in een onderzoeksvraaggesprek inderdaad ook meestal de functie van *vraaghandeling* toegekend wordt. Eventueel concurrerende, alternatieve interpretaties van de uiting van een vraagzin als een bepaald type *voorstel*, een bepaald type *verzoek*, of nog complexere, voorgeschiedenis-gebonden interpretaties als *verwijt*, *uitdaging* of *beschuldiging*²⁰, lijken gezien de aard van het gesprek minder van toepassing, mogelijk zelfs tendentieel uitgesloten.

Toch is met name die laatste vooronderstelling niet onproblematisch. Ik ga daarbij uit van de aanname van een situatie-bepaalde 1-op-1 verhouding tussen vorm en functie van uitingen. Die claim zou ik volgens de eerder geformuleerde methodologische criteria eerst aannemelijk moeten maken (vgl. § 1.2). In hoofdstuk 2 zal ik trouwens ook laten zien dat deze aanname op zijn minst behoorlijk genuanceerd zal moeten worden wat betreft specifieke gespreksorganisatorische functies van vragen (§ 2.4).

De claim is echter ook problematisch tegen de achtergrond van de etnomethodologische uitgangspunten die in de vorige paragraaf samengevat werden (§ 1.2). Er lijkt te worden uitgegaan van de aanname dat het gesprekstype eenzijdig restricties legt op de interpretatie van de lokale interacties. De etnomethodologie gaat er daarentegen juist van uit dat de methoden die gespreksdeelnemers hanteren, situatie-gebonden, context-sensitief en *ad hoc* zijn. Iets als de globale sociale structuur zou eerder het produkt van lokale interacties zijn dan omgekeerd. De veronderstelling dat er bij voorbaat van uitgegaan kan worden dat bepaalde uitingstypen een genre-gebonden functie hebben, lijkt met die positie in strijd te zijn. Op dit probleem wil ik in deze subparagraaf wat dieper ingaan. De vraag of de globale sociale structuur slechts te beschouwen is als een *Gestalt* die haar contouren krijgt als het produkt van een geordende verzameling van lokale interacties, óf dat gesprekken gezien moeten worden als reproducties van sociale structuren die onafhankelijk van die interacties voorhanden zijn, wordt in c.a.-onderzoek over het algemeen beantwoord door de lokale interactie primair te stellen. De structuur die als abstractie gedestilleerd kan worden uit een gesprek, is het resultaat van de praktische keuzes die lokaal gemaakt worden.

De conversatie-analyse legt daarom de nadruk op onderzoek van lokale sequentiële relaties waarin gespreksdeelnemers sociale structuren steeds weer opnieuw actief en *bottom up* zouden constitueren. Alleen in een achteraf-reconstructie waarin voorbijgegaan wordt aan het lokale werk dat gespreksdeelnemers verrichten, zouden gesprekken gereïficeerd kunnen worden als reproducties van sociale structuren die onafhankelijk daarvan zouden bestaan.

De c.a.-positie is niet onomstreden (vgl. bijvoorbeeld Goffman 1981a, Wilson 1985 en Komter 1991). Met name Wilson laat overtuigend zien dat gespreksdeelnemers hun kennis van sociale structuren, hun positie daarin en die van de ander als een van de *resources* gebruiken voor de produktie en interpretatie van uitingen.

Maar afgezien van een meer programmatisch en ontologisch gerichte benadering van de problematiek hoe de wereld er *im großen und ganzen* uitziet, is er ook een meer praktische, vooral methodologisch gemotiveerde houding mogelijk. Het lijkt methodologisch raadzaam om een te onderzoeken fenomeen pas in laatste instantie te beschrijven in termen van eigenschappen van de sociale structuur. Een al te snel overspringen naar een beschrijving op het niveau van de globale sociale structuur, bergt het niet ondenkbeeldige gevaar in zich dat niet meer gezien wordt dat het betreffende fenomeen een lokaal geconstitueerd, sequentieel verschijnsel is. In plaats van een analyse van de sequentiële technieken die gespreksdeelnemers in verschillende typen situaties hanteren, zouden fenomenen prematuur normaal gemaakt worden door ze te beschrijven als het resultaat van de situatie-specifieke identiteit die de gespreksdeelnemers bekleden, - omdat de spreker de *interviewer* is - of arts, leraar, rechter, enzovoort -, zegt hij op dat moment iets op die manier en heeft dat die en die functies of betekenissen (...). Dit soort verklaringen zal ik in deze studie proberen te vermijden. De analyse wordt in ieder geval in eerste instantie gestuurd door het soort agnostische behoedzaamheid dat ik zojuist gekenschetst heb. Dat wil zeggen dat ik vraag/antwoord-sequenties zo lang en zo gedetailleerd mogelijk zal proberen te onderzoeken aan de hand van wat in de betreffende interacties zelf waarneembaar is. Op een aantal punten - meestal in aparte, als zodanig betitelde subparagrafen - zal ik wel proberen uit te werken hoe en eventueel waarom een bepaald fenomeen kenmerkend lijkt te zijn voor de vormgeving van verbale interactie in onderzoeksvraaggesprekken.

1.4 kortom

Het object van deze studie zijn vraag/antwoord-sequenties die geïnitieerd worden door een vraagwoord-vraag. De data komen uit een corpus van onderzoeksvraaggesprekken. De onderzoeksmethode is conversatie-analytisch. De vraagstelling is linguïstisch-pragmatisch in die zin dat vooral onderzocht wordt hoe gespreksdeelnemers taal gebruiken om daarmee bepaalde typen handelingen tot stand te brengen.

De conversatie-analyse kenmerkt zich methodologisch door een rigoureuze empirische benadering van sociale interactie. Generalisering moet aannemelijk gemaakt worden door aan te tonen dat het daarbij om principes gaat die de gespreksdeelnemers zelf hanteren. De benadering van interacties is primair procedureel. Het gaat om de formulering van principes die aan interacties ten grondslag liggen, niet om generalisering die regelmatigheden van het materiaal samenvatten.

2. VRAGEN EN ANTWOORDEN. LITERATUURBESPREKING

2.0 inleiding

Onder het voorbehoud dat het niet om een model van de werkwijze van taalgebruikers gaat, onderscheidt Wunderlich in zijn *Studien zur Sprechakttheorie* (1976) de volgende interpretatieniveaus van uitingen:

- (a) de syntaxis
- (b) de semantiek
- (c) de institutionele pragmatiek
- (d) de situationele pragmatiek
- (e) het *performance* niveau.

Op niveau (a) wordt een bepaalde talige gebeurtenis een vorm toegekend relatief ten opzichte van het taalsysteem en de context van die gebeurtenis. Op niveau (b) wordt aan die vorm een betekenis toegewezen. Op niveau (c) wordt die betekenis voorzien van een bedoeling door hem in een handelingssysteem te plaatsen. Op niveau (d) wordt die bedoeling situationeel gespecificeerd door haar te relateren aan de normen, waarden, verwachtingen en voorgeschiedenis van de gespreksdeelnemers. En op het laatste niveau (e) worden niet-conventionele interpretaties behandeld die te maken hebben met individuele meningen of attitudes van de gespreksdeelnemers. (Vgl. Wunderlich 1976a, p.64 e.v.)

Op de merites van dit model wil ik niet ingaan. De reden waarom ik het hier globaal heb overgenomen, is niet alleen dat het schematisch een aanduiding geeft hoe complex de interpretatie van een taaluiting is. Een praktische reden is ook dat de onder (a t/m d) genoemde niveaus gedeeltelijk overeenkomen met de verschillende soorten studies die ik in dit hoofdstuk zal bespreken.

In § 2.1 karakteriseer ik de wijze waarop vraagzinnen vanuit een grammaticaal perspectief geanalyseerd worden. In § 2.2 worden enkele semantische studies van vraag/antwoord-relaties beschreven. In § 2.3 bespreek ik achtereenvolgens hoe vraaghandelingen in de klassieke taaldadentheorie geanalyseerd worden (§ 2.3.1) en in de gespreksanalyse die zich op de taaldadentheorie baseert (§ 2.3.2). Bovendien zal ik daar ingaan op een taalhandelings theoretische benadering waarin vragen geanalyseerd worden als een onderdeel van doelgerichte handelingspatronen (§ 2.3.3). In § 2.4 volgt tenslotte een overzicht van de wijze waarop vragen en antwoorden in de etnomethodologische conversatie-analyse onderzocht worden.

Een handelingslogisch voor de hand liggende structuur voor een literatuuroverzicht is eerst zwakkere, minder geprefereerde benaderingen te bespreken en dan uit te komen bij de benadering die het beste zou zijn. Ondanks dat ik een - linguïstisch gekleurd - conversatie-analytisch standpunt inneem, wil ik met de laatste plaats die dit paradigma in het literatuuroverzicht krijgt, niet impliceren dat alle daarvoor besproken theorievorming daarin culmineert. De slotpositie is in dit geval eerder bepaald door het niveau waarop de conversatie-analyse haar belangrijkste onderzoeksvragen stelt, - dat van de sequentiële relaties tussen uitingen (gedeeltelijk overlappend met niveau (c) in Wunderlich's classificatie).

Elk van de benaderingen die besproken zal worden heeft zijn eigen zwakke en sterke punten. Beide worden bepaald door de beperking tot een bepaald beschrijvingsniveau en de analytische tradities waarvan uitgegaan wordt. Maar zover het om inzichten gaat die juist alleen door de beperking tot een bepaald analyse-niveau ontwikkeld konden worden, zal ik daar in deze studie dan ook gebruik van maken.

Maar ondanks dat ik geen *last-and-best* suggestie wil doen door af te sluiten met de conversatie-analyse, zal ik in de loop van bespreking van de andere benadering elk van de betreffende onderzoeksrichtingen zo karakteriseren dat mijn methodologische positie ten opzichte daarvan duidelijk wordt. Uiteindelijk moeten in dit hoofdstuk dus enerzijds de sterke en zwakke punten van het onderzoek op de diverse beschrijvingsniveaus beschreven worden. Anderzijds zal een aantal methodologische uitgangspunten uitgewerkt worden waaraan mijn analyse moet voldoen, – zo goed en zo kwaad als dat gaat.

Maar voordat ik daaraan begin, wil ik eerst nog een samenvatting geven van een indeling in subklassen van vraagzinnen zodat in de rest van de tekst gebruik gemaakt kan worden van de daarmee geïntroduceerde onderscheidingen en terminologie.

Wunderlich (1976b, p.184) onderscheidt de volgende subklassen van – eenvoudige – vraagzinnen:

- (i) zinnen voor vraagwoord-vragen (w-vragen, constituent-vragen of leemte-vragen);
- (ii) zinnen voor *ja/nee*-vragen (beslissingsvragen of zinsvragen)
- (iii) zinnen voor keuze-vragen (disjunctieve (d-)vragen, alternatief-vragen);
- (iv) zinnen voor bevestigingsvragen (navragen).¹

Formeel criterium voor (i) is het voorkomen van een vragend voornaamwoord of bijwoord aan het *clause*-begin (*wie, waar, hoe, enzovoort*)². Indelingscriterium voor (ii) is de beginpositie van de persoonsvorm ('inversie'³), – eventueel met stijgende intonatie aan het einde van de zin. Ook disjunctieve vragen worden daardoor gekenmerkt (iii), maar die bevatten bovendien een constructie met *of* tussen gelijksoortige zinsdelen. Bevestigingsvragen (iv) kenmerken zich eveneens door een sterk stijgende intonatiecontour aan het eind en – onder een ruimere definitie van 'formeel' – ook door een zodanige vormgeving van de als een bewering geformuleerde informatie dat daarin geïmpliceerd wordt dat de aangesprokene zou kunnen beslissen over de juistheid daarvan.⁴

Termen als *constituent-vragen* of *ja/nee-vragen* zeggen eigenlijk meer over het soort antwoord dat het betreffende type vraag uitlokt dan over de methoden die gehanteerd worden om zo'n uiting herkenbaar te maken als vraag van het betreffende type. De indelingscriteria zijn dus niet alleen nogal heterogeen, maar in de terminologie worden ook al aannames gemaakt over het soort uitingen dat als antwoord zou kunnen fungeren op het betreffende type vragen.

Het gaat om typeringen die gebaseerd zijn op ideaal-typische intuïties die vanuit een *common-sense*-optiek zonder meer plausibel lijken. In werkelijkheid blijkt echter regelmatig dat zulke leunstoel-intuïties niet overeenkomen met het model dat gespreksdeelnemers hanteren. In § 1.3.2 zei ik bijvoorbeeld al dat *ja/nee*-vragen regelmatig met uitingen beantwoord worden waarin geen *ja* of *nee* voorkomt. Er lijkt eerder geantwoord te worden op een van de *ja/nee*-vraag afgeleide *vraagwoord*-vraag. Maar op dat soort problemen kom ik in de volgende paragrafen nog terug.

2.1 vraag- en antwoordzinnen

2.1.0 inleiding

Hoewel grammaticale regels een zekere autonomie hebben, ga ik ervan uit dat ze uiteindelijk ontstaan zijn in het taalgebruik. Levinson (1987b, p.98 e.v.) schetst twee soor-

ten posities die ten aanzien van de verhouding tussen pragmatische en syntactische aspecten van taalgebruik ingenomen kunnen worden:

(i) Enerzijds een meer *reductionistische* positie:

“(...) which seeks to show that a systematic pattern of distribution or construction is actually due not to a rule of grammar but rather to a preferred rule of use, itself following from a more general usage principle.”

(ii) Anderzijds een meer *complementaire* benadering:

“(...) which seeks to show that such a pattern, which may or may not be specified by a rule of grammar, is consistent with a pragmatic principle specifying use.”

Op grond van de sterkste van deze claims – de reductionistische – zou een fenomeen tot het domein van de pragmatiek gerekend worden wanneer een methodologische criterium gehanteerd wordt dat voor elk fenomeen slechts één verklaring de beste zou zijn. Ten gevolge van die eis behandelen de 'radicaalste' grammatici een regelmatigheid niet meer als een syntactisch feit zodra ze ervan overtuigd zijn dat er een functionele of pragmatische verklaring voor is. Levinson beschouwt zo'n methodologische rigourositeit als een gerechtvaardigde werkwijze zolang het theorievorming binnen een beperkt domein betreft. 'Ontologisch' gezien is hij echter van mening dat het daarbij – “*of course*” – om een absurde claim gaat:

“(...) the world is full of multiple constraints; and when one is considering the interaction of two rather different domains, like syntax and pragmatics, it is absolutely the wrong model of the interaction between them”. (ib., p.99)

De tweede, zwakkere claim van potentieel overlappende verklaringen ligt impliciet ten grondslag aan al het werk dat onder de noemer '*from discourse to syntax*' valt.⁵ In dat soort onderzoek wordt ervan uitgegaan dat (a) functionele eisen constant blijven – wat ik overigens de vraag vind gezien de ontwikkeling van specifieke functies en vormen van taalgebruik in historisch nieuwe situatietypen – en (b) de oplossingen voor functionele eisen tendentieel ge-'syntactiseerd' of, algemener, ge-'grammaticaliseerd' worden.

Uit (a) en (b) volgt dat er alle reden is om te verwachten dat voor dezelfde distributieve patronen pragmatische en syntactische verklaringen naast elkaar zullen bestaan.⁶ Mijn benadering van de verhouding tussen pragmatiek en syntaxis zal minder theoretisch zijn. Uitgaande van een zekere autonomie van bijvoorbeeld syntactische regels – de complementaire positie dus –, zal het mij hier vooral gaan om de bijdrage die grammaticale analyses eventueel zouden kunnen leveren aan het verkrijgen van inzicht in de wijze waarop met een uiting van een bepaalde vorm handelingen zoals vragen en antwoorden tot stand gebracht worden. Ik zal grammaticaal onderzoek dan ook primair bekijken op haar bruikbaarheid voor gespreksanalytisch onderzoek.

Heel algemeen gesteld kunnen in grammaticale theorievorming twee benaderingen onderscheiden worden (vgl. Van Valin 1990). De ene is sterk formalistisch, – zoals verschillende vormen van generatieve grammatica (vgl. Chomsky 1965 en 1981). De andere benadering is meer functioneel georiënteerd. Talige structuren worden uiteindelijk gerelateerd aan de communicatieve functies die er in het gebruik mee gerealiseerd worden (vgl. o.a. Dik 1978 en 1989, Foley & Van Valin 1984, Givón 1984/1990 en Halliday 1985).

Voor elk van die benaderingen wil ik een indruk proberen te geven van de wijze waarop vraagwoord-vragen geanalyseerd worden. Hoewel er meestal in grammaticale theorievorming met verzonnen, geconstrueerde voorbeelden wordt gewerkt, zal ik de respectievelijke werkwijzes illustreren aan de hand van een *real-life*-fragment waarin twee korte, schijnbaar eenvoudige vraag/antwoord-sequenties voorkomen (r.34-37 en 41-43):

(1)		(LC/j)
34	A:	·hh en je ↑ <u>va</u> :der,
35	A:	waar wer↑:kt die
36		(.)
37	B:	(th) [<u>R</u> Abob]↑bank
38		(.)
39	A:	(°de) [<u>R</u> abob]bank
40		(.)
41	A:	wat doet(t)ie da ↑ar
42		0,4
43	B:	>ch _f :. algemene:- nou algemene dienst

Van de vraag/antwoord-paren in dit fragment zal ik eerst die eigenschappen opsommen waarvan men zou kunnen zeggen dat die minstens in een grammatica verantwoord zouden moeten worden wil zo'n theorie vraag/antwoord-relaties adequaat beschrijven (waarmee die grammatica overigens buiten het domein zou stappen dat traditioneel als haar object wordt gezien, - de *zin*):

- (2) (a) Wanneer uitgegaan wordt van een soort normale, of neutrale zinsvolgorde, dan zou de woordvolgorde in vraagwoord-vragen op een bepaalde manier als *typisch* of *afwijkend* beschouwd kunnen worden, - onder andere omdat de constituent met het vraagwoord voorop staat;
- (b) de antwoorden worden gerealiseerd door middel van uitingen die alleen maar een naamwoordsgroep bevatten. Schijnbaar essentiële componenten van de zinsvorm die model staat voor de klassieke zinsgrammatica, ontbreken (in termen van de schoolgrammatica is er in beide antwoorden bijvoorbeeld geen persoonsvorm; opvallend is verder ook het 'ontbreken' van een lidwoord voor *Rabobank* in r.37);
- (c) er is een bepaalde inhoudelijke en handelingslogische relatie tussen de uitingen waarmee vragen en antwoorden gerealiseerd worden;
- (d) in de eerste vraag gaat de constituent *je vader* vooraf aan de eigenlijke vraag-*clause*;
- (e) in de vraag-*clause* wordt op die gespreksentiteit teruggerepen door middel van het aanwijzend voornaamwoord *die* (r.35). In de volgende vraag wordt aan diezelfde entiteit gerefereerd door middel van een zwakke vorm van het persoonlijke voornaamwoord (*ie*; r.41). Deze observatie zou dus aanleiding kunnen geven tot de vraag waarom eerst het aanwijzende voornaamwoord gebruikt wordt en vervolgens het persoonlijke voornaamwoord.
- Bovendien komt nog een andere vorm van intersententiële *pronominalisering* voor⁷: *daar* in de vraag uit regel 41 verwijst naar de bank die in de vorige uiting genoemd werd (r.39).

Met name de onder (a) en (b) vermelde eigenschappen en eventueel die onder (c) en (d) worden doorgaans als fenomenen beschouwd die in grammaticaal onderzoek van belang zijn voor de beschrijving van de relaties tussen vragen en antwoorden. In de

loop van deze studie zal ik echter laten zien dat de overige eigenschappen niet irrelevant zijn voor de analyse van vraag/antwoord-relaties.

Ik zal nu eerst schetsen welke van de eigenschappen (a)–(d) in een generatief georiënteerde grammatica beschreven zouden worden (§ 2.1.1) en daarna hetzelfde doen voor een meer functioneel perspectief (§ 2.2.2).

2.1.1 de formele structuur van vraagzinnen

Als voorbeeld van een formalistisch georiënteerde benadering zal ik globaal en zonder in te gaan op de technische details van de formalisering⁸, proberen aan te geven hoe vraagzinnen in de generatieve grammatica (GG) geanalyseerd worden.⁹ Zinnen waarmee vraagwoord-vragen worden gerealiseerd, worden in het GG-kader vooral onderzocht omdat ze een voorbeeld vormen van een zinstype waarvan de woordgroep-volgorde afwijkt van de rangschikking die als basisvolgorde wordt aangenomen. Een vraag als *waar werkt je vader* wordt door middel van een aantal bewerkingen afgeleid van een eraan ten grondslag gelegde declaratieve vorm met bijzinsvolgorde ('dat je vader ergens werkt'¹⁰).

Om de vraagvorm te bereiken zijn dus minstens twee verplaatsingen nodig: (i) vooropplaatsing van de woordgroep met het vraagwoord (in die gevallen waarin de vraagwoord-constituent niet het grammaticaal subject van de vraagzin is), – de zogenaamde *wh-verplaatsing* (de *wh* refereert aan de letters waarmee de beginklank van meeste Engelse vraagwoorden geschreven wordt)¹¹; (ii) het tot stand brengen van een hoofdzin-volgorde waarin de persoonsvorm – de verbogen, *finiete* werkwoordsvorm – op de tweede zinsplaats komt (*verb-second*).

Om de feitelijk aangetroffen vorm te kunnen genereren zouden bovendien nog een aantal andere aannames en/of bewerkingen nodig zijn die hetzij nogal wat problemen opleveren voor een GG-beschrijving, (iii), hetzij niet tot werkterrein van de GG gerekend worden (iv):

(iii) de woordgroep *je vader* zou (iiiia) ofwel uit de eigenlijke vraag-*clause* gehaald moeten worden en op een daaraan voorafgaande positie geplaatst moeten worden; (iiiib) óf al in de ten grondslag gelegde structuur als een afzonderlijke constituent aan de eerste zinsplaats vooraf moeten gaan.¹²

(iv) Na (iiiia) zou in de eigenlijke vraag-*clause* een relatie gelegd moeten worden met de naar voren gehaalde woordgroep *je vader*, – in dit geval door middel van insertie van een co-referentieel voornaamwoord op de oorspronkelijke positie van de verplaatste constituent. Bij (iiiib) zou tussen de naamwoordsgroep die voorafgaat aan de eigenlijke *clause* en de overeenkomstige constituent binnen de *clause* eveneens een relatie van co-referentialiteit gelegd moeten worden. In beide gevallen zou bovendien op de een andere manier verantwoord moeten worden dat het voornaamwoord dat in de vraagwoord-*clause* geselecteerd wordt, een aanwijzend voornaamwoord is (*die*) en niet een persoonlijk voornaamwoord (*hij*).

Een substantieel deel van de theorievorming in de GG heeft betrekking op zulke 'anforische' relaties van een voornaamwoord met een informatievere, descriptief minder gereduceerde naamwoordsgroep die als antecedent van dat voornaamwoord fungeert. De betreffende analyses zijn echter niet van toepassing op dit soort relaties tussen antecedent en voornaamwoord, – opnieuw omdat het onderzoek zich voornamelijk richt op restricties in het gebruik van voornaamwoorden binnen de grenzen van afzonderlijke zinnen en woordgroepen¹³.

Afgezien van zulke problemen als welke diepte-structuur voor de tweede vraag in (1) aangenomen zou moeten worden – naast *wh*-verplaatsing is er ook sprake van substitutie van handelingsbeschrijvende informatie in *doet* in *wat doet(t)ie daar*¹⁴ –, biedt een GG-beschrijving niet bijster veel inzicht in de wijze waarop vraagzinnen communicatief gebruikt worden.

Dat is binnen het betreffende kader overigens ook niet de bedoeling. In de GG wordt aangenomen dat de syntactische component relatief autonoom is. Het gaat primair om een formele verkenning van de structurele mogelijkheden van taalbouwsels. Vraagzinnen worden niet onderzocht op wat taalgebruikers ermee kunnen doen, maar omdat samenstelling en volgorde een descriptief probleem vormen. Bovendien gaat het om een afwijking die ten dele een vergelijkbare vorm vertoont met andere soorten afwijkingen van het basispatroon, – zoals relatiefzinnen of de vooropplaatsing van een naamwoordsgroep die in de diepte-structuur niet in zinsinitieële positie staat (*topicalisering*) – en daarom methodologisch interessant is omdat erover gegeneraliseerd kan worden.

Het enige communicatieve aspect dat van belang wordt geacht, ligt op het descriptieve vlak, – bijvoorbeeld de toekenning van verschillende diepte-structuren aan een zin als *wie ziet Jan* omdat die zin contextloos dubbelzinnig is of de bepaling waarom diezelfde zin ongrammaticaal is wanneer *wie* naar dezelfde persoon verwijst als *Jan*.

Andere communicatieve functies en niveaus worden niet tot het werkerterrein gerekend. Kenmerkend voor de beide oplossingen die onder (iii) genoemd werden, is bijvoorbeeld dat er wordt aangenomen dat de zinnen *waar werkt je vader* en *je vader, waar werkt die* semantisch gezien identiek zijn. Wanneer men betekenis alleen maar als een puur descriptief iets ziet, is dat misschien ook zo. In § 3.1 zal ik echter laten zien dat de feitelijk gebruikte vorm een specifieke gespreksmatige functie heeft die mijns inziens wel degelijk tot de betekenis van die uiting gerekend zou moeten worden.

De GG onderzoekt bovendien alleen vraagzinnen – ik zal die verder aanduiden als *interrogatieven* of *vraag-clauses* – en geen *vraaghandelingen* (vgl. Wunderlich 1976b, p.181). De mogelijkheid dat een interrogatief gebruikt zou kunnen worden als een uiting waarmee een antwoord uitgelokt wordt, valt buiten het betreffende analytische kader. Het concept *antwoord* is sowieso geen grammaticale categorie. Er is hoogstens een impliciete aanname dat antwoorden gerealiseerd worden door middel van het *declaratieve* zinstype. Een antwoord als *Rabobank* zou dan ook als een taalgebruiksfenomeen beschouwd worden waarvoor een diepte-structuur als *mijn vader werkt bij de Rabobank* aangenomen wordt. Een antwoord dat alleen een naamwoordelijke constituent bevat – een *constituent-antwoord* – is in dit soort analyse het resultaat van een bewerking waarin de rest van de ten grondslag gelegde zin door middel van een transformatie geëlimineerd is.

Constituent-antwoorden worden vanuit een formalistisch standpunt als gemankeerde, onvolledige zinnen behandeld. Vanuit de grenzen die een theorie zich zelf stelt, is zo'n afwenteling van verantwoordelijkheden een legitieme handelwijze. Maar aan de andere kant is het toch ook moeilijk in te zien waarom een frequent voorkomende vorm van taalgebruik in principe als grammaticaal deficitair beschouwd zou moeten worden.

Samenvattend kan men dus stellen dat in het generatieve paradigma alleen de eigenschap (2a) – de vooropplaatsing van de vraagwoord-constituent – tot het eigenlijke werkerterrein van de grammatica wordt gerekend. De eigenschappen (2b) – het constituent-antwoord – en (2c) – de samenhang tussen vraag- en antwoordzinnen – worden daarentegen niet in termen van een vraag/antwoord-relatie beschreven. De pronominaliseringsverschijnselen die onder (2e) genoemd worden, vallen eveneens grotendeels buiten het werkerterrein van de GG: afgezien misschien van een 'hervattend' voor-naamwoord als *die* uit de eerste vraag in fragment (1) – *en je vader, waar werkt die* –, horen de andere, intersententiële *discourse*-pronomina niet tot de vormen van pronomi-

nalisering die in de GG onderzocht worden (de intrasententiële).

Een conclusie moet dan ook zijn dat het soort voorbeeldzinnen dat in dit type van grammaticaal onderzoek door de analyticus met behulp van ideaal-typische, op de maat van het probleem gesneden zinsstructuren tot uitgangspunt wordt genomen, slechts in beperkte mate overeenstemt met de constructieprincipes waarop gespreksdeelnemers zich lijken te oriënteren wanneer zij een vraag stellen.

2.1.2 de functionele structuur van vraagzinnen

Vanuit een functioneel perspectief zijn communicatieve aspecten van taalgebruik grofweg gesteld op drie niveaus van belang¹⁵:

- (i) op een descriptief niveau in de wijze waarop relaties tussen woordgroepen in zinnen geanalyseerd worden (een beschrijving in termen van *semantische functies* of *thematische rollen*);
- (ii) op het niveau van de informatiestructuur waarvan uitingen door sprekers worden voorzien (*topic/focus-* en *gegeven/nieuw*-relaties);
- (iii) op het niveau van de communicatieve handeling die met zo'n uiting verricht wordt.

Het eerste niveau hangt vooral samen met de wijze waarop situaties in zinnen geconceptualiseerd worden, terwijl de beide andere te maken hebben met de manier waarop zinnen gebruikt worden als uitingen in gesprekken. Op het eerste niveau zal ik slechts zijdelings ingaan bij de bespreking van een voorbeeld van een functionele analyse op niveau (iii).¹⁶

ad (ii). functionele geleiding van de informatiestroom.

De lexicale en syntactische combineerbaarheid van woorden en woordgroepen zegt nog niets over de feitelijke volgorde die daaraan in een uiting wordt gegeven. De rangschikking daarvan is ten dele een kwestie van de wijze waarop een spreker een bepaalde structuur aanbrengt in de informatie die hij in een uiting formuleert.

Uitingen worden op een manier geordend waaruit blijkt hoe de spreker de informatie in die uiting relateert aan wat hij als de informatiestand van zijn gesprekspartner *tot-dan-toe* beschouwt. Dit niveau wordt wel gekarakteriseerd met de aanduiding *informatiestroom*. Centrale noties zijn de begrippenparen *topic / focus* en *gegeven / nieuw*.

Met name de pronominaliseringsverschijnselen die in (2) onder (e) genoemd werden, worden in een *discourse*-pragmatisch functioneel perspectief in termen van de noties *topic/focus* geanalyseerd. Terwijl in een generatief kader de condities voor voornaamwoordgebruik gekarakteriseerd worden in termen van structurele dominantie-relaties, stellen functionele en pragmatische theorieën concurrerende beschrijvingen voor waarin het gebruik van voornaamwoorden geanalyseerd wordt in termen van de informatieve status of met behulp van algemenere handelingslogische principes.¹⁷

In hoofdstuk 3 zal ik het gebruik van voornaamwoorden in vragen uitvoeriger onderzoeken. Hier zal ik me verder beperken tot (a) een beschrijving van vraag/antwoord-relaties in termen van de opposities *gegeven/nieuw* en/of *topic/focus*; (b) een gedeeltelijk functionele beschrijving van constituent-antwoorden als een vorm van *ellipsis*.

ad (a). gegeven/nieuw en topic/focus

Een voorbeeld van de wijze waarop het onderscheid tussen gegeven en nieuwe informatie in een gespreksanalytische studie toegepast wordt op vraag/antwoord-relaties, is Ehlich & Rehbein 1986a. In een analyse van een bepaald type vragen in onderwijssituaties stellen deze auteurs dat zowel vraag- als antwoorduitingen gekenmerkt

worden door een specifieke verdeling van thema- en rhema-informatie. De termen *thema* en *rhema* staan in dit geval voor de *gegeven*, respectievelijk de *nieuwe* informatie in een uiting. Vragen zouden een specifieke thema/rhema-structuur hebben. Het thema van een vraag komt nog wel min of meer overeen met het patroon dat door het thema/rhema-onderscheid gesuggereerd wordt: het betreft die informatie die de vragsteller als gegeven presenteert en waarin het *zoekdomein* wordt afgebakend (ik zal hier niet verder ingaan op de status die de beschrijving van mentale processen in Ehlich & Rehbeins analyses inneemt; ik kom daar in § 2.3.3 op terug). In plaats van het rhema – de positie waarin nieuwe informatie geformuleerd zou moeten worden – zouden vragstellers echter een indicator formuleren waarin het ontbreken van een bepaald soort kennis wordt aangegeven, – het vraagwoord in vraagwoord-vragen, inversie bij *ja/nee*-vragen.

Het rhema van een antwoord-uiting is dan een inhoudelijke specificering van de ontbrekende informatie die in de rhema-positie van de vraag werd aangeduid. De thema-informatie uit de vraag fungeert eveneens als thema van het antwoord. Die informatie kan herhaald worden, maar dat hoeft niet. (Vgl. Ehlich & Rehbein 1986a, p.71-75). Samenvattend:

	thema	rhema
vraaguiting	<i>gegeven informatie</i>	<i>indicator kennisdeficiet</i>
antwoorduiting	<i>herhaling (optioneel)</i>	<i>nieuwe informatie</i>

Rigoreus toegepast op de vraag/antwoord-sequenties in (1) zou het rhema-deel in de beide vragen door de respectievelijke vraagwoorden vertegenwoordigd worden (*waar werkt die* en *wat doet(t)ie daar*). In beide gevallen zou de rest van de vraag-*clause* het thema vormen. De antwoorden zijn in hun geheel rhema (*Rabobank*, respectievelijk *chef algemene dienst*). Beide antwoorden zouden het thema van de vraag waarop ze betrekking hebben, eveneens tot thema nemen.

Met name die laatste toewijzing wijst op een probleem dat in Ehlich & Rehbeins gebruik van de thema/rhema-distinctie niet opgelost wordt. Het is onduidelijk of het thema/rhema-onderscheid zoals Ehlich & Rehbein dat hanteren, een vormgebonden structureringsprincipe is, óf een structurering die aangebracht wordt op het niveau van een abstractere, niet-vormgebonden semantische representatie. Wanneer het thema/rhema-onderscheid gezien wordt als een structurering die een spreker aanbrengt in de vorm van een uiting, dan zou het antwoord in de tweede vraag/antwoord-sequentie zoiets als de volgende thema/rhema-structuur hebben:

[_{thema} *hij doet daar*] [_{rhema} *chef van de algemene dienst*].

Om een enigszins informatief adequaat geheel te krijgen, zou met name het thema-deel nog verder bewerkt moeten worden. De vormgebonden analyse leidt dus al bij een relatief simpel voorbeeld tot tamelijk ongelukkige resultaten. De thema/rhema-structurering opereert dus op een abstracter inhoudelijk niveau.

Maar ook die benadering is niet onproblematisch wanneer Ehlich & Rehbeins omschrijving van het thema/rhema-onderscheid in termen van nieuwe en gegeven

informatie strikt genomen wordt. In de eerste vraag-*clause* is alleen het voornaamwoord *die* onmiskenbaar een formulering van *gegeven* informatie; de status van de informatie die in de persoonsvorm *werkt* geformuleerd wordt, is onduidelijker. Hetzelfde geldt voor de informatie die in de persoonsvorm van de tweede vraag geformuleerd wordt (*doet*).

Ehlich & Rehbein maken geen verschil tussen enerzijds een niveau waarop de status van informatie relatief ten opzichte van de informatiestand in het gesprek wordt geanalyseerd, anderzijds een niveau waarop vormgebonden relevantie-structureringen op uitingniveau worden aangebracht. Op het eerste niveau is met name het *gegeven/nieuw*-onderscheid van belang; op het laatstgenoemde niveau zijn zulke onderscheidingen van toepassing als die welke in de noties *topic* en *focus* worden geformuleerd.¹⁸

Waar Ehlich & Rehbeins analyse van de informatiestructuur van vraag/antwoord-sequenties de nadruk legt op een analyse van de ontwikkeling van de informatiestand in termen van het *gegeven/nieuw*-onderscheid, levert Wunderlich (1981) een analyse waarin het accent op het eerste gezicht juist veel meer lijkt te liggen op de informatiestructuur die in de *vorm* van vraag- en antwoorduitingen wordt aangebracht.

Wunderlich analyseert de relatie tussen vragen en antwoorden bijna geheel in termen van het *topic/focus*-onderscheid. In vraagwoord-vragen zou de constituent met het vraagwoord - met name vanwege de vooropplaatsing van die woordgroep - bijna onvermijdelijk *focus*-status krijgen (welke verder zou blijken uit het naar zich toetrekken van het zinsaccent).

Het *topic* van een vraagwoord-vraag bepaalt Wunderlich door uit de inhoud van die vraag de vooronderstelling te destilleren waar een spreker van uit gaat wanneer hij die vraag stelt. In *waar werkt je vader* zou die vooronderstelling bijvoorbeeld *je vader werkt ergens* zijn, - het vraagwoord wordt dus vervangen door een indefinitum dat van dezelfde categorie is als het vraagwoord. Het antwoord op een vraagwoord-vraag zou daarentegen de onbewerkte - propositionele - 'inhoud' (vgl. § 2.2) van de vorige uiting tot topic nemen, - van de vraagwoord-vraag dus.

Volgens Wunderlich controleert de focus van een vraag het antwoord. In vraagwoord-vragen zou dat er op neerkomen dat de spreker in het focusdeel aangeeft in wat voor soort specificering van de informatie die in de vraag afgebakend wordt, hij geïnteresseerd is.

Toegepast op het eerste vraag/antwoord-paar uit fragment (1), zou Wunderlichs analyse tot de volgende karakterisering van de informatie-relaties tussen die beide uitingen leiden:

	topic	focus
vraag:	<i>je vader werkt ergens</i>	<i>waar</i>
antwoord:	<i>de klasse lokaties waar je vader werkt</i>	<i>Rabobank</i>

Opvallend is dat Wunderlich het topic van antwoorden anders bepaalt dan dat van vragen. Hij definieert het topic van vragen procedureel (een techniek om een soort presuppositie te vinden), terwijl het topic van antwoorden sequentieel bepaald wordt (de inhoud van de voorafgaande vraag). Merk op dat het in beide gevallen eerder om vooronderstelde, niet meer geformuleerde *gegeven* informatie gaat dan om een uiting-

deel dat door de spreker als *topic* van de huidige uiting geformuleerd wordt. Het *topic/focus*-onderscheid wordt dus ook door Wunderlich op inconsistente wijze gehanteerd. Onder *topic* lijkt hij eerder *gegeven* informatie te verstaan - er wordt van het *gegeven/nieuw*-onderscheid uitgegaan -, terwijl *focus* in overeenstemming met de *topic/focus*-distinctie als een formeel bepaalbare, uitinggebonden categorie wordt behandeld.

Ondanks dat een analyse van de informatiestructuur van vraag/antwoord-relaties in termen van de *topic/focus*- en *gegeven/nieuw*-distincties op zich zinvol lijkt, slagen beide studies er dus niet in om die begrippenparen op een consistente wijze te definiëren. Er wordt niet systematisch onderscheiden tussen enerzijds wat nieuwe en wat gegeven informatie is, anderzijds wat tot de meest saillante, *casu quo* minder aandacht vragende informatie wordt gemaakt.

ad (b). ellipsis

De constructies waarmee constituent-antwoorden gerealiseerd worden - een geïsoleerde woordgroep - zouden vanuit een grammaticaal standpunt waarin uitgegaan wordt van de *zin* als basiseenheid, als onvolledige, *elliptische* zinnen behandeld worden (vgl. eigenschap (b) uit het lijstje van eventueel grammaticaal te beschrijven eigenschappen van vraag/antwoord-sequenties in (2)). Klein (1981) doet een voorstel om *ellipsis* vanuit een functioneel, *discourse*-pragmatisch perspectief te analyseren. Hij karakteriseert elliptische constructies als volgt: (i) ze vergen een context om adequaat te kunnen zijn; (ii) de betekenis ervan moet gedeeltelijk afgeleid worden uit de context waarin zo'n constructie gebruikt wordt, - het gaat daarbij met name om de onmiddellijk voorafgaande uiting.

Klein lijkt zorgvuldig een grammaticale definitie vermeden te hebben, - elliptische constructies worden bijvoorbeeld niet als onvolledige zinnen gekarakteriseerd. Jammer genoeg is deze definitie daardoor op bijna elke uiting van toepassing, - dus ook die welke gerealiseerd worden via grammaticaal 'volledige' zinnen.

Klein formuleert onder andere een syntactische en een semantische restrictie voor 'elliptische' antwoorden op vraagwoord-vragen. Versimpeld gesteld zien die er als volgt uit: (i) syntactisch: vraagwoord-vragen kunnen beantwoord worden met een naamwoordsgroep (bijv. *Rabobank* in r.37), maar niet door middel van een werkwoordsgroep (*werkt bij de Rabobank* zou bijvoorbeeld niet mogen kunnen); (ii) semantisch: de betekenis van niet geformuleerde elementen moet afgeleid kunnen worden uit de context. Betekeniselementen die contextueel reconstrueerbaar zijn, noemt Klein *thematisch*. Op basis van de restricties (i) en (ii) formuleert hij dan de volgende regel:

- (a) de thematische omgeving van het *finiete* werkwoord - de 'persoonsvorm' inclusief de onmiddellijk aangrenzende elementen - en de thematische omgeving van naamwoordsgroepen kunnen weggelaten worden.

Deze regel kan nog als volgt uitgebreid worden:

- (b) wanneer de persoonsvorm wordt weggelaten, kunnen alle verdere constituenten ook ongeformuleerd blijven

(Dat laatste is bijvoorbeeld het geval bij het constituent-antwoord *Rabobank* in fragment (1); het weglaten van voorzetsel en het lidwoord wordt overigens niet verantwoord door deze regel (*bij de Rabobank*)).

Klein geeft dus vooral een beschrijving van de syntactische en semantische of – misschien correcter – thematische restricties waaraan de constructie van constituent-antwoorden onderhevig is. Het voornaamste probleem dat ik met zijn analyse heb, is dat een analyse van de constructie van constituent-antwoorden in termen van ellipsis suggereert dat het daarbij om *onvolledige* en *impliciete* uitingen gaat die in een theoretische reconstructie ‘geheeld’ moeten worden (vgl. ook Wunderlich 1981).

Een analyse waarin een principe geformuleerd wordt dat constituent-antwoorden de informatie die in de voorafgaande vraag geformuleerd werd op de een of andere manier als de gegeven informatie behandelen waar in het antwoord nieuwe informatie aan wordt toegevoegd, volstaat niet alleen maar is ook adequater. Door constituent-antwoorden als een vorm van ellipsis te analyseren, wordt de contextualiteit van uitingen en zeker het bijzondere soort contextgebondenheid dat antwoorden hebben, gereduceerd tot een collectie syntactische en semantische restricties ten opzichte van de voorgangerzin.

De belangrijkste vraag is niet *hoe* het elliptische karakter van constituent-antwoorden beschreven zou moeten worden, maar *of* er hier überhaupt sprake is van een fenomeen dat adequaat met de notie *ellipsis* gekarakteriseerd wordt.

ad (iii). De communicatieve functie van uitingen.

Structureringsprincipes op het niveau van de informatiestroom worden in een functioneel perspectief niet alleen geacht van belang te zijn in de analyse van zulke zaken als pronominalisering. Voorzover zinnen onderzocht worden met betrekking tot het soort handelingen dat ermee verricht kan worden – een benadering die deels onder invloed van de linguïstische pragmatiek ook in de grammaticale analyse geïncorporeerd wordt – wordt aan zulke principes een centrale rol toebedeeld. Voorbeelden zijn onder andere Halliday (1985) en Givón (1990).¹⁹ Ik zal me hier beperken tot de analyse in Dik’s Functionele Grammatica (FG), – onder andere omdat daarin een gedifferentieerde theorie wordt uitgewerkt waarin de verschillende beschrijvingsniveaus die hier van belang zijn – met name de functionele structuur van zinnen, hun relevantie-structurering en de wijze waarop ze zich sequentieel ten opzichte van elkaar houden – onderscheiden en aan elkaar gerelateerd worden.

In de FG wordt naast een propositioneel beschrijvingsniveau een illocutief niveau onderscheiden. Op het eerstgenoemde niveau worden situatietypen als beschrijvingen van ‘mogelijke feiten’ opgevat. Op het tweede wordt het handelingskarakter van zinnen beschreven, – zij het dan voorzover dat aspect met lexicale en grammaticale middelen tot stand gebracht wordt (Dik 1989, p.254–61).

Dik rekent het *declaratieve*, het *interrogatieve* en het *imperatieve* zinstype tot de – mogelijk universele – coderingen van wat hij *basis-illocuties* noemt (vgl. § 2.3.1). Door middel van het zinstype zou een spreker *S* zijn gesprekspartner *H* instrueren bepaalde operaties uit te voeren op het kennisbestand waarvan *S* aanneemt dat *H* daarover beschikt. Via een uiting met een declaratieve illocutie zou *S* *H* bijvoorbeeld de aanwijzing geven om de propositionele inhoud van die uiting toe te voegen aan zijn kennisbestand. Of met een interrogatieve uiting zou *S* *H* verzoeken om hem de informatie te leveren die op propositioneel niveau gespecificeerd wordt. (*ib.*, p.256)

In de FG-beschrijving van de relatie tussen vraag- en antwoorduitingen speelt het *topic/focus*-onderscheid opnieuw een centrale rol. Het gebruik van de categorie *focus* is slechts gedeeltelijk vergelijkbaar met de wijze waarop Ehlich & Rehbein het thema/rhema-onderscheid hanteren (vgl. (ii) hiervoor). Een element heeft *focus* wanneer het in de vormgeving van een uiting een saillante informatieve status gegeven wordt ten opzichte van de dingen waarover gepraat wordt.

Vraagwoorden zouden intrinsiek en verplicht de focus van een *clause* naar zich toe trekken omdat de spreker er het communicatief meest relevante aspect van zijn uiting mee zou signaleren, - een leemte in zijn kennisbestand (*ib.*, p.280). Vraagwoord-vragen vormen zo een soort *clause*-schema dat niet ingevuld is voor de focuspositie. De betreffende *clause* is bovendien voorzien van een interrogatieve illocutie waarmee een verzoek van S aan H wordt gesignaleerd om de open positie in te vullen met passende informatie.²⁰

De relatie tussen vraag- en antwoord-*clause* wordt pragmatisch gekarakteriseerd in termen van de wijze waarop de informatiestroom georganiseerd wordt (vgl. (ii)). Het vraagwoord neemt focus omdat dat element bij uitstek betrekking heeft op het relevante verschil tussen de informatie waarover de spreker beschikt en die welke hij zijn gesprekspartner toeschrijft. De constituent die in het antwoord de betreffende positie specificiert, neemt focus omdat die de relevante nieuwe informatie levert.

Wanneer het antwoord - zoals in de eerste vraag/antwoord-sequentie van fragment (1) - alleen uit een naamwoordsgroep bestaat, analyseert de FG het antwoord toch als een taalhandeling met een declaratief zinstype, ondanks dat verdere grammaticale informatie met betrekking tot het zinstype ontbreekt. Het principe op grond waarvan die communicatieve status wordt toegewezen - bijvoorbeeld doordat een volgende uiting van de recipiënt van een uiting met een interrogatieve functie zo mogelijk gehoord moet worden als een informatie verstrekkende uiting -, wordt verder niet gespecificeerd of verantwoord.

Het niet-geëxpliciteerde deel van de informatie die op het propositionele niveau van belang is, wordt in het FG-kader contextueel gereconstrueerd.²¹ In tegenstelling tot de generatieve manier van analyseren, worden antwoorden die alleen uit een naamwoordsgroep bestaan, dus niet als onvolledige zinnen beschouwd die het produkt zijn van een deletie-transformatie. De aangeklede antwoord-versie - zoals [*mijn vader werkt bij de Rabobank*] - zou integendeel eerder geanalyseerd worden als een contextueel geëxpandeerde vorm van de *clause* die de focus-informatie bevat.

Een methodologisch probleem van de FG-benadering van vraag/antwoord-relaties gaat terug op een vraag die met name bediscussieerd is in de taaldadentheorie (vgl. § 1.3), - namelijk of aan elke uiting op een dieper liggend niveau een expliciete formulering van het handelingskarakter - een zogenaamde *performatieve clause* - ten grondslag gelegd kan worden. De eerste vraag uit (1) zou dan bijvoorbeeld afgeleid zijn van een constructie als [*ik vraag jou (waar je vader werkt)*] en het antwoord als [*ik deel jou mee (dat hij bij de Rabobank werkt)*].²²

Omdat de kwestie van performatieve formuleringen hier actueel is, zal ik daar nu vooruitlopend op de bespreking van de taaldadentheorie in § 1.3.1 al vast op ingaan. Naast vele theorie-interne overwegingen die daartegen pleiten²³, vormt de observatie dat de meeste uitingen geen component bevatten waarin de handeling die met die uiting gedaan wordt expliciet geformuleerd wordt, een van de fundamenteelste bezwaren tegen de *performatief-hypothese*. De consequentie dat het ontbreken van een expliciete markerings van de illocutieve kracht in al die gevallen het resultaat zou zijn van een deletie, maakt de performatief-analyse tot een weinig plausibel voorstel. (Vgl. Levinson 1983, p.243-63) Bovendien is het onderscheid tussen een uiting zonder performatieve component en een die wel daarvan voorzien is, pragmatisch niet irrelevant. Er is een essentieel verschil tussen het *doen* van iets en het - als het ware meta-communicatief - *formuleren* daarvan (vgl. Garfinkel & Sacks 1970). Juist het gegeven dat activiteiten voor- of achteraf geformuleerd kunnen worden - bijvoorbeeld wanneer een spreker aankondigt een vraag te gaan stellen (vgl. § 5.3.2) -, toont het impliciete, context-gebonden karakter van de wijze waarop die activiteiten tot stand gebracht worden. In de etnomethodologische

traditie wordt deze eigenschap van menselijk handelen vaak aangeduid als *indexicaliteit* (Garfinkel 1967). Maar omdat ik dat eigenlijk een ongelukkige, verwarring stichtende metafoor vind²⁴, zal ik er hier naar verwijzen als het context-gebonden of *ongeformuleerde* karakter van taalgebruik.²⁵

Zulke formuleringspraktijken fungeren in gesprekken onder andere als remedie voor eventuele interpretatieproblemen. Het zou daarom een miskenning zijn van de principiële ongeformuleerde aard van talige interactie wanneer in de theoretische beschrijving eigenschappen toegekend worden die het taalgebruik gewoonlijk juist niet heeft. Garfinkel & Sacks noemen die vorm van idealisering *constructivistisch*: context-bepaalde eigenschappen van een theoretisch construct worden toegeschreven aan het geïsoleerde object van onderzoek.

Dik is weliswaar ook van mening dat expliciete performatieven niet als model genomen kunnen worden voor 'impliciete' performatieven:

“*In normal language communication (...) we normally speak in implicit performatives.*” (*ib.*, p.255).

Desondanks zou in de functionele grammatica een constituent-antwoord in de eraan ten grondslag gelegde structuur voorzien worden van een declaratieve illocutie. Voor die markering ontbreken echter in de *clause* zelf de indicatoren die voor zo'n toewijzing als essentieel worden beschouwd, - met name aanwijzingen wat betreft het zinstype. De afwezigheid van die eigenschappen kan in het FG-kader echter ook niet het resultaat zijn van deleties op een eigenlijke, eraan ten grondslag gelegde 'volledige' vorm. De FG haalt dus langs een achterdeur toch weer een soort performatief-analyse binnen door uitingen zonder expliciete illocutie-markeringen als impliciete performatieven te behandelen.

Een reden daarvoor is dat abstractere, sequentieel tot stand gebrachte betekenisaspecten niet tot een component van de linguïstisch relevante betekenis van een uiting worden gemaakt. Een uiting als *Rabobank* wordt tot een declaratieve spreekhandeling ge-(re)-construeerd, in plaats van haar op grond van haar sequentiële positie - het voorkomen na een vraag - een eigenschap als *antwoordschap* toe te wijzen. Daarmee zou de informatie-verstreckende status van dat type uiting ook beschreven kunnen worden zonder daarvoor constructies te hulp te roepen die verder niet verantwoord worden.

Samenvattend kan gesteld worden dat functionele benaderingen van vraag/antwoord-relaties meer oog hebben voor de gebruiksaspecten van taalstructuren dan een benade-ring die alleen geïnteresseerd is in de beschrijving van de grammaticale structuur van zinnen. Een eclectische functionele analyse van vraag/antwoord-paren verantwoordt de eigenschappen (2a-b; vraagzin-volgorde en constituent-antwoord) en zou van de eigenschappen (2d-e) een analyse kunnen leveren in termen van topic/focus-relaties. Eigenschap (2c) - de handelingslogische relatie tussen vraag- en antwoordzin - wordt eerder geclaimd dan verantwoord. Een nadeel van de analyse die de functionele grammatica maakt van constituent-antwoorden, is dat aan dat type antwoorden eigenschappen worden toegewezen waarvoor de formele basis ontbreekt.

2.2 vragen als proposities

2.2.0 inleiding

Zowel van de kant van logisch-semantici als van meer pragmatisch georiënteerde taalkundigen zijn pogingen ondernomen om vraag/antwoord-relaties met behulp van de

formeel-logische technieken te analyseren. Voor de logici ging het daarbij eigenlijk om een defensieve onderneming. Uitgangspunt en kern van de waarheidsconditionele logica is immers de propositie, – een informatie-dragende eenheid die op zijn waarheidskarakter onderzocht kan worden en die in het taalgebruik van alledag meestal uitgedrukt wordt met een declaratieve zin. Die beperking tot 'beweringen' is de laatste dertig jaar – sinds de ontwikkeling van modale en intensionele, modeltheoretische logica's – steeds meer een uitdaging geworden voor die semantici die het op formalisering gerichte instrumentarium van de logica ook willen kunnen toepassen op niet declaratieve taalvormen.

In deze paragraaf zal ik enkele van zulke pogingen om de betekenis van vraagzinnen te analyseren, globaal karakteriseren, – echter zonder op de bijbehorende formalismen in te gaan (voor wie daarin geïnteresseerd is, heb ik die informatie soms in een noot toegevoegd). Die laatste restrictie heeft tot gevolg dat de semantisch-pragmatische analyse van vraag/antwoord-relaties min of meer onthoofd wordt, – in een formalistisch kader vormt de toepasbaarheid van logische en mathematische technieken een belangrijke maat voor het succes van een theorie. Binnen het bestek van deze studie zou een weergave van de formele kant van de semantische onderneming echter te veel uitleg vergen.

Het centrale probleem in logisch-semantische studies van vraag/antwoord-relaties is wat voor type semantisch object vraagzinnen logisch gezien nu eigenlijk uitdrukken. Het zal geen verbazing wekken dat het semantisch type dat aan vraagzinnen, respectievelijk vraag/antwoord-paren wordt toegewezen, uiteindelijk steeds geformuleerd wordt in termen van iets propositie-achtigs, – proposities zijn dan ook

“the formal semanticist's main tool for dealing with the content of linguistic expressions”
(Groenendijk & Stokhof 1984a, p.40).

De verschillende stromingen variëren echter nogal wat betreft het soort propositionele relatie dat aan vragen en antwoorden toegekend wordt.

Wunderlich (1976b) en Groenendijk & Stokhof (1984a) onderscheiden drie benaderingswijzen om vraag/antwoord-relaties vanuit een formeel-semantisch perspectief aan te pakken:

(i) categoriale benaderingen (§ 2.2.1); (ii) propositionele theorieën (§ 2.2.2) en (iii) de imperatief-epistemische aanpak (§ 2.2.3).

2.2.1 Categoriale theorieën.

Categoriale theorieën²⁶ gaan uit van de talige vorm van vraagwoord-vragen en de constituent-antwoorden die daarop gegeven worden. Vragen worden als objecten beschouwd die met betrekking tot de een of andere categorie onvolledig zijn. Een constituent-antwoord – zelf ook een onvolledige declaratief-zin – levert informatie die van een zodanige categorie is dat de vraag er mee aangevuld kan worden.

De categorie van het antwoord bepaalt die van de interrogatief, – vandaar de aanduiding *categoriaal*. Bijvoorbeeld, – doordat een antwoord als *Rabobank* in de context van een vraag als *waar werkt je vader* gehoord kan worden als de actuele waarde van een eigenschap van de eigenschap *werken* van het individu *je vader*, is daaruit op te maken dat het type van die vraag een eigenschap van een eigenschap van individuen is. Anderssoortige vragen – zoals *wat doet ie daar* – moet dientengevolge een ander semantisch type toegewezen worden.

Vragen kunnen pas dan een semantisch object tot stand brengen waarvan de waarheidswaarde bepaald kan worden – een propositie dus – als ze worden toegepast op een uitdrukking van het type dat door het antwoord gegeven wordt. Vraagwoord-vraag en constituent-antwoord drukken alleen als paar een propositie uit, – in dit geval zoiets als 'dat je vader bij de Rabobank werkt'. Alleen samengenomen is het vraag/antwoord-paar equivalent aan een propositie.

Volgens Groenendijk & Stokhof zou een sterk punt van categoriale theorieën zijn dat in de beschrijving van vraag/antwoord-relaties verantwoord wordt dat constituent-antwoorden voor hun interpretatie afhankelijk zijn van de bijbehorende interrogatief. *Rabobank* zou immers heel wat anders betekenen – en ook een andere waarheidsconditionele status krijgen – wanneer het dienst doet als antwoord op een vraag als *wat is de grootste bank van Nederland?*.

Een nadeel van de categoriale benadering zou echter zijn dat die tot een te grote heterogeniteit zou leiden. De analyse zou (te) zeer afhankelijk zijn van de talige vorm van een bepaald soort vragen en antwoorden en een grote diversiteit aan vraag/antwoordtypen opleveren. De kritiek is dus vooral methodologisch van aard. Een adequate theorie van vraag/antwoord-relaties zou meer de overeenkomsten tussen verschillende soorten vraag/antwoord-typen moeten verantwoorden.

Wunderlich (1981) wijst met name op het feit dat in de categoriale benadering *ja/nee*-vragen en *of*-vragen alleen via een aantal minder plausibele kunstgrepen geanalyseerd zouden kunnen worden. In (1976) is hij bovendien van mening dat de beide betrokken taalhandelingen – de vraaghandeling en de antwoordhandeling – te weinig onderscheiden worden. Een pragmatisch onacceptabele consequentie van het niet zorgvuldig afbakenen van de betrokken taalhandelingen zou daarom zijn dat het niet duidelijk is bij welke gespreksdeelnemer de bewijslast van de juistheid van het antwoord berust, – bij de vraagsteller of bij de answerder?

Een ander probleem van de categoriale benadering is, dat aan het verschil tussen constituent-antwoorden en antwoorden die zelf weer de vorm van van een volledige declaratieve zin hebben, weinig betekenis gehecht wordt. Voor dat laatste type antwoorden moet het in het antwoord herhaalde deel van de informatie die al in de vraag geformuleerd werd, als redundant en analytisch oninteressant beschouwd worden, – vergelijk het antwoord op de eerste vraag in regel 6–7 van (3). Het lijkt onaannemelijk dat de answerder geheel hetzelfde gedaan zou hebben wanneer hij geen elementen uit de voorafgaande vraag herhaald en/of geherformuleerd zou hebben²⁷:

(3)	(NL/10)	
5	A:	< ^o wanneer ben je gebor [↑] e en wa
6	B: →	[[↑] ar (0)
7	B:	in negentienachtenvijftig gebore,
8		(.)
9	A:	m: [↑] :
10		(.)
11	B:	in [<u>Haren</u> :],

Een misschien nog zwaarder wegend, vooral methodologisch bezwaar tegen een puur categoriale benadering is dat de belangrijkste eigenschappen van vraaguitingen retrospectief – via het antwoord – gedefinieerd worden (vgl. Wunderlich 1976b, p.190). In de definitie van de analyticus wordt teruggeredeneerd, terwijl in gesprekken een reci-

piënt van een vraag zijn analyse toch primair op de vorm van die uiting moet baseren. Vragenstellers zijn op de een of andere manier in staat om de eigenschappen van het handelingstype in de vorm van die uiting zelf herkenbaar te maken.

In plaats van het object te analyseren met retrospectief beschikbare wijsheid zou juist geprobeerd moeten worden om de kennis waarover gespreksdeelnemers op het moment van de uiting zelf beschikken, tot uitgangspunt van de analyse te maken. Alleen dan zou tegemoet gekomen worden aan de methodologische eis van convergentie tussen deelnemers' en beschouwersperspectieven (vgl. § 1.2.3).

2.2.2 propositionele theorieën

In de propositionele benadering van vraag/antwoord-relaties leveren antwoorden proposities.²⁸ Welke propositie dat is, is afhankelijk van de vraag waarop antwoord gegeven wordt. Vragen zouden op de een of andere manier verwijzen naar de verzameling van proposities die in aanmerking komen om als antwoord te fungeren.

Typerend voor de propositionele aanpak is het methodologisch gemotiveerde streven de verschillende typen vragen als een uniforme klasse te behandelen (de eenvoud van een beschrijving wordt beschouwd als een criterium voor haar adequaatheid).

De propositionele positie wordt vaak plausibel gemaakt door uit te gaan van een beschouwing van declaratieve zinnen waarin een afhankelijke vraag is ingebed. In tegenstelling tot het complement van (4a) – *dat Piet werkt* – zou *of Piet werkt* in (4b) zowel de mogelijkheid *dat Piet werkt*, als *dat het niet het geval is dat Piet werkt* aan de orde stellen:

- (4) (a) Jan weet dat Piet werkt
 (b) Jan weet of Piet werkt

Volgens Wunderlich zou het gebruik van het woordje *of* als voegwoord na een matrixzin met *weten* als hoofdwerkwoord de werking hebben dat in de ingebedde zin een verzameling van proposities gethematiseerd wordt. Het gebruik ervan zou als het ware de mogelijkheid aanduiden dat er een selectie gemaakt wordt uit die verzameling. Een directe vraag als *werkt Piet?* zou impliciet zo'n soort *of*-operatie bevatten. Een *ja/nee*-vraag verwijst naar haar verzameling van mogelijke, respectievelijk correcte antwoorden. Vragen formuleren dus niet alleen de condities waaronder ze beantwoord kunnen worden, ze representeren die antwoorden ook al (vgl. Wilson & Sperber 1988, p.150). Propositionele theorieën zouden juist op dat punt zwak zijn waaraan categoriale theorieën hun kracht ontleen. De propositionele aanpak weet namelijk op haar beurt niet goed raad met constituent-antwoorden. De zojuist samengevatte redenering ten aanzien van indirecte *ja/nee*-vragen zou overgepland moeten worden op vraagwoord-vragen. Een vraag als *wie werkt?* zou eveneens verwijzen naar zijn verzameling van mogelijke antwoorden.

Een consequentie van die uniformering is dat elk categoriaal antwoord als een vorm van ellipsis beschouwd zou moeten worden (vgl. § 2.1). Anders kan niet verantwoord worden hoe bijvoorbeeld van een constituent-antwoord als *Rabobank* een propositie gemaakt zou moeten worden.

Volgens Groenendijk & Stokhof zou dat probleem opgelost moeten worden door de – formeel, dieptestructuur-achtige – afleiding van antwoord-expressies te relateren aan die van de interrogatief waarop het een antwoord vormt. Wanneer zulke relaties in de onderliggende structuur expliciet gemaakt zijn, zou het eigenlijk niet veel meer uitmaken of er op een vraagwoord-vraag met een naamwoordsgroep of met een volledige declaratieve zin geantwoord wordt (vgl. Groenendijk & Stokhof 1984d).

Groenendijk & Stokhof zelf proberen categoriale theorieën te integreren in een propositionele theorie die ook nog in een ander opzicht verschilt van de positie die hiervoor besproken werd. Zowel vraagwoord-vragen als *ja/nee*-vragen zouden ten opzichte van een bepaalde situatie geen verzameling van proposities uitdrukken, maar alleen die propositie die in de gebruikssituatie van toepassing is. De vraag *werkt Piet* denoteert de propositie *dat Piet werkt* als dat het geval is in de situatie waarover gevraagd wordt en *dat het niet geval is dat Piet werkt* wanneer dat inderdaad zo is in de bevraagde wereld.²⁹

Een consequentie van de positie dat vraagzinnen relatief ten opzichte van een situatie geen verzameling van proposities maar één propositie denoteren, is dat die propositie al die informatie moet bevatten waarnaar gevraagd wordt. In een wereld waarin *Jan en Piet werken* zou de informatie *dat Piet werkt* slechts een gedeeltelijk antwoord op de vraag *wie werkt* vormen. En ook *dat Piet en Jan werken* zou eigenlijk alleen maar dan acceptabel zijn wanneer die informatie impliceert dat er in de betreffende situatie verder niemand anders werkt. De antwoord-informatie moet *uitputtend* zijn. (Vgl. met name Groenendijk & Stokhof 1984d.)

Groenendijk & Stokhof realiseren zich wel degelijk dat er in de dagelijkse omgang vaak volstaan kan worden met minder volledige beschrijvingen. Ze willen zulke logisch-semantisch zwakkere, pragmatische versies echter een semantische basis geven waartoe deze steeds herleid zouden moeten kunnen worden. Het is echter de vraag of het criterium van uitputtendheid adequaat is ten opzichte van de manier waarop gespreksdeelnemers met informatie omgaan. Het criterium gaat van de mijns inziens problematische vooronderstelling uit dat taalgebruikers hun werkelijkheid op een uitputtende en eenduidig afgebakende wijze classificeren (vgl. Givón 1982 en Rosch 1977). De meest uitputtende en precieze beschrijving is bovendien vaak niet de meest gewenste of de best passende. Vergelijk bijvoorbeeld fragment (5) waarin een informant een gedetailleerde beschrijving (r.153) terugtrekt ten gunste van een globalere, pragmatisch kennelijk adequatere typering (r.156):

(5)		(LC/j)
149	A:	in welke <u>klas</u> zit je? (...)
153	B: →	>E _{mt} evie(jAa)!
154		(.)
155	B:	de lao- (.) da's de metaol vie-
156	B: →	<u>vierde klas</u> !:
157		(.)
158	A:	vierde klas.

Bovendien lijken antwoorders in feite informatie op een *ad-hoc*-basis te leveren. Er kan steeds onderhandeld worden hoe een bepaalde manier van beschrijven te begrijpen is en of die beschrijving voldoende is.

Vergelijk de nasleep van het antwoord op de vraag in fragment (6). Vragensteller en antwoorder bespreken gezamenlijk wat onder *werken* verstaan moet worden (r.73-76) en pas ten opzichte van die *in situ* vastgelegde betekenis wordt er in het antwoord informatie geleverd waarmee de deelnemers uit de voeten kunnen:

(6)		(LC/j)
68	A: ★	en je moeder, werkt die ↓ook.
69		0,4
70	B:	nee.
71	A:	↓nee.
72		0,6
73	B: →	JA: af en toe maar ↑ja-
74		(.)
75	A: →	nee↓: maar ↑niet:eh
76	A:	°niet:e'n vaste ↑baan.

Tegen de achtergrond van dit soort voorbeelden is het ook opmerkelijk dat in logisch-semantische studies van vraag/antwoord-relaties datgene wat na de levering van een antwoord wordt gedaan, niet onderzocht wordt. De nageschiedenis van het vraag/antwoord-paar uit (6) wordt kennelijk niet meer als deel van de vraag/antwoord-problematiek gezien.

In de praktijk gaat bijna elke vraag/antwoord-sequentie vergezeld van een *post-sequentie* waarin nog een aantal zaken met betrekking tot het voorafgaande vraag/antwoord-paar geregeld kunnen worden, - onder andere ten aanzien van het voldoende zijn van de in het antwoord geleverde informatie (*sic!*).

Datgene wat in theorie als een eigenschap van antwoorden geconstrueerd wordt, betreft kwesties waarvoor gespreksdeelnemers bijzondere middelen ter beschikking hebben om die in de context van een vraag/antwoord-sequentie zondig verder te regelen. In een conversatie-analytisch perspectief wordt er vanuit gegaan dat onderzoek van wat er verder met een uiting wordt gedaan, zowel voor de gespreksdeelnemer zelf als voor een externe beschouwer een constitutieve heuristiek vormt voor de bepaling van de eigenschappen van die uiting. In hoofdstuk 5 zal ik daarom enkele typen van zulke post-sequenties onderzoeken en daarbij onder andere laten zien hoe daarin onderhandeld wordt over het wel of niet compleet zijn van een antwoord. Volledigheid is geen eigenschap van antwoorden op zich, maar een typering die vragensteller en antwoorder steeds op een *ad-hoc*-basis onderhandelen en toewijzen.

Niet alleen de nageschiedenis van vraag/antwoord-sequenties wordt in de betreffende studies niet verder onderzocht, ook aan de contexten waarin vragen gesteld worden wordt weinig aandacht geschonken, - afgezien dan van technische problemen hoe een uiting zo geïndexeerd kan worden dat ze aan een verzameling situaties gerelateerd kan worden. Een schijnbaar onbelangrijke, maar bij nader inzien karakteristieke eigenschap van de voorbeeldzinnen die in dergelijk onderzoek gebruikt worden, is het kennelijk onvermijdelijke gebruik van eigennamen (*heeft Julia Jan gekust? of wie heeft Julia gekust?*, e.d.). Het noemen van een - niet verder van introducties voorziene - (voor-)naam veronderstelt echter dat de referent ervan door de recipiënt herkend of op de een of andere manier geïdentificeerd kan worden (vgl. Schegloff 1972). De onderzoeker die dergelijke voorbeelden gebruikt, verlangt klaarblijkelijk dat zijn lezer ook van dergelijke aannames uitgaat, - zonder dit soort contextualiseringsprocedures echter op hun relevantie voor de werking van vragen te onderzoeken.³⁰

Een ander, algemener probleem is het onderscheid dat gemaakt wordt tussen de *denotatie* van een uitdrukking (zeg maar, het object of de toestand waarnaar een uitdrukking verwijst) en de betekenis van die uitdrukking. In een betekenisstheorie waarin geprobeerd wordt de bruikbaarheid van uitdrukkingen ten opzichte van alle mogelijk-

ke situaties in het algemeen te verantwoorden, is dat eventueel nog een zinvolle - hoewel ook constructivistische - onderneming. In hoofdstuk 3 zal ik echter laten zien dat gespreksdeelnemers hun vragen zorgvuldig, methodisch inbedden in en relateren aan de situatie waarover gevraagd wordt (vgl. met name § 3.1).

Vanuit een modeltheoretisch perspectief zouden dergelijke contextualiseringsmethoden nog opgevat kunnen worden als een soort 'intensionaliteitsreductie', - de verzameling van alle mogelijke situaties die associeerbaar is met een bepaalde uitdrukking wordt ingeperkt tot een pragmatische werkbare deelverzameling (zowel Wunderlich als Groenendijk & Stokhof maken opmerkingen in die richting). Vanuit een minder allesomvattende, meer praktische benadering zouden vraagzinnen echter eerder beschouwd kunnen worden als *ad-hoc*-constructies die door taalgebruikers van meet af aan gerelateerd worden aan een bepaalde situatie.

De logisch-semantische benadering lijkt te veelomvattend te zijn om adequaat te kunnen zijn als beschrijving van de wijze waarop gespreksdeelnemers vragen stellen. Er is geen *convergentie* tussen het perspectief dat de theoreticus kiest en dat waaraan taalgebruikers zich in de praktijk oriënteren (vgl. Mehan 1979, p.22; Garfinkel & Sacks 1970, p.345). Juist zo'n interactioneel analyseniveau - waarop het stellen van vragen en het geven van antwoorden beschreven wordt als een "*practical, situated accomplishment*" (*ib.*, p.346) -, is het niveau waarop ik in deze studie zal proberen vraag/antwoord-relaties te onderzoeken.

Een laatste probleem - dat ik hier alleen wil aanstippen -, betreft de vraag of het wel zo gelukkig is om de denotatie van een vraagzin als een (verzameling van) propositie(s) te karakteriseren. Afgezien van het feit dat het om een metafoor gaat die precies past in het analysekader waarvan uit wordt gegaan, weet ik met name niet of het terecht is om de aanwijzingen die met vragen geformuleerd worden om bepaalde informatie te selecteren, gelijk te stellen aan de verwijzing naar die informatie.³¹ De (inter-)actionele aspecten van vraag/antwoord-relaties worden praktisch weggetheoretiseerd door er een puur inhoudelijke kwestie van te maken. Interactie wordt gereduceerd tot uitwisseling van informatie zonder noemenswaardige aandacht te schenken aan het handelingskarakter daarvan.

2.2.3 imperatief-epistemische theorieën

In de imperatief-epistemische benadering³² - verder afgekort tot *IE* - wordt de betekenis van een interrogatief gelijk gesteld aan een verzoek tot levering van die informatie welke gekarakteriseerd wordt in de inhoud van de interrogatief. De semantische interpretatie wordt opgesplitst in twee componenten. Het imperatieve aspect zorgt voor het verzoek; het epistemische verwijst naar het resultaat van dat verzoek, - namelijk dat de vragensteller wel of niet datgene te weten is gekomen waarnaar hij gevraagd heeft.

Omdat de *IE*-aanpak volgens Groenendijk & Stokhof geen theorie ontwikkelt over de betekenis van de inhoud van de interrogatief, zou het hier niet om een semantische theorie *pur sang* gaan. Het zou veel meer een - op zich wel zinnige - theorie van pragmatische aspecten van de context van vragen betreffen. Dus eerder een minzaam gedoogde pragmatische 'metgezel' van categoriale en propositionele theorieën, dan een concurrent daarvan.

Wunderlich's inschatting van het belang van de *IE*-aanzet wijkt op één punt fundamenteel van die conclusie af. Niet dat hij het erg informatief acht om vragen te analyseren als een verzoek om informatie, - dat soort handelingen kan immers ook door uiting van zinnen van een ander type gerealiseerd worden. Maar hij beschouwt het

handelingskarakter van *vragen* als een deel van de betekenis van vraagzinnen dat niet gereduceerd kan worden tot iets dat enkel met logisch-semantische, waarheidsconditionele middelen analyseerbaar is.

De operatie die bewerkstelligd wordt door de vraagvorm - of die nu door middel van een vraagwoord, vooropplaatsing van de persoonsvorm of prosodisch aangeduid wordt -, zou niet alleen een aanwijzing behelzen om de verzameling van proposities af te bakenen die in de betreffende vraagzin gethematiseerd wordt (de *propositionele inhoud*). De 'vraag-operator' is echter ook een aanduiding van het *illocutieve* type, - datgene wat over in een *neutrale context*³³ het doel van dit type taalhandeling is en de condities bepaalt waaronder dit soort handelingen succesvol is.

Wunderlich beschouwt het als een pluspunt van categoriale theorieën - met name die van Egli (1974) - dat de propositionele inhoud van een vraagzin als een open structuur begrepen wordt die onbeslist is wat betreft de waar- of onwaarheid ervan. Juist dat soort onvolledigheid van vraagzinnen zou volgens Wunderlich een essentiële interactionele eigenschap van vraaguitingen verklaren. Omdat een open structuur in interacties namelijk niet op zich zelf zou kunnen blijven staan, vergt ze een afsluiting. Elke op de uiting van zo'n onvolledige zin volgende handeling zou dienovereenkomstig onderzocht worden op haar bruikbaarheid voor het tot stand brengen van zo'n afsluiting. De taalhandeling *vraag* zou juist op grond van de eigenschap een open structuur te hebben, tot een *initiatieve* handeling worden. Het resultaat van zo'n handeling heeft betrekking op de toekomstige ontwikkeling van een interactiesituatie.

Het illocutieve type van vragen beschrijft Wunderlich dan ook in twee stappen: (a) de afsluitingsrelatie, - een karakterisering van datgene wat afsluiting van de open structuur tot stand kan brengen; (b) een resultaatfunctie waarin gespecificeerd wordt wat voor resultaat daardoor tot stand gebracht wordt.³⁴

Het verschil tussen vraagwoord-vragen en *ja/nee*-vragen legt Wunderlich op het niveau van de afsluitingsrelatie. Deze wordt ten opzichte van de propositionele inhoud gekarakteriseerd en die is voor vraagwoord-vragen anders dan voor *ja/nee*-vragen. De propositionele inhoud van vraagwoord-vragen wordt overeenkomstig de categoriale benadering als een eigenschap van predikaten behandeld, terwijl die van *ja/nee*-vragen volgens de propositionele aanpak als een verzameling van proposities wordt geanalyseerd. De overeenkomst in de interactionele werking komt tot uitdrukking doordat beide typen vragen dezelfde resultaatfunctie hebben. Dat kan omdat die functie onafhankelijk van de afsluitingsrelatie gedefinieerd is. (Vgl. Wunderlich 1976b, p.233-49). De interactionele effecten zouden dus identiek voor de betreffende vraagtypen zijn, terwijl de inhoudelijke verschillen niet opgeofferd worden aan een primair methodologisch gemotiveerde streven naar uniformering. Zowel de propositionele benadering als de categoriale worden toegepast op het type van vraagzinnen waarvoor elk de meest adequate analyse lijkt te leveren. Het handelingsaspect wordt enerzijds een interactie-neel fundament gegeven in de inhoudelijke onvolledigheid of abstractheid die beide perspectieven toewijzen aan de betekenis van vraagzinnen. Het wordt anderzijds verder uitgewerkt op een manier die geïnspireerd is door de imperatief-epistemische benadering.

Wunderlich's beschrijving van vraag/antwoord-relaties is ook in een ander opzicht sterker pragmatisch georiënteerd dan strikt semantische benaderingen. Allereerst hoeven antwoorden niet waar te zijn om succesvol te zijn. Antwoorden moeten hoogstens geloofwaardig zijn. De bewijslast daarvoor berust bij de antwoorder. Bovendien blijkt uit de definitie van de afsluitingsrelatie dat antwoorden niet *direct* hoeven te zijn. Het directe antwoord moet alleen afgeleid kunnen worden uit de informatie die de antwoorder levert (vgl. bijvoorbeeld een antwoord als *mijn vader werkt bij de bank die met je meedenkt*).

Groenendijk & Stokhof zijn zich er eveneens van bewust dat bijvoorbeeld antwoorden die niet overeenkomen met de semantisch gedefinieerde standaard, in het alledaagse taalgebruik volslagen acceptabel zijn. Ze ontwikkelen daarom een verzamelingentheoretisch geformuleerde typologie van pragmatische vormen van antwoordschap. In hun optiek zijn antwoorden pragmatische objecten doordat de informatie van een propositie die als antwoord fungeert, gerelateerd moet worden aan de informatie waarover de vragensteller beschikt. *Partiële* antwoorden – zoals *mijn vader werkt bij een bank* – leveren informatie die ten opzichte van de kennis van de vragensteller zowel het aantal mogelijke antwoorden inperkt als de toegang tot het eigenlijke semantische antwoord open laat. De betreffende propositie maakt namelijk nog steeds deel uit van de zo afgebakende informatie-set. *Indirecte* antwoorden zouden daarentegen alleen het aantal manieren vergroten waarop de vragensteller het eigenlijke antwoord kan vinden, – bijvoorbeeld doordat er een relatie met andere informatie in geformuleerd wordt die mogelijk maakt dat er een tweede vraag gesteld wordt waarop het antwoord een conclusie in de richting van het antwoord op de oorspronkelijke vraag toelaat. (Vgl. Groenendijk & Stokhof 1984c)

Het belangrijkste probleem van Groenendijk & Stokhofs typologie van de pragmatiek van antwoorden is echter dat de onderscheiden vormen van antwoordschap uiteindelijk steeds worden afgemeten aan het soort objecten dat als de eigenlijke, waarlijk semantische, volledige en ware antwoorden wordt beschouwd. Het is alsof ergens een alleswetende scheidsrechter aanwezig is die kan bepalen of de geleverde informatie correct is. De beperkingen van de interactionele realiteit worden zichtbaar gemaakt door ze te contrasteren met het ideaal dat op basis daarvan geconstrueerd kan worden:

“In fact, that under completely ideal circumstances, which include having a complete, perfect language, being a perfect language user, a perfect logician, and a walking encyclopedia, semantic answers are the best ones, may be viewed as a merit of the present theory. For it correctly links the existence of pragmatic answers to their proper source: the human condition.” (ib. p.248)

De logisch-semantische analyse werkt van het ideaal naar de onvolkomen werkelijkheid toe. Hoewel zulke idealen zeker een constituerende normatieve rol lijken te spelen, lijkt het me voor een pragmatische theorie adequater van meet af aan te beginnen vanuit een interactioneel perspectief. De waarheden waar gespreksdeelnemers mee werken zijn per definitie onvolkomen. De omstandigheden van interacties zijn nooit ideaal. Het zijn praktische compromissen waarmee “*for all practical purposes*” (Garfinkel) op een voorlo-pige, *ad-hoc*-basis omgegaan wordt. Een pragmatische benadering van vraag/antwoord-relaties zou mijns inziens juist in staat moeten zijn dat compromiskarakter van talige interactie te verantwoorden.

2.3 vragen als handelingen

2.3.0 inleiding

In § 2.3.1 zal ik eerst bespreken hoe vragen geanalyseerd worden in de taaldadentheorie zoals Searle die vormgegeven heeft. Na daar enkele problemen van te hebben aangeduid, zal ik in § 2.3.2 aangeven waarom een gespreksanalyse die op de taaldadentheorie gebaseerd is, niet adequaat is. In § 2.3.3 zal ik tenslotte ingaan op een meer taalhandelingstheoretische benadering, het *Muster*-concept van Ehlich & Rehbein.

2.3.1 vragen als taaldaden

Die keren dat in de vorige paragrafen het handelingskarakter van vragen aangeduid werd als een *illocutie*, was dat een terminologische verwijzing naar het werk van de Britse taalfilosoof Austin. Binnen de linguïstische pragmatiek is het bijna onmogelijk om het handelingsaspect van taalgebruik niet te karakteriseren in termen van door Austin gemunte noties als *illocutie* of *performatief*. Maar het lijkt ook bijna onvermijdelijk om taalhandelingen te analyseren in de vorm waarin Searle Austins reflecties gesystematiseerd heeft.

Searle onderscheidt in de syntactische structuur van zinnen twee, formeel niet per se onderscheiden elementen. Het *propositionele aspect* (*p*) waarin informatie over entiteiten geprediceerd wordt. En het *illocutieve aspect* (*F*) waarin het handelingskarakter van een zin tot stand gebracht wordt door aan te geven hoe het propositionele aspect behandeld moet worden. Schematisch: *F(p)*.

De illocutieve kracht wordt niet alleen aangegeven door talige indicatoren (zogenaamde *ifids: illocutionary force indicating devices*), maar er moet ook aan een aantal voorbereidende voorwaarden voldaan zijn (*preparatory conditions*). Searle formuleert deze als mentale toestanden van spreker (S) en hoorder (H). De regels volgens welke het illocutieve type 'vraag' gerealiseerd zou worden, luiden als volgt:

(7) (a) *regel voor de propositionele inhoud:*

daarvoor kan elke propositie (*ja/nee*-vragen) of propositionele functie (vraagwoordvragen) gebruikt worden³⁵;

(b) *voorbereidende regels:* (i) S weet 'het antwoord' niet; dat wil zeggen, S weet niet of de propositie die in een *ja/nee*-vraag gethematiseerd wordt, waar is, respectievelijk S kent de informatie niet waarmee de in een vraagwoord-vraag geformuleerde propositionele functie waarachtig compleet gemaakt kan worden;

(ii) S en H hebben geen reden om aan te nemen dat H op dat moment de betreffende informatie zou leveren zonder daar om verzocht te zijn;

(c) *oprechtheidsregel:*

S heeft er belang bij om de betreffende informatie te vernemen;

(d) *interpretatieregel (essential rule):*

het uiten van een zin met propositionele inhoud (a) onder de condities (b-c) geldt als een poging de ontbrekende informatie te ontlokken aan H. (Searle 1969, p.66)

Naast 'echte' vragen onderscheidt Searle ook zogenaamde *examenvragen*. Terwijl S door middel van echte vragen de antwoord-informatie wil vernemen, is hij er bij examenvragen vooral in geïnteresseerd óf H dat antwoord weet. Searle lijkt zo het probleem op te willen lossen dat het niet altijd een voorbereidingsconditie van vragen is, dat de vragensteller het antwoord niet weet. Echt bevredigend is die oplossing niet. Vergelijk bijvoorbeeld de volgende inleiding die een interviewer geeft op het moment dat hij het opname-apparaat aanzet:

(8)	(IC/pn) (begin opname)	
1	A:	d'r zitte <u>trouwens</u> voor 'n <u>deel</u> vragen in die
2	A:	(eh ↑ :-) die <u>wel</u> 's zo <u>terloops</u> (op zi-)e:h
3	A:	°in ons(s) gesprek aan de <u>orde</u> zijn gekomen,°°
4		0,9
5	A:	°maar t↑ <u>och</u> zal ik ze <u>dan</u> maar stellen=
6	A:	=°>omdat ik ze <u>ieder</u> ↑ <u>een</u> ste(l)°°

Ook in dit geval kent de vragensteller sommige antwoorden dus al en het is zeker niet zo dat hij zijn gesprekspartner op de een of andere manier op zijn vaardigheden wil toetsen. Voorbereidingsconditie (7b-i) is dus inadequaat, evenals de uitzondering die Searle voor examenvragen maakt. Het uiten van een vraagzin kan ook een succesvolle vraaghandeling zijn wanneer de vragensteller het antwoord al weet.

Searle formuleert echter niet alleen een inadequate voorbereidingsconditie. Ook de psychologisering van die conditie door haar te beschrijven in termen van een mentale toestand, abstraheert op problematische wijze weg van interactionele en contextuele factoren. In een situatie zoals die in (8) geïnitieerd wordt, lijken situatiespecifieke factoren – zoals het doel van de interactie – een belangrijker soort voorbereidingscondities te vormen dan die welke Searle formuleert.³⁶

Searle beschouwt het stellen van vragen als een bijzonder soort 'verzoek' (*ib.*, p.69). In een later artikel rubriceert hij vragen dan ook onder het *directieve* type (vgl. Searle 1976). Wunderlich laat zien dat die classificatie ook ten opzichte van de criteria die Searle zelf hanteert, nogal inconsistent is (1979, p.286).³⁷ Met name het gegeven dat vraagzinnen op grond van formele kenmerken te onderscheiden zijn van andere zinstypen, beschouwt Wunderlich als een doorslaggevend argument om vraaghandelingen als een aparte klasse van taaldaden te beschrijven (het *erotetische* type).

Naast de discussie over de performativiteit van taaldaden – eigenlijk een speciaal type expliciete formules voor het blootleggen en/of tot stand brengen van illocutieve functies (vgl. § 2.1.2) –, vormt de analyse van zogenaamde *indirecte* taaldaden het centrale probleem van de taaldadentheorie (vgl. Levinson 1983, p.263-76). In Searles model zijn taaldaden indirect wanneer de uiteindelijke communicatieve betekenis niet samenvalt met de 'letterlijke' betekenis van een uiting. Een standaardvoorbeeld is het gegeven dat een vraag – een verzoek om informatie – wordt geïnterpreteerd als een verzoek tot het doen van een bepaalde handeling (een soort 'normale' *directief*). Een uiting als

(9) 'kun je het zout aangeven?'

zou bijvoorbeeld letterlijk genomen de illocutieve kracht van een vraaghandeling moeten hebben, maar feitelijk geïnterpreteerd worden als een verzoek aan de hoorder om het zout door te geven aan de spreker.

Searle zelf lost zulke descriptieve problemen op door zijn eigen model te combineren met de handelingslogische principes waarmee Grice (1975) de verschillen tussen wat letterlijk gezegd is en wat er eigenlijk mee bedoeld zou zijn, verantwoordt³⁸. Een interpretatie volgens het taaldadenmodel blijft echter het uitgangspunt van de analyse die een hoorder zou maken om de indirecte betekenis van een uiting te bepalen. De hoorder van een uiting als die in (9) zou in eerste instantie van de letterlijke betekenis uitgaan en die uiting eerst de illocutie toewijzen die ze volgens de regels zou krijgen. Wanneer de hoorder vervolgens op basis van zijn gezond verstand tot de conclusie komt dat een interpretatie als vraag niet erg zinvol lijkt, maar er volgens Grices maxime van relatie toch van uit blijft gaan dat de spreker een relevante bijdrage geleverd heeft, zou hij via een situatie-gebonden redenering moeten afleiden dat de spreker eigenlijk een verzoek heeft willen doen. (Vgl. Searle 1975.)³⁹

Pragmatici als Leech, Givón of Sperber & Wilson beschouwen Searles reddingspoging als overbodig. In de taaldadentheorie zou al te zeer uitgegaan worden van een 1-op-1-verhouding tussen regels en interpretatie. Leech verwijt Searle in zijn taaldadentheorie menselijke communicatie te verkoken tot het min of meer mechanisch tot stand bren-

gen van handelingscategorieën die tot ondubbelzinnige en duidelijk afbakenbare interpretaties zouden leiden. De betekenis van conversationale handelingen zou daarentegen in hoge mate niet-discreet zijn en onderhandeld worden op basis van pragmatische, situationele factoren. (Leech 1983, p.22 e.v.)

Leech maakt dan ook geen verschil tussen directe of indirecte illocuties. Alle illocuties zouden indirect zijn in de zin dat de functie van een uiting altijd op basis van contextgebonden redeneringen afgeleid zou worden, - bijvoorbeeld via *conversationale implicaturen* die verlopen langs de lijnen van Grices coöperativiteitsprincipe. Alleen de mate van indirectheid zou variëren. Er zouden daarom ook geen speciale regels of constructies nodig zijn om zogenaamde 'indirecte' illocuties te verantwoorden. (Leech 1983, p.32-34)

De bepaling van de illocutieve kracht van een uiting is in Leechs visie het produkt van (a) H's kennis van letterlijke betekenis van de uiting (de 'sense'); (b) H's kennis van de conversationale principes die daarop toegepast kunnen worden; (c) H's kennis van de context en (d) het gebruik van informele alledaagse redeneervormen ten opzichte van (a t/m c). (*Ib.* p.25)

Alle door Searle voorgestelde regels worden vervangen door implicaturen, - behalve de regel voor de propositionele inhoud (a). De letterlijke, lexicaal en grammaticaal bepaalde betekenis vormt het enige niveau dat volgens Leech conventioneel zou zijn, alle andere regels beschouwt hij als non-conventionele, inferentiële principes (*ib.*, p.41-44).⁴⁰

De samenvattende interpretatieregels (*essential rules*) waarin Searle de conventie expliciet maakt hoe een uiting geïnterpreteerd moet worden, zou dientengevolge redundant zijn. Er is geen magisch transformatiemoment waarin iets volgens bepaalde regels als iets anders geldt. Er zijn alleen afleidingsprincipes met behulp waarvan een bepaald interpretatief resultaat bereikt kan worden.

'Gewone' *ja/nee*-vragen - dat wil zeggen, *ja/nee*-vragen waarin de spreker geen verwachting op de waarschijnlijkheid van een bepaald antwoord tot uitdrukking brengt - beschrijft Leech bijvoorbeeld als volgt:

- (10) A. ?*P* (*P* is de propositionele inhoud die door de *sense* uitgedrukt wordt)
 B. *S* stelt de vraag ?*P* aan *H* (minimale contextualisering)
 C. *B* heeft de functie om *H* ertoe te brengen *S* te informeren of *p* dan wel *niet-p* het geval is (minimale illocutieve aanname: een aanname over het doel van *S*)
 D. *S* weet niet of *p* het geval is (maxime van kwantiteit)
 E. *S* gelooft dat *H* weet of *p* het geval is (maxime van relatie: anders zou de vraag niet relevant zijn)
 F. *S* wil weten of *p* het geval is (maxime van relatie). (Leech p.165)

Het voornaamste probleem in Leech's beschrijving zijn de implicaturen die onder (10B-C) worden geformuleerd. Hoe weet een hoorder dat het om een vraag gaat? Leech lijkt impliciet uit te gaan van een relatie tussen het zinstype en iets als illocutieve kracht. Een hoorder kan de implicaturen (B-C) maken op grond van de aanwijzingen die in woordvolgorde, woordkeus en/of intonatie gegeven worden. Die grammaticale verschijnselen die samenvattend aangeduid worden als het *interrogatieve zinstype*⁴¹, worden toch nog steeds als een soort conventionele indicator van de illocutieve kracht behandeld, - een benadering die door het voorkomen van indirecte taalhandelingen juist niet meer plausibel lijkt.

Givón gaat wat dat laatste punt betreft een stap verder. Door het handelingskarakter van taal te modelleren als een axiomatisch systeem zou Searle de afgrond van non-discrete

betekenistoekenning proberen te ontvluchten waartoe onderzoek van empirisch materiaal onvermijdelijk leidt (Givón 1982, p.105). Aan de hand van voorbeelden als de non-discrete aard van zinstypen in het Japans – waarin bijvoorbeeld de relatie tussen meer of minder interrogatieve en declaratieve uitingen gekarakteriseerd zou moeten worden als een scalair geordend continuüm – maakt Givón aannemelijk dat fundamentele aannames ten aanzien van de discreetheid van taaldaden heroverwogen moeten worden (zie ook Givón 1990, p.814–24).

Aanhangsels (*tags*) – als *hè* of *herinner je je dat nog?* –, of het gebruik van modale partikels – vergelijk het verschil tussen *kun je echt / even het zout aangeven* (zie Wunderlich 1979 of Franck 1979) – zijn vergelijkbare voorbeelden van technieken die sprekers hanteren om een bepaalde positie op zo'n illocutieve schaal aan te geven. De data in verband met indirecte taaldaden suggereren dat de interpretatie van uitingen met een interrogatief of declaratief zinstype plaats vindt ten opzichte van het continuüm dat die zinstypen met uitingen van het imperatieve type vormen:

“Only at the very extreme edges of the system do phenomena appear to be discrete-like and amenable to logical-deductive analysis.” (Givón 1982, p.107)

Wilson & Sperber (1988b) verwerpen het idee dat het zinstype een indicator van de illocutieve kracht zou zijn, nog radicaler. De karakteristieke linguïstische kenmerken van declaratieve, imperatieve of interrogatieve vormen zouden enkel een tamelijk abstracte eigenschap van de geïntendeerde interpretatie coderen, – namelijk de richting waarin de relevantie van de uiting gezocht zou moeten worden. In de diverse zinstypen wordt hoogstens een propositionele attitude uitgedrukt waaruit de interactionele werking afgeleid kan worden op basis van contextuele aannames en algemene pragmatische inferentieprincipes.⁴²

Zinnen voor vraagwoord-vragen bijvoorbeeld, zouden zowel een incomplete logische vorm uitdrukken, als een propositionele attitude waarmee de wenselijkheid wordt aangegeven van de 'gedachten' die in de logische vorm gerepresenteerd worden. De functie van een interrogatieve uiting zou enerzijds bepaald worden door het gegeven dat de spreker een bepaalde gedachte als wenselijk markeert, anderzijds ook het resultaat zijn van redeneringen naar aanleiding van interactioneel manifeste aannames in de context. Semantisch gezien zouden interrogatieven in hoge mate vaag zijn, – een onbepaaldheid die in de optiek van Wilson & Sperber pragmatisch opgelost moet worden. Zulke pragmatische factoren bepalen bijvoorbeeld voor wie de levering van antwoordinformatie wenselijk – of relevant – is. Een 'gewoon' verzoek om informatie, een examenvraag, of een probleembeschrijvende vraag zouden allen gekenmerkt worden door het situationele gegeven dat de spreker belang heeft bij het antwoord; retorische vragen of betoog-inleidende vragen zouden vooral vanuit het hoorderbelang gezien worden.⁴³

Op zich lijkt Wilson & Sperbers voorstel heel redelijk⁴⁴. Hun oplossing laat een uniforme behandeling van vragen toe. Specifieke interpretatieverschillen zouden vooral het resultaat zijn van alledaagse situatiegebonden redeneervormen. Problematisch in Wilson & Sperber's analyse is mijns inziens vooral dat zij vragen zien als representaties van antwoorden. Net zoals in de propositionele theorieën die in § 2.2 besproken zijn, zouden vragen op een bepaalde manier al hun antwoorden representeren. Alleen gaat het in dit geval niet om de verzamelingen van mogelijke of ware antwoorden, maar om wenselijke, situationeel relevante antwoorden (Wilson & Sperber 1988b, p.91 e.v.). In hun visie zijn interrogatieven interpretaties van '*desirable thoughts*'. Omdat de vragsteller de informatie mist om die gedachten compleet te maken, zouden die interpretaties 'incompleet' zijn. Door de formulering van zo'n onvolledige gedachte zou een

spreker aangeven dat de correcte completering van de gedachte die gerepresenteerd wordt door haar uiting, relevant is (merk op, dat hier weer dezelfde redenering gevolgd wordt als voor de imperatief-epistemische benadering beschreven werd (§ 2.2)). Interrogatieven zouden dus niet alle mogelijke (ware) antwoorden representeren, maar alleen die welke de vragensteller als 'relevant' beschouwt. (Vgl. ook Sperber & Wilson 1986, p.243 e.v.)

In plaats van vragen te zien als methodisch geconstrueerde, gecontextualiseerde instructies voor het lokaliseren van informatie – de benadering die ik in hoofdstuk 3 aannemelijk zal proberen te maken –, wordt het interactionele en procesmatige karakter van vragenstellen toch nog weer langs een achterdeur teruggebracht tot een statisch model waarin vragen al een afspiegeling vormen van hun antwoorden.

Samenvattend kan gesteld worden dat de taaldadentheorie zoals die door Searle vormgegeven is, nogal problematisch is en lang niet zo onvermijdelijk is als haar levensduur suggereert. Naast intern-theoretische problemen – bijvoorbeeld ten aanzien van de voorbereidingscondities die voor vragen geformuleerd worden –, komen de voorname problemen er op neer dat er van discrete taaldadenbetekenissen wordt uitgegaan die via een vooraf bepaald regelsysteem gegenereerd zouden kunnen worden. Afgezien van het feit dat de aanname dat illocuties discrete betekeniseenheden zouden zijn, niet bevestigd wordt door het empirisch materiaal, lijkt het ook adequater om betekenissen niet te analyseren als regelgeleide produkten. Een beschrijving waarin uitgaand van de aanwijzingen die in de talige vorm gegeven worden, interactionele betekenisaspecten worden afgeleid door middel van contextuele aannames en algemene pragmatische redeneerprincipes, lijkt het scala aan communicatieve betekenissen waartoe uitingen aanleiding geven, niet alleen meer recht te doen, maar ook adequater te verantwoorden.

De genoemde bezwaren komen overeen met de kritische kanttekeningen die op een algemener niveau vanuit een sociologisch/methodologisch perspectief bij de taaldadentheorie gemaakt zijn. Searles theorie is in wezen gebaseerd op een traditioneel model van 'regel-geleid' gedrag. Talig handelen wordt geanalyseerd als toepassing van regels op typische situaties. Vaagheid – bijvoorbeeld van *indirecte* taaldaden – wordt uiteindelijk als marginaal gezien en is geen reden om de uitgangspunten van het oorspronkelijke model te herzien. (Vgl. Heritage 1984, p.104 e.v.)

Het taaldadenmodel ziet handelingen als het resultaat van diverse determinerende factoren die behandeld worden als externe antecedenten van de handeling zelf. Handelingen worden beschreven in termen van condities en effecten (vgl. Suchman 1987, p.56). Interacties worden door die manier van analyseren tot gedragingen van automaten gemaakt die zelf niet kunnen kiezen tussen alternatieven. Sociale feiten vormen enkel nog een vertrekpunt voor retrospectieve theorievorming over de noodzakelijke kenmerken van de routes via welke het eindresultaat wordt bereikt. (Vgl. Garfinkel 1967, p.68)

Een analyse van handelingen in termen van – mentale (!) – condities en effecten gaat voorbij aan het interactionele en context-gebonden karakter van de methoden waarmee zulke condities situatie-specifiek tot stand gebracht worden. De interactionele productie van contexten lijkt echter een wezenlijk bestanddeel te zijn van de wijze waarop uitingen geïnterpreteerd worden:

“While we can always construct a post hoc account that explains interpretation in terms of knowledge of typical situations and motives, it remains the case that with speech act theory (...) neither typifications of intent nor general rules for its expression are sufficient to account for the mutual intelligibility of our situated action.” (Suchman 1987, p.42)

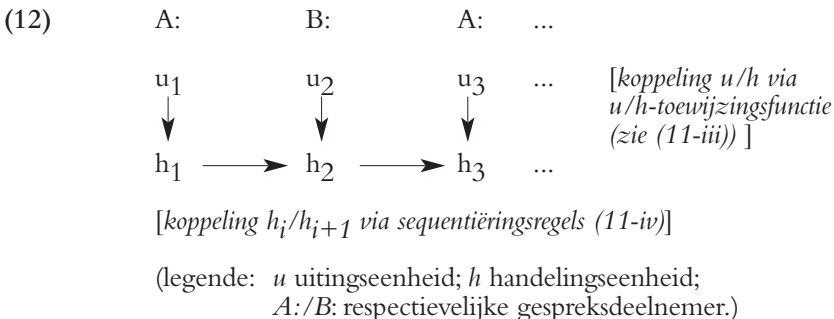
2.3.2 taaldaden en gespreksanalyse

Searle formuleert geen regels voor 'antwoorden'⁴⁵. De taaldadentheorie onderzoekt de handelingskwaliteit van geïsoleerde uitingen; ze is niet dialogisch (vgl. Ehlich 1972). De taaldadentheorie is wel gebruikt om dialoogmodellen te ontwikkelen⁴⁶. In tegenstelling tot de 'intuïtieve' empirie waarmee het taalfilosofische model haar data construeert, is dit type gespreksanalyse meestal 'data-gestuurd' (vgl. Cicourel 1981). Het empirische materiaal wordt op de een of andere manier geprotocolleerd en met behulp van taaldaad-achtige categorieën geïnclassificeerd. De fundamentele aanname is dat gesprekken eigenlijk pas coherent zijn op het niveau van de aaneenrijging - of *sequentiering* - van wat er *gedaan* wordt en niet op het niveau van wat er *gezegd* wordt (vgl. Labov 1972b, p.254). Afgezien van de verschillende vormen die aan de diverse theorieën gegeven wordt, kenmerken deze zich volgens Levinson doordat er wordt uitgegaan van de volgende aannames (vgl. Levinson 1981, p.473-74):

- (11) (i) er is sprake van discrete handelingseenheden - *taaldaden* - die in het spreken tot stand worden gebracht;
 (ii) uitingen kunnen gesegmenteerd worden in discrete *uitingseenheden* die elk met een bepaalde handelingseenheid corresponderen;
 (iii) er is een specificeerbare procedure met behulp waarvan handelingseenheden toegewezen kunnen worden aan uitingseenheden (of er is tenminste een functie waarvan het domein gevormd wordt door de verzameling van alle mogelijke uitingselementen en het bereik de verzameling van alle mogelijke taaldaden is);
 (iv) conversationale sequenties komen tot stand langs de lijnen aangegeven in een verzameling van sequentie-regels.

De dialoogmodellen waarin dit soort aannames resulteert, gaan in principe allemaal uit van het soort samenhangen dat in (12) schematisch geschetst wordt (*ib.*, p.274; vgl. ook Labov 1972b, p.254).

Een dergelijk model laat toewijzing van meerdere uitingseenheden per sprekerbeurt toe, evenals inbedding van insertie-sequenties. Ook 'indirecte' taaldaden zouden erin gerepresenteerd kunnen worden door aan het eerste handelingsniveau nog een of meerdere niveaus toe te voegen (vgl. met name Labov & Fanshel 1977).

Het beschrijvingsmodel is onmiskenbaar geïnspireerd door de werkwijze in meer formele grammatica's. De aaneenrijging van uitingen wordt beschreven in termen van een soort syntaxis waarin de adequate of correcte opeenvolgingen van handelingen worden beregeld⁴⁷.

Op grond van de bespreking in de vorige paragraaf zal duidelijk zijn dat zo'n syntactisering van dialogen niet onproblematisch is. In de woorden van Levinson:

"dialogue has no syntax, speech act types are not the relevant categories over which to define the regularities of conversation" (Levinson 1981, p.475).

Levinson onderbouwt die stelling door de inadequaatheid aan te tonen van elk van de aannames die in (11) geformuleerd worden. Omdat het daarbij ten dele om kwesties gaat die in een iets andere vorm ook al in § 2.3.1 aan de orde kwamen, zal ik zijn argumentatie alleen weergeven voorzover die nog gezichtspunten bevat die daar niet aan de orde gesteld werden.

ad (i). *discrete handelingseenheden.*

In de praktijk van het taalgebruik wijzen recipiënten vaak meer dan één taaldaad per uitingseenheid toe. Vergelijk bijvoorbeeld het volgende fragment. De interviewer stelt daarin een *ja/nee*-vraag (r.115). In eerste instantie beantwoordt de informant die vraag ook inderdaad als zodanig (*jah*, in r.116). Hij gaat echter onmiddellijk verder met het leveren van informatie (*een zuster*, r.116) die strikt genomen adequaat geweest zou zijn als antwoord op een of meer vraagwoord-vragen (bijvoorbeeld '*hoeveel ...*' en '*van welk type*')

(13)		(NL/9)
114	A:	en had je::h↓:hm: (.)
115	A:	had je broers (°of g- zo)=
116	B: →	=jah en zuster

De antwoorder wijst meerdere bedoelingen aan dezelfde uitingseenheid toe. De vraag in regel 115 vervult daardoor meerdere functies. De 'letterlijke' betekenis is de *raison d'être* voor een andere, afgeleide bedoeling. Die handelingslogische, hiërarchische ordening in de toekenning van functies wordt in het antwoord gelineariseerd doordat de vervulling van de ene betekenis behandeld wordt als een conditie voor de afgeleide interpretatie. De 'directe' interpretatie krijgt de status van een gespreksorganisatorisch voorbereidende, preliminaire handeling.

Zulke handelingen kunnen zelf ook weer voorbereidend zijn op andere preliminaire handelingen (vgl. Schegloff 1980), zodat de verzameling van taaldaadcategorieën in principe oneindig is. De basis voor de toewijzing van meerdere functies ligt dus niet in de uiting zelf, maar in de positie die die inneemt in het gesprek (ik kom op dit punt nog terug in § 2.4). De interpretatie van afgeleide functies is daarom in hoge mate situatie-specifiek en slechts in beperkte mate context-onafhankelijk determineerbaar.

Over zulke afgeleide effecten zou de taaldadentheorie echter weinig interessants te vertellen hebben juist omdat ze gebaseerd is op een rigoureuze scheiding tussen de bedoeling die een spreker in een uitingseenheid zou uitdrukken (de *illocutie*) en die welke de hoorder daarvan afleidt: de in principe oneindige verscheidenheid van *perlocutieve* effecten. Het idee om de immense verscheidenheid van uitingseenheden te reduceren tot een beperkte verzameling van taaldaadtypen waarop sequentie-regels van toepassing zouden zijn, verliest zo inderdaad zijn oorspronkelijke charme. (Levinson 1981, p.476-78)

ad (ii). *het bestaan van en de identificeerbaarheid van uitingseenheden die corresponderen met handelingseenheden.*

Het taaldadenmodel vergt een segmenteerbaarheid van uitingen die onafhankelijk is van de functies die de handelingseenheden vervullen die daaraan zouden moeten worden toegewezen. De meest voor de hand liggende grammaticale eenheid – de *zin* – is echter aantoonbaar ongeschikt. Hoe zou bijvoorbeeld omgegaan moeten worden met samengestelde zinnen als die in regel 425–26 van (14)? Of met *tags* als *of niet* in regel 434 van hetzelfde fragment?

(14)	(NL/10)
425	A: → .HHh her <u>in</u> ner je <u>n</u> og, <u>h</u> oe e:hm:=↑jaAh(m) (.)
426	A: → >h <u>o</u> e dat met je <u>o</u> uders was
427	A: >in die tijd wa <u>ar</u> in je wel 's ↓e:::h
428	1,6
429	A: °*jha:h of je::eh
430	0,6
431	A: je w <u>a</u> s de <u>o</u> udste hè?
432	B: =°ja:, (ben ik)=
433	A: =he- heb je 't ge <u>v</u> oel
434	A: → dat je streng: opgevoed w [↑] erd of <u>n</u> iet?

Bovendien lijkt zo ongeveer elk willekeurig type zinsdeel geschikt om te fungeren als een volwaardige conversationele bijdrage. Vergelijk bijvoorbeeld *jah, een zuster, ouder, vijf jaar* en *hoeveel jaar* in (15):

(15)	(NL/9) [uitbreiding van (13)]
114	A: en had je::h↓:hm: (.)
115	A: had je bro <u>er</u> s (°of g- zo)=
116	B: → =jah een zu [ster
117	A: → [ouder?
118	0,3
119	A: <u>o</u> uwer.
120	0,2
121	B: → jah,
122	0,2
123	B: → [vijf jaa:r.
124	A: → [>h <u>o</u> eveel: (ja°↑ar)
125	0,2
126	A: vijf °jaar

Zelfs stiltes kunnen betekenisvolle conversationele bijdragen constitueren (vgl. Schegloff 1968): de pauze na het bevestigende *jah* in regel 122 lijkt bijvoorbeeld door de vragensteller opgevat te worden als een aanwijzing dat de antwoorder de gewenste vervolginformatie niet 'vanzelf' levert, – overigens onterecht, zoals blijkt uit de levering van die informatie gelijktijdig met de vraaghandeling waarin om die informatie verzocht wordt (r.123–24). Aan de andere kant is er het probleem óf en welke grotere gesprekseenheden nog een bepaald soort handeling tot stand brengen (een verhaal – dat op zich weer de onderbouwing van een standpunt of van een verontschuldiging kan zijn –, een grap – waar-

in een wijze raad vervat kan zijn -, een antwoord dat vele transcript-pagina's beslaat en waarbinnen vele in- en uitleidingen, toelichtingen, samenvattingen, correcties en dergelijke kunnen voorkomen; vgl. hoofdstuk 6).

De constituerende grootheid van uitingseenheden kan dus variëren van reeksen zinnen via afzonderlijke zinnen of *clauses* tot afzonderlijke zinsdelen en lexemen, nonverbale handelingen of zelfs stiltes. Wat de relevante eenheid voor handelingstoewijzing is, kan niet onafhankelijk van de betreffende interactie en van het doel van de analyse bepaald worden, - een principe dat zowel voor de recipiënt als voor de analyticus lijkt te gelden. (Levinson 1981, p.478-79; vgl. ook Schegloff 1982 en Goodwin 1981).

ad (iii). *het bestaan van een specificeerbare functie of procedure met behulp waarvan handelingseenheden toegewezen kunnen worden aan uitingseenheden.*

Uit de bespreking van claim (i) en (ii) volgt (a) dat de verzameling van relevante handelingseenheden niet eenduidig definieerbaar en toewijsbaar is; (b) dat uitingseenheden niet alleen niet van de meest uiteenlopende niveaus kunnen zijn, maar ook ten dele functioneel gedefinieerd moeten worden in termen van de handelingen die er aan worden toegewezen.

(b) Heeft tot gevolg dat het domein van een eventuele toewijzingsfunctie gedefinieerd is in termen van het bereik. En omdat zowel domein als bereik niet eenduidig definieerbaar zijn, lijkt het tamelijk onwaarschijnlijk dat er een procedure geformuleerd kan worden waarmee handelingseenheden aan uitingseenheden kunnen worden toegewezen.

ad (iv). *de aanname dat uitingsreeksen georganiseerd worden door conventionele sequentieregels die toegepast worden op handelingseenheden.*

Zelfs het minst in twijfel getrokken principe van sequentiële organisatie - *aangrenzende paren* (vgl. § 2.4) - sluit niet uit dat op een eerste paardeel als een vraag gereageerd kan worden met een tamelijk diverse verzameling aan uitingstypen (een tegenvraag, een presuppositie-correctie, een loochening van de relevantie van die vraag, de mededeling van de beoogde antwoorder dat hij de betreffende informatie niet weet).⁴⁸

Het merendeel van de opeenvolgingen van uitingen in gesprekken kan echter over het algemeen niet geanalyseerd worden als een aangrenzend paar.

Bovendien worden uitingsoverstijgende vormen van thematische organisatie genegeerd, - een niveau dat onmiskenbaar van belang is voor het genereren van coherentie. Dat niveau wordt niet geïntegreerd door sequentie-regels die opereren op handelingstypen waarvoor alleen per uiting restricties geformuleerd worden ten aanzien van de propositionele inhoud. Met inhoudelijke aspecten wordt alleen rekening gehouden voorzover die van belang zijn voor het bepalen van het handelingskarakter van afzonderlijke uitingen. (Levinson 1981, p.482-86)

Levinson's kritiek maakt duidelijk dat de grondslagen van een gespreksanalyse die gebaseerd is op Searles taaldaadtheorie, uiterst discutabel zijn en daarmee dus ook dat soort ondernemingen zelf. Naast meer inductief georiënteerd conversatie-analytisch onderzoek (vgl. § 2.4), zou er volgens hem alleen nog wat te verwachten zijn van een benadering waarin uitgegaan wordt van de sturende werking van situatie-specifieke hogere-orde-doelen van interacties. Hij verwijst in dat verband naar zijn eigen werk (vgl. Levinson 1979).⁴⁹ Maar zowel omdat de voorzet die daarin gegeven wordt bij mijn weten nooit verder is uitgewerkt, als omdat het werk van Ehlich & Rehbein op dit gebied naar mijn oordeel de meest uitgewerkte theorie vormt, zal ik daar in de volgende subparagraaf op ingaan.

2.3.3 handelingstheorie en diskursanalyse

In de '*funkcional-pragmatische Diskursanalyse*' van Ehlich en Rehbein wordt uitgegaan van een doelgerichte rationaliteit van communicatief handelen⁵⁰. De leden van een bepaalde cultuur zouden beschikken over een verzameling van communicatieve patronen (*Muster*) waarmee frequent voorkomende types van doelstellingen interactioneel gerealiseerd kunnen worden. Uitgaand van stereotype situatiestructuren ('constellaties') en de intenties (*Ziele*) die interactiedeelnemers individueel ten opzichte daarvan ontwikkelen, initieert een deelnemer een bepaald communicatief schema waarvan het verloop bepaald wordt door het gemeenschappelijk te bereiken patroondoel (*Zweck*).

Elk patroon kent zijn eigen typische volgorde van patroonposities die op een specifieke wijze over de deelnemers verdeeld zijn. Anders dan bij de lokaal opererende sequentie-regels die typisch zijn voor de gespreksanalyse die op de taaldadentheorie gebaseerd is, verloopt sequentiële organisatie niet *bottom up* van de ene taalhandeling naar de volgende taalhandeling. Er wordt daarentegen van uitgegaan dat het patroondoel de interactie *top down* structureert op basis van een handelingslogische rationaliteit.

De categorisering van een uiting als een bepaalde handeling zou tot stand komen door middel van toewijzing aan een bepaalde patroonpositie, - met andere woorden, door een uiting te zien als realisering van een specifieke positie in een bepaald patroon zou de illocutieve kwaliteit ervan bepaald kunnen worden. De 'chaos' aan de talige 'oppervlakte' zou pas tegen de achtergrond van het geactiveerde schema betekenis en ordening krijgen. De concrete beurtgewijze opeenvolging van uitingen - de *beurtsituering* - hoeft niet overeen te komen met de systematische volgorde van posities in het patroon. Wanneer een gespreksdeelnemer weet in wat voor schema hij zich bevindt, kan hij het handelingskarakter van uitingen bepalen in termen van de stand die in het geactiveerde schema bereikt is (vgl. met name Ehlich & Rehbein 1986c).

Mentale processen en posities zijn in E&R's visie een integraal onderdeel van handelingspatronen. Sommige daarvan vormen een soort beslissingspunt van waaruit alternatieve paden of ook patroon-interne iteraties doorlopen kunnen worden. Planning wordt een belangrijke plaats toebedeeld. Voor een deel zouden plannen ook conventioneel zijn, - in die zin dat met name in institutionele situaties plannen uit gestandaardiseerde reeksen van communicatieve schema's zouden bestaan waarmee een hoofddoel via een aantal subdoelen bereikt kan worden.

Handelingspatronen zouden bovendien institutiespecifiek gemodificeerd worden om bijzondere functies te vervullen in een bepaalde institutie. Zo'n aangepast basispatroon hoeft overigens niet per se een typisch conversationeel schema te zijn. Anders dan in de etnomethodologische conversatie-analyse wordt aangenomen (vgl. Sacks, Schegloff & Jefferson 1974), wordt de schijnbaar minder doelgerichte interactie in informele gesprekken vanuit de '*zweckrationale*' visie op communicatief handelen niet als grondvorm beschouwd, - hoogstens als ontologisch primair.

De interactie in een bepaalde institutie zou uiteindelijk gekarakteriseerd moeten kunnen worden als een verzameling van communicatieve patronen die op een wijze gemodificeerd zijn die kenmerkend is voor de doelen en tegenstrijdigheden van het betreffende handelingsstelsel (vgl. Ehlich & Rehbein 1972a en 1986c).

Ehlich en Rehbein illustreren de structuur van handelingspatronen vaak met behulp van stroomdiagrammen. Deze bevatten zowel dimensies ter representatie van de mentale activiteiten en beslissingsmogelijkheden van de betrokken partijen, als een niveau waarop de interactioneel waarneembare handelingen van de deelnemers gerepresenteerd worden.⁵¹

Overeenkomstig deze uitgangspunten maakt Ehlich (1990) mentale processen tot een centraal onderdeel van de reconstructie van de alledaagse, elementaire vorm van het

vraag/antwoord-patroon.⁵² Een vragensteller mist bepaalde kennis, maar weet tegelijkertijd ook dat hij die niet heeft. Wanneer hij verwacht dat zijn gesprekspartner wel over die kennis beschikt, kan hij proberen deze ertoe te brengen die informatie ter beschikking te stellen door toepassing van het vraag-patroon.⁵³

In de analyse worden mentale toestanden en de interactionele verbalisering daarvan zorgvuldig onderscheiden. De toestand van niet-weten representeert Ehlich symbolisch als een soort epistemische ontkenning van een kenniselement dat gerepresenteerd wordt met behulp van de Griekse letter π ('pi'): $\neg(\pi)$ wil dan zoiets zeggen als 'het is in het kennissysteem van S onbekend dat (...)'. De kennis door middel waarvan S weet dat hij π niet weet, wordt als een complement van π behandeld (π^c). De volledige gedachte - complement plus gespecificeerd kennisdeficiet - wordt afgekort tot π^* .

Op basis van dit soort onderscheidingen, karakteriseert Ehlich de vorm van een vraagzin eigenlijk vooral inhoudelijk als een tweeledige kennissituatie, - namelijk als een combinatie van de verbalisering van het niet-gewetene (afgekort tot $\neg(p)$) en de verbalisering van de kennis dat iets niet geweten wordt (p^c):

$$(16) \quad < \neg(p), p^c >^{54}.$$

Ehlich beschouwt de verschillende soorten vraagwoorden als gestandaardiseerde vormen waarmee categoriaal onderscheiden subklassen van mentale toestanden van niet-weten geverbaliseerd kunnen worden. In de formulering van datgene wat de vragensteller weet (p^c), geeft hij het zoekdomein aan waarin de recipiënt een operatie moet uitvoeren. De vraaghandeling kan alleen succesvol zijn, wanneer dit zoekdomein voor spreker en hoorder gemeenschappelijk is (vgl. Ehlich & Rehbein 1986a).

Het vraag/antwoord-patroon wordt geïnitieerd wanneer een gespreksdeelnemer zich van een kennisdeficiet bewust wordt en dat probleem probeert op te lossen door toepassing van het 'vraag'-patroon. Die bewustwording zou tevens een element van de eerste fase van het vraag/antwoord-patroon vormen. In Ehlich's analyse verloopt het vraag/antwoord-patroon in 5 fasen:

(17) **structuur vraag/antwoord-patroon** (Ehlich 1990):

A. *mentale niveau vragensteller:*

- (a1) een gespreksdeelnemer S realiseert zich dat hij ten opzichte van een bepaalde kenniseenheid π^* over een bepaald kenniselement niet beschikt: $\neg(\pi)$.
- (a2) (a1) vooronderstelt dat S ten opzichte van π over bepaalde complementaire kennis π^c beschikt die samen met π in de kenniseenheid π^* zou resulteren.
- (a3) S neemt aan dat een andere gespreksdeelnemer H wel de beschikking heeft over π .

B. *interactionele dimensie:*

- (b1) S verbaliseert het complementair gewetene π^c als p^c .
- (b2) S geeft te kennen dat hij over een bepaald kenniselement π niet beschikt (door middel van een vraagwoord).
- (b3) S classificeert zijn kennisdeficiet categoriaal met behulp van talig beschikbare kenniscategorieën als 'tijd', 'plaats', 'deelnemer', 'modaliteit/kwaliteit', enzovoorts (door middel van de categorie van het vraagwoord).
- (b4) S karakteriseert zijn uiting illocutief als *vraaghandeling* (eveneens door middel van het vraagwoord).

C. *mentale niveau recipiënt:*

- (c1) H identificeert via p^c π^c in zijn eigen kennisbestand.

- (c2) H zoekt naar π .
- (c3) tijdens (c2) fungeert de categorie van het vraagwoord als specifieke zoek-aanwijzing voor het lokaliseren van het ontbrekende kenniselement.
- (c4) H vindt π (in het geval dat S terecht (a3) heeft aangenomen).
- D. *interactionele dimensie:*
 - (d4) H verbaliseert het reeds door S gewetene (π^c) als p^c (optioneel).
 - (d5) H verbaliseert het ontbrekende kenniselement als p .
- E. *mentale niveau vragensteller:*
 - (e1) S leidt uit p het voor hem relevante kenniselement π af en integreert dat in zijn eigen kennisbestand.
 - (e2) doordat S (e1) uitvoert, is hij in staat de kenniseenheid π^* te vormen en als onderdeel van zijn kennis te gebruiken.

Een gespreksdeelnemer kan het vraag/antwoord-patroon dus initiëren wanneer hij zich van een kennisdeficiet bewust wordt (fase A). De transfer van de mentale naar de interactionele dimensie verloopt door verbalisering van het mentale niveau (fase B). De talige handeling zet bij de hoorder een reeks mentale activiteiten in gang (fase C) waarvan het resultaat weer door verbalisering interactioneel gemaakt wordt (fase D). Door de mentale verwerking van die laatste verbalisering in fase (E) wordt het patroon afgesloten omdat het doel gerealiseerd is van de beginhandeling 'vraag'. Het doel van de spreekhandeling 'antwoord' is daaraan ondergeschikt. (Ehlich 1990, p.213-15)

Een aantal problemen dat al eerder ten aanzien van de taaldaad-gebaseerde gespreksanalyse aan de orde gesteld werd, is ook van toepassing op Ehlich & Rehbeins analyse, - met name de segmenteerbaarheid van uitingen en uitingenreeksen en de aanname dat er tussen uitingen- en handelingseenheden een 1-op-1-verhouding zou bestaan (vgl. § 2.3.2). Er kleeft echter nog een aantal andere bezwaren aan Ehlich & Rehbeins benadering. Allereerst de wijze waarop de verhouding tussen mentale en interactionele handelingen wordt geformuleerd. Hoewel Ehlich & Rehbein een bepaalde kennistypologie ontwikkelen (vgl. Ehlich & Rehbein 1977), is de rol die taal daarbij speelt in hoge mate onduidelijk⁵⁵. Er lijkt meestal te worden uitgegaan van niet-talige mentale processen die dan op de een of andere manier meer of minder direct geverbaliseerd zouden worden. De aanname dat taal en denken zo van elkaar gescheiden kunnen worden, wordt echter niet verder beargumenteerd.

Maar afgezien van zo'n grondslagenprobleem waar ik hier niet verder op in kan gaan, is een in het huidige verband relevante vraag of - zoals Ehlich & Rehbein claimen - de illocutieve kwaliteit van een uiting pas bepaald kan worden via de toewijzing aan een specifieke positie in een handelingspatroon. Voor 'gewone' vragen en antwoorden zoals die volgens het elementaire vraag/antwoord-patroon gegenereerd zouden worden, lijkt me dat al een heel sterke claim, - de functie van vragen lijkt me voldoende duidelijk afleidbaar uit talige vorm, sequentiële positie en verdere contextuele en situationele informatie; die van antwoorden op grond van sequentiële positie, vorm van de uiting en het soort informatie dat daarin gegeven wordt.

Ehlich en Rehbein onderbouwen die claim echter met name door te wijzen op de bijzondere eigenschappen van uitingen waarmee institutie-specifieke functies vervuld worden. Zulke uitingen zouden hun speciale handelingskwaliteit pas krijgen doordat ze bepaalde posities realiseren in doelgericht gemodificeerde basispatronen.⁵⁶

Bijvoorbeeld. Naast 'echte' vragen en examenvragen, onderscheidt Ehlich een bepaald type vragen dat hij *lerarenvraag* noemt (Ehlich 1981). Het gaat daarbij om het soort 'maieutische' vragen waarmee leraren denkprocessen van leerlingen in gang zetten. Dat

'nieuwe', institutie-specifieke doel zou aan het oorspronkelijke vraag/antwoordpatroon toegewezen kunnen worden doordat systematisch gebruik wordt gemaakt van eigenschappen van het basispatroon. In plaats van een eigen kennisdeficiet te verbaliseren, maakt een leraar een leerling bewust van diens kennisdeficiet en geeft hem aanwijzingen - onder andere door specificering van het betreffende zoekdomein - hoe die kennis verworven, afgeleid of berekend kan worden.

De scherpte waarmee de bijzondere functie van dit soort vragen analytisch wordt afgebakend en het reconstructief vermogen waarmee het voorzien wordt van het bijbehorende raamwerk, is echter nog geen bewijs voor de aanname dat de (h)erkenning daarvan via toewijzing aan een gemodificeerd vraag/antwoordpatroon verloopt. Leerlingen krijgen talrijke aanwijzingen dat het om vragen met een bijzondere functie gaat.

Naast situationele factoren (schoolklas, constitutie en verdeling van situationele identiteiten als leraar en leerling, informatie over vak, lestype en lesthema, onderwijsmateriaal; vgl. Mazeland 1984 en 1985; Wilson 1985), krijgen leerlingen onder andere aanwijzingen over de specifieke functie van een vraag door het onderwerp dat erin gethematiseerd wordt en de inferenties die daaruit af te leiden zijn over relevante kennisdistributies (in een geschiedenisles noopt een vraag naar wat een leerling gisteren thuis gegeten heeft tot andere aannames over de kennisverdeling die van toepassing is dan een vraag naar - ik noem maar wat - de naam van de toenmalige Russische heersers). Verder worden vragen vaak voorafgegaan door *pre-sequenties* waarin thema en functie nader gespecificeerd worden (vgl. § 2.4). Het type reacties dat op een antwoord gegeven kan worden, is ook van belang, evenals het soort *post-sequenties* dat daarmee geïnitieerd wordt: antwoorden op lerarenvragen krijgen vaker en meer uitgesproken normatief-evaluatieve responsen (*prima, goed, okay, nee, dat is niet goed*) en minder vaak responsen waarin de adequaatheid of volledigheid van de geleverde informatie tot uitdrukking wordt gebracht (*oh, ja, mhm*). Dat verschil in gebruik van meer of minder normatieve reacties gaat gepaard met een ongelijke verdeling in de mogelijkheden tot onderhandeling over de interactionele status van dit soort reacties. Leerlingen kunnen na een evaluatie van een antwoord op een lerarenvraag niet zeggen wat zij daarvan vinden. Post-sequenties waarin de antwoorder het laatste woord heeft, ontbreken. Leerlingen krijgen hoogstens - in het geval van een negatieve evaluatie - een gelegenheid om te proberen zich zelf te corrigeren en ook zulke herstel-sequenties vertonen institutie-specifieke kenmerken. (Vgl. Mazeland 1983 en 1986b)

Kortom, leerlingen krijgen vooraf, tijdens en na een vraag/antwoord-sequentie steeds weer tal van aanwijzingen op de uiteenlopendste niveaus ten aanzien van de specifieke functie van de lopende vraag/antwoord-sequentie. Het is dit soort aanwijzingen waarmee een bepaalde interactionele betekenis steeds weer opnieuw aangegeven en gehandhaafd wordt. De formulering van een bijzondere maxime - zoals Ehlich voor leraren-vragen doet (*'bepaal de didactische zin van datgene wat de leraar doet'*) - is niet alleen in strijd met de eigen aannames over de rol van handelingspatronen in het interpretatieproces, ze lijkt ook overbodig. Uitgaand van een minimaal coöperativiteitsprincipe (met name het relevantie-principe, vgl. § 2.3.1), worden leerlingen overstelpt met gegevens waaruit de functie van de betreffende sequentie afgeleid kan worden. De noodzaak van de constructie van een handelingspatroon met een specifiek doel waaruit de bijzondere illocutieve functie van uitingen afgeleid zou moeten worden, is mij derhalve onduidelijk. De lijst met aanwijzingen voor het maken van een bepaalde interpretatie maakt die claim bepaald niet plausibel.⁵⁷

Ehlich & Rehbein lijken door de integratie van mentale activiteiten in interactionele sequenties de interpretatieprocessen waarin een bedoeling wordt toegewezen aan uitin-

gen, tot onderdeel van het geïnterpreteerde te reïficeren. De mentale activiteiten van vragensteller en antwoorder worden niet beschouwd als een soort *post-hoc*-(re-) constructies die deelnemers en analytici maken op basis van de interactionele data die de gespreksdeelnemers aan elkaar ter beschikking stellen. Garfinkel karakteriseert die werkwijze als volgt:

“Social science theorists (...) have used the fact of standardization to conceive the character and consequences of actions that comply with standardized expectancies. Generally they have acknowledged but otherwise neglected the fact that by these same actions persons discover, create, and sustain standardization. (...)

A favored solution is to portray what the member’s actions will have come to by using the stable structures - i.e., what they have come to - as a point of theoretical departure from which to portray the necessary character of the pathways whereby the end result is assembled.” (Garfinkel 1967, p.68)

Zowel de status die Ehlich en Rehbein toewijzen aan mentale activiteiten, als de patroonconstructie zelf, zijn problematisch. Het *Muster*-perspectief minimaliseert de rol van situationele en contextuele factoren en de inferenties die naar aanleiding van een uiting gemaakt worden door ze al in het handelingspatroon zelf in te bouwen. Interpretatief werk wordt niet steeds weer opnieuw ten aanzien van een uiting met een specifieke vorm in een bepaalde context en situatie gedaan, maar door het mentale construct dat aan die uiting ten grondslag wordt gelegd. In een etnomethodologische optiek zijn sociale handelingen echter geen

“compliance with preestablished and legitimate alternatives of action that the common culture provides.” (Garfinkel 1967, p.68)

Een gevolg van het benadrukken van de rol van onderliggende structuren is niet alleen dat de talige 'oppervlakte' tot chaos verklaard wordt. Ook het samenspel van diverse uitingscomponenten door middel waarvan bepaalde functies tot stand worden gebracht, krijgt dienovereenkomstig weinig aandacht⁵⁸. Ehlich's karakterisering van de vorm van vraagzinnen is bijvoorbeeld primair gebaseerd op categorieën op het niveau van de informatie-stroom (vgl. (16); zie ook § 2.1).

Hoe een uiting herkend kan worden als realisering van een positie in - met name - institutioneel gemodificeerde handelingspatronen, evenals hoe daaraan voorafgaand het te activeren patroon wordt geïdentificeerd, zijn problemen die onopgelost blijven. De toewijzing van een uiting aan een bepaalde patroonpositie lijkt daardoor vaak eerder een proclamatie van die relatie door de onderzoeker, dan dat onderzocht wordt hoe gespreksdeelnemers zulke relaties leggen (als ze die überhaupt leggen).

Een vierde kritiekpunt - dat mogelijk samenhangt met het gegeven dat Ehlich en Rehbein vooral interacties in institutionele *settings* onderzoeken - is dat de patroontheorie het globale verloop van talige interactie als in hoge mate vooraf gedetermineerd ziet. De interactionele verwerking van een handelingspatroon, het doorlopen van een specifiek pad daarin en de aaneenrijging van handelingspatronen in plannen en strategieën (vgl. Rehbein 1977, respectievelijk 1984), worden mijns inziens niet alleen veel te mechanisch voorgesteld, maar ook geconstrueerd als een van te voren vastgelegd verloop.

Vergelijk bijvoorbeeld - ik doe dat hier alleen aanduidingsgewijs - Rehbeins analyse van vertellen in adviesgesprekken (Rehbein 1980a) en Jeffersons onderzoek naar *troubles-telling* (Jefferson 1988; vgl. ook Jefferson & Lee 1981). Terwijl Rehbeins analyse

resulteert in de constructie van 'het' situatie-specifiek gemodificeerde handelingspatroon van vertellen in een adviesgesprek, gaat Jefferson heel voorzichtig de vraag na of er in *trouble-talk* zoiets als een ideale sequentiële structuur operatief zou zijn. Na een zorgvuldige toetsing van een gedetailleerd kandidaat-schema aan een omvangrijk corpus, komt ze tot de conclusie dat er naar alle waarschijnlijkheid hoogstens sprake is van een globale ordening van steeds terugkerende, karakteriseerbare problemen en taken:

"(...) it is possible, that, for example, 'big packages' may be adequately characterized as a collection of tightly organized sequential nodes which themselves are loosely linked and interchangeably positioned over the course of the talk." (Jefferson 1988; p.428)

Suchman (1987, p.51 e.v.) merkt ten aanzien van plannen op dat deze hoogstens zouden fungeren als bronnen voor situatie-gebonden handelen. Ze determineren het interactionele handelen echter niet. De efficiëntie van plannen lijkt juist eerder gebaseerd te zijn op hun vaagheid, het niet tot in elk detail gespecificeerd zijn. Ze dienen eerder als een globaal oriëntatie- en interpretatieprincipe voor handelingen. Doelen zouden vaak pas tijdens en na een interactie geïdentificeerd worden door middel van een achteraf-analyse, hoewel het daardoor lijkt of er een rationeel plan gevolgd is:

"Structure (...) is an emergent product of situated action, rather than its foundation." (Ib., p.67)

Mijn kritiek op het handelingstheoretische perspectief van Ehlich & Rehbein komt dus op het volgende neer:

- (i) het is niet aangetoond dat de handelingskwaliteit van afzonderlijke uitingen bepaald wordt op basis van toewijzing van een uiting aan een bepaalde patroonpositie;
- (ii) mentale handelingen worden tot het generatieve principe van interactionele handelingen gemaakt in plaats van ze te beschouwen als het interpretatieve werk dat gespreksdeelnemers verrichten om betekenissen interactioneel tot stand te brengen;
- (iii) de status van handelingspatronen wordt daardoor problematisch;
- (iv) de interactioneel waarneembare talige vorm wordt een ondergeschikte rol toebedeeld in het interpretatieproces;
- (v) er worden te sterke claims gemaakt over het van te voren vastgelegd zijn van het communicatieve verloop buiten de actuele interactie om;
- (vi) er is dientengevolge sprake van een soort methodologische onvoorzichtigheid doordat al te snel de overstap wordt gemaakt naar abstracte niveaus die aan het talige handelen ten grondslag zouden liggen. In plaats van uit te gaan van de informatie waarover gespreksdeelnemers zelf observeerbaar beschikken (vgl. Sacks' *if it's a phenomenon, it must be in the interaction*), wordt de aandacht uiteindelijk vooral gericht op het empirisch niet-waarneembare niveau van het onderliggende schema:

"(...) conversationalists have no script and in this respect stand in marked contrast to actors in a play. Quite unlike plays, conversation has a markedly improvised nature. Conversationalists have, throughout a conversation, to work out what comes next, what to say next, and when exactly to say it. (...)

In conversation this connection between utterances is achieved by participant analysis. Each hearer has, of necessity, to find some basis for understanding any speaker's utterance, and for deciding upon its consequences for themselves. Each utterance may be said to provide materials,

or to be embedded in a context that enables co-conversationalists to make sense of what they hear so that they themselves will be able to act 'appropriately' or 'inappropriately' if they so desire." (Lee 1987, p.32-33)

De gehele paragraaf overziend, concludeer ik dat van de taaldadentheorie en de daarmee geassocieerde paradigma's weinig overblijft behalve een aantal algemene noties ten aanzien van het handelingskarakter van taal en het idee van de sequentiële organisatie daarvan in gesprekken. Searles taaldadentheorie gaat uit van geïsoleerde handelingen, herformuleert contextuele informatie als abstracte voorwaarden van afzonderlijke uitingen, is niet in staat om het probleem van afgeleide betekenissen op te lossen zonder de eigen theorie fundamenteel te ondergraven en gaat uit van een regelmodel waarin interpretatie iets is dat verloopt volgens normen die buiten en onafhankelijk van de interactie zelf zouden bestaan.

In het verlengde daarvan is de gespreksanalyse die zich op de taaldadentheorie baseert, niet in staat om discrete uitingseenheden af te bakenen waar op een eenduidige wijze handelingskwaliteiten aan toegewezen kunnen worden. De principes met behulp waarvan handelingen in interacties aaneengeregen worden, lijken bovendien slechts op een zeer beperkt deel van uitingen reeksen toepasbaar. De taalhandelingstheoretische gespreksanalyse lijkt daarenboven te sterke claims te maken over de mate waarin de opeenvolging van handelingen van te voren vastgelegd is in doelgerichte communicatieve schemata die onafhankelijk van de interactie zouden bestaan:

"The source of mutual intelligibility is not a received conceptual scheme, or a set of coercive rules or norms, but those common practices that produce the typifications of which schemes and rules are made." (Suchman 1987, p.57-58)

2.4 vragen als eerste deel van een aangrenzend paar

2.4.0 inleiding

Een kritiekpunt dat in de voorafgaande paragrafen steeds terugkwam betreft het voortijdig construeren van een theorie over ongeformuleerde betekenisaspecten. Een karakteristiek methodologisch trekje van de conversatie-analytische benadering die ik in deze paragraaf aan de orde zal stellen, is een hardnekkig wantrouwen tegen zulke premature vormen van theorieconstructie.

Positiever gesteld kenmerkt de etnomethodologische conversatie-analyse zich door een rigoureuze empirische stellingname, - voorzover dat in een interpretatieve wetenschap tenminste mogelijk is. De onderzoeksmethoden zijn in ieder geval primair inductief. Op basis van liefst zo omvangrijk mogelijke data-collecties wordt naar de principes gezocht achter de regelmatigheden die in het materiaal ontdekt worden. En een formulering van zo'n principe is pas dan acceptabel wanneer aangetoond kan worden dat de generalisering die de analyticus maakt, overeenkomen met die waarop de gespreksdeelnemers zich oriënteren.

Complementair daaraan wordt er niet alleen een ander regelbegrip gehanteerd, er wordt ook een andere status aan toegekend. Regels zouden tweeledig constitutief zijn voor de sociale feiten die er door georganiseerd worden (vgl. Heritage 1984, p.107). Regels, normen of principes worden enerzijds beschouwd als beschrijvingen van de methoden waarmee gespreksdeelnemers interacties tot stand brengen. Anderzijds vormen zij ook de methoden waarmee gespreksdeelnemers interacties tot iets regelgeleids maken en als zodanig beschrijven (vgl. Wieder 1974). De aandacht is dus niet alleen gericht op de

condities waaronder regels de handelingen van gespreksdeelnemers zouden sturen. Die condities zouden zelf het produkt zijn van een interpretatie van de omstandigheden in termen van de regels waarmee omstandigheden en de daarin verrichte handelingen beschrijfbaar, redelijk en geordend gemaakt worden. (Vgl. Sacks 1972b.)

De betekenis van uitingen wordt in de conversatie-analytische traditie vooral als een sequentiële relatie tussen opeenvolgende uitingen bestudeerd. De wijze waarop uitingen stap voor stap aan elkaar gerelateerd worden als adequate sociale handelingen ziet men als het resultaat van context-sensitieve, praktische methoden. Welke betekenis aan een uiting toegewezen wordt, is een kwestie die in de interactie zelf wordt geregeld en beregeld.

Hoe zulke - overigens gedeeltelijk ook pas achteraf (re-) construeerbare - uitgangspunten geresulteerd hebben in de formulering van een aantal concepten en principes die ook voor de analyse van vraag/antwoord-relaties van belang lijken te zijn, zal ik in deze paragraaf beschrijven. In de volgende subparagraaf bespreek ik de notie *aangrenzende paren* (§ 2.4.1) en daarna hoe die notie samenhangt met principes van *preferentieorganisatie* (§ 2.4.2) en het concept *pre-sequentie* (§ 2.4.3).

2.4.1 aangrenzende paren en conditionele relevantie

De relatie tussen vragen en antwoorden wordt in de conversatie-analyse beschreven als een bepaald type 'aangrenzend paar' (*adjacency pair*).⁵⁹ Anders dan bijvoorbeeld in het *Muster*-model van Ehlich & Rehbein wordt er niet uitgegaan van doel-gedetermineerde relaties tussen specifieke soorten handelingen (vgl. § 2.3.3). Uiteenlopende soorten van opeenvolgingen van op de een of andere manier bij elkaar horende handelingen als vraag-antwoord, groet-tegengroet of uitnodiging-acceptatie/afwijzing worden als gelijkwaardige representanten van het fenomeen 'aangrenzend paar' beschouwd. Er wordt gegene-raliseerd over verschillende typen van relaties tussen eerste en tweede paardelen. Doordat er geen bepaald soort aangrenzende paren tot prototype gemaakt wordt, benadrukt de notie het van kracht zijn van algemenere sequentiëeringsmethoden. Deze gelden voor uiteenlopende sequentiële typen en leiden tot de aanname van een meer abstracte, formele eenheid. (Vgl. Schegloff 1988a, p.110-11).

Schegloff & Sacks karakteriseren de notie *aangrenzend paar* als volgt:

(18) "(...) *adjacency pairs* consist of sequences which properly have the following features: (1) two utterance length, (2) adjacent positioning of component utterances, (3) different speakers producing each utterance.

The component utterances of such sequences have an achieved relatedness beyond that which may otherwise obtain between adjacent utterances. That relatedness is partially the product of the operation of a typology in the speakers' production of sequences. The typology operates in two ways: it partitions utterance types into 'first pair parts' (i.e., first parts of pairs) and second pair parts; and it affiliates a first pair part and a second pair part to form a 'pair type'. (...)

A given sequence will thus be composed of an utterance that is a first pair part produced by one speaker directly followed by the production by a different speaker of an utterance which is (a) a second pair part, and (b) is from the same pair type as the first utterance in the sequence is a member of. Adjacency pair sequences, then, exhibit the further features (4) relative ordering of parts (i.e. first pair parts precede second pair parts), and (5) discriminative relations (i.e. the pair type of which a first pair part is a member is relevant to the selection among second pair parts." (1973, p.295-96)

Een eerste paardeel is op een bijzondere manier *sequentieel implicatief*: de uiting waarmee een eerste paardeel gerealiseerd wordt, projecteert de relevantie van het voorkomen van een beperkte verzameling van typen van voortzettingsmogelijkheden (Schegloff & Sacks 1973, p.297). Schegloff (1968) karakteriseert het soort sequentiële implicativiteit dat van toepassing is op aangrenzende paren nog specifieker als een relatie van *conditionele relevantie*: gegeven een eerste paardeel van een bepaald type wordt een bijzonder type voortzetting verwacht dat als tweede paardeel kan fungeren.⁶⁰

De oriëntatie op het conditioneel relevant zijn van een tweede paardeel blijkt onder andere uit de wijze waarop gespreksdeelnemers het uitblijven van een tweede paardeel betekenisvol maken. Vergelijk bijvoorbeeld in fragment (19) de toelichting die een spreker na een pauze van 1 seconde aan een door hem gestelde vraag toevoegt (r.10). Met *is dat veel of weinig* formuleert de vragensteller de extremen van de dimensie waarin kandidaat-antwoorden geëvalueerd zouden kunnen worden. De vragensteller laat daarmee zien dat hij het uitblijven van het antwoord analyseert in termen van een probleem ten aanzien van de te hanteren maatstaven, - dat wil zeggen, hij lijkt een verklaring geconstrueerd te hebben voor het uitblijven van een door hem verwachte gebeurtenis. Het nog niet voorgekomen zijn van die gebeurtenis is niet alleen een '*noticeable absence*'. Het rechtvaardigt ook allerlei gevolgtrekkingen over de redenen van die afwezigheid (Schegloff 1968):

(19)		(NJK/32)
8	A: ★	de eerste v:↓vraag e:h= <u>hoe</u> veel huisvuil
9	A:	heeft u hier: <per <u>week</u> ongeveer.
10	→	1,0
11	A: ★	°is da [t <u>veel</u> of (weinig)
12	B:	[↓nou: > <u>geen</u> zak °vol.
13		0,3
14	A:	nog <u>gee</u> [n zak,
15	B:	[nee. (m:.)

Het uitblijven van het tweede paardeel activeert en legitimeert de produktie van verklaringen waarom dat zo is. Maar het gegeven dat die verklaringen gemaakt worden, maakt tegelijk een oriëntatie op de conditionele relevantie van het tweede paardeel observeerbaar. De produktie van het eerste paardeel heeft een sociaal mechanisme in gang gezet. De schending daarvan geeft aanleiding tot allerlei inferenties en een poging tot remedie. In de etnomethodologische optiek vormen zulke inferenties en remedies tegelijk de principes waarmee het normatieve karakter van een sociaal mechanisme steeds weer opnieuw geconstitueerd en gehandhaafd wordt. In plaats van een oriëntatie op regels die extern zouden zijn aan interacties, handelen gespreksdeelnemers permanent op een wijze waardoor normatieve restricties ('*normative constraint*') gelegd worden op de handhaving van een sociale technologie waarmee interacties redelijk, geordend, methodisch, beschrijfbaar en interpreteerbaar gemaakt wordt:

"Whatever the level of sheer habit in generating 'perceivedly normal' conduct, a source of underlying constraint which 'breaks through' on occasions of actual or contemplated breach derives from the reflexive orientation to norms of conduct which actors attribute to one another and in terms of which they hold one another accountable." (Heritage 1984, p.119)

Het probleem of vragen eigenlijk een soort verzoeken om informatie zouden zijn - een aanname in onder andere de imperatief-epistemische benadering (§ 2.2) en de taal-

dadentheorie (§ 2.3) –, wordt in het aangrenzend-paar-concept dus veeleer in termen van een normatieve oriëntatie op het conditioneel relevant zijn van een tweede paar-deel geanalyseerd. Een typering als verzoek lijkt eerder een onbeholpen, in de alledaagse praktijk overigens werkbare metafoor te zijn waarin dergelijke sociale mechanismen niet verder geanalyseerd hoeven te worden. Bovendien is een minder wenselijke consequentie van het gebruik van die metafoor dat een groet ook geassocieerd zou moeten worden als een verzoek om een tegengroet, een voorstel als een verzoek tot acceptatie van dat voorstel, enzovoort, – zodat er uiteindelijk alleen nog maar een eventueel gemeenschappelijk aspect van verschillende soorten eerste paarden benoemd wordt. De redenering dat vragen een antwoord vergen omdat ze op de een of andere manier informatief onvolledig zouden zijn, wordt daarom in het aangrenzend-paar concept niet overgenomen. Als eerste paardeel van een bepaald type aangrenzend paar zijn vragen weliswaar *non-terminaal* in de zin dat gespreksdeelnemers zo'n uiting als *sequentieel incompleet* behandelen (vgl. Schegloff 1968). Dat is echter iets anders dan te stellen dat het signaleren van een deficiet op het informatieve vlak geïnterpreteerd zou moeten worden als een verzoek om te voorzien in de ontbrekende informatie.

Het conditioneel-relevant zijn van een tweede paardeel kan opgeschort worden wanneer de deelnemers daar extra werk voor verrichten, – bijvoorbeeld door na een vraag nog geen antwoord te geven maar in plaats daarvan een tegenvraag te stellen (vgl. r.337-39 in (20)). Zo'n voortzetting markeert zich zelf als een uitingstype dat niet geschikt is om als bijbehorend tweede paardeel te fungeren. In plaats van een handeling waarmee het eerste paar afgesloten wordt, wordt een tweede aangrenzend paar ingebed. Na voltooiing van die *insertie-sequentie* wordt de omvattende sequentie weer opgepakt door het antwoord op de eerste vraag te leveren (r.340-44 in (20); vgl. Schegloff 1972):

(20)	(BB/j)
332	A: → ·hh (.) hoe <u>stel</u> je <u>vast</u> e:h
333	A: welke <u>voorwaarde</u> (°je gaat neme,)
334	0,2
335	A: °in e:h (1,0) °in 'n e:h (0,6) °vergunning
336	1,6
337	B: ★ e:h <u>hoe</u> je dat <u>doe</u> ↑t?
338	0,2
339	A: ★ °ja [h,
340	B: → (nou)
341	0,2
342	B: >je <u>benadert</u> 't gewoon door te zegge <van e::E:h
343	B: °ik- ik\ analyseer 't hele bedrijf=
344	B: =↑van wat komt 'r aan <u>grondstoffe</u> in:,
345	0,3
346	A: (°m [:.)
347	B: [↑hè

Ondanks het feit dat het tweede antwoord niet onmiddellijk grenst aan de beurt met de vraag waarop in dat antwoord betrekking genomen wordt, bekleedt het antwoord structureel bezien nog steeds de tweede positie in de omvattende vraag/antwoord-sequentie. De relevantie van een bepaald soort vervolg op de eerste vraag is alleen voor de duur van de ingebedde sequentie opgeschort.

De notie 'aangrenzend-paar' heeft onmiskenbaar als voordeel dat een aantal uiteenlopende verschijnselen onder één noemer worden gebracht. Jammer is alleen dat de technieken waarmee uitingen herkenbaar gemaakt worden als eerste paardeel van een bepaald paartype meestal slechts globaal geanalyseerd zijn. Hoewel sommige auteurs zulke middelen wel aanduidingsgewijs noemen⁶¹, wordt het gebruik daarvan niet onderzocht op een wijze die verder nog iets nieuws toevoegt, - behalve het vermelden van enkele tot gemeengoed geworden grammaticale noties. Dat is een zwak punt, - en typerend voor de wijze waarop het onderzoek van technieken van uitingconstructie kennelijk ook voor conversatie-analytici bijna helemaal het monopolie van grammaticaal gemodelleerde theorievorming is.

Wat antwoorden betreft richt de aandacht zich met name op de sequentiële eigenschappen van dat uitingstype, - voorzover men hier over een uitingstype kan spreken. In tegenstelling tot vragen wordt het 'antwoordschap' van een uiting niet bepaald op basis van vooral uitingsinherente eigenschappen, maar hangt dat met name af van de sequentiële positie van een uiting, - het voorkomen ervan na een vraag. Een andere - niet noodzakelijke - eigenschap is het geuit worden door de gesprekspartner aan wie die vraag gericht is. En verder mogen er geen aanwijzingen zijn die nopen tot de aannahme dat die uiting niet als tweede paardeel van het vraag/antwoord-paar behandeld kan worden, - zoals een tegenvraag waarmee een insertie-sequentie geïnitieerd wordt. De belangrijkste analyses die in de conversatie-analyse ten aanzien van de vormgeving van antwoord-beurten zijn gemaakt, betreffen die constructionele eigenschappen die onder invloed staan van principes van preferentie-organisatie, - ik kom daar in de volgende paragraaf op terug. En verder is er ook zijdelings aandacht geschonken aan de wijze waarop thematische relaties tussen vragen en antwoorden gelegd worden, - met name wat betreft de technieken waarmee en de mate waarin thematische coherentie tot stand gebracht wordt tussen vraag/antwoord-beurten (vgl. Button *te versch.*). Wat een uiting tot een passend antwoord maakt en hoe de condities daarvoor in het eerste paardeel gelegd worden, is echter nog geen onderwerp geweest van gedetailleerde analyse.

Er is dus nog te weinig onderzocht hoe uitingen zo geconstitueerd worden dat ze herkenbaar zijn als eerste deel van het vraag/antwoord-paar, respectievelijk aan wat voor soort condities uitingen moeten voldoen om als tweede deel van zo'n paar te kunnen fungeren. Over het algemeen komt een taalhandelingsachtige classificering als vraag en/of antwoord in plaats van het analytische werk dat daaraan ten grondslag ligt. De typologie die gespreksdeelnemers zelf hanteren om sequentiële relaties en/of het handelingskarakter van een uiting te benoemen, wordt ook door de onderzoekers als een analyse-instrument gebruikt dat verder niet wordt bevraagd. Een van de zwaarste methodologische verwijten die de etnomethodologie concurrerende paradigma's maakt, is hier ook op haar zelf van toepassing: "*common sense knowledge of social structures*" fungeert enkel als "*a resource of inquiry*" en wordt niet systematisch tot *topic* daarvan gemaakt (Garfinkel 1967, p.31).⁶²

2.4.2 *preferentie-organisatie*

Wanneer een gespreksdeelnemer een eerste paardeel produceert, selecteert hij niet alleen wie de volgende spreker zal zijn, maar ook wat voor soort handeling deze bij voorkeur zou moeten verrichten. Bovendien wordt er een plaats geprojecteerd waarop dat zou moeten gebeuren, - het eerstmogelijke voltooiingspunt van de lopende beurt. Herkenning van het constructietype van de uiting waarmee die beurt tot stand

wordt gebracht, is niet alleen een voorwaarde voor een analyse als eerste paardeel. Het constructiepatroon levert ook aanwijzingen om te bepalen wanneer de recipiënt de beurt kan overnemen om te beginnen aan een volgende beurt waarvoor een tweede paardeel conditioneel relevant is gemaakt. De produktie van een aangrenzend paar hangt dus nauw samen met de organisatie van beurtwisseling.⁶³ Schegloff & Sacks formuleren de volgende beurtwisselingsregel ten aanzien van de gespreksorganisatorische uitvoering van aangrenzende paren :

- (21) *"given the recognizable production of a first pair part, on its first possible completion its speaker should stop and a next speaker should start and produce a second pair part from the type the first is recognizably a member of."* (Schegloff & Sacks 1973, p.296)

Regel (21) verleent het eerstmogelijke voltooiingspunt van een beurt waarin een eerste paardeel wordt geproduceerd, een bijzondere status. De spreker zou zijn beurt bij voorkeur op dat punt moeten voltooiën. Niet stoppen zou een minder geprefereerde optie zijn.

De principes die een rol spelen bij het kiezen tussen zulke alternatieve, maar niet gelijkwaardige opties, worden in het c.a.-kader onderzocht onder de noemer *preferentie-organisatie*. Regel (21) zou daar als een voorbeeld van beschouwd kunnen worden op het niveau van de beurtwisselingsorganisatie in aangrenzende paren.⁶⁴ Terwijl het principe van conditionele relevantie de sequentiële basisstructuur legt, beïnvloedt de preferentie-organisatie verschillende soorten afwegingen die gespreksdeelnemers maken bij het nemen van beslissingen die de concrete invulling van de sequentie bepalen.

Een in dit verband relevante vorm van preferentie-organisatie is de *preferentie voor overeenstemming*. De selectie en vormgeving van een tweede paardeel wordt ten dele gestuurd door de mate waarin dat meer of minder overeenstemt met de voorkeuren of verwachtingen die in het eerste paardeel worden uitgesproken of geïmpliceerd.

Antwoorden op *ja/nee*-vragen worden bijvoorbeeld bij voorkeur zo vormgegeven dat ze in overeenstemming zijn met de verwachting die een vragensteller in de formulering van zijn vraag uitdrukt. Een bevestigend geformuleerde vraag zou bij voorkeur een bevestigend antwoord krijgen, een ontkennende formulering een dito antwoord. In beide gevallen zou het niet verwachte antwoord een niet-geprefereerd alternatief zijn. (Vgl. Sacks 1987)

Vergelijk bijvoorbeeld fragment (22). De interviewer heeft in zijn vraag een bevestigend antwoord geprefereerd gemaakt (r.961). De respondent lijkt eigenlijk van mening te zijn dat zo'n antwoord niet overeenkomt met hoe hij de feiten ziet (zie r.970). Desondanks antwoordt hij niet rechtstreeks ontkennend. De antwoorder lijkt zich aan de pre-ferentie tot overeenstemming te oriënteren door de beschrijving van het niet-overeenstemmende feit zo ver mogelijk naar achteren te plaatsen in de antwoordbeurt. Hij doet dat onder andere door een relatief lange pauze te laten vallen voordat hij met het antwoord begint (r.261); een afweging-markerend partikel te produceren (*nou*, r.963); nog weer een korte pauze te laten vallen (r.964) en daarna eerst nog toe-genderwijs (vgl. *in ieder geval*) een wat positievere beschrijving te leveren (r.965-66):

(22) (QW/jq)

960	A:	de pijn werd wat draaglijker met (de)medicijnen,=
961	A: *	=maar had u uw ho↑ op dat 't dan Q:ver ging?
962	→	1,1

963	B: →	<u>nou</u> ,
964	→	0,3
965	B: →	't is in <u>ieder</u> geval <u>zo</u> dat ik e::h<
966	B:	>weer normaal tot be*ee:: [:< >be <u>WE</u> Ege(g) ko:n,
967	A:	└jah!
968		(.)
969	A:	┌°ja!
970	B: →	└maar die <u>pijn</u> blij=-
971	B:	=>want dat is <u>nog</u> niet <heelmaal weg
972	A:	nee:, ne [e.
973	B:	└'t is <u>nog</u> niet hemaal weg,

De constructie van het antwoord bevat niet alleen duidelijke aanwijzingen dat de informatie die erin geleverd wordt, niet-geprefereerd is ten opzichte van de verwachting die in de vraag wordt uitgedrukt. De vormgeving van het antwoord laat tevens zien dat de antwoorder zich op zoiets als een preferentie tot overeenstemming oriënteert.

Ongelijkwaardige alternatieven die aanleiding geven tot een vorm van preferentie-organisatie komen niet alleen voor in de wijze waarop een sequentie wordt voortgezet. Ook op het niveau van de selectie van lexicale items, of het ontwerp van afzonderlijke uitingen – de steller van *ja/nee*-vraag zou zijn vraag bijvoorbeeld bij voorkeur zo vormgeven dat een overeenstemmend antwoord gegeven kan worden (vgl. Sacks 1987) –, of zelfs bij de keuze van alternatieve sequentie-typen is er in potentie sprake van verschillende soorten van preferentie-organisatie. De notie preferentie-organisatie generaliseert over een nogal heterogene verzameling van tendenties in de wijze waarop afwegingen worden gemaakt ten aanzien van het selecteren van non-equivalente alternatieven.

Naast de *preferentie voor overeenstemming* is onder andere onderzoek gedaan naar twee vormen van preferentie-organisatie in de wijze waarop naar personen verwezen wordt, – de preferentie voor minimalisering en de daarmee interagerende preferentie voor *recipient design*. Volgens het laatste principe stemt een spreker de levering van informatie zoveel mogelijk af op de kennis die hij zijn gesprekspartner toedenkt. De preferentie voor minimalisering is een variant van een van Grices *maximes* van kwantiteit. (Vgl. Sacks & Schegloff 1979). Verder is in de organisatie van *repair*-sequenties onderzocht in welke mate het verloop daarvan gestuurd wordt door een preferentie voor zelf-correctie, respectievelijk zelf-initiëring van correcties⁶⁵.

Ten aanzien van aangrenzende paren is naast de preferentie voor overeenstemming vooral de *preferentie voor contigüiteit* van belang (vgl. Sacks 1987). Algemeen gesteld komt dat principe erop neer dat gespreksgedeeltes datgene wat bij elkaar hoort, bij voorkeur ook zo dicht mogelijk bij elkaar zetten. Concreet betekent dat voor aangrenzende paren dat meer-eenheden beurten (*multi-unit turns*) waarin aangrenzende paarden voorkomen, bij voorkeur zo geconstrueerd worden dat de beide paarden aan elkaar grenzen, – het betreft hier eigenlijk dus een veralgemening van de beurtwisselingsregel die in (21) voor aangrenzende paren beschreven werd.

Wanneer een eerste paardeel – zoals een vraag – in een beurt voorkomt waarin ook andere dingen gedaan worden, dan komt de beurt-opbouweenheid met de vraag bij voorkeur aan het einde van de beurt. Wanneer een tweede paardeel – zoals een antwoord – in een beurt voorkomt waarin eveneens andere dingen gedaan worden, dan komt de beurt-opbouweenheid met het antwoord bij voorkeur vooraan in die beurt. Het resultaat daarvan is dat onmiddellijk aangesloten kan worden op het eerste paardeel aan het einde van de vorige beurt.

Schematisch levert dat het volgende patroon op voor de constructie van beurten waarin

een vraag gesteld wordt, respectievelijk een antwoord gegeven wordt (waarbij *X* staat voor iets anders dan een vraag en *Y* voor iets anders dan een antwoord):

(23) <<*X*, vraag>, <antwoord, *Y*>>.

Vergelijk bijvoorbeeld de beide volgende fragmenten. De adressering in regel 7 van (24) had in principe ook aan het eind van de vraagbeurt geplaatst kunnen worden. Overeenkomstig het contiguiteitsprincipe wordt ze echter voor de beurt-opbouw-eenheid met de vraag-*clause* geplaatst. En in (25) construeert de antwoorder zijn beurt zo dat hij eerst het antwoord levert en dan pas verder gaat met zijn verhaal (r.73-74):

(24) (HVM & CD:TC:1:9/2:85)⁶⁶

7	A: ★	meneer Tervoort (.)	
8	A: →	u heeft 'n lekk <u>a</u> :ge aan de verwarmingsk	[etel? ja:
9	B:		
10	B:	n <u>ee</u> (.)	
11	B:	niet aan de verwarmingsketel	

(25) (HVM & CD: TC:1:11/2:85)

69	A:	't plastic hi <u>el</u> p nie goed (.) Mike
70	A:	die was tot z'n mi <u>dd</u> el toe <u>h</u> e:lemaal nat (.)
71	A:	<van <u>b</u> i:nnen en van <u>b</u> ui:ten= oh (.) verschri::kkelijk (.)
72	B: ★	is ie niet verkouwen geworden?= =hij is nie: verkouwen geworren (.)
73	B: →	
74	B: ★	nou en ik (.) m'n vo <u>e</u> :ten waren nat (.)
75	B:	en dat meisje d'r slaapzak da was hoofdza:kelijk
76	B:	condens maar da was o <u>ok</u> helemaal nat

De preferentie voor overeenstemming en de preferentie voor contiguiteit interageren met elkaar. Niet-geprefereerde niet-overeenstemmende antwoorden worden uitgesteld en daardoor ook discontigue (vgl. de constructie van de antwoord-beurt in fragment (22)). Het minder geprefereerd zijn van niet-overeenstemming lijkt in zulke gevallen tot aan een bepaalde grens te domineren over de preferentie voor contiguiteit. Uitzonderingen op het contiguiteitsprincipe hebben dus een methodische basis. Ze worden door een principe gestuurd onder invloed waarvan het contiguiteitsprincipe opgeschort kan worden. (Vgl. Sacks 1987)

In de literatuur wordt herhaaldelijk benadrukt dat het bij preferentie-organisatie om een technisch fenomeen gaat. Ten opzichte van de belangen of verwachtingen van de deelnemers, het doel van de interactie of veronderstelde normen en waarden zouden de verschillende vormen van de preferentie-organisatie een 'formeel en anoniem apparaat' zijn.

Sacks maakt die stelling bijvoorbeeld aannemelijk aan de hand van gespreksfragmenten waarin een spreker zijn vraag herformuleert tot de niet-verwachte versie om op die manier de voorkeur voor overeenstemming te kunnen handhaven. Het uitstellen van een antwoord-beurt zou dan ook niet alleen een gedisprefereerd antwoord projecteren. Het is ook een systematisch gehanteerde techniek om een vragensteller de gelegenheid te geven zijn vraag zo te modificeren dat formele overeenstemming mogelijk wordt. (*Ib.*)

Het operationeel zijn van een bepaalde vorm van preferentie-organisatie wordt analytisch gescheiden van mogelijke situatie-specifieke of individuele verklaringen daarvoor. Voor de preferentie voor overeenstemming zou bijvoorbeeld een meer sociaal-psychologische verklaring gezocht kunnen worden, - zoals een neiging tot conflictvermijding. Er zou echter ook een puur technische, gespreksorganisatorische verklaring voor gegeven kunnen worden, - bijvoorbeeld door te refereren aan een voorkeur om het gesprek zo probleemloos en zo vloeiend mogelijk te laten verlopen. Niet alleen interfereert het laatste soort verklaringen eventueel met een meer psychologische, het heeft ook als voordeel dat het eveneens een handelingslogische rationaliteit verleent aan andere typen van preferentie-organisatie, - zoals de voorkeur voor contiguiteit of die voor zelf-initiëring van correctie-sequenties.⁶⁷

Volgens Atkinson & Heritage (1984a) is de non-equivalentie van alternatieven maatschappelijk gestandaardiseerd. De plausibiliteit van die aanname zou door twee soorten observaties ondersteund worden: (i) een distributionele regelmatigheid en (ii) een constructie-regelmatigheid.

ad (i). Onafhankelijk van bepaalde sprekers of contexten worden bepaalde typen handelingen - bijvoorbeeld gedisprefereerde antwoorden - vaker vermeden, respectievelijk uitgesteld en/of afgezwakt en/of van een verklarende toelichting voorzien.

ad (ii). Geprefereerde en niet-geprefereerde alternatieven zouden op verschillende manieren gerealiseerd worden: geprefereerde activiteiten worden gewoonlijk direct en met weinig omhaal en/of uitstel uitgevoerd; niet-geprefereerde activiteiten vertonen meestal kenmerken van uitstel, afzwakking en indirectheid.

Wat betreft de voorkeur voor overeenstemming (*agreement*) lijkt het overigens zinvol onderscheid te maken tussen een oriëntatie op een puur formele *overeenstemming* met de verwachtingen die door de vorige spreker uitgedrukt worden - bijvoorbeeld de polariteit in een *ja/nee*-vraag - en een meer inhoudelijk gerichte preferentie voor *instemming* met niet per se lokaal georganiseerde oriëntaties op normen, waarden, belangen en situationeel gedefinieerde doelstellingen.⁶⁸

Vergelijk bijvoorbeeld de beide volgende fragmenten uit een onderzoek naar de bereidheid om in een bepaalde gemeente mee te doen aan het scheiden van huisvuil. In fragment (26) antwoordt de informante op de vraag wat ze met haar oud papier doet, zonder veel aarzeling dat ze dat ook in de vuilniszak gooit (r.32). Pas daarna levert ze informatie dat het oud papier ook wel opgehaald wordt (r.36-44). Ze laat dus pas in tweede instantie zien dat ze ook wel gevoelig is voor de normen en waarden die ze aan de onderzoeker, respectievelijk het onderzoekskader toeschrijft, ondanks dat ze het ten opzichte van die waarden gedisprefereerde antwoord in eerste instantie direct levert. De preferentie voor contiguiteit lijkt in dit geval die voor - inhoudelijke - instemming te domineren:

(26)

(NJK/46)

11	A:	·hh NOU ↑eerst (du)s 'n pa ar
12	A:	algeme vraag°↑jes:=
13	A:	=e:h< >hoeveel h <u>u</u> isvuil heeft u per <u>w</u> e↑ek=
14	A:	=°ongev↓er
15		0,9
16	B:	·hh nou ik D <u>E</u> nk: 'n e:h- 'n H <u>A</u> lve zak:
17		0,5
18	A:	'n halve ↑zak °onge [veer=
19	B:	[jah,

- (...)
- 30 A: ★ en: e:h< >wat doet u met uw oud papier:
- 31 0,3
- 32 B: → ook d'r bij in:
- 33 0,5
- 34 A: jah,
- 35 0,2
- 36 B: → ·HH- >MAAR DAT GAAT O↑OK WE↓:L:
- 37 0,2
- 38 B: NAAR: 'N: (.) e:h jongeman: hier in de buurt:h
- 39 B: ·hh die dat:h e:h< >verZAmelt=
- 40 B: =eens in de zoveel:< (e-) m:anden:
- 41 B: ·h komt 'r dan 'n eennorme zwarte auto↑:|=
- 42 B: =en daar kan je al je kranteh en zo in legg↑eh
- 43 B: ·hh [en dat: () wordt: e:h ·hHh
- 44 A: [ja↑:°↓jah

In fragment (27) geeft een andere respondente daarentegen prioriteit aan haar oriëntatie op de preferentie voor - inhoudelijke - *instemming* zonder dat de vragensteller een bepaalde voorkeur voor *overeenstemming* in de formulering van de vraag wat zij met het oud papier doet, tot uitdrukking gebracht heeft (r.43-44). De informante stelt het antwoord-deel waarin de feitelijke situatie beschreven wordt uit (r.58) en laat die voorafgaan door een beschrijving van meer geprefereerde situaties, respectievelijk door een verklaring waarom die niet van toepassing zijn (r.47-57):

(27)

(NJK/32)

- 43 A: ★ ·hhHH (.) wat doet u met uw oud papier,=
- 44 A: =°met de krante en zo:
- 45 0,3
- 46 B: → ↑JHAH::! e:h<
- 47 B: → >ik heb 't wel 's bewaard voor 'n jongetje=
- 48 B: =die 't haalde voor de blinde op,
- 49 0,2
- 50 B: en dan [zei 'k joh kom 't dan elke maand<
- 51 A: [hu↑huh
- 52 B: >of:< >elke twee maande ophale,
- 53 B: ·hh (dan) zijn ze een
- 54 B: [keer geweest: en dan kome ze nie meer=
- 55 A: [(°en dan zie je ze niet meer)
- 56 A: =ja [h,
- 57 B: → [(jah, omme) op 't laatst gooi ik 't maar
- 58 B: in de vuilnisb [ak,
- 59 A: [jah,

Ondanks dat de interviewer in de formulering van zijn vraag geen openlijke voorkeur voor een bepaald soort antwoord aangegeven heeft, oriënteert de antwoorder zich onmiskenbaar op normen en waarden ten opzichte waarvan de eigenlijke antwoordinformatie in een minder gewenst daglicht gesteld wordt. Individuele oriëntaties en het samenspel daarvan met situationeel bepaalde referentiekaders, lijken zeker een rol te spelen bij het bepalen van de preferentie-status van antwoorden.

Wat echter blijft staan is de claim dat hoe de diverse normen, waarden, belangen of doelstellingen er ook uitzien, de werking en vorm van preferentie-organisatorische principes formeel onafhankelijk is van de concrete invulling daarvan in een bepaalde gesprekssituatie. Wanneer een bepaalde handeling niet de voorkeur geniet – om welke reden dan ook, of het gedisprefereerd zijn daarvan nu wel of niet lokaal of 'globaal' geconstitueerd wordt –, dan vertoont de produktie daarvan de kenmerken van een gedisprefereerd alternatief in het betreffende preferentie-systeem. Handelingen van gespreksdeelnemers zijn het produkt van en worden herkenbaar gemaakt met behulp van inferentiële procedures die geënt zijn op inductief ontwikkelde pakketten van overwegingen en anticipaties ten aanzien van mogelijke alternatieve interpretaties (vgl. Heritage 1984, p.119–28). Het handelen van individuen wordt niet zozeer bepaald door een systeem van regels en daarbij horende sancties, het is veeleer “*caught in a web of inferences*” (Levinson 1983, p.321).

2.4.3 pre-sequenties en preliminaire activiteiten

Eigenlijk zegt het aangrenzende-paren concept vooral iets over de relatie tussen eerste- en tweede-paardelen. Er wordt geabstraheerd van het soort relatie dat een eerste paardeel, respectievelijk het hele paar met zijn context heeft, evenals van wat voor relatie er is tussen een tweede paardeel, respectievelijk het hele paar en de 'na-tekst'.

Wat betreft het eerste punt zou men kunnen stellen dat eerste paardelen in zekere zin als 'context-loos' behandeld worden (vgl. Goffman 1983, p.50; Mazeland 1985, p.118). Voor een deel is een dergelijk weg-abstraheren van de context van eerste paardelen terecht. Wanneer gespreksdeelnemers bijzondere technieken gebruiken om een uiting kenbaar te maken als eerste deel van een bepaald type aangrenzend paar, maken zij die uiting daarmee ook sequentieel *zelf-positionerend*: zo'n uiting kenmerkt zich formeel als een element dat een aanwijsbare plaats inneemt in een geordende reeks, – en wel de eerste positie van de serie die met die uiting begonnen wordt.⁶⁹ De betreffende uiting wordt door toepassing van bijzondere talige procedures als 'sequentieel-initiatief' getoond.

Hoe de respectievelijke relaties met voorafgaande uitingen er ook uit zien, vragen zetten daar in zekere zin en tot op een contextueel bepaalde hoogte een punt achter, – ook al is dat eventueel slechts een tijdelijke, lokale en voorwaardelijke grens⁷⁰. Als zelf-positionerende uitingen markeren ze zichzelf als het begin van een nieuwe reeks en reserveren de volgende positie voor een voortzetting die herkenbaar is als tweede element van die reeks.

Maar net zoals een eerste groet meestal voorafgegaan wordt door een nonverbale *pre-exchange* waarin de levering van die groet voorbereid en gecoördineerd wordt (vgl. Kendon 1977), betekent het feit dat een vraag een eerste paar-deel is, niet dat daarin geen relatie met de voorafgaande – eventueel overkoepelende – interactie gelegd wordt. Een van de centrale problemen die een vraagsteller juist lijkt te moeten oplossen, is hoe hij op zo'n manier aansluit bij de kennis van zijn recipiënt dat een specifiek element daarvan interactioneel toegankelijk gemaakt kan worden.

Dit soort problemen wordt in de conversatie-analytische literatuur met name bestudeerd in het onderzoek naar zogenaamde *pre-sequenties*⁷¹: gespreksorganisatorisch ondergeschikte, voorbereidende sequenties die zelf ook weer de vorm van een aangrenzend paar hebben. Een standaardvoorbeeld is een zogenaamde *pre-invitatie* zoals *ben je aan het werk?* In een geëigende context wordt zo'n vraag niet behandeld als een simpel verzoek om informatie, maar als een handeling die gespreksorganisatorisch voor-

uitloopt op een uitnodiging of een vergelijkbaar soort voorstel (vgl. o.a. Franck 1979, Houtkoop-Steenstra 1987 en Schegloff 1988b). De uitnodiger maakt in zo'n geval een keuze tussen alternatieve, non-equivalente handelingen die geassocieerd zijn met eveneens ongelijkwaardige alternatieve sequentie-types: kan er onmiddellijk begonnen worden met de beoogde activiteit of moet eerst bepaald worden of er aan bepaalde voorwaarden daarvoor voldaan is. In het eerste geval wordt een pre-sequentie geïnitieerd die onder de slagschaduw valt van een vervolghandeling in een eventuele kern-sequentie. In het tweede geval gaat het om een *activity in its own right*, in plaats van *on behalf of* (Schegloff 1980).

Pre-sequenties zijn zelf ook weer een voorbeeld van preferentie-organisatie. De initiator probeert een minder geprefereerd sequentie-verloop te vermijden. Hij anticipeert op eventueel te verwachten problemen die de afhandeling van de beoogde activiteit zouden kunnen beïnvloeden. De uitvoering van de beoogde activiteit kan daar zelfs afhankelijk van zijn. Wanneer bijvoorbeeld uit de respons op een pre-invitation blijkt dat de uit te nodigen persoon bezet is, kan die informatie leiden tot het achterwege laten van de beoogde activiteit. Een gedisprefereerde voortzetting van het eigenlijke verzoek kan daardoor vermeden worden.

Pre-sequenties zijn in hun geheel non-terminaal (vgl. Schegloff 1968): ze projecteren een vervolgactiviteit en krijgen ook wanneer de beoogde activiteit geen doorgang kan vinden, meestal een voortzetting waaruit duidelijk wordt wat de initiator van de pre-sequentie in de kern-sequentie had willen doen.

Levinson (1983) karakteriseert de algemene structuur van dit soort sequenties als volgt:

(28) structuur pre-sequenties

- **positie-1:** een vraaghandeling waarin onderzocht wordt of een bepaalde voorwaarde opgaat voor een handeling uit te voeren in positie-3;
- **positie-2:** een antwoord waarin aangegeven wordt of die voorwaarde opgaat, - in het positieve geval vaak vergezeld van een vraag of verzoek om tot de positie-3-activiteit over te gaan;
- **positie-3:** afhankelijk van een *go ahead* in positie-2 uitvoering van de geprojecteerde handeling, respectievelijk nalating daarvan (eventueel in de vorm van of vergezeld door een toelichting en/of verantwoording wat de spreker in deze positie had willen doen);
- **positie-4:** een reactie op de handeling in positie-3 (vaak wordt in positie-1 ook informatie gegeven om wat voor soort reactie het gaat). (Levinson 1983, p.346-47)

Anders dan in Searles taaldadentheorie worden de condities die in pre-sequenties onderzocht en interactioneel onderhandeld worden, niet gezien als eigenschappen van afzonderlijke uitingen, maar als contextuele gegevens die gespreksdeelnemers gezamenlijk tot stand brengen. Het soort voorbereidende handelingen dat in pre-sequenties verricht wordt, valt zelfs buiten het gezichtsveld van de taaldadentheorie, - die beperkt zich tot geïsoleerde, op zichzelf staande handelingen die niet ondergeschikt zijn aan andere, erop volgende handelingen.

Schegloff (1988b) laat dan ook zien dat de taaldadentheorie dientengevolge verkeerde voorspellingen doet ten aanzien van de interpretatie van vragen waarmee pre-sequenties geïnitieerd worden. Vergelijk het volgende fragment:

(29) (TC) (uit: Schegloff 1988b, p.59)

- A: *hello*
 B: *Mister Lodge.*
 A: *yes.*
 B: *Mister Ford.*
 A: *yes.*
 P1 → B: *y'know where Mister Williams is?*
 A: *what?*
 B: *hhhahhhah*
 A: *do I know where who?*
 P1 → B: *Leo is.*
 P2 → A: *no.*
 P3 → B: *oh. okay.*
 P2 → A: *'s he down in Mexica or some'in?*
 P3 → B: *I don't know.*
 P4 → A: *oh. [you're [looking [or him.*
 B: *[Y- [Y- [Y-*
 B: *well Leo's brother called me up 'n uh (...)*

Schegloff analyseert het verloop van de reeks beurten die met *P1* t/m *P4* gemarkeerd is, als een '4^e-positie *repair*', - een herstel-sequentie waarin een reactie die in eerste instantie adequaat leek te zijn dat in tweede instantie niet blijkt te zijn en daarom gecorrigeerd wordt. De structuur van zulke 4^e-positie *repairs* is als volgt:

- (30) P1: spreker B zegt iets dat later een bron van moeilijkheden zal worden;
 P2: de respons van spreker A lijkt in eerste instantie adequaat te zijn;
 P3: een volgende beurt van B die voortbouwt op de *P1-P2* sequentie;
 P4: spreker A realiseert zich op basis van informatie afleidbaar uit *P3* dat hij de beurt in *P1* verkeerd begrepen heeft. (Schegloff 1988b, p.56)

P2 en *P3* kunnen meerdere beurten beslaan of zelf ook weer *repair*-sequenties bevatten. Er wordt dus net zoals bij ingebede aangrenzende paren onderscheid gemaakt tussen de structuur van de sequentie in termen van systematische *posities* en de concrete *beurt-situering* (vgl. ook Levinson 1983, p.348-49).

De reactie in *P2* vertoont de oorspronkelijke interpretatie die de recipiënt van beurt in *P1* maakt, die in *P4* de herziene. 4^e-positie *repairs* bieden dus de gelegenheid om twee verschillende interpretaties te onderzoeken die dezelfde recipiënt van een en dezelfde uiting in dezelfde context maakt. Schegloff merkt naar aanleiding daarvan op:

"This is as close as one can get to something like experimental 'control' under otherwise purely naturalistic conditions." (ib., p.57)

De interpretaties die in (29) door de recipiënt van de vraag in positie *P1* gemaakt worden, zijn (a) een interpretatie als eerste deel van een pre-sequentie: de vraag wordt behandeld als een 'aankondiging' voor het vertellen van bepaalde informatie wanneer blijkt dat de recipiënt niet over die informatie beschikt (vgl. de beide *P2*-beurten); (b) een interpretatie als een verzoek tot het leveren van de informatie die in de ingebede vraag gethematiseerd wordt (vgl. de *P4*-beurt).

In het taaldadenmodel zou een vraag als *y'know where Mr. Williams is?* uiteindelijk geanalyseerd worden als een verzoek tot levering van informatie (betekenis (b)). In Searles

model voor de bepaling van de functie van indirecte taalhandelingen wordt die betekenis afgeleid uit de letterlijke betekenis (vgl. § 2.3.1). Het voorspelt dat er een verzoek wordt gedaan tot het geven van uitsluitel over het wel of niet beschikken over bepaalde informatie (c: de tweede betekenis die door de taaldaadtheorie voorspeld wordt). Samenvattend:

(31) taaldaadtheorie vs. theorie gespreksdeelnemers

alternatieve interpretaties	empirisch observeerbare interpretatie	voorspelling taaldaadtheorie
(a)	x	
(b)	x	x
(c)		x

Opvallend is nu dat van de alternatieve analyses die de recipiënt van de P1-vraag maakt, er slechts één in de taaldaadtheorie voorspeld wordt (b). Maar die interpretatie is nou net niet die welke de recipiënt in eerste instantie maakt (a) en dus ook als de meest voor de hand liggende analyse lijkt te beschouwen. Er lijkt hier inderdaad geen sprake te zijn van *convergentie* tussen het deelnemersperspectief en dat van de analyticus.

De taaldadentheorie onderzoekt niet alleen geen gespreksorganisatorische functies van uitingen, ze negeert eigenlijk systematisch dat de partijen in een gesprek altijd in een sequentiële context spreken. Gespreksdeelnemers tonen elkaar permanent dat ze zich ervan bewust zijn dat hun uitingen specifieke volgende handelingen kunnen projecteren en dat zulke projecties een essentieel onderdeel van de betekenis van die uitingen kunnen vormen. Een recipiënt integreert de voorafgaande en mogelijk volgende uitingen in de analyse die hij van de betekenis van een uiting maakt. Hij moet zich permanent afvragen of het daarbij om een ondergeschikte, voorbereidende of om een op zich zelf staande handeling gaat. Desondanks negeert een 'constructivistische' analyse als die van Searle het sequentiële karakter van taalgebruik systematisch. Doordat de sequentiële infrastructuur wordt geherformuleerd tot condities van geïsoleerde uitingen, vallen primair gespreksorganisatorische betekenissen buiten het gezichtsveld. (*Ib.*, p.61)

Levinson (1983) werkt Schegloff's - toendertijd enkel als lezingtekst beschikbare - analyse uit tot een model ter beschrijving van 'indirecte' taaldaden. Sommige soorten uitingen die herkenbaar zijn als een positie-1-handeling in het pre-/kern-sequentie-schema (vgl. (28)), zouden door de recipiënt van de positie-1-beurt behandeld worden als een positie-3-beurt wanneer de voorwaarde die in positie-1 getest wordt inderdaad opgaat. (Levinson 1983, p.356 e.v.)

Vergelijk fragment (32). In tegenstelling tot het antwoord op een vergelijkbare vraag in fragment (15; r.116) antwoordt de recipiënt van de vraag uit regel 101 van (32) niet eens meer met *ja* of *nee*, - waarmee hij zou hebben aangegeven of wel of niet voldaan is aan de pre-sequentieel getoetste voorwaarde dat hij broers of zusters heeft. Hij deelt meteen mee *hoeveel* broers of zusters hij heeft, van wat voor type die zijn en hoe ze zich tot hem verhouden op de leeftijdsschaal (r.103). De antwoorder behandelt de vraag van zijn gesprekspartner dus als een positie-3-vraagwoord-vraag waarvan de voorwaarden in een positie-1-*ja/nee*-vraag getoetst worden:

(32)		(NL/10)
101	A:	>had je nog <u>ou</u> were broers en ↓zus ^o ters,
102		0,3
103	B: →	ik heb nog:< >eh< >'n <u>jon</u> ger ^o zusje,
104		0,2
105	A:	'n <u>jon</u> ger zusj [e. ^o ja: ↑ja
106	B:	[^o ik ben de oudste)
(15)		(NL/9) [detail; zie § 2.3.2]
114	A:	en had je::h↓:hm: (.)
115	A:	had je <u>bro</u> ers (^o of g- z <u>o</u>)=
116	B: →	=jah <u>een</u> zuster

In (32) verkort de antwoorder als het ware de procedure die in de pre-sequentie geïnitieerd wordt, door onmiddellijk te antwoorden op een geprojecteerd vervolg. Hij demonstreert daarmee expliciet de vraag van zijn gesprekspartner geanalyseerd te hebben als een voorbereiding van de vraag waarop hij letterlijk genomen antwoordt. De vragensteller lijkt de adequaatheid van die interpretatie ook te bevestigen door onmiddellijk daarna de tot antwoord gemaakte informatie te herhalen (vgl. r.105).

Levinson analyseert zogenaamde indirecte taaldaden dus als positie-1 beurten die zo geformuleerd zijn dat er al in de daaropvolgende beurt een positie-4 respons op gegeven kan worden. De positie-1 beurt projecteert een bepaalde vervolghandeling door de activering van een specifiek conversationeel traject. Onder bepaalde voorwaarden kunnen de tussenliggende stappen in dat traject overgeslagen worden (*ib.*, p.363).

Levinson's model is zowel aannemelijk als aantrekkelijk. Methodologisch gezien is het echter ook niet onproblematisch. Het suggereert een rigoureuze gestandaardiseerdheid van inferenties op basis van principes van sequentiële organisatie. De interactie in (32) zou bijvoorbeeld ook als het resultaat van een oriëntatie op de preferentie voor - formele - overeenstemming geanalyseerd kunnen worden.⁷² Wanneer antwoorder de vraag of hij *oudere* broers en zusters had, letterlijk genomen zou hebben, zou hij met een positie-2 antwoord *nee* gereageerd moeten hebben. *Hij* is de oudste, - iets wat hij *na* het antwoord ook nog eens keer expliciet onder de aandacht van zijn gesprekspartner brengt (r.106). De antwoorder lijkt te willen vermijden dat hij de verwachting die in de vraag van zijn gesprekspartner vervat zit, direct en expliciet tegenspreekt met een niet-overeenstemmend, ontkennend antwoord. In tegenstelling tot het overeenstemmende positie-2 *ja* dat in fragment (15) nog wel als eerste beurt-opbouw eenheid voorafgaat aan het positie-4 antwoord (r.116), lijkt de antwoorder in (32) het niet-overeenstemmende *nee* over te slaan onder de invloed van de voorkeur voor overeenstemming. Ook het uitstel dat bereikt wordt door aan de informatie die contrair is aan de verwachting die in de vraag wordt uitgesproken, eerst nog al thematisch gemaakte informatie te herhalen (*ik heb nog ...*) - iets wat in (15) niet gedaan wordt - en het aarzelings signaal dat daarop volgt (*eh*), wijzen op een oriëntatie op de voorkeur voor overeenstemming.

Het lijkt daarom adequater om Levinson's model niet als een algemene beschrijving voor de interpretatie van indirecte verzoeken te zien. Wat voorzichtiger gesteld zou men kunnen zeggen dat gespreksdeelnemers inderdaad interpretaties tot stand kunnen brengen met behulp van inferenties die op principes van sequentiële organisatie gebaseerd zijn. Zulke inferenties zouden echter niet beschouwd moeten worden als een

soort generatieve regels voor de bepaling van afgeleide betekenissen. Veeleer vormen ze slechts een van de methoden met behulp waarvan gespreksdeelnemers betekenissen constitueren.

Samenvattend: In de conversatie-analyse worden vragen beschouwd als het eerste paardeel van het aangrenzende paar *vraag/antwoord*. De selectie en produktie van antwoorden wordt met name gestuurd door

- (i) de type-restricties die het eerste paardeel legt, – het tweede paardeel moet van hetzelfde type zijn als het paartype dat door het eerste paardeel geïnitieerd wordt;
- (ii) twee interagerende vormen van preferentie-organisatie: (iia) de preferentie voor contiguiteit; (iib) de preferentie voor overeenstemming.

De preferentie voor contiguiteit stuurt de constructie en wijze van opeenvolging van vraag- en antwoord-beurten. De preferentie voor overeenstemming beïnvloedt de selectie van constructie van antwoorden.

Vraag/antwoord-paren zijn ook als geheel onderhevig aan een bepaalde vorm van preferentie-organisatie. Wanneer een vragensteller bepaalde problemen verwacht, kan hij daarop anticiperen door deze in een pre-sequentie aan de orde te stellen. Vragen initiëren niet alleen zelfstandige handelingen, maar kunnen ook gespreksorganisatorisch ondergeschikt zijn aan een daarin geprojecteerde vervolghandeling. Aan dat soort gespreksorganisatorische functies wordt voorbijgegaan in een theorie die vragen niet onderzoekt op hun sequentiële status.

Afgezien van een vermelding van enkele syntactische kenmerken van vragen, wordt in conversatie-analytisch onderzoek echter geen systematische aandacht besteed aan de manier waarop uitingen herkenbaar zijn als eerste deel van het vraag/antwoord-paar. Bovendien wordt er weinig gezegd over het soort restricties dat daarin gelegd wordt ten aanzien van de uitingstypen die kunnen fungeren als tweede paardeel.

2.5 tot slot van dit hoofdstuk

Het literatuuroverzicht recapitulerend, kan over het grammaticale onderzoek van vraagzinnen gezegd worden dat een functionele benadering nog het meest inzicht lijkt te bieden ten aanzien van de wijze waarop dat zinstype gebruikt kan worden als een communicatieve handeling. Met name de analyse van vraag/antwoord-relaties in termen van de noties *topic/focus* en *gegeven/nieuw* zal ik verder uitwerken.

Van het logisch-semantisch onderzoek zal ik wat betreft de karakterisering van vraagwoord-vragen de notie *categorie-voorwaarde* overnemen. Ook het idee dat antwoorden voor hun interpretatie afhankelijk zijn van de vraag waarop ze betrekking nemen (de categoriale benadering), is voor een conversatie-analyticus niet zo vreemd. Een van de uitgangspunten van de c.a. is juist dat interpretaties van uitingen hoe dan ook contextueel tot stand gebracht worden. Het idee dat vragen hun antwoorden zouden representeren, lijkt daarentegen een methodologisch onacceptabele poging om in de uitgangspunten van de analyse al datgene te stoppen wat men eigenlijk nog zou moeten bewijzen. Het logisch-semantische onderzoek is weliswaar succesvol in het formaliseren van bepaalde aspecten van vraag/antwoord-relaties, maar biedt uiteindelijk weinig nieuwe inzichten in het probleem hoe vragen interactioneel werken.

De taaldadentheorie lijkt vooral van belang wat betreft een aantal elementaire noties ten aanzien van het handelingskarakter van taal. De modellen zelf doen de empirisch aangetroffen fenomenen geen recht. Bovendien wordt er een regelbegrip gehanteerd

dat de mate waarin en de wijze waarop taalgebruikers het methodische karakter van hun talige handelingen steeds in de interactie zelf laten zien en tot stand brengen, lijkt te miskennen.

De etnomethodologische conversatie-analyse heeft zulke noties te bieden als aangrenzend paar, pre-sequentie en preferentie-organisatie. Ze lijkt te kort te schieten waar het gaat om een karakterisering van de wijze waarop gespreksdeelnemers een uiting herkenbaar maken als een eerste paardeel van een bepaald type. Ook de condities waaronder een volgende uiting als tweede paardeel van een bepaald paartype kan fungeren, worden niet gedetailleerd onderzocht.

Opvallende afwezigheid in bijna alle besproken benaderingen en in ieder geval in al die benaderingen ondervertegenwoordigd als onderzoeksobject, is het soort object dat wordt aangeduid als *antwoord*. De notie zelf suggereert dat het daarbij om een discrete categorie gaat die eenduidig toegewezen kan worden aan een bepaalde uitingseenheid. Of dat zo is, hoe gespreksdeelnemers daarover onderhandelen, of hoe antwoorden zich kunnen ontwikkelen tot grotere gesprekseenheden zijn zaken die eveneens niet systematisch onderzocht zijn.

De probleemstelling die ik in hoofdstuk 1 globaal geformuleerd heb – hoe vraag/antwoord-sequenties er in gesprekken uitzien –, kan tegen de achtergrond van deze literatuurbespreking in de volgende deelvragen opgesplitst worden:

- hoe wordt de beurt-opbouw eenheid met de eigenlijke vraag-*clause* geconstrueerd en hoe de beurt waarvan die beurt-opbouw eenheid deel uitmaakt? Hoe worden vragen gerelateerd aan hun context, – zowel constructioneel als sequentieel? (hoofdstuk 3);
- aan welke condities moet een uiting voldoen om als tweede paardeel van een vraag/antwoord-paar gehoord te worden? (hoofdstuk 4);
- hoe geeft een vragensteller vorm aan zijn identiteit als recipiënt van antwoord-beurten en hoe zien de onderhandelingen eruit die vragensteller en antwoorder voeren over de adequaatheid en volledigheid van het antwoord? Anders gesteld: hoe zien vraag/antwoord-sequenties er na levering van het antwoord uit? (hoofdstuk 5).

Uit de analyse in hoofdstuk 5 zal blijken dat antwoorden vaak niet tot een beurt beperkt blijven. Daarom zal ik in hoofdstuk 6 bovendien ingaan op zulke vragen als:

- hoe krijgen antwoorders de gelegenheid grotere gesprekseenheden (zogenaamde *discourse units*) te produceren?
- hoe worden zulke grotere antwoord-eenheden sequentieel georganiseerd?
- en wat voor consequenties heeft dat voor de vormgeving van het recipiëntschap van de vragensteller?

Afgezien van de methodologische uitgangspunten die in hoofdstuk 1 geformuleerd werden, zal de analyse aan de volgende criteria moeten voldoen:

- er zou een regelbegrip gehanteerd moeten worden dat interacties *niet* reduceert tot het toepassen van regels die extern zijn aan de interactie, die opereren op condities die niet in die interactie zelf tot stand zijn gebracht en die effecten hebben die onafhankelijk zijn van de onderhandelingen die de deelnemers daar zelf over voeren;
- ongeformuleerde betekenisaspecten mogen niet geconstrueerd worden met behulp van regels waarvan niet aannemelijk gemaakt kan worden dat de gespreksdeelnemers zelf zich daar op oriënteren;
- voorzover eigenschappen van vragen of antwoorden retrospectief bepaald worden, moet het om methoden gaan die de gespreksdeelnemers zelf observeerbaar hanteren als een vorm van betekenisbepaling.

Uiteindelijk gaat het steeds om de analyse van vormen van taal-gebruik als een sociale activiteit. Hoewel de constructie van vragen en antwoorden in eerste instantie getypeerd kan worden met behulp van grammaticale categorieën, is mijn onderzoek er steeds op gericht de situatie-gebonden methoden van gespreksdeelnemers te beschrijven. Het gaat om een procedurele benadering van taalgebruik:

“Within this approach, the actors are conceived as agreeing about their circumstances by virtue of the fact that they share, rely on sharing, and trust one another to implement common methods or procedures in terms of which circumstances and their constituent actions are ‘brought to book’. Just as there is no ‘external guarantee’ which anchors the objective status of the actors’ circumstances, so too there is no ‘external guarantee’ which ensures the shared implementation of the procedures through which the factual character of events is determined.”
(Heritage 1984a, p.99.)

Een centrale aanname is dat gespreksdeelnemers elkaar permanent demonstreren volgens welke methoden zij een uiting produceren en hoe die uiting dientengevolge gehoord moet worden. De ‘betekenis’ van een uiting wordt gezien als een verzameling ‘instructies’ hoe die uiting interactioneel te interpreteren is. In de analyse in de volgende hoofdstukken zal het er dan ook vooral om gaan de methoden te beschrijven waarmee gespreksdeelnemers zulke instructies geven en als zodanig interpreteerbaar maken.

3. CONTEXT EN CONSTRUCTIE VAN VRAAGWOORD-VRAGEN

3.0 inleiding

In dit hoofdstuk wil ik een pragmatische beschrijving van vraagwoord-vragen ontwikkelen, – dat wil zeggen, een beschrijving die inzicht geeft in de manier waarop een specifiek type interactionele handeling sequentieel en constructioneel tot stand wordt gebracht.

Ik zal beginnen met de analyse van datgene wat vragenstellers als gegeven behandelen. Hoewel vragen vooral bijzonder lijken omdat er nieuwe informatie mee uitgelokt kan worden, is het meest interessante aspect daaraan hoe vragenstellers die nieuwe informatie afbakenen met behulp van informatie die discursief gegeven is (gemaakt). Ik zal daarom eerst onderzoeken hoe het *topic* van vraagwoord-vragen sequentieel geïntroduceerd wordt (§ 3.1) en hoe dat als een specifiek soort gegevenheid in de vraag-*clause* wordt geformuleerd (§ 3.2).

Op basis van die analyse zal ik in de daarop volgende paragraaf beschrijven hoe de beurt-opbouwbaarheid met de vraagwoord-*clause* functioneel geconstrueerd wordt (§ 3.3). Ik zal laten zien dat de constructie van zulke *clauses* niet alleen grammaticaal en/of formeel-semantisch onderzocht zou moeten worden. Op een pragmatisch beschrijvingsniveau blijken vraagwoord-vragen zo geconstrueerd te worden dat de samenstelling daarvan zelf-verklarend is ten aanzien van de functie die dit type uitingen vervult. Ik zal drie functioneel karakteriseerbare componenten onderscheiden, – de *vraagfocus*, de *relatie-aanduiding* en het *aanknopingspunt*. Elk van die componenten levert een bijzondere bijdrage aan de interactionele en sequentiële functie van vraagwoord-vragen. Elke component vraagt daarom ook om een bijzondere benadering die geschikt is om de functie van de betreffende component te analyseren. De empirische oriëntatie op het materiaal blijft echter de centrale invalshoek van waaruit te werk gegaan zal worden.

In de paragrafen in verband met het topic van vraag-*clauses* (§§ 3.1 en 3.2) zal ik eerst onderzoeken hoe gespreksdeelnemers de informatie waar zij bij het stellen van een vraag van uitgaan, bij voorkeur niet *in*, maar juist voorafgaand aan de eigenlijke vraag-*clause* introduceren. Vervolgens zal ik laten zien dat vragenstellers in de wijze waarop zij in de vraag-*clause* *gegeven* informatie formuleren, verschillende soorten van *gegevenheid* onderscheiden. Een bepaald aspect van de discursief gegeven informatie wordt tot aanknopingspunt gemaakt door daar een bijzondere lokale relevantie aan te verlenen.

Overeenkomstig de aard van de problematiek is het analyse-apparaat in de eerste paragraaf ontleend aan ideeën over de thematische ontwikkeling van gesprekken en de informatieve geleiding van uitingen; in de tweede zal ik onder ander gebruik maken van pragmatische analyses van het gebruik van voornaamwoorden.

In de daaropvolgende paragraaf (§ 3.3) beschrijf ik hoe de beurt-opbouwbaarheid met de eigenlijke vraag-*clause* vanuit een functioneel perspectief een aantal regelmatige constructionele eigenschappen heeft. Hoewel er op dit gebied niet sprake is van een analytische traditie en de analyse vooral analytisch-inductief zal verlopen, heb ik me laten inspireren door conversatie-analytische studies over de samenhang tussen beurtconstructie en sequentiële organisatie, – het gaat met name om enkele ideeën in het werk van Sacks en een uitwerking daarvan door Terasaki (vgl. Sacks 1974 en 1978 en Terasaki 1976).

In de laatste paragraaf onderzoek ik hoe gespreksdeelnemers in vragen kennis organiseren (§ 3.4). Enerzijds zal ik de samenhang beschrijven tussen de functionele constructie van vraag-*clauses* en de wijze waarop daarin informatie georganiseerd wordt. Anderzijds zal ik een kritiek ontwikkelen op die theorieën over kennis-organisatie waarin

uitgegaan wordt van gestandaardiseerde kennis-schema's die onafhankelijk van de lokale interactie zouden bestaan, - het gaat daarbij om concepten zoals *frame*, *script* of kennis-schema. Ik zal aannemelijk maken dat de vormgeving van vragen en de contextuele inbedding daarvan methoden vormen waarmee kennis situatie-gebonden geordend wordt (vgl. Garfinkel 1967 en Suchman 1987).

3.1 het topic en de constructie van vraagbeurten

3.1.0 twee vragen naar aanleiding van een observatie

In het vorige hoofdstuk heb ik er in een terzijde op gewezen dat geconstrueerde voorbeelden van vraagzinnen er vaak net iets anders uitzien dan de vragen die gespreksdeelnemers in werkelijkheid uiten. Waarom bijvoorbeeld formuleert de interviewer in fragment (1) een vraag als *en je vader, waar werkt die* juist op die manier als een meer-eenheids-beurt en niet gewoon als '*waar werkt je vader?*'? En waarom zegt hij niet '*waar werkt hij?*' in plaats van *waar werkt die?*

(1)		(LC/j)
34	A: →	en je ↑ <u>va</u> :der,
35	A:	waar wer↑:kt die

Op het eerste gezicht lijkt een artefact als '*waar werkt je vader?*' bijna nog een meer typische, natuurlijkere formulering van een vraagwoord-vraag dan het origineel. Bovendien lijkt het om futiele verschillen te gaan die de betekenis en functie praktisch niet aantasten: in de verzonnen variant is de constituent *je vader* niet in een aparte beurt-opbouw eenheid vooropgeplaatst en dienovereenkomstig ontbreekt in de eigenlijke vraag-*clause* een voornaamwoord dat naar die constituent verwijst.

De tweede aan het bureau geconstrueerde versie - *waar werkt hij* - lijkt iets minder acceptabel. Het resultaat van de substitutie van het aanwijzende voornaamwoord *die* door het persoonlijke voornaamwoord *hij* voelt op zijn minst enigszins vreemd aan, - tenzij de lezer het gebruik van die vorm onmiddellijk normaal heeft proberen te maken door *hij* het meest prominente accent te geven en er zo dus een context bij te denken waarmee een contrast gelegd kan worden. De noodzaak van zo'n contrastieve contextualisering is waarschijnlijk ook de reden waarom een versie met de gereduceerde vorm *ie* tamelijk onacceptabel aanvoelt.

Alle varianten hebben te maken met de wijze waarop in de betreffende vraagzinnen de gespreksentiteit geformuleerd wordt waarover of met betrekking waartoe nieuwe informatie wordt gevraagd.¹ Ik zal de constituent waarmee die entiteit aangeduid wordt, vooruitlopend op de bespreking in de volgende paragrafen voorlopig het *topic* van de betreffende uiting noemen. Ik kan die notie dan hier al provisorisch gebruiken om aan te geven wat ik in de beide volgende paragrafen zal gaan doen.

In deze paragraaf (§ 3.1) zal ik ingaan op de rol die het topic speelt bij de constructie en sequentiële inbedding van vraagbeurten. Het betreft het soort principes dat te maken heeft met de eerste van de zojuist gestelde vragen, - waarom de vragensteller *je vader, waar werkt die* zegt en niet *waar werkt je vader*. Het gaat met andere woorden om het probleem waarom de vragensteller het *topic* van zijn vraag introduceert in een afzonderlijke beurt-opbouw eenheid die aan de eenheid met de eigenlijke vraag-*clause* voorafgaat. Op welke principes oriënteert de spreker zich wanneer hij de voorkeur geeft aan de

constructie van zo'n meer-eenheden-beurt boven een '1-eenheid'-beurt?

In de daaropvolgende paragraaf (§ 3.2) zal ik ingaan op de vraag hoe het topic in de beurt-opbouw eenheid met de eigenlijke vraag-clause geformuleerd wordt, - in termen van de tweede vraag die ten aanzien van fragment (1) gesteld werd, zal het in die paragraaf dus vooral om het probleem gaan welke overwegingen aan het gebruik van *die* in *waar werkt die* ten grondslag liggen. Waarom kan die formulering niet ongestraft gesubstitueerd worden door het persoonlijke voornaamwoord?

3.1.1 thema, topic/focus en gegeven/nieuw

De twee eigenschappen waarin de formulering van de vraagbeurt uit fragment (1) verschilt met het artefact '*waar werkt je vader*', hangen formeel met elkaar samen. In het origineel staat de naamwoordsgroep *je vader* in een *left-dislocation*-constructie² ten opzichte van de eigenlijke vraag-clause. Daardoor kan dat zinsdeel in de vraag-clause zelf vertegenwoordigd worden door een gereduceerde naamwoordsgroep, - in dit geval het voornaamwoord *die*.

Informatie-technisch gezien introduceert de spreker eerst een bepaalde gespreksentiteit - hij zegt als het ware iets als *over je vader gesproken* of *wat betreft je vader* - en stelt er pas daarna een vraag over. Uit de context van de betreffende vraagbeurt blijkt dat de gespreksentiteit die in de beurt-opbouw eenheid met de LD-constituent beschreven wordt op het niveau van de thematische organisatie van het gesprek een bijzondere status heeft (*left dislocation* zal ik verder tot *LD* afkorten). De *vader* van de aangesprokene verwijst naar een discursief *nieuwe* gespreksentiteit die voor de duur van een traject van meerdere vraag/antwoord-sequenties het gespreksonderwerp zal vormen ten opzichte waarvan informatie gevraagd wordt (vgl. r.34-52):

(2)		(LC/j) [voorafgaand aan en volgend op (1)]
11	A:★	·hh heb je broe:rs en zus↑(j)e
12		(.)
13	B:★	ja=één zus↑je
14		0,6
15	A:	↓eh:m (.) is die °jonger of Ouder?
16		0,3
17	B:	°jonger dan ↑mij
18		0,9
19	A:	>gaat >die >ook naar scho↑o:l?
20		0,4
21	B:	prima.
22		(.)
23	B:	ja jha:ha dus=
24	A:	=j↑a:H:e:Hh:
25		0,3
27	A:	wat voor scho↑ol?
28		0,4
29	B:	e::h effe kijke ze zit op de::(°nah)
30	B:	lagere school zit ze nog, vijfde klas.
31		0,4
32	A:	°vijfde klas lagere school.
33		(.)

34	A: →	·hh en je ↑ <u>va</u> :der,
35	A: →	waar wer↑:kt ↑die
36		(.)
37	B:	(th) [<u>R</u> <u>A</u> <u>b</u> <u>o</u>]↑bank
38		(.)
39	A:	(°de) [<u>R</u> <u>A</u> <u>b</u> <u>o</u>]bank
40		(.)
41	A: ★	wat <u>do</u> et(t)ie <u>da</u> ↑ar
42		0,4
43	B:	>ch <u>ef</u> .. algemene:- nou algemene dienst=
44	B:	=dus hij heb de< > <u>le</u> iding van die eh:
45		0,3
46	B:	↓ja van die <u>a</u> fdeling dus:=
47	A:	=van die [<u>a</u> fdeling op de <u>b</u> ank.
48	B:	[ch <u>ef</u>
49		(.)
50	B:	of groeps <u>le</u> iding noemen ze 't ook wel.
51		(.)
52	A:	j↑a
53		0,5
54	A: ★	heeft ie daarvoor ge <u>le</u> e↑:rd
55		0,4
56	B:	nee.
57		0,6
58	A:	<u>NE</u> ↑e:
59		0,8
60	A: →	en je <u>mo</u> eder,
61	A: →	<u>we</u> erkt die ↓ook

In de vraag in regel 34-35 wordt een thematische overgang tot stand gebracht. De entiteit die in de eerste beurt-opbouwcomponent van de vraagbeurt via een LD-constructie in het gesprek geïntroduceerd wordt, vormt een nieuw gespreksthema. Ik zal dit soort beurt-opbouweenheden in het vervolg aanduiden als de *topic-introductie-eenheid*. De beurt-opbouweenheid met de 'eigenlijke' vraag-clause zal ik de *vraagstellingseenheid* noemen³.

De topic-introductie-eenheid van de vraagbeurt sluit het thema van de voorafgaande vraag/antwoord-sequenties af, - *de vader* van de gesprekspartner wordt tot het nieuwe en diens *zusje* tot het vorige gespreksonderwerp gemaakt (vgl. de thema-overgang tussen de reeks vraag/antwoord-sequenties in r.11-32 en de vraagbeurt in r.34-35). De nieuwe gespreksentiteit blijft thematisch totdat de interviewer in regel 60 weer een andere entiteit - *de moeder* van zijn gesprekspartner - tot het nieuwe gespreksonderwerp maakt, - in dit geval opnieuw in de vorm van een LD-constructie die in een aparte topic-introductie-eenheid voorafgaat aan de vraagstellingseenheid. *De vragensteller geeft er kennelijk de voorkeur aan de entiteit die tot topic van de vraag-clause gemaakt zal worden, afzonderlijk en voorafgaand aan de vraagstellingseenheid te introduceren wanneer die nog niet in het gesprek geïntroduceerd is.*

De reeks van vraag/antwoord-sequenties die betrekking heeft op de vader van de recipiënt vormt een thematische eenheid (r.34-58). De beide meer-eenheden-vraagbeurten waarvan het eerste deel door een topic-introductie-eenheid in beslag genomen wordt, markeren de grenzen van die thematische eenheid (r.34-35 en 60-61).

Binnen de reeks van vraag/antwoord-sequenties waarin de vader van de informant gespreksonderwerp blijft (r.34-58), vindt nog wel een bepaalde thematische ontwikkeling plaats, maar die is veel geleidelijker. Duidelijke thematische grenzen ontbreken. Het onderwerp van een volgende vraag/antwoord-sequentie wordt niet afzonderlijk en voorafgaand daaraan geïntroduceerd. Nadat de eerste vraag uit deze reeks een antwoord heeft gekregen, vormt de nieuwe informatie die in dat antwoord gegeven werd weer het aangrijpingspunt voor de volgende vraag.

Wanneer hij in het eerste antwoord verteld heeft *waar* zijn vader werkt (r.37), wordt de respondent gevraagd wat die *daar* doet (r.41). En nadat hij daarop geantwoord heeft met een omschrijving van de functie van zijn vader (r.43-52), wordt hem gevraagd of die *daar* voor geleerd heeft (r.54).

De overgang van het ene aspect van het gespreksonderwerp naar het andere wordt 'stapsgewijs' gemaakt zonder dat de thematische continuïteit verloren gaat. Integendeel, - ondanks dat elke volgende vraag betrekking heeft op nieuwe informatie die in het voorafgaande antwoord geleverd werd, blijft die informatie tegelijkertijd gerelateerd aan de gespreksentiteit die aan het begin van deze reeks van vraag/antwoord-sequenties geïntroduceerd werd, - de vader van de informant. Er wordt enkel steeds verder in detail getreden ten aanzien van een bepaald aspect van die entiteit.

De constructie van vraagbeurten lijkt nauw samen te hangen met de thematische organisatie van het gesprek en de wijze waarop de gespreksdeelnemers omgaan met zulke zaken als het wel of niet discursief voorhanden zijn van de gespreksentiteiten waarover zij spreken, wat hoe tot topic van de vraagstellingseenheid gemaakt wordt, enzovoort. Het gaat kortom om de wijze waarop de informatie-structuur van vraag/antwoord-sequenties vorm gegeven wordt. In § 2.1.2 zijn enkele voorstellen besproken om die informatie-structuur te beschrijven. De betreffende benaderingen werden met name bekritiseerd omdat zulke begrippen als *gegeven/nieuw*, *thema/rhema* of *topic/focus* nogal inconsistent gebruikt leken te worden. Ik zal die en enkele aanverwante noties hier daarom eerst iets preciezer proberen te omschrijven.

Een omvattende thematische samenhang als die welke in fragment (2) in de vragenreeks over de *vader* van de informant tot stand gebracht wordt, zal ik het *thema* of het *thematisch kader* van een bepaalde episode of sequentie noemen. Het specifieke aspect van het thema waarover een afzonderlijke uiting gaat, duid ik verder aan als het *topic*. (Vgl. Houtkoop & Mazeland 1982).

Het thema van de interactie in regel 34-58 is aanvankelijk *de vader* van de aangesprokene. Dat thema wordt in de loop van die interactie uitgewerkt en uitgebreid met alle informatie die daarin ten aanzien van die gespreksentiteit wordt uitgewisseld. De thema-entiteit vormt oorspronkelijk ook het *topic* van de eerste vraag uit de betreffende thematische episode (*en je vader, waar werkt die*, r.34-35). Een bepaalde gespreksentiteit kan dus zowel het thema formuleren van een meer omvattende episode, als het *topic* zijn van een uiting die deel uitmaakt van die episode. Vanwege het globale, cumulatieve karakter van de notie *thema* valt het thema van een bepaalde gespreksperiode over het algemeen echter alleen samen met het topic van een van de uitingen waarmee een episode wordt geopend.⁴ De informatie die in de tweede vraag van de betreffende episode tot topic wordt gemaakt (*wat doet(t)ie daar*, r.41), betreft bijvoorbeeld de discursief *gegeven* informatie waarop met *daar* teruggegrepen wordt. Deze informatie werd in het voorafgaande antwoord als *nieuwe* informatie aan het thema toegevoegd (*[mijn vader werkt bij de] Rabobank*, r.37).

Het thematisch kader dat door het huidige topic geconstitueerd wordt - eventueel als laatste element van een opeenvolging van een of meerdere vorige topics -, bepaalt of de gespreksdeelnemers een volgende topic analyseren als een *thema-verschuiving* of een

thema-verandering. Met een thema-verschuiving wordt het lopende thema gecontinueerd; een thema-verandering initieert een nieuw thematisch kader omdat het niet als een consistent aspect van het thema van de interactie tot op dat moment behandeld wordt.⁵

De term *topic* wordt vaak gebruikt als het ene lid van het begrippenpaar *topic / focus*. Hoewel het bij de begrippenparen *topic / focus* en *gegeven / nieuw* om ten deels overlappende noties lijkt te gaan, zou men kunnen zeggen dat met het eerste paar een onderscheiding gemaakt wordt op uitingniveau, terwijl het bij het tweede paar om een onderscheiding gaat die de spreker aanbrengt ten opzichte van de context van een uiting. *Topic* en *focus* betreffen de relevantiestructurering die de spreker aanbrengt in de informatie die hij in een uiting formuleert. De categorieën *gegeven* en *nieuw* zal ik daarentegen vooral gebruiken om te beschrijven hoe een spreker omgaat met de beschikbaarheid van die informatie. Het gaat daarbij met name om de vraag of een spreker in de formuleringen die hij gebruikt laat zien of de door hem geleverde informatie wel of niet eerder in het gesprek aan de orde geweest is, *casu quo* toont welke aannames hij maakt over de mate waarin zijn gesprekspartner vertrouwd is met die informatie.

Het *topic* is dat deel van een uiting dat de spreker presenteert als een formulering van de entiteit waarover die uiting gaat. De informatie die aan het *topic* wordt toegevoegd, vormt in zijn geheel het *focus-domein*. De *focus* is dat deel van de informatie die in het *focus-domein* geformuleerd wordt, dat een spreker als de meest relevante of saillante informatie van zijn uiting presenteert.

Op *clause*-niveau kan *topic*- of *focus*-status toegekend worden door middel van de prosodie (de *focus*-constituent krijgt vaak het meest prominente accent), de volgorde van constituenten (de *focus*-constituent komt bijvoorbeeld vaak achteraan in de *clause*), de vorm daarvan (in sommige talen wordt de *topic*- en/of de *focus*-constituent bijvoorbeeld met een apart morfeem gemarkeerd), of het gebruik van een bepaald constructie-patroon (zoals *cleft*-constructies, bijvoorbeeld: *het is de Rabobank waar mijn vader werkt*).

Een gespreksentiteit is *nieuw* wanneer daar nog niet eerder aan gerefereerd is in het gesprek. Een gespreksentiteit is *gegeven* wanneer dat wel het geval is.

Een gespreksdeelnemer kan verschillende soorten discursief *nieuwe* entiteiten introduceren. In de eerste plaats kan hij een entiteit introduceren waarvan hij aanneemt dat zijn gesprekspartner daar zo *bekend* mee is dat deze die op de een of andere manier kan thuisbrengen. Wanneer de vragensteller in fragment (2) bijvoorbeeld een nieuwe gespreksentiteit introduceert met constructies als *je vader* of *je moeder* (r.34, respectievelijk r.60), verwacht hij dat zijn gesprekspartner in staat is een specifiek individu te associëren met die beschrijvingen. Een gespreksdeelnemer kan meestal zonder extra identificatiewerk beginnen te praten over *mijn* of *jouw vader*, over *mijn arm*, over *de maan* of *het station*. De betreffende entiteiten worden behandeld als een element van het 'permanente register' waarvan een spreker aanneemt dat zijn gesprekspartner daarover beschikt. (Vgl. Givón 1983a, p.9-10). De spreker presenteert de nieuwe entiteit als een *recognitional* (vgl. Sacks & Schegloff 1979), - dat wil zeggen, hij neemt aan dat zijn gesprekspartner de entiteit die hij beschrijft, min of meer probleemloos en in een tenminste voorlopig werkbare mate kan identificeren.⁶

In fragment (2) wordt niet alleen de gespreksentiteit *je vader* als een *recognitional* behandeld. Wanneer de antwoorder het even later heeft over *die afdeling* waarvan zijn vader chef is (r.46), dan behandelt hij die entiteit als een *inferable* die zijn gesprekspartner op grond van zijn achtergrondkennis als een bepaald soort onderdeel van de organisatie

waarin zijn vader werkt, zou moeten kunnen identificeren (vgl. Prince 1981).

In de tweede plaats kunnen nieuwe gespreksentiteiten zo geïntroduceerd worden dat de spreker laat zien niet te verwachten dat zijn recipiënt daar zonder meer een bepaalde referent mee kan associëren. Prince noemt zulke gespreksentiteiten 'gloednieuw' (*brand-new*). De entiteiten die sprekers als een *recognitional* introduceren, kwalificeert ze daarentegen als in het gesprek nog 'niet-eerder-gebruikte' entiteiten (*unused*). (*Ib.*)

Nominaal formuleerbare *recognitionals* worden over het algemeen door middel van een eigenaam of een ['bepaler' + soortnaam] - constructie in het gesprek geïntroduceerd (het laatstgenoemde type wordt vaak aangeduid als een *definiete naamwoordsgroep*; *bepalers* zijn onder andere de bepaalde lidwoorden en aanwijzende of bezittelijke voornaamwoorden). Nominaal formuleerbare, gloednieuwe gespreksentiteiten worden meestal door middel van een indefiniete naamwoordsgroep in het gesprek geïntroduceerd. Ze vergen vaak verdere informatie om de betreffende entiteit voor de gesprekspartner identificeerbaar te maken. (Vgl. Van der Geest 1975)

Op discursief gegeven gespreksentiteiten - dat wil zeggen, eerder in het gesprek geïntroduceerde, voormalige *nieuwe* of *gloednieuwe* entiteiten - kan onder bepaalde situationele of contextuele condities teruggegrepen worden door middel van minimale verwijzings-technieken zoals aanwijzende voornaamwoorden (vgl. *die* in r.34 in (2)), persoonlijke voornaamwoorden (vgl. *hij* in r.44), of 'voornaamwoordelijke' bijwoorden als *daar* (r.41).

Het *topic* van een uiting wordt vaak als een *gegeven* gespreksentiteit geformuleerd, maar dat hoeft niet zo te zijn. *Nieuwe* gespreksentiteiten worden daarentegen eerder als focus-informatie weergegeven, maar ook dat hoeft niet altijd het geval te zijn.

Om het verloop van de thematische organisatie van het gesprek te kunnen beschrijven, maak ik dus onderscheid tussen enerzijds het thema van een episode en het topic van een uiting. Anderzijds wordt de informatie-status van een gespreksentiteit gekarakteriseerd met behulp van begrippenparen uit drie verschillende dimensies. De gegeven/nieuw-distinctie wordt gebruikt om aan te geven of een gespreksdeelnemer een gespreksentiteit presenteert als een eenheid die wel of niet eerder in het gesprek geïntroduceerd is. Het bekend/onbekend-onderscheid wordt gebruikt om te beschrijven of een spreker laat zien ervan uitgaat dat zijn gesprekspartner wel of niet vertrouwd is met een bepaalde nieuwe gespreksentiteit, - dat wil zeggen, of die entiteit 'bekend' en 'nog-niet-eerder-gebruikt' is (*unused*), respectievelijk 'onbekend' en 'nog-niet-eerder-gebruikt' is (*gloednieuw*). Met behulp van het topic/focus-paar worden onderscheidingen benoemd waarmee een spreker relevantie-structureringen aanbrengt op uitingniveau: het topic betreft de informatie-eenheid waar een spreker in een uiting informatie aan toevoegt; de focus is dat deel van de aan het topic toegevoegde informatie dat de spreker tot de meest relevante, saillante informatie van die uiting maakt.

Merk op dat deze drie begrippenparen zo gekarakteriseerd zijn dat het daarbij om onderscheidingen gaat die de gespreksdeelnemers zelf aanbrengen. Categorieën-paren als *gegeven/nieuw*, *bekend/onbekend* en *topic/focus* zijn *members' categories*. Het gaat om de wijze waarop informatie door de gespreksdeelnemers zelf gepresenteerd en behandeld wordt.

In de loop van deze studie zal overigens nog meermaals blijken dat de informatie-structuur niet altijd in termen van zulke discrete, dichotome onderscheidingen als *topic/focus* of *gegeven/nieuw* beschreven kan worden (vgl. met name de §§ 3.2.1 en 3.3.3). Het lijkt eerder om graduele onderscheidingen te gaan in continua waarvan de besproken categorieën de polen vormen.

De wijze waarop de vragensteller in fragment (2) in de constructie van zijn vraagbeurten rekening houdt met de informatiestand van het gesprek tot dan toe, kan nu met

behulp van de zojuist gemaakte onderscheidingen als volgt gekarakteriseerd worden. In die gevallen waarin de betreffende entiteit nog niet thematisch is, introduceert de vragensteller een gespreksentiteit die hij daarna tot topic van een vraag zal maken, eerst in een afzonderlijke beurt-opbouw eenheid die voorafgaat aan de eenheid met de eigenlijke vraag-*clause* (vgl. r.34 en r.60). In de formulering van het topic van de vraag-*clauses* die op de topic-introductie-eenheid volgen, grijpt de vragensteller door middel van een voornaamwoord op de zojuist ingevoerde gespreksentiteiten terug als een discursieve gegevenheid (*die* in r.35, respectievelijk r.61 van (2)).

Ten opzichte van de voorafgaande vraag/antwoord-sequenties – die betrekking hadden op het zusje van de informant (r.13–32) – brengt de vragensteller in de vraagbeurt waarin de vader geïntroduceerd wordt, een thema-verandering tot stand. In de daaropvolgende vragen introduceert de vragensteller geen nieuw thema. De thematische ontwikkeling verloopt via thema-verschuivingen. In het topic van die vragen verwijst de interviewer naar informatie-eenheden die in het antwoord op de daaraan voorafgaande vraag aan het thema werden toegevoegd (vgl. r.37–41 en 43–54). Dat gebeurt opnieuw door middel van een gegevenheid vooronderstellende, voornaamwoordelijke vormen (*daar*, r.41 en *daarvoor*, r.54).

In beide constellaties – die waarin het topic van de vraag-*clause* al door de vorige spreker geïntroduceerd was en die waarin hij dat eerst nog zelf moet introduceren –, presenteert de vragensteller het topic van zijn vraag dus als een discursieve gegevenheid door het te formuleren met behulp van een voornaamwoord.

Samenvattend kan ten aanzien van de constructie van de vraagbeurten in fragment (2) al vast het volgende geconstateerd worden:

- de vragensteller geeft er de voorkeur aan het topic van zijn vraag in een afzonderlijke, voorafgaande beurt-opbouw eenheid (de *topic-introductie-eenheid*) te introduceren wanneer de topic-entiteit nog niet thematisch is;
- doordat de topic-entiteit al discursief voorhanden is gemaakt in de onmiddellijke context – hetzij door de vragensteller zelf in zijn eigen vraag-beurt, hetzij door de vorige spreker –, kan een vragensteller daar in de beurt-opbouw eenheid met de eigenlijke vraag-*clause* – de *vraagstellingsseenheid* – op teruggrijpen door deze als een discursief *gegeven* gespreksentiteit te formuleren.

Het feit dat het bij de formulering van het topic van een vraagwoord-vraag steeds om een *gegeven* gespreksentiteit blijkt te gaan, lijkt overigens geen onbelangrijke rol te spelen bij de identificatie van de sequentiële functie van het betreffende uitingstype. Wanneer iemand zoiets zou zeggen als *waar werkt een vader*, dan lijkt hij eerder een probleembeschrijvende vraag te formuleren dan dat hij een vraag stelt waarop onmiddellijk een antwoord wordt verwacht. Een recipiënt lijkt onder andere uit de aanwijzing dat het topic een gegeven, discursief voorhanden gespreksentiteit is, af te kunnen leiden dat het om een 'echte' vraag gaat.⁷

3.1.2 beurt-interne en beurt-externe introductie van de topic-entiteit

In de onderzochte interviews blijken vragenstellers zich over het algemeen op een vergelijkbaar principe van thematische organisatie te oriënteren. Gespreksdeelnemers geven er de voorkeur aan in een vraagwoord-vraag uit te gaan van een topic-entiteit die als een discursieve gegevenheid geformuleerd kan worden. Wanneer de entiteit die tot topic van een vraag gemaakt zal worden, contextueel niet voorhanden is, verloopt de introductie daarvan gescheiden van en voorafgaand aan de vraagstellingsseenheid.

De technieken waarmee vragenstellers een nieuwe thema-entiteit introduceren, kunnen gespreksorganisatorisch gezien grofweg in twee groepen verdeeld worden. Allereerst *beurt-interne* technieken waarbij het nieuwe thema in een beurt-opbouweenheid wordt ingevoerd die voorafgaat aan de vraagstellingseenheid. De LD-constructie in de vraagbeurt uit regel 34–35 van fragment (2) is daar een voorbeeld van. Gespreksorganisatorisch gezien is de topic-introductie-eenheid 'onzelfstandig'. Het punt waarop die eenheid compleet is, is gewoonlijk geen mogelijk voltooiingspunt van de lopende beurt. Er is nog een voortzetting nodig met een andere beurt-opbouweenheid voordat beurtwisseling kan plaats vinden.

In de tweede plaats hanteren vragenstellers *beurt-externe* technieken om een nieuwe thema-entiteit in het gesprek te introduceren. In dat geval wordt het nieuwe thema in een eveneens voorafgaande, maar potentieel zelfstandige beurt-opbouweenheid geïntroduceerd.

Fragment (3) bevat een voorbeeld van een techniek uit die laatste groep. De introductie van het nieuwe thema vindt plaats in een beurt (r.7-14) die voorafgaat aan de vraag die over dat thema gesteld zal gaan worden (r.18-19).

De vragensteller markeert de introductie van het thema in dit geval zorgvuldig als een afzonderlijke, voorbereidende activiteit. Doordat hij eerst aangekondigd heeft vragen te zullen gaan stellen (r.1-6) en in de voortzetting op die aankondiging een uiting produceert die niet herkenbaar is als de aangekondigde handeling, moet de *thema-introductie eenheid* gespreksorganisatorisch de status toegewezen worden van een sequentieel ingebedde activiteit waarin de aangekondigde handeling voorbereid wordt. De introductie van het thema (r.7-14) staat in het perspectief van de activiteit die in de 'pre-preliminaire' beurt aangekondigd werd (r.1-6) en krijgt daardoor een aan de geprojecteerde activiteit ondergeschikte, *preliminaire* status (Schegloff 1980):

(3)	(IC/pn) [begin opname]
1	A: d'r zitte <u>trouwens</u> voor 'n <u>deel</u> vragen in die
2	A: (eh↑:-) die <u>wel</u> 's zo <u>terloops</u> (op zi-)e:h
3	A: °in ons(s) gesprek aan de <u>orde</u> zijn gekomen,°
4	0,9
5	A: °maar t↑ <u>och</u> zal ik ze <u>dan</u> <u>maar</u> stellen=
6	A: =°>omdat ik ze <u>ieder</u> ↑ een ste(l)°
7	A: ·HHHh > <u>SE</u> dert=de::h-
8	0,6
9	A: <u>oorlog</u> >hè en <u>vooral</u> sinds 't eind
10	A: van de <u>zestiger</u> jaren zijn 'r nogal wat-
11	1,2
12	A: <u>veranderinge</u> :h
13	0,5
14	A: <u>binnen</u> 't o: <u>m</u> : <u>geweest</u>
15	0,4
16	B: (°ng:)
17	0,6
18	A: mijn <u>vraag</u> is
19	A: → <u>hoe</u> je <u>die</u> () <u>veranderingen</u> zou willen <u>type</u> :re?

De beurt-opbouweenheid waarin de vragensteller het thema introduceert is een potentieel zelfstandige beurt doordat er beurtwisseling kan plaats vinden rond de

voltooiing van die eenheid. In dit geval maken de gespreksdeelnemers deze eenheid ook tot een zelfstandige beurt doordat de vragensteller zijn gesprekspartner de gelegenheid geeft tot het leveren van een recipiënt-reactie en zijn gesprekspartner die gelegenheid ook te baat neemt (vgl. de pauze in r.15 en de recipiënt-reactie in r.16)⁸.

Door zich te beperken tot een minimale reactie continueert de gesprekspartner niet alleen zijn conversationale identiteit als recipiënt. Hij geeft daarmee ook te kennen dat hij de voorafgaande beurt als preliminair en ondergeschikt aan een vervolgvaciteit analyseert. (Schegloff 1980) De recipiënt laat zien zich ervan bewust te zijn dat er een grotere gespreksseenheid onderweg is, – een *discourse unit (DU)* (vgl. Houtkoop & Mazeland 1982 en hoofdstuk 6).

In die DU zijn in dit geval dus drie delen te onderscheiden. Allereerst de *pre-preliminaire* beurt-opbouwseenheid waarin de activiteit van het vragenstellen aangekondigd wordt (r.1-6 in (3)). Daarna volgt een *prelimaire* eenheid, – de *topic-introductie beurt* (r.7-14). En tenslotte komt het kerndeel met de vraagbeurt die in de pre-pre aangekondigd werd (r.18-19).

De vraagbeurt is zelf weer een meer-eenheden beurt. Hij is samengesteld uit twee beurt-opbouwseenheden, – een *pre-formulering* van de daaropvolgende activiteit (*mijn vraag is*, r.18) en de eenheid met de eigenlijke vraag-*clause*, – de *vraagstellingseenheid* (r.19). Overeenkomstig het contiguiteitsprincipe markeert deze laatste eenheid zich ook als een potentieel DU-completerende eenheid (vgl. § 2.4.2).⁹

In (3) richt de spreker de aandacht van zijn recipiënt dus eerst in een afzonderlijke, voorbereidende beurt op de nieuwe thema-entiteit (r.7-14). Pas daarna doet hij iets met die entiteit door er een vraag over te stellen.

Schegloff maakt in dit verband een toespeling op het onderscheid tussen het in de object-taal *gebruiken* ('use') en het in de meta-taal *vermelden* ('mention') van een term:

“In the preliminaries (...) terms are introduced without being used; in the projected actions, they are used without being mentioned. The work of 'referring' and 'what is being talked about' is extracted for separate, prior treatment from the doing of something - asking, telling, requesting - with respect to those referents.” (Schegloff 1980, p.115)

Jansen (1981, p.162) geeft een deels vergelijkbare verklaring voor *left-dislocation* constructies. Door LD zou het functionele aspect van een naamwoordsgroep gescheiden worden van het referentiële. De laatstgenoemde taak zou vervuld worden door de LD-constituent en de functionele – de 'rol' die de betreffende entiteit speelt in de beschreven situatie – zou gerealiseerd worden door het co-referentiële voornaamwoord. Zeker is dat de vraagbeurt in regel 34-35 van fragment (2) met die in fragment (3) overeenkomt wat betreft de eigenschap dat de topic-entiteit afzonderlijk van en voorafgaand aan de vraagstellingseenheid geïntroduceerd wordt. In beide gevallen lijken de vragenstellers zich dus te oriënteren op een voorkeur om het topic van de vraagstellingseenheid als een gegeven gespreksentiteit te formuleren.

De betreffende vragen verschillen van elkaar ten aanzien van de wijze waarop de topic-introductie-eenheid gespreksorganisatorisch vorm wordt gegeven. In fragment (2) hanteert de vragensteller een beurt-interne techniek van topic-introductie. Hij voert de nieuwe topic-entiteit in een beurt-opbouwseenheid in die het eerste deel vormt van een meer-eenheden beurt (vgl. r.34-35 in (2)).

In fragment (3) gebruikt de vragensteller daarentegen een beurt-externe techniek. De beurt-eenheid waarin het topic wordt geïntroduceerd is zodanig geconstrueerd dat ze gespreksorganisatorisch als een zelfstandige beurt behandeld kan worden.

In de volgende subparagraaf wil ik kort ingaan op de overwegingen die een rol lijken te spelen bij de beslissing een van de beide laatstgenoemde methoden van introductie van een nieuwe topic-entiteit te kiezen.

3.1.3 de identificeerbaarheid van de topic-entiteit

Bij de beurt-interne techniek waarmee de vragensteller in *en je vader, waar werkt die* de nieuwe gespreksentiteit introduceert, is tussen de topic-introductie-eenheid en de vraagstellingseenheid geen articulatorische breuk waar te nemen (vgl. r.34–35 in (2)). De recipiënt krijgt gespreksorganisatorisch geen gelegenheid om te tonen of hij de entiteit kan identificeren die in de eerste beurt-opbouweenheid beschreven wordt. De vragensteller lijkt die mogelijkheid bij voorbaat uit te sluiten. In de methode van beurt-constructie komt als het ware de claim tot uitdrukking dat de gekozen beschrijving een *recognitional* is.

In fragment (3) gaat de vragensteller er daarentegen niet zonder meer van uit dat de nieuwe gespreksentiteit probleemloos geïdentificeerd kan worden. Voordat hij een vraag ten aanzien van het thema stelt, geeft hij zijn gesprekspartner juist nog wel de gelegenheid te tonen hoe de de introductie daarvan verwerkt is (r.15). Pas nadat de recipiënt heeft gesignaleerd geen problemen te hebben met de zojuist geleverde informatie (r.16), doet de spreker iets wat het van kracht zijn van die claim vooronderstelt: er een vraag over stellen.

De keuze van het soort techniek waarmee het thema geïntroduceerd wordt, hangt dus onder andere samen met de verwachte identificeerbaarheid van de nieuwe gespreksentiteit. Bij een beurt-interne techniek veronderstelt de spreker dat zijn gesprekspartner de nieuwe entiteit in een werkbare mate – *for all practical purposes* zou Garfinkel zeggen – kan herkennen. De beurt-externe techniek laat daarentegen gespreksorganisatorisch de mogelijkheid open eventuele identificatie-problemen interactioneel te behandelen voordat er verder iets mee gedaan wordt.

Niet alleen in de manier waarop beurten gespreksorganisatorisch geconstrueerd worden, ook in de wijze waarop een vragensteller een nieuwe gespreksentiteit in de topic-introductie-eenheid formuleert, laat hij zien wat voor soort verwachting hij heeft ten aanzien van de identificeerbaarheid van die entiteit.

In fragment (2) introduceert de vragensteller de nieuwe gespreksentiteit *je vader* als een nog-niet-eerder-gebruikte *recognitional* (vgl. § 3.1.1). Er is een gemeenschappelijk classificeringssysteem voorhanden dat het mogelijk maakt om met minimale middelen een bepaalde entiteit te identificeren.

In fragment (3) behandelt de vragensteller de gespreksentiteit die hij in de regels 7–14 introduceert, daarentegen als een 'gloednieuwe' entiteit die niet zonder meer identificeerbaar is en waarvoor ook nog geen gemeenschappelijk classificatiesysteem beschikbaar is. De vragensteller kiest een veel omslachtigere, meer omschrijvende methode om de nieuwe gespreksentiteit te introduceren. Deze wordt in een aantal stappen identificeerbaar gemaakt. De spreker beschrijft eerst een bepaald tijdsbestek, onderscheidt daarin vervolgens een tweetal periodes en brengt daar tenslotte een soort relevantie-structurering in aan: *SEdert de::h- (0,6) oorlog (r.7-9) en vooral sinds 't eind van de zestiger jaren (r.9-10)*). In die setting bakent hij dan met *nogal wat veranderinge:h (r.10-12)* een vaag omlinjende verzameling van relaties tussen situaties af. Deze gespreksentiteit wordt uiteindelijk in een maatschappelijk gestandaardiseerde verzameling van situaties verankerd door de institutie te noemen waarbinnen die situaties voorkomen (*binnen 't o: m:*, r.14).

De vragensteller schetst de contouren van een nieuwe gespreksentiteit door daar een aantal eigenschappen van te beschrijven. Hij 'construeert' deze eerst door ze te introduceren met behulp van een aantal *ad hoc* beschrijvingen van eigenschappen. Dik spreekt in die verband van *referent construction* (1989, p.114). In tegenstelling tot de *referent identification* techniek die met *je vader* werd gebruikt, veronderstelt de spreker nu niet dat de betreffende entiteit beschikbaar is voor zijn gesprekspartner. Deze entiteit moet eerst nog in het gesprek als een afzonderlijke informatie-eenheid geconstrueerd worden voordat er naar verwezen kan worden als een discursief beschikbare entiteit. Pas nadat de betreffende gespreksentiteit op die manier identificeerbaar is gemaakt en de identificeerbaarheid daarvan interactioneel geratificeerd is, kan er in de vraagstellingseenheid aan gerefereerd worden als een discursief gegeven entiteit waarvoor een gemeenschappelijk classificatie-systeem beschikbaar gemaakt is.

Waar de nieuwe entiteit in de thema-introductie beurt nog als gloednieuw en nog-niet-identificeerbaar gebrandmerkt werd in het gebruik van een indefiniete naamwoordsgroep (*nogal wat veranderinge*, r.10-12), wordt die entiteit in de vraagstellingseenheid met behulp van een bijzondere techniek als een tekstueel geproduceerde *recognitional* gepresenteerd (*die veranderingen*, r.19).

Door die entiteit namelijk te identificeren met een beschrijving van de vorm [aanwijzend voornaamwoord + partiële herhaling] geeft de vragensteller de aanwijzing dat de topic-entiteit het resultaat is van iets dat eerder in het gesprek aan de orde geweest is, - Jefferson (1972) noemt dat 'iets' daarom dan ook het *product item*. In het aanwijzend voornaamwoord geeft de spreker aan dat de uitdrukking waarmee het voornaamwoord gecombineerd wordt, een specifieke tekstuele lokatie heeft (vgl. Lyons 1977, p.670). Hij maakt dat produkt-item tegelijkertijd lokaliseerbaar door de uitdrukking te herhalen waarmee hij de betreffende entiteit geïntroduceerd heeft.

De vragensteller markeert de beschrijving waarmee hij de topic-entiteit van zijn vraag formuleert, als het ware als een citaat. Het gaat om een formulering die haar aanleiding heeft in de uitdrukking die er mee herhaald wordt. Ik zal deze tekstgebonden vorm van identificatie van een referent daarom *gemarkeerde herhalingen* noemen.

Zowel in de gespreksorganisatorische vorm die aan de eenheid gegeven wordt waarin het topic van een volgende vraagstellingseenheid geïntroduceerd wordt, als in de wijze waarop dat nieuwe topic geformuleerd wordt, laat een spreker dus zien wat voor verwachtingen hij heeft ten aanzien van de identificeerbaarheid van de nieuwe gespreksentiteit.

De wijze van formulering van een nieuw gespreksonderwerp bevat ook aanwijzingen op wat voor overwegingen - of beter gezegd, op wat voor soort alledaagse sociologische redeneringen - vragenstellers hun verwachtingen ten aanzien van de identificeerbaarheid van de topic-entiteit baseren.¹⁰

In *en je vader, waar werkt die* karakteriseert de vragensteller de nieuwe gespreksentiteit door middel van een *relationele identificatie* (Pomerantz 1987), - in de substantiefgroep *je vader* wordt een individu gelokaliseerd door een relatie te beschrijven waarin dat ten opzichte van de aangesprokene staat. In het voornaamwoord verwijst de spreker enerzijds naar de persoon van de recipiënt. Omdat het daarbij om een bezittelijk voornaamwoord gaat, wordt anderzijds een bepaalde relatie aangeduid ten opzichte van het soort entiteit dat in de uitdrukking beschreven wordt waarmee het voornaamwoord gecombineerd wordt.

Aan de andere kant is de term *vader* herkenbaar als het ene lid van een bijzonder paar relationele categorieën, - het paar {vader (van), kind (van)}.¹¹ Via dat paar wordt de gesprekspartner geassocieerd met een bepaalde representant van de genoemde categorie, - dat wil zeggen, met dat individu waarvoor geldt dat de aangesprokene ten opzichte

daarvan in de relatie staat die beschreven wordt met de andere categorie uit dat paar. (Vgl. Sacks LN 1967)

Technisch gezien gaat het dus om een soort van kruisverwijzing. Een individu wordt beschreven in termen van een categorie die ten opzichte van de aangesprokene maar op één persoon van toepassing is. De vorm van 'horen-bij' die in het bezittelijk voornaamwoord wordt aangeduid, betreft een relatie van mede-lidmaatschap: de aangesprokene is lid van hetzelfde team als het individu dat in het naamwoord beschreven wordt. (Vgl. Watson 1987)

Gespreksdeelnemers standaardiseren paren van relationele categorieën op een cultuurspecifieke wijze, - wanneer bekend is welke paar-positie persoon X ten opzichte van een andere persoon Y inneemt, dan weet niet alleen X welke positie Y ten opzichte van hem inneemt, maar weten Y én een willekeurige buitenstaander Z dat ook.¹²

De standaardisering maakt het mogelijk dat gespreksdeelnemers categorieën-paren ten opzichte van elkaar rangschikken, - dat wil zeggen, ze behandelen de verzameling van zulke paren als een geordende collectie *R*. Ten aanzien van een koppel waarop het categorieën-paar {vader, kind} van toepassing is, worden andere verwachtingen gehanteerd als met betrekking tot vertegenwoordigers van relationele paren als {buur, buur} of {anonymus, anonymus}.

De verzameling *R* vormt dus niet alleen een reservoir van categorieën waarmee personen geïdentificeerd kunnen worden. De ordening van *R* levert ook het raster op basis waarvan een spreker Z kan inschatten over wat voor soort kennis zijn gesprekspartner X in verband met een individu Y beschikt. Wanneer Y in termen van het ene lid van een paar relationele categorieën geïdentificeerd wordt en de gesprekspartner X als de persoon wordt geclassificeerd waarop in dit geval de complementaire categorie van toepassing is, dan kan spreker Z aan die categorisering een aantal verwachtingen koppelen over het soort kennis waarover X ten opzichte van Y beschikt.

In het onderhavige geval neemt de spreker bijvoorbeeld aan dat zijn gesprekspartner X bepaalde dingen over Y weet - onder andere *waar Y werkt* -, omdat hij de relatie tussen X en Y beschrijft in termen van het {vader, kind}-paar. Die aanname zou minder gerechtvaardigd zijn wanneer Y als een willekeurige voorbijganger gecategoriseerd zou zijn.

R levert dus een geordende procedure om zo'n verwachting tot stand te brengen en te verantwoorden. De positie die het betreffende categorieën-paar in *R* inneemt, fungeert als *locus* voor de berekening van de distributie van rechten, plichten en informatie die de respectievelijke vertegenwoordigers van dat paar ten opzichte van elkaar hebben. (Vgl. Sacks 1972a en Watson 1987)

Door in de topic-introductie-eenheid een lid van een bepaald categorieën-paar te gebruiken activeert de vragensteller niet alleen het hele paar met behulp waarvan een unieke relatie gelegd kan worden tussen de recipiënt en de topic-entiteit. Op basis van de positie die dat paar in *R* inneemt, kan hij er ook van uitgaan dat die relatie gekenmerkt wordt door een wederzijdse identificeerbaarheid van de respectievelijke vertegenwoordigers van die categorieën. Bovendien is hij gerechtigd bepaalde verwachtingen te hebben ten aanzien van de beschikbaarheid van bepaalde soorten informatie die de respectievelijke representanten van een categorieën-paar over elkaar hebben.

Wanneer de vragensteller er in fragment (2) zonder meer van uitgaat dat zijn gesprekspartner weet waar de thema-entiteit werkt, wat deze daar doet en of die daarvoor geleerd heeft (vgl. de vragen in r.35, 41 en 54), zijn die verwachtingen dus te herleiden tot de categorie waarmee de thema-entiteit aan het begin van deze vragenreeks geformuleerd wordt. De spreker laat zien dat hij het relationele paar waarvan de categorie *vader* het ene lid is, een positie in *R* toewijst die de verwachting legitimeert dat zijn

gesprekspartner dat soort dingen weet over het andere lid van dat paar. R wordt als het ware in meerdere deelverzamelingen verdeeld, - in een verzameling R_k met paren waarvan de vertegenwoordigers verondersteld worden bepaalde dingen van elkaar te weten, en in een subset R_n met paren waarvan dat niet of in mindere mate verwacht wordt.¹³ (Vgl. Sacks 1972a, p.37 e.v.)

Bij de identificatie van personen met betrekking waartoe een vraag gesteld wordt, lijken gespreksdeelnemers zich te oriënteren op een ordening van R in twee of meer deelverzamelingen. De elementen daarvan zijn paren van relationele categorieën die met elkaar overeenkomen ten aanzien van de mate waarin verwacht kan worden dat de respectievelijke representanten van die paren bepaalde dingen wel of niet van elkaar weten.

Wanneer de vragensteller in (2) ervan uitgaat dat zijn gesprekspartner over specifieke informatie beschikt in verband met de topic-entiteit, lijkt hij die verwachtingen op een dergelijke populatie-verdeling te baseren. Hij presenteert het paar in termen waarvan de relatie tussen de gesprekspartner en de nieuwe gespreksentiteit gedefinieerd wordt, als een element van R_k .

De formulering van de topic-entiteit is tegelijk een lidmaatschapsanalyse van de gesprekspartner. Doordat dat gedaan wordt in termen van een gestandaardiseerd paar van relationele categorieën, activeert de vragensteller een classificatiesysteem dat voorziet in geordende procedures om te bepalen of de nieuwe gespreksentiteit identificeerbaar is voor de gesprekspartner. Bovendien kan hij er verwachtingen aan ontleen ten aanzien van het soort informatie waarover zijn gesprekspartner normaliter zou moeten beschikken in verband met de topic-entiteit.

In fragment (2) kan de vragensteller de nieuwe gespreksentiteit dus als een *recognitional* behandelen doordat hij die beschrijft in termen van een categorie waarmee een bijzondere relatie tussen de gesprekspartner en de betreffende gespreksentiteit aangeduid wordt.

In de beurt-externe techniek waarmee de vragensteller in fragment (3) het thema introduceert, wordt daarentegen slechts in beperkte mate en op indirecte wijze gebruik gemaakt van een dergelijk categoriseringssysteem. Alleen de wijze waarop in de thema-introductie beurt de institutie geïdentificeerd wordt waarbinnen er nogal wat veranderingen geweest, levert een aanwijzing voor de wijze waarop de vragensteller de relatie van zijn recipiënt tot de thema-entiteit definieert. Doordat hij daar een afkorting voor gebruikt ('t o: *m.*, r.14 in (3)), lijkt hij aan te nemen dat zijn gesprekspartner in ieder geval zo vertrouwd is met de betreffende instelling dat die afkorting door hem herkend kan worden. Zo'n naam-achtige afkorting is alleen voor bepaalde groepen *insiders* een *recognitional* (vgl. Schegloff 1972).

De thema-entiteit waarover even later een vraag gesteld zal worden, leent zich in dit geval niet om die direct in termen van een lidmaatschapsrelatie ten opzichte van de gesprekspartner te definiëren. Op zo'n lidmaatschapsanalyse kan alleen een vage verwachting gebaseerd worden dat de gesprekspartner in ieder geval niet helemaal onbekend is met de thema-entiteit.

In het vervolg van fragment (3) wordt echter wel duidelijk op wat voor lidmaatschapsanalyse de vragensteller de verwachting baseert dat zijn gesprekspartner specifieke dingen weet in verband met de thema-entiteit. Na de vraag waarmee (3) afsluit stelt de vragensteller nog een tweede vraag. In de inleiding daarop wordt duidelijk dat de spreker een lidmaatschapsanalyse van zijn gesprekspartner gemaakt heeft die veel specifiek is dan die van een bepaald soort *insider*. Uit formuleringen als *je werk* (r.23 in (3a)) en *hier* (r.24) is op te maken dat de vragensteller weet dat zijn recipiënt een werknemer is van de instelling die in de introductie van de thema-entiteit genoemd werd:

(3a)	(IC/pn) [voortzetting van (3)]
18	A: mijn <u>vraag</u> is
19	A: hoe je <u>die</u> () ver <u>anderingen</u> zou willen <u>type:re?</u>
20	0,4
21	A: en voorzo↑verre- (0,7) je ★die:-
22	0,6
23	A: → >in je <u>werk</u> hebt meege↑maakt=
24	A: → =>maar ja jij↑zit hier nog niet zo lang,
25	0,9
26	A: is de <u>vraag</u> dan
27	A: ★ <u>wat</u> de <u>invloed</u> d'r van geweest is op je:↑eh
28	0,8
29	A: ·hhh <u>werk</u> (0,3) dagelijks <u>werk</u> .

De analyse van de gesprekspartner in termen van diens lidmaatschap als lid van het medewerkersteam van de instelling in verband waarmee iets gevraagd wordt, lijkt de basis te vormen op grond waarvan de vragensteller aanneemt dat deze bepaalde dingen weet of beoordelen kan in verband met de betreffende instelling.

Zowel in (2) als in (3) hangt de wijze waarop de topic-entiteit van de vraagstellingseenheid wordt geïntroduceerd dus nauw samen met de lidmaatschapsanalyse die de vragensteller van zijn gesprekspartner maakt. De formulering van de topic-introductie-eenheid levert bovendien een indicatie van het soort redeneringen dat de vragensteller maakt op grond waarvan hij verwacht dat zijn gesprekspartner over specifieke informatie beschikt ten aanzien van de topic-entiteit. De spreker laat daarin zien hoe hij de relatie van zijn gesprekspartner als lid van een bepaalde categorie ten opzicht van de topic-entiteit definieert. Die relatie vormt de basis voor de berekening van de verwachtingen of en hoe de recipiënt de topic-entiteit kan identificeren en over welke specifieke informatie deze beschikt met betrekking tot die entiteit.

Het resultaat van die berekingen komt tot uitdrukking in de wijze waarop de vragensteller zijn vraagstellingseenheid gespreksorganisatorisch voorbereidt. Door een beurt-interne techniek van topic-introductie te kiezen toont een vragensteller een lidmaatschapsanalyse gemaakt te hebben die aanleiding geeft tot de verwachting dat de topic-entiteit door zijn gesprekspartner behandeld kan worden als een weliswaar nieuwe, maar vertrouwde, 'ongebruikte' gespreksentiteit. De constatering dat LD-constructies nooit gebruikt zouden worden als een techniek om nieuwe topics te introduceren (vgl. Givón 1990, p.758), is dus onjuist. In het gebruik van de LD-constructie laat de vragensteller vooral zien ervan uit te gaan dat de *nieuwe* gespreksentiteit die hij zo introduceert, voor zijn gesprekspartner op het niveau van de bekendheidsdimensie een *recognitional* is.

Door een beurt-externe techniek te gebruiken toont een spreker daarentegen een lidmaatschapsanalyse gemaakt te hebben die de verwachting legitimeert dat de recipiënt de nieuwe thema-entiteit niet zonder meer kan identificeren. De gespreksdeelnemers beschikken nog niet over een gemeenschappelijk classificatiesysteem en de daarbij behorende terminologie. De nieuwe entiteit moet eerst discursief geconstrueerd worden. Pas daarna kan er in de vraagstellingseenheid naar verwezen worden als een *recognitional* in termen van een *ad hoc* gestandaardiseerde categorie. De betreffende gespreksentiteit wordt dan pas als een tekstueel geconstrueerde gegevenheid gepresenteerd door het gebruik van een bijzondere techniek als de gemarkeerde herhaling.

3.1.4 topic-introductie en de constructie van vraagbeurten

Als de analyse in de vorige subparagrafen één ding duidelijk maakt, dan is dat wel dat de werkwijze om vraaghandelingen aan één bepaalde uitingseenheid toe te wijzen, voorbij gaat aan het context-gebonden en samengestelde karakter van dit type handelingen. Zowel in de gespreksanalyse die gebaseerd is op de taaldadentheorie als in grammatica of formele semantiek wordt ten onrechte aangenomen dat er sprake is van een 1-op-1 verhouding tussen een interrogatieve *clause* en een vraaghandeling (vgl. §§ 2.1, 2.2 en 2.3.2).

In feite blijken vragen uit meerdere delen te bestaan. Vraaghandelingen worden tot stand gebracht in meer-eenheden-beurten, *discourse units* óf in een context met een adequaat thematisch kader. De vraagstellingseenheid op zich is geen voldoende voorwaarde voor de interactionele constitutie van een vraaghandeling. Wanneer een thematisch-adequate context ontbreekt, worden vraaghandelingen in een omvattende tekstuele eenheid in meerdere uitingseenheden tot stand gebracht, – waarvan naast de vraagstellingseenheid ook minimaal een topic-introductie-eenheid deel van uitmaakt. Vragen zijn complexe handelingen die het resultaat zijn van uitingseenheden waarvan de beurt-opbouw eenheid met de interrogatief slechts het sluitstuk vormt.

De resultaten van de drie vorige subparagrafen zouden globaal in het volgende schema kunnen worden samengevat:

figuur 1:
topic-identificeerbaarheid en de constructie van vraagbeurten

informatiestroom:	<u>nieuwe topic-entiteit</u>	gegeven topic-entiteit
beurtconstructie:	gloednieuw	<i>unused</i>
preliminaire beurt (DU)	+	
beurt-interne topic-introductie-eenheid		+
vraagstellingseenheid		+

* *legende:* + = *geprefereerde beurt-constructie techniek.*

Zowel beurt-interne als beurt-externe technieken van thema-introductie hebben als consequentie dat de vragensteller de vraagstellingseenheid voorzien heeft van een context die het mogelijk maakt om de topic-entiteit van de vraagstellingseenheid als een gegevenheid te formuleren. Gespreksdeelnemers blijken dat soort contexten te prefereren wanneer zij een vraagwoord-vraag stellen. In de constructie en sequentiële plaatsing van vraagstellingseenheden oriënteren vragenstellers zich op een voorkeur om het topic van de vraag-*clause* als een discursief gegeven entiteit te formuleren. Wanneer die entiteit nog niet thematisch is, wordt ze eerst afzonderlijk geïntroduceerd.

Hoewel het stellen van vragen vaak wordt beschouwd als een techniek die bij uitstek geschikt is om de thematische ontwikkeling van een gesprek te sturen, lijkt dat idee dus alleen op te gaan voor vragen waarmee stapsgewijs *thema-verschuivingen* tot stand gebracht worden (vgl. bijvoorbeeld de vraag in r.41 van fragment (2)). De topic-entiteit van dat soort vragen is al contextueel voorhanden. *Thema-veranderende* vragen vergen

daarentegen specifieke *ground laying practices* (Goffman 1983): de afzonderlijke en voorafgaande introductie van het nieuwe thema.

Merk trouwens op dat het contiguiteitsprincipe - zorg ervoor dat bij elkaar horende activiteiten ook zoveel mogelijk aangrenzend geplaatst worden (vgl. § 2.4.2) - interageert met de voorkeur om het topic van een vraagstellingseenheid apart en *voorafgaand* aan die eenheid te introduceren. Doordat de topic-introductie-eenheid voor de vraagstellingseenheid komt, kan de gesprekspartner zijn antwoord inderdaad in een positie produceren die onmiddellijk grenst aan die van de beurt-opbouwseenheid met de eigenlijke vraag-*clause*.

Het stellen van een vraag is meestal geen activiteit die ook pas met de formulering van de eigenlijke vraag-*clause* begint. Ondanks dat een vraag het eerste deel van een aangrenzend paar is en als sequentie-initiërende handeling een - eventueel voorlopige - streep zet onder de voorafgaande interactie (vgl. § 2.4.3), worden vragen zorgvuldig voorbereid. Een vragensteller voorziet de vraagstellingseenheid van een context waarin het topic van de vraag-*clause* verankerd kan worden.

Het *recipient design* van vraagbeurten is het resultaat van een analyse van de discursief voorhanden informatie en het lidmaatschap in termen waarvan de gesprekspartner gecategoriseerd wordt. Wanneer de topic-entiteit al door een andere spreker in de vorige beurt geïntroduceerd is - bijvoorbeeld in het antwoord op de voorafgaande vraag -, kan een vragensteller daarop in de vraagstellingseenheid terugrijpen zonder de voorkeur voor een discursief gegeven topic te schenden. Wanneer de topic-entiteit nog niet thematisch is, introduceert een vragensteller het nieuwe thema overeenkomstig diezelfde preferentie in een afzonderlijke, aan de vraagstellingseenheid voorafgaande beurt-opbouwseenheid.

De keuze van een bepaalde topic-introductie techniek is afhankelijk van de verwachtingen die de vragensteller heeft over het soort kennis waarover zijn gesprekspartner ten aanzien van het thema beschikt. Afhankelijk van het resultaat van de lidmaatschapsanalyse van de gesprekspartner anticipeert een vragensteller in de constructie van zijn vraagbeurt op een bepaalde vorm van identificeerbaarheid van die entiteit.

Wanneer hij op grond van die overwegingen verwacht dat de topic-entiteit een *recognitional* is, kan hij die met een minimale formulering - zoals een definitieve naamwoordsgroep - introduceren in een onzelfstandige topic-introductie-eenheid. Deze maakt deel uit van een meer-eenheden beurt die in principe volledig gemaakt kan worden door de vraagstellingseenheid.

Wanneer het aannemelijker is dat de thema-entiteit niet zonder meer geïdentificeerd kan worden, introduceert de vragensteller de betreffende entiteit met behulp van *ad-hoc* beschrijvingen als een 'gloednieuwe' eenheid. Gespreksorganisatorisch wordt dat bij voorkeur gedaan in een potentieel zelfstandige, maar preliminaire beurt die juist vanwege de laatstgenoemde eigenschap deel uitmaakt van een grotere gesprekseenheid, - een *discourse unit* (DU).

Het ontwerp van vraagbeurten wordt dus enerzijds bepaald door de voorkeur om voor de formulering van het topic van de vraagstellingseenheid gebruik te kunnen maken van een gegeven gespreksentiteit. Het blijkt anderzijds gestuurd te worden door de overwegingen die de vragensteller maakt ten aanzien de de identificeerbaarheid van de topic-entiteit. Afhankelijk van de uitkomst van die redeneringen voorziet een vragensteller zijn vraag van een gespreksorganisatorisch adequate context.

Met betrekking tot de eerste vraag die in de inleiding op deze paragraaf gesteld werd (§ 3.1.0), zou het antwoord daarop er dus als volgt uit kunnen zien. De vraag-beurt *en je vader, waar werkt die* onderscheidt zich van de geconstrueerde versie *'waar werkt je vader'*

doordat het topic in het origineel als een gegeven gespreksentiteit geformuleerd kan worden. In de vraagstellingseenheid kan een voornaamwoord worden gebruikt om de topic-entiteit te identificeren. Die entiteit is tekstueel al als antecedent beschikbaar gemaakt in de topic-introductie-eenheid.

De vragensteller kan voor zo'n beurt-interne techniek van topic-introductie kiezen omdat hij er op grond van een lidmaatschapsategorisering van zijn gesprekspartner van uitgaat dat de nieuwe topic-entiteit als een *recognitional* behandeld kan worden.

De bureauversie *waar werkt je vader* geeft geen aanleiding tot analyse van de context van de betreffende vraag, laat staan van de wijze waarop contexten in vragen behandeld worden. In de geconstrueerde versie wordt de topic-entiteit in de vraag-*clause* zelf thematisch gemaakt. De thematische organisatie van gesprekken wordt daardoor impliciet voorgesteld als iets dat per zin georganiseerd zou worden. Die werkwijze blijken vragenstellers in de praktijk meestal niet te volgen. Het artefact biedt de gelegenheid om voorbij te gaan aan het feit dat gespreksdeelnemers voordat zij een vraag stellen, methodisch voorbereidend werk verrichten om aan te kunnen sluiten bij en toegang te kunnen krijgen tot de informatie waarin zij geïnteresseerd zijn.

3.2 de formulering van het topic van vraagwoord-vragen

3.2.0 inleiding

De tweede observatie naar aanleiding waarvan in § 3.1.0 een vraag werd gesteld, betreft het probleem of het gebruik van het aanwijzende voornaamwoord *die* in *en je vader, waar werkt die* methodisch is of dat de vragensteller in die positie even goed een persoonlijk voornaamwoord had kunnen gebruiken.

Nadere beschouwing van de vragenreeks uit dezelfde thematische eenheid leert dat de vragensteller in fragment (2) het topic van de *clauses* waarmee hij een vraagstellingseenheid tot stand brengt, steeds met behulp van een demonstratieve pronominale vorm formuleert. Hij kiest hetzij een aanwijzend voornaamwoord (*die*, r.35 en 61), hetzij een aanwijzend voornaamwoordelijk bijwoord (*daar*, r.41).

Het antecedent waarop de voornaamwoordelijke vorm in die gevallen teruggrijpt, is óf wel in de onmiddellijk voorafgaande beurt-opbouwseenheid te vinden (*je vader* en *je moeder*, r.34, resp. 60), óf in de laatst-voorafgaande beurt waarin inhoudelijke informatie werd geformuleerd (*Rabobank*, r.37). Het gebruik van het voornaamwoord lijkt in deze gevallen afhankelijk te zijn van het gegeven of de voornaamwoorden voorkomen in uitingen die onmiddellijk volgen op de uitingen met het antecedent:

“*Next positioning is a basic device for relating two utterances.*” (Jefferson 1978, p.246)¹⁴

In fragment (3) werd het topic van de vraag-*clause* daarentegen met een ongereduceerde naamwoordsgroep geformuleerd (*die veranderingen*, r.19). Het naamwoord is een herhaling van de uitdrukking waarmee de vragensteller eerder het nieuwe thema heeft geïntroduceerd (*nogal wat veranderingen*, r.10-12 in (3)).

Het volgende fragment bevat een vergelijkbaar voorbeeld van een formulering van het topic van de vraagstellingseenheid met zo'n gemarkeerde herhaling (vgl. § 3.1.3). In tegenstelling tot fragment (3) herhaalt de vragensteller in regel 817 van (4) met *dat algemeen belang* nu geen eerder door hem zelf geïntroduceerde term, maar een uitdrukking die zijn gesprekspartner gebruikt heeft (vgl. 'n algemeen belang in r.807):

(4)		(IC/pn)
800	B:	↑nou↓: dan kom ik <u>E</u> igenlijk weer
801	B:	op 'tzelfde punt:< >terecht als toen <u>s</u> traks, =
802	B:	=we zijn 'n <u>b</u> estuursor↑gaan (0,3)
803	B:	<u>h</u> andhaving van de <u>s</u> trafba:re, (0,6)
804	B:	van de (bep-) >van de <u>s</u> trafbepa:linge, (0,3)
805	B:	<u>h</u> andhaving van de °wette,
806		1,2
807	B:★	dat <u>i</u> s 'n <u>a</u> lgemeen <u>b</u> elang,
808		1,8
809	A:	mh:↑m=
810	B:	=en (de:-) aan <u>d</u> eze:h e:h
811		1,2
812	B:	°deze- deze\ <u>t</u> aak die gewoon <u>l</u> andelijk (is,)=
813	B:	=(>hebbe we) <u>l</u> andelijk <u>u</u> itvoering te ge [ve,
814	A:	[m↑:.
815		1,4
816	A:→	*t maar hoe <u>z</u> ie je die:- dat <u>a</u> lgemeen <u>b</u> elang=
817	A:★	=hoe <u>c</u> oncretiseer je dat nou:

Zowel in (3) als in (4) is een verwijzing door middel van een voornaamwoord minder geschikt omdat tussen voornaamwoord en antecedent nog andere informatie voorkomt (vgl. met name de regels 810-13 in (4) en r.14 en 18 in (3)). De uiting met de uitdrukking waarop teruggegrepen wordt en de uiting met het verwijzende element grenzen daardoor niet meer aan elkaar. Wanneer de vragensteller enkel een pronominale verwijzing had gemaakt, had hij het gevaar gelopen dat de referent van die uitdrukking niet meer eenduidig geïdentificeerd zou kunnen worden door zijn gesprekspartner.¹⁵

In de onmiddellijk volgende herformulering van de eerste vraag uit (4), wordt hetzelfde topic al wel weer pronominaal geformuleerd (*hoe concretiseer je dat nou*, r.817). Waar het topic in de oorspronkelijke versie van de betreffende vraag nog *dat algemeen belang* heette, wordt daar in de parafraze enkel nog maar met *dat* naar verwezen (r.816, respectievelijk 817).

Overigens komt in fragment (3) een vergelijkbaar patroon voor (vgl. *die veranderingen en de invloed d'rvan* (vgl. r.19 en 27 in (3a)). De betreffende gesprekstentiteit is nu weer zo recent voorhanden dat er in de tweede vraag probleemloos met een *pro-term* op teruggegrepen kan worden.¹⁶

De wijze waarop het topic van een vraag geformuleerd wordt, lijkt dus ook ten dele afhankelijk te zijn van het wel of niet recent voorhanden zijn van een formulering van de betreffende informatie. Overeenkomstig een soort minimaliseringsprincipe - wees niet informatiever dan nodig (vgl. Grice 1975 en Sacks & Schegloff 1979) - lijken vragenstellers het gebruik van een voornaamwoord als een adequate identificatietechniek te beschouwen wanneer de betreffende gesprekstentiteit contextueel onprobleematisch geïdentificeerd kan worden, - met name wanneer die in de onmiddellijk voorafgaande uiting expliciet geformuleerd werd. Naarmate de identificeerbaarheid van die tentiteit interfereert met eventuele andere, tussentijds geïntroduceerde gesprekstentiteiten, zijn er meer expliciete identificatie-technieken nodig.

Het zojuist beschreven verschijnsel komt overeen met het patroon dat Givón in een taalvergelijkend onderzoek aantrof (Givón 1983a, p.18): over het algemeen is het zo dat hoe onproblematischer een topic-entiteit contextueel geïdentificeerd kan worden, des te groter de kans is dat die entiteit geformuleerd wordt via een meer naar links geplaatst element uit de schaal

- (5) *zero* voornaamwoord > zwak voornaamwoord >
sterk voornaamwoord > ongereduceerde naamwoordsgroep.¹⁷

Op zich is het dus niet vreemd dat in een vraag als *en je vader, waar werkt die* een voornaamwoord wordt gebruikt om een gegeven gespreksentiteit te representeren, - de betreffende entiteit is in de onmiddellijk voorafgaande beurt-opbouw eenheid geïntroduceerd door middel van een ongereduceerde naamwoordsgroep.

Wat echter wel merkwaardig is, is dat de vragensteller in fragment (2) alleen in de eerste vraag-*clause* van de reeks vragen over de vader van de gesprekspartner, met een *aanwijzend* voornaamwoord naar die entiteit verwijst. In de daaropvolgende vragen refereert hij door middel van een *persoonlijk* voornaamwoord aan diezelfde entiteit ((*t*)*ie*, r.41 en r.54). Bovendien gebruikt nu ook de antwoorder het persoonlijke voornaamwoord om de betreffende gespreksentiteit te identificeren (r.44).

Naar de respectievelijke topics van die vervolgvragen wordt daarentegen verwezen met een - in functie met het aanwijzende voornaamwoord vergelijkbaar - aanwijzend bijwoord (*daar*, r.41; *daarvoor*, r.54).

Door welke principes wordt in dit soort gevallen de keuze bepaald van hetzij een *zwakker* voornaamwoord - dat zou dan in dit geval het persoonlijke voornaamwoord moeten zijn -, hetzij een *sterker* voornaamwoord (het aanwijzende)?

Zowel het gebruik van een persoonlijk voornaamwoord - tenminste dat van de derde persoon - als van een aanwijzend voornaamwoord vooronderstelt dat de gespreksentiteit waaraan gerefereerd wordt discursief gegeven is. Wat betreft de waarde van de parameter *gegevenheid* had de vragensteller in (2) even goed een persoonlijk voornaamwoord kunnen gebruiken. De manier waarop elk van beide typen voornaamwoorden in fragment (2) gebruikt wordt, wekt echter de indruk dat de gespreksdeelnemers verschillende soorten van gegeven informatie onderscheiden. In deze paragraaf zal ik daarom proberen te bepalen wat voor verschillen dat zijn.

3.2.1 pragmatische aspecten van het gebruik van voornaamwoorden in vraagwoord-vragen

In het verlengde van de inleidende overwegingen ligt het voor de hand om te onderzoeken of het gebruik van een aanwijzend of een persoonlijk voornaamwoord eveneens afhangt van de voorwaarde of de entiteit waarnaar in het voornaamwoord verwezen wordt wel of niet recent geïntroduceerd werd.

Het is verleidelijk om ervan uit te gaan dat het patroon zoals Givón dat voorspelt (vgl. (5) in de vorige subparagraaf) ook in omgekeerde richting werkzaam zou zijn. Dat wil zeggen, hoe recent een gespreksentiteit door middel van een ongereduceerde naamwoordsgroep geïntroduceerd werd, des te zwakker de vorm zou kunnen zijn waarmee daarop teruggegrepen wordt. En hoe langer er niet expliciet aan een thematische gespreksentiteit gerefereerd is, des te sterker de vorm zou moeten zijn waarmee op die entiteit teruggegrepen wordt.

In fragment (2) blijkt er echter geen sprake te zijn van zo'n omkering van Givóns prin-

cipe. Nadat de vragensteller de vader van zijn recipiënt heeft geïntroduceerd in de topic-introductie-eenheid, verwijst hij in de onmiddellijk daaropvolgende vraagstellingseenheid met het aanwijzende voornaamwoord naar die gespreksentiteit (r.34–35). In de vervolgvragen en in een van de antwoorden wordt vervolgens alleen nog maar met een persoonlijke voornaamwoord aan diezelfde entiteit gerefereerd (r.41 en 54, respectievelijk r.44).

Waar omkering van (5) voorspelt dat er onmiddellijk na de introductie van de vader met een zwakkere voornaamwoordelijke vorm op die entiteit teruggegrepen zou worden, wordt er juist in eerste instantie een sterkere vorm gebruikt (het aanwijzende voornaamwoord *die*, r.35). Pas daarna wordt er met een zwakkere vorm gewerkt (de onbeklemtoonde vorm van het persoonlijke voornaamwoord *hij* in r.41, 44 en 54). Juist het al langer thematisch zijn van een entiteit lijkt tot uitdrukking te worden gebracht door er niet meer met een aanwijzend voornaamwoord naar te verwijzen, niet de recentheid van de introductie ervan.

In de vervolgvragen in de regels 41 en 54 wordt daarentegen weer wel keurig met een aanwijzend voornaamwoordelijk bijwoord – *daar*, respectievelijk *daarvoor* – naar dat aspect van het thema verwezen dat in de laatst voorafgaande antwoord-beurt als nieuwe informatie aan het thema werd toegevoegd (vgl. de antwoorden in r.37 en r.43–50).

In tegenstelling tot wat omkering van het in (5) geformuleerde principe voorspelt, heeft het er alle schijn van dat zolang het antecedent maar recent voorhanden is – dat wil zeggen in de onmiddellijk voorafgaande uiting of beurt waarin inhoudelijke informatie voorkomt –, een demonstratief-pronominale vorm de voorkeur heeft.¹⁸ De gespreksdeelnemers lijken zich op een bijzonder soort *recentheidsprincipe* te oriënteren wanneer ze een bepaald type voornaamwoord selecteren. Volgens dat principe kiest een spreker voor een bepaalde optie uit de geordende verzameling van formuleringsalternatieven die in (6a) in de posities F1 t/m F3 gekarakteriseerd worden, wanneer hij daarmee op het niveau van de thematische opbouw van het gesprek voldoet aan de voorwaarde met het gelijke rangnummer in (6b), – waarbij *F* staat voor 'formuleringsalternatief' en *V* voor 'voorwaarde':

(6a) F: formuleringsalternatieven recentheidsprincipe

- (F1) niet-gereduceerde naamwoordsgroep
- (F2) aanwijzend voornaamwoord / aanwijzend bijwoord
- (F3) persoonlijk voornaamwoord (3^e persoon) / *er*

(6b) V: voorwaarden thematische opbouw

- (V1) introductie van een nieuwe gespreksentiteit
- (V2) onmiddellijke verwijzing daarnaar
- (V3) terugrijpen daarop als een gespreksentiteit die al langer thematisch is.

Hoewel het voornaamwoord-gebruik in (2) op het eerste gezicht in overeenstemming is met de resultaten die door toepassing van het recentheidsprincipe gegenereerd zouden worden, zijn er in mijn corpus echter ook aanwijzingen dat de beslissing om een van die beide typen voornaamwoorden te kiezen niet alleen van dit principe afhangt.

In de eerste plaats is het niet zo dat een gespreksentiteit alleen dan wanneer die recentelijk geïntroduceerd werd, door middel van een aanwijzend voornaamwoord geformuleerd wordt.

Vergelijk bijvoorbeeld fragment (7). Waar het recentheidsprincipe voorspelt dat nadat eenmaal een aanwijzend voornaamwoord gebruikt is, bij voorkeur een persoonlijk voornaamwoord gekozen zou worden, wordt in dat fragment in meerdere opeenvolgende uitingen via het aanwijzend voornaamwoord *dat* verwezen naar de situatie die in de regels 917-20 aan de orde gesteld werd (vgl. r.922, 925 en 928):

(7)		(NL/9)
917	A:★	>verder zei je iets van-
918	A:	<iets heel °↓anders, maar to-
919	A:	>in die tijd had ('k) nog 'n
920	A:	postzhegelverzhamheling °of zo,
921		0,3
922	A:→	klopt ↑dat
923		(.)
924	B:	j:↑ah
925	A:→	'hh (en) <u>w</u> anneer was d↑at
926		(.)
927	A:	°weet je daar e:h=
928	B:→	=nou↓: dat is e↑:h
929		0,3
930	B:	al 'n <u>h</u> ele tijd °gelede (.) dat 'k e:h
931		0,3
932	A:	nou↑ah je (hemhh)
933		0,2
934	A:★	ik heb 'n broer die 't <u>n</u> og doet °hohohreheh·hH=
935	B:	=nee↓: ik e: [h (jah ik heb nooit goed-)
936	A:	[wanneer- (weet je) ongeveer
937	A:★	wanneer dat wa↑:s=
938	B:	=geduld niet vo [or
939	A:	[nie voor. (.) nee.
940		0,6
941	B:★	nou 't is wel 'n <u>p</u> aar jaar gelede alle↑:h
942		0,2
943	A:	ja↓:h

In termen van het recentheidsprincipe (vgl. (6)) blijkt het voldaan hebben aan voorwaarde (V3) niet noodzakelijk te leiden tot de selectie van formuleringsalternatief (F3). Omgekeerd verhindert het al een keer voorgekomen zijn van een (F2) formulering niet dat diezelfde gespreksentiteit niet nog een keer met een woordsoort van de (F2)-klasse geformuleerd wordt.

Dat dat zo is, kon trouwens ook al in fragment (2) geobserveerd worden (vgl. § 3.1.1). Zowel in de vraag uit regel 15 als in die in regel 19 verwijst de vragensteller met een aanwijzende voornaamwoord naar het zusje van zijn gesprekspartner. In het tweede geval is die entiteit thematisch gezien niet recent meer. Desondanks wordt er toch met een aanwijzend voornaamwoord op gewezen.

De beperkte geldigheid van het recentheidsprincipe blijkt in de tweede plaats uit het gegeven dat wanneer een gespreksentiteit eenmaal door middel van een persoonlijk voornaamwoord als een niet-recente, thematische gespreksentiteit behandeld is, er vervolgens toch wel weer met een aanwijzend voornaamwoord naar verwezen kan worden.

In fragment (7) was daar al een voorbeeld van te zien. In regel 934 grijpt de interviewer eerst met het persoonlijke voornaamwoord 't terug op de gespreksentiteit die dan al geruime tijd thematisch is. Desondanks verwijst hij in de daaropvolgende vraag toch weer naar diezelfde entiteit met een aanwijzende voornaamwoord (*dat* in r.937).

In fragment (8) wordt zelfs drie keer achter elkaar op die manier van het recentheids-principe afgeweken, - wanneer tenminste het verschil tussen het gebruik van het persoonlijke en aanwijzende voornaamwoord vergelijkbaar is met dat tussen *er* en een aanwijzend voornaamwoordelijk bijwoord als *daar*:

- in regel 439 duidt de antwoorder met een persoonlijk voornaamwoord op *de plannen* die in de vraag daarvoor genoemd werden ('t, r.438); in zijn volgende vraag verwijst de vragensteller echter met een aanwijzend voornaamwoord naar die entiteit (*dat*, r.492);

- nadat zijn gesprekspartner in het antwoord aan diezelfde entiteit gerefereerd heeft met het anaforische 'r (r.494), verwijst de interviewer in de vraag in regel 512 daarnaar met een aanwijzend voornaamwoordelijk bijwoord (*daarvan*, r.512);

- zijn gesprekspartner grijpt daar dan in het antwoord weer op terug door middel van 'r (r.516). De interviewer verwijst in de daaropvolgende vraagwoord-vraag dan toch weer met een aanwijzend bijwoord naar diezelfde entiteit (*daarvan*, r.551), ondanks dat ook hij zelf nog kort daarvoor aan die entiteit gerefereerd heeft met 'r (r.544). Merk op dat de antwoorder vervolgens weer een persoonlijk voornaamwoord gebruikt ('t in r.552):

(8)		(NJK/32)
429	A:	E:Hm: (0,2)
430	A:	·hh dan <u>over</u> dat <u>scheide</u> van <u>huisvuil</u> ,
431		0,5
432	B:	[((<i>snuift</i>))
433	A:	[u kreeg die eh <u>vragelijst</u> :<
434	A:	>e: [h in: <u>eind</u> vorig jaar,
435	B:	[mjah,
436		(.)
437	A:	°mthh wist u <u>daarvoor</u> al
438	A:★	dat die< >planne d'r <u>wā:re?</u>
439	B:→	·hh ik he [b't van 'n vrien ↑ din gehoord.
440	A:	[°hier in [<i>Maarse?</i>]
		(...)
489	B:	=°maar ehm (0,2) ·hH: (.) e:hm: ·th-
490	A:→	>wat <u>was</u> uw eerste <u>reactie</u> :-
491		0,4
492	A:→	(°*ng e-*)=toen u dat <u>hoorde</u> ↓::↑:h
493		1,2
494	B:→	°*nou ja:h ik:< >wil 'r wel (aan) <u>mee</u> weh:-
495	B:	<u>werke</u> dat [e:h★
496	A:	[huh.
497		0,7
498	B:	★he'k geen <u>bezwaar</u> tege,★ (0,5) ((<i>snuift</i>))
499		0,3
500	A:	jah,
501		1,1
502	B:	zo <u>erg</u> veel:< >af <u>val</u> heb ik toch nie
503	B:	want we ete heel <u>weinig</u>

- 504 0,4
505 A: jah=
506 B: =we zhijn aan de lijn aan 't doen,
507 0,4
508 A: jhahehh=
509 B: =dus: (0,3) ((*snuift*))
510 0,2
511 A: ·hh (0,3) hm:- (0,6)
512 A: → wat denkt u dat andere mense daarvan vinde:★:e=
513 A: =zoals bijvoorbeeld uw familie: of- >of kennisseh,
514 0,3
515 B: ↓nou:< >'k geloof wel dat die e::hHh:=
516 B: → =dat die't 'r wel mee eens zijn °↑hoor=
517 B: =°dat ['t allemaal gescheide-
518 A: [jah,
519 B: (>eh) vroeger was't ook altijd ↑zo:
520 0,3
521 A: ja: [h,
522 B: [ik weet wel bij m'n moeder
523 B: was: ↑'t nie anders ·hh (.) als een of > twee
524 B: keer in de week kwam de schille ↑boer
525 0,2
526 A: ja:h precies.=
527 B: =(en dan) 'n ouwe wasteil (0,4)
528 B: met 'n deksel d'r op (0,5) >'(n) w [aske:tel=
529 A: [jah,
530 B: [=(*snuift*)) [E:n: eh daar werd dan alles
531 A: [ja ↑:h [°↓ja
532 B: ingedaan=(°dee ze dus-)
533 B: ('k weet [nie-)
534 A: [eigelijk iets gewoons
535 A: wat d [an weer trugkom] ↑:t
536 B: ['t is heel gewoon] = ↑jah
537 0,4
538 A: (h [eh.)
539 B: [maar als ik 'n stukje brood (heb)=
540 B: =°dan krijge de vogels wel ('s natuurlijk,)°°
541 0,3
542 A: ja [h, [·hhh (.) e::hm (.)
543 B: [((*snuift* []))=
544 A: → >heeft u 't 'r wel 's:< >met andere over gehad,=
545 A: =(u dus):< >waarschijnlijk met e:h die mevrouw=
546 A: =die °u: [★:★< >(die dat) vertelde?
547 B: [·hh ja Ah< >we hebbe 't wel over gehad:=
548 B: =en e:h< >nou jah, goed. °wat e:h°°
549 (.)
550 A: ·hh (.) zij (von-)
551 A: → >wat vond zij daar ↑va [n
552 B: → [ja ↑: >zij von't ook prima
553 0,4
554 A: jah

In dit fragment wordt een persoonlijk voornaamwoord dus meermaals gevolgd door een co-referentieel aanwijzend voornaamwoord, - een volgorde die niet klopt met de ordening die het recentheidsprincipe voorspelt. In termen van (6): ook wanneer een gespreksentiteit al eerder met een persoonlijk voornaamwoord geformuleerd werd (F3), kan een spreker daarna toch weer met een (F2) alternatief naar diezelfde entiteit verwijzen. Het vervuld zijn van voorwaarde (V3) sluit optie (F2) niet uit.

Het is dus niet zo dat wanneer een gespreksentiteit al langer thematisch is, dat die dan niet met behulp van een aanwijzend voornaamwoord geformuleerd kan worden. En het is ook niet het geval dat wanneer een gespreksentiteit met een aanwijzend voornaamwoord geformuleerd wordt, dat dan de entiteit waarnaar het verwijst per se onmiddellijk daarvoor geïntroduceerd moet zijn.

Er is kennelijk nog een ander mechanisme werkzaam dat tegen de trend in werkt die het recentheidsprincipe voorspelt. Met name wanneer een spreker een aanwijzend voornaamwoord kiest, hoeft de entiteit waarnaar hij verwijst niet kort daarvoor te zijn ingevoerd. Sprekers kunnen in het gebruik van een aanwijzend voornaamwoord ook nog iets anders doen dan de betreffende gespreksentiteit markeren als een entiteit die in de onmiddellijk nabije context in het gesprek werd geïntroduceerd.

Vanuit een functioneel-pragmatisch perspectief worden aanwijzende voornaamwoorden als *die* of *dat deiktische uitdrukkingen* genoemd, - evenals bijvoorbeeld *hier / daar, nu / toen* of *ik / jij*. Met dat soort uitdrukkingen kan direct 'gewezen' worden op bepaalde elementen en dimensies van de gespreksituatie, *casu quo* van de situatie die in het gesprek beschreven wordt. Het gaat met name om de betrokken gespreksdeelnemers en de tijd en plaats van het gesprek of van de vertelde gespreksituatie.

Deiktische uitdrukkingen worden ook gebruikt om te verwijzen naar discursief of tekstueel geïntroduceerde gespreksentiteiten. Ehlich (1982) noemt die vorm van het gebruik van deiktische uitdrukkingen daarom ook *tekst-deiktisch*. De spreker behandelt de tekst als het ware als een ruimte waarin naar gespreksentiteiten gewezen kan worden als objecten die zich in die ruimte bevinden.¹⁹

Persoonlijke voornaamwoorden als *hij, zij* en *het* - en mogelijk ook bepaalde gebruiksvormen van *er* - worden daarentegen *forische* uitdrukkingen genoemd. *Anaforisch* - 'terug-voerend' - gebruikt, *wijzen* ze niet op een eerder gebruikte gespreks-entiteit, maar *vertegenwoordigen* als het ware een uitdrukking waarmee eerder een gespreksentiteit geïntroduceerd werd.

Een forische uitdrukking lijkt co-referentie tot stand te brengen doordat ze gebonden kan worden aan een antecedent dat een bepaalde gespreksentiteit identificeert. Een gespreksentiteit wordt én als een tekstueel gegeven én als een discursief te handhaven object geformuleerd zonder daar nog eens opnieuw op te *wijzen*.

Een tekst-deiktisch gebruikt aanwijzend voornaamwoord is co-referentieel doordat het naar een entiteit verwijst waarvan de spreker veronderstelt dat die weer opnieuw onder de aandacht van zijn gesprekspartner gebracht kan worden, - bijvoorbeeld omdat die zojuist discursief voorhanden is gemaakt door middel van een eerder gebruikte uitdrukking. Tekst-deiktische uitdrukkingen verwijzen als het ware naar een gespreksentiteit die in de discursieve ruimte voorhanden is en zijn via die entiteit co-referentieel met de uitdrukking waarmee die entiteit geïntroduceerd werd. (Ana-)forische uitdrukkingen zijn daarentegen co-referentieel via tekstuele relaties: de forische uitdrukking koppelt zich aan een eerder gebruikte uitdrukking en refereert via die link aan dezelfde gespreksentiteit.²⁰

Door de verschillen in de wijze waarop deiktische en anaforische uitdrukkingen co-referentialiteit tot stand brengen, lijkt een spreker een bepaalde gespreksentiteit op uiteenlopende manieren onder de aandacht van zijn gesprekspartner te kunnen brengen. Terwijl

een spreker een gegeven gespreksentiteit door middel van een deiktische uitdrukking een bijzondere lokale relevantie verleent door nadrukkelijk op die entiteit te wijzen, lijkt hij met de anaforische variant enkel aan te geven dat er sprake is van tekstuele continuïteit. Een eerder geïntroduceerde, gegeven gespreksentiteit blijft thematisch. Het gebruik van indexicale uitdrukkingen²¹ in de reeks vraag/antwoord-sequenties uit fragment (2) zou dan als volgt beschreven kunnen worden (gemakshalve herhaal ik de betreffende gedeeltes hier nog een keer):

(2)		(LC/j) [detail]
34	A:★	·hh en je ↑ <u>va</u> :der,
35	A:→	waar wer↑:kt ↑die?
36		(.)
37	B:	(th) [<u>Rabo</u> ↑]bank
38		(.)
39	A:	(°de) [<u>Rabo</u>]bank
40		(.)
41	A:→	wat <u>doet</u> (t)ie <u>da</u> ↑ar
42		0,4
43	B:	>ch ^{ef} :. algemene:- nou algemene dienst=
44	B:	=dus hij heb de< > <u>leiding</u> van die eh: (...)
50	B:	of groeps <u>leiding</u> noemen ze `t ook wel.
51		(.)
52	A:	j↑a
53		0,5
54	A:→	heeft ie daarvoor <u>gelee</u> ↑:rd

Nadat de interviewer een nieuwe gespreksentiteit geïntroduceerd heeft, formuleert hij die entiteit als topic van de daaropvolgende vraag-*clause* door middel van het deiktische *die* (r.34-35). In de vervolgvragen refereert hij nog slechts anaforisch aan die entiteit (*ie*, r.41 en 54). Het topic van die vragen - de nieuwe informatie die door de antwoorder aan het thema werd toegevoegd - wordt beide malen met een deiktische uitdrukking gerealiseerd (*daar*, r.41; *daarvoor*, r.54).

Door het topic van zijn vragen steeds met een deiktische uitdrukking te formuleren, plaatst de vragensteller die informatie op de voorgrond, terwijl de thema-entiteit via een anaforische formulering als de achtergrond daarvan figureert.

Hoewel beide soorten indexicale uitdrukkingen de gegevenheid vooronderstellen van de gespreksentiteit waaraan ze refereren, wordt een entiteit door middel van een deiktische uitdrukking tot de 'lokaal relevante gegevenheid' gemaakt. Met een anaforische formulering wordt een gespreksentiteit daarentegen primair als 'thematische gegevenheid' gepresenteerd waarvoor geen bijzondere lokale aandacht wordt gevraagd. De betreffende entiteit wordt eerder als een achtergrond-gegeven behandeld die nodig is om thematische continuïteit tot stand te brengen.

Een anaforisch geformuleerde gespreksentiteit wordt dan ook relatief veel minder vaak tot topic van een uiting gemaakt, - of men zou - zoals Givón (1983a) dat bijvoorbeeld doet - onderscheid moeten maken tussen *primaire* en *secundaire* topics. In termen van die onderscheiding zouden secundaire topic eerder en vaker met een anaforische uitdrukking geformuleerd worden. Omdat ik het in § 3.1.1. gemaakte onderscheid tussen *topic* en *thema* in dit verband inzichtelijker vind, zal ik me aan mijn eigen onderscheidingen houden.

Wanneer het verschil in gebruik tussen persoonlijke en aanwijzende voornaamwoorden beschreven wordt in termen van het onderscheid tussen forische en deiktische uitdrukkingen, zou het recentheidsprincipe dus correct zijn met betrekking tot het gebruik van anaforische termen. Een persoonlijk voornaamwoord van de derde persoon behandelt de betreffende gespreksentiteit als een tekstueel niet-recente grootheid.

Het recentheidsprincipe is echter te specifiek ten aanzien van het gebruik van deiktische termen: met een aanwijzend voornaamwoord verleent een spreker de entiteit die hij daarmee aanwijst, een bijzondere lokale relevantie. Die relevantie kan samenvallen met het gegeven dat de betreffende entiteit zojuist geïntroduceerd is. Aan die voorwaarde hoeft echter niet voldaan te worden, – zoals te zien was aan de wijze waarop deiktische termen in de fragmenten (7) en (8) gebruikt werden.

Bij de selectie van een deiktische uitdrukking is er dus sprake van interactie van twee principes die elkaar qua effect kunnen overlappen:

- (i) een **recentheidsprincipe**: niet-recentelijk geïntroduceerde, thematische gespreksentiteiten worden bij voorkeur met een persoonlijk voornaamwoord geformuleerd (of door middel van *er* en daarmee samengestelde vormen); recent ingevoerde gespreksentiteiten door middel van een aanwijzend voornaamwoord of bijwoord;
- (ii) een **relevantie-principe**: een deiktisch geformuleerde gespreksentiteit markeert de bijzondere lokale relevantie van een bepaalde gegeven entiteit; een anaforische formulering presenteert de gespreksentiteit waaraan daarmee wordt gerefereerd als een enkel thematisch relevante gegevenheid.

De relaties tussen een bepaald formuleringsalternatief en de actuele thematische stand van het gesprek die in (6) voor het recentheidsprincipe beschreven werden, zien er voor het relevantie-principe dus iets anders uit, – waarbij *G* staat voor de formuleringsalternatieven die onder het bereik van het relevantie-principe vallen en *W* voor de functies die daarmee gerealiseerd worden:

(9a) *G*: formuleringsalternatieven relevantie-principe

- (G1) niet-gereduceerde naamwoordsgroep
- (G2) deiktische uitdrukking
- (G3) forische uitdrukking

(9b) *W*: relevantie-structurering

- (W1) introductie nieuwe informatie
- (W2) formulering als lokaal relevant *given*
- (W3) formulering als thematisch relevant *given*

De resultaten van het toepassen van zowel het recentheidsprincipe als het relevantie-principe vallen vaak met elkaar samen, – omdat lokaal relevante *givens* natuurlijk juist vanwege die status ook vaak recentelijk geïntroduceerd zijn.

Toch gaat het om twee verschillende principes. De interactie ervan lijkt te verklaren waarom in de fragmenten (7) en (8) meermaals een deiktische uitdrukking gekozen wordt om te verwijzen naar een gespreksentiteit die al langer thematisch is. Om een bepaalde gegeven gespreksentiteit bijzondere lokale relevantie te verlenen kan een spreker functie (W2) laten prevaleren ondanks dat in de betreffende context voldaan is aan voorwaarde (V3) van het recentheidsprincipe.

Het gegeven dat in de vraagstellingseenheid van *en je vader, waar werkt die* een deiktische formulering gekozen wordt om te verwijzen naar de gespreksentiteit die in de eerste beurt-opbouwseenheid geïntroduceerd werd, zou dus even goed het resultaat kunnen zijn van een oriëntatie op het relevantie-principe als op het recentheidsprincipe. Aan de recentheidsconditie is voldaan, maar het zou eveneens het geval kunnen zijn dat de spreker de betreffende entiteit een bijzondere lokale relevantie verleent door deze met een deiktische uitdrukking te formuleren.

Er zijn aanwijzingen dat het relevantie-principe in dit soort gevallen inderdaad een rol speelt. Die keren dat een gespreksdeelnemer in de fragmenten (7) en (8) het relevantie-principe liet domineren over het recentheidsprincipe – dat wil zeggen een deiktische uitdrukking koos om te verwijzen naar een gespreksentiteit die al langer thematisch was –, ging het steeds om een vraagwoord-vraag (vgl. r.937 in (7) en r.492, 512 en 551 in (8)). Het zou dus kunnen zijn dat een deiktische formulering van de betreffende gespreksentiteit op de een of andere manier beter past bij de functie die die entiteit vervult als functioneel bestanddeel van het uitingstype dat ermee gerealiseerd wordt.

In de fragmenten (7) en (8) gaat het daarbij thematisch gezien steeds om die uitingscomponent die als topic van de betreffende vragen fungeert. Die keren dat de vragers het topic indexicaal formuleren, prefereren ze het deiktisch formule-ringsalternatief. De these over het gebruik van voornaamwoorden in vraagwoord-vragen zou dus als volgt aangescherpt kunnen worden: *vragers lijken een gegeven gespreksentiteit bij voorkeur door middel van een deiktische uitdrukking te realiseren wanneer ze die entiteit tot topic van de clause maken waarmee de vraagstellingseenheid gerealiseerd wordt.*

De bijna regelmatige alternantie van deiktische formuleringen van het topic van vraagstellingseenheden en forische formuleringen van het topic in de daaropvolgende antwoorden die met name in de fragmenten (2) en (8) geobserveerd kan worden, zou het resultaat kunnen zijn van een oriëntatie op het relevantie-principe. Die afwisseling kan niet verklaard worden wanneer alleen het recentheidsprincipe van toepassing is. Op de een of andere manier trekt het topic van een vraagwoord-vraag de toepassing van het relevantie-principe naar zich toe. Dat vermoeden wordt ook kwantitatief niet weerlegd wanneer in een corpus van 202 vraagwoord-vragen het aantal keren waarin het topic deiktisch geformuleerd wordt, vergeleken wordt met het aantal forische formuleringen van die component. Het topic van een vraagwoord-vraag werd alleen al 59 keer met een deiktische uitdrukking als *dat*, *die*, *daar* of *toen* geformuleerd, terwijl het slechts 15 keer met een vorm als *'t*, *'r*, *er* of *ze* werd gerealiseerd.^{22*}

In termen van het relevantieprincipe komt dat neer op de constatering dat vragers zich op een preferentie oriënteren om het topic van een vraagwoord-vraag als een lokaal relevante gegevenheid te formuleren.

Er is mogelijk een relatie tussen de deiktische formulering van het topic en het uitings-type waarin de betreffende gespreksentiteit tot topic gemaakt wordt. Een nadere beschouwing van de uitzonderingen – de gevallen waarin het topic van een vraagwoord-vraag anaforsch geformuleerd wordt –, suggereert dat het er daarbij niet alleen om gaat dat met de betreffende *vraagzinnen* *vraaghandelingen* gerealiseerd worden.

In de meeste gevallen waarin het topic anaforsch geformuleerd wordt, gaat het namelijk ofwel om probleembeschrijvende vragen die onderdeel uitmaken van een *discourse unit* – op dit soort vragen zal ik in § 6.1 ingaan –, of om vragen die in de directe of indirecte rede geciteerd worden als een weergave van uitingen van personen in de situatie waarover verteld wordt. Vergelijk bijvoorbeeld de wijze waarop in regel 585 van fragment (10) een vraag geciteerd wordt. Waarschijnlijk niet toevallig wordt het topic in dit geval anaforsch geformuleerd (*'t*, r.585):

(10)		(LC/j)
582	B:	hij zeg waarom ga je niet naar 't <u>cee</u> ni ↑vo
583		0,8
584	B:	toen zeg ik, ↓nou dat <u>lijkt</u> (we) ↑wat, =
585	B:→	=ik zeg m [aar wat <u>houdt</u> 't ↑in:
586	A:	[>°jah!
587		0,3
588	B:	nou dat houdt in daje 'n <u>stappie</u> <u>hoger</u> ga: ↑ot,
589		(.)
590	B:	[dus <u>al</u> die <u>vakke</u> >die >je >↑nou >heb,
591	A:	[jah!
592	B:	[doe je 'n <u>stapje</u> <u>ho</u> : ↑ger,
593	A:	[°ja.
594		(.)
595	A:	↑ja.

Beide vormen van gebruik van vraagzinnen – probleembeschrijvende vragen en geciteerde vragen – kenmerken zich sequentieel door de eigenschap dat er geen of geen onmiddellijk antwoord van de toegesprokene wordt verwacht. Het topic van zulke uitingen heeft daardoor niet dezelfde lokale relevantie als een vragensteller er aan zou toekennen wanneer hij een onmiddellijk antwoord op zijn vraag probeert te krijgen. En vragenstellers blijken zulke topics ook dienovereenkomstig anders te formuleren.

Naast de (inter-)actionele functie van een uiting is dus ook de sequentiële status daarvan van belang. Het topic van vraaghandelingen waarop onmiddellijk een antwoord wordt verwacht, wordt een ander soort lokale relevantie verleend dan het topic van een vraag waarop die sequentiële verwachting niet van toepassing is. Oftewel – in termen van de begrippen die in § 2.4 geïntroduceerd werden –, gespreksdeelnemers geven er de voorkeur aan het topic van een conditioneel relevante vraag met behulp van een deiktische formulering vorm te geven, terwijl het topic van niet-conditioneel relevante beschrijvingen van vragen eerder forisch geformuleerd wordt.

Een verklaring voor de selectie van een deiktische formulering van het topic van een vraagwoord-vraag zou daarom kunnen zijn dat een vragensteller op die manier de bijzondere lokale relevantie markeert die hij sequentieel gezien aan de topic-entiteit toekent. Handelingslogisch gezien is dat ook niet zo vreemd. De vragensteller maakt die gespreksentiteit prominent die als een soort aanknopingspunt fungeert van waaruit de aangesprokene de informatie kan lokaliseren waarin de vragensteller geïnteresseerd is. Door naar die gespreksentiteit te verwijzen als een lokaal relevante gegevenheid maakt de vragensteller zijn recipiënt attent op het belang van de betreffende entiteit in de handeling die met die uiting verricht wordt.

In de respectievelijke gespreksentiteiten die de interviewer bijvoorbeeld in de vragen uit fragment (2) in het topic prominent maakt, wordt steeds op dat aspect van het thema gewezen ten aanzien waarvan de vragensteller zijn gesprekspartner om meer informatie verzoekt. Eerst is dat de nieuwe thema-entiteit zelf – de *vader* van de recipiënt (*die*, r.35) –, dan de plaats waar deze werkt (*daar*, r.41) en tenslotte de functie die hij daar uitoefent (*daarvoor*, r.54). Om toegang te krijgen tot de informatie waarover zijn gesprekspartner beschikt, richt de vragensteller diens aandacht eerst op dat deel van diens kennis dat hij groepeerd onder de noemer *je vader*. Nadat hij in het antwoord op de eerste vraag ten aanzien van een bepaald aspect van dat kennisdomein nieuwe informatie gekregen heeft, maakt hij die informatie in zijn daaropvolgende vraag tot het nieuwe vertrekpunt

van waaruit verdere informatie ten aanzien van de thema-entiteit interactioneel toegankelijk gemaakt kan worden.

Anaforische uitdrukkingen lijken daarentegen minder geschikt om een vergelijkbare functie te vervullen. Anafora constitueren thematische continuïteit zonder de betreffende entiteit op de voorgrond te zetten. Op het moment dat bijvoorbeeld in fragment (2) de vader van de gesprekspartner niet meer als topic van een vraag fungeert – en dat is al het geval vanaf de tweede vraag die in verband met dat thema gesteld wordt –, refereert de vragensteller alleen nog maar aan die entiteit door middel van een anaforische uitdrukking. De spreker presenteert de betreffende entiteit vooral als een thematische gegevenheid. Het gaat om informatie waar hij op voortbouwt, maar waarvoor hij niet meer bijzondere aandacht vraagt.

De forische instructieset is meer geschikt om er een constante mee te formuleren die als achtergrondgegeven thematisch relevant blijft. Deiktische uitdrukkingen 'focaliseren' de daarmee geformuleerde entiteit; anaforische 'thematiseren' een entiteit. Vandaar dat forische uitdrukkingen in vraagwoord-vragen vooral gebruikt worden voor de formulering van een eventuele verdere, thematisch relevante gegevenheid die de achtergrond vormt waartegen de contouren van de topic-entiteit op de voorgrond geplaatst kunnen worden (vgl. de vragen in r.41 en 54 van (2)).

Het repertoire aan verschillende soorten indexicale uitdrukkingen stelt gespreksdeelnemers dus in de gelegenheid verschillende typen van gegevenheid te onderscheiden. Achtergrondgegevens die alleen thematisch relevant zijn, worden bij voorkeur anaforisch geformuleerd. Met behulp van deiktische uitdrukkingen kunnen gespreksdeelnemers een gespreksentiteit niet alleen als een recent geïntroduceerde entiteit formuleren. Een bepaalde entiteit kan er ook mee gemarkeerd worden als een prominente, lokaal relevante gegevenheid ten opzichte van datgene wat de spreker sequentieel met zijn uiting beoogt.

Het categorieënpaar *gegeven/nieuw* zou dus niet alleen gedifferentieerd moeten worden ten aanzien het tweede lid van dat paar (vgl. § 3.1.1). Ook binnen het bereik van de categorie *gegeven* moeten nuancerings aangebracht worden om de verschillende soorten gegevenheid die gespreksdeelnemers onderscheiden, adequaat te beschrijven.

3.2.2 terug naar de uitgangsobservaties

Het probleem waarmee deze paragraaf begonnen werd – waarom niet *waar werkt hij* –, kan zoals gezien niet alleen verantwoord worden door het in termen van het recentheidsprincipe te beschrijven. De werking daarvan valt in ieder geval bij dit uitingstype samen met het resultaat van een oriëntatie op het relevantieprincipe, – de voorkeur om het topic van een vraagwoord-vraag te formuleren als een lokaal relevante gegevenheid.

In fragment (2) formuleert de spreker zijn vraag niet als *en je vader, waar werkt hij* omdat een forische formulering de betreffende entiteit slechts thematisch relevant zou maken. Door de voorkeur te geven aan het deiktische alternatief markeert de vragensteller de bijzondere sequentiële relevantie van een bepaalde gegeven gespreksentiteit.

De vragen die in § 3.1.0 gesteld werden – waarom niet *waar werkt je vader*, respectievelijk *waar werkt hij* –, houden dus verband met de interactie van een tweetal principes:

- (i) Het topic van een vraag betreft bij voorkeur discursief gegeven informatie. Wanneer die niet voorhanden is, wordt ze eerst afzonderlijk en voorafgaand aan die vraag geïntroduceerd (vgl. § 3.1)

- (ii) Voor het topic van een vraag wordt bijzondere aandacht gevraagd door dat bij voorkeur met behulp van een deiktische uitdrukking te formuleren als een lokaal relevante gegevenheid (vgl. § 3.2).

Op grond van het eerste principe introduceert een vragensteller een nieuwe gespreks-entiteit in een topic-introductie-eenheid voorafgaand aan de vraagstellingseenheid. Op basis van het tweede principe geeft hij in die gevallen waarin het topic in de vraagstellingseenheid indexicaal geformuleerd kan worden de voorkeur aan een deiktische formulering van dat topic.

De keuze voor een bepaald soort formulering lijkt dus uiteindelijk bepaald te worden door de pragmatische functie die de betreffende component vervult in de handeling die gerealiseerd wordt met de uiting waarin die uitdrukking voorkomt. In fragment (2) formuleert de vragensteller zijn vraag niet als *en je vader, waar werkt hij* omdat een forische formulering de betreffende entiteit slechts thematisch relevant zou maken. In het origineel markeert de vragensteller de bijzondere lokale relevantie van die entiteit door middel van het deiktische alternatief. Hij markeert het topic van zijn vraag als een geschikt aanknopingspunt voor het proces van informatie-uitwisseling dat met die uiting in gang wordt gezet en ten opzichte waarvan aan de topic-entiteit een bijzondere, lokaal relevante actualiteit gegeven wordt.

Uit het gegeven dat het topic van vraagwoord-vragen wel anaforisch geformuleerd wordt wanneer er geen of geen onmiddellijk antwoord verwacht wordt – bijvoorbeeld in die gevallen waarin een vraag geciteerd wordt –, blijkt bovendien dat niet alleen het handelingskarakter van het betreffende uitingstype van belang is. De sequentiële verwachtingen die de spreker daarbij heeft – met name of het om een vraag gaat die conditioneel relevant is –, lijken van doorslaggevende betekenis bij de keuze van een bepaald type indexicale uitdrukking.

Een puur grammaticale beschrijving van dit soort fenomenen lijkt de feiten onvoldoende te verantwoorden. Maar ook een pragmatische beschrijving – zoals die van Givón (vgl. (5) in § 3.2.0) – schiet te kort wanneer alleen rekening gehouden wordt met de mate waarin de topic-entiteit tekstueel toegankelijk en identificeerbaar is. Andere factoren – met name in verband met de interactionele en sequentiële functie van de betreffende uiting – interfereren in het proces waarin de selectie van een bepaalde referentiële techniek beslist wordt.

3.3 de constructie van de vraagstellingseenheid

3.3.0 inleiding

In de beide vorige paragrafen is enerzijds beschreven aan welke restricties de constructie en sequentiële inbedding van vraagbeurten onderhevig is. Wanneer een vragensteller een nieuwe thema-entiteit tot topic van zijn vraag maakt, gaat de introductie daarvan vooraf aan de vraagstellingseenheid, – hetzij in dezelfde beurt in de topic-introductie-eenheid, hetzij in een potentieel zelfstandige beurt. Anderzijds heb ik laten zien dat de formulering van de topic-entiteit van de vraagstellingseenheid bijzondere kenmerken vertoont. Die component van de vraagstellingseenheid die betrekking heeft op de gegeven informatie van waaruit de aansluiting gemaakt wordt met de nieuwe informatie waarin de vragensteller geïnteresseerd is, is onderworpen aan bepaalde formuleringsrestricties.

In deze paragraaf wil ik een aantal verdere eigenschappen onderzoeken van de vormgeving van de *clause* waarmee de vraagstellingseenheid tot stand gebracht wordt, – en wel met name die waarin de vragensteller de link legt met de nieuwe informatie waarin hij geïnteresseerd is. In § 3.3.1 zal ik eerst een voorbeeld uit de literatuur bespreken

waarin een idee gegeven wordt van het pragmatische perspectief van waaruit ik de constructie van uitingen zou willen benaderen. In § 3.3.2 beschrijf ik een aantal componenten die vanuit een functioneel perspectief in de constructie van vraagstellingseenheden onderscheiden kunnen worden. In § 3.3.3 wordt de informatie-structuur van vraagstellingseenheden onderzocht, – dat wil zeggen de wijze waarop vraag-*clauses* op het niveau van de gegeven/nieuw- en de topic/focus-dimensie gestructureerd worden. En in § 3.3.4 laat ik tenslotte zien dat er in het ontwerp van vraagstellingseenheden sprake is van een sequentieel bepaalde oriëntatie op minimalisering van de informatie die na de vraagwoord-constituent geleverd wordt.

3.3.1 een conversatie-analytische benadering van de constructie van uitingen

In de §§ 3.1 en 3.2 is onderzocht hoe de introductie en formulering van het topic van de vraagstellingseenheid bepaald wordt door een aantal principes in verband met de thematische organisatie van vraag/antwoord-sequenties. De vormgeving van uitingen blijkt niet alleen vanuit een grammaticaal of formeel-semantisch perspectief onderzocht te moeten worden. Uitingen worden geconstrueerd om er interactioneel iets mee te doen. Het is onwaarschijnlijk dat het ontwerp ervan niet in hoge mate gestuurd wordt door pragmatische overwegingen. Op dat niveau zouden uitingscomponenten en de relaties daartussen niet gekarakteriseerd moeten worden in termen van grammaticale of formeel-semantische structuren. Het lijkt adequater de constructie van uitingen te beschrijven in termen van de bijdrage die een bepaalde component levert aan de sequentiële functie van de uiting in zijn geheel, – zowel ten opzichte van de stand van het gesprek tot dan toe als met betrekking tot de wijze waarop die verder ontwikkeld wordt in en door die uiting.

Bij mijn weten is er vanuit een dergelijke invalshoek echter betrekkelijk weinig onderzoek gedaan naar de principes die een rol spelen bij de constructie van een bepaald uitingstype. Een voorbeeld vanuit een handelingstheoretisch perspectief is Rehbein (1981). De interessantste conversatie-analytische aanzet die ik op dit gebied ken, is Terasaki (1976). Ik zal haar analyse hierna kort samenvatten. In de daaropvolgende paragraaf zal ik een deels vergelijkbare karakterisering van de constructie van vraagstellingseenheden proberen te ontwikkelen.

Onmiskenbaar geïnspireerd door Sacks (1974) onderzoekt Terasaki de constructie van het eerste paardeel van zogenaamde *pre-announcement* sequenties. Dat zijn *pre-sequenties* waarvan het eerste deel gevormd wordt door een vertel-aankondiging en het tweede deel uit een reactie waarin de recipiënt aangeeft of de aangekondigde vertelling ook inderdaad afgeleverd kan worden.

Vergelijk bijvoorbeeld de twee volgende fragmenten. In beide fragmenten worden de eerste twee beurten in beslag genomen door een *pre-announcement* sequentie. De aangekondigde vertelling volgt in de beurt(en) daarna. In (11) zijn parallel aan de transcriptie op de rechterhelft van de bladzijde de verschillende posities van de *pre-sequentie* aangegeven zoals Terasaki die karakteriseert:

(11) (J&G:2) (uit: Terasaki 1976, p.30)

D:	y'wanna know who I got
stoned with last wee(hh)k?	(1). [<i>pre-announcement</i> 1 st]
R:	who.	(2). [<i>solicit</i> as 2 nd]
D:	Mary Carter 'n her
boy(hh)frie(hh)nd!	(3). [<i>announcement</i>]

In (11) maakt de aankondiger zijn gesprekspartner expliciet een aanbod om iets te vertellen. De *pre-announcement* sequentie in (12) ziet er iets anders uit. In de eerste beurt laat een gespreksdeelnemer enkel doorschemeren iets interessants – een *tellable* – te vertellen te hebben (r.208). In de volgende beurt herdefinieert de recipiënt die hint tot een vertel-aanbod door de vorige spreker te vragen die eerste globale aanduiding verder te specificeren (r.210):

(12)		(HVM&CD:TC:1:1/1:85) ²³
208	F: →	wij hadden vanavond <u>ook</u> iets heel lekkers
209	F:	gegeten=
210	P: →	=ja: wat dan?
211		(.)
212	F: →	<u>prei</u> :
213	P:	ja:
214		(.)
215	F:	en (.) eneh:: die <u>leg</u> je dan in 'n (.)
216	F:	ovenvaste schotel met (.) eh: <u>eigeel</u> (.)
217	F:	<u>eidooier</u> en eh (.) <u>kaa</u> ::s
218	P:	ja:
219		(.)
220	F:	en daar doe je dan (.) eh:: die:: eh <u>prei</u>
221	F:	overheen in- in bacon gedraaid (.)
222	F:	en dan nog <u>kaas</u> en paneermeel (.)
223	F:	en tomaten d'r op (.) en dan in de oven=
224	P: →	=ja dat eh: (.) dat klinkt bi: <u>zo</u> :nder lekker
225		1,5
226	F:	ja (d') <u>was</u> ook lekker=
227	P:	ja

In een *pre-announcement* sequentie vergewist een gespreksdeelnemer zich ervan of hij zijn gesprekspartner wel echt nieuwe en/of vertellenswaardige informatie te vertellen heeft. Wanneer de recipiënt in fragment (11) in positie (2) te kennen zou hebben gegeven dat de aangekondigde informatie voor hem al lang geen nieuws meer is, zou de levering daarvan in positie (3) achterwege gelaten zijn.

De aankondiger oriënteert zich dus aan een voorkeur om zijn gesprekspartner geen zaken te vertellen die deze al weet en/of waar die niet in geïnteresseerd is. De vertel-aankondiging *pre*-sequentie biedt een vorm die sensitief is ten aanzien van de interactionele organisatie van discursief relevante eigenschappen van informatie, – zoals de status van die informatie ten opzichte van de bekend/onbekend dimensie (vgl. § 3.1.1). Door de eventuele levering van informatie vooraf te laten gaan door een *pre-announcement* sequentie kunnen dergelijke condities interactioneel onderzocht én tot context gemaakt worden.

Uitingen die de 1ste positie in een *pre-announcement* sequentie innemen, blijken regelmatige eigenschappen te vertonen. Een uiting is herkenbaar als het eerste paardeel van een vertel-aankondiging *pre*-sequentie doordat daarin steeds een subset van de volgende, min of meer 'vaste' componenten aangetroffen wordt (*ib.*, p. 12–13 en 43–47):

- (i) een *pro-term*, – bijvoorbeeld een vraagwoord of een onbepaald voornaamwoord (vgl. de eerste beurt in (11): *y wanna know [who] I got stoned with ...*; respectievelijk *iets* in *wij hadden vanavond ook [iets] heel lekkers*, r.208–9 in (12)).

- (ii) een voorstel of aanbod om te vertellen (bijvoorbeeld [*y'wanna know*] ... in (11));
- (iii) een karakterisering van de aard van de geprojecteerde informatie (bijvoorbeeld, er zal een beschrijving geleverd worden van wat er voor lekkers gegeten is, of de naam genoemd worden van degene met wie er doorgezakt is; vgl. ook een kwalificatie als *hey we got good [news]*);
- (iv) een evaluatie van die informatie (vgl. *iets [heel lekkers]* in (12) of [*good*] *news*);
- (v) een aanduiding van het tijdstip waarop de te vertellen gebeurtenis voorkwam (vgl. [*last wee(hh)k?*] in (11) of [*vanavond*] in (12));²⁴
- (vi) een thema-verandering markerend partikel (vgl. [*hey*] in (11)).²⁵

Met name de componenten (i-iv) projecteren centrale eigenschappen van de aangekondigde sequentie. Nominale pro-termen zoals vraagwoorden of indefinita krijgen in een vertel-aankondiging een prospectieve, 'kataforische' kwaliteit, – ook doordat de contextvoorwaarden ontbreken om ze retrospectief te interpreteren. Het gebruik van zulke variabele-achtige aanduidingen vooronderstelt niet alleen de specificiteerbaarheid daarvan, maar impliceert ook dat ze zo mogelijk gespecificeerd zullen worden. Door de betreffende informatie voorlopig alleen globaal aan te duiden, projecteert de aankondiger een eventuele navolgende concretisering van die informatie.

Bepaalde soorten verzamelingen of relatief algemene handelingsbeschrijvende werkwoorden kunnen eveneens zo'n proterm-achtige, vooruitwijzende kwaliteit krijgen, – vergelijk aankondigingen als *heb je [t nieuws] al gehoord?*, *weet je [wat] ik vanavond ga [doen]?*, of *je raadt nooit [wie] ik in de stad tegenkwam*. De soorten uitdrukkingen die in dit verband bruikbaar zijn als een specificering projecterende pro-term, hoeven dus niet grammaticaal equivalent te zijn. Ze moeten alleen een dermate specificeerbare substitutiekwaliteit hebben dat ze kunnen functioneren als *sequentiele* equivalenten. Alleen vanuit een sequentieel perspectief vormen ze hetzelfde type component van *pre-announcement firsts*. (*Ib.*, p.35–36)

Door een meer of minder expliciet verzoek, voorstel of aanbod te doen tot levering van de geprojecteerde informatie (component ii), regelt de aankondiger de beschikbaarheid van zijn gesprekspartner op een manier die sensitief is ten aanzien van de voorkeur geen bekende of oninteressante dingen te vertellen. Wanneer de gesprekspartner in positie (2) van de pre-sequentie aangeeft geïnteresseerd te zijn in de levering van de geprojecteerde specificering, verzekert de aankondiger zich van diens beschikbaarheid als recipiënt voor de duur van de levering van die informatie. In die gevallen waarin de gesprekspartner zijn interesse door middel van een vraag aangeeft (vgl. positie (2) in (11) en r.210 in (12)), komt die beschikbaarstelling tot stand als een consequentie van de conditionele relevantie die vragen als eerste onderdeel van een aangrenzend paar hebben (vgl. § 2.4). Door een vraag te stellen verplicht de gesprekspartner zich in ieder geval voor de duur van de levering van het antwoord beschikbaar te zijn als recipiënt.

De beurt in de tweede positie vervult sequentieel gezien een dubbelfunctie. Hij vormt zowel een reactie op de uiting waarmee de pre-sequentie geïnitieerd wordt (het tweede onderdeel van de pre-sequentie), als het eerste onderdeel van de kern-sequentie, – die net zoals de pre-sequentie zelf ook vaak weer als een vraag/antwoord-paar gerealiseerd kan worden (vgl. de laatste twee beurten van (13) en r.210–223 in (12)).

Voorafgaand aan de levering van de geprojecteerde informatie is dus bij voorbaat voorzien in een daarbij passende distributie van complementaire interactionele identiteiten: de aankondiger zorgt ervoor dat hij informatie-leverancier kan worden en zijn gesprekspartner verplicht zich de recipiënt daarvan te zijn.

Door de geprojecteerde informatie te karakteriseren als een bepaald type *tellable* (component iii), maakt de aankondiger de levering van die informatie herkenbaar als een bepaald soort vertelling, – het vertellen van een nieuwtje, de beschrijving van iets bijzonders, een verslag, een verhaal over een bepaalde belevenis, een verslag, of een mop, enzovoort (vgl. Sacks 1974 en Rehbein 1984). De aangekondigde activiteit kan als het betreffende type vertelling gehoord worden doordat ze tot stand komt in de sequentiële positie die daarvoor in de pre-sequentie gecreëerd is.

Doordat de geprojecteerde informatie in de aankondiging op een bepaalde manier geëvalueerd wordt (component iv), geeft de verteller zijn gesprekspartner bovendien aanwijzingen wat voor soort voortzettingen geschikt zijn als reactie op die vertelling, – zoals lachen na een mop, verbazing na een nieuwtje of vertoon van ontzetting na een gruwelijk verhaal. Vergelijk bijvoorbeeld in fragment (12) de convergentie tussen het aankondigen van *iets heel lekkers* en de reactie *dat klinkt bijzonder lekker* (r.208–9 en r.224).

Het ontwerp van *pre-announcement firsts* wordt dus in hoge mate gestuurd door de sequentiële functie die dit type uitingen vervult.²⁶ De componenten met behulp waarvan vertel-aankondigingen worden samengesteld, vormen een schematische voorafspiegeling van het sequentiële verloop dat er mee georganiseerd wordt. Dit type uitingen is zo geconstrueerd dat de samenstelling ervan zelf-verklarend is ten aanzien van de sequentiële status die er aan toegekend moet worden.

Dat het daarbij om een sequentie-initiërend uitingstype gaat, is niet toevallig. Juist dit uitingstype moet de capaciteit hebben een bijzonder soort zelf-positionering tot stand te brengen. Ze moeten relatief onafhankelijk van de context waarin ze voorkomen, analyseerbaar zijn als de eerste positie van een bepaald soort sequentie. En ze moeten over uitingsinherente eigenschappen beschikken op grond waarvan ze zich markeren als het begin van zo'n sequentie. Dat werk wordt niet alleen verricht door het gebruik van een bepaald zinstype, – zoals de interrogatief- of de imperatiefmodus (vgl. § 2.3.1). Sequentie-initiërende uitingstypen worden zo samengesteld dat daar een specifieke subset van functioneel karakteriseerbare componenten in voorkomt. Gespreksdeelnemers brengen de interpreteerbaarheid van uitingen als een specifiek type sequentie-initiërende handeling juist door middel van dat zulke functionele methoden van uitingsconstructie tot stand.

3.3.2 de samenstelling van de vraagstellingseenheid

In deze paragraaf wil ik een functioneel-pragmatische beschrijving van de constructie van vraagstellingseenheden voorstellen die deels vergelijkbaar is met de wijze waarop Terasaki de samenstelling van het eerste onderdeel van vertel-aankondiging pre-sequenties analyseert. Vragen zijn eveneens zelf-positionerende, sequentie-initiërende uitingen. Het is daarom te verwachten dat de constructie van vragen ook gekenmerkt wordt door het gebruik van min of meer vaste, functioneel karakteriseerbare componenten.

De wijze waarop die componenten gekarakteriseerd worden, zal enigszins verschillen van die van Terasaki. Waar zij de componenten van vertel-aankondigingen met behulp van een set descriptief-neutrale, maar ook relatief heterogene categorieën typeert, zal ik een strikt functioneel beschrijvingsperspectief kiezen. Dat wil zeggen dat de betreffende componenten vooral beschreven zullen worden in termen van de wijze waarop elk van die componenten bijdraagt aan de constitutie en herkenbaarheid van dit uitingstype als een specifiek soort sequentiële handeling.

Door het gemak van de lezer zal ik eerst de door mij onderscheiden componenten karakteriseren en daarna de argumenten geven op basis waarvan ik die onderscheidingen ontwikkeld heb.

Naast de vraagwoord-constituent die in vraagwoord-vragen per definitie een vaste component vormt, kan op basis van de analyse in de paragrafen 3.1 en 3.2 in de *clause* waarmee een vraagstellingseenheid gerealiseerd wordt, ook een component onderscheiden worden die tot nu toe als het *topic* daarvan is aangeduid. Vanuit een functioneel perspectief kan die component gekarakteriseerd worden als het *aanknopingspunt* van de vraagstellingseenheid (verder vaak afgekort tot *AP*).

Vragenstellers markeren het topic van de *clause* waarmee de vraagstellingseenheid tot stand wordt gebracht, als een component met een specifieke functionele status. De gespreksentiteit waarnaar een spreker in het topic van de vraag-*clause* verwijst, wordt tot een prominent soort lokaal relevante gegevenheid gemaakt door die bij voorkeur met een deiktische uitdrukking of als een gemarkereerde herhaling te formuleren.

De vragensteller maakt een bepaald element van de actuele, discursief voorhanden en wederzijds gedeelde stand van informatie tot het vertrekpunt van het proces van informatie-uitwisseling dat met die vraag geïnitieerd wordt. De deiktische formulering en/of markering van de betreffende entiteit dient als een soort wijzer naar het punt van waaruit de gezochte informatie door de vragensteller benaderd wordt.

Doordat het bij het topic van de vraagstellingseenheid om een gegeven entiteit gaat die in de wijze van formulering haar verankering in de context van het gesprek toont, grijpt een vragensteller in het aanknopingspunt bovendien op een bepaald *vraagdomein* terug waarin of ten opzichte waarvan het aanknopingspunt te lokaliseren is. De voorkeur voor een afzonderlijke en voorafgaande introductie van de topic-entiteit heeft niet alleen tot gevolg dat de aandacht van de gesprekspartner al voor de levering van de vraagstellingseenheid op het betreffende kennisgebied gericht is. Aangezien de topic-entiteit afzonderlijk van en voorafgaand aan de vraagstellingseenheid geïntroduceerd is, is ook de informatie beschikbaar gemaakt die de recipiënt kan gebruiken om het vraagdomein af te bakenen.

Waar de constructie en sequentiële inbedding van de vraagstellingseenheid in de formulering van het aanknopingspunt bepaald wordt door een oriëntatie op datgene wat gegeven is en wederzijds gedeeld wordt, laat de vragensteller in de vraagwoord-constituent een oriëntatie op een specifiek soort nieuwe informatie zien, - die informatie die hij in de volgende beurt van zijn gesprekspartner wil horen.

In de betekenis van vraagwoorden kunnen twee aspecten onderscheiden worden. Enerzijds abstraheert een vragensteller in de vraagwoord-constituent van en over specifieke informatie. In tegenstelling tot de verschillende soorten pro-terminen die in *pre-announcement firsts* gebruikt kunnen worden, vormen ze echter een grammaticaal afgebakende, beperkte klasse van lexemen. Ze zijn sequentieel equivalent in de zin dat ze gebruikt worden als namen voor variabelen die eventueel in de volgende beurt geïntantieerd kunnen worden. Ze brengen een specifiek soort projectie op specificering tot stand. Niet de huidige spreker zal de waarde specificeren van de informatie waarvan geabstraheerd wordt, maar de volgende.

Soms laten vragenstellers ook zien dat ze in de vraagwoord-constituent van informatie van een specifiek type abstraheren, door in een toevoeging exemplarisch de waarden, *casu quo* de evaluatiedimensie te specificeren waarvoor het vraagwoord zou kunnen staan, - vergelijk bijvoorbeeld de verzameling van alternatieve antwoordmogelijkheden die in (13) door de vragensteller zelf wordt opgesomd op een moment waarop het antwoord van zijn gesprekspartner op zich laat wachten:

(13)	(NJK/32)	
8	A:	de eerste v:↓vraag e:h=
9	A:★	=hoeveel huisvuil heeft u hier:

10	A:	<per <u>week</u> ongeveer.
10		1,0
11	A: →	°is da [t <u>veel</u> of (weinig)
12	B:	[↓nou: > <u>geen</u> zak °vol.
13		0,3
14	A:	nog <u>gee</u> [n zak,
15	B:	[nee. (mm.)

Anderzijds geeft het type van het vraagwoord een bepaalde *categorie-voorwaarde* aan (vgl. Wunderlich 1976a), - dat wil zeggen, de vragensteller geeft in het type van het vraagwoord aanwijzingen over het soort informatie waarover hij abstraheert. De informatie-bindende capaciteit van een vraagwoord wordt in de categorie-voorwaarde beperkt tot collecties van waarden van een bepaald type. *Wie* geeft aan dat het de vragensteller te doen is om een beschrijving van personen, *casu quo* van als persoon behandelbare entiteiten; met *hoe* vraagt een spreker naar methodische aspecten van de relatie die ten opzichte van het aanknopingspunt wordt aangeduid; met *waar* duidt hij op informatie die als een lokatie behandeld kan worden, enzovoort.²⁷

Welk(e) is in zekere zin het meest 'lege' vraagwoord (vgl. Wunderlich 1976, p.200). Het lexicaliseert met name de informatie-bindende betekenis-component van vraagwoorden, terwijl het naamwoord waarmee het gecombineerd wordt de categorie-voorwaarde expliciteert. Het vraagwoord zelf is niet gespecificeerd voor een bepaalde categorie; het verlangt een aanvulling die die functie kan vervullen. De vragensteller heeft daardoor de mogelijkheid om een categorie-aanduiding te selecteren waarmee de omvang van de klasse van waarden die daarmee afgebakend wordt, *ad hoc* en context-sensitief gevarieerd kan worden.

Wat drukt een soort negatief gedefinieerde, complementaire categorie-voorwaarde uit, - de bevraagde informatie wordt niet als een persoon behandeld. Hoewel en misschien juist doordat *wat* verhoudingsgewijs ongespecificeerd is, wordt het in *wat voor*-constructies regelmatig van een verdere categorie-specificering voorzien.

Met een vraag van het type *wat-voor-X* wordt meestal naar informatie gevraagd die gekarakteriseerd kan worden in termen van een hyperonieme soortnaam. In tegenstelling tot *welke*-vragen wordt niet naar een bepaalde referent, maar naar een bepaald type referent gevraagd. Vragenstellers maken hun voorkeur voor dat type informatie regelmatig expliciet door de vraagwoord-constituent uit te breiden tot *wat-voor-soort-X*-constructies.

Welke-vragen brengen daarentegen een voorkeur tot uitdrukking voor een uniek identificerende beschrijving. In het gebruik van het constructie-patroon [*welk(e)* + soortnaam] vooronderstelt een spreker de unieke bepaalbaarheid van de entiteit waarvoor een beschrijving wordt gezocht (vgl. Bolinger 1978, p.99 e.v.; Groenendijk & Stokhof 1984, p.30 e.v., Givón 1990, p.795). Constructies als [*hoe* + scalair predikaat + schaal- of bereik-aanduiding] - bijvoorbeeld *hoelang (geleden)*, *hoeveel (jaar)*, *hoe oud* of *hoeveel (leerlingen)* - laten deels vergelijkbare specificeringen van de categorie-voorwaarde zien. Maar in tegenstelling tot vragen met *wat voor* of *welke* geeft de vragensteller in dit soort vragen in de categorie-specificering aan dat de vraag-situatie op een bepaalde manier geordend, *casu quo* meetbaar gemaakt zou moeten worden.

In de categorie-voorwaarde geeft een vragensteller als het ware het soort positie aan waarin zich de informatie bevindt waarin hij geïnteresseerd is. Terwijl de positie van het aanknopingspunt gelokaliseerd kan worden op basis van een formulering van de waarde van die positie in het vraagdomein, wordt in de vraagwoord-constituent geabstraheerd van de specifieke waarde van de informatie waarop het vraagwoord betrekking heeft. De positie daarvan wordt alleen structureel gekarakteriseerd in de categorie-voorwaarde.

Door de combinatie van het gebruik van een element uit een beperkte, formeel karakteriseerbare verzameling lexemen en het voorkomen daarvan op de eerste zinsplaats, trekt de vraagwoord-constituent de focus naar zich toe van de *clause* waarmee de vraagstellingseenheid gerealiseerd wordt. Ik zal deze component dan ook verder aanduiden met de term *vraagfocus* (*VF*; vgl. Lehnert 1976). Functioneel gezien abstraheert een vragensteller daarin van - en 'over' - de informatie waarin hij geïnteresseerd is en positioneert die door middel van de categorie-voorwaarde.

Naast het aanknopingspunt en de vraagfocus kan in de functionele samenstelling van vraagstellingseenheden nog een derde component onderscheiden worden, - die waarin een relatie gelegd wordt tussen het aanknopingspunt en de informatie waarop in de *VF*-component geduid wordt. In een vraagstellingseenheid als *en je vader, waar werkt die* beschrijft de vragensteller in de persoonsvorm *werkt* een bepaalde eigenschap van de *AP*-entiteit. De vragensteller grenst een bepaald deel af van de informatie die met de aanknopingspunt-entiteit associeerbaar is. Hij geeft zijn gesprekspartner zo de aanwijzing dat datgene wat hij wil weten te maken heeft met die informatie in verband met het *AP* die onder die noemer gegroepeerd kan worden. Er wordt als het ware een brug geslagen tussen de gegeven informatie waarnaar in het *AP* wordt gewezen en de nieuwe informatie waarnaar de spreker in de *VF*-component laat zien op zoek te zijn.

Naar de component waarin dit soort instructies gegeven wordt, zal ik verder verwijzen als de *relatie-aanduiding* (*RA*). Een vragensteller formuleert daarin een bepaalde verhouding tussen het aanknopingspunt en de vraagfocus. Hij geeft een indicatie van de route waarlangs vanuit het aanknopingspunt de positie van de bevraagde informatie bereikt zou moeten kunnen worden.

In het aanknopingspunt geeft een vragensteller zowel het vertrekpunt van zijn queeste aan, als het vraagdomein waarin die zoektocht te ondernemen is. In de vraagfocus formuleert hij een categoriale variabele waarin geabstraheerd wordt van en 'over' de informatie waarin hij geïnteresseerd is en op grond waarvan de positie van die informatie schematisch gelokaliseerd wordt. En in de relatie-aanduiding grenst de vragensteller ten opzichte van het aanknopingspunt dat deel van het vraagdomein af waarbinnen de bevraagde informatie te vinden is.

De interne functionele structuur van vraagstellingseenheden die met een vraagwoord-*clause* gerealiseerd worden, wordt zo dus als een tweemplaats-relatie beschreven:

$$(14a) \quad RA (ap, vf)$$

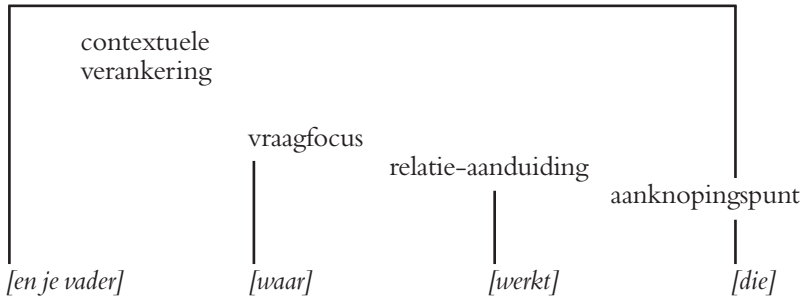
Wanneer de vraagstellingseenheid in haar geheel wordt opgevat als een aanwijzing de beoogde informatie te lokaliseren in het vraagdomein waarop in het aanknopingspunt teruggegrepen wordt, zou deze afkortingsgewijs als de volgende vind-instructie aan de recipiënt weergegeven kunnen worden (daarbij is *VD* een afkorting voor 'vraagdomein')²⁸:

$$(14b) \quad vind (VD_i, RA (ap_i, vf))$$

Dat wil zeggen, - vind in het vraagdomein dat geïndexeerd wordt in het aanknopingspunt, de waarde van de informatie-positie die vanuit het aanknopingspunt via de relatie-aanduiding gelokaliseerd kan worden.

De functionele samenstelling van de vraagstellingseenheid [*en je vader*] *waar werkt die* uit fragment (2) zou schematisch als volgt aangeduid kunnen worden (vgl. figuur 2):

figuur 2: schematisch karakterisering functionele constructie vraagwoord-vragen

De categorieën *aanknopingspunt*, *vraagfocus* en *relatie-aanduiding* moeten overigens niet al te letterlijk genomen worden. Ondanks dat daar een terminologie mee geïntroduceerd wordt waarin gebruik wordt gemaakt van een nogal 'lokalistisch' aandoende, bijna netwerk-achtige beeldspraak, wil ik met dat soort metaforen niet suggereren dat kennis in netwerken georganiseerd of gerepresenteerd zou worden.²⁹

Vragenstellers oriënteren zich observeerbaar aan een constructie van vraagstellingseenheden met behulp van de hiervoor onderscheiden componenten. Het belangrijkste argument voor de onderscheiding van het aanknopingspunt is de constatering dat vragenstellers het topic van vraagwoord-vragen op een specifieke manier formuleren (vgl. § 3.2.1). Dat de vraagwoord-constituent een bijzondere rol vervult kan eveneens op grond van formele eigenschappen van die component - het vraagwoord zelf en de eerste zinsplaats die die constituent inneemt - verantwoord worden.

De oriëntatie op de constructie van de vraagstellingseenheid via zoiets als de door mij onderscheiden componenten is bovendien zichtbaar wanneer een vragensteller in een correctie-procedure slechts een bepaalde component van de vraagstellingseenheid modificeert. Vergelijk bijvoorbeeld het volgende fragment:

(15)	(IC/pn)
620	A:★ 'N: e:h (.) volgende vraag ↑:g (0,5) is: e:hm-
621	A: °>ja misschien wat <u>mo</u> eilijk te beantwoorde maar,
622	0,5
623	A: (die luidt als volgt,)
624	A:→ <u>wat</u> is <u>nou</u> 't ken <u>mer</u> kende,
625	0,4
626	A: volgens <u>jou</u> van ↑e:h
627	0,6
628	A: het <u>beroe</u> p van de officier °hè?
629	(.)
630	A:→ wat zou <u>ide</u> aliter:
631	1,0
632	A: ★e:h °t <u>beroe</u> p e:h <u>in</u> houwe?
633	(.)
634	A:→ (°of) hoe zou je 't karakterisere?

(17b) karakteriseren: *agens, betr.*, [/ *manier*].
(AP) (VF)

In de *wat*-vraag abstraheert de vragensteller over een argument dat de semantische functie *betreffend* bekleedt (17a). In de *hoe*-vraag verwoordt de vraagwoord-constituent de rol *manier* (17b).

De ordeningsrelatie die in de relatie-aanduiding over het aanknopingspunt uitgesproken wordt, beperkt het soort categorie-voorwaarde dat in de vraagfocus geselecteerd kan worden. De keuze van een andere RA kan tot gevolg hebben dat hetzelfde object in termen van een andere thematische rol gekarakteriseerd moet worden. De categorie-voorwaarde van de vraagwoord-constituent moet daaraan aangepast worden.

Opvallend is trouwens dat de informatie waarin de vragensteller geïnteresseerd is, op het niveau van de vraagstellingseenheid als argumenten van de relatie-aanduiding worden behandeld. Op een sequentieel niveau fungeert echter niet de relatie-aanduiding als uitgangspunt van waaruit de betreffende informatie benaderd wordt, maar het aanknopingspunt. Discursief gezien wordt informatie vanuit gespreksentiteiten georganiseerd, niet vanuit de eigenschappen of relaties die daarover geprediceerd worden.

Een benadering van de functioneel-semantische structuur vanuit het (hoofd-)werkwoord lijkt daarom gedoemd beperkt te blijven tot een *clause*-intern beschrijvingsniveau. Op het sequentiële niveau wordt informatie vanuit en rond gespreksentiteiten georganiseerd.

Het belangrijkste waar het me hier echter om ging was te laten zien dat er inderdaad sprake is van convergentie tussen de door mij onderscheiden componenten en de wijze waarop gespreksdeelnemers zulke eenheden behandelen als afzonderlijke, formeel en functioneel karakteriseerbare bouwstenen van de vraagwoord-*clauses* waarmee vraagstellingseenheden tot stand worden gebracht. Het gegeven dat de vragensteller in (15) steeds een bepaalde component corrigeert en de respectievelijke correcties een oriëntatie laten zien op die componenten als een specifieke functionele eenheid binnen de vraag-*clause*, bevestigt die claim.

3.3.3 de informatie-structuur van de vraagstellingseenheid

De constituent met het vraagwoord wordt bij voorkeur aan het begin van de betreffende *clause* geplaatst³¹, - afgezien dan van uitzonderingen als in (18)³²:

(18)		(NJK/32)
37	A:	·Hhh (.) e:hm:<=
38	A:→	=>en (u) woont met: <u>hoeveel</u> mense hier?
39		(.)
40	B:	>met z'n <u>twee</u> jeh [
41	A:	met z'n ° <u>twee</u> je

Vanwege de vooropplaatsing van de vraagwoord-constituent wijkt de informatie-structuur van dit uitingstype op het eerste gezicht opvallend af van de volgorde die de organisatie van de levering van informatie 'gewoonlijk' kenmerkt, - zowel op het niveau van de gegeven/nieuw-dimensie als op het niveau van relevantie-structurering dat met de topic/focus-distinctie wordt gekarakteriseerd.

In deze subparagraaf wil ik een poging doen om de informatieve geleiding van vraagwoord-vragen te karakteriseren. In de daaropvolgende paragraaf (§ 3.3.4) zal ik de consequenties onderzoeken die de vooropplaatsing van de vraagwoord-constituent heeft voor de constructie van de vraagwoord-*clause*. In deze paragraaf richt ik me dus op de interne structuur van vraagwoord-vragen op de niveaus waarop de levering van informatie georganiseerd wordt; in de volgende onderzoek ik de samenhang daarvan met de sequentiële organisatie.

De eerste zinsplaats van de vraagwoord-constituent heeft in ieder geval tot gevolg – en mogelijk is dat zelfs een eraan ten grondslag liggende rationaliteit – dat de betreffende beurt-opbouw eenheid van meet af aan herkenbaar is als een eenheid waarin eventueel een vraag gesteld gaat worden. Van Valin beschouwt de eerste zinsplaats waarschijnlijk om dat soort redenen dan ook de *primary indicator of interrogative illocutionary force in English*. (1990, p.197)

Datgene wat op de eerste zinsplaats gedaan wordt, is echter niet de enige relevante indicatie voor het bepalen van de interactionele en sequentiële functie van een interrogatieve uiting. Een verzonnen voorbeeld als *waar werkt een vader* – dat eerder gehoord zal worden als een probleembeschrijving dan als de formulering van een vraag waarop onmiddellijk een antwoord wordt verwacht –, maakt al duidelijk dat het voorkomen van een vraagwoord op de eerste zinsplaats geen voldoende voorwaarde is om een uiting te interpreteren als een *vraaghandeling*. Ook de wijze waarop andere, volgende constituenten geformuleerd worden en met name de wijze waarop de topic-entiteit geformuleerd is, zijn een noodzakelijke voorwaarde voor de totstandkoming van een lezing als vraag. (Vgl. §§ 3.1.1 en 3.2.1).

De combinatie van een vraagwoord en het voorkomen daarvan op de eerste zinsplaats, markeert de vraagwoord-constituent als focus van de *clause* waarmee de vraagstellings-eenheid gerealiseerd wordt. De rangschikking van topic/focus-componenten is omgekeerd aan de topic-focus volgorde die op dit niveau meestal tot de neutrale, ongemarkeerde volgorde wordt gemaakt, – taalgebruikers zouden zich over het algemeen aan een soort *maxim of End-Focus* houden (vgl. Leech 1983, p.22).

Op het eerste gezicht lijkt de relevantie-structuur die in vraagwoord-*clauses* wordt aangebracht vanwege die afwijkende volgorde weliswaar opvallend, maar toch heel simpel te zijn. De vraagwoord-constituent neemt focus, het aanknopingspunt is topic. Toch ziet dit niveau van de informatie-structuur er in werkelijkheid vaak wat genuanceerder uit. Dat deel van de relatie-aanduiding dat de vragensteller als het meest informatieve deel daarvan lijkt te beschouwen, krijgt namelijk relatief vaak het meest prominente accent van de hele *clause*, – vergelijk bijvoorbeeld *waar werkt die* en *wat doet(t)ie daar* in fragment (2) (r.35, resp. 41).³³

Het is alsof vragenstellers naast de *primaire* focus die met syntactische middelen aan de vraagwoord-constituent gegeven wordt, een van de andere beschikbare technieken om focus-status te coderen kunnen gebruiken om in het focus-domein nog een verdere differentiëring aan te brengen. In de schaduw van de primaire focus wordt met prosodische middelen nog een verdere schakering aangebracht door een deel van de relatie-aanduiding als een soort *secundaire* focus te presenteren.

De relevantie-structuur van de vraag-*clause* lijkt complexer te zijn dan met het termenpaar *topic/focus* beschreven kan worden. Vragenstellers kunnen in het focus-domein en wel met name in de relatie-aanduidende component een secundaire focus aanbrengen.

Theoretisch betekent dat niet alleen dat het topic/focus-onderscheid niet zo 'dichtoetoom' is als dat het gewoonlijk wordt gedefinieerd en zoals ik het ook in eerste instantie in § 3.1.1. heb geïntroduceerd. Het geobserveerde soort fenomenen suggereert ook dat

de verschillende technieken waarmee gespreksdeelnemers focus-status coderen, niet alleen als elkaars substituuut of versterking gebruikt worden.

In het Nederlands zijn vooral de volgende technieken van focus-codering van belang:

- (i) prosodische prominentie, respectievelijk hoofdaccent;
- (ii) een constituenten-volgorde waarin speciale posities gereserveerd zijn voor focus-constituenten (zoals de eerste zinsplaats van de vraagwoord-constituent);
- (iii) bijzondere focusnemende constructies (bijvoorbeeld *cleft*-constructies). (Vgl. Dik 1989, p.278)

Volgens Dik zouden de verschillende soorten technieken waarmee focus-status gemarkeerd kan worden, als het ware tegen elkaar 'ingeruild' kunnen worden. Wanneer focus aangegeven wordt door middel van de technieken (ii)-(iii), dan hoeft die vorm van focus-markering niet meer vergezeld te gaan van een prosodische techniek. (*Ib.*, p.278-79)

In de wijze waarop een groot deel van de vraag-*clauses* in het onderzochte corpus gerealiseerd wordt, lijkt echter nog iets anders aan de hand te zijn. Juist omdat de prosodische techniek door het gebruik van een syntactische methode voor het aanbrenge van de primaire focus nog niet gebruikt is, kan deze nog ingezet worden om verdere schakeringen in het focus-domein aan te brengen. Er is niet alleen sprake van inruil tussen de verschillende technieken om focus te markeren, maar ook van functie-verschuiving. Een nog niet gebruikte techniek om focus te markeren kan elders in de *clause* ingezet worden om secundaire functies op het niveau van de relevantie-structurering te vervullen.

Praktisch gezien lijkt de relevantie-structurering van het focus-domein van vraagwoord-*clauses* samen te hangen met een bijzondere structurering op het niveau waarop onderscheid wordt gemaakt tussen gegeven en nieuwe informatie. Om dat verband aan te kunnen geven, moet ik eerst iets zeggen over de wijze waarop dat niveau van de informatie-structuur normaliter georganiseerd wordt in primair informatie-leverende uitingen zoals antwoorden.³⁴ Globaal genomen wordt de levering en de structurering gegeven en nieuwe informatie door een tweetal onderling gerelateerde principes gestuurd:

- (i) de voorkeur om per *clause* niet meer dan één nieuwe informatie-eenheid te leveren;
- (ii) het *van-gegeven-naar-nieuw* principe.

De eerstgenoemde oriëntatie noemt Givón het "*One-Chunk-Per-Clause processing principle*":

"The majority of sentence/clauses in connected discourse will have only one chunk - be it a nominal, predicate (verb, adjective) or adverbial word/phrase - under the scope of asserted new information. All other elements in the clause will tend to be topical, background or presupposed old information". (1984, p.258 e.v.).

Givón lijkt dit principe vooral geformuleerd te hebben voor niet-monologische, mondelinge interacties. Het 1-nieuwe-informatie-eenheid-p/c levert op het niveau van het interactionele management van informatie-uitwisseling onder andere een verklaring voor de voorkeur voor een formulering van een gegeven topic in vraag-*clauses* (vgl. §§ 3.1 en 3.2).

Volgens het tweede principe gaat in primair-informatie leverende uitingen oude, gegeven informatie gewoonlijk vooraf aan de levering van nieuwe informatie die daaraan

wordt toegevoegd, - wanneer er tenminste zowel gegeven als nieuwe informatie geformuleerd wordt. De *van-gegeven-naar-nieuw* rangschikking lijkt de neutrale, ongemarkeerde volgorde te zijn waarin informatie-dragende eenheden ten opzichte van elkaar worden geplaatst.³⁵

Het effect van de werking van het 1-informatie-eenheid-p/c principe wordt geïllustreerd in de informatie-structuur van het antwoord op de eerste vraag in fragment (19). De antwoorder verdeelt de levering van nieuwe informatie-eenheden over afzonderlijke beurt-opbouw-eenheden. Hij deelt eerst mee wanneer hij geboren is (r.7) en vertelt vervolgens pas in welke stad dat was (r.11):

(19)	(NL/10)
4	A: <u>nou</u> , >vertel maar,
5	A:★ <° <u>wanneer</u> ben je ge <u>bor</u> ↑e en wa [↑ar (0)
6	B:★ [ik be:e:eh<
7	B:→ >in negentien <u>ach</u> te <u>nvijf</u> tig gebore,
8	(.)
9	A:★ m:↑:
10	(.)
11	B: in [<u>Haren</u> :],
12	0,2
13	B: [<u>Gro</u> - (.) °> <u>Groningen</u>].
14	0,4
15	A °je bent de <u>eer</u> ste buite Amsterdam
16	0,2
17	B: °ja↓: (dat is zo jah)
18	0,3
19	A: en e:↓hm:< >her <u>in</u> ner je nog iets-
20	A:★ <u>hoe</u> ↑lang heb je daar geze ↑te
21	(.)
22	B:→ ik heb daar (>voor) <u>vier</u> jaar <u>gewo</u> ond,

Ook de antwoord-recipient laat zien zich op dit principe te oriënteren. Ondanks dat hij twee verschillende dingen gevraagd heeft, behandelt hij de levering van het eerste deel van de gevraagde informatie als een zelfstandige informatieve eenheid waarvan de ontvangst afzonderlijk bevestigd wordt (r.9).

De oriëntatie op het tweede principe van informatie-organisatie - de van-gegeven-naar-nieuw ordening - wordt bijvoorbeeld in regel 324 van het volgende fragment bevestigd in de wijze waarop oude en nieuw informatie daarin gerangschikt wordt:

(20)	(QW/iq)
318	A: en toen zei de <u>dok</u> ter: ↓nou dat is: <u>iss</u> :i↓as
319	0,3
320	B: <u>iss</u> chias ja.
321	1,8
322	A:★ JA↓a: en wat <u>wist</u> u to ↑en
323	0,3
324	B:→ <u>toen</u> wist ik <u>eigen</u> lijk n [og °↓niks:
325	A: [mhehummm:h:::hemhe

De antwoorder herhaalt zowel het aanknopingspunt als de relatie-aanduiding van de voorafgaande vraag (r.324). Pas daarna volgt de discursief nieuwe informatie waarnaar gevraagd werd. De betreffende beurt-opbouwseenheid wordt bovendien afgesloten met die nieuwe informatie. Er is inderdaad sprake van een ordening van-oud-naar-nieuw.

Het is echter niet moeilijk om tegen-voorbeelden voor het *van-oud-naar-nieuw* principe te vinden. In fragment (19) wordt er bijvoorbeeld in beide antwoord-*clauses* nog gegeven informatie geformuleerd nadat de belangrijkste nieuwe informatie al geleverd is (vgl. *geboren* in r.7, respectievelijk *gewoond* in r.22). Dit soort 'afwijkingen' heeft voor mijn gevoel echter geen bijzondere informatieve werking, - afgezien dan van de mogelijkheid dat *gewoond* in regel 22 eventueel een verbijzondering, of misschien zelfs een 'ingebbede correctie' is van de relatie-aanduiding *gezete* uit de vraag in regel 20 (vgl. Jefferson 1983). De achteraanplaatsing van de betreffende deelwoorden volgt een syntactische regel van het Nederlands. Op grond daarvan komen de *niet-finiëte* delen van de werkwoordsgroep - de voltooid deelwoorden en infinitieven - bij voorkeur achteraan in de *clause*.

De toepassing van het van-gegeven-naar-nieuw principe interageert dus op zijn minst met dit soort grammaticale regels. Een voorzichtigere herformulering van het van-oud-naar-nieuw principe waarin rekening wordt gehouden met de mogelijkheid van syntactisch bepaalde volgorde-restricties, zou daarom als volgt kunnen luiden:

- (iii) *Wanneer een gespreksdeelnemer in een beurt-opbouwseenheid zowel gegeven als nieuwe informatie formuleert, wordt de nieuwe informatie bij voorkeur voorafgegaan door informatie die al thematisch is. Afwijkingen van die volgorde die niet syntactisch gemotiveerd zijn, kenmerken de betreffende uiting als een gemarkeerd geval waaraan een bijzondere informatieve waarde ontleend kan worden.*

Maar stel dat het inderdaad zo is dat gespreksdeelnemers zich bij de constructie van primair informatie-leverende uitingen globaal oriënteren aan zowel het 1-eenheid-p/c principe als aan de van-gegeven-naar-nieuw ordening. Dan wijkt de informatie-structuur van vraagwoord-vragen daarvan af, - wanneer het gebruik van een vraagwoord tenminste als de levering van *nieuwe* informatie beschouwd kan worden.

Een *clause* als [*waar* *new1* *werkt* *new2* *die*] zou dan strikt genomen twee componenten nieuwe informatie bevatten, - zowel in de vraagfocus als in de relatie-aanduiding. Dat zou dus in strijd zijn met wat het met 1-eenheid-p/c principe voorspelt.

Bovendien gaan in *waar werkt die* de beide eenheden waarin nieuwe informatie geleverd wordt, vooraf aan een component met gegeven informatie. In vraagstellingseenheden die met een vraagwoord-*clause* gerealiseerd worden, zou dus ook afgeweken worden van het principe om de levering van informatie in een oud/nieuw volgorde te rangschikken.

Zulke afwijkingen falsifiëren het van kracht zijn van de betreffende principes niet. Overtredingen van een principe zijn over het algemeen eerder een indicatie dat er sprake is van een bijzondere, gemarkeerde functionaliteit. (Vgl. § 1.2.2) Maar dat is niet het enige wat er in dit geval aan de hand is. Het categorieën-paar *gegeven/nieuw* blijkt ook slechts ten dele geschikt te zijn om de informatie-structuur van vraagwoord-vragen te beschrijven. De voornaamste vraag die zich opdringt is of vraagwoorden wel beschouwd moeten worden als formuleringen van discursief nieuwe informatie.

De nieuwigheid van de informatie die in vraagwoorden geformuleerd wordt, is in ieder geval niet zonder meer vergelijkbaar met die gevallen waarin een spreker 'gewoon' een nieuwe gespreksentiteit introduceert of daar informatie aan toevoegt. Qua vorm en ook

functioneel lijken vraagwoorden op (tekst-)deiktische uitdrukkingen (vgl. § 3.2.1; Mazeland 1984b en Halliday 1985, p.52). Maar terwijl het aanwijzende voornaamwoord in een vraag als *waar werkt die* als een soort plaatsbekleder voor specifieke, gegeven informatie fungeert, abstraheert een spreker in de vraagwoord-constituent over de verzameling van al die informatie die in aanmerking zou kunnen komen om in het antwoord gespecificeerd te worden. De nieuwe informatie die hij door het gebruik van een dergelijke pro-term levert, betreft hoogstens zulke implicaties als dat hij eventueel niet beschikt over een bepaald soort informatie, respectievelijk daarin geïnteresseerd is. In zulke gevallen projecteert de vraagwoord-constituent de levering van nieuwe informatie in de volgende beurt. Ze levert die zelf niet.

De afwijkende informatieve geleding van vraagwoord-*clauses* lijkt dus veel meer een kwestie te zijn van de bijzondere status van de vraagwoord-constituent ten opzichte van de gegeven/nieuw dimensie, dan dat er in vraagwoord-vragen van de 'normale' informatie-structuur zou worden afgeweken omdat de constituent met het vraagwoord de beginpositie inneemt. Net zoals het geval leek te zijn voor de topic/focus-dimensie, valt de informatie die door het gebruik van een vraagwoord geleverd wordt, niet binnen de kaders van een binaire gegeven/nieuw taxonomie. De informatieve geleding van vraagwoord-*clauses* kan daarom ook niet simpel beschreven worden als een afwijking van het oud/nieuw principe dat immers op die oppositie gebaseerd is.

De informatie-structuur van vraagwoord-*clauses* zou wat betreft samenstelling en qua volgorde eerder als volgt gekarakteriseerd moeten worden:

(21) informatie-structuur vraagwoord-*clause*

- informatief :	[[_{vf} ?nieuw?]] [[_{ra} nieuw] [_{ap} gegeven]]]
- semantisch :	<i>abstractie</i> <i>cō-referentie</i>
- sequentieel :	<i>projectie</i> <i>projectie</i>
	<i>(voorwaarts)</i> <i>(achterwaarts)</i>
- relevantie- structurering:	<i>primaire</i> <i>secundaire</i>
	<i>focus</i> <i>focus topic</i>

Beurt-opbouw-eenheden met een vraagwoord-constituent markeren hun bijzondere karakter ten aanzien van de interactionele verwerking van informatie doordat ze een eenheid bevatten waarin op een bijzondere manier over informatie wordt geabstraheerd. Pragmatisch gezien projecteert de vragensteller in de vraagfocus eerder de wenselijkheid van het voorkomen van een bepaald soort nieuwe informatie in de volgende beurt dan dat ze zelf inhoudelijk nieuwe informatie levert.

De bijzondere functie die vraagwoord-vragen in het proces van informatie-uitwisseling vervullen, wordt met name tot uitdrukking gebracht doordat het begin ervan - in primair informatie-leverende uitingen de favoriete positie voor de levering van thematische informatie - wordt ingenomen door een constituent waarin de levering van nieuwe informatie sequentieel relevant gemaakt wordt. Het vraagwoord brengt als het ware een *gedissocieerde* focus aan: het verwijst naar een volgende uiting voor de specificering van de informatie waarover het abstraheert.

Wanneer Wunderlich - overigens in het kader van een totaal anders georiënteerde analyse - stelt dat de focus van een vraag het antwoord controleert (1981, p. 149-57), zou die formulering in het huidige kader ook zo gelezen kunnen worden dat de focuscomponent van de vraagstellingseenheid de constructie van het antwoord in zoverre stuurt dat daarin bepaald wordt welk deel van de antwoord-informatie tot focus van het antwoord gemaakt zal worden. In die zin heeft de vraagwoord-constituent in vraagstellings-

eenheden pragmatisch bezien een specifiek soort focus: het bereik daarvan overschrijdt de grenzen van de *clause* doordat er ook op sequentieel niveau een vorm van relevantie-structurering van de informatiestroom mee wordt geprojecteerd.

De informatieve geleiding van de *clause* waarmee vraagwoord-vragen in de vraagstellingseenheid tot stand worden gebracht, is dus op zijn minst formeel gemarkeerd wat betreft de volgende punten:

- op het niveau van de relevantie-structurering verschilt de topic/focus-volgorde van de default-rangschikking in die zin dat de focus-constituent voor de topic-constituent komt;
- op het niveau van de informatie-levering is er eveneens sprake van een afwijkende volgorde in die zin dat de constituent waarin de eventuele levering van nieuwe informatie wordt geprojecteerd, voorafgaat aan de rest van de *clause*.
- In beide gevallen is er bovendien sprake van een informatieve samenstelling die buiten de grenzen van de topic/focus- en gegeven/nieuw-distincties valt. In de vraagwoord-constituent wordt zo geabstraheerd van en 'over' nieuwe informatie dat er een projectie gedaan wordt op de eventuele levering daarvan in de volgende beurt. Naast de primaire, sequentieel werkzame focus die aan de vraagwoord-constituent wordt toegewezen, kan een deel van informatie die in de relatie-aanduiding geformuleerd wordt, prominent gemaakt worden door dat de status van secundaire focus te verlenen.

Bovendien blijken de begrippenparen *gegeven/nieuw* en *topic/focus* te beperkt te zijn om de informatie-structuur van vraagstellingseenheden te beschrijven. Het laatstgenoemde paar zou bijvoorbeeld gedifferentieerd kunnen worden met zulke noties als *primaire* en *secundaire* focus. In het eerstgenoemde moet de categorie *gegeven* niet alleen genuanceerd worden met zulke onderscheidingen als *thematisch* en *lokaal* relevante gegevenheden (zie § 3.2.1). In de dimensie die aangeduid wordt met de categorie *nieuw* zouden bovendien niet alleen zulke onderscheidingen gehanteerd moeten worden als *unused* en *brandnew* (vgl. § 3.1.1). Er zouden ook noties ontwikkeld moeten worden om het soort projecties dat de vraagfocus maakt op levering van nieuwe informatie in de volgende beurt, adequaat te beschrijven.

Bij uitstek pragmatische noties als *gegeven* en *nieuw* of *topic* en *focus* zouden ook in die zin pragmatisch gemaakt moeten worden, door ze niet op te vatten als discrete, dichotome categorieën. Ze vormen inderdaad slechts de polen van continua die eerder als een glijdende schaal met non-discrete, gradueel te karakteriseren posities opgevat zou moeten worden.³⁶

3.3.4 pragmatische aspecten van de eerste zinsplaats van de constituent met het vraagwoord

In de beide vorige subparagrafen is beschreven hoe de constructie van de *clause* waarmee de vraagstellingseenheid van vraagwoord-vragen geformuleerd wordt, op twee niveaus regelmatige eigenschappen vertoont die samenhangen met de functie die dit soort uitingen vervult. In de eerste plaats blijken vraagwoord-vragen uit functioneel karakteriseerbare componenten te zijn samengesteld. En in de tweede plaats vertoont de informatie-structuur zowel een specifieke samenstelling als een karakteristiek patroon.

In deze subparagraaf wil ik nog een derde aspect van de constructie van de vraagstellingseenheid onderzoeken. Het gaat om een eigenschap die nauw samenhangt met de sequentiële eigenschappen van dit soort uitingen. Van de beginpositie van de vraagwoord-constituent en de projectie die daarin gedaan wordt op de levering van nieuwe

informatie in de volgende beurt, gaat een gespreksorganisatorisch bepaalde, structurele druk uit om de rest van de vraag-*clause* zo te construeren dat die volgende beurt zo dicht mogelijk aan de vraagwoord-constituent grenst. Het mechaniek van de interne organisatie van de beurt-opbouw eenheid grijpt op dit niveau in elkaar met een algemener principe van sequentiële organisatie, – het *contiguïteitsprincipe*.

Volgens het contiguïteitsprincipe oriënteren gespreksdeelnemers zich aan een voorkeur om dingen die bij elkaar horen ook op elkaar te laten volgen. De eenheid die in een *meer-eenheden* beurt de meeste gevolgen heeft voor de organisatie van de volgende beurt, komt daardoor bij voorkeur ook zo dicht mogelijk bij die volgende beurt te staan doordat ze tot laatste eenheid van de lopende beurt wordt gemaakt. En omgekeerd zou in de volgende beurt de eenheid waarvan het voorkomen juist verwacht kan worden op grond van de sequentiële implicativiteit van de laatste eenheid uit de vorige beurt, zover mogelijk vooraan geplaatst worden. De betreffende eenheid krijgt een positie die zo dicht mogelijk grenst aan die van de eenheid waarop ze betrekking neemt. (Vgl. Sacks 1987 en § 2.4.2)

Op basis van dit principe zou de vraagstellingseenheid in een meer-eenheden beurt dus bij voorkeur zover mogelijk achteraan in de beurt komen, terwijl het antwoord daarop in de daaropvolgende beurt juist zo veel mogelijk vooraan zou moeten komen, – wanneer er tenminste geen andere mechanismen werkzaam zijn³⁷.

Het eerste soort consequentie van het contiguïteitsprincipe – de vraagstellingseenheid komt bij voorkeur achteraan – is intussen meermaals geobserveerd in die gevallen waarin een topic-introductie-eenheid of een pre-formulering voorafgaat aan de vraagstellingseenheid (vgl. bijvoorbeeld (2) en (3a)).

Het tweede soort consequentie – de antwoord-eenheid van de volgende spreker komt bij voorkeur onmiddellijk na de vraagstellingseenheid – is bijvoorbeeld in het volgende fragment observeerbaar als een oriëntatie van de antwoorder. Vergelijk de regels 150-51. De vragensteller sluit zijn beurt nog niet af na de vraagstellingseenheid, maar levert zelf een kandidaat-antwoord (r.150). Toch toont de recipiënt zich aan het contiguïteitsprincipe te oriënteren doordat hij bijna onmiddellijk na het eerstmogelijke voltooiingspunt van de vraag-*clause* en nog tijdens het begin van de produktie van het kandidaat-antwoord met zijn antwoord begint (r.151).

(22)	(NJK/46)
146	B: het is- 't is natuurlijk e:h ·hhH
147	B: >'k weetnie dat bedacht: heeft, dat glas:,
148	B: om dat apart: te do↓en:
149	0,3
150	B: → wie heeft dat beda↑:cht: de ge [meen↑tes:
151	A: [jaAh da's
152	A: op 'n (gegemoment gemeent-) gegeven moment
153	A: door de gemeentes georganise°↑erd
154	0,2
155	B: o:h ↓jah

Sacks zou de produktie van een kandidaat-antwoord in dezelfde beurt als die waarin de vraagstellingseenheid voorkomt, een *second order validity* toekennen. Door zelf al een kandidaat-antwoord te leveren stelt de vragensteller het moment uit waarop de recipiënt gelegenheid krijgt om op de betreffende vraag te reageren. De vragensteller doet daarmee iets dat tegen het contiguïteitsprincipe lijkt in te gaan. Hij voegt materiaal toe tussen het voltooiingspunt van zijn vraag en de positie waarin de gesprekspartner met

zijn antwoord zou kunnen beginnen. Binnen de beurt zelf handhaaft de spreker echter de aangrenzendheid van vraag en antwoord. Uiteindelijk blijkt hij zich dus nog steeds te oriënteren op het contiguiteitsprincipe: “(...) *even when it does not work, you can see it working.*” (Sacks 1987, p.59 e.v.).

Het contiguiteitsprincipe is echter niet alleen werkzaam op het niveau van de rangschikking van de diverse soorten beurt-opbouweenheden van een meer-eenheden beurt. Ook binnen beurt-opbouweenheden die onder het bereik van het contiguiteitsprincipe vallen, lijkt de constructie van de betreffende eenheid door dat principe beïnvloed te worden. Het contiguiteitsprincipe legt beperkingen op aan de complexiteit en de lengte van de vraagstellingseenheid na de vraagfocus, – zowel wat betreft het aantal woorden waarmee de beide andere componenten gerealiseerd worden, als het soort woordgroepen waarmee die geformuleerd worden. Van de beginpositie van de vraagwoord-constituent en de projectie die daarin op de volgende beurt gedaan wordt, gaat een structurele druk uit om de rest van de vraag-*clause* zo te construeren dat die volgende beurt zo dicht mogelijk aan de vraagfocus grenst.

In mijn data zijn drie soorten aanwijzingen te vinden dat er in het ontwerp van de vraagstellingseenheid inderdaad sprake is van een oriëntatie op het contiguiteitsprincipe:

- (i) het gegeven dat vraagwoord-vragen 'elliptisch' door middel van de vraagwoord-constituent gerealiseerd kunnen worden;
- (ii) de observatie dat de recipiënt van een vraagwoord-vraag de positie na de vraagwoord-constituent soms behandelt als een plaats waar onderhandeld kan worden over beurtwisseling;
- (iii) het principe om het aanknopingspunt bij voorkeur als een gegeven entiteit te presenteren die met minimale middelen geformuleerd kan worden.

ad (i). In de tot nu besproken fragmenten zijn meerdere voorbeelden te vinden waaruit blijkt dat gespreksdeelnemers onder contextueel adequate condities een vraaghandeling tot stand kunnen brengen door middel van het uiten van enkel een vraagwoord-constituent, – vergelijk het volgende rijtje (de meest linkse nummers verwijzen naar het fragment waaruit de betreffende uiting komt):

(23)		elliptische vraagwoord-constituent vragen
<hr/>		
(2)	27	wat voor school?
(12)	210	wat dan?
(19)	5	wanneer ben je geboren <u>en waar?</u>

Het 'elliptische' constructie-patroon verleent dit type vragen een tweeledig soort zelfpositionerende kwaliteit (vgl. § 2.4.3): (a) als vraagwoord-vraag toont het zich als sequentie-initiërend; (b) in hun 'onvolledigheid' kenmerken zij zich als vervolg-uitingen waarin betrekking genomen wordt op informatie die in de onmiddellijk voorafgaande context geleverd werd.

Aanknopingspunt en relatie-aanduiding zijn contextueel te reconstrueren en reconstrueerbaar. De rest van de vraag-*clause* is formeel gezien tot nul gereduceerd. De positie na de vraagwoord-constituent is daarmee meestal ook het feitelijke voltooiingspunt van de betreffende beurt-opbouweenheid. De gesprekspartner krijgt gespreksorganisorisch de gelegenheid om de nieuwe informatie die in de vraagwoordfocus geprojecteerd wordt, in een positie te leveren die onmiddellijk grenst aan de constituent waarin die projectie wordt gedaan.

ad (ii). Uit (i) blijkt dat de plaats na een vraagwoord-constituent een positie kan zijn waarop een lopende beurt-opbouw eenheid potentieel voltooid is en waar onderhandelingen over sprekerwisseling relevant kunnen zijn (vgl. Sacks, Schegloff en Jefferson 1974). Dat betekent ook dat die plaats een positie is waar overlap met het begin van een volgende beurt niet onwaarschijnlijk is (vgl. Jefferson 1983b). Vergelijk de volgende fragmenten:

(24) (NL/9)

808	B:	ik ging naar de <u>habe</u> <u>es</u> °t [oe,
809	A:	[jah,
810		0,4
811	A:	<u>e</u> :h < > <u>welke</u> °was ↑ dat?
812		0,3
813	A:★	of <u>wa</u> ↑ ar? [e: [ongeveer?
814	B:→	[e: [:h
815		(.)
816	B:	't [<i>Cant<u>o</u>:rius</i>],

(25) (NL/10)

163	A:	<u>waar</u> kwame jullie toen te wone,
164	A:★	welke eh, (0,2)
165	A:	buurt onge ↑ °ve [er
166	B:→	[in de [<i>Steen</i>]straat,

(26) (LC/J)

98	A:	>wat > <u>d</u> oe je daar trouwens op de el tee es=
99	A:★	=wat (voor soort-) wat [voor <u>afdel</u> ↑ ing? =
100	B:→	[me ↑ taal

De oriëntatie op de positie na de vraagwoord-constituent als een punt waar de lopende beurt mogelijk compleet is, blijkt ook uit een voorbeeld als het onderstaande. Daarin geeft de gesprekspartner bijna onmiddellijk na het horen van de vraagwoord-constituent te kennen dat hij op dat moment al zou kunnen beginnen met een vervolg, - vergelijk de plaatsing van de pre-starter *nou* in regel 111:

(27) (NJK/32)

105	B:	(en) dan <u>w</u> acht ik tot 'n stuk of <u>z</u> es zeve heb,
106	B:	en dan <u>g</u> ooi ik die in (m'n) <u>t</u> as
107	B:	en da [n °breng 'k wel eve weg
108	A:	[jah,
109		0,2
110	A:★	hoe <u>v</u> aak e ↓ :h (.) (°eh) [gebeurt dat <u>d</u> an: ↑ eh
111	B:→	[NOU::
112		0,8
113	B:	°zo 'n <u>p</u> aar keer in 't <u>j</u> aar hoor:

Het vraagwoord - een lid van een beperkte en gesloten klasse waarvan de leden gemakkelijk herkenbaar zijn - en de specificering van de categorie-voorwaarde (*hoe vaak*,

r.110) leveren in de betreffende context samen kennelijk al voldoende informatie om aan een adequate voortzetting te kunnen leveren. Ook de aarzelingsignalen die de vragsteller in de vraagstellingseenheid na de vraagfocus produceert - vergelijk de *eh's* en de stilte in regel 110 -, zouden opgevat kunnen worden als aanwijzingen dat er in de betreffende positie onderhandeld wordt over het voltooid zijn van de beurt, *casu quo* de gepastheid van beurtwisseling.

Een recipiënt van een vraagwoord-vraag kan zich dus op de positie na die van de vraagwoord-constituent oriënteren als een plaats waarop beurt-completie en sprekerwisseling aan de orde kan zijn. Ook op dit niveau is er sprake van de invloed van het contiguitheidsprincipe. De recipiënt van een vraagwoord-vraag die nog 'onderweg' is, claimt de gelukke herkenning van het vraag-object door te laten zien dat hij al met het antwoord zou kunnen beginnen.³⁸

ad (iii). Het derde type aanwijzingen dat pleit voor het van kracht van zijn van het contiguitheidsprincipe op het niveau van de constructie van de vraagstellingseenheid, valt qua effect deels samen met de werking van de voorkeur om het aanknopingspunt als gegeven informatie te formuleren en begunstigt mogelijk zelfs de effectuering daarvan (vgl. § 3.1.1). Door de voorkeur voor een gegeven AP wordt niet alleen de omslachtige introductie van nieuwe informatie beperkt, maar kan het AP ook met minimale middelen gerealiseerd worden, - bijvoorbeeld door een enkel voornaamwoord of door middel van een definitieve naamwoordsgroep zonder verdere identificerende bepalingen (vgl. § 3.2.1)³⁹.

De opsomming in (28) maakt het niet onaannemelijk dat de meeste van de vraagwoord-vragen die tot nu toe in dit hoofdstuk besproken werden, een constructiepatroon hebben waarin de informatie die rechts van het vraagwoord geformuleerd wordt kenmerken van dit soort minimalisering vertoont. Situationeel of discursief gegeven - en daardoor gereduceerd formuleerbare - elementen heb ik gecursiveerd:

(28)	minimalisering rechts van het vraagwoord	
(2)	35	waar wer:kt <i>die</i> ?
	41	wat doet(t) <i>ie</i> <i>daar</i>
(3)	19	hoe <i>je die()</i> <i>veranderingen</i> zou willen type:rer?
(4)	816	hoe zie <i>je die:- dat algemeen belang</i>
	817	hoe konkretiseer <i>je dat</i> nou:
(7)	925	wanneer was <i>dat</i>
	936	[(weet je) ongeveer] wanneer <i>dat</i> wa:s
(8)	512	wat denkt u dat andere mense <i>daarvan</i> vinde:::
	551	wat vond <i>zij</i> <i>daarvan</i>
(13)	9	hoeveel huisvuil heeft u <i>hier</i> per week ongeveer.
(15)	630	wat zou idealiter: (1,0) e::h 't beroep e:h inhouwe?
	634	hoe zou je 't karakteriserer?
(18)	38	en (u) woont met: hoeveel mense <i>hier</i> ?
(20)	322	en wat wist u <i>toen</i> ?
(22)	150	wie heeft <i>dat</i> bedacht
(24)	811	welke was <i>dat</i> ?
(25)	163	waar kwamen <i>jullie toen</i> te wonen
(26)	98	wat doe <i>je daar</i> trouwens op <i>de el tee es</i>
(27)	110	hoe vaak e:h (eh) gebeurt <i>dat</i> dan:?

In al deze gevallen vertoont de constructie van de vraagstellingseenheid kenmerken van spaarzaamheid in de wijze waarop de rest van de vraag-*clause* na de vraagwoord-constituent geformuleerd wordt, – misschien zelfs niet alleen omdat het aanknopingspunt als een gegeven gespreksentiteit geformuleerd wordt, maar ook doordat de relatie-aanduiding vaak met minimale middelen onder woorden gebracht wordt. Ten gevolge van zo'n economisch gebruik van formuleringmogelijkheden wordt de afstand tussen de vraagwoord-constituent en het voltooiingspunt van de betreffende beurt-opbouw eenheid beperkt gehouden. De positie waarin de nieuwe informatie geleverd kan worden die de vraagwoordfocus projecteert, wordt daardoor zo dicht mogelijk naar de vraagfocus toe gehaald.

Er zijn dus verschillende soorten aanwijzingen dat gespreksdeelnemers zich ten aanzien van de constructie van vraagwoord-*clauses* op het contiguiteitsprincipe oriënteren. De vaste beginpositie van de vraagwoord-constituent en de projectie die daarin gedaan wordt op de levering van nieuwe informatie in de volgende beurt, oefenen samen een structurele druk uit om de constructie van de rest van de vraagwoord-*clause* te minimaliseren. Deze tendens versterkt de werking van de voorkeur voor de formulering van een gegeven aanknopingspunt. De afstand tussen de vraagwoord-constituent en de sequentiële positie waarin nieuwe informatie geleverd kan worden, kan daardoor zo beperkt mogelijk gehouden worden.

3.3.5 samenvatting: het ontwerp van de vraagstellingseenheid

In de samenstelling van vraagstellingseenheden die met een vraagwoord-*clause* gerealiseerd worden, kan een drietal functioneel karakteriseerbare componenten onderscheiden worden: de vraagfocus, de relatie-aanduiding en het aanknopingspunt. Het aanknopingspunt indexeert een relatie met de voorafgaande interactie en de wederzijds gedeelde informatiestand die in die context tot stand is gebracht. De vraagfocus verricht daarentegen juist een voorwaarts gerichte projectie op specificering van de informatie waarvan en 'waarover' daarin geabstraheerd wordt. Beide componenten samen brengen de zowel retro- als prospectieve verstrengeling tot uitdrukking waarvan de constructie van vraagstellingseenheden doordrenkt is. De relatie-aanduiding vormt de schakel waarmee de link gelegd wordt tussen beide soorten informatie.

Vraagstellingseenheden laten op het niveau van de informatie-structuur eveneens een specifiek, zichzelf verklarend ontwerp zien. De sequentie-initierende functie van de vraagstellingseenheid wordt niet alleen van meet af aan duidelijk gemaakt door de voorkeur voor vooropplaatsing van de vraagwoord-constituent. Vraagwoord-*clauses* laten een daarmee samenhangende, gemarkeerde structuur zien in de gegeven/nieuw-dimensie en op het niveau van de relevantie-structurering. De eerste zinsplaats van de vraagwoord-constituent trekt de primaire focus naar zich toe, terwijl de bijzondere status van die component ook in de gegeven/nieuw-dimensie een bijzondere ordening tot stand brengt, – zowel ten aanzien van de volgorde van gegeven en nieuwe informatie als wat betreft de samenstelling daarvan. Het bereik van de focus van de vraagstellingseenheid overschrijdt bovendien de grenzen van de *clause* doordat daarin een projectie gemaakt wordt op het soort component dat in de antwoord-beurt focus toegewezen kan worden.

De constructie van vraagstellingseenheden is sensitief ten aanzien van bepaalde voorwaarden voor een zo effectief mogelijk verloop op het niveau van de sequentiële organisatie. De vraagstellingseenheid vormt niet alleen bij voorkeur het sluitstuk van de *discourse unit* waarin in preliminaire beurten voorbereidend werk gedaan wordt, of

neemt de laatste positie in van de vraagbeurt waarin deels vergelijkbare activiteiten in voorafgaande beurt-opbouwseenheden afgehandeld worden. Onder invloed van het contiguiteitsprincipe is er ook sprake van een voorkeur voor minimalisering van de vraagstellingseenheid zelf. Vragenstellers lijken de formulering van de componenten die na de vraagfocus komen zoveel mogelijk te reduceren, – daarbij geholpen door de resultaten van het principe het topic van de vraagstellingseenheid bij voorkeur als een gegevenheid te formuleren.

Naast een grammaticaal en/of formeel-semantisch beschrijvingsniveau moet de constructie van uitingen ook op een pragmatisch niveau onderzocht worden. De analyse in de afgelopen paragraaf maakt echter ook duidelijk dat zo'n beschrijving zich niet kan beperken tot het aanwijzen van enkele operatoren waarmee de interactionele functie van uitingen tot stand gebracht zou worden. Aan het idee dat de functie van uitingen op te maken zou zijn aan een beperkte klasse van indicatoren van de illocutieve functie, ligt een zeer oppervlakkige notie ten grondslag van de wijze waarop taal in interacties interpreteerbaar gemaakt wordt. De sequentiële inbedding en de constructie van uitingen leveren samen en in hun geheel een consistente verzameling van aanwijzingen ten aanzien van de methoden die gespreksdeelnemers hanteren om hun uitingen tot interpreteerbare objecten te maken. Het ontwerp van een uiting wordt op alle niveaus geleid door overwegingen ten aanzien van de interactionele en sequentiële functie die die uiting moet vervullen.

3.4 de constructie van vragen en de interactionele organisatie van kennis

3.4.0 inleiding

Alleen wanneer woorden of woordgroepen geïsoleerd van gebruikssituaties onderzocht worden, is het mogelijk om er een soort context-overstijgende, neutrale en algemene betekenis aan toe te kennen. Wanneer ze gebruikt worden als (onderdeel van) uitingen in een bepaalde context, dan kan een abstractie als de 'puur' lexicale betekenis alleen als artefact losgemaakt worden van de kennis van de wereld die de interpretator daarmee associeert.

Kennis die geen deel uitmaakt van dat wat als de letterlijke betekenis van woorden en zinnen wordt beschouwd, wordt wel aangeduid als *episodische*, *encyclopedische* of *achtergrond*-kennis. Vragen zijn bij uitstek geschikt om aan de hand van niet-experimenteel materiaal te onderzoeken hoe gespreksdeelnemers zelf met achtergrondinformatie omgaan. Een vragensteller moet de informatie die hij probeert uit te lokken, identificeren met behulp van de kennis waarover hij al beschikt en hij moet die kennis in zo'n vorm gieten dat aangesloten wordt bij de kennis waarvan hij vermoedt dat zijn gesprekspartner die heeft.

Op dat probleem – hoe achtergrondkennis in vragen georganiseerd is of wordt –, wil ik in deze paragraaf ingaan. Vaak wordt aangenomen dat achtergrondkennis op conventionele wijze georganiseerd zou zijn in prototypisch gestructureerde kennispakketten. Gangbare noties zijn *frame* (Minsky 1975), *script* (Schank & Abelson 1977), *Handlungssystem* (Ehlich & Rehbein 1972a/b), *scenario* (Sanford & Garrod 1981) en *schema* (Tannen & Wallat).⁴⁰ Zonder te willen aanvechten dat gespreksdeelnemers zich inderdaad op zulke gestandaardiseerde vormen van kennis oriënteren, wil ik hier vooral aannemelijk maken dat zulke kennisstructuren in hoge mate in het gesprek zelf tot stand gebracht worden (vgl. met name Suchman 1987). Met name de aanname dat achter-

grondkennis op een manier geordend zou zijn die onafhankelijk is van de interacties waarin die informatie gebruikt wordt, zal ter discussie gesteld worden.

Ik zal eerst de schema-achtige benadering van achtergrondkennis kort karakteriseren (§ 3.4.1). Vervolgens zal ik een aantal observaties doen die het niet onaannemelijk maken dat vragenstellers gebruik maken van kennis-schema's (§ 3.4.2). Tenslotte wil ik die these iets nuanceren door aan de hand van een voorbeeld te laten zien dat informatie ook steeds weer opnieuw op een situatiespecifieke manier interactioneel georganiseerd wordt (§ 3.4.3).

3.4.1 kennis-schema's

Het schema-idee op zich is simpel en lijkt intuïtief ook aannemelijk: informatie over de wereld zou in het geheugen niet ongeordend en fragmentarisch gerepresenteerd zijn, maar in hoge mate gestructureerd in de vorm van verschillende soorten kennis-schema's. De knopen in zulke schema's vormen *slots* die situatie-afhankelijk een bepaalde waarde toegewezen krijgen. Omgekeerd activeert de instantiëring van een bepaalde schema-positie onvermijdelijk relevante aspecten van het hele schema. Zolang niet het tegendeel gebleken is, worden voor die posities default-waarden aangenomen.

Volgens Fillmore (1976:25) zouden mensen

- (i) in hun geheugen over een uitgebreid repertoire van schemata beschikken waarmee ervaringen gestructureerd, geassocieerd en geïnterpreteerd kunnen worden;
- (ii) op uiteenlopende manieren toegang kunnen krijgen tot zulke schemata; en
- (iii) over verschillende procedures beschikken om daar operaties op uit te voeren.

Taal speelt een essentiële rol op elk van deze niveaus. Bepaalde woorden, constructies of grammaticale opties zouden geassocieerd zijn met bepaalde schema's. Een passende talige vorm kan een schema activeren dat op haar beurt verder linguïstisch materiaal beschikbaar maakt dat met dat schema geassocieerd is. De manieren waarop schema's gekoppeld worden aan talig materiaal vormen daarom – nog steeds volgens Fillmore – een essentieel onderdeel van het taalsysteem. Een theorie van taalgebruik zou dan ook de methoden moeten beschrijven waarmee de interpretator van een tekst een gedetailleerd model van die tekst construeert (vgl. ook Fillmore 1982). Zo'n theorie moet onder andere beschrijven hoe lexicale items en de grammaticale relaties waarin die gecombineerd worden, dit constructieproces beperken, evenals hoe afzonderlijke lexicale items

“can bring along with them fairly large pre-packaged complex frames” (Fillmore 1976, p.29).

Ook in de modellen die in de cognitieve psychologie geconstrueerd worden om vraag/antwoord-processen te beschrijven en op de computer te simuleren, wordt er meestal op de een of andere manier van uitgegaan dat kennis prototypisch gestructureerd in geheugens opgeslagen is. Graesser & Franklin beschrijven de ordening van informatie over een gespecialiseerd domein – zoals een productieproces – bijvoorbeeld in een 'causaal netwerk' van onderling gerelateerde gebeurtenissen en toestanden (vgl. Schank & Abelson 1977). Een *hoe*-vraag zou in zo'n model beantwoord kunnen worden door vanuit de ingangssituatie die in de vraag gethematiseerd wordt, die verbindinglijnen langs te lopen waardoor de gebeurtenissen en toestanden gelokaliseerd worden die de bevrage toestand tot gevolg hebben. Een domein als dat waarop aardrijkskundige informatie van toepassing is, zou daarentegen via inclusierelaties in lokale netwerken geordend zijn. De vraag *waar* een bepaalde plaats is, zou dan beantwoord kunnen worden door bovengeordende knopen te identificeren die met de

ingangsknoop verbonden zijn via 'bevindt-zich-in' links. (Graesser & Franklin 1990; zie ook Lehnert 1978).

Met en door middel van een vraag opent een vragensteller als het ware een vooraf gestructureerd gegevensbestand dat onafhankelijk van de betreffende interactie voorhanden zou zijn. De enige problemen die een vragensteller op moet lossen, zijn het vinden van de juiste ingang en het geven van aanwijzingen die voldoende precies zijn om te kunnen bepalen wat voor soort relaties er met de rest van de informatie in het geactiveerde bestand gelegd mogen worden.

Kennis-schema's zouden niet alleen waarnemingen structureren, een efficiënte verwerking van informatie mogelijk maken, of de formatie van hypothesen of verwachtingen toelaten. Ze zouden ook een centrale voorwaarde voor talige communicatie vormen: omdat zulke schema's conventioneel zijn - dat wil zeggen, gedeeld worden door de leden van een communicatieve gemeenschap -, lijken gespreksdeelnemers er vanuit te kunnen en moeten gaan dat achtergrondkennis op zijn minst op zo'n manier gedeeld wordt dat er sprake is van een werkbare mate van overlap of functionele equivalentie.

Het idee om de organisatie van achtergrondkennis in de vorm van gestructureerde gegevensbestanden te analyseren, is onder andere bekritiseerd door gespreksanalytici als Brown & Yule of een pragmaticus als Levinson.

Een bezwaar dat in Brown & Yule's bespreking van de verschillende soorten 'metaforen' voor kennis-schema's steeds terugkomt, is de vraag waarom het nog nodig zou zijn om informatie expliciet te formuleren wanneer de leden van een cultuur al daarover zouden beschikken. Andere kritiekpunten zijn problemen zoals hoe schema's geselecteerd worden; hoe ze geïntegreerd worden met andere, gelijktijdig actieve schema's; hoe een bepaald schema tot het lokaal dominante kader gepromoveerd wordt, *casu quo* hoe een hiërarchie tussen alle geactiveerde schema's tot stand wordt gebracht. En - *last but not least* - hoe en in welke mate de informatie die met elk schema geassocieerd is, slechts partieel en voorzover nodig geactiveerd wordt. Gespreksdeelnemers zouden anders met hoeveelheden informatie moeten werken die de capaciteit van zoiets als het *werkgeheugen* ver te boven lijkt te gaan. Brown & Yule laten zien dat dit soort problemen onvermijdelijk opduikt wanneer niet van eenvoudige verzonden voorbeelden van hoogstens twee zinnen uitgegaan wordt, maar van - gewoonlijk veel complexere - natuurlijke teksten (Brown & Yule 1983, p.236-56; vgl. ook Den Uyl & Van Oostendorp 1980).

Maar terwijl Brown & Yule erkennen dat het zeer wel mogelijk is dat achtergrondkennis in het geheugen georganiseerd en opgeslagen wordt in vaste schemata - weliswaar samen met andere, meer flexibele schema-organiserende principes -, formuleert Levinson een meer principieel methodologisch bezwaar. Volgens hem is een inherent risico van *frame*-achtige concepten dat er in de analyse een beroep wordt gedaan op impliciete aspecten van contexten voordat de expliciete aspecten van de context adequaat onderzocht zijn (1983, p.281). De gelijkschakeling van context en stereotype organisatievormen van achtergrondkennis zou onderzoekers als het ware verleiden om contexten die in de interactie zelf geconstitueerd worden, te verwaarlozen ten gunste van een context-onafhankelijk interpretatief kader (zie Mazeland 1986a/b).

3.4.2 kennis-schema's en gesprekken

Een eerste beschouwing van de wijze waarop vragen in gesprekken gesteld worden, maakt het idee dat daarin uitgegaan wordt van bepaalde vormen van standaardisering van achtergrondkennis, niet onaannemelijk.

In de eerste plaats lijken gespreksdeelnemers bepaalde soorten informatie niet toevallig te associëren met bepaalde typen gespreksentiteiten. Zoiets onschuldigs als het vragen naar waar de vader van de gesprekspartner werkt (r.34-35 in fragment (2)), blijkt veel minder meer vanzelfsprekend te zijn geweest dan dat op het eerste gezicht leek. Vergelijk bijvoorbeeld de vraag die kort daarna gesteld wordt. Daarin informeert de interviewer óf de moeder van zijn gesprekspartner ook 'werkt' (r.60-61):

(2)		(LC/j) [detail]
34	A: →	·hh en je ↑ <u>va</u> :der,
35	A:	waar <u>w</u> er↑:kt ↑die (...)
60	A: →	en je <u>mo</u> eder,
61	A:	<u>w</u> erkt die ↓ook

Na het gesprek op de moeder van zijn gesprekspartner gebracht te hebben, toetst de vragensteller eerst door middel van een *ja/nee*-vraag of de betreffende persoon überhaupt werkt. Toen het even eerder over diens vader ging, vroeg hij daarentegen onmiddellijk iets over het werk van die persoon. Terwijl de vragensteller er bij de ene gespreksentiteit bij voorbaat van uitgaat dat deze onproblematisch gespecificeerd kan worden voor een bepaalde relatie, controleert hij ten aanzien van een gespreksentiteit die met een complementaire categorie beschreven wordt of die eigenschap wel op de actuele representant van die categorie van toepassing is.

Dezelfde vragensteller vertoont een geheel ander soort vraaggedrag ten aanzien van gespreksentiteiten die door middel van complementaire leden uit hetzelfde categorieën-paar geformuleerd worden (*moeder*, respectievelijk *vader*). De categorie in termen waarvan de vragensteller de respectievelijke aanknopingspunt-entiteit formuleert (vgl. § 3.1.3), lijkt van belang te zijn voor het soort relatie-aanduiding dat er over uitgesproken wordt.

Zonder dat de vragensteller de personen kent die hij als *vader* en *moeder* van zijn gesprekspartner beschrijft, heeft hij kennelijk toch verwachtingen ten aanzien van de verdeling van bepaalde eigenschappen over de representanten van die categorieën. De spreker behandelt de eigenschap *werk-hebben* als een categorie-gebonden eigenschap (vgl. Sacks 1972b). Hij associeert die vanzelfsprekender met een vertegenwoordiger van de categorie *vader* dan met een individu dat als *moeder* getypeerd wordt, - mogelijk omdat de eerste categorisering in een traditioneel gezinsmodel impliceert dat de categorieën *man* en *kostwinner* van toepassing zijn, terwijl de tweede met zich mee brengt dat van de betreffende persoon lidmaatschapsanalyses als *vrouw* en *huisvrouw* gemaakt worden. De vragensteller relateert vertegenwoordigers van de eerste set categorieën kennelijk vanzelfsprekender aan de eigenschap *werk-hebben* dan representanten van de tweede.

De eigenschap waarvoor de vragensteller in de eerste vraagbeurt van (2) het aanknopingspunt in de relatie-aanduiding specificeert, wordt door middel van een cultuurspecifieke, categorie-gebonden ordening van informatie geassocieerd met de entiteit waarnaar in het AP verwezen wordt. Zolang er geen verdere voorzieningen getroffen worden, lijkt een vragensteller te tonen ervan uit te gaan zich aan een bepaalde, redelijkerwijs verwachtbare ordening van informatie te oriënteren wanneer hij in de RA een bepaalde eigenschap aan de AP-entiteit toekent. Door een bepaalde *tekstlink* te leggen lijkt hij het van kracht zijn van een daardoor geactiveerde *kennislink* te vooronderstellen (vgl. Fillmore 1982, p.261). Hij presenteert de relatie die in de RA-component ten opzichte van het aanknopingspunt geformuleerd wordt, als een methodische, sociolo-

gisch redelijke ordening van de informatie die vanuit de AP-entiteit georganiseerd kan worden.

Gespreksdeelnemers tonen niet alleen ten aanzien van het soort APs ten opzichte waarvan zij een vraag stellen, aan te nemen dat er tussen de AP-entiteit en de relatie die wordt uitgedrukt in de RA sprake is van een specifieke, eventueel conventionele kennislink. Bepaalde teksteigenschappen zijn ook alleen begrijpelijk wanneer ze tegen de achtergrond van zulke kennislinks geanalyseerd worden.

Vergelijk een vraag als die in regel 163 van onderstaande fragment:

(29)	(NL/10)
157	A: eve kijke <je ging:- (0,4) <u>tweeën</u> zestig
158	A:★ >dus met [<u>vier</u> jaar, [<u>verhu</u> isden
159	B: [<u>°twee</u> enzestig (j [ah)
160	A: jullie naar Amster↓dam:=
161	B: =°ja,
162	0,2
163	A:→ <u>waar</u> kwame jullie toen te wone,

De samenhang tussen AP en RA wordt in dit fragment in een pre-sequentie voorbereid (r.157-161). Daarin spreekt de vragensteller zijn gesprekspartner eerst aan met *je* en vervolgens met *jullie* (vgl. *je ging-* in r.157, resp. *verhuisden jullie* in r.158/60). De correctie van het getal van het voornaamwoord waarmee naar de gesprekspartner gewezen wordt, lijkt alleen verklaard te kunnen worden in een reconstructie waarin gebruik wordt gemaakt van gestandaardiseerde vormen van achtergrondinformatie.

In de pre-sequentie beschrijft de vragensteller eerst een situatie uit de biografie van zijn gesprekspartner (*tweeën*zestig ... *verhuisden jullie naar Amsterdam*, r.157/60) en verwijst in zijn volgende beurt door middel van het AP *toen* naar die situatie als het vraagdomein (r.163). Hij hanteert daarbij onder andere de volgende methoden om een relatie te leggen tussen de situatie die in de pre-sequentie beschreven wordt en die welke in de daaropvolgende vraag tot vraagdomein gemaakt wordt:

- De volgorde van uitingen geeft een rangschikking aan van de gebeurtenissen die daarin beschreven worden. Deze verlopen daaraan parallel in een chronologisch geordende reeks waarin *verhuizen* temporeel voorafgaat aan *ergens te wonen komen* (vgl. Labov 1972a).

- De spreker behandelt de gebeurtenissen *verhuizen* (r.158) en *ergens (te) wonen (komen)* (r.163) bovendien als onderling relateerbaar in een specifiek kennis-schema. Tussen pre- en kern-sequentie wordt thematische continuïteit tot stand gebracht door de gebeurtenis die in de vraag beschreven wordt te presenteren als het resultaat van de activiteit die in de pre-sequentie geïntroduceerd werd⁴¹. De vragensteller toont de gebeurtenis die in de relatie-aanduiding van zijn vraag beschreven wordt, als temporeel volgend op en handelingslogisch voortkomend uit de activiteit waarnaar hij in het AP verwijst.

- Uit de correctie van *je* in *jullie* is af te leiden dat de spreker *verhuizen* als een beschrijving van een activiteit ziet, die restricties legt op de categorie die ermee verbonden wordt in de *agens*-positie. De vragensteller oriënteert zich aan een *stage-of-life* identificatie-systeem van personen waarin individuen op de leeftijd van *vier jaar* geacht worden niet afzonderlijk te verhuizen (vgl. r.158). Wel als lid van een team waarin dat individu samen met bepaalde andere personen gegroepeerd wordt tot een exemplaar van de categorie 'gezin'. (Vgl. Sacks 1972a/b)

De plurale categorisering van de gesprekspartner zou dus verantwoord kunnen worden door die te reconstrueren als het resultaat van een categorie-gebonden *member-set*-inferentie. De recipiënt wordt aangesproken als lid van een bepaald team doordat pas in die hoedanigheid een activiteit met hem geassocieerd kan worden die in de beschreven omstandigheden niet op het individu van toepassing kan zijn.

Door in de formulering van de daaropvolgende vraag de recipiënt aan te blijven spreken als lid van dat team en de daarmee geactiveerde sociologische redeneringen te handhaven, wordt de relatie-aanduiding in *waar kwamen jullie toen te wone* expliciet getoond als samenhangend met de situatie waaraan in het AP gerefereerd wordt.

De relatie-aanduiding is tekstueel relateerbaar aan het aanknopingspunt en formeel daarvan afhankelijk tot in de details van formulering. De spreker laat zien kennislinks te leggen waardoor een aantal handelingen en gebeurtenissen volgens een bepaald scenario temporeel, causaal en relationeel met elkaar in verband gebracht en geordend wordt. Het type van die handelingen en gebeurtenissen stelt beperkingen aan het soort argumenten waarmee de beschrijvingen daarvan tekstueel gecombineerd worden. De lexicale keuzes constitueren en weerspiegelen de conceptuele samenhang die de vragensteller tussen aanknopingspunt en relatie-aanduiding legt en/of waar hij van uit lijkt te gaan.

In de tweede plaats suggereert niet alleen de vanzelfsprekende combineerbaarheid van bepaalde soorten informatie in het AP en de RA dat vragenstellers gebruik maken van gestandaardiseerde organisatievormen van achtergrondkennis. In de combinatie van een bepaald soort aanknopingspunt met een specifiek type relatie-aanduiding lijkt een vragensteller inderdaad een soort kennis-schema te activeren waarin de positie van de bevraagde informatie gelokaliseerd wordt. Vergelijk een fragment als het volgende:

(30)	(NL/9)
803	A: ★ nou <u>toen</u> je:eh< >van de <u>lagere</u> school afkwam,
804	A: → wat- ↑wat ging je toen °do↑en:
805	(.)
806	A: °of <u>waar</u> ging je naar ↑toe
807	0,2
808	B: ik ging naar de <u>habees</u> es °t [oe,
809	A: jah,

In het vooraf van de vraagstellingseenheid beschrijft de vragensteller een bepaalde situatie door deze te karakteriseren als een overgang tussen institutioneel karakteriseerbare fases uit de biografie van de gesprekspartner. Hij legt tussen de uitgangssituatie en de bevraagde situatie een relatie door deze te beschrijven in termen van het gefaseerd doorlopen van een bepaald soort op elkaar aansluitende instellingen (*afkomst van, c.q. lagere school*). De vragensteller behandelt die situaties als elementen van een deels chronologisch geordende reeks. Hij laat zien ervan uit te gaan dat de informatie in verband met de schoolcarrière van zijn gesprekspartner op gestandaardiseerde wijze geordend kan worden als een soort 'schaal' (vgl. Ward & Hirschberg 1985).

Sommige van de elementen van de verzameling van schooltypes worden temporeel ten opzichte van elkaar gerangschikt. Op die manier lokaliseert de vragensteller de posities die bepaalde deelverzamelingen van schooltypes ten opzichte van elkaar innemen. Elementen die dezelfde voorganger kunnen hebben - ten opzichte van de lagere school waren dat toendertijd bijvoorbeeld {lts, mulo, hbs} -, zijn op die schaal weliswaar onderling ongeordend, maar zijn wel positioneel lokaliseerbaar door ze te relateren aan die

voorganger. De vragensteller bakent de deelverzameling van elementen af die de positie ($ap+1$) kunnen innemen en vraagt aan zijn gesprekspartner welk element van die deelverzameling in zijn biografie die positie inneemt:

(31) — partiële chronologische ordening —>

$$\begin{array}{l} \dots, \text{lagere school, } \{ \text{Its} \}, \dots \\ \quad \quad \quad \quad \quad \quad \{ \text{mulo} \} \\ \quad \quad \quad \quad \quad \quad \{ \text{hbs} \} \\ \quad \quad \quad \quad \quad \quad \{ \dots \} \end{array}$$

De vragensteller beschrijft in de topic-introductie-eenheid een onderdeel van het schoolloopbaan-scenario. Hij laat zo zien van een kennis-structurering uit te gaan waarin bepaalde fases uit het leven van zijn gesprekspartner op een voorspelbare wijze op elkaar volgen juist doordat die fases in een institutioneel gestandaardiseerde chronologie geordend worden. Met behulp daarvan daarvan lokaliseert hij een bepaalde positie in de biografie van zijn gesprekspartner in termen van een overgang tussen een vorige en een volgende fase van het scenario in termen waarvan de relatie tussen AP- en VF-informatie geformuleerd wordt. AP- en VF-informatie worden in de RA met elkaar in verband gebracht door ze te presenteren als elementen die onder het bereik van dezelfde ordeningsrelatie vallen. Ze lijken behandeld te worden als waarde, respectievelijk posities in een bepaalde instantiëring van een kennis-schema.

Kortom, vragenstellers brengen niet alleen de informatie die in het aanknopingspunt en de relatie-aanduiding geformuleerd wordt, met elkaar in verband op grond van gestandaardiseerde vormen van kennisorganisatie. In de combinatie van aanknopingspunt en relatie-aanduiding lijkt ook een kennis-schema geactiveerd te worden met behulp waarvan de bevraagde informatie positioneel gelokaliseerd kan worden.

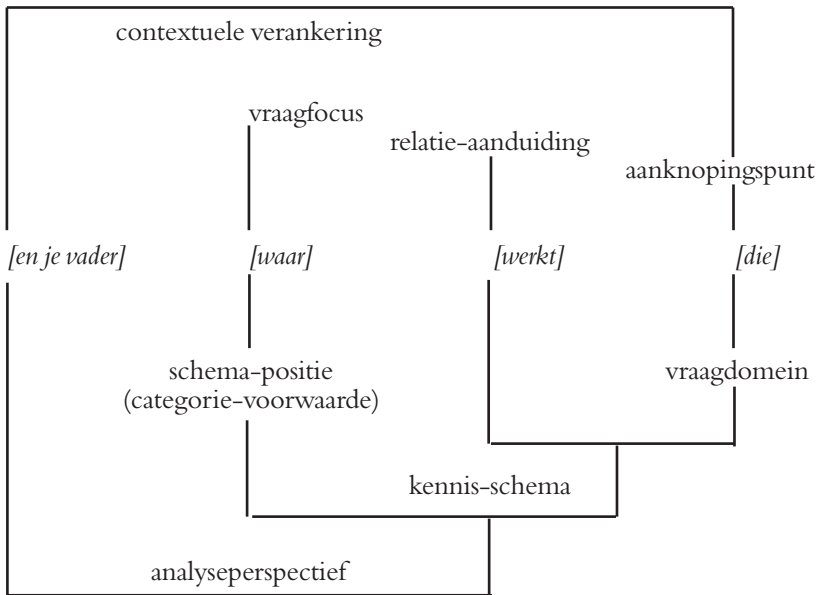
Bovendien lijken de in de vorige paragraaf onderscheiden, functioneel gekarakteriseerde componenten waarmee vraagstellingseenheden geconstrueerd worden, elk een specifieke bijdrage te leveren aan de wijze waarop achtergrondkennis geactiveerd wordt. In het aanknopingspunt geeft een vragensteller zowel het vraagdomein als het aanknopingspunt van zijn queeste aan. En in de combinatie van aanknopingspunt en relatie-aanduiding lijkt hij een kennis-schema te activeren met behulp waarvan de positie gelokaliseerd kan worden van de informatie waarvan en 'waarover' in de vraagfocus geabstraheerd wordt.

De constructie van vraagwoord-clauses zoals die eerder in figuur (2) geschetst werd (vgl. § 3.3.2), zou daarom schematisch als volgt gerelateerd kunnen worden aan de wijze waarop daarin kennis georganiseerd wordt (zie figuur (3) op de volgende pagina).

In de onderste helft van figuur (3) wordt geschetst hoe de componenten van de vraagstellingseenheid geassocieerd zouden kunnen zijn met achtergrondkennis wanneer naïef uitgegaan zou worden van het schema-concept zoals dat hiervoor besproken is. De relatie-aanduiding activeert ten opzichte van het AP een bepaald kennis-schema. In het geval van de vraag uit fragment (2) fungeert dat schema als een soort index voor episodische informatie die te maken heeft met het *werk* van de gespreksentiteit waarnaar in het aanknopingspunt verwezen wordt, - hier dus de vader van de aangesprokene. Doordat de vragensteller in de categorie-voorwaarde van de vraagwoord-constituent bovendien een bepaald soort *positie* in dat schema expliciet maakt, geeft hij de plaats aan die de informatie waarin hij geïnteresseerd is, inneemt in dat kennis-schema.

De term *analyseperspectief* zal ik onder andere gebruiken om die condities aan te geven die de selectie van een bepaald kennis-schema beïnvloeden (vgl. met name § 4.1). Het

figuur 3: kennisorganisatie en de constructie van de vraagstellingseenheid

gaat met name om contextueel en situationeel bepaalde restricties. Wanneer er bijvoorbeeld in de onmiddellijke context van de vraag uit fragment (2) gesproken zou zijn over forenzen, zou in het antwoord informatie over de stad waar de vader van de informant werkt, relevanter en passender geweest zijn. Het feit dat de antwoorder ervoor kiest om informatie te leveren over het soort instelling waarbij zijn vader werkt – en bijvoorbeeld niet een straat- of buurtnaam noemt –, wordt bovendien mede bepaald door zoiets globaals als het doel van het soort gesprek waarin hij verwickeld is, – ik zal daar in § 4.1 eveneens nog verder op ingaan.

In en door middel van de relatie-aanduiding lijken bepaalde gestandaardiseerde vormen van kennisorganisatie lokaal relevant gemaakt te worden. In het RA activeert een vragensteller een bepaald kennis-schema waarin een eigenschap of relatie ten opzichte van het AP wordt aangegeven. De formulering van het AP is deel van dat schema. Tegelijk bepaalt het vraagdomein dat in het AP aangegeven is, ten dele om wat voor en welke instantiëring van dat kennis-schema het in het betreffende geval gaat.

Wanneer een vragensteller dat niet anderszins controleert, gaat hij er bovendien van uit dat het door hem gehanteerde kennis-schema eveneens geldt voor en gedeeld wordt door de gesprekspartner. Zolang er geen aanwijzingen van het tegendeel zijn, lijken vragenstellers te veronderstellen dat hun gesprekspartner zijn kennis op een vergelijkbare wijze organiseert. Er wordt reciprociteit van perspectief tot stand gebracht en aangenomen (vergelijk onder andere Schütz 1971, Cicourel 1973, Van der Geest 1975 en Koerfer 1978).

De manier waarop de vraag-*clause* functioneel geconstrueerd en sequentieel ingebed wordt, zou dus vanuit een *frame*-achtige benadering aanwijzingen leveren over het soort kennis-schema dat de vragensteller gebruikt om informatie te identificeren. De spreker

lijkt ervan uit te gaan dat de kennis waarover zijn gesprekspartner beschikt, op een stereotiepe manier gestructureerd is en dat die kennis daarom toegankelijk gemaakt kan worden door posities te lokaliseren in gemeenschappelijk voorhanden kennis-schema's. Ik wil die aanname voorlopig als claim (32) formuleren:

- (32) door tussen de AP-entiteit X en de informatie Y waarover in de vraagfocus geabstraheerd wordt, een ordeningsrelatie R te formuleren, impliceert een vragensteller dat er tussen X en Y een kennislink is zo dat $Y \text{ R } X$, waarbij R een kennis-schema is.

3.4.3 het situatie-gebonden karakter van kennisorganisatie

Aan de argumenten die in de vorige subparagraaf opgesomd werden ten aanzien van de plausibiliteit van de analyse van interpretatie-processen in termen van het gebruik van wederzijds gedeelde kennis-schema's zou er nog minstens één toegevoegd kunnen worden. Een beschrijving waarbij noties als script of schema te hulp geroepen worden, lijkt namelijk ook het voordeel te hebben dat er misverstanden mee verklaard kunnen worden.

Vergelijk fragment (33). Daarin vraagt een interviewer zijn gesprekspartner *waar in Amsterdam [hij geboren is]* (r.19, respectievelijk r.12-15). Uiteindelijk wijzigt hij die vraag echter tot een vraag naar waar toen *gewoond* werd (r.48). De vragensteller realiseert zich dan pas dat de interactie die zich naar aanleiding van de eerste vraag ontsponnen heeft, op een aanname gebaseerd is die in dit concrete geval niet van toepassing is. Beide partijen hebben tot op dat moment op volstrekt consistente en redelijke wijze langs elkaar heen gepraat:

(33)	(NL/9)
12	B: (nou), ik ben in e:h (.) <u>vieren</u> vijftig ge [bore,
13	A: (m.)
14	0,8
15	B:★ in <u>Amsterdam</u> (°hier),
16	0,6
17	A: (°m:)
18	(.)
19	A:-> en: e:↓:hm< >(°e-) <u>waar</u> in <u>Amsterdam</u> , (°of eh)
20	0,3
21	B: nou <u>ik</u> heb <u>geen</u> idee (°r)van waar ik eh-
22	0,4
23	B: <u>geboren</u> ben.
24	0,2
25	A: bij <u>noord</u> <u>zuid</u> °e::h°°
26	0,3
27	B: nou ik <u>denk</u> <u>o</u> ost
28	0,2
29	A: <u>oos</u> [t.
30	B: [maar ik <u>weet</u> niet precies,
31	B: ·hhh [h [(°>'k ben nie zo eHh:!)
32	A: [hoezo: [↑ehm-
33	(.)

- 34 B: nou, ik- heb ik gewo_on gee [n (idee ↑van,)
 35 A: [nee ↑:
 36 (.)
 37 A: weet je ook niet of ze dat:< >thuis: eh zeiden
 38 A: of zo [:
 39 B: [nee, ik ben wel naar 'n ziekenhuis: eh-
 40 (.)
 41 A: (hn ↑:g)
 42 (.)
 43 B: geweest [maar-, (0,3) welk weet ik (° nog niet.)
 44 A: [m.:
 45 (.)
 46 A: (nee °↑:h)
 47 0,5
 48 A: -> oh nee maar waar woonden jullie.=
 49 A: =(°het- (.) de:-) [>daar gaat 't dus °<voo:-
 50 B: [°in oost.:
 51 0,4
 52 A: ja ↑:°↓ah.

De vraag *waar in Amsterdam* (r.19) - die de informant blijkens zijn reactie in regel 21-23 hoort als een vraag naar waar hij in Amsterdam geboren is - wordt achteraf gezien in eerste instantie niet beantwoord doordat de interviewer van een ander soort scenario van blijde gebeurtenissen uitgaat dan voor de informant het geval blijkt te zijn. Pas wanneer de herstel pogingen van de interviewer ertoe leiden dat zijn gesprekspartner vertelt *naar een ziekenhuis geweest* te zijn (r.39-43), realiseert de vragensteller zich dat hij van de foutieve aanname uitgegaan is dat zijn informant thuis geboren zou zijn. Dienovereenkomstig corrigeert hij vervolgens de relatie-aanduiding van zijn oorspronkelijke vraag door *geboren* te vervangen door *woonden* (r.48) en krijgt nu onmiddellijk de gewenste informatie (r.50).⁴²

Het misverstand in (33) lijkt op adequate wijze beschreven te kunnen worden in termen van incompatibiliteit van de geactiveerde scenario's⁴³. De vragensteller zou aanvankelijk uit zijn gegaan van het - in de Nederlandse kraamcultuur inderdaad gangbaardere - scenario waarin thuis bevallen wordt. De recipiënt zou daar juist niet van uitgegaan zijn, - misschien omdat die interpretatie geblokkeerd wordt doordat hij weet in een ziekenhuis geboren te zijn. Het actief zijn van twee verschillende scenario's verklaart dan waarom beide gespreksdeelnemers naar de waarde van verschillende types lokaties zoeken. Schematisch zou dat als volgt weergegeven kunnen worden, wanneer de lokatie waar de respondent geboren is, afgekort wordt tot L_g , het ziekenhuis waarin hij in feite geboren is tot L_z en L_w staat voor de plek waar zijn ouders toen woonden. De interviewer lijkt op basis van verwachtingen gegenereerd in het standaard-kraamscenario te hebben aangenomen dat de situatie die beschreven wordt in (34a) ook van toepassing is op de biografie van zijn gesprekspartner. Op basis van die aanname zou een vraag naar de geboortelokatie ook pas als een vraag naar de woonlokatie bedoeld kunnen zijn. Het woonscenario en het kraamscenario zouden elkaar dan in die positie overlappen en indexeren zo dezelfde episodische informatie. De informant zou daarentegen weten dat in zijn biografie (34b) het geval is:

- (34) (a) [$L_g = L_w$] (standaard kraamsценario)
 (b) [$L_g = L_z$] (ziekenhuis kraamsценario)
 (c) [$L_g \neq L_w$]

De concrete omstandigheden van de geboorte van de informant komen niet overeen met de prototypische verwachtingen waarvan de interviewer in de oorspronkelijke formulering van zijn vraag lijkt te zijn uitgegaan (vgl. 34c). Een omstandigheid die de *repair* bovendien bemoeilijkt, is het gegeven dat de informant ook niet weet in *welk* ziekenhuis hij geboren is.

Kortom, een beschrijving in termen van incompatibiliteit van de scenario's waarvan de gespreksdeelnemers uit lijken te gaan, biedt een efficiënt instrumentarium om het misverstand in (34) te beschrijven. De analyse lijkt op het eerste gezicht heel plausibel. Bij nadere beschouwing blijkt er echter op zijn minst een fundamenteel probleem te zijn dat te maken heeft met de methodologische onvoorzichtigheid waarvoor Levinson in verband met *frame*-achtige concepten waarschuwt (vgl. § 3.4.1). Er is geen enkele garantie dat de interviewer in de oorspronkelijke formulering van zijn vraag uit is gegaan van de aanname dat zijn gesprekspartner thuis geboren is. Er zijn ook geen aanwijzingen dat hij dat scenario ingewisseld heeft voor een ander wanneer hij zijn vraag uiteindelijk corrigeert tot een vraag naar de woonplaats van de familie van zijn gesprekspartner.

Er is zelfs geen reden om aan te nemen dat de respondent de omstandigheden van zijn geboorte van meet af aan gerepresenteerd heeft in de vorm van het ziekenhuis-scenario. Het lijkt zelfs aannemelijker dat hij zich het gegeven in een ziekenhuis geboren te zijn pas herinnert op het moment dat vermelding van dat feit actueel wordt om gebruikt te worden in een verantwoording van het feit dat hij ook op de vragen die daarna gesteld worden, niet-geprefereerde voortzettingen moet leveren (vgl. r.32-38 in (33)).

Er is dus eigenlijk geen aanleiding om de interactie in (33) te verklaren door een beroep te doen op script- of scenario-achtige noties. Het is zeer wel mogelijk dat beide gespreksdeelnemers in eerste instantie van een zeer globale en niet in details ingevulde kennis-structuur uitgegaan zijn. Pas in de loop van de interactie wordt er dieper op de specificatie van zo'n eventueel geboorteschema ingegaan doordat het voorzover nodig verder gestructureerd en ingevuld wordt. In plaats van dat met een bepaald woord associeerbare kennis-schema's fungeren als index voor encyclopedische kennis die er in het geheugen mee geassocieerd is, worden organisatievorm en mate van gedetailleerdheid van de te hanteren kennis-structuur voor zover nodig interactioneel geconstrueerd en gespecificeerd. Er is niet zozeer sprake van vooraf gegeven prototypische structuren van achtergrondkennis, maar eerder van situationeel ontwikkelde organisatievormen van de informatie die de gespreksdeelnemers interactioneel beschikbaar maken.

De voortzetting van de interactie weergegeven in fragment (33) lijkt een argument te leveren voor zo'n sterkere accentuering van de rol van de lokale interactie in de organisatie van achtergrondkennis. Kort na het antwoord op de vraag uit regel 50 corrigeert de informant zijn oorspronkelijke antwoord als volgt:

(33a) (NL/9) [volgt kort na fragment (33)]

58	A:	en e:h (.) herinner je nog <u>iets</u> van die tijd.
(...)
66	B:	(<u>wach</u> eve) <u>trouwens</u> =

67	B: →	=toen 'k [geboren ben woonde ik 'r helemaal nie!]=
68	A:	[(°jah,)
69	B:	=HE [H:eh·HH:::
70	A:	[waar dan:?
71		(.)
72	B:	toen woonde ik in e:h suid.
73		0,5
74	A:	ja:h,

De wijze waarop de antwoorder nu de criteria formuleert die in de relatie-aanduiding van de vragen in regel 19 en 50 van fragment (33) gebruikt werden, is instructief. Hij zegt *toen ik geboren ben, woonde ik er helemaal niet*. In schema-termen: de antwoorder gebruikt nu elementen uit zowel het woonscenario als het kraamscenario. Beter gezegd, hij gebruikt een positie uit het kraamscenario om een positie in het woonscenario temporeel te karakteriseren. Dat wil zeggen, dat nadat en mogelijk doordat een ordening van gebeurtenissen en de relatering daarvan aan bepaalde toestanden interactioneel is uitgewerkt, die vorm van informatie-structurering door de gespreksdeelnemers verder gebruikt wordt om kennis te organiseren en te lokaliseren.

Moelijkheden, misverstanden en het herstel daarvan blijken geen lastige foutjes of afwijkingen van het ideale patroon te zijn, maar eerder een constituerende factor in de interactionele constructie van de methoden waarmee met achtergrondkennis wordt omgegaan, - Suchman spreekt in dat verband over “*the constructive use of trouble*” (1987:183).

In hoofdstuk 4 (§ 4.1.3) zal ik laten zien dat de interactie in fragment (33) geen toevallige, kwantitatief niet-representatieve afwijking is waarvan het belang hier ten behoeve van mijn analyse overgewaardeerd wordt. Ruim een derde van de onderzochte vraag/antwoord-sequenties verloopt niet vlekkeloos, maar vergt op de een of andere manier een aanvulling, modificatie of andersoortig herstelwerk van de vragensteller (vgl. de cijfers in opmerking 3 van hoofdstuk 4).

Achtergrondkennis en de wijze waarop die georganiseerd is, lijken niet onafhankelijk te zijn van de manieren waarop die in de interactie zelf *ad hoc* gestructureerd worden. De kennis-schema's waaraan in het diagram in figuur (3) gerefereerd wordt, zijn op zijn minst deels situatie-gebonden, interactioneel tot stand gebrachte structureringen van de lokaal relevante informatie. Kennis-schema's zijn geen statische, van te voren vastgelegde ordeningen van kennis. De ordening daarvan wordt in hoge mate steeds weer opnieuw lokaal en *ad hoc* in het gesprek zelf tot stand gebracht.⁴⁴

Wanneer een vragensteller in de relatie-aanduiding een ordeningsrelatie formuleert ten opzichte van het aanknopingspunt, lijkt het eerder zo te zijn dat hij door het aangeven van een tekstlink laat zien ervan uit te gaan dat er een overeenkomstige kennislink is. Zo'n kennislink wordt minstens evenzeer lokaal geconstitueerd dan dat die als een algemeen voorhanden kennisstructuur alleen nog maar geactiveerd zou hoeven worden.

Vragenstellers brengen de AP-informatie in verband met de informatie waarover in de vraagfocus geabstraheerd wordt, door deze in het RA te presenteren als elementen die onder het bereik van dezelfde ordeningsrelatie vallen. Algemeener gesteld, zou men kunnen zeggen dat vragenstellers door het formuleren van tekstlinks tussen AP- en VF-informatie tonen ervan uit te gaan, dat zo'n kennislink gemaakt kan worden, - respectievelijk aan de recipiënt de instructie geven zo'n kennislink te leggen.

De claim waarin aan het eind van de vorige subparagraaf een vooronderstelling van de schema-theorie beschreven werd (vgl. (32)), zou dus anders geformuleerd moeten worden. Het lijkt adequater om de relatie die vragenstellers tussen het aanknopingspunt en de vraagfocus leggen, als een inferentiële relatie te beschrijven⁴⁵:

- (35a) door tussen de AP-entiteit X en de informatie Y waarover in de vraagfocus geabstraheerd wordt, een ordeningsrelatie R te formuleren, impliceert een vragensteller dat er tussen X en Y een kennislink is zo dat $Y R X$, waarbij R een inferentierelatie is.
- (35b) *specificering van R*: R = deel van, lid van, deelverzameling van, voorbeeld van, kopie van, eigenschap van, aspect van, tegendeel van, projectie van, geassocieerd met, (...).

In de vraagstellingseenheid wordt niet zozeer gebruik gemaakt van een kennis-schema dat onafhankelijk van en vooraf aan de lokale interactie wederzijds voorhanden zou zijn. Het is aannemelijker dat de vragensteller zo'n kennis-schema steeds weer ad hoc en lokaal (re-)construeert door te laten zien dat hij daarvan uitgaat. Als *common sense constructs* zijn kennis-schema's onmiskenbaar

"a constituent of practical action, but they are constituent as an artifact of our reasoning about action, not as the generative mechanism of action." (Suchman 1987, p.39)

Kennis-schema's zijn constructies waarvan in interpretatie-processen gebruik gemaakt en geen statische, vooraf en onafhankelijk van de interactie voorhanden structuren. Garfinkel benadrukt dat situatiegebonden en procesmatige karakter van kennisorganisatie wanneer hij stelt dat stabiliteit in de organisatie van de sociale wereld steeds weer het actief geconstitueerde resultaat is van analyse van de werkelijkheid door middel van de 'documentaire methode van interpretatie' (vgl. § 1.2.2):

"The method consists of treating an actual appearance as 'the document of,' as 'pointing to,' as 'standing on behalf of' a presupposed underlying pattern. Not only is the underlying pattern derived from its individual documentary evidences, but the individual documentary evidences, in their turn, are interpreted on the basis of 'what is known' about the underlying pattern. Each is used to elaborate the other." (Garfinkel 1967:78)

De stootrichting van mijn kritiek komt ten dele overeen met de revisies die een van de belangrijkste schema-theoretici zelf heeft voorgesteld. Schank (1981, 1982) maakt zijn *script*-concept onderdeel van veel abstractere en meer dynamische eenheden van geheugenorganisatie - *memory organization packets* (MOP's) - en algemenere methoden van doelgericht probemen oplossen (*thematic organization points*: TOP's). Scripts zouden slechts voorzover situationeel nodig en in de mate van detail die lokaal gewenst is, geconstrueerd worden met behulp van kennispakketten waarin zowel typische situaties kunnen zijn samengevat, als meer algemene - bijvoorbeeld doelgerichte en/of temporele - ordeningen daarvan. Zulke pakketten en de ordening daarvan in een soort *meta-MOPs* zouden niet alleen in hoge mate idiosyncratisch kunnen zijn, maar zijn bovendien ook onderhevig aan verandering afhankelijk van de aard van de input, - hetzij via aanpassingsregels, hetzij door middel van een soort *repairs* (vgl. met name Riesbeck & Schank 1989; zie ook Van Berkel 1991).

Een centraal methodologisch probleem in Schanks herziene modellering van de organisatie van achtergrondkennis betreft echter vooral de vraag welke kennis-structuren de MOP-status krijgen toegewezen. Niet alleen variëren de criteria daarvoor nogal in de genoemde publikaties, ze wekken ook de indruk met name bepaald te worden door de wijze waarop dit model geïmplementeerd wordt in computersimulaties van intelligente informatieverwerking (vgl. Riesbeck & Schank 1989).

Die schijnbare willekeur is mijns inziens het gevolg van een miskenning van de mate waarin in de interactie zelf steeds weer de grondslag gelegd wordt voor de wijze waarop

talig materiaal aan achtergrondkennis gekoppeld moet worden. Niet alleen de vraag hoe diep en gedetailleerd een schema wordt uitgewerkt, maar ook welke vorm dat schema heeft, zijn problemen ten aanzien waarvan gespreksdeelnemers elkaar steeds opnieuw op een situatie-gebonden wijze instrueren. Toeschrijving van zulke interactioneel ontwikkelde vormen kennisstructurering aan de geheugenorganisatie van individuen, gaat voorbij aan de wijze waarop globaal en fragmentarisch geschematiseerde conglomeraten van achtergrondinformatie lokaal gestructureerd worden in een primair sociaal proces.

De interactie in fragment (33) is een goed voorbeeld van de wijze waarop vragenstellers er - wanneer ze niet anderszins laten blijken - van uitgaan dat de RA waaraan zij zich oriënteren bij het formuleren van een vraag, overeenkomt of op zijn minst functioneel equivalent is met de manier waarop de recipiënt met de betreffende kennis omgaat. De spreker verwacht dat zijn gesprekspartner een vergelijkbare relatie legt tussen AP-entiteit en de RA die in de vraag gedefinieerd wordt.

Hoewel een vragensteller niet precies weet hoe de concrete informatie waarover zijn gesprekspartner ten aanzien van de AP-entiteit beschikt, er concreet uitziet, ordent hij die informatie in termen van algemenere principes. De verwachting dat die informatie interactioneel toegankelijk gemaakt kan worden, is juist gebaseerd op de context-sensitieve toepasbaarheid van zulke algemene principes. In de wijze waarop hij het AP formuleert en in het soort informatie dat hij daaraan toevoegt in de RA, gaat een vragensteller ervan uit dat de kennis waarover zijn gesprekspartner beschikt, op niet-willekeurige, situatie-gebonden wijze georganiseerd kan worden. Die kennis hoeft niet op dezelfde manier georganiseerd te zijn. Ze moet interactioneel alleen zo georganiseerd kunnen worden dat er sprake is van een werkbare mate van functionele equivalentie. De manier waarop een vragensteller laat zien hoe hij daarvan uitgaat, is een wezenlijk bestanddeel van de wijze waarop die kennis-organisatie tot stand gebracht wordt.

3.5 tot slot van dit hoofdstuk

Gespreksorganisatorisch gezien bestaan vragen uit meerdere delen. Ze zijn het resultaat van complexe tekstuele eenheden. De vraagstellingseenheid met de 'eigenlijke' vraag-clause is daar een noodzakelijk deel van, maar niet altijd een voldoende voorwaarde voor het verrichten van een vraag*handeling*. Met name in die gevallen wanneer het topic van de vraagstellingseenheid nog niet gegeven is, vormt de topic-introductie-eenheid een onontbeerlijk element van het vragen stellen.

In de constructie van de vraagstellingseenheid kunnen op een functioneel-pragmatisch beschrijvingsniveau drie componenten onderscheiden worden: de vraagfocus, de relatie-aanduiding en het aanknopingspunt. Elk van die componenten vervult een specifieke functie in de handeling die met dit uitingstype tot stand gebracht wordt. Het aanknopingspunt is zowel een indexering van het domein waarover gevraagd wordt, als een formulering van het uitgangspunt van het proces van informatie-uitwisseling dat door die uiting geïnitieerd wordt en in die uiting georganiseerd wordt. In de relatie-aanduiding wordt een informatie-structurering geformuleerd met behulp waarvan een relatie gelegd kan worden tussen het aanknopingspunt en de informatie waarover in de vraagwoord-component geabstraheerd wordt. In de categorie-voorwaarde van de vraagwoord-component geeft de spreker aanwijzingen om wat voor soort waarden het daarbij gaat.

Elk van die componenten wordt methodisch geproduceerd. De totstandkoming ervan wordt gestuurd door een oriëntatie op een aantal onderling gerelateerde pragmatische principes.

De twee belangrijkste principes in verband met het aanknopingspunt (AP) zijn enerzijds de oriëntatie op de voorkeur voor een voorafgaande introductie van de gespreksentiteit waarnaar in het AP verwezen wordt. Anderzijds de voorkeur voor de formulering van het AP als een lokaal relevante, gegeven gespreksentiteit. Een deiktische formulering van het AP is daarvoor geschikter dan een anaforische, – tenzij de vraagstellings-eenheid niet conditioneel relevant gemaakt hoeft te worden zoals in het geval van het citeren van een vraag.

De wijze waarop de AP-entiteit geïntroduceerd wordt en de lidmaatschapsanalyse van de gesprekspartner die daarin getoond wordt, leveren bovendien aanwijzingen voor de redeneringen die een vragensteller maakt bij de berekening van de verwachting dat zijn gesprekspartner over een bepaald soort kennis in verband met de AP-entiteit beschikt. De manier waarop vraagbeurten als geheel geconstrueerd worden, hangt daarmee samen. Een nieuwe topic-entiteit waarvan de vragensteller verwacht dat zijn gesprekspartner daar niet vertrouwd mee is, wordt in een voorafgaande, potentieel zelf-standige beurt geïntroduceerd. De topic-introductie-eenheid en de vraagbeurt vormen samen een *discourse unit*. Een nieuwe topic-entiteit die door de vragensteller op basis van zijn lidmaatschapsanalyse van de gesprekspartner als een *recognitional* wordt behandeld, wordt in de vraagbeurt zelf in een voorafgaande beurt-opbouw eenheid van een meer-eenheden-beurt geïntroduceerd.

De vraagfocus (VF) komt bij voorkeur aan het begin van de vraagstellingseenheid. Van die beginpositie en de projectie die in die positie gedaan wordt op de levering van nieuwe informatie in de volgende beurt, gaat een structurele druk uit om de formulering van de rest van de vraagwoord-*clause* te minimaliseren. De voorkeur tot sequentiële contiguité van bij elkaar horende beurt-opbouw eenheden interfereert met de werking van de preferentie om het AP als een gegevenheid te formuleren. Overeenkomstig die voorkeur neemt de vraagstellingseenheid zelf de laatste positie in van de vraagbeurt, *casu quo* de *discourse unit* waarvan ze deel uitmaakt.

In de principes die gehanteerd worden voor de sequentiële inbedding en formulering van het AP lost de steller van een vraagwoord-vraag allereerst het probleem op hoe aansluiting tot stand wordt gebracht met de informatie waarover de gesprekspartner beschikt. In het AP wordt een bepaald aspect van de actuele informatiestand in het gesprek prominent gemaakt door deze – bijvoorbeeld door middel van een deiktische formulering – als een lokaal relevante gegevenheid te formuleren. De vragensteller zorgt er als het ware voor dat zijn vraag voorzien is van een adequate context waarin een gemeenschappelijke kennisstand interactioneel opgebouwd is.

In het aanknopingspunt gaat het om discursief gegeven informatie. In de relatie-aanduiding formuleren vragenstellers discursief nog niet eerder geformuleerde informatie. Een implicatie van het gebruik van een bepaald type relatie-aanduiding is dat daarin een kennis-link voorondersteld wordt met de informatie waarnaar in het AP verwezen wordt. Een vragensteller suggereert dat zijn recipiënt de kennis die deze in verband met het AP heeft, op zijn minst op een manier ordent die functioneel-equivalent is met de manier waarop hij zelf die kennis organiseert. De RA moet door de gespreksdeelnemers behandeld kunnen worden als een inferentieel associeerbare eigenschap van of een relatie ten opzichte van het AP.

Een voorwaarde voor de constructie van de vraagfocus is dat de categorie-voorwaarde die daar lexicaal in geïntegreerd is, past in een positie van de ordeningsrelatie die in de RA wordt geformuleerd. Terwijl in het AP met name een relatie met de voorafgaande context gelegd wordt, projecteert de VF een relatie met de navolgende tekst. De abstractie die in het vraagwoord over een bepaald type informatie gedaan wordt, impliceert

pragmatisch een projectie op specificering van die informatie door de gesprekspartner in de volgende beurt.

De informatie-structuur van vraagstellingseenheden vertoont een dienovereenkomstige opbouw. De focus-constituent gaat vooraf aan het topic waardoor wordt afgeweken van de voorkeur om de focus-constituent de eindpositie van de *clause* te geven. Ook van de default-volgorde van-gegeven-naar-nieuw wordt in die zin afgeweken dat de informatie die in de VF geformuleerd wordt, strikt genomen geen nieuwe informatie is. Er wordt eerder een sequentiële projectie op de levering van nieuwe informatie in de volgende beurt mee tot stand gebracht. Zowel de topic/focus-distinctie als het gegeven/nieuw-onderscheid blijken te beperkt en te rigide dichotoom te zijn om de informatie-structuur van vraagstellingseenheden adequaat te beschrijven. Vragenstellers brengen in de relatie-aanduiding regelmatig een soort secundaire focus aan. De informatie-structuur van vraagstellingseenheden overstijgt de grenzen van de afzonderlijke *clause*. De differentiëringen die vragenstellers aanbrengen op het niveau van zowel de relevantie-structurering als de gegeven/nieuw-dimensie zijn minder discreet en veel gradueler dan in de betreffende categorieën-paren gesugereerd wordt.

Terugkerend naar het fragment en de vragen waarmee in § 3.1.0 begonnen werd, zou de constructie van de vraag *en je vader, waar werkt die* (vgl. r.35 in fragment (2)) als volgt samengevat kunnen worden, - zonder daarbij overigens een al te rigide één-op-één-verhouding tussen zinsdelen en functionele componenten te willen suggereren.

De constituent *je vader* wordt via een *left-dislocation*-constructie in de topic-introductie-eenheid geplaatst onder invloed van de voorkeur voor een voorafgaand geïntroduceerde AP-entiteit. In de vraagstellingseenheid zelf wordt die entiteit met een co-referentiële deiktische uitdrukking als aanknopingspunt gemarkeerd. De betreffende gespreksentiteit wordt getoond als een lokaal relevante gegevenheid die in de betreffende uiting een specifieke functie vervult, - in tegenstelling tot bijvoorbeeld de thematische gegevenheid die tot uitdrukking wordt gebracht wanneer diezelfde entiteit anaforisch geformuleerd wordt (vgl. *wat doet(t)ie daar*; r.41 van (2)).

In de relatie-aanduiding plaatst de vragensteller een bepaalde eigenschap van de AP-entiteit op de voorgrond. Hij geeft daarmee de instructie dat het hem te doen is om die informatie in verband met de AP-entiteit die onder die noemer georganiseerd kan worden. De keuze van die eigenschap is niet toevallig, - in dit geval onder andere gebaseerd op verwachtingen ten aanzien van eigenschappen die associeerbaar zijn met de categorie waarmee de AP-entiteit geïntroduceerd werd.

In de vraagfocus heeft de vragensteller een vraagwoord met een categorie-voorwaarde gekozen die past in de conceptualisering die in de RA geformuleerd wordt. Hij lokaliseert daarmee de set van waarden waaruit de recipiënt bij voorkeur dat element zou moeten kiezen dat van toepassing is in het vraagdomein dat in het aanknopingspunt geïndexeerd is. Onder invloed van het contiguiteitsprincipe wordt de rest van de vraagwoord-*clause* zo vormgegeven dat het voltooiingspunt van de betreffende beurt-opbouw-eenheid zo dicht mogelijk bij de VF komt te liggen.

In vergelijking met de beschrijvingen van vraagwoord-vragen die in hoofdstuk 2 werden gekarakteriseerd, heeft de hier ontwikkelde beschrijving mijns inziens het voordeel dat ze dicht bij de methoden blijft waaraan gespreksdeelnemers zich observeerbaar oriënteren. Er wordt voldaan aan de eis van convergentie tussen het perspectief van de deelnemers en dat van de analyticus. De beschrijving is enerzijds abstract genoeg om context-overschrijdende gemeenschappelijke kenmerken van vraagwoord-vragen te karakteriseren. De geformuleerde principes houden anderzijds rekening met het speci-

fieke context-sensitieve karakter van het uitingstype.

Ten opzichte van de pragmatische onverschilligheid van formeel-syntactische modellen heeft de hier ontwikkelde beschrijving het voordeel de specifieke functionele samenstelling van het uitingstype te karakteriseren. In plaats van de referentiële fixatie van formeel-semanticische aanzetten ligt de nadruk op de methoden waarmee gespreksdeelnemers met nieuwe en gegeven informatie omgaan. In plaats van het normatieve perspectief van de taaldaad-theorie is geprobeerd het constitutieve karakter van vraagwoord-vragen te lokaliseren in de procedures waarmee deze uitingen geconstrueerd worden. Tegenover de *top-down*-benadering die ten grondslag ligt aan een beschrijving door middel van taalhandelingspatronen, wordt een analyseperspectief ontwikkeld waarin de lokale produktie van de herkenbaarheid van het uitingstype gerelateerd wordt aan de talige middelen waarmee die uitingen tot stand gebracht wordt.

Ook het abstracte karakter van een beschrijving van een uiting als eerste paar-deel van een aangrenzend paar wordt voor dit uitingstype zo gespecificeerd dat de projectie op een bepaald type voortzetting die daarin wordt gedaan, gerelateerd kan worden aan de specifieke middelen waarmee die uiting gerealiseerd wordt. Als eerste deel van het aangrenzend paar *vraag/antwoord* blijken vraagwoord-vragen niet zo contextloos te zijn als de benaming *eerste* paar-deel eventueel suggereert. In het aanknopingspunt refereren vragenstellers hetzij aan eerder geïntroduceerde gespreksentiteiten, hetzij aan de veronderstelde gemeenschappelijke beschikbaarheid van de daarmee aangeduide entiteit. Uitingen die als eerste deel van een vraag/antwoord-paar fungeren, worden bovendien methodisch als zodanig herkenbaar gemaakt. Niet alleen in de vooropplaatsing van de vraagfocus, maar ook door verdere uitingscomponenten zodanig vorm te geven dat ze een herkenbare functie vervullen in het interactionele proces dat met die uiting geïnitieerd wordt. De vragensteller geeft precies aan waar zijn recipiënt van uit moet gaan, hoe deze de daaraan gerelateerde informatie moet ordenen en hoe van daaruit de in het antwoord te beschrijven informatie gelokaliseerd kan worden.

De manier waarop vragen geconstrueerd worden, laat een vorm van "*recipient design*" zien waaruit blijkt dat gespreksdeelnemers bepaalde 'modellen' hanteren van de methoden met behulp waarvan de recipiënt van een vraag een beschrijving voor het antwoord kan selecteren:

"(...) one can begin to see that participants' conceptions of the working of the mind are somehow going to figure significantly in the organization of talk." (Goffman 1983, p.10).

Door een bepaalde gespreksentiteit als aanknopingspunt te presenteren, toont een vragensteller ervan uit te gaan dat sommige kennis-elementen als een eenheid behandeld kunnen worden. Door ten opzichte daarvan in de relatie-aanduiding een bepaalde ordeningsrelatie te activeren, laat hij verder zien aan te nemen dat die kennis op een interactioneel gedeelde wijze methodisch geordend kan worden. Het aanknopingspunt wordt tot een vertrekpunt gemaakt van waaruit informatie interactioneel toegankelijk en aanspreekbaar gemaakt kan worden door kennis als een netwerk van eigenschappen en relaties te behandelen dat ad hoc en op een situatie-gebonden wijze geconstrueerd kan worden. Vanuit het aanknopingspunt specificeert de vragensteller als het ware in de relatie-aanduiding een bepaalde route waardoor een beperkt aantal posities op dat traject wordt geïdentificeerd. De categorie-voorwaarde bevat de informatie waarmee bepaald kan worden om welke, respectievelijk wat voor soort eindpositie het daarbij gaat.

Het idee dat vragenstellers daarbij gebruik zouden maken van gestandaardiseerde vormen van kennis-organisatie die vooraf gegeven en onafhankelijk van de interactie

zouden 'bestaan', zou op zijn minst genuanceerd moeten worden. Vragenstellers ordenen informatie actief en ad hoc in de wijze waarop zij vragen construeren en sequentieel inbedden. Kennisorganisatie is primair een interactionele en situatie-gebonden activiteit. De principes op grond waarvan taalgebruikers ervan uit gaan dat informatie redelijk en methodisch geordend kan worden, zijn dezelfde met behulp waarvan informatie redelijk en methodisch geordend wordt.

In de wijze waarop gespreksdeelnemers vragen formuleren sturen ze het proces waarin de in het antwoord te beschrijven informatie geïdentificeerd zou kunnen worden, procedureel. Op die manier formuleren ze de condities waaraan een beschrijving moet voldoen die als tweede paar-deel kan fungeren van de sequentie die zo geïnitieerd wordt. Op die voorwaarden zal ik in het volgende hoofdstuk ingaan.

4. VRAGEN EN ANTWOORDEN

4.0 inleiding

De categorie *antwoord* heeft betrekking op een sequentiële eigenschap van uitingen. Een noodzakelijke voorwaarde om die categorie toe te kennen aan een uiting is het voorkomen ervan na een vraag. Het innemen van die positie is echter geen voldoende voorwaarde voor het antwoordschap van een uiting. In dit hoofdstuk zal ik een aantal andere condities onderzoeken op grond waarvan een uiting tot antwoord op een vraagwoord-vraag kan worden gemaakt. In het volgende hoofdstuk zal het accent meer liggen op de wijze waarop vragensteller en antwoorder zulke condities na levering van een antwoord-eenheid verder uitwerken in onderhandelingen over de adequaatheid en compleetheid daarvan.

Hier wil ik eerst ingaan op de wijze waarop vragen een bepaald soort informatie zo *relevant* maken dat de formulering ervan als antwoord kan fungeren (§ 4.1). Vervolgens zal ik onderzoeken wat voor mechanismen er zo al spelen bij de selectie van een *passende* formulering van die informatie (§ 4.2). En tenslotte zal ik een voorstel doen hoe de wijze waarop gespreksdeelnemers omgaan met de *correctheid* van de informatie waarmee een antwoord tot stand gebracht wordt, empirisch onderzocht zou kunnen worden (§ 4.3). Hoewel de zojuist aangeduide driedeling in relevante, passende en correcte condities oorspronkelijk niet aan het model van Grice ontleend is, valt ze grotendeels samen met de voorwaarden waaraan een coöperatieve gespreksvoering volgens Grice moet voldoen (vgl. Grice 1975).

Tot de door Grice geformuleerde principes horen de *maximes* ('vuistregels'):

- (i) relevant te zijn (maxime van *relatie*);
- (ii) passend te zijn, - dat wil zeggen, duidelijk, niet vaag of dubbelzinnig, beknopt en consistent (maxime van *wijze*);
- (iii) correct te zijn, - geen onware of onvoldoende bewezen dingen te zeggen (maxime van *kwaliteit*).²

De verschijnselen die bij Grice onder het bereik vallen van de maxime van *kwantiteit* - wees zo informatief mogelijk, maar ook weer niet over-informatief -, zal ik gedeeltelijk onder de rubriek *passend* aan de orde stellen (§ 4.2). De wijze waarop daarover in post-antwoord sequenties onderhandeld wordt, bespreek ik in hoofdstuk 5.

4.1 relevante antwoorden

4.1.0 inleiding

Relevantie is een populair begrip in de linguïstische pragmatiek. Sperber & Wilson (1986) maken relevantie zelfs tot het basisprincipe van menselijke communicatie. In niet-normatief, descriptief georiënteerd onderzoek fungeert de notie over het algemeen als een verzamelnaam voor de uiteenlopendste soorten vooronderstellingen en inferenties met betrekking tot de handelingslogische rationaliteit van communicatief handelen. Zolang het tegendeel blijkt, zouden gespreksdeelnemers ernaar streven zinnige, doelgerichte gespreksbijdragen te leveren, *casu quo* bij de interpretatie van gespreksbijdragen van de zinnigheid en doelmatigheid daarvan uitgaan. Die zinnigheid wordt meestal zo beschreven dat tussen uiting en context een zodanige relatie ge(re)construeerd wordt dat vastgehouden kan worden aan de aanname dat de betreffende uiting relevant is ten opzichte van haar context.

Het relevantie-concept vertoont overeenkomsten en overlappings met de wijze waarop in de etnomethodologie gedacht wordt over de redelijkheid en beschrijfbaarheid

van interacties. Garfinkel's crisis-experimenten zijn daar het beroemdste voorbeeld van (1967, p.35-75). Garfinkel maakt daarin zijn stelling aannemelijk dat gespreksdeelnemers interacties kost wat kost redelijk en normaal proberen te maken. Afwijkingen van die normaliteit worden interpreteerbaar gemaakt door ze te beschrijven als het resultaat van methodisch en doelgericht sociaal handelen.

In deze paragraaf zal ik een indruk geven van het soort methoden dat de recipiënt van een vraag gebruikt om een uiting tot een handeling te maken die ten opzichte van de voorafgaande handeling een zodanige redelijke en relevante voortzetting is dat ze als antwoord behandeld kan worden. Ik zal relevantie daarbij primair als een contextuele relatie zien. Vragen creëren een context waarin condities geformuleerd worden op grond waarvan een uiting als antwoord op die vraag beschouwd kan worden.

Het eerste deel van deze paragraaf betreft het probleem om wat voor soort relevantie het in vraag/antwoord-sequenties gaat, hoe die relevantie tot stand wordt gebracht en in hoeverre ze specifiek is voor de relatie tussen (vraagwoord-) vragen en antwoorden. (§ 4.1.1)

De beslissing wat voor soort informatie relevant is, is niet alleen gebaseerd op de formulering van de vraagstellingseenheid. De analyse in het vorige hoofdstuk heeft laten zien dat vragen zorgvuldig contextueel verankerd worden. Een eerste verkenning van de rol die de thematische context van vragen speelt bij de selectie van een bepaald antwoord, vormt dan ook het onderwerp van de volgende subparagraaf (§ 4.1.2).

De formulering van een vraag en de context van die vraag blijken echter in een aanzienlijk aantal gevallen door gespreksdeelnemers als vaag, ambigue, kortom problematisch behandeld te worden. In § 4.1.3 zal ik daarom eerst onderzoeken hoe vragenstellers zowel een vraag als de context daarvan verder toe kunnen lichten (§ 4.1.3). Tenslotte zal ik aan de hand van een voorbeeld laten zien hoe de recipiënt van een vraag zelf actief werk moet verrichten om de methoden te constitueren waarmee kennis zo georganiseerd kan worden dat het vraagobject lokaliseerbaar wordt (§ 4.1.4).

4.1.1 de conditionele relevantie van antwoorden op vraagwoord-vragen

Schijnbaar vanzelfsprekende antwoorden zijn op zijn minst voor een achteraf-beschouwer niet zo voor de hand liggend als ze in eerste instantie lijken. Waarom is het ene soort categorisering van een bepaalde entiteit wel geschikt om in een antwoord te gebruiken en het andere niet?

Een interessant voorbeeld daarvan is te vinden in het fragment dat onder een gedeeltelijk andere invalshoek al aan de orde is geweest aan het eind van het vorige hoofdstuk (vgl. fragment (33) in § 3.4.3). In dat fragment vertelt de informant op een gegeven moment dat hij *naar een ziekenhuis* geweest is, - vergelijk regel 39 in (1a):

(1a)		(NL/9) [vgl. fragment (33) in § 3.4.3]
		(...)
37	A: ★	<u>weet</u> je ook niet of ze dat:< > <u>thuis</u> : eh <u>zeiden</u>
38	A:	of zo :
39	B: →	[<u>nee</u> , ik ben <u>wel</u> naar 'n <u>ziekenhuis</u> : eh-
40		(.)
41	A:	(hn↑:g)
42		(.)
43	B:	geweest [maar-, (0,3) <u>welk</u> weet ik (° nog niet.)
44	A:	[m.:

45 (.)
 46 A: (nee^o↑:h)
 47 0,5
 (...))

De informant levert de informatie dat hij in een ziekenhuis geboren is in een ingebde *repair*-sequentie waarin de interviewer het probleem behandelt dat zijn gesprekspartner op de eerder gestelde vraag *waar in Amsterdam [hij geboren is]* geen antwoord weet (vgl. r.19-30 in (1b)):

(1b) (NL/9) [vgl. fragment (33) in § 3.4.3]

12 B: (nou), ik ben in e:h (.) vierenvijftig ge [b_{ore},
 13 A: [(n̄i)
 14 0,8
 15 B: in Amsterdam (°hier),
 16 0,6
 17 A: (°m:)
 18 (.)
 19 A: ★ en:↓e: :hm< >(°e-) waar in Amsterdam, (°of eh)
 20 0,3
 21 B: → nou ik heb geen idee (°r)van waar ik eh-
 22 0,4
 23 B: geboren ben.
 24 0,2
 25 A: bij noord zuid °e::h°
 26 0,3
 27 B: nou ik denk o↓ost
 28 0,2
 29 A: oos t.
 30 B: [maar ik weet niet precies,
 (...))
 48 A: ★ >oh nee maar waar WOonden jullie.=
 49 A: =(°het- (.) de:-) >daar gaat 't dus °<voo:-
 50 B: → [°in oost:
 51 0,4
 52 A: j_a↑:°↓ah.

In de categorie-voorwaarde van het vraagwoord uit de oorspronkelijke vraag *waar in Amsterdam* zijn gesprekspartner geboren is, heeft de vragensteller de informatie waarin hij geïnteresseerd is, gemarkeerd als lokationeel formuleerbare informatie (r.19). Hoewel zijn gesprekspartner in de loop van de interactie laat zien over informatie te beschikken waarmee hij het vraagobject vanuit een institutioneel perspectief als een lokatie kan beschrijven (*naar 'n ziekenhuis*, r.39), komt die informatie kennelijk niet in aanmerking om er het antwoord mee tot stand te brengen.

De ziekenhuis-beschrijving van de geboorteplek wordt door geen van beide gespreksdeelnemers als informatie behandeld die geschikt is om te fungeren als antwoord op de oorspronkelijke vraag. Door de informant wordt ze alleen gebruikt om zijn gesprekspartner te laten weten wat hem *thuis* wel verteld is over de omstandigheden van zijn geboorte (r.39 in (1a)). En voor de interviewer levert de ziekenhuis-beschrijving van de geboorteplek de aanwijzing dat de relatie-aanduiding van zijn oorspronkelijke vraag

gecorrigeerd moet worden. In plaats van te vragen naar *waar in Amsterdam* zijn gesprekspartner geboren is, wijzigt hij zijn oorspronkelijke vraag zo dat er geïnformeerd wordt naar de plaats waar het betreffende gezin toen woonde (vgl. r.48 in (1b)).

In de omvattende sequentie wordt de plaats waar de informant geboren is steeds vanuit een stadskaart-optiek benaderd (vgl. *noord zuid* in r.25 en *oost* in r.27, 29 en 50 in (1b)). In de vraag uit regel 19 wordt kennelijk een analyseperspectief geactiveerd waarbinnen alleen een stadsgeografische beschrijving van de lokatie waar de informant geboren is, zo relevant is dat die als antwoord op de betreffende vraag kan fungeren.

In de ingebedde sequentie wordt hetzelfde object daarentegen in geheel andere termen gecategoriseerd. Er is een ander analyseperspectief actueel gemaakt waardoor de geboorteplek geformuleerd kan worden met behulp van een categorie uit het kraamschrift (*ziekenhuis*). (Ondanks de kritische aantekeningen die ik in § 3.4 bij schema-achtige noties van kennis-organisatie gemaakt heb, zal ik termen als *script*, *scenario* en *kennis-schema* blijven gebruiken, – echter steeds onder het voorbehoud dat het daarbij om situatie-gebonden, *ad hoc* geformuleerde constructen gaat.)

Binnen de grenzen van de sequentie die geïnitieerd wordt door de subsidiaire vraag uit regel 38 van (1a), is een formulering van de geboorteplaats in termen van het kraamschrift opeens wel lokaal relevant. Ze is echter ook weer niet zo relevant dat ze tevens kan gelden als levering van de informatie waarom in de oorspronkelijke vraag verzocht werd.

Zolang een benadering van de geboorteplek vanuit het kraamschrift nog niet aan de orde was, zag de informant klaarblijkelijk geen aanleiding om de betreffende lokatie op die manier te formuleren. Tot op dat moment moet hij van een alternatief analyseperspectief uitgegaan zijn, – waarbij ik onder *analyseperspectief* de verzameling van contextuele en situationele restricties zal verstaan die de selectie beïnvloeden van een voor de gespreksdeelnemers samenhangend conglomeraat van kennis-organiserende principes. Alternatieve benaderingen van het vraagobject moeten onder invloed van dat analyseperspectief irrelevant zijn gemaakt, – in ieder geval tot nader order.

In het uiteindelijke antwoord karakteriseert de antwoorder zijn geboorteplek vanuit de geografische optiek van de alledaagse stadsgebruiker (*in oost*; r.50). Het lijkt geen toeval dat de vragensteller in de formulering van het aanknopingspunt van de oorspronkelijke vraag eveneens een categorie heeft gebruikt die uit een collectie komt die deel uitmaakt van datzelfde analyseperspectief (*in Amsterdam*). De wijze waarop de vragensteller het vraagdomein formuleert, is kennelijk een van de methoden waaraan de recipiënt aanwijzingen ontleent welk soort informatie relevant is voor de constructie van het antwoord.

Pas nadat en waarschijnlijk doordat de vragensteller de geboorte-situatie in de insertie-sequentie vanuit een invalshoek benaderd heeft die *thuis* – in het gezin – het vertellen waard geweest zou zijn, beschrijft de recipiënt zijn geboorteplek op een wijze waarin geen gebruik gemaakt wordt van een stadskaart-optiek. Hij karakteriseert de plek waar hij geboren is in termen van een categorie uit de collectie {*thuis*, *ziekenhuis*}, – een collectie die met name in het vizier komt wanneer de geboorteplek vanuit het perspectief van het kraamschrift geanalyseerd wordt. Dat analyseperspectief is actueel gemaakt doordat de vragensteller in de vraag waarmee hij de *repair*-sequentie initieert de ene categorie uit die collectie gebruikt heeft (*thuis*, r.37 in (1a)). Pas daarna is een beschrijving van de geboorteplek in termen van het andere lid van dat paar een relevante optie geworden (*ziekenhuis*, r.39).

Vraagwoord-vragen brengen een specifiek soort sequentiële relevantie tot stand. Alleen die informatie is relevant voor de realisering van een antwoord die van het *type* is dat

de informatie kan specificeren waarover in de vraag geabstraheerd wordt. Om een antwoord tot stand te brengen moet de recipiënt van een vraag informatie leveren die zowel compatibel is met de categorie-voorwaarde die in de vraagfocus wordt aangegeven, als beschreven kan worden met een categorie uit een van de collecties die afgebakend worden in het analyseperspectief dat in de betreffende vraag geactiveerd wordt. Zolang er geen informatie geleverd is die van het type is dat in een vraag relevant gemaakt wordt, blijft de levering van dat type informatie *conditioneel relevant* (vgl. § 2.4.1), – wanneer de betreffende sequentie tenminste niet anderszins beëindigd wordt. De recipiënt van een vraagwoord-vraag oriënteert zich op een *relevantie-principe* volgens hetwelk voor een antwoord informatie geselecteerd kan worden die van het type is dat in de vraag omschreven wordt.

Sperber & Wilson beschrijven *relevantie* in termen van het wel of niet hebben van een specifiek soort contextueel effect. De informatie die in een uiting geleverd wordt, is relevant wanneer er de reeds voorhanden kennis van een individu – de *context*, in de visie van Sperber & Wilson – door bekrachtigd of ontkend wordt, respectievelijk wanneer die informatie aanleiding geeft tot het trekken van conclusies die nieuw zijn ten opzichte van die context. (S & W 1986, p.108 e.v.)

Wanneer de vragensteller in fragment (1) naar aanleiding van de *repair*-sequentie concludeert dat een vooronderstelling van zijn vraag tegengesproken wordt door de mededeling dat zijn gesprekspartner in een ziekenhuis geboren is, is die informatie voor hem dus 'S&W-relevant'. Toch behandelen beide gespreksdeelnemers die mededeling niet als informatie waarmee de oorspronkelijke vraag beantwoord kan worden. Sperber & Wilsons karakterisering van relevantie is dus te algemeen om de verschillende soorten relevantie te onderscheiden waar gespreksdeelnemers zich op oriënteren bij de beantwoording van een vraag.³

Maar ook de conversatie-analytische benadering van de relevantie van antwoorden blijft verhoudingsgewijs algemeen doordat die zich beperkt tot de beschrijving van het sequentiële mechanisme dat vragen voortzettingen van een bepaald type *conditioneel relevant* maken. In hoofdstuk 2 zei ik dat de notie *aangrenzende paar* weliswaar als generalisering over verschillende soorten van sequentiële samenhangen een aantal voordelen heeft. Maar juist ook vanwege die algemeenheid geeft ze eigenlijk weinig inzicht in de wijze waarop de relatie tussen de paardelen van een specifiek type aangrenzend paar gerealiseerd wordt (vgl. § 2.4).

Toch biedt een beschrijving van vraag/antwoord-relaties in termen van de eigenschappen van aangrenzende paren wel een aangrijpingspunt voor een karakterisering van de specifieke relatie tussen de delen van die vraag/antwoord-paren waarvan het eerste deel een vraagwoord-vraag is. Volgens de omschrijving die Schegloff & Sacks van aangrenzende paren geven (vgl. het citaat in (18) van § 2.4.1), zou het tot stand brengen van een relatie tussen het eerste en het tweede deel van een aangrenzend paar het resultaat zijn van het opereren van een typologie. Die typologie zou op twee manieren werken. Enerzijds verdeelt ze uitingstypen in eerste en tweede paardelen; anderzijds brengt ze bepaalde soorten eerste paardelen en bepaalde soorten tweede paardelen op zo'n manier met elkaar in verband dat er een bijzonder paar-type door geconstitueerd wordt. Ten gevolge van de toepassing van zo'n typologie zouden aangrenzende paren de volgende eigenschappen vertonen:

- (a) een relatieve rangschikking van paardelen, – eerste paardelen gaan vooraf aan tweede;
- (b) het paartype waar het eerste paardeel een lid van is, zou relevant zijn voor de selectie van een bepaald type tweede paardeel.

De interactie in een fragment als (1) maakt duidelijk dat de typologie die de recipiënt van een vraagwoord-vraag bij de produktie van een antwoord hanteert, een primair context-gebonden, lokaal tot stand gebrachte typologie is. Context-overstijgend lijkt het uitingstype *vraag* bijna geen andere restricties te stellen aan het uitingstype waarmee het tweede paardeel tot stand gebracht wordt dan dat daar op de een of andere manier informatie mee geleverd kan worden, – of dat nu zelf ook weer een vraag is, of dat het door middel van een bewering of zelfs via een nonverbale handeling gedaan wordt, is in het eerste paardeel zelf niet vastgelegd. *Doordat een vragensteller context-specifiek aangeeft wat voor soort informatie relevant is voor het tot stand brengen van een adequaat tweede paardeel, definieert hij in situ en ad hoc de verzameling criteria waar zijn recipiënt zich aan zou moeten houden bij de bepaling wat voor type informatie relevant is voor het tot stand brengen van het antwoord.*

Schegloff & Sacks' karakterisering van de onder (b) weergegeven eigenschap van aangrenzende paren zou in ieder geval ten aanzien van dat laatste punt genuanceerd moeten worden voor paren die een vraagwoord-vraag als eerste deel hebben. Vragen lijken eerder de levering van een bepaald type informatie relevant te maken dan dat zij de uitingstypen selecteren die geschikt zijn om te fungeren als tweede paardeel van het betreffende paar-type. Alleen wanneer de notie *uitingstype* in zo'n ruime, gebruiksgebonden en informatie-technische zin geïnterpreteerd wordt, kan gesteld worden dat het paartype waar het eerste paardeel lid van is, relevant is voor de selectie van het soort uitingstypen waarmee het bijbehorende tweede paardeel tot stand gebracht wordt.

De rangschikking die het resultaat is van een oriëntatie op een typologie waarmee uitingstypen geassocieerd worden als eerste en tweede paarden van een bijzonder type aangrenzend paar – eigenschap (a) –, is zelf constitutief voor de produktie van die typologie. Juist doordat er in een vraagwoord-vraag een karakterisering wordt gegeven van het type informatie dat bij voorkeur in de voortzetting geleverd zou moeten worden, kan een volgende beurt waarin informatie wordt geleverd die van het geprojecteerde type is, als tweede paardeel fungeren. Het sequentiële systeem produceert zijn eigen voorwaarden.⁴

4.1.2 relevantie, analyseperspectief en context

Bij de bepaling van het analyseperspectief oriënteert de recipiënt van een vraag zich niet alleen op de formulering van de vraag-*clause* sec. In het vorige hoofdstuk heb ik laten zien dat de manier waarop het vraagdomein geformuleerd wordt juist bij uitstek het context-gebonden karakter van vraagwoord-vragen toont, – vergelijk met name de paragraaf over de formulering van het aanknopingspunt (§ 3.2.1) of die over de keuze van een relatie-aanduiding die redelijkerwijs daarmee geassocieerd kan worden (§ 3.4.2). Juist doordat een vraag in een bepaalde context voorkomt en in het aanknopingspunt in een specifiek thematisch kader verankerd wordt, kan de recipiënt van een vraag een bepaald analyseperspectief constitueren. Het probleem hoe een vraag gehoord moet worden is nauw verweven met de thematische eigenschappen van de context waarin die vraag gesteld wordt.

Het volgende fragment is daar een goed voorbeeld van. Niet alleen omdat een vraag als *en e:h hoe ging dat verder*, praktisch in elke context iets anders zou kunnen betekenen (vgl. r.292 in (2)). Maar ook omdat de vragensteller niet enkel in de sequentiële plaatsing van de vraagstellingseenheid en in formulering van het aanknopingspunt op het thematisch kader teruggrijpt als de leverancier van het analyseperspectief. Na voltooiing van de vraagstellingseenheid geeft hij ook nog eens expliciet aan hoe zijn vraag samenhangt met de context (vgl. r.293–300):

(2)		(NL/9)
284	B:	eh me <u>zus</u> die zat ook op die sch
285	A:	[ool °ja, °jajah]
286		0,5
287	A:	jah, >want
288	A:	[>(d'r) zit 'n leeftijdsverschil (van ja:)
289	B: ★	(die zat in de zesde) toen ik in de eerste zat=
290	B:	=(°weetjewel,)
291		0,6
292	A: ★	en e:h hoe ging dat verder?
293	A: →	=want toen:< >ging zij dus bevoorbeeld
294	A:	van school af °ook,
295		1,0
296	A:	en jij e::h- (0,2)
297	A: →	(°>jij bleef dus ook de school)=
298	A: →	=BLEEF dat e::hm< (>°ach!)=
299	A:	=>zeg maar die rela-
300	A:	↑hè die relatie met de ouw [ere:-
301	B:	(m)j:↑ah]
302		0,3
303	A:	<u>v</u> riende en <u>z</u> o: eh (0,2) besta↑an
304		0,3
305	B:	nou je (heeft) gewo ^o on 'n bepaald(e) ploegje
306	B:	uit de klas daar (je mee om) ging
307	B:	en voor de rest
308	B:	bemoeide ik me d'r n [iet ()
309	A:	[nee:↑eh]

De vraag in regel 292 is zo geformuleerd dat ze eigenlijk geen substantiële, descriptief geformuleerde aanwijzingen bevat ten aanzien van het analyseperspectief dat de recipiënt zou moeten hanteren. De uitdrukking *verder gaan* beschrijft alleen procedurele aspecten van een gebeurtenis of een proces. Ze wijst op het vervolg van iets dat al in ontwikkeling is. De identificatie wat dat voor iets is en om wat voor soort voortzetting het daarbij kan gaan, kan alleen gedaan worden door gebruik te maken van dat aspect van de context waarnaar wordt verwezen in het aanknopingspunt.

Ook de vragensteller heeft er in dit geval niet alle vertrouwen in dat zijn vraag en de relaties die daarin met de context gelegd worden, in een werkbare mate geïnterpreteerd kunnen worden. Na voltooiing van de vraagstellingseenheid gaat hij onmiddellijk verder met een toelichting. Deze komt echter niet zo maar uit de lucht vallen. De vragensteller reactiveert bepaalde contextueel voorhanden informatie en werkt die op zo'n manier uit dat zowel aanknopingspunt als relatie-aanduiding gespecificeerd worden.

Het eerste deel van de toelichting maakt een consequentie expliciet van de situatie die beschreven werd in de onmiddellijk voorafgaande context van de betreffende vraag. Toen zijn gesprekspartner in de eerste klas van de lagere school zat, zat diens zus in de zesde (r.289). Gebruikmakend van kennis hoe school-loopbanen gewoonlijk gefaseerd zijn, concludeert de vragensteller dat zijn gesprekspartner 'alleen' op die school achterbleef toen diens zus ervan afging (r.293-97).

Die constellatie wordt vervolgens tot de achtergrond gemaakt waartegen uit de doeken gedaan wordt hoe de situatie waaraan in het aanknopingspunt gerefereerd werd, begre-

pen zou moeten worden (*die relatie met de ouwere*; r.300). De vragensteller maakt daarmee een toespeling op informatie die eerder in het gesprek door zijn gesprekspartner geleverd werd (vgl. de regels 174 en 187-89 in (2a) hieronder). Tegelijkertijd wordt ook de relatie-aanduiding geconcretiseerd door deze te omschrijven in termen van de duurzaamheid van de relatie met die oudere 'vrienden'. De vraag *hoe dat verder ging* is te horen als een vraag naar het voortduren van die relatie onder de zojuist geëxpliciteerde, gewijzigde condities (*bleef die relatie (...) bestaan*, vgl. r.298-303 in (2)).

(2a)	(NL/9) [voorafgaand aan (2)]	
169	B:	(nou ik had eh-) (0,4)
170	B: *	omdat me zus (toch al) vrij veel ouwer i [s:
171	A:	[jah,
172		0,4
173	B:	en die paste zich meteen an daar in die buurt,
174	B: *	(me [t nogal-) (0,3) nou (almaal) ouwere vriende,
175	A:	[jah,
		(...)
185	B:	dus ik heb e:h
186		0,3
187	B:	nou jah, vanaf 'n jaar of::<>vier vijf,
188		0,4
189	B: →	heb ik altijd veel ouwere ge [(had),
190	A:	[jah:

De vragensteller verduidelijkt dus achteraf hoe het aanknopingspunt en de relatie-aanduiding van zijn vraag gehoord zou moeten worden door terug te grijpen op contextueel voorhanden informatie. Hij formuleert zelf om wat voor relatie ten opzichte van welk aanknopingspunt het gaat door tekstlinken te leggen met specifieke elementen van het thematisch kader.

Fragment (2) is ook nog om een andere reden van belang. Het is niet alleen zo dat de vragensteller zelf in tweede instantie de samenhang tussen analyseperspectief en thematisch kader formuleert, hij werkt die verhouding ook verder uit. De manier waarop deze vragensteller dat doet, laat een interessant aspect zien van de wijze waarop gespreksdeelnemers omgaan met de vaagheid en potentiële ambiguïteit van contexten. De vragensteller behandelt *context* niet enkel als een dimensie die hoorders in staat stelt vaagheden en dubbelzinnigheden uit te sluiten (vgl. bijvoorbeeld Wunderlich 1971, Labov 1971 of Schegloff 1978). Contexten kunnen zelf ook ambiguïteit zijn (vgl. McHoul 1987). De vragensteller desambiguëert de context van zijn vraag door achteraf een aantal relaties met die context expliciet te maken en de relevante consequenties daarvan verder uit te werken. Hij voegt als het ware retrospectief nog meer context aan zijn vraag toe, *casu quo* hij specificeert wat onder de context van zijn vraag te verstaan is. Het proces waarin een context geselecteerd wordt, is voor hem niet afgesloten op het moment dat hij zijn vraag geproduceerd heeft maar wordt nog voortgezet na voltooiing van de vraagstellingseenheid.

De vragensteller behandelt de verhouding tussen context en uiting als een *reflexieve* relatie. Hij produceert niet alleen een vraag, maar reproduceert en expandeert de context daarvan door *a posteriori* aanwijzingen te geven wat voor type context daarbij geselecteerd zou moeten worden.

In natuurlijke interactie gaan gespreksdeelnemers er niet zonder meer van uit dat er

sprake is van één eenduidige, statische context die al gegeven is op het moment dat daar een uiting aan wordt toegevoegd. Het probleem welke context een hoorder aan een uiting zou moeten geven, wordt niet alleen door plaatsing en formulering van een uiting aangegeven, maar is ook onderwerp van verder interactioneel werk.⁵

Het thematisch kader is leverancier van het analyseperspectief en in die zin ook constitutief voor de kennis-organiserende principes waar een antwoorder zich op oriënteert. De termen waarin een vragensteller het vraagdomein formuleert, leveren de instrumenten met behulp waarvan de recipiënt het type informatie afbakt en analyseert waarin de vragensteller geïnteresseerd is, - ik zal die informatie voortaan als het *ant-woordbereik* betitelen.

Wanneer de vragensteller in het volgende fragment bijvoorbeeld het vraagdomein karakteriseert door te vragen waar de kleren bewaard werden waarover op dat moment gesproken wordt (vgl. r.699, 729 en 733 in (3)), beschrijft de antwoorder de betreffende lokaties in termen van categorieën als *kast*, *doos*, *kist*, *tassen* en *koffertje* (vgl. r.735, respectievelijk r.738, 740, 743 en 746). De informatie waarnaar de vragensteller gevraagd heeft wordt in het antwoord door middel van dat type categorieën geformuleerd dat geactiveerd werd in het kennis-schema in termen waarvan het vraagdomein beschreven werd, - in dit geval zoiets als het schema *kleren bewaren*:

(3)	(NEX/f)
697	B: en ik <u>zeg</u> e:h, (1,6) °hee:je:h,
698	0,6
699	B: ★ >heb jij nog <u>klere</u> over,
	...
725	B: >soms haalde je 'r ook wel 's wat uit=
726	B: =°dat je kon <u>gebruiken</u> en zo hè=
727	B: =°d [at:< >liet ik dan ook weer schoonmaken,=
728	A: [(°↑hm)
729	B: ★ => <u>had</u> ik weer <u>wat</u> hé?
730	B: (.)
731	A: jah,
732	0,6
733	A: ★ en <u>waar</u> bewaarde je ↑ <u>dat</u>
734	0,3
735	B: → <u>nou</u> :, had 'k in de <u>kast</u> hange hè
736	(.)
737	B: ★ en <u>ee</u> :rst had 'k 't in de <u>kelder</u>
738	B: → in: e:h 'n grote <u>doos</u> zitte,
739	0,4
740	B: → 'n <u>ki</u> ↑:st,
741	0,3
742	B: ((<u>snuift</u>)) (en toen na: dat (.)=
743	B: → =toen had ik 't in 'n >ka- in de <u>kast</u> hang-
744	B: ★ in de <u>bergruimte</u> die d'r bij ↑ <u>was</u> ,
745	1,0
746	B: → en in <u>tasse</u> en <u>zo</u> , (.) in 'n <u>koffertje</u> ,

De recipiënt beschrijft het antwoordbereik met behulp van leden van de categorieën-collecties die gelokaliseerd worden in het kennis-schema in termen waarvan de uit-

gangssituatie door de vragensteller gekarakteriseerd werd.

Maar niet alleen de categorieën waarmee het vraagobject geclassificeerd wordt, komen uit collecties die in dat analyseperspectief relevant gemaakt worden. Ook de manier waarop de antwoorder relaties legt tussen de door hem beschreven objecten is daaraan ontleend.

Wanneer de fragmenten (1) en (3) bijvoorbeeld met elkaar vergeleken worden - in beide gevallen wordt naar een beschrijving van een lokatie gevraagd - , hanteren de antwoorders enerzijds algemenere analysemethoden die in beide gevallen van toepassing zijn. Anderzijds gebruiken zij ook ordeningsprincipes die specifiek zijn voor elk van beide analyseperspectieven.

De overeenkomsten en verschillen komen met name tot uitdrukking in het gebruik van voorzetsels. Een voorbeeld van een ordeningsprincipe dat in beide fragmenten gehanteerd wordt, is de wijze waarop in de fragmenten (1) en (3) het voorzetsel *in* gebruikt wordt (vgl. r.19 en 50 in (1b) en *passim* in (3)). In beide gevallen worden daar inclusie-relaties mee uitgedrukt.

Aan de andere kant hanteren de respectievelijke antwoorders ook ordeningsmethoden die specifiek zijn voor het actuele analyseperspectief. In beide gevallen beschrijven de antwoorders de lokaties waarnaar gevraagd werd door middel van reeksen van twee op elkaar volgende plaatsbeschrijvingen. In (3) specificereert elke tweede plaatsbepaling de voorafgaande plaatsbeschrijving (bijv. *in de kelder .. in 'n grote doos*, r.738; *in de kast ... in de bergruimte*, r.744), - de volgende bepaling fungeert als toelichting op de lokatie die in de vorige beschreven werd.

Volgende beschrijvingen zijn alleen maar informatief voor de identificeerbaarheid van de plaats waar de betreffende kleren bewaard worden omdat die transitief aan elkaar gerelateerd worden. De plaats van die kleren wordt verder gespecificeerd door ofwel een nog meer omvattende ruimte te beschrijven (vgl. *in de kast* en *in de bergruimte*), óf nog een specifiekere ruimte te beschrijven die door de eerstgenoemde ruimte omvat wordt (vgl. *in de kelder* en *in 'n grote doos*).

In (1) beschrijft de antwoorder de plaats van de woning waarin hij geboren is, ook twee maal (vgl. *in oost* en *bij 't Muiderstation*; r.50 en 54 in (1c)):

(1c)		(NL/9) [voortzetting van (1b)]
48	A:	>oh <u>nee</u> maar waar <u>WO</u> onden jullie.=
49	A:	=(^o het- (.) de:-) [>daar <u>gaat</u> 't dus ^o <voo:-
50	B: →	[^o in <u>oost</u> :.]
51		0,4
52	A:	ja↑:°↓ah.
53		0,3
54	B: →	bij 't [<u>Muider</u>]station.
55		(.)
56	A:	jah,

De lokalisering van de plaats die in de tweede beschrijving aangeduid wordt, is in dit geval echter niet afhankelijk van de daarvoor geleverde beschrijving, - noch gespreksorganisatorisch noch inhoudelijk. Er is weliswaar inferentieel sprake van een inclusie-relatie (*'t Muiderstation ligt in oost*), maar de beschrijving *bij 't Muiderstation* vormt een afzonderlijke karakterisering van de zone waarbinnen de woonplek te vinden was. De plaats van het Muiderstation kan bepaald worden zonder gebruik te maken van de voorafgaande plaatsbeschrijving omdat daar een lokatie mee beschreven wordt waarvan de coördinaten vast liggen en daarom onafhankelijk van het gesprek gegeven zijn.⁶

Waar in het micro-ecologische analyseperspectief waarin gevraagd wordt naar de plaats waar kleren bewaard worden, alleen reeksen van relationele plaatsbeschrijvingen gebruikt worden, kan de antwoorder in het stadsgeografische perspectief gebruik maken van plaatsbeschrijvingen die onafhankelijk van elkaar bruikbaar zijn.

Het analyseperspectief waar een antwoorder van uit gaat, komt niet alleen tot uitdrukking in de keuze van specifieke verzamelingen van categorieën, maar ook in de methoden die de antwoorders hanteren om relaties te leggen tussen de entiteiten die met die categorieën beschreven worden. De antwoorders maken een *domein-analyse* met behulp van ordeningsprincipes die gedeeltelijk specifiek zijn voor het analyseperspectief dat in het lopende thematische kader afgebakend wordt (vgl. Schegloff 1972, p.100 e.v.).

Een tweede voorbeeld van de constitutieve samenhang tussen thematisch kader en analyseperspectief is de wijze waarop het thema de criteria levert met behulp waarvan begrijpelijk wordt hoe en waarom in antwoorden op *meningsvragen* het antwoordbereik bepaald wordt, respectievelijk welk analyseperspectief als evaluatie-dimensie fungeert. Vergelijk de beide volgende fragmenten. In het eerste vraagt een intervieweer een ouder-paar wat zij 't belangrijkste vinden dat hun zoon op school moet leren (r.132-33 in (4)). In het antwoord worden drie lagere-school-vakken opgesomd (*rekenen, schrijven, de Nederlandse taal*, r.135-41). Hoewel naar de letter van de betreffende vraag ook andersoortige kwalificaties belangrijk gemaakt hadden kunnen worden - later in dat gesprek wordt bijvoorbeeld over concentratie-problemen gesproken -, kiezen de antwoorders enkel items uit het officiële lagere-school-vakkenpakket. De recipiënten horen die vraag kennelijk zo dat er slechts één bepaald vraagdomein relevant door wordt gemaakt:

(4)		(WCP/ZC)
132	A: ★	>en wat v _i ndt u nou 't belangr _i jkste
133	A: ★	wat ie mo _e t lere °op zo'n scho _l ol
134		0,9
135	C: →	<u>R</u> Ekeneh,
136		0,3
137	B: →	r _e kene [en schr _i jveh
138	A:	[°mh↓m
139		(.)
140	C:	en schr _i jve,
141	B: →	[de nederl _a ndse ta _a ↓al
142		0,7
143	C:	da's to _{ch} (t)e belangr _i jkh _e =
144	A:	= <u>m</u> :

Het fragment komt uit een interview met de ouders van een 17-jarige jongen die bijzonder onderwijs volgt. Voorafgaand aan het fragment is met name gesproken over wat die zoon op school leert (onder andere: *taal, verhaaltje, woordjes invullen, de tafels, gewone sommen*); en over hoe de ouders het niveau inschatten ("nou jah echt van eh (...) ik vin van 'n lagere school nog").

De vraag waarmee het fragment begint, wordt dus op een moment gesteld waarop de officiële leerstof al thematisch gemaakt was. In die context activeert de relatie-aanduiding van de betreffende vraag kennelijk ondubbelzinnig één bepaald analyseperspectief waardoor een specifiek vraagdomein afgebakend kan worden.

In de vraag die in het andere fragment gesteld wordt, bevat de relatie-aanduiding geen

formulering van een positie op een verder niet gespecificeerde evaluatieve schaal, - zoals 't *belangrijkste* uit de vraag in het vorige fragment. In *hoe vonje de onderwijzers* geeft de vragensteller alleen aan dat hij naar een mening of oordeel vraagt over de personen die hij in het aanknopingspunt beschrijft (vgl. r.399-400). Er wordt verder geen aanduiding gegeven in welk kader die personen beoordeeld zouden moeten worden. Bovendien ontbreken aanwijzingen over het soort antwoordbereik dat van toepassing is zodat er evenmin een bepaalde *evaluatie-dimensie* afgeleid worden uit de wijze waarop de vraagstellingseenheid geformuleerd is:

(5)	(NL/10)
395	A: ·hhhh (.) <u>en</u> ↓e:hm: (1,2) nja:h,
396	0,2
397	A: °eve <u>kij</u> ke,
398	(.)
399	A: en van die <u>school</u> : (>her <u>in</u> ner je nog)=
400	A: ★ =< <u>hoe</u> vonje de:< >onder <u>wij</u> zers e:h
401	A: (°de <u>hele</u> [:])
402	B: → [<u>nou</u> ik heb altijd <u>goe</u> d met de: [:h
403	A: [ja:h,
404	0,2
405	B: → onder <u>wij</u> zers op kunne-
406	(.)
407	B: → °>op kunne schiete (hè dat wist je)
408	0,2
409	B: m' <u>HE</u> le- (°m:-)
410	B: m'n <u>hele</u> leve lang (a [l],
411	A: [°altijd ge <u>ble</u> ve.
412	A: °jah,

De keuze voor een bepaalde evaluatie-dimensie lijkt enkel tot stand gekomen te zijn doordat er in de betreffende vraag naar een oordeel over *onderwijzers* gevraagd wordt, - dat wil zeggen, over personen van een bepaalde categorie en bijvoorbeeld niet over een eerder met inhoudelijke eigenschappen associeerbare zaak als het *onderwijs*. Maar dan blijft nog opmerkelijk - in ieder geval voor een observerende buitenstaander - dat die personen niet zoals in het vorige fragment ten opzichte van een andere, bijvoorbeeld meer professionele en/of kwaliteitsgerichte evaluatie-dimensie beoordeeld worden.

Opnieuw lijken vooral contextuele factoren de doorslag te hebben gegeven bij de keuze van een bepaalde evaluatie-dimensie. De vraag/antwoord-sequenties die aan de vraag uit fragment (5) voorafgingen, hadden met name betrekking op *vriendjes* in de buurt en op school, - allemaal thema's in de persoonlijke sfeer. De antwoorder trekt die lijn door wanneer hij een meer subjectieve, persoonlijkheidsgeoriënteerde evaluatie-dimensie kiest om iets over de betreffende individuen te zeggen.

In (4) en (5) hebben de antwoorders niet alleen geen probleem met het kiezen van een bepaald analyseperspectief. Ook de *meet-systemen* die daarbij gehanteerd worden, behoeven geen verdere toelichting. Waarom in (4) het ene vak *belangrijker* gevonden wordt dan het andere of wat in (5) de criteria zijn op grond waarvan de antwoorder oordeelt dat hij *goed* met de onderwijzers op kon schieten, wordt verder niet geproblematiseerd. Vragensteller en antwoorder gaan ervan uit dat binnen het actuele analyseperspectief de evaluatie-dimensie voldoende gestandaardiseerd is om het meet-systeem niet verder te hoeven preciseren of verantwoorden. (Vgl. Sacks 1989c en Sacks z.j.)

Het actuele thematisch kader werkt dus niet alleen als een soort filter op basis waarvan een beperkt aantal – in onproblematische gevallen slechts één – analyseperspectieven actueel gemaakt wordt in en door een vraag. Het levert ook de criteria met behulp waarvan de recipiënt zowel het vraagdomein als de methoden waarmee dat geanalyseerd wordt, selecteert.

4.1.3 relevantie en zelfcorrecties van vragenstellers

In de laatste paragraaf van hoofdstuk 3 stelde ik dat het niet aannemelijk is dat gespreksdeelnemers in een vraag een kennis-schema activeren dat onafhankelijk van het gesprek voorhanden is (vgl. § 2.4). Het is eerder zo dat in een vraag gebruik gemaakt wordt van de kennis-organiserende principes die het lopende thematische kader biedt. Het kennis-schema waar een antwoorder zich op oriënteert, wordt in de context van en in de loop van een vraag/antwoord-sequentie geconstitueerd.

Een centraal argument voor die claim was de wijze waarop gespreksdeelnemers op een constructieve manier gebruik maken van de moeilijkheden die zich bij de beantwoording van een vraag voordoen, – *the constructive use of trouble* (vgl. Suchman 1987). Vragenstellers blijken vaak zelf al te anticiperen op zulke moeilijkheden. Zoals bijvoorbeeld al in fragment (2) te zien was, geven vragenstellers regelmatig na voltooiing van de vraagstellingseenheid nog een toelichting op hun vraag. Een of meerdere aspecten van de voorafgaande vraag en van de context daarvan worden nog verder gespecificeerd, onderhandeld en *ad hoc* vastgelegd. Dit soort aanvullingen op de vraagstellingseenheid komt in meer dan één derde van de onderzochte vraagwoord-sequenties voor. Dat wil zeggen, minstens elke derde vraag werd voorzien van een verdere toelichting, verduidelijking of herformulering.^{7*}

Ook vanuit een kwantitatief perspectief is er dus alle reden om te twijfelen aan het kennis-schema idee. Wanneer vragenstellers gebruik zouden maken van kennis-schema's die onafhankelijk van het gesprek 'bestaan', zou zulk aanvullend werk immers overbodig zijn. Een steekwoordsgewijze activering van een bepaald schema had dan voldoende moeten zijn om er vanuit te kunnen gaan dat de recipiënt voldoende instrumenten in handen heeft om te weten wat voor soort informatie er gevraagd wordt. Vragenstellers blijken daarentegen juist vaak extra werk te verrichten om hun gesprekspartners te instrueren wat voor soort kennis-organiserende principes relevant zijn. Gezien de frequentie waarin dat gedaan wordt, lijken zulke toevoegingen eerder tot het proces van het vragenstellen zelf te horen dan dat ze beschouwd zouden moeten worden als een incidentele afwijking van een normaliter storingsvrij verlopend proces. Vragenstellers bieden hun gesprekspartner als het ware meerdere, eventueel niet-equivalente alternatieve sets van criteria aan waarmee de relevante antwoord-informatie gelokaliseerd kan worden. Hoe vragenstellers dat doen, – dat wil zeggen, op wat voor *moeilijkheden* vragenstellers anticiperen om een beantwoordbare vraag tot stand brengen –, zal ik in deze paragraaf onderzoeken.

Maar voordat ik daaraan toe kom, moet ik eerst nog een opmerking maken met betrekking tot de gespreksorganisatorische status van dit soort toelichtingen op de vraagstellingseenheid. Al de hierna te bespreken technieken zijn *zelfcorrecties* waarin vragenstellers na voltooiing van de vraagstellingseenheid een bepaald aspect van hun vraag verder toelichten. In de conversatie-analyse is veel onderzoek gedaan naar de methoden waarmee gespreksdeelnemers correcties interactioneel organiseren⁸. Uit die studies blijkt dat ook de manieren waarop moeilijkheden geïdentificeerd en behandeld worden, op een geordende wijze sequentieel gestuurd worden door een bepaalde vorm

van preferentie-organisatie (vgl. § 2.4.3). Gespreksdeelnemers geven de voorkeur aan zowel *zelf-initiëring* van de correctie van een potentieel problematisch item, als aan *zelfcorrectie* van zo'n *repairable*.

In deze subparagraaf zal ik de soorten aanvullingen die vragenstellers op vragen geven, echter niet onderzoeken op hun gespreksorganisatorische status als *repairs* van een bepaald sequentieel type. Afgezien van de constatering dat het meestal zelfcorrecties betreft die over het algemeen ook door de vragensteller zelf geïnitieerd werden, zal het hier vooral gaan om een bepaling van *wat* er gecorrigeerd wordt, respectievelijk wat er in die correctie gedaan wordt.

Los van de vraag of de aanleiding tot de zelfcorrectie nu gevormd werd door het uitblijven van een reactie van de recipiënt of zelfs uitdrukkelijk op diens initiatief tot stand komt, óf dat de vragensteller al bij voorbaat uit eigen beweging anticipeert op eventuele problemen, hebben al de hierna te bespreken technieken met elkaar gemeen dat de vragensteller na voltooiing van de vraagstellingseenheid nog verder werk verricht om zijn recipiënt de beschikking te geven over een werkbaar kennis-schema en analyseperspectief. De vragensteller constitueert het te hanteren kennis-schema in meerdere stappen, *casu quo* hij biedt zijn gesprekspartner verschillende soorten criteria om het vraag-object te lokaliseren. Het gegeven dat het probleem hoe kennis interactioneel georganiseerd moet worden *binnen* de betreffende vraag/antwoord-sequenties zelf behandeld wordt, levert mijns inziens een ondersteuning voor de claim dat de interactionele behandeling van moeilijkheden een constructief aandeel heeft in de lokale constitutie van een *ad-hoc* te hanteren kennis-schema:

“Successful communication is not so much a product of the avoidance of misunderstandings as of their succesful detection and repair.” (Suchman & Jordan 1990, p.238)

De manieren waarop vragenstellers de vraagstellingseenheid corrigeren, vertonen regelmatige eigenschappen op grond waarvan een aantal verschillende technieken onderscheiden kan worden. Het gaat met name om

- (i) toelichtingen op afzonderlijke componenten van de voorafgaande vraagwoord-vraag;
 - (ii) exemplarische beschrijving van het antwoordbereik;
 - (iii) modificatie in een *ja/nee*-vraag;
 - (iv) correctie in een (disjunctieve) *of*-vraag (vgl. § 2.0);
 - (v) modificaties die zelf weer een vraagwoord-vraag zijn of daarin uitmonden.
- Elk van deze technieken zal ik hierna afzonderlijk bespreken.

ad (i). toelichtingen op afzonderlijke componenten van de voorafgaande vraagwoord-vraag.

Vragenstellers geven herhaaldelijk een aanvulling op een vraagwoord-vraag waarin een specifieke component van die vraag verduidelijkt wordt:

- in (6) betreft de toelichting een verdere specificering van de categorie-voorwaarde van de vraagfocus (*wat voor afdeling*; r.99 in (6));
- in (7) wordt het aanknopingspunt in een *right-dislocation*-constructie expliciet gemaakt (*gebeure*, r.588 in (7)).
- en in (8) herformuleert de vragensteller de relatie-aanduiding: *de hoogtepunten* wordt *de belangrijkste dingen* (r.1071-1075 in (8)):

(6) (LC/j)

97 A: wat voor-

98	A: ★	>wat >doe je daar trouwens op de el tee es=
99	A: →	=wat (voor soort-) wat [voor afdel↑ing=
100	B:	[me↑taal
101	B:	=met↓a [al.
102	A:	[(mm)

(7) (WT/kz)

581	B:	dus 't is: e:h- 'hh >'t is ook
582	B: ★	'n avond waar(in-) >(ook) dingē kunne gebeure
583		0,8
584	B:	((snuift))
585		0,3
586	B:	nou we [zij-
587	A:	[°wat e:h-\
588	A: →	wat bedoel je da [arme↑e °gebeu↑re
589	B:	[nou e:h-
590		(.)
591	B:	>dat- >nou jah, >dat je bijvoorbeeld gaat <prate
592	B:	met de:h zaterdagavond e:h
593	B:	'hhh (.) e:h s- eh soosraad jah,

(8) (IC/pn)

1071	A: ★	wat- wat zijn nou precies de hoogtepunten
1072		1,3
1073	A:	van je werk ↑hè
1074		0,2
1075	A: →	of de belangrijkste dingē,

In de wat eenvoudiger gevallen die hier weergegeven zijn - fragment (2) documenteert een complexere variant -, kan de toelichting als een afzonderlijke substantiefgroep geformuleerd worden. In de beide laatste gevallen krijgt de toevoeging daardoor syntactisch gezien het karakter van een her-complementering van de *clause* waarmee de zojuist voltooide beurt-eenheid geconstrueerd werd.

ad (ii). exemplarische beschrijving van het antwoordbereik.

In onderstaand fragment geeft de interviewer onmiddellijk na zijn vraag een toelichting waarin hij duidelijk maakt aan wat voor soort antwoord hij denkt. Met de toevoeging *de stad in of zo.: of e:h* (r.212) geeft hij een voorbeeld van het soort informatie waaruit het antwoordbereik zou kunnen zijn samengesteld:

(9) (NL/9)

206	B:	waar we naar toe ginge, ging ik altijd me↑e
207		0,4
208	A:	jah,
209		0,5
210	B:	ze [(sleep-)
211	A: ★	[en waar ging(e) naar toe,=
212	A: →	= 'k bedoel (ges) de stad in of zo.: °of e:h

213		0,3
214	B:	nou, als ze 'n partijtje ginge
215	B:	<u>voetballe</u> : [h of e:h (0,3) weet ik ve↑el
216	A:	[ja:jah.
217		0,2
218	A:	ja [h,
219	B:	[van <u>alles</u> .,
220		(.)
221	A:	↑jah!

De vragensteller gebruikt drie verschillende procedures om zijn toelichting kenbaar te maken als een antwoordvoorstel dat enkel voorbeeld-karakter heeft:

- In de pre-formulering 'k bedoel karakteriseert hij de informatie die daar op volgt, als een uitleg van de voorafgaande vraag.

- In het aanhangsel *of zo* bestempelt hij zijn beschrijvingsvoorstel retrospectief als exemplarisch voor het soort informatie dat bij benadering in aanmerking komt. Hij presenteert zijn beschrijving nadrukkelijk als een suggestie die vervangen kan worden door een beschrijving van zijn gesprekspartner.

- In de afsluitende quasi-voortzetting [*of e:h* + pauze] wordt de voorafgaande beschrijving nog een keer met terugwerkende kracht tot voorbeeld bestempeld door na de conjunctie een lege positie te creëren waarin de recipiënt een alternatieve beschrijving kan leveren. Tegelijk tekent de vragensteller zo de contouren van de open positie die in de vraagwoord-vraag gecreëerd werd. De lijn die door de toelichting onderbroken werd, wordt als het ware aan het eind van die onderbreking weer op elegante wijze opgepakt door beide einden in een subtiele beweging samen te knopen.

Ook op het gespreksorganisatorische niveau vormt het aanhangsel *of e:h* de opmaat voor een voortzetting van de kant van de gesprekspartner. Een conjunctie *als of* met een poreus vervolg van aarzelingssignalen en stiltes en geplaatst in een positie waarin beurtwisseling sowieso hangende is, projecteert niet alleen een bepaald soort voortzetting, maar lokt ook sprekerwisseling uit. De verantwoordelijkheid voor de geprojecteerde voortzetting komt daardoor voor rekening van de gesprekspartner. (Vgl. Jefferson 1983b).

ad (iii). modificatie in een *ja-nee-vraag*.

In (9) gaf de vragensteller een voorbeeld van het soort elementen dat tot het antwoordbereik zou kunnen horen. In (10) vraagt de interviewer daarentegen expliciet in een *ja/nee-vraag* of een bepaalde situatie deel uitmaakt van het antwoordbereik van de voorafgaande vraagwoord-vraag (r.1205 en 1207):

(10)		(LC/j)
1202	A:	·hhh >↑nou >en as je nou op 'n gegeven moment
1203	A:	e:hm *e:→ een probleem hebt met je huiswerk=
1204	A:	=en je <u>komt</u> 'r niet uit: eh=
1205	A: ★	= <u>wat doe</u> je ↑dan
1206		(.)
1207	A: →	°vraag je 't aan de lerar↑en:
1208		0,3
1209	B:	<u>nou</u> , 't ligt 'r aan wa voor probleem,
1210	B:	as 't meestal 'n proheblehem wat ik <u>zelf</u> -
1211	B:	nou ja, (.) wat me niet zo interesseert,
1212	B:	nou dan laa'k 't <u>zitte</u> ,=
1213	A:	=dan (<u>laat</u> je)'t zitte, ↑ja

In plaats van dat de vragensteller enkel een voorbeeld geeft van het soort elementen dat in het antwoord beschreven zou kunnen worden, reduceert hij het antwoordbereik tot een specifieke waarde en stelt die als *kandidaat-antwoord* voor door te vragen of ze van toepassing is (vgl. Pomerantz 1988).

Een consequentie van dit soort modificaties kan zijn dat de aanvangsvraag vaak niet meer van toepassing is. In (10) geeft de antwoorder bijvoorbeeld alleen nog informatie over de condities waaronder hij problemen aan zijn leraren voorlegt. In dit geval kunnen daar echter nog geen algemenere conclusies uitgetrokken worden omdat kort voor het hierboven weergegeven fragment al aan de orde is geweest dat de ouders niet in aanmerking komen als huiswerkbegeleiders. De omvang van het antwoord-bereik wordt door zo'n context-gegeven al bij voorbaat ingeperkt.

De onder (ii) en (iii) beschreven technieken kunnen ook gecombineerd worden toegepast, - dat geldt trouwens voor al de genoemde technieken. In het volgende fragment somt de vragensteller bijvoorbeeld eerst een tweetal potentiële elementen van het antwoordbereik op (r.528). Door daar vervolgens nog een *ja/nee*-vraag aan te hangen waarin het van toepassing zijn van die beschrijvingsvoorstellen expliciet bevraagd wordt, wordt een exemplarische interpretatie van die voorstellen met terugwerkende kracht de pas afgesneden. Doordat de relevante waarden van het antwoordbereik al genoemd zijn, kan de *ja/nee*-vraag zelf gereduceerd worden tot een puur procedurele formulering (*denk je dat*, r.529):

(11)	(IC/pn)
514	A: >HH vin je <dat: e:h >(ter harmonisering dan)
515	0,3
516	A: van 't beleid?
517	0,8
518	A: 'hh 't aantal eh richtlijne moet toe°neme=
519	A: =°of k _{an} toeneme
520	0,8
521	A: (°dan tot nu [toe)
522	B: [>dat vind ik ↓wel: ja,
523	0,6
524	B: °ja,
525	3,8
526	A: ★ op welke (ge)bied↑e:h-
527	0,4
528	A: → mishande°ling e:h diefstal en zo=
529	A: → =denk je dat?

ad (iv). modificatie in een *of*-vraag.

In toelichtingen die de vorm hebben van een *ja/nee*-vraag reduceert de vragensteller het antwoordbereik tot één bepaalde waarde. In modificaties in de vorm van een *of*-vraag - een *disjunctieve* vraag (vgl. de inleiding op hoofdstuk 2) - maken vragenstellers daarentegen twee of meer waarden van het antwoordbereik expliciet en presenteren die door middel van de conjunctie als potentieel alternatieve antwoordwaarden.

Vergelijk onderstaand fragment. In de vraagfocus van de oorspronkelijke vraag karakteriseert de vragensteller het antwoordbereik in eerste instantie door middel van de formulering *wat voor status* (r.302). Hij specificeert het zo afgebakende antwoordbereik vervolgens *in extenso* in de daaropvolgende toelichting (r.303-11). De toevoeging bevat

een opsomming van een tweetal afzonderlijke waarden (*dat je ze gebruikt als 'n globale richtsnoer*, respectievelijk *dat je er slechts van afwijkt in incidentele gevallen*; r.304 en 306-08). De verhouding tussen die waarden wordt aangegeven in het voegwoord waarmee ze aan elkaar gekoppeld worden (*of*, r.306). De principes die in de beide conjuncten worden beschreven, worden daarmee niet alleen als alternatieve opties voorgesteld. Door de wijze waarop daartussen een contrast gelegd wordt (vgl. met name *globale* versus *slechts [van ... afwijkt]* in r.304, resp.306), worden ze ook tot elkaar uitsluitende alternatieven gemaakt. De opsomming krijgt zo het karakter van een uitputtende lijst van de collectie van mogelijke waarden van het antwoordbereik:

(12)	(IC/pn)
299	A: ·hh (.) >ik <u>wil</u> 'n <u>volgende vraag</u> stelle,=
299	A: =over de↓:: (0,6) < <u>richtlij:</u> ↑ne, ↑hè?
300	0,3
301	A: de vraag is: ↓e:h mth
302	A: ★ wat voor <u>status</u> die voor <u>jou</u> hebbe=
303	A: =is 't <u>zo</u> dat je:: (0,2)
304	A: → ze <u>gebruikt</u> als 'n <u>globale</u> < > <u>richtsnoer</u> ,
305	0,7
306	A: → <of <u>dat</u> je 'r <u>slechts</u> van e↑:h (0,5) <u>afwijkt</u> ,
307	0,5
308	A: in <u>incidentele</u> geval°↑le
309	0,3
310	A: (hè dus) dat je <u>besluit</u>
311	A: (con)form de <u>richtlijne</u> (°toont)
312	0,3
313	B: (jah,) dat <u>laatste</u>
314	(.)
315	A: °dat <u>laatste</u>

In de modificatie reduceert de vragensteller het antwoordbereik tot een eindige, overzichtelijke klasse van twee waarden die op een specifieke manier ten opzichte van elkaar geordend worden. Ze zijn niet-equivalent, – in het antwoord zou bij voorkeur óf het ene óf andere item gekozen moeten worden.

Merk trouwens op dat de antwoorder één van de door de vragensteller aangeboden alternatieven kiest door de positie te karakteriseren die de beschrijving van de betreffende waarde inneemt in de toelichting van de vragensteller (*dat laatste*, r.313). En merk ook op dat de antwoorder daarmee op de disjunctieve vraag antwoordt en niet op de matrix-vraag waarin die is ingebed (de *ja/nee*-vraag in r.303). Waar op indirecte vraagwoord-vragen die afhankelijk zijn van een *ja/nee*-vraag nog eventueel 'letterlijk' op de matrix-vraag geantwoord zou kunnen worden met *ja* of *nee* (vgl. § 2.3.1), lijkt dat handelingslogisch een onzinnige voortzetting bij een indirecte disjunctieve vraag.

ad (v). modificaties van een vorige vraagwoord-vraag in een volgende vraagwoord-vraag.

In tegenstelling tot de onder (iii) en (iv) beschreven technieken wordt het antwoordbereik in modificaties die zelf ook weer een vraagwoord-vraag vormen, niet gereduceerd door daar een specifiek element van te expliciteren. Wanneer het niet om een serie van verschillende vraagwoord-vragen gaat⁹, wordt in dit soort modificaties meestal de relatie-aanduiding geherformuleerd. Vergelijk het volgende fragment. In de gemodificeer-

de versie vraagt de interviewer zijn gesprekspartner *wat die met [oud papier] doet* (r.53), terwijl hij daarvoor vroeg *wat 'r mee gebeurt* (r.52). In plaats van de procesmatige benadering in de oorspronkelijke vraag wordt het vraagdomein in de herformulering als een handelings situatie gekarakteriseerd. Het *agens* wordt expliciet gemaakt en er wordt een handelingsaanduidende *pro-term* gebruikt voor de activiteit die door die *agens* verricht wordt:

(13)	(NJK/13)
48	A: EN: (0,3) ((<i>kucht</i>)) (0,4)
49	A: ik heb verde↑r: (0,3) (ga-)
50	A: heb ik 't <u>niet</u> over <u>oud</u> papi↑er en zo °↑maar=
51	A: =hh eve:h (0,3) ·hh toch om daarover te vrage=
52	A: ★ =wat gebeurt 'r be- bij u me↑e:=
53	A: → =°wat doet u daar↑mee
54	(.)
55	B: nou gaat in [algemeen alles gaat in een: zak
56	A: [(°kranteh of)
57	0,4
58	A: jah

In de gemodificeerde versie wordt het vraagdomein anders geconceptualiseerd doordat de vragensteller andere situationele rollen belicht. Het bereik van de eerste versie is niet zodanig gewijzigd dat er een ander soort antwoord relevant is geworden. Dat blijkt overigens ook uit het gegeven dat de antwoord-informatie in overeenstemming met de oorspronkelijke versie in termen van een proceswoord geformuleerd wordt (*gaat* in r.55). De antwoorder impliceert hoogstens dat die informatie niet in tegenpraak is met het soort situatie dat in de gemodificeerde versie bevraagd wordt, - zeg maar dat het betreffende proces door zijn toedoen tot stand komt.¹⁰

Het in (iii) beschreven type modificaties - wijzigingen van vraagwoord-vragen tot een *ja/nee*-vraag - komt in het onderzochte corpus vaker voor dan toelichtingen die zelf ook weer de vorm van vraagwoord-vraag hebben¹¹. Een geprefereerde manier om de openheid van vraagwoord-vragen te corrigeren is kennelijk het zo specifiek en beperkt mogelijk maken van het antwoordbereik. In *ja/nee*-vragen wordt een bepaalde waarde van het antwoordbereik van de vraagwoord-vraag expliciet verwoord en bovendien is het antwoordbereik van de modificatie zelf gedeeltelijk gestandaardiseerd. *Ja*- en *nee*-antwoorden liggen het meest voor de hand, op zijn minst als eerste beurt-opbouw eenheid van het antwoord. Alleen wanneer het antwoord niet overeenstemt met de in een *ja/nee*-vraag aangeboden alternatieven, kiezen antwoorders er vaak voor de waarde te beschrijven die dan wel van toepassing is (vgl. bijvoorbeeld r.305 e.v. in (2)).¹² De *ja/nee*-vraag heeft dan uiteindelijk dezelfde consequenties als een vraagwoord-vraag (vgl. § 2.4.3). Globaal genomen vertonen de in (ii) tot en met (iv) beschreven technieken een vergelijkbaar patroon. Het informatie-type dat relevant is voor het antwoord wordt achteraf gespecificeerd door een of meerdere elementen van het antwoord-bereik te beschrijven. De betreffende technieken verschillen van elkaar met betrekking tot de status die aan die elementen wordt gegeven en de keuze-mogelijkheden die er dienstengevolge gecreëerd worden voor de recipiënt.

In toelichtingen waarin de vragensteller een voorbeeld van een mogelijk element van het antwoordbereik geeft (ii), wordt enkel exemplarisch een type-aanduiding gegeven van het soort elementen dat tot het antwoordbereik zou kunnen horen. Schematisch: { *i, of ...* }.

In modificaties die de vorm krijgen van een *ja/nee*-vraag (iii), reduceert de vragensteller zelf al het antwoordbereik tot één element en legt dat ter beslissing voor aan zijn gesprekspartner. Schematisch: $? \{ i \}$.

In modificaties in de vorm van een *of*-vraag geeft de vragensteller een opsomming van de waarden die hij relevant acht in verband met het antwoord (iv). Hij maakt samenstelling, omvang en structuur van het antwoordbereik expliciet door de betreffende waarden te presenteren als elkaar uitsluitende alternatieven. Schematisch: $? \{ i \text{ of } j \}$.

Techniek (v) is van een principieel andere aard. De vragensteller biedt als het ware meerdere sets van criteria aan om het vraagdomein af te bakenen. Door het vraagdomein op verschillende manieren te conceptualiseren formuleert hij alternatieve functies die dezelfde output kunnen opleveren.

Het gegeven dat de correcties ofwel een verduidelijking van een afzonderlijke component van de vraagstellingseenheid betreffen (i), óf een specificering van het antwoordbereik (ii-iv), óf dat er een ander ordeningsprincipe aan de gesprekspartner aangeboden wordt (v), ondersteunt de claim dat het idee niet erg plausibel is dat gespreksdeelnemers gebruik zouden maken van vooraf gegeven, min of meer stabiele kennis-schema's. Een gemeenschappelijk kenmerk van de technieken (i) tot en met (v) is dat een vragensteller in modificaties van een door hem zelf gestelde vraag bezig is met het probleem van de recipiënt hoe deze zijn vraag zou moeten horen. Hij maakt daarmee het permanent improviserende, *ad hoc* karakter van de door hem gehanteerde methoden van kennis-organisatie zichtbaar. Vragenstellers laten zien zich ervan bewust te zijn dat de aan-wijzingen die in een vraag gegeven worden geen kant-en-klaar voorhanden kennis-schema's activeren. Een vragensteller formuleert geen criteria die ten opzichte van de recipiënt simpel functioneren als mechanisch op te volgen normen. De totstandkoming van een beslissing welke informatie relevant gemaakt wordt in en door een vraag is een proces van tegelijk systematisch en improviserend toewerken naar een interactioneel werkbare overeenstemming over de methoden en criteria die gehanteerd zouden moeten worden.

4.1.4 alternatieve verzamelingen van relevantie-criteria

Het gegeven dat vragenstellers zowel in de vraagstellingseenheid als in daaropvolgende correctie(s) meerdere verzamelingen van criteria aanbieden op grond waarvan bepaald kan worden welke informatie 'antwoord-relevant' is, heeft tot gevolg dat antwoorders een zekere speelruimte hebben om vragen op een bepaalde manier te horen (zie ook McHoul 1987). De fragmenten (2) en (13) bevatten bijvoorbeeld antwoorden waarin de recipiënt van een vraag eerder op de 1^e-versie-formulering lijkt te reageren dan op de versie waarmee de vragensteller de betreffende vraag-*discourse unit* afsluit.

Tot besluit van deze paragraaf wil ik daarom een fragment bespreken waarin de antwoorder verwoordt hoe hij de sets van criteria herschikt die zijn gesprekspartner in meerdere versies van dezelfde vraag geformuleerd heeft.¹³

Aangezien het om een fragment gaat dat nogal lang is, zal ik eerst de *discourse unit* bespreken waarin de vraag geformuleerd wordt (fragment (14a)) en vervolgens het begin van de eenheid met het antwoord (fragment (14b)).

De vragensteller corrigeert zijn vraag twee maal. Voor het gemak zal ik de afzonderlijke versies nummeren, - de oorspronkelijk formulering krijgt nummer *F1*, de eerste correctie *F2*, enzovoort:

F1. *wat zijn nou precies de hoogtepunten (...) van je werk* (r.1071-72).

F2. *waar denk je nu wel 's aan terug* (r.1077).

F3. *wat zijn ervaringen (...) waaraan je plezier beleeft* (r.1079-83).

Op F1 volgt bovendien nog een toelichting van het type dat in de vorige subparagraaf onder (i) beschreven werd. De interviewer herformuleert het vraagdomein van een voorafgaande vraag door er de relatie-aanduiding van te corrigeren. De verzameling entiteiten die in eerste instantie werd aangeduid als *de hoogtepunten*, wordt in tweede instantie omschreven als *de belangrijkste dingen* (r.1075):

(14a)		(IC/pn)
1063	A: *	ee::hm::↑ja:h 'n volgende vraag nog even
1064	A:	over dat beroepsbeeld wat je hebt ↑hè
1065		0,3
1066	A: *	mthh (0,2) e:hm: >(da's) misschien ook
1067	A:	'n beetje 'n rare vraag ↑maar:
1068		0,4
1069	A:	°misschien dat je daar iets
1070	A:	over kunt (precies van) zegge,
1071	A: →	wat- wat zijn nou precies de hoogtepunten
1072		1,3
1073	A:	van je werk ↑hè
1074		0,2
1075	A: →	of de belangrijkste dinge,
1076		0,3
1077	A: →	waar denk je nu wel 's aan trug:
1078		0,4
1079	A: →	of wat zijn ervaringen (0,5)
1080	A:	van de afgelopen tijd,
1081		0,4
1082	B:	°*nou [↑:*
1083	A:	[waaraan je: (0,2) plezier beleeft

De vragensteller presenteert zijn vragenreeks als varianten van één en dezelfde vraag-handeling. Dat blijkt uit het enkelvoud van pre-formuleringen als *'n volgende vraag* of *'n beetje 'n rare vraag* in de pre-sequentie waarin de betreffende handeling aangekondigd en voorbereid wordt (r.1063, resp. 1067). Ook tijdens de produktie van de vragenserie wordt de eenheid van handeling nog eens aangegeven in het gebruik van *of* aan het begin van F3 (r.1079). De daaropvolgenden vraag wordt gepresenteerd als een alternatief voor de voorafgaande vragen. Bovendien blijft het aanknopingspunt voor alle drie versies constant. Het wordt alleen in F1 expliciet geformuleerd (vgl. *je werk*, r.1073) en in de beide volgende versies contextueel voorondersteld.

Ondanks dit soort aanwijzingen van de kant van de vragensteller dat het om één vraag-handeling gaat, maakt de antwoorder elke versie tot een afzonderlijke vraag. Hij behandelt de aanwijzingen die daarin geformuleerd worden als gedeeltelijk niet uitwisselbare en daarom te herschikken verzamelingen van criteria. Dat hij dat doet en hoe hij dat doet, wordt bovendien gedeeltelijk expliciet door hemzelf verwoord:

(14b)		(IC/pn)
1085	B: →	e:h- (.) ↑jah dan moet je EIGelijk onderscheiden
1086	B:	in: 't e:h
1087		1,5

- 1088 B: 't- 't opbouweh van 'n 'n bepaaldh (0,4)
 1089 B: e:h (.) strafrechtelijk (0,7) beleid,
 1090 0,2
 1091 B: same met de politie en met de burgemeesters
 1092 0,5
 1093 B: → dat is een aspect=
 1094 B: =>°dat zal ik dan dadelijk ook kritiseren,
 1095 1,3
 1096 B: → en het andere aspect dat is- (0,2) dat zijn
 1097 B: → bepaalde zake, (0,7) °die je bij blijve,
 1098 0,3
 1099 A: °m: ↑m
 1100 1,6
 1101 B: en e:h- (.) waar ik dan: ('t-) 't e:h (°m: de)
 1102 B: → de leukste herinnering aan heb, dat zijn:
 1103 0,5
 1104 B: da's 'n combinatie van beideh, (0,4)
 1105 B: die zake, die door hun omvang, (1,2)
 1106 B: → en door hun aard (.) erg interessant wareh,
 1107 0,4
 1108 B: en waarbij 'k bovendien: (0,3)
 1109 B: in de loop van de die zakeh, (0,7)
 1110 B: veel contact heb gehad ↑meth (0,5)
 1111 B: °bijvoorbeeld de politie
 1112 6,5
 1113 A: ja: ↑jah=
 1114 B: → =waar ik met- met ve- met eh-
 1115 b: genoeg aan aan trugdenk
 1116 B: → >en wat ik ook 'n hoogtepunt vind,
 1117 0,8
 1118 B: → is 'n zaak waarin ik e:h (...)

De antwoorder begint met te stellen dat er *dan eigenlijk* een aantal zaken *onderscheiden moet* worden (r.1085 in (14b)). In pre- en postformuleringen noemt hij die zaken afzonderlijke *aspecten* (r.1093 en 1097). En in de antwoorden zelf herhaalt of parafraseert hij de criteria die zijn gesprekspartner in de voorafgaande vragen gesteld heeft:

- In de inleiding op het tweede deel van zijn antwoord parafraseert hij met *zaken die je bij blijven* (r.1097) de criteria die in F2 geformuleerd werden (*waar denk je wel 's aan trug*, r.1077 in (14a)). Bovendien wordt die verwijzing in dezelfde inleiding nog gecombineerd met een omschrijving van de relatie-aanduiding uit F3. *En waar ik dan (...) de leukste herinnering aan heb* (r.1102) grijpt onmiskenbaar terug op *ervaringen waaraan je plezier beleeft* (r.1083)

- Vanaf regel 1114 kondigt de antwoorder in het derde deel van zijn reactie tenslotte nog een beschrijving aan van een afzonderlijk item uit het vraagdomein dat hij in het tweede deel van zijn antwoord afgebakend heeft. Hij omschrijft dat nu echter nog weer iets anders. Het vraagdomein wordt gepresenteerd als het resultaat van een afbakening die verricht is met behulp van een combinatie van de criteria die in F3 en F1 geformuleerd werden. Het gaat om een zaak *waar [hij] met genoeg aan terug denkt* (r.1114-15) en die hij *ook 'n hoogtepunt vindt* (r.1116).

Ondanks dat de vragensteller de verschillende formuleringen als één vraag-handeling gepresenteerd heeft, onderscheidt de antwoorder dus minstens twee verschillende

vraagdomenein. Door de criteria die de vragensteller aangegeven heeft tot onderling niet of slechts gedeeltelijk uitwisselbare grootheden te maken, behandelt de antwoorder diens vragenreeks als een serie van afzonderlijke vragen.

De recipiënt van een vraag is niet op onontkoombare wijze uitgeleverd aan normen die door de vragensteller geformuleerd worden. Niet alleen bieden vragenstellers vaak meerdere, niet-identieke sets van relevantie-criteria aan in verschillende versies van dezelfde vraaghandeling. En antwoorders hoeven in dat geval niet alleen te kiezen tussen meerdere sets van relevantie-criteria. Een antwoorder moet zelf ook actief bepalen hoe hij de criteria interpreteert die door de vragensteller geformuleerd werden. Naast de thematische context, de formulering van de vraagstellingseenheid of de toelichting die daarop gegeven wordt, is de wijze waarop de antwoorder de daarin vervatte aanwijzingen rangschikt, inpast en invult van centraal belang voor de bepaling wat voor informatie relevant is. *Antwoord-relevantie is een interactieel tot stand gebrachte eigenschap van informatie.* Die eigenschap kan niet via interactie-externe regels automatisch afgeleid worden uit een vraag in een bepaalde context. De recipiënt van een vraag moet zijn kennis zo organiseren dat een eventueel in aanmerking komend element daarvan antwoord-relevant gemaakt kan worden.

4.1.5 *samenvatting*

De recipiënt van een vraagwoord-vraag oriënteert zich op een specifiek relevantie-principe. Antwoorders behandelen alleen die informatie als antwoord-waardig die van het type is dat overeenkomt met de restricties die worden aangegeven in het analyseperspectief van de vraag waarop betrekking genomen wordt. De typologie op grond waarvan een uiting kan fungeren als tweede paardeel van een aangrenzend paar dat begint met een vraagwoord-vraag, wordt met betrekking tot het soort informatie dat in dat tweede paardeel geformuleerd kan worden, in het eerste paardeel zelf gedefinieerd. De keuze van een bepaald analyseperspectief hangt op haar beurt weer samen met het thematisch kader waarin een spreker zijn vraag plaatst. Het thema levert de instrumenten met behulp waarvan het vraagdomein afgebakend kan worden, evenals de methoden waarmee dat geanalyseerd kan worden.

Er zijn tal van aanwijzingen op grond waarvan het idee dat in een vraagwoord-vraag een bepaald kennis-schema geactiveerd zou worden dat enkel nog voor een bepaalde open positie ingevuld zou moeten worden, een versimpelde en te statische vertekening is van het interactieel proces van informatie-uitwisseling dat in vraag/antwoord-sequenties georganiseerd wordt. Vragenstellers geven verhoudingsgewijs vaak nog een toelichting op een bepaald aspect van de vraagstellingseenheid. Ze duiden het antwoordbereik exemplarisch aan, of specificeren een bepaald element daarvan. Of ze laten in de produktie van meerdere versies van dezelfde vraaghandeling al zien dat er verschillende sets van relevantie-criteria gehanteerd kunnen worden.

Zowel de correcties die vragenstellers zelf geven, als de (her-) interpretaties van recipiënten duiden erop dat de selectie van informatie die relevant is voor de produktie van een antwoord geen mechanisch, puur conventioneel proces is. Vragensteller en recipiënt onderhandelen over datgene waarnaar nu eigenlijk gevraagd wordt en over wat de context is tegen de achtergrond waarvan dat bepaald zou moeten worden. De relevantie van antwoorden betreft een eigenschap van de informatie die daarin beschreven wordt. Het gaat om een eigenschap die relatief ten opzichte van de voorafgaande vraag bepaald wordt. Die bepaling verloopt tentatief en stapsgewijs. Zowel vragensteller als antwoorder behandelen de problemen die zich daarbij voordoen niet als terloops te

verhelpen moeilijkheden. De anticipatie op en overwegingen ten aanzien van moeilijkheden vormen een constitutief moment in de bepaling wat relevante, antwoordwaardige informatie is.

4.2 passende antwoorden

4.2.0 inleiding

Terwijl de relevantie van een antwoord vooral samenhangt met het analyseperspectief dat geactiveerd wordt in de vraag waarop met dat antwoord gereageerd wordt, betreft de passendheid van een antwoord de keuze van alternatieve, niet-equivalente formulering- en *binnen* het actuele analyseperspectief. In deze paragraaf zal ik enkele van de principes onderzoeken die een rol spelen bij de overwegingen van antwoorders om de informatie die relevant is voor de constructie van het antwoord, op passende *wijze* en in adequate *mate* te formuleren.

In termen van de maximes van Grice is passendheid enerzijds een kwestie van de maxime van wijze. Daartoe horen voorkeuren voor duidelijkheid, ondubbelzinnigheid, beknoptheid en consistentie. Het gaat erom *hoe* iets geformuleerd wordt. De vorm verschilt; de concepten die daarmee worden uitgedrukt verschillen; alleen de referentie blijft constant. Levinson beschouwt fenomenen die gecontroleerd worden door de maxime van wijze dan ook als onafhankelijk van de (logisch-)semantische representatie van datgene wat gezegd wordt (1983, p.116), – waarbij hij er overigens van uitgaat dat semantiek uiteindelijk alleen een referentiële kwestie zou zijn.

Anderzijds behandel ik onder passendheid ook die verschijnselen die onder het bereik van de maxime van kwantiteit vallen (wees zo informatief als nodig is, maar ook niet niet meer dan dat). In deze subparagraaf zal ik echter slechts een begin maken met de analyse van verschijnselen in verband met de informativiteitsgraad van antwoorden. Ik zal daar met name in hoofdstuk 5 verder op ingaan wanneer ik onderzoek hoe gespreksdeelnemers onderhandelen over de afsluiting van vraag/antwoord-sequenties. Een van de belangrijkste problemen die gespreksdeelnemers daarbij oplossen is de kwestie van antwoord-compleetheid, – dat wil zeggen, of het antwoord voldoende informatief is en of de antwoorder nog meer informatie wil of kan toevoegen, respectievelijk zou moeten toevoegen. Ik zal daarom met name in die hoofdstukken systematischer ingaan op de wijze waarop verschijnselen in verband met de maxime van kwantiteit zich manifesteren in de organisatie van vraag/antwoord-sequenties.

Bij de indeling van deze paragraaf heb ik me gedeeltelijk gebaseerd op een artikel van Schegloff (1972). Schegloff onderzoekt daarin de interactionele aspecten van de formuleringen van plaatsen. Hij laat zien dat gespreksdeelnemers bij de selectie van een bepaald soort formulering een keuze maken uit alternatieve collecties van lokatie-formuleringen met behulp van algemene, formele methoden die 'sensitief' zijn voor de actuele omstandigheden van de betreffende interactie. De omstandigheden waarom het daarbij met name gaat, zijn het lopende thema (§ 4.2.1), het type activiteit dat in het betreffende gesprek tot stand wordt gebracht (§ 4.2.2) en de kennis die aan de recipiënt wordt toegeschreven (§ 4.2.3). In § 4.2.4 zal ik de analyse uit de voorafgaande subparagrafen samenvatten door een geval te bespreken dat mijns inziens typisch is voor de interactie in (half-)open interviews. De wijze waarop informatie door geïnterviewden geformuleerd wordt, blijkt herhaaldelijk niet overeen te komen met het niveau van passendheid waarop interviewers zich richten.

4.2.1 *passendheid en thematische consistentie*

In § 4.1 heb ik laten zien dat de recipiënt van een vraag zich aan een relevantie-principe oriënteert wanneer hij informatie van een bepaald type selecteert om in het antwoord te beschrijven. In het fragment waarmee de analyse in die paragraaf begonnen werd, categoriseert de antwoorder zijn geboorteplek vanuit een stadskaartoptiek omdat dat ook het analyseperspectief is dat de vragensteller actueel gemaakt heeft. De antwoorder levert echter twee beschrijvingen van de plaats waarnaar gevraagd wordt (*in oost* in r.50 en *bij 't Muiderstation* in r.54), terwijl hij met elk van die beschrijvingen had kunnen volstaan om te voldoen aan de voorwaarde relevante informatie ten antwoord te leveren:

(1c)	(NL/9)
48	A: ★ >oh <u>nee</u> maar waar <u>WO</u> onden jullie.=
49	A: =(^o het- (.) de:-) >daar <u>gaat</u> 't dus ^o <voo:-
50	B: → [^o in <u>oost</u> :.]
51	0,4
52	A: ja↑:°↓ah.
53	0,3
54	B: → bij 't [<u>Muider</u>]station.
55	(.)
56	A: jah,

De antwoorder formuleert het vraagobject op verschillende manieren. Dat is ook niet zo vreemd. Taalgebruikers beschikken over meerdere, alternatieve formuleringen om een bepaald object te beschrijven. Hoewel ze niet allemaal relevant hoeven te zijn, zouden ze in ieder geval allemaal correct kunnen zijn - dat wil zeggen, zouden ze onder bepaalde omstandigheden identificatie van dezelfde referent toelaten (vgl. Schegloff 1972, p.95).

Referentieel equivalente formuleringen zijn echter meestal niet equivalent qua passendheid. In (1) toont de antwoorder bijvoorbeeld één van de beide beschrijvingen waarmee hij het antwoord construeert, als een soort eerste-keus-formulering juist door die in de eerste beurt-opbouw eenheid van het antwoord te plaatsen. De formulering *in oost* (r.50) past kennelijk beter op die prominente beginpositie dan de andere, tweede-instantie-formulering (*bij 't Muiderstation*, r.54).

Dat het daarbij om een niet-toevallige volgorde gaat, wordt bevestigd door de manier waarop de antwoorder even later de oorspronkelijke versie van dat eigenlijk al lang afgesloten antwoord corrigeert:

(1d)	(NL/9) [iets later dan (1c)]
66	B: >(wach eve) trouwens=
67	B: ★ =toen 'k [geboren ben <u>woonde</u> ik 'r helemaal nie!=
68	A: [(^o jah,)
69	B: =HE [H:eh HH::
70	A: [waar <u>dan</u> :?
71	(.)
72	B: → toen <u>woonde</u> ik in e:h <u>suid</u> .
73	0,5
74	A: ↓ja↑:h
75	0,5

76	B: →	in e:h(m)- (0,3) nou bij de [<i>Churchill</i>] ^o straat,
77		0,2
78	A:	jah,
79		0,7
80	B:	en toen ik <u>twee</u> was ben ik verhuisd naar e:h
81		0,2
82	A:	(maar (d)e:h-)=
83	B: ★	=oost.

De correctie vertoont hetzelfde patroon als de reeks plaatsbeschrijvingen die in de eerste versie van het antwoord gegeven werd: een opeenvolging van twee lokatie-formuleringen waarbij een constructie met een stadsdeel-naam voorafgaat aan een specifiekere aanduiding van de omgeving (*in oost / bij 't Muiderstation*, r.50/54 in (3); respectievelijk *in e:h suid / bij de Churchillstraat*, r.72/76 in (1a)).

De overeenkomst in de structuur van beide reeksen suggereert inderdaad dat de antwoorder de betreffende lokatie-formuleringen op niet-willekeurige wijze gebruikt.

De antwoorder lijkt plaatsbeschrijvingen in *collecties* van formuleringen van een bepaald type te organiseren. De aanduidingen die in (1 en 1a) als eerste-keus beschrijving gebruikt worden (*oost, zuid*), komen uit een beperkte en relatief homogene collectie van stadsdeel-namen, - {oost, zuid, (...)}.

De tweede-positie-termen lijken vooral gekozen te zijn op basis van hun geschiktheid om te kunnen fungeren als beschrijving van een *baken*, - een programmatisch identificeerbaar oriëntatiepunt. De tweede collectie wordt dus samengesteld op basis van de functionele eigenschappen van de ermee beschreven objecten. De eigenschap er een baken mee te kunnen beschrijven maakt de leden van deze collectie juist geschikt om gebruikt te worden als toelichting op de eerste-keus-beschrijvingen.¹⁴

De antwoorder groepeerde categorieën in uiteenlopende collecties en doet dat op regelmatige, systematische wijze. Categorieën uit de eerstgenoemde collectie komen bij voorkeur in aanmerking om de betreffende lokatie te beschrijven; categorieën uit de tweede worden gebruikt om de beschrijvingen van het eerste type toe te lichten.

Collecties betreffen dus verzamelingen van categorieën die door de gespreksdeelnemers zelf op een lokaal relevante manier gegroepeerd worden:

“whether some particular category is a member of some particular collection of categories is an empirical issue (...)” (Sacks 1972a).

De “*co-selection of features for topic*” (Sacks Lecture Notes 1967) die constitutief is voor de coherentie van het gespreksthema, wordt onder andere gerealiseerd door middel van een consistente selectie van termen uit collecties die door de deelnemers als een bij elkaar horende verzameling van categorisering van entiteiten in een specifiek analyseperspectief worden behandeld.

De vraag is nu of de keuze voor een antwoord met een formulering uit een bepaalde collectie beïnvloed wordt door de formulering van de vraag. Een vraag als *waar woonden jullie* in regel 48 van (1) bijvoorbeeld bevat op zich geen aanwijzing dat een antwoord in termen van een stadsdeelnaam gepaster zou zijn dan een beschrijving van de straat waar toen gewoond werd. Bij nader inzien is dat zelfs een van de opvallendste eigenschappen van het soort formuleringen waarmee de antwoorden in (1) en (1a) geconstrueerd worden. De naam van de straat waar het betreffende gezin destijds woonde, wordt niet eens vermeld, - iets wat in een ander interview bijvoorbeeld wel onmiddellijk gedaan wordt in het antwoord op een vergelijkbare vraag (r.166 in (15)):

(15) (NL/10) [vgl.(16) in hoofdstuk 3]

163	A: ★	waar kwame jullie toen te wone,
164	A:	welke eh, (0,2)
165	A:	buurt onge [↑] ove [er
166	B: →	in de [Steen]straat,

In (1) geeft de formulering van de vraag *waar woonden jullie* geen aanleiding om de antwoord-informatie eerder met behulp van een stadsdeelnaam te formuleren dan met een straatnaam. De betreffende vraag is echter een correctie van een eerdere vraag (*waar in Amsterdam*, vgl. r.19 in het hieronder herhaalde detail van (1)). In de nasleep van die vraag zijn wel aanwijzingen te vinden dat de vragensteller de voorkeur geeft aan een antwoord in termen van een stadsdeelnaam. Wanneer namelijk blijkt dat de recipiënt geen antwoord weet op die eerste vraag (r.21-23), stelt de vragensteller als kandidaat-antwoorden een tweetal beschrijvingen voor uit de collectie van stadsdeelnamen (*bij noord zuid*, r.25):

(1) (NL/9) [detail]

19	A: ★	en: e:↓:hm< >(°e-) <u>waar</u> in Amsterdam, (°of eh)
20		0,3
21	B:	nou ik heb <u>geen idee</u> (°r)van waar ik eh-
22		0,4
23	B:	geboren ben.
24		0,2
25	A: →	bij <u>noord zuid</u> °e::h°°
26		0,3
27	B: ★	nou ik <u>denk o</u> ↓ost
28		0,2
29	A:	<u>oost</u> .

Nadat de vragensteller eenmaal heeft laten zien de voorkeur te geven aan een lokatie-formulering van een bepaald type, kiest de recipiënt in alle volgende lokatie-formuleringen in eerste instantie steeds een formulering van datzelfde type (*nou ik denk oost* in r.27; *in oost*, r.50 van (1); *toen woonde ik in e:h zuid.*, r.74 en nog een keer *oost.* in r.86 van (1a)). De plaatsbeschrijvingen worden geselecteerd op basis van een principe dat Sacks een *consistentie-regel* noemt: *het collectie-lidmaatschap van een formulering die als eerste voorkomt in een reeks van beschrijvingen van eenzelfde type gespreksentiteiten, wordt benut om de collectie te lokaliseren waaruit verdere formuleringen worden geselecteerd*¹⁵.

De keuze van het soort formulering waarmee de antwoorden in (1) geconstrueerd worden, lijkt gestuurd te worden door overwegingen om thematische coherentie tot stand te brengen door middel van *lexicale cohesie* (Halliday & Hasan 1976, p.274 e.v.). Nadat de vragensteller eerder op een bepaalde manier over het bevroegde object gesproken heeft, geeft de antwoorder er de voorkeur aan om die entiteit op dezelfde manier te blijven formuleren.¹⁶

De antwoorder heeft de type-aanduiding die door de vragensteller werd voorgesteld toegevoegd aan de criteria op grond waarvan hij een bepaald soort formulering kiest. Die conditie werd in de betreffende vragen zelf echter niet gesteld. Het hoeft dus niet om een principe te gaan dat specifiek is voor de relatie tussen (vraagwoord-)vraag en antwoord. Het gaat om een aanwijzing die de vragensteller in de loop van de betreffende vraag/antwoord-sequentie gegeven heeft en die daarna als richtsnoer fungeert bij de

selectie van de collectie waaruit bij voorkeur een beschrijving geselecteerd zou moeten worden.

In het onderzochte corpus komen ook vraagwoord-vragen voor die in de formulering van het aanknopingspunt een term bevatten uit dezelfde collectie als die waaruit de antwoorder vervolgens eveneens een ander lid selecteert. Vergelijk de beide volgende fragmenten:

(16)		(NL/10)
682	A:	en e:↓hm: (0,5) <u>toen</u> : (.) toen ging-
683	A: →	<u>waar</u> ging je <na de: >lagere school
684	A:	naar [toe (°↑dan)
685	B: →	[naar de mu↑lo

(17)		(NL/9)
398	A:	en e:hm:- (0,9) >wat weet je wee-
399	A: →	>wat ging je <u>zus</u> je <doen °na: de::< >lagere school
400		0,8
401	B: →	die ging naar de ha be es toe,
402		0,2
403	A:	(°jah,)

De formuleringen waarmee het antwoord geconstrueerd wordt (*mulo*, r.685 in (22) en *ha bee es*, r.808 in (24)) komen uit dezelfde collectie als de term waarmee de vragensteller het aanknopingspunt geformuleerd heeft (*lagere school*, r.684 in (23)) en r.399 in (24)). De categorie in termen waarvan dat gekarakteriseerd wordt, is exemplarisch voor het soort formuleringen dat van de antwoorder verwacht wordt.

De consistentie-regel is niet alleen van toepassing op de selectie van een bepaalde formulering in antwoorden. De oriëntatie op dat principe valt hoogstens met volgordefenomenen in vraag/antwoord-sequenties samen omdat antwoorden tweede-positie-uitingen zijn: wanneer een vragensteller een term gebruikt uit de collectie in termen waarvan het antwoord geformuleerd zou kunnen worden, dan kiest de antwoorder ook bij voorkeur een term uit die collectie om de bevraagde entiteit te formuleren. In de meeste vraag/antwoord-sequenties die met een vraagwoord-vraag beginnen wordt echter niet simpelweg een consistentie-relatie gelegd die zich sequentieel manifesteert in een reeks van twee opeenvolgende termen uit dezelfde collectie. Een vorm die vaker voorkomt - en ook karakteristieker is voor de relatie tussen vraagwoord-vraag en antwoord - is een opeenvolging van een aanduiding om wat voor soort collectie het gaat in de vraagwoord-vraag en een term uit de aangeduide collectie in het antwoord. De vragensteller formuleert een *hyperoniem* en de antwoorder formuleert een daarmee compatibel *hyponiem*.

Vergelijk het volgende fragment. In de topic-introductie-eenheid beschrijft de vragensteller met *opleiding* de collectie waaruit termen voor het antwoord gekozen kunnen worden. Door die term te combineren met het bezittelijk voornaamwoord waarin naar de gesprekspartner verwezen wordt, grenst hij die deelverzameling van die collectie af waarmee de school-loopbaan van zijn gesprekspartner beschreven zou kunnen worden. In het aanknopingspunt verwijst hij vervolgens naar die collectie-afgrenzing:

(18)	(WT/kz)	
21	A: →	·hh en jouw opleiding vanaf de <u>bas</u> °school
22		(.)
23	A: →	°wat is [<u>die</u> geweest.t.
24	B:	[(<i>snuift</i>) °(>ik heb-)
25	B:	↓e:h ik heb vier jaar <u>mavo</u> gedaa↑n:
26		0,7
27	B:	e:h <u>twee</u> jaar <u>havo</u> ;
28		0,5
29	B:	·hh en <u>toen</u> eh< > <u>vier</u> jaar sociale akade↑mie
30		0,3
31	B:	e:h< > <u>cultureel</u> werk,
32		0,8
33	A:	en <u>daarna</u> ben je gaan <u>werke</u> ?

In dit geval gebruikt de vragensteller in de topic-introductie-eenheid overigens ook nog een term uit dezelfde collectie als die waaruit daarna de formuleringen in het antwoord geselecteerd worden (*de basisschool*, r.21).

De volgorde collectie-aanduiding / collectie-lid in vraagbeurt, respectievelijk antwoord wordt bij uitstek aangetroffen in sequenties die geïnitieerd worden met een vraag waarin de vraagfocus geconstrueerd wordt met behulp van *wat voor* of *welke* (vgl. § 3.3.2). In dat soort vragen duidt de lexicaal expliciete specificering van de categorievoorwaarde de collectie van categorieën aan die de recipiënt zou moeten gebruiken om de antwoord-informatie te formuleren.

De recipiënten van een vraagwoord-vraag lijken dus zo mogelijk gebruik te maken van een consistentie-regel. Wanneer de vragensteller aanwijzingen geeft waarmee de collectie van categorieën gelokaliseerd kan worden in termen waarvan het vraagobject geformuleerd kan worden, dan kiest de antwoorder ook bij voorkeur een lid van die collectie om de betreffende informatie te formuleren.

4.2.2 *passendheid en gesprekstype*

In de beide hieronder weergegeven fragmenten worden vragen gesteld die qua resultaat deels vergelijkbaar zijn. Die resultaten - de antwoorden daarop - suggereren echter ook dat de recipiënt van een vraag niet alleen relevantie- en waarheidscriteria hanteert bij de vormgeving van een antwoord. In (19) antwoordt de respondent op de vraag naar zijn geboortedatum door middel van een precieze kalender-formulering van een bepaalde datum (r.16 in (19)), terwijl in het tweede fragment enkel het geboortjaar in het antwoord wordt vermeld (r.7 in (20)):

(19)	(WT/kz)	
5	A:	ik <u>wou</u> eh <u>eerst</u> 'n paar e↑:h
6		0,3
7	A:	<u>achtergrond</u> gegevens ehuhuh van jhou whete,
9		0,6
10	A:	nou jou naam is< >Jan <u>Wieg</u> ↑ers [: ja↑:h
11	B:	

- 12 A: ★ ·hhhh (.) en jouw geboorteda^o↑tum
 13 0,2
 14 B: → eh vierentwintig elf zes en vijf[↑]tig

(20) (NL/10)

- 5 A: ★ wanneer ben je ge^obor[↑]e en wa [↑ar
 6 B: [ik ben: e:eh<
 7 B: → >in negentienachtenvijftig gebore,
 8 (.)
 9 A: m:↑:
 10 (.)
 11 B: in [Haren:],
 12 0,2
 13 B: [Gro- (.) °>Groningen].

Een volledige beschrijving van dag, maand en jaar zoals die in (19) wordt gegeven, is een voorbeeld van wat Pomerantz een “*complete official identification*” noemt, - beschrijvingen in termen van bijvoorbeeld eigennamen en nummers die met name bij officiële gelegenheden gebruikt worden om er eerste identificaties mee te doen. (1987, p.228 e.v.)

In fragment (20) is de antwoorder daarentegen minder precies en volledig in de wijze waarop hij het tijdstip van zijn geboorte formuleert. Hij karakteriseert het geboortjaar nog wel numeriek, maar laat een invulling van de specifiekere datumposities achterwege. In de terminologie van Pomerantz kiest de antwoorder in dit geval voor een ‘onvolledige officiële identificatie’ (*ib.*).

Het gebruik van een officiële identificatie vooronderstelt dat er een keuze gemaakt is voor een bepaald type formulering. In principe - dat wil zeggen, wanneer afgezien wordt van de bijzondere omstandigheden van het gesprek - had de antwoorder in (20) ook een ‘relationele’ beschrijving van het geboorte-tijdstip kunnen geven, - in dit geval bijvoorbeeld zoiets als *zeventien jaar geleden* of *toen mijn ouders hun koperen bruiloft al gevierd hadden*, enzovoort.

In een *relationele beschrijving* wordt een entiteit geïdentificeerd in verhouding tot een ander, discursief gegeven aandachtspunt. In het volgende fragment wordt bijvoorbeeld een aantal keren een tijdstip gekarakteriseerd relatief ten opzichte van het tijdstip van het gesprek, - vergelijk *'n week of twee [geleden]* (r.796) en *verlede week* (r.831):

(21) (LC/j)

- 794 B: maar noueh:- ben 'k (net) van school af
 795 (.)
 796 B: → (na) 'n week of ↑twee,
 797 0,3
 798 A: j [a↓:.
 799 B: [gindexamen gedaan (en) >al >die >dinge=
 800 B: =>ik >heb >nog gee [n uit:<(spraak) gehad,
 801 A: [j ↑ah
 802 0,5
 803 B: maar e:h [:-
 804 A: [maar dat is goed °gegaan denk je?

- 806 B: =jaa:< >ik >weet >'t >niet.=
 807 B: =JA! (daar) KEN je ni(ets) van zEgge hè=
 808 B: =want je hoort geen cijfers, je hoort niks.=
 809 B: =je krijgt geen pr(u [v)-
 810 A: [nee.=
 811 B: =>proefwerke krijg je niks trug,
 812 (.)
 813 B: dus ('k) weet 't eigenlijk niet,
 814 0,3
 815 A: nee.
 816 (.)
 817 A: ★ °maar wanneer krijg je die uitslag?
 818 (.)
 819 B: → >drieëntwintigste,
 820 (.)
 821 B: → drieëntwi [ntig juni,
 822 A: [(m: :)
 823 (.)
 824 B: maar d [an (ben) ik al op vakantie,
 825 A: [(↑mm)
 826 B: dat hoor ik toch niet.
 827 1,0
 828 B: ma↑arre: >toen >he'k- >'k >zeg >tegen >'m-
 829 B: 'k zeg die man ja↑:: maar 'k zeg
 830 B: hoe is 't ↑nou (van-)=
 831 B: → =(eh) >weer naar 'm ↑toe (voor de) verlede week,
 832 B: ik ↑zeg hoe zit 't nou met dat cee niveau?

Opvallend in dit fragment is trouwens dat de antwoorder alleen in de insertie-sequentie waarin naar het tijdstip van de uitslag van het eindexamen van de gesprekspartner gevraagd wordt (r.817-21), een officiële formulering van een tijdstip gebruikt (*drieëntwintigste* en *drieëntwintig juni*, r.819 en 821).

In het omvattende verhaal kiest hij steeds voor een relationele formulering van tijdstippen. De discontinuïteit die de interviewer met zijn vraag veroorzaakt lijkt ook tot uitdrukking te komen in de afwijkende manier waarop in de ingebedde sequentie tijd geformuleerd wordt. De keuze voor een officiële beschrijving wordt in dit geval mogelijk gestuurd door een overweging om de herkomst van die datum te laten doorschemeren in de wijze waarop dat tijdstip geformuleerd wordt. Het gaat om een officieel vastgelegd tijdstip en de antwoorder bericht daarvan in de vorm die door de bron gebruikt werd.

Het gebruik van een relationele beschrijving draagt in belangrijke mate bij aan het tot stand brengen van thematische coherentie (vgl. Pomerantz 1987, p.231). Officiële beschrijvingen worden daarentegen door middel van identificatie-procedures geformuleerd die onafhankelijk zijn van het betreffende gesprek. De beschrijving van een geboorte-tijdstip in termen van een jaartal laat bijvoorbeeld identificatie van het betreffende jaar toe zonder dat er een datering van het gesprek zelf aan te pas komt. In fragment (19) volgt de antwoorder nauwkeurig de aanwijzingen op die in de voorafgaande vraag gegeven worden met betrekking tot het soort beschrijving dat in het antwoord wordt verwacht. Er werd naar de geboortedatum (r.14) gevraagd. De antwoorder oriënteert zich daarmee op de consistentie-regel die in de vorige subparagraaf beschreven werd.

Maar dan blijft nog het probleem staan waarom

(i) de antwoorder in (20) voor een niet-relatieve, officiële beschrijving kiest en (ii) daarbij ook nog meent te kunnen volstaan met een onvolledige officiële formulering. Ik zal deze vragen in omgekeerde volgorde proberen te beantwoorden.

ad (ii). Wanneer de recipiënt in (21) op de vraag wanneer hij de uitslag van zijn examen krijgt, in eerste instantie alleen met *drieëntwintigste* antwoordt (r.819), lijkt de incompleetheid van die officiële formulering bepaald te worden door een overweging ten aanzien van het tijdstip van het gesprek. De maand waarin dat gesprek plaatsvindt fungeert als een *default*-waarde. Hetzelfde geldt *mutatis mutandis* voor het jaartal in zowel de oorspronkelijke formulering als in de daaropvolgende correctie waarin de maand-positie numeriek wordt gespecificeerd (r.821). De antwoorder oriënteert zich op de maxime van kwantiteit, of - zoals Pomerantz dat in een vergelijkbare samenhang zegt - "*in general, components that are presumed known are not included*" (1987, p.242).

Wanneer de recipiënt in fragment (20) op de vraag wanneer hij geboren is echter slechts antwoordt met de vermelding van het jaartal waarin die gebeurtenis plaats vond, toont hij daarentegen sensitief te zijn ten aanzien van het soort interactie waaraan hij deelneemt. Voor het loket van de burgerlijke stand, zou de vermelding van de volledige geboortedatum bijvoorbeeld juist gewenst zijn geweest.

De antwoorder lijkt ook hier weer rekening te houden met een principe zoals in de maxime van kwantiteit beschreven wordt. Die maxime wordt nu echter niet zoals in (21) gebruikt in een redenering ten opzichte van de actuele omstandigheden van de gesprekssituatie. De beslissing om het bij een incomplete formulering te laten, lijkt eerder gebaseerd te zijn op een redenering hoeveel informatie in het onderhavige gesprekstype nodig is. Het gegeven dat de antwoorder het in (20) bij een incomplete officiële beschrijving laat, hangt waarschijnlijk samen met een redenering dat het uitspellen van de volledige datum in het betreffende gesprekstype overbodige informatie zou leveren. De antwoorder vermijdt levering van informatie die in het betreffende gesprekstype *over-informatief* zou zijn en toont daarmee zijn competentie om de rol te vervullen die hij in deze situatie heeft, - die van informant in een sociaal-wetenschappelijk interview.

De antwoorder meet de te leveren informatie af aan het doel waarvoor die informatie gebruikt zou kunnen worden. Dat soort overwegingen heeft niet alleen gevolgen voor de hoeveelheid informatie die geleverd wordt en de mate van detaillering die daaraan gegeven wordt. Zulke overwegingen geven ook aanleiding tot het selecteren van geheel verschillende collecties van categorieën om objecten te beschrijven.

Wanneer een informant bijvoorbeeld in het volgende fragment op de vraag of hij op een gegeven moment pijn in zijn hak voelde (r.111), antwoordt dat dat niet het geval was (r.115) en daar vervolgens aan toevoegt dat hij die pijn *voornamelijk in de kuit* had (r.117), dan kiest hij juist in die toelichting een beschrijvingsprocedure die typisch is voor het soort gesprek waaraan hij deelneemt:

(22)	(QW/iq)
104	B: toen heb ik <u>n</u> ogal <u>v</u> eel moet lo:pe, ↑en
105	(.)
106	B: jah die- >toen dat werd die:< >pijn in de <u>k</u> uit
107	B: die werd:< >hevig↑er
108	2,0
109	B: ·hhh
110	1,9

- 111 A: → >en >dan [>voelde >u >'t in >uw₁ >↑hak of zo:=
 112 B: [*eh :::::★
 113 A: [=↑dat u::eh:=
 114 B: [°e:::★
 115 B: =N:EE! (0,3) ↓nee=
 116 A: =°ne e?
 117 B: → [nee. in de kuit voornamelijk.=
 118 A: =>maar >de PIJN >aan >de KUIT werd heviger,

Het gesprekstype-gebonden karakter van de interactie in bovenstaand fragment - dat uit een sociaal-wetenschappelijk interview komt - kan observeerbaar gemaakt worden door het te contrasteren met een deels vergelijkbaar fragment uit een spreekuur-gesprek van een huisarts:

(23) (HVM&CD:1:18-31)¹⁷

- 17 P: maar volges mij is 't aan me ↑spie::re=
 18 P: =(hierachter die) ↑spie: [re, ik heb 't al
 19 A: [l°((mompelt))
 20 P: ↑twée:↓maande
 21 (.)
 22 P: 'hh [(en) m'n ↑man-
 23 A: ★ [waar
 24 P: → (en) zit hier↑onder,
 25 (0.5)
 26 P: → hier↑onder [zit-
 27 A: [°↓mhm↑
 28 (0.4)
 29 P: (°'t) (0,4) en as ik dan ↑fi:ts,

In het spreekuur-gesprek gebruikt de patiënt een combinatie van deiktische uitdrukkingen ((*en*) *zit hieronder*, waarschijnlijk vergezeld van een aanwijzend gebaar; r.24/6 in (23)) om antwoord te geven op de vraag *waar* ze pijn heeft. In het interview-fragment gebruikt de antwoorder daarentegen een andere, alternatieve methode om een vergelijkbare plaats te beschrijven. Hij formuleert de plek waar hij pijn voelde met een plaatsbepaling waarin onder andere een term uit een collectie met beschrijvingen van lichaamsdelen gebruikt wordt (*in de kuit*, r.117 in (22)).

In de situatie waar verwacht wordt dat de gesprekspartner kijkt naar de bewuste plek om daar vervolgens eventueel iets mee of aan te doen, wordt zowel verbaal als non-verbaal *gewezen*. In de interactie waar het primair om verbale informatie-overdracht gaat die ook nog later in die vorm beschikbaar moet zijn - als opname, bron voor data -, wordt verbaal *beschreven*.

De oriëntatie op het type activiteit dat in het betreffende gesprek tot stand gebracht wordt heeft dus gevolgen voor zowel het soort formuleringen dat gekozen wordt als de mate van volledigheid waarmee die informatie geformuleerd wordt.

ad (i). De tweede eigenschap waarin in de vormgeving van het antwoord in (20) een oriëntatie op de keuze van een passende formulering te zien is, betrof het gegeven dat het daarbij om een officiële formulering gaat. De beschrijving van het geboortetijdstip in termen van een jaartal is een keuze voor een niet-relatieve formulering.

De manier waarop het thema van een gesprek vorm gegeven wordt, hangt samen met het soort activiteit dat met het betreffende gesprek wordt gerealiseerd. Dat betekent onder andere dat het analyseperspectief mede daardoor geconstitueerd wordt dat een spreker zich permanent afvraagt wat voor en hoeveel informatie in dat type gesprek relevant en gepast is.

In het onderzocht corpus spelen zulke overwegingen onder andere een rol bij antwoorden op vragen waarbij de recipiënt moet beslissen of *representatieve* informatie relevant is. Met *representatieve informatie* doel ik op beschrijvingen in termen van categorieën-collecties als geslacht, leeftijd, ras, beroep en woonplaats. Het gaat om categorieën-collecties die inferentieel rijk zijn in de zin dat elke vertegenwoordiger van zo'n categorie in principe representatief is voor die categorie. (Vgl. met name Sacks 1989a) Karakteristiek voor enkele van de collecties categorieën waarmee representatieve informatie geformuleerd kan worden is dat de leden van een populatie er volledig mee gecategoriseerd worden (bijvoorbeeld geslacht, leeftijd, ras). Dat soort categorisering wordt bijna onvermijdelijk automatisch en als het ware op voorhand gedaan. De overige collecties worden onder andere gekenmerkt door het gegeven dat de vraag welke categorie uit de betreffende collectie van toepassing is bijna onontkoombaar in de openingsfase van informele ontmoetingen gesteld wordt (beroep, woonplaats of herkomst). Categorieën uit beide deelverzamelingen horen tot de gegevens waarmee personen officieel geïdentificeerd worden, - zoals geslacht, leeftijd, adres en beroep. (Vgl. Sacks 1972a/b en 1989a.) Wanneer een recipiënt de vraag *waar [zijn vader] werkt* hoort als een vraag naar de naam van de organisatie waar zijn vader werkt (vgl. r.34-37 in fragment (1) uit het vorige hoofdstuk), wordt die lezing *ex negativo* mogelijk gemaakt door het ontbreken van een context die de betreffende vraag in een ander thematisch kader zet, - wanneer het gesprek op dat moment bijvoorbeeld over woon/werk-verkeer gegaan zou zijn, zou het noemen van een plaatsnaam *relevant* kunnen zijn. Ook de interpretatie dat met de daaropvolgende vraag *wat [zijn vader daar doet]* geïnformeerd wordt naar een functieomschrijving en bijvoorbeeld niet naar een meer anecdotisch verslag van afzonderlijke activiteiten, moet deels verklaard worden door het niet voorhanden zijn van een thematisch kader waarin dat soort informatie relevant gemaakt wordt (vgl. r.41-43 in hetzelfde fragment).

Aan de andere kant spelen vooral overwegingen een rol ten aanzien van het gesprekstype en het soort gelegenheid waarin die vraag wordt gesteld. In beide antwoorden maakt de antwoorder representatieve informatie relevanter dan specifiekere, meer particularistische informatie. Een reden daarvoor heeft te maken met iets dat ik het *gelegenhedsrangnummer* zou willen noemen. Het gaat in beide gevallen om eerste identificaties van de betreffende entiteit. Gespreksdeelnemers oriënteren zich op een principe dat niet-representatieve informatie in antwoorden op vragen waarin representatieve informatie geleverd zou kunnen worden, pas relevant is in gelegenheden waarin niet voor de eerste keer naar het betreffende object gevraagd wordt. Wanneer voor de eerste keer naar die informatie gevraagd wordt en de recipiënt kan aannemen dat de vragsteller nog niet over representatieve informatie beschikt, is alleen representatieve informatie relevant voor het doen van zo'n eerste identificatie.

Bovendien is er een samenhang tussen de beslissing om te antwoorden met een officiële beschrijving en het gegeven dat in zo'n 1^e-gelegenheid-constellatie representatieve informatie relevant is. Door beschrijvingen als *Rabobank* of *chef algemene dienst* te gebruiken kiest een antwoorder er voor de desbetreffende informatie met een officiële beschrijving te formuleren. In het eerste antwoord gebruikt hij de openbare naam van de betreffende instantie en bijvoorbeeld niet een relationele beschrijving als *'de bank hier om de hoek'*. In het tweede antwoord geeft de informant in eerste instantie een situatie-onafhankelijke karakterisering met behulp van een categorie waarmee een hiërarchi-

sche positie in een organisatie beschreven wordt. Het gegeven dat in het laatste geval de functie pas in tweede instantie wordt toegelicht in termen van situatie-specifieke, relationele beschrijvingen (vgl. r.44-51 in fragment (1) uit hoofdstuk 3), toont de voorkeur van de antwoorder voor een meer officiële formulering van de betreffende informatie.

Bij eerste identificaties is representatieve informatie niet alleen relevanter dan particulairistische. Een officiële, gespreksonafhankelijke identificatie is ook passender dan een relationele formulering van die informatie. In het voorbeeld dat de aanleiding tot deze uitweidingen vormde - fragment (20) - lijkt de antwoorder dan ook gekozen te hebben voor een officiële identificatie van het tijdstip waarop hij geboren omdat hij de vraag van zijn gesprekspartner hoort als een uiting waarin representatieve informatie relevant wordt gemaakt.

De formulering van het antwoord in (20) vertoont dus een aantal kenmerken waaruit sensitiviteit ten aanzien van het gesprekstype blijkt. De keuze van een officiële, niet-relationele beschrijving is het gevolg van een oriëntatie om representatieve informatie bij voorkeur in officiële termen te formuleren. De beslissing om het bij een onvolledige formulering te laten, toont een redenering waarin rekening wordt gehouden met de doelstellingen van de activiteit die in het gesprek tot stand wordt gebracht. Een volledige formulering zou overbodige, voor het interview niet-bruikbare informatie geleverd hebben. Dat dat zo is, blijkt ook uit de reactie van de interviewer: hij vraagt niet zoiets als *wanneer precies?*, maar beperkt zich tot de rol van luisteraar (vgl. *m:* in r.9 van (20)).

Genre-specifieke verschillen tussen gesprekken blijken telkens weer in hoge mate samen te hangen met de oriëntaties van de gespreksdeelnemers op dit soort dimensies. Voor zover het afzonderlijke vraag/antwoord-sequenties betreft, lijken die verschillen eerder vastgemaakt te kunnen worden aan het soort antwoorden dan daarin gegeven wordt dan aan de vragen waarop daarmee geantwoord wordt. Binnen afzonderlijke vraag/antwoord-sequenties is de oriëntatie op het genre met name observeerbaar in de wijze waarop vragen door de antwoorders geïnterpreteerd worden. (Hoewel, - in een alledaags gesprek zal iemand bijvoorbeeld eerder gevraagd worden hoe oud hij is dan wanneer hij geboren is.)

De relatie tussen gesprekstype en overwegingen van passendheid en relevantie is geen verhouding tussen onafhankelijke en afhankelijke variabelen. Een bepaald type activiteit wordt pas tot stand gebracht doordat bijvoorbeeld op een bepaalde manier geantwoord en doorgevraagd wordt. Datgene wat de gespreksdeelnemers lokaal doen is constitutief voor globale niveaus, - ik hoop in deze subparagraaf echter ook aannemelijk te hebben gemaakt dat er eveneens sprake is van een sturende werking van globale niveaus op lokale fenomenen.

4.2.3 *recipient design en de voorkeur voor minimalisering*

Een type overwegingen dat een centrale rol speelt bij de keuze van een bepaald soort formulering, betreft de inschattingen die een antwoorder maakt ten aanzien van de kennis van zijn recipiënt, - de vragensteller. Antwoorders streven ernaar de door hen geleverde informatie zo begrijpelijk mogelijk te maken door die af te stemmen op wat zij over hun gesprekspartner weten en denken. In de conversatie-analyse wordt die oriëntatie *recipient design* genoemd. In Grice's model valt dit soort fenomenen enerzijds gedeeltelijk onder het bereik van de submaximes van kwantiteit (*wees zo informatief als nodig is*), anderzijds onder dat van de submaxime van wijze (onder andere *wees duidelijk en vermijd vaagheid*).

De grenzen van de toepasbaarheid van de voorkeur voor recipiënt-afstemming zijn vooral gespreksorganisatorisch van aard. Tenzij er andere maatregelen getroffen worden – ik kom daar in hoofdstuk 6 op terug –, gaat er van de beurtwisselingssystematiek een organisatorische druk uit om beurten bij voorkeur zo beknopt mogelijk te houden. Doordat elk eerstvolgende mogelijke voltooiingspunt van de lopende beurt ook een plaats kan zijn waarop beurtwisseling plaatsvindt, heeft een spreker er belang bij de lokaal relevante informatie geformuleerd te hebben voordat zo'n punt bereikt is.

De consequenties van de oriëntatie op de voorkeur voor *recipient design* zijn gedeeltematig afhankelijk van een andere vorm van preferentie-organisatie, – de voorkeur voor minimalisering. (Vgl. Sacks & Schegloff 1979 en Schegloff 1982). Een spreker moet permanent het probleem oplossen beide principes van voorkeursorganisatie zo te combineren dat enerzijds zo minimaal mogelijk geformuleerd wordt en anderzijds de gesprekspartner zo uitvoerig geïnformeerd wordt als nodig is om die informatie begrijpelijk te maken. In het model van Grice worden de fenomenen waarin een oriëntatie op de preferentie voor minimalisering waarneembaar is, overigens beschreven in termen van de tweede submaxime van kwantiteit (*wees niet informatiever dan nodig is*).

Een voorbeeld van een type uitdrukkingen waarvan het gebruik meestal bij uitstek tegemoet komt aan de voorkeur voor minimalisering, zijn eigennamen. Maar overeenkomstig de eis tot recipiënt-afstemming kan een naam alleen gebruikt worden wanneer redelijkerwijs aangenomen kan worden dat die een *recognitional* is voor de recipiënt. Om een naam zo te gebruiken dat zowel voldaan wordt aan de eisen die het *recipient-design* principe stelt als tegemoet gekomen wordt aan de voorkeur voor minimalisering, moet een gespreksdeelnemer dus allereerst een adequate lidmaatschapsanalyse van zijn gesprekspartner gemaakt hebben. De herkenbaarheid van namen varieert immers met het lidmaatschap in termen waarvan de gesprekspartner gecategoriseerd kan worden. (Vgl. § 3.1.3)

Vergelijk onderstaand fragment. Het verwerkingsprobleem dat de interviewer met *wat zeg je* signaleert (r.364), wordt blijkens de herhaling van de eigenaam *duinpoort* in eerste instantie als een akoustisch of auditief probleem behandeld (vgl. r.362 en 366). Wanneer de informant vervolgens de oorspronkelijk gebruikte naam vervangt door de huidige naam van de betreffende instelling (vgl. *wat nu 't ankerziekenhuis is*, r.399), lijkt hij het het probleem in tweede instantie te definiëren als een probleem dat veroorzaakt werd door een inadequate lidmaatschapsanalyse. De informant heeft dan kennelijk geconcludeerd dat de eerder gebruikte eigenaam voor de gesprekspartner geen *recognitional* is omdat die naam van vroegere tijden dateert en nu niet meer van toepassing is. Hij verwerpt de lidmaatschapsategorisering dat de recipiënt tot het soort mensen hoort dat de oude naam kan thuisbrengen. In plaats daarvan baseert hij zich in de correctie op een lidmaatschapsanalyse waarin rekening gehouden wordt met generatieverschillen:

(24)		(NV/e)
360	B:	heelhuids thuisgekome ('t hele college),
361		1,3
362	B:	duinpoort begonne
363		1,3
364	A: ★	> ^o wat zeg je?
365		0,3
366	B: ★	op [duinpoort],
367		(.)
368	A:	o↓: [h
369	B: →	[wat nu 't [anker]ziekenhu [is i [s
370	A:	[↓oh lja (nee)=

371	A:	=°sorrie.
372		2,0
373	B:	> <u>nou</u> . <u>enne</u> :h- 'k >WAS >DAAR 'N PAAR MAANDE

Evenals categorisering die gebaseerd zijn op regionaal- of milieu-bepaalde verschillen, zijn lidmaatschapsanalyses waarin rekening gehouden wordt met leeftijds- en/of generatieverschillen *secundaire* categorisering. Naast *primaire* categorisering spelen zij een centrale rol in de bepaling wat voor type formulering zo gekozen kan worden dat voldaan wordt aan de eis tot *recipient design*.

Primaire categorisering zijn gebaseerd op de interactie-geschiedenis van de gespreksdeelnemers en de sociale vorm die daaraan gegeven wordt. De leden van een bepaalde cultuur ordenen andere leden op een schaal die aan de ene pool 'intimiteitscategorien' bevat als *moeder*, *echtgenote*, en dergelijke. Via categorieën als *vriendin*, *buurvrouw*, *kennis*, naar *collega*, ... *dorpsgenote* ... krijgt de schaal aan de andere pool uiteindelijk als 'laagste' waarde leden van het soort *die-ken-ik-niet*. (Vgl. § 3.1.3)

Op grond van een dergelijk classificatie-systeem kan onder andere de stand van de gemeenschappelijke interactie-geschiedenis bijgehouden worden. De status daarvan is in hoge mate bepalend voor wat wel of niet meer verteld hoeft te worden. Sacks formuleert in dat verband de volgende maxime: "*don't tell people what you've already told them*" (Lecture Notes, Oct.1971). Levinson formuleert die maxime algemener als "*don't tell people what they already know*" (1987, p.82) en daarmee zijn we al weer bijna bij een van de submaximes van kwantiteit van Grice aangeland (*wees niet informatiever dan nodig is*).

Een lidmaatschapsanalyse in termen van *primaire* en *secundaire* categorisering levert het materiaal op basis waarvan een antwoorder inschat over welke en hoeveel achtergrondkennis zijn gesprekspartner met betrekking tot het lopende gespreksonderwerp beschikt. Afhankelijk van resultaat van die analyse kiest hij een enerzijds zo begrijpelijk en anderzijds zo minimaal mogelijke beschrijving van de bevroegde entiteit.

In het volgende fragment verloopt de coördinatie van beide principes van preferentie-organisatie juist vanwege een inadequate lidmaatschapsanalyse van de gesprekspartner niet vlekkeloos. De antwoorder onderneemt meerdere pogingen om de beschrijving te corrigeren die hij in eerste instantie gebruikt heeft (r.153 en 155-58):

(25)	(LC/j)
149	A: in welke klas zit je?
150	0,4
151	B: IK:?
152	0,4
153	B: → >E _{ntevie} (jAa)!
154	(.)
155	B: → de lao-
156	(.)
157	B: → da's de metaol vier-
158	B: → <u>vierde</u> klas:!
159	(.)
160	A: vierde klas. dus de 1 [↑] aa:tste klas
161	A: is da [t, h [↑] è?
162	B: [>de >laatste klas [↑] ja!

Op de vraag *in welke klas hij zit* (r.149) antwoordt de respondent in eerste instantie met een staccato uitgesproken afkorting (*Emtevie(jAa)*, r.153; officieel geschreven waarschijnlijk *MT4a*). Mogelijk doordat nonverbaal begripsvertoon uitblijft of er zelfs nonverbaal onbegrip wordt geclaimd, reageert de antwoorder bijna onmiddellijk met een correctie. Die eerste correctiepoging wordt echter niet afgemaakt (*de lao-*, r.155), – evenals de daarop volgende (*da's de metaol vie-*, r.157). Pas bij de derde poging heeft de antwoorder een beschrijving gevonden die hij zo passend vindt dat die ook niet teruggetrokken hoeft te worden (*vierde klas*, r.158)¹⁸.

Zowel de correctiepogingen als de uiteindelijke correctie bevatten aanwijzingen wat de antwoorder als het probleem van de voorafgaande versie ziet:

(i) *de eerste correctie-poging* (*de lao-*, r.155): Deze is nog net herkenbaar als het begin van formulering 'de laatste klas'. In plaats van de oorspronkelijke officiële formulering denkt de antwoorder de herkenningsproblemen van zijn gesprekspartner op te kunnen lossen door een relationele formulering te leveren. Het probleem wordt als een relevantie-probleem gedefinieerd en niet als een kwestie van een formulering die ongepast is omdat de recipiënt de door hem gebruikte afkorting niet thuis zou kunnen brengen. In plaats van het puur rooster-technische perspectief in termen waarvan hij het vraagobject aanvankelijk identificeert, formuleert hij dat in de eerste correctiepoging relationeel/structureel.

(ii) *de tweede correctiepoging* (*da's de metaol vie-*, r.157): De antwoorder begint de oorspronkelijk gebruikte afkorting uit te leggen, – kennelijk op grond van een heranalyse van wat nu eigenlijk het probleem is. Terwijl hij zijn gesprekspartner in de oorspronkelijke versie van het antwoord als een *insider* behandelde voor wie de afkorting *MT4a* een *recognitional* is, categoriseert hij hem nu als een *outsider* aan wie die term *in extenso* verklaard moet worden. In tweede instantie analyseert de antwoorder het formuleringprobleem dus vooral als een passendheidskwestie. Problemen van relevantie en gepastheid zijn ook voor gespreksdeelnemers niet altijd rigoureus te scheiden. Ze overlappen elkaar gedeeltelijk. Ook deze oplossing wordt verworpen, – mogelijk omdat de informatie dat hij in een klas van de afdeling *metaal* zit al eerder in het gesprek gegeven is (vgl. fragment (6), r.101). Dat weet zijn gesprekspartner dus al (*don't tell people what you've already told them* (!)). De tweede correctiepoging wordt in dat geval dus ook op grond van relevantie-overwegingen verworpen.

(iii) *de definitieve correctie* (*vierde klas*, r.158): De antwoorder levert uiteindelijk een numerieke, officiële beschrijving van de bevroegde entiteit. Zo'n officiële aanduiding is niet alleen referentieel preciezer dan een relationele formulering, ze is ook inferentieel ondubbelzinnig. De vierde klas is in het betreffende schooltype in ieder geval ook de laatste klas. De uiteindelijk gekozen formulering is tegelijk zowel maximaal informatief (de maxime van kwantiteit) als inferentieel minimaal meerduidig (de maxime van wijze). Ze veronderstelt zo weinig mogelijk specifieke voorkennis van de recipiënt en is in die zin te prefereren boven een officiële formulering die alleen voor *insiders* begrijpelijk is.

Met de herhaling van die laatste formulering (*vierde klas*, r.160) bevestigt de recipiënt overigens ook dat het hem inderdaad te doen was om de informatie die in de laatste correctiepoging geformuleerd wordt. In de daaropvolgende conclusie met vraagmakend aanhangsel (*dus de laatste klas is dat, hè*, r.160–61) toont de vragensteller bovendien in staat te zijn tot het soort inferentiële verrijking dat zojuist genoemd werd, – hoewel de interviewer hier ook als inferentieel vermoede informatie zou kunnen herhalen die de antwoorder in zijn eerste correctiepoging heeft laten 'doorleken'.

Het feit dat de antwoorder uiteindelijk voor een *outsider*-georiënteerde officiële formulering kiest, zou er dus op kunnen wijzen dat hij de keuze van die beschrijving baseert

op de verwachting dat zijn recipiënt minder voorkennis heeft dan waar hij aanvankelijk van uit is gegaan. Wanneer de antwoorder aangenomen zou hebben dat zijn gesprekspartner bekend is met de betreffende school, dan zou hij niet geprobeerd hebben zijn afkorting toe te lichten. Wanneer hij verondersteld had dat zijn recipiënt voldoende vertrouwd was met het betreffende schooltype, zou hij de relationele formulering ook niet vervangen hebben door een officiële, situatie-onafhankelijke karakterisering. De outsider-georiënteerde officiële formulering brengt de twee preferenties die hier van belang zijn het adequaatst met elkaar in overeenstemming. Enerzijds is het een formulering die zich qua lengte kan meten met de oorspronkelijke terwijl ze op een semantisch-pragmatisch niveau nauwkeurigheid paart aan inferentiële potentie. Anderzijds is het de meest feitelijkste formulering die de minste voorkennis van de recipiënt vergt.

De beslissingen op grond waarvan antwoorders het vraagobject op een bepaalde manier formuleren laten dus een oriëntatie op eis van *recipient design* zien. De wijze waarop daaraan tegemoet wordt gekomen is in hoge mate afhankelijk van de lidmaatschapsanalyse die de antwoorder van de vragensteller gemaakt heeft.

Aan de andere kant maken de *mid-turn*-bijstellingen in de correcties van de antwoorder duidelijk dat de wijze waarop gespreksdeelnemers de soms tegenstrijdige eisen van de preferenties voor minimalisering en *recipient design* met elkaar verzoenen, een sequentieel en procesmatig karakter heeft. Wanneer een recipiënt toont problemen te hebben met de verwerking van een minimale vorm, kan de informatie-leverancier de preferentie voor minimalisering stapsgewijs oprekken totdat zijn gesprekspartner een signaal geeft de laatstgekozen formulering te kunnen verwerken. (Vgl. Sacks & Schegloff 1979 en Davidson 1984.) Aan de eisen die door de beide preferenties gesteld wordt, hoeft in dergelijke gevallen niet gelijktijdig, punctueel volstaan te worden.

De lineaire toepasbaarheid en interactionele coördinatie van de preferenties voor minimalisering en *recipient design* impliceert dan ook een kritiek op de statische en systeemachtige benadering die voor dezelfde fenomenen gegeven wordt in *neo-Gricean* onderzoek (vgl. o.a. Gazdar 1979; Horn 1984; Levinson 1987a en 1987b). Kenmerkend voor dit onderzoek is dat conversationele maxims in een hiërarchie worden geplaatst. Wanneer meerdere maxims tegelijk van toepassing zijn, bepaalt de onderlinge rangorde welke maxime dominant is. 'Zwakkere' maxims zouden lokaal buiten werking gesteld worden door sterkere.

De wijze waarop in bovenstaand fragment de werking van de preferentie voor minimalisering stapsgewijs afgezwakt wordt ten gunste van *recipient design*-principes, maakt echter duidelijk dat een spreker zulke maxims niet tegen elkaar wegstreep in een statisch, hiërarchisch model. De dominantie van een bepaald principe is het resultaat van de overwegingen die de spreker maakt met betrekking tot bijzondere omstandigheden van dat moment en iets dat lokaal onderhandeld en bijgesteld kan worden. De organisatie van gesprekken is - zo blijkt voor de zoveelste keer - interactioneler, procesmatiger en meer lokaal bepaald dan in zo'n systeem-achtig model wordt aangenomen.¹⁹

4.2.4 overspecificerende antwoorders en de oriëntatie op generaliseerbare informatie van interviewers

Het *recipient-design*-probleem dat in fragment (25) door de deelnemers behandeld wordt, betreft een type coördinatie-problemen dat mijns inziens karakteristiek is voor de interactie tussen interviewer en informant in sociaal-wetenschappelijke vraaggesprekken. In verhouding tot de informatie waar de interviewer met *in welke klas zit je*

(r.149) naar vraagt, neigt de respondent in zijn antwoord tot overspecificatie, - met name in de eerste formulering in r.153 (*Emtevie(j.Aa)*). Hij levert te veel en te specifieke informatie. Zulke overspecificaties komen vaker voor en nemen herhaaldelijk een vorm aan die typisch lijkt te zijn voor het soort gesprek dat de deelnemers tot stand brengen.

In de onderzochte interviews neemt een vraag/antwoord-sequentie meermaals reus-achtige proporties aan doordat de antwoorder niet-relevante informatie op een ongepaste wijze formuleert.

Het onderstaande - overigens nog betrekkelijk korte - fragment is daar een voorbeeld van. Ik zal er vrij uitvoerig op ingaan, - ook omdat alle niveaus die van belang zijn bij de selectie van een passende beschrijving ieder hun eigen aandeel hebben in de verwickelingen. Daardoor kan de interactie van de diverse mechanismen die in deze paragraaf beschreven werden, nog een keer samenvattend geïllustreerd worden. Bovendien wordt daarmee een probleem geschetst dat ik kenmerkend vind voor de consequenties waartoe de interactie van deze principes leidt in vraaggesprekken die ten behoeve van sociaal-wetenschappelijk onderzoek gehouden worden. (Zie ook Mazeland & Ten Have *te versch.*)

De problemen waar het hier om gaat, nemen hun aanvang met de vragen die de interviewer stelt in de regels 163-65 van fragment (26). Hij vraagt naar de plaats waar in Amsterdam de familie van zijn gesprekspartner kwam te wonen toen zij op een bepaald moment verhuisden (vgl. de bespreking van fragment (29) in § 3.4.2). In de onmiddellijk op de vraagstellingseenheid volgende correctie van de vraagfocus (*welke (...) buurt*, r.163-65), specificeert de vragensteller vervolgens het soort beschrijving dat door hem geprefereerd wordt. Hij wil weten in welke buurt zijn gesprekspartner toen kwam te wonen (r.161-63). Door daar nog eens de *for-all-practical-purposes* markering *ongeveer* op te laten volgen maakt hij bovendien nog eens duidelijk dat het antwoord niet eens zo heel nauwkeurig hoeft te zijn:

(26)	(NL/10)
157	A: eve kijke <je ging:- (0,4) tweeënzig
158	A: >dus met vier jaar, verhuisden
159	B: [tweeënzig (j ah)
160	A: jullie naar Amster↓dam:=
161	B: =°ja,
162	0,2
163	A: ★ waar kwame jullie toen te wone, welke eh,
164	0,2
165	A: ★ buurt onge↑°ve [er
166	B: → [in de [Steen]straat,=
167	A: → =jah, >ik weet nie <waar dat °is,=
168	B: =°da's de [: (i-)
169	A: [in z [u-
170	B: [(>in de) [Museum]↑buurt
171	0,2
172	A: oh ↑jah (.) °zu [id.
173	B: [dat is vlak [bij 't e:h
174	A: [°jah
175	0,4
176	B: [Maleisia]plei↑n:
177	0,3

178	A:	jaA:j [a.
179	B:	[↑hè (.) (en vl [ak dan)
180	A:	[jah,
181		0,5
182	B:	>en waar ik op school zit.
183		(.)
184	A:	ja:ja.
185		0,2
186	A:	ja: °>dan weet 'k 't wel.
187		0,3
188	A:	·hhh en e:hm:-
189		0,4
190	A:	<u>no</u> : (d)van die tijd >tuurlijk\=
191	A:	=herinner je je waarschijnlijk °↓meer ↑van

Door de naam te noemen van de straat waar hij kwam te wonen (r.166), kiest de antwoorder een lid van een collectie met categorieën die specifieker zijn dan die waaraan de vragensteller in de specificering van de categorie-voorwaarde liet zien de voorkeur te geven, - de collectie met categorieën waarmee buurten benoemd worden. De antwoorder houdt geen rekening met het consistentie-principe volgens hetwelk een volgende spreker bij voorkeur een term gebruikt uit de collectie die door een eerdere spreker gelokaliseerd werd (vgl. § 4.2.1).

Het antwoord wordt door de vragensteller op tamelijk tegenstrijdige wijze ontvangen. Aanvankelijk laat hij het eerst met een *ja*-ontvangst passeren. Mogelijk erkent hij daarmee dat zijn gesprekspartner in ieder geval een *relevant* antwoord geleverd heeft. Meteen daarna zeg hij echter de antwoord-informatie niet te kunnen verwerken (*ik weet niet waar dat is*, r.167). De lidmaatschapscategorisering waarvan de antwoorder uit lijkt te zijn gegaan - bijvoorbeeld dat hij met een stadgenoot praat die over ongeveer over dezelfde stratenkennis beschikt -, blijkt niet van toepassing te zijn. De straatnaam is geen *recognitional*.

De informatie van de vragensteller wordt door de antwoorder als een correctie-inviteatie behandeld, - vergelijk de uitleg-matrix waarmee de antwoorder begint (*da's de:*, r.168). Op het moment dat herkenbaar is wat er in die beurt gedaan zal worden, valt de vragensteller de antwoorder in de rede (r.169). Ondanks dat deze zijn uitleg niet afmaakt, geeft ook de vragensteller zijn interruptie-poging bijna onmiddellijk na het begin ervan op. De bijdrage van de vragensteller is echter nog wel herkenbaar als een formulering van een stadsdeel-aanduiding (*in zu-*, r.169), - dat wil zeggen, een nog globaler type beschrijving dan dat waar hij ook al in de correctie van de vraagstellings-eenheid een voorkeur voor had uitgesproken.

Het gegeven dat de vragensteller zijn uiting afbreekt op een punt dat nog juist herkend kan worden om wat voor soort formulering het daarbij gaat, is waarschijnlijk niet toevallig. Door een woord tot aan een *recognition point* te produceren kan een spreker iets wat hij had willen zeggen als zodanig laten zien zonder dat echt te zeggen (vgl. Jefferson 1973 en 1983). In dit geval zou het zo kunnen zijn dat de vragensteller zijn gesprekspartner nog eens wijst op het soort formulering waaraan hij de voorkeur geeft zonder de ander echter rechtstreeks en expliciet te corrigeren.

Doordat de vragensteller zijn beurt niet afmaakt, krijgt de antwoorder een nieuwe gelegenheid tot zelf-correctie. Hij doet dat door een buurtnaam te kiezen die voor een stadgenoot zeker een *recognitional* zou moeten kunnen zijn (*in de Museumbuurt*, r.170). Hij probeert zo niet alleen een voorafgaande beschrijving referentieel adequaat te maken door er een globalere op te laten volgen. Hij kiest uiteindelijk - drie maal is scheeps-

recht - ook een term die zich verdraagt met de collectie-aanwijzingen die door de vraagsteller werden gegeven.

De vragensteller signaleert nu onmiddellijk herkenning (*oh jah*, r.172). Hij demonstreert die herkenning bovendien meteen daarna door de informatie van zijn gesprekspartner te transformeren in een term uit een collectie met nog globalere lokatie-formulerende categorieën (*zuid*, r.172).

De sequentie is daarmee echter nog niet afgelopen. De antwoorder blijft hardnekkig aandringen op herkenning op een niveau dat specifiek is dan dat waarop de vraagsteller gericht is. Enerzijds wordt het type geselecteerde collecties gevarieerd, - in regel 182 kiest de respondent bijvoorbeeld een relationele beschrijving waarin hij autobiografisch materiaal gebruikt (*en waar ik op school zat*). Anderzijds probeert hij herkenning van specifiekere informatie tot stand te brengen door bakens te beschrijven (*dat is vlak bij 't (...) Maleisiaplein*; r.173-76).

De vragensteller geeft daarentegen meermaals aan voldoende geïnformeerd te zijn, - dat blijkt onder andere uit de dubbele *ja*'s. Een recipiënt claimt daarmee vertrouwd te zijn met de zojuist geleverde informatie (r.178/84; vgl. Komter 1987). Pas nadat de interviewer nog eens expliciet gezegd heeft '*het dan wel te weten*' (r.186) - waarmee de bewering die de aanleiding vormde tot de herstelwerkzaamheden van de antwoorder nadrukkelijk herroepen wordt (r.167) -, vindt sequentie-afsluiting plaats.

In het begin van de betreffende vraag/antwoord-sequentie zou men nog kunnen denken dat de antwoorder onvoldoende rekening houdt met de consistentie-aanwijzingen die de vragensteller heeft gegeven. Of dat hij een inadequate lidmaatschapsanalyse van zijn gesprekspartner gemaakt heeft. Gaandeweg is echter niet aan de indruk te ontkomen dat de gespreksdeelnemers in totaal verschillende identificaties van de betreffende lokatie geïnteresseerd zijn.

De beschrijvingen van de antwoorder zijn er vooral op gericht de vragensteller in staat te stellen tot een lokatie-analyse waarin deze de specifica van zijn woonomstandigheden kan reconstrueren. De interviewer stelt daarentegen alleen belang in een globale formulering van de betreffende lokatie.

Achteraf bezien lijken er ook gespreksorganisatorische overwegingen een rol te spelen waarom de levering van de betreffende informatie niet al te veel plaats in beslag had moeten nemen, - die informatie moet namelijk dienen als basis voor de daarop volgende vraag (*nou: (d)van die tijd tuurlijk herrinner je je waarschijnlijk meer van*, r.190-91). De vraag naar de woonplek initieert een pre-sequentie waarin gepreludeerd wordt op een vervolgvraag die de eigenlijke 'kern'activiteit vormt. Door de expansie van de pre-sequentie worden de geplande voortzettingen uitgesteld. Het verwijlen bij de details van de woonomgeving van de informant krijgt voor de interviewer uiteindelijk het karakter van iets dat hij beleefdheidshalve doorstaat en uithoudt om uiteindelijk aan de voor hem relevante zaken toe te kunnen komen.

De vragensteller lijkt vooral in een formulering van de woonplek van zijn informant geïnteresseerd te zijn die een bepaalde vorm van professionele generalisering toelaat. De naam van de buurt levert bijvoorbeeld het soort informatie dat onmiddellijk sociologische categorisering mogelijk maakt ten aanzien van milieu, subcultuur en dergelijke. Hoewel de straatnaam die bewerkingen ook toelaat, is die informatie pas daarvoor geschikt na subsumptie onder een categorie uit de collectie waarvoor de vragensteller zijn voorkeur heeft uitgesproken. De antwoorder wordt als het ware verzocht informatie op een niveau te formuleren dat een onmiddellijke verwerking als gedecontextualiseerd sociologisch gegeven mogelijk maakt.²⁰

Voor de antwoorder is dat het niveau waarop van hem gevraagd wordt af te zien van de bijzonderheden van zijn wereld. Voor de interviewer is het daarentegen het niveau

dat een vorm van informatie-verwerking mogelijk maakt die past bij het belang dat hij als professional bij het gesprek heeft²¹. In de wijze waarop de interviewer probeert weg te bewegen van de overspecificaties van zijn informant of - omgekeerd - de informant de interviewer tot deelgenoot probeert te maken van de bijzonderheden die zijn sociale wereld uitmaken, maken de gespreksdeelnemers voor elkaar de hoedanigheid manifest waarin en waarom ze uiteindelijk tegenover elkaar zitten, - als leden van de relationeel gepaarde categorieën {*professional*, leek}. (Vgl. Sacks Lecture Notes, November 1967) De problemen met de selectie van een bepaalde collectie op het geactiveerde beschrijvingsniveau, de onderhandelingen die gevoerd worden over de mate van specificering, het streven van de informant om zijn gesprekspartner deelgenoot te maken van zijn wereld versus diens pogingen daarin slechts zo ver mee te gaan als professioneel nodig is, laten zien dat de interview-situatie voor de deelnemers steeds een praktisch compromis is tussen de individuele leefwereld van de respondent en het generaliserende wetenschappelijk kader van de interviewer (vgl. Ten Have 1984).

Een van de redenen waarom sociale wetenschappers juist gebruik maken van het 'open interview' is het streven om de informant niet meteen en niet al te zeer een professioneel gemotiveerd begrippenkader op te leggen (vgl. § 1.3). Een interviewer staat echter permanent voor het strategische probleem dat hij in een 'echt' gesprek geheel zou moeten opgaan in de leefwereld van zijn respondent, - tot in alle details. Dat lijkt een onhaalbaar ideaal. In de praktijk sluit hij een compromis door al te veel details te ontwijken. De redenen waarom leken mee doen aan een interview zijn niet zo gemakkelijk te formuleren als die van de *professionals*. In de gretigheid waarmee ze vaak de details van hun wereld documenteren, komt echter mogelijk de wens tot uitdrukking zich te manifesteren als lid van een sociologisch relevante categorie, - als '*the sociologist's person*'. Uit het interactionele werk dat verricht moet worden om af te zien van de details die daarvan de basis vormen, blijkt dat informanten echter eveneens permanent een praktisch compromis moeten sluiten tussen twee soms tegenstrijdige vormen van *recipient design*: de gesprekspartner wordt zowel tot deelgenoot als tot professioneel belanghebbende gemaakt.

4.2.5 *samenvatting*

Wanneer de recipiënt van een vraagwoord-vraag het probleem heeft opgelost wat voor soort en welke informatie antwoord-relevant is, moet hij ook nog een keuze maken tussen alternatieve formuleringen waarmee de betreffende informatie passend beschreven zou kunnen worden. De selectie van een passende formulering wordt beïnvloed door het lopende thema, het gesprekstype en de gespreksituatie.

Op thematisch niveau is onder andere het principe van belang dat wanneer eenmaal een term gebruikt is om een bepaald soort entiteiten te beschrijven, het lidmaatschap van die term als leidraad fungeert voor de lokalisering van de collectie in termen waarvan vergelijkbare entiteiten geformuleerd worden, - de consistentie-regel.

Als voorbeeld van de invloed van het gesprekstype heb ik laten zien dat het type van het gesprek onder andere bepalend is voor de beslissing of representatieve informatie relevant is en of die informatie door middel van een officiële of relationele formulering beschreven zou moeten worden. Antwoorders laten zich in de keuze van een specifiek soort formulering bovendien leiden door overwegingen ten aanzien van de wijze waarop de daarmee geleverde informatie in het betreffende gesprekstype gebruikt zal worden.

Antwoorders stemmen de wijze waarop informatie geformuleerd wordt af op de lidmaatschapsanalyse die ze van hun gesprekspartner gemaakt hebben. Zowel met betrek-

king tot de herkenbaarheid van de geleverde informatie als ten aanzien van de mate van gedetailleerdheid waarin die geformuleerd wordt, moeten antwoorders een compromis zien te vinden tussen een begrijpelijke beschrijving en een formulering die binnen de gespreksorganisatorisch bepaalde perken blijft. De verhouding tussen die twee soorten restricties wordt uiteindelijk interactioneel bepaald en onderhandeld. Ze wordt niet adequaat gekarakteriseerd in een gespreksextern, hiërarchisch model van meer en minder dominante restricties.

4.3 correcte antwoorden

4.3.0 inleiding

Grice coöperativiteitsprincipe is een voorstel om de kloof te overbruggen tussen datgene wat expliciet gezegd wordt en dat wat impliciet bedoeld wordt. Juist op dat laatste punt zouden die theorieën tekort schieten waarin uitdrukkingen alleen op hun referentiële eigenschappen onderzocht worden. De maxime van kwaliteit – lieg niet en beweer alleen datgene waar voldoende bewijs voor is – vormt in Grice's model dan ook slechts één van de principes waarop gespreksdeelnemers zich zouden oriënteren bij de produktie en interpretatie van uitingen.

Kenmerkend voor het meeste onderzoek dat in het voetspoor van Grice gedaan wordt, is echter dat het niet-empirisch is, – of beter gezegd, hoogstens 'intuïtief' empirisch is. De werking van maximes wordt onderzocht aan de hand van verzonnen voorbeelden, – meestal afzonderlijke zinnen waar dan intuïtief meer of minder plausibele contexten bij geconstrueerd worden.

In een opstel uit 1975 stelt Sacks zich de vraag hoe een empirische, sociologische analyse eruit zou kunnen zien waarin onderzocht wordt wanneer de 'contrast-klasse' {waar, onwaar} relevant is ten aanzien van iets wat een gespreksdeelnemer zegt over 'de sociale wereld'. Tegen de achtergrond van een denktraditie waarin waarheid niet alleen zo ongeveer tot de fundamenteelste eigenschap van uitingen gemaakt wordt, maar ook als een min of meer vanzelfsprekende, noodzakelijke eigenschap daarvan wordt beschouwd, neemt Sacks' antwoord een verrassende wending. Het heeft de volgende teneur. Een empirische methode met behulp waarvan bepaald zou kunnen worden welke aspecten van een uiting interactioneel relevant zijn, is na te gaan wat voor soort sequentiële implicaties die uiting kan hebben (vgl. § 2.4.1). Om uitingen te isoleren waarvan de waarheid een interactioneel relevante kwestie is, zou dus de verzameling van uitingen afgebakend moeten worden waarmee handelingen voltrokken worden waarvoor de bewering van de waar- of onwaarheid van de in die uiting vervatte uitspraak, een relevante voortzetting is.

Wanneer iemand bijvoorbeeld iets beweert om daarmee zijn beklag te doen, om zich te verontschuldigen of om een ander iets te verwijten, zou de constatering van de waar- of onwaarheid van die bewering een sequentieel adequate reactie op die uiting vormen. De recipiënt zou in zijn voortzetting tonen te onderkennen dat de spreker een bepaalde bewering geselecteerd heeft om er een handeling mee te doen waarin voorondersteld wordt dat die bewering voor waar gehouden moet worden.

In hetzelfde opstel laat Sacks echter ook zien dat het doen van een ware bewering sequentiële consequenties kan hebben die ertoe kunnen leiden dat aan een alternatieve bewering de voorkeur gegeven wordt juist omdat ze niet waar is. Het antwoord op een 'personal-state'-vraag als *How do you do?* – volgens Sacks "*the most askable of all questions*" – hangt bijvoorbeeld niet alleen af van wijze waarop de aangesprokene over zijn persoonlijk welbevinden oordeelt. Met name in het geval dat deze vindt dat hij er

niet zo goed aan toe is, winnen een aantal andere overwegingen aan belang. Wanneer de recipiënt zou antwoorden dat het slecht met hem gaat, zou hij een context creëren waarin zijn gesprekspartner er bijna niet om heen kan te vragen waarom dat dan zo is. Men verweekt zich echter gewoonlijk niet met iedereen in de 'diagnostische sequentie' die door zo'n vraag geïnitieerd zou worden. De leden van 'onze' cultuur oriënteren zich op bepaalde sociale restricties ten aanzien van informatie-overdracht. Persoonlijke problemen worden niet aan iedereen verteld en degenen aan wie ze wel worden verteld, zijn gerangschikt naar de mate waarin iemand eerder geïnformeerd zou moeten worden dan iemand anders²². Om sequentiële consequenties te vermijden die ongewenst zijn ten opzichte van dergelijke informatie-regulerende principes, kan de recipiënt van een *personal-state*-vraag besluiten voor het antwoord een bewering te gebruiken die juist vanwege haar onwaarheid geselecteerd wordt.

Het stellen van een vraag hoeft de waarheid van de beschrijving waarmee het antwoord tot stand wordt gebracht niet tot het doorslaggevende criterium te maken voor de selectie van die beschrijving. In bepaalde constellaties kan het samenspel van sociale en sequentiële overwegingen ertoe leiden dat juist niet de beschrijving gekozen wordt die als waar wordt beschouwd. De titel van Sacks' artikel luidt dan ook: "Everyone has to lie".

Sacks benadert het waarheidsprobleem dus vooral methodologisch. Hij stelt een procedure voor waarmee die klassen van uitingen door gespreksdeelnemers geïsoleerd worden waarvan het waarheidskarakter relevant is. In plaats van waarheid tot het centrale criterium voor de beschrijvingen van uitingen te maken, kijkt Sacks naar die constellaties waarin het waarheidskarakter van een uiting door gespreksdeelnemers zelf aan de orde wordt gesteld. Hij beschouwt bepaalde soorten 'sociale arrangementen' als een 'productie-procedure' waarin de waarheidscondities van een bepaald type uiting door de gespreksdeelnemers zelf sequentieel relevant gemaakt worden juist omdat er een bepaald soort handeling mee tot stand wordt gebracht. Het feit dat een spreker informatie levert om er een bepaald type handeling mee te verrichten, is informatief ten aanzien van de status die die informatie heeft voor de betreffende spreker.

In deze paragraaf zal ik overeenkomstig Sacks' voorstel te werk gaan. Ik zal eerst onderzoeken of er door vraagwoord-vragen voortzettingen relevant gemaakt worden waarin het waarheidskarakter van die uiting door de deelnemers zelf aan de orde gesteld wordt. Hetzelfde zal ik daarna ook doen voor de sequentiële posities waarmee vraag/antwoord-paren worden voortgezet.

4.3.1 de sequentiële relevantie van correctheid

Een klasse van beweringen die zowel na vraagwoord-vragen als *ja/nee*-vragen sequentieel relevant is, hangt weliswaar nauw samen met de waarheidskwestie, maar is daar niet identiek aan. De recipiënt van een vraag kan daarop reageren met de mededeling geen beschrijving te weten die als antwoord kan fungeren, - vergelijk bijvoorbeeld regel 21-23 in (1b):

(1b)		(NL/9) [detail]
19	A: ★	en: e:↓:hm< >(°e-) <u>waar</u> in Amster <u>dam</u> , (°of eh)
20		0,3
21	B: →	nou <u>ik</u> heb <u>geen</u> idee (°r)van waar ik eh-
22		0,4
23	B:	geboren ben.

24		0,2
25	A:	bij <u>noord</u> <u>zuid</u> °e::h°
26		0,3
27	B: →	nou ik <u>denk</u> o↓ost
28		0,2
29	A: →	oos [t.
30	B: →	[maar ik <u>weet</u> niet precies,

Uit de wijze waarop de mededeling geen antwoord te weten is vormgegeven, blijkt dat het hier om een niet-geprefereerde voortzetting van een vraag gaat (vgl. § 2.4.2). Een aanwijzing daarvoor is enerzijds de uitvoerigheid waarmee de recipiënt zijn reacties formuleert (vgl. r.21, 27 en 30), - inclusief de *nou's* waarmee de levering van een niet-geprefereerde handeling uitgesteld wordt (r.21 en 27). Anderzijds de expansie van de oorspronkelijke sequentie met een reeks van ingebedde vraag/antwoord-sequenties die er allemaal op gericht zijn een meer geprefereerde voortzetting van de oorspronkelijke vraag tot stand te brengen (r.25-30, 32-35, 37-46 en 48-56, - vgl. de volledige weergave van (1) in (33) van § 3.4.3).

Verder blijkt de recipiënt de mededeling geen antwoord te weten als een sequentieel adequatere voortzetting te behandelen dan de levering van een inferentieel mogelijk correcte beschrijving, - het soort informatie dat in dit geval wel in tweede instantie geleverd wordt (r.27). De betreffende vraag maakt primair het wel of niet *weten* van een beschrijving die voldoet aan de criteria geformuleerd in die vraag, sequentieel relevant. De mogelijkheid dat de recipiënt eventueel in staat is een waarschijnlijk correcte beschrijving af te leiden, is pas in tweede instantie van belang.

De recipiënt maakt dus zorgvuldig onderscheid tussen wat hij *weet* en informatie die hij op de een of andere manier *afleidt*. Ook al is hij in staat inferentieel informatie te construeren die een bepaalde mate van waarschijnlijkheid heeft, toch acht hij die informatie in eerste instantie niet geschikt om er een antwoord mee tot stand te brengen. De recipiënt beoordeelt de mate waarin informatie bruikbaar is om er een antwoord mee te construeren, niet probabilistisch, - zoals Hintikka dat bijvoorbeeld heeft voorgesteld (1975, p.292 e.v.). Hij bepaalt de geschiktheid van informatie in eerste instantie op basis van functionele eigenschappen, - zoals de wijze waarop hij toegang heeft tot die informatie of de wijze waarop hij die verworven heeft (vgl. Sperber & Wilson 1986, p.76 e.v.).²³

Wanneer de recipiënt in fragment (1) op aandringen van de vragensteller in tweede instantie toch een beschrijving levert die als antwoord zou kunnen fungeren (*nou ik denk oost*, r.27), markeert hij die beschrijving met betrekking tot de status die deze in zijn kennisbestand inneemt. Met het '*subjective preface*' (Lynch 1985, pr.210) *ik denk* wordt de daaropvolgende informatie gekarakteriseerd als iets dat het resultaat is van een inferentieel proces. De wijze waarop die informatie verkregen is, lijkt een reden te vormen om geen garantie te geven ten aanzien van de correctheid ervan²⁴.

De manier waarop dit 'onder-voorbehoud' antwoord vervolgens door de vragensteller verwerkt wordt, laat zien dat de gespreksdeelnemers uiteenlopende normen hanteren met betrekking tot de graad van zekerheid op grond waarvan een uitspraak interactioneel correct beschouwd kan worden. De vragensteller herhaalt alleen de lokatie-formulering (*oost*, r.29) en laat de onzekerheidsmarkering weg. Hij behandelt de informatie van zijn gesprekspartner als een interactioneel geaccepteerd feit. Maar juist zo'n factieve benadering lijkt door de antwoorder geblokkeerd te worden wanneer deze er nog eens nadrukkelijk op wijst dat *niet precies te weten* (r.30).

Een opvallende eigenschap van de uitingen waarmee de recipiënt aangeeft geen antwoord te weten, respectievelijk onzeker te zijn over een wel geleverde beschrijving, is

dat daarin zowel diens persoon als ook een mentale toestand of activiteit gethematiseerd worden (*ik heb geen idee ('r) van (...)*, r.21 en *nou ik denk ...*, r.27 in (3)). Het subjectieve karakter van de door hem geleverde informatie wordt expliciet en met nadruk op de voorgrond gesteld.

Wanneer dezelfde spreker daarentegen een beschrijving levert die niet voorzien wordt van dat soort voorbehouden, beschouwt hij die beschrijving kennelijk als onproblematisch correct. Vergelijk bijvoorbeeld de beschrijving die in (1) uiteindelijk als antwoord geaccepteerd wordt (*in oost*, r.50). Alleen wanneer de spreker niet zeker is van de correctheid van een beschrijving, wordt de mate van zekerheid waarmee iets geweten wordt tot een interactioneel relevante, want mededeelbare kwestie gemaakt. Dat wordt echter niet in termen van een aanduiding van de mate van waar- of onwaarheid van die beschrijving gedaan, maar via een karakterisering van de wijze waarop die kennis beschikbaar (gemaakt) is.

Terwijl een antwoorder door het leveren van een beschrijving van het soort dat in de voorafgaande vraag relevant gemaakt wordt, impliciet claimt dat er volgens hem sprake is van een correspondentie-relatie met de door hem beschreven werkelijkheid, is het niet-weten van zo'n beschrijving daarentegen onverschillig ten aanzien van de waarheidskwestie. Alleen die bewering zelf kan tot onderwerp van een discussie over de juistheid ervan gemaakt worden. Uit het gegeven dat de vragensteller in (1) meerdere pogingen onderneemt om wel een antwoord te krijgen, blijkt dat hij het niet-weten van een antwoord niet als een onveranderbaar, vaststaand sociaal feit ziet. In de kandidaat-antwoorden die hij voorstelt (*bij noord zuid e::h*, r.27), in de daaropvolgende vraag waarin hij zijn recipiënt zelfs ter verantwoording roept (*hoezo*, r.32) en in de vraag of hem dat thuis niet verteld is (r.37), behandelt hij de situatie dat er geen antwoord geweten wordt als een 'repairable', - het gaat om een gegeven dat discursief nog ge-wijzigd kan worden.

De twee sequentiële opties die met name door vraagwoord-vragen relevant gemaakt lijken te worden, zijn de levering van een beschrijving die als antwoord kan fungeren of van de bewering dat zo'n beschrijving niet geweten wordt. In tegenstelling tot *ja/nee*-vragen maakt de steller van een vraagwoord-vraag niet het waarheidskarakter van een door hem zelf geformuleerde hypothese sequentieel relevant, maar een beschrijving van een gespreksentiteit. In vraag-/antwoord-sequenties die beginnen met een vraagwoord-vraag wordt correctheid pas sequentieel relevant na het antwoord. Dat wil zeggen, na de levering van een beschrijving waarmee het antwoord geconstrueerd wordt, kan het waarheidskarakter daarvan aan de orde gesteld worden. Terwijl waarheid na een *ja/nee*-vraag al een sequentieel relevante kwestie is in de tweede positie van die sequentie, hebben vraagwoord-vragen daarentegen geen sequentiële implicativiteit op grond waarvan de bewering van de (on-)waarheid ervan onmiddellijk lokaal relevant is.

Maar ook na levering van een antwoord op een vraagwoord-vraag is een bewering van de waar- of onwaarheid daarvan niet het soort voortzetting dat door dit type uitingen het meest relevant gemaakt wordt. Antwoorden op vraagwoord-vragen maken primair een reactie relevant met betrekking tot de *informativiteit* van de beschrijving die daarin geleverd wordt. Vragen vooronderstellen en constitueren een verdeling tussen 'weters' en 'niet-weters'. De constellatie die door een antwoord op een vraagwoord-vraag gecreëerd wordt, is daarom vooral een positie waarin de vragensteller kan laten zien of hij geïnformeerd is ten aanzien van de kennisleemte die in de vraag geformuleerd werd, - dat wil zeggen, tot een 'weter' is geworden. De *ja's* waarmee de vragensteller aan het eind van fragment (1) de antwoorden ontvangt, vormen relatief neutrale, voor

beide deelnemers echter kennelijk voldoende vertoningen van zo'n verandering van de "state-of-information" van de vragensteller (Heritage 1984b, p.309-10).

Een relevante voortzetting van de recipiënt van een antwoord is het vertoon geïnformeerd te zijn door dat antwoord. In de meeste gespreksituaties kan de recipiënt van een antwoord in eerste instantie ook niet veel anders doen dan de geleverde beschrijving te accepteren voorzover het om de waarheid van die beschrijving gaat. Wanneer het niet om perceptueel verifieerbare zaken gaat of zolang hij geen aanwijzingen van het tegendeel heeft, moet hij er als het ware op vertrouwen dat zijn informant een ware bewering gedaan heeft.

In het onderzochte corpus wordt de correctheid van een antwoord op een vraagwoord-vraag zelden door de vragensteller aan de orde gesteld. Die keren dat dat gebeurt, betreft het antwoord-informatie die de interviewer op grond van bepaalde verwachtingen of culturele voorstellingen verrassend en/of minder plausibel lijkt te vinden. Vergelijk bijvoorbeeld de reactie van ongeloof die de vragensteller in het volgende fragment toont. Hij herhaalt de beschrijving uit het antwoord en laat daar het om bevestiging vragende *wel* op volgen (r.1072 in (27)):

(27)	(LC/j)
1065	A: HEe >maar >as je 't almaal zou maken
1066	A: wat je op krijgt, hoeveel ↑zou-
1067	A: ★ hoeveel tijd zou je bezig zijn per dag.=
1068	A: =schat 's °↑wat
1069	0,5
1070	B: jah nou 'n uurtje of tweeje:eh-
1071	B: twee [n↑hal-
1072	A: → [>twēē >uur ↑wel
1073	0,3
1074	A: °↑j a ↑zo-
1075	B: [twee eh:: ja:h >ben je wel effe bezig.
1076	B: >AS >je 'n >BIETje NETjes WIL DOEN:;=
1077	B: =en je wil 'n [bietje NETjes opSCHRIJve en ↑ZO=
1078	A: [°jah!
1079	B: =>kijk >je >ken 't wel in tien minuten maoke,
1080	B: maor dan weet je ('t) wel (zeker)
1081	B: dat all [es fout is.=
1082	A: [°jah,
1083	A: =nee.
1084	0,3
1085	A: jah.

Het is niet toevallig dat de antwoorder de verbazing van zijn gesprekspartner riposteert met de beschrijving van een scenario waarin zijn antwoord geloofwaardig gemaakt wordt (r.1076-80). De correctheid van beschrijvingen kan binnen de grenzen van het gesprek alleen discursief aannemelijk gemaakt worden.

Het feit dat er een verantwoording geleverd wordt, wordt niet geproblematiseerd. Volgens Sacks maakt zo'n gegeven een vorm van praktisch redeneren zichtbaar waarin alleen die beweerde feiten als feit geaccepteerd worden die van een adequate verantwoording kunnen worden voorzien. De feitelijkheid van beschrijvingen wordt aannemelijk gemaakt door daar een redelijke verklaring voor te leveren. (Vgl. Sacks 1972a, p.55 e.v)

Een vragensteller beschikt slechts over beperkte middelen om de door zijn respondent geleverde informatie op haar correctheid te toetsen. Zolang hij geen aanleiding ziet om de geleverde beschrijving ter discussie te stellen, moet hij zijn informant een minimaal soort vertrouwen schenken. In eerste instantie kan alleen de informant zelf de correctheid van een door hem geleverde beschrijving beoordelen.

Vergelijk het vervolg van fragment (1). De antwoorder herroept in tweede instantie het antwoord dat zijn ouders *in oost* woonden toen hij geboren werd (r.66-67 in (1d)) en corrigeert dat antwoord vervolgens (vgl. r.72):

(1d)		(NL/9) [volgt op (1c)]
48	A:	>oh <u>nee</u> maar waar <u>WO</u> onden jullie.=
49	A:	=(^ohet- ([.]) de:-) [>daar <u>gaat</u> 't dus ^ovoo:-
50	B: ★	[^oin <u>oost</u> :.]
51		0,4
52	A:	ja[↑]:^o↓ah.
53		0,3
54	B:	bij 't [<u>Muider</u>]station.
55		([.])
56	A:	jah, (...)
66	B: ★	>(wach eve) <u>trouwens</u> =
67	B: ★	=toen 'k [geboren ben <u>woonde</u> ik 'r helemaal nie!=
68	A:	[(^ojah,)
69	B:	=HE [H:eh·HH::
70	A:	[waar <u>dan</u> :?]
71		([.])
72	B: →	toen <u>woonde</u> ik in e:h <u>suid</u> .
73		0,5
74	A:	↓ja[↑]:h
75		0,5
76	B: →	in e:h(m)- (0,3) nou bij de [<u>Churchill</u>] ^o straat,
77		0,2
78	A:	jah,
79		0,7
80	B:	en toen ik <u>twee</u> was ben ik verhuisd naar e:h
81		0,2
82	A:	(maar (d)e:h₂)=
83	B: ★	=^oost.

Net zoals toen de antwoorder eerder de onzekere status van een beschrijving expliciet maakte, laat hij in zijn correcties nogmaals zien hoezeer de juistheid van een door hem geleverde beschrijving vooral zijn verantwoordelijkheid is. Door de eerder door hem geleverde informatie te corrigeren demonstreert hij zich te oriënteren op een 'norm' om beschrijvingen te leveren die overeenkomen met de feiten zoals hij die op dat moment kent, ondanks en/of dankzij het feit dat binnen de grenzen van het lopende gesprek alleen hij de juistheid van die beschrijvingen kan beoordelen.

Door onmiddellijk te vragen *waar [hij] dan [wel geboren is]* (r.70), toont de interviewer het normaal of redelijk te vinden dat niet (meer) correct geachte beschrijvingen teruggetrokken worden. Het lopende gespreksonderwerp wordt interactioneel opgeschort om de eerder geleverde en toen door beide deelnemers geaccepteerde beschrijving te

herzien. De partijen tonen en instrueren elkaar wederzijds belang te hechten aan de correctheid van de beschrijvingen die door hen gebruikt worden.

Uit de louter reactieve en receptieve wijze waarop de vragensteller deelneemt aan die herstelwerkzaamheden, blijkt bovendien dat de vraagsteller de juistheid van antwoorden niet kan controleren. De *ja(jah)*'s waarmee de vragensteller zowel de eerdere, nu als foutief bestempelde beschrijving alsook de correctie ontvangt (r.52 en 56, respectievelijk r.74 en 78), lijken vooralsnog niet meer te zijn dan indicaties ten aanzien van de verwerkbaarheid, plaatsbaarheid en aannemelijkheid van de beschrijving die in het antwoord geleverd werd.

Een vragensteller kan de beschrijvingen van de antwoorder meestal eigenlijk alleen toetsen ten aanzien van de relevantie en de passendheid ervan. In (1) heeft de vragensteller de oorspronkelijke antwoord-informatie geaccepteerd, omdat het antwoord wat betreft die aspecten correct leek. Passendheid en relevantie vormen vaak belangrijker maatstaven voor de bepaling van de adequaatheid van een beschrijving waarmee een antwoord geconstrueerd wordt, dan de waarheid daarvan.

De interviewer heeft alleen toegang tot de 'objectieve' feiten uit het leven van zijn respondent via de door deze geleverde informatie. Niet de 'feiten' zoals ze buiten het gesprek zouden bestaan, vormen een standaard voor de bepaling van de correctheid van de gedane uitspraken. Het gesprek zelf levert de voornaamste middelen waarmee een *ad hoc* objectiviteit tot stand wordt gebracht. De informatie geleverd door de antwoorder brengt een objectiviteit tot stand "*for all practical purposes*" (Garfinkel 1967, p.3) die lokaal bepaald en onderhandelbaar is en achteraf gewijzigd kan worden.

Voor gespreksdeelnemers is er geen onafhankelijke standaard voor objectiviteit in die zin dat objecten of situaties standaarden leveren voor de wijze waarop ze beschreven worden. Het is eerder zo dat het gesprek een basis levert voor het ontsluiten van een specifiek soort objectiviteit. Het in een gesprek ontwikkelde analyseperspectief levert de criteria voor de wijze waarop gespreksdeelnemers overeenstemming tot stand brengen over wat - hún - werkelijkheid op dat moment is:

"(...) objectivities are proposed, argued over, and 'verified' as claims in an interactive setting" (Lynch 1985, p.203).

De vooronderstelling dat er een correspondentie-relatie tussen een beschrijving en het daarmee beschreven object bestaat, is geen claim ten aanzien van een objectieve werkelijkheid die buiten en onafhankelijk van sociale interactie bestaat. De correctheid van een uitspraak wordt niet bepaald op basis van simpele toetsing in een model, - zoals bijvoorbeeld in logisch-semantisch onderzoek de gangbare procedure is. Het correspondentie-probleem is een *members' problem*, - het is een telkens weer in het gesprek waar te maken relatie waarover interactioneel overeenstemming bereikt moet worden. De manier waarop in fragment (28) onderhandeld wordt over de wijze waarop de antwoorder de criteria toepast die in de voorafgaande vraag werden geformuleerd, is daar een illustratie van:

(28)		(NL/9)
99	A: ★	(°eh) < > wat <u>de</u> je ouders toen:?
100	A:	= (°wat 't eh 't eh °°)
101	B:	[(nou me) <u>v</u> ader was <u>b</u> akker
102		0,2
103	A:	j ↑ ah,
104		0,2

105	B:	is ie nog <u>steeds</u> ,
106	A:	j↑ah
107		0,7
108	B:	en m'n <u>moeder</u> doet <u>niks</u> ;
109		0,6
110	B: →	°jah, (.) °de huishouding.

In regel 110 bespreekt de antwoorder de mogelijkheid dat zijn moeder onder een andere interpretatie van de criteria die in de voorafgaande vraag geformuleerd werden, wel iets zou *doen*, - “*de huishouding*” namelijk. Hij laat daarmee zien dat afhankelijk van hoe de relatie-aanduiding uit de voorafgaande vraag wordt opgevat, verschillende analyseperspectieven een ander correctheids criterium leveren voor de evaluatie van de aan hem voorgelegde these. Alleen wanneer beide gespreksdeelnemers *doen* opvatten als het hebben van een direct inkomsten opleverende baan met regelmatige werktijden en dergelijke, is de beschrijving dat zijn moeder *niks doet* correct.

Fragment (29) documenteert hetzelfde probleem - zowel inhoudelijk als methodisch - , maar nu voor de beantwoording van een *ja/nee*-vraag:

(29)		(LC/j)
68	A: ★	en je <u>moeder</u> , <u>werkt</u> die ↓ook.
69		0,4
70	B:	nee.
71	A:	↓nee.
72		0,6
73	B: →	JA: af en toe maar ↑ja-
74		(.)
75	A: →	nee↓: maar ↑niet:eh
76	A:	°niet:e'n <u>vaste</u> ↑baan.

De recipiënt antwoordt eerst dat zijn moeder niet werkt en maakt vervolgens duidelijk dat die bewering niet gehoord moet worden als een strikte bewering van kwantiteit. Hij geeft toe dat zijn moeder wel *af en toe* werkt (r.73) en blokkeert daarmee een categorische interpretatie van zijn antwoord. De bewering dat zijn moeder niet werkt, moet niet absoluut kwantitatief geïnterpreteerd worden, maar 'conditioneel' (vgl. Lynch 1985, p.209). Er zijn uitzonderingen op mogelijk zonder dat zijn bewering daarvoor gefalsifieerd wordt.

Het antwoord is geen exclusieve, absolute formulering van kwantiteit. Het moet juist “*circumstantially adaptable*” gehoord worden. De betekenis van het antwoord wordt lokaal tot stand gebracht en onderhandeld. (Vgl. Lynch 1985, p.269)²⁵.

In de toelichting op het antwoord wordt aangegeven hoe de voorafgaande vraag geïnterpreteerd is. Door concrete eigenschappen te vermelden van de situaties waarover gevraagd wordt, maken de antwoorders de procedures zichtbaar met behulp waarvan het antwoord tot stand kwam. De antwoorder stelt geldigheid ter discussie van de regels op grond waarvan hij voor een bepaalde beschrijving heeft gekozen. Hij toont zowel de wijze waarop hij de criteria uit de vraag geïnterpreteerd heeft, als hoe hij die gebruikt heeft om een relatie tussen bevroegde entiteit en descriptie tot stand te brengen. De geordende, methodische toepassing van die criteria wordt tot inzet van onderhandeling gemaakt. Niet enkel 'de' werkelijkheid levert de basis voor de evaluatie van de correctheid van een beschrijving, ook de modelleringsprocedures zelf worden geëvalueerd.

In fragment (29) bevestigt de vragensteller overigens ook de redelijkheid van de werkwijze van zijn gesprekspartner wanneer hij beaamt dat diens eerste interpretatie - 'werken' in de zin van het hebben van een 'vaste baan' (r.75-76) - ook de door hem gehanteerde is. Vragensteller en antwoorder brengen actief overeenstemming tot stand over de correctheid van een beschrijving door de criteria op grond waarvan een eigenschap toegewezen wordt, expliciet te thematiseren. Ze controleren of die toewijzing wel methodisch is, - dat wil zeggen, interactioneel gedeeld wordt. De gespreksdeelnemers laten elkaar de lokaal relevante, maar ook lokaal onderhandelbare en modificeerbare procedures zien volgens welke ze beschrijvingen toewijzen.

De interactie die volgt op de antwoorden in de fragmenten (28) en (29) vormt een goed voorbeeld van wat Garfinkel met *'reflexive accountability of actions'* bedoelt. De principes die als leidraad fungeren bij de selectie van de beschrijving waarmee een antwoord geconstrueerd wordt, worden in de toevoegingen van de antwoorder beschreven. De gehanteerde methode wordt daardoor interactioneel toetsbaar gemaakt. De antwoorders tonen hun werkwijze zo tegelijk als 'verantwoordbaar' in de zin van geordend en methodisch geproduceerd volgens sociaal (mede-)deelbaar te maken regels. Normen, regels of procedures zijn geen puur regulatieve principes die worden toegepast op extern gedefinieerde omstandigheden. Ze zijn 'reflexief constitutief' voor zowel de activiteiten waarin, als de voorwaarden waaronder ze worden gebruikt:

"the activities whereby members produce and manage settings of organized everyday affairs are identical with members' procedures for making those settings 'account-able'." (Garfinkel 1967, p.1; vgl. ook Heritage 1984a, p.109 e.v.)

Terwijl in logisch-semantic onderzoek vooral de nadruk wordt gelegd op normativiteit als de conditie waaronder een beschrijving 'waar' is, benadrukt de etnomethodologie veeleer dat die normen door gespreksdeelnemers worden gebruikt om te voorzien in het geordende karakter van beschrijvingen. Door een beschrijving te laten zien als een methodische produktie wordt ze herkenbaar gemaakt als een correcte beschrijving. (Vgl. Sacks 1972/74b, p.225 e.v.)

Het criterium van de waarheidsgetrouwheid van beschrijvingen is niet simpelweg een kwestie van een quasi-objectieve één-op-één-correspondentie met de 'feiten' die onafhankelijk van de leden van een cultuur bestaat. In de manier waarop vragen beantwoord worden tonen de gespreksdeelnemers dat zij lokaal het probleem behandelen hoe de 'feitelijkheid' van een beschrijving interactioneel geconstitueerd en gedeeld wordt. Waarheid is uiteindelijk een kwestie van interactionele overeenstemming, - zowel ten aanzien van de gevolgde procedures als met betrekking tot het resultaat daarvan. De correspondentie van - sociaal - feit en beschrijving is het produkt van lokaal interactioneel werk van de gespreksdeelnemers *"as members of a community of cobelievers"* (Garfinkel 1967, p.96): de werkelijkheid van feiten bestaat bij de gratie van de overeenstemming die gespreksdeelnemers in hun beschrijving daarvan tot stand brengen.

Vraagwoord-vragen maken dus in de eerste plaats het wel of niet weten van een beschrijving die voldoet aan de criteria geactiveerd in die vraag sequentieel relevant. Pas wanneer een beschrijving ten antwoord geleverd wordt, wordt de correctheid daarvan actueel, - in eerste instantie primair als een verantwoordelijkheid van de antwoorder zelf. Antwoorders onderhandelen over de adequaatheid van de procedures waarmee beschrijvingen aan entiteiten worden toegewezen. Ze maken onderscheid tussen de mate van zekerheid waarmee iets geweten wordt en die kan een graadmeter zijn bij de bepaling van de geschiktheid van een beschrijving voor het doen van een antwoord.

Als recipiënt van de informatie die in een antwoord geleverd wordt, kunnen vragenstellers die informatie beoordelen ten aanzien van aannemelijkheid ervan, – wanneer die tenminste niet perceptueel controleerbaar is. In *post-antwoord* positie zijn het vertoon van het wel of niet geïnformeerd zijn, *casu quo* het wel of niet kunnen verwerken van de in het antwoord geleverde informatie relevantere opties dan beweringen van waar- of onwaarheid. Afgezien van criteria als consistentie ten aanzien van reeds voorhanden kennis, lijken eigenschappen als relevantie en passendheid van doorslaggeven-der belang te zijn voor de gespreksmatige beoordeling van de adequaatheid van een antwoord dan de waarheid ervan, – althans in die gesprekken waarin de vragensteller niet over de kennis beschikt om een waarheidsafweging te maken. De geloofwaardigheid van antwoorden – die Wunderlich (1976a) een adequatere voorwaarde acht dan de waarheid ervan (vgl. § 2.2) –, lijkt vooral gebaseerd te zijn op eigenschappen als de relevantie en passendheid van die antwoorden ten opzichte van de vraag waarop zij betrekking hebben.

4.4 tot slot van dit hoofdstuk

In dit hoofdstuk heb ik drie verschillende soorten condities onderzocht die van belang zijn bij de totstandkoming van een antwoord, – overwegingen ten aanzien van respectievelijk de relevantie, de passendheid en de correctheid ervan.

Bij de selectie van een bepaald type informatie oriënteert de recipiënt van een vraagwoord-vraag zich op een *relevantie-principe*. Volgens dat principe bepaalt een antwoorder wat voor soort informatie relevant is op grond van het analyseperspectief dat in die vraag geactiveerd wordt. Vragen maken niet een bepaald uitingstype conditioneel relevant, maar uitingen waarin informatie van een bepaald type geformuleerd wordt.

De beslissing welk analyseperspectief actueel is, is geen kwestie die alleen in een afzonderlijke vraagwoord-vraag wordt geregeld. Vragenstellers voorzien hun vragen actief van een context, – in de voorbereiding op die vraag, in de wijze waarop ze contextueel verankerd wordt en in verdere toelichtingen na de voltooiing van een vraag. Desondanks blijft de keuze van het analyseperspectief een zaak van onderlinge afstemming tussen vragensteller en recipiënt.

De *passendheid* van een antwoord wordt onder andere bepaald op basis van overweging-en met betrekking tot thematische consistentie, het gesprekstype en afstemming van het antwoord op wat de gesprekspartner vermoedelijk weet. Thematische overwegingen komen tot uitdrukking in een oriëntatie op een consistentie-regel: een eerdere formulering van een bepaald soort gespreksentiteit lokaliseert de collectie waarvan de leden gebruikt worden om vervolgens vergelijkbare entiteiten te formuleren. Sensitiviteit ten aanzien van de aard van het gesprek komt tot uiting in de keuzes die gemaakt worden in zowel het soort informatie dat relevant gemaakt wordt – bijvoorbeeld representatieve of particularistische informatie –, als in het soort formuleringen in termen waarvan die informatie geleverd wordt, – bijvoorbeeld door de voorkeur te geven aan een (complete of incomplete) officiële beschrijving boven een relationele beschrijving.

De afstemming op wat de gesprekspartner weet verloopt met name op basis van de lidmaatschaps-categorisering die van de vragensteller gemaakt wordt. Afhankelijk van de wijze waarop de gesprekspartner ingeschaald wordt, formuleert een antwoorder informatie bijvoorbeeld wel of niet in *insider*-terminologie.

Uiteindelijk is een antwoord steeds een compromis tussen het streven informatie zo begrijpelijk mogelijk te maken en tegelijk zo beknopt mogelijk te houden. De oriën-

tatie op die principes verloopt niet volgens een van te voren vastgelegde hiërarchie van meer en minder dominante normen, maar wordt *ad hoc* onderhandeld en indien nodig aan een van beide principes aangepast.

Correctheid heb ik vooral als een sequentieel probleem onderzocht. Vraagwoord-vragen maken met name twee klassen van voortzettingen relevant: enerzijds voortzettingen waarin een beschrijving geleverd wordt die de antwoorder van toepassing acht, anderzijds voortzettingen waarin de recipiënt van een vraag meedeelt geen antwoord te weten. In dat laatste geval is het waarheidsprobleem niet aan de orde, eerder het niet-voorhanden zijn van een beschrijving die daarop onderzocht zou kunnen worden. Antwoorden op vraagwoord-vragen maken primair voortzettingen relevant waarin de recipiënt van het antwoord laat zien geïnformeerd te zijn door dat antwoord. Wanneer het niet om perceptueel controleerbare informatie gaat, of de geleverde informatie niet tegenstrijdig is aan datgene wat hij al weet, kan de recipiënt het antwoord eigenlijk alleen beoordelen op de relevantie en passendheid ervan.

Er is zeker nog veel meer onderzoek nodig om de interactie tussen de onderzochte principes te kunnen bepalen. Er zou ook nog veel meer gezegd moeten worden over de wijze waarop antwoorden geconstrueerd worden²⁶.

Ik wil echter besluiten met een opmerking over de maximes van Grice. In de loop van dit hoofdstuk heb ik de verschillende soorten overwegingen die antwoorders maken steeds aan zijn model gerelateerd. Het feit dat dat mogelijk was, is niet alleen een bevestiging van de adequaatheid van de dimensies die in dat model onderscheiden worden. De demonstratie daarvan aan de hand van antwoorden op vragen, benadrukt ook dat Grices maximes context-afhankelijke principes zijn. Ze zijn alleen maar toepasbaar in een bepaalde sequentiële omgeving. Vragen vormen zo'n constellatie en wanneer die constellatie gegeven is, kan er met het model gewerkt worden.

Ik hoop echter ook duidelijk gemaakt te hebben dat in de door Grice geformuleerde principes eigenlijk van een handelingslogica van geïsoleerde individuen uitgegaan wordt. Kritiekpunten als het niet specifiek genoeg zijn van de maxime van relevantie (§ 4.1.1), het niet-interactionele karakter van de wijze waarop de verhouding tussen afzonderlijke maximes gezien wordt (§ 4.2.3) en het interactie-externe correctheidsbegrip waarvan in de maxime van kwaliteit uitgegaan wordt (§ 4.3.1), kunnen alleen maar tot de conclusie leiden dat de rationaliteit waarop de maximes uiteindelijk gebaseerd zijn, geen verdere sociale of interactionele eigenschappen heeft dan dat individuen van elkaar moeten aannemen dat zij daarover beschikken. (Vgl. Mazeland 1985b.)

Uit de wijze waarop antwoorden vorm wordt gegeven blijkt echter dat vragensteller en antwoorder elkaar permanent instrueren volgens welke rationaliteit zij te werk gaan. Wat voor principes daarbij gehanteerd worden en hoe dat gedaan wordt, is iets dat steeds *ad hoc* in het gesprek zelf onderhandeld wordt. De analyse in de volgende hoofdstukken - waar het vooral zal gaan om de manieren waarop antwoorden ontvangen, verder uitgewerkt en/of bijgesteld worden en om hoe vraag/antwoord-sequenties afgesloten worden - zal die conclusie alleen nog maar versterken.

5. DE VERWERKING VAN ANTWOORDEN

5.0 inleiding

In gesprekken is minstens één gespreksorganisatorisch mechanisme werkzaam dat de positie na een antwoord tot de favoriete plaats maakt waarop de recipiënt van het antwoord kan laten zien hoe hij dat antwoord verwerkt heeft. Gesprekken vertonen doorgaans een beurt-voor-beurt-verloop. Doordat er in principe niet meer dan één deelnemer tegelijk spreekt, is de relatie tussen naast elkaar geplaatste beurten permanent analyseerbaar als een vorige/volgende relatie. Op grond van die seriële organisatie is de *volgende beurt* de structureel relevante positie waarin getoond kan worden hoe de *vorige beurt* begrepen is:

“It is a systematic consequence of the turn-taking organization of conversation that it obliges its participants to display to each other, in a turn’s talk, their understanding of other turns’ talk. More generally, a turn’s talk will be heard as directed to a prior turn’s talk, unless special techniques are used to locate some other talk to which it is directed. Regularly, then, a turn’s talk will display its speaker’s understanding of a prior turn’s talk, and whatever other talk it marks itself as directed to (...).” (Sacks, Schegloff en Jefferson 1974, p.728).

Naast overwegingen gebaseerd op de *seriële*, lineaire organisatie van gesprekken, kunnen factoren van meer *sequentiële* aard onderscheiden worden, – het soort uitingen dat op antwoorden volgt, is niet willekeurig maar het resultaat van een niet-lineaire vorm van organisatie in de opeenvolging van uitingen. (Vgl. Sacks 1987, p.54) Het type van de uiting in de vorige beurt is van invloed op het soort uiting dat in de volgende beurt geselecteerd wordt. De volgende spreker toont daarin een vorm van sequentieel begrip van de vorige beurt. Hij legt niet alleen een volgorde-relatie met de vorige beurt, maar brengt ook een sequentiële relatie tot stand met het type van de uiting waarmee de vorige beurt gerealiseerd werd.

In dit hoofdstuk wil ik enkele van de methoden onderzoeken waarmee op het niveau van de sequentiële organisatie op antwoorden gereageerd wordt in de positie na een antwoord.

Gespreksdeelnemers beschikken over een breed arsenaal technieken waarmee ze kunnen laten zien hoe ze elkaars uitingen verwerken. ‘Pure’ recipiënt-handelingen – waarin de verwerking van de voorafgaande beurt retrospectief getoond wordt en de antwoordontvanger zijn lokale conversationele identiteit van recipiënt behoudt –, zijn moeilijk te onderscheiden van andere gesprekshandelingen met recipiënt-achtige kenmerken of niveaus. Aan elke uiting moeten bijna onvermijdelijk retrospectieve eigenschappen toegekend worden.

Toch is het wel mogelijk een aantal uitingstypen af te bakenen waarin een gespreksdeelnemer zich vooral als recipiënt presenteert. Tot die klasse horen onder andere *tweede waarderingen* (1), *samenvattingen* (2) en *commentaren* (3):

(1)	(QW1/io) [tweede waardering]
648	A: nee >dan kun je niet sla:pe ↑hè
649	A: je moet in een bepaalde hou-
649	B: jah (je-) >ik vonnet barbaar [zo stijf,
650	A: →
651	A: zo↑: stijf.
652	(.)
653	A: ·hh↑ja:=

- 654 B: =ʔ \uparrow minste \downarrow o::h dat was vreselijk,
 655 B: e [cht waar.
 656 A: [°ja.
- (2) (NJK/32) [samenvatting]
-
- 865 A: e:hm:- (°ng) (0,4) °want-
 868 A: wat zijn de< >redenen om 'r aan mEe te doen.
 869 (.)
 870 A: °voor u,
 871 1,3
 872 B: nou jah:, (w)wille allemaal ons steentje wel
 873 B: bijdrage natuurlijk \uparrow hè=
 874 B: =(°anders)< >'t gaat verkeerd,
 875 0,5
 876 A: °jah.
 877 0,5
 878 A: → dat zijn die milieu [dinge [:
 879 B: 'hh [lja \uparrow :h °dh [at\ e:h
 880 A: [°jah,
 881 0,3
 882 B: dat spreekt me [wel aan: \uparrow ja
 883 A: [°jah,

(3) (LC/j) [commentaar]

- 77 A: eh:m:< >wonen allebei je ouders thuis=
 78 B: =j [a.
 79 A: [°ja hè?
 80 1,0
 81 A: → °ben jij eve gelukkig.
 82 0,8
 83 A: er zijn >veel kinderen \uparrow ho \downarrow or
 84 (.)
 85 A: die geen [eh.
 86 B: [\uparrow eja: \uparrow weet ik.

In fragment (1) reageert een recipiënt op een evaluatie van de vorige spreker (*barbaars*; r.650) met een tweede, gelijkgezinde waardering (*zo stijf*; r. 650-51). In (2) formuleert de antwoord-recipiënt een samenvatting van de informatie die de antwoorder zojuist geleverd heeft (r.878). En in (3) geeft de recipiënt een commentaar op het antwoord dat hij op zijn vraag gekregen heeft.

Met een tweede waardering, een samenvatting of een commentaar neemt een recipiënt inhoudelijk betrekking op de vorige beurt. Hij toont iets van de wijze waarop hij de vorige beurt verwerkt door een bepaald aspect daarvan verder uit te werken.¹

Met name ten aanzien van die inhoudelijke uitwerking onderscheidt dit soort uitingen zich van een andere klasse van recipiënt-reacties, - de zogenaamde *minimal responses*. Het gaat daarbij om een klasse met een beperkt aantal elementen (vgl. Sinclair & Brazil 1982, p.28 e.v.), - onder andere *ja*, *mhm*, *oh* en "other things that come between sentences" (Schegloff 1982).

Volgens Jefferson zouden minimale responsen vooral een gespreksorganisatorisch soort begrip tot uitdrukking brengen. De beurt van de vorige spreker “*is neither disattended nor taken up. It is 'acknowledged'.*” (1984, p.199) Jefferson noemt dit soort reacties daarom dan ook *acknowledgment tokens*.² De term benadrukt dat deze groep zich van andere soorten recipiënt-handelingen onderscheidt doordat de leden ervan geen inhoudelijke analyse tonen van de beurt waarop ze betrekking nemen. Terwijl door middel van reacties als waarderingen, commentaren of samenvattingen een vorm van inhoudelijk begrip wordt *gedemonstreerd*, zou een recipiënt met een minimale respons slechts een impliciete, verder niet gespecificeerde vorm van begrip *claimen* (vgl. Sacks LN 1970, Spring 1970, Lecture 5).³

Aangezien het laatstgenoemde type van recipiënt-reacties in het onderzochte corpus het meeste voorkomt, zal ik me in de rest van dit hoofdstuk vooral richten op de wijze waarop minimale responsen na antwoorden gebruikt worden.

In de volgende paragraaf zal ik eerst het voornaamste conversatie-analytische onderzoek naar de functies van *acknowledgment tokens* bespreken. Ik beschrijf de belangrijkste resultaten en problemen en introduceer de terminologie die ik in dit en het volgende hoofdstuk zal gebruiken. (§ 5.1). In § 5.2 laat ik dan eerst zien dat en hoe minimale responsen na antwoorden slechts één element vormen van een meerdere posities omvattend *traject*. Vragensteller en antwoorder onderhandelen daarin over de wijze van voortzetting. Niet alle posities in dat traject zijn even belangrijk. De cruciale plaats om te onderhandelen over de wijze van sequentie-voortzetting blijkt de positie na levering van een minimale respons te zijn. (§ 5.2.1)

In het tweede deel van deze paragraaf probeer ik plausibel te maken dat een van de voornaamste typen problemen waarvoor vragensteller en antwoorder in het *post-antwoord* traject een oplossing proberen te vinden, het *completeheidsprobleem* is, – dat wil zeggen, vragensteller en antwoorder beslissen over de vraag of het antwoord volledig is en dienovereenkomstig of de betreffende vraag/antwoord-sequentie wel of niet afgesloten kan worden. (§ 5.2.2)

In § 5.3 zal ik een aantal varianten van het *post-antwoord traject* onderzoeken:

- *same speaker* en *cross speaker* paren van ontvangstbevestigingen (§ 5.3.1);
- geduplicateerde ontvangstbevestigingen zoals *jaja* (§ 5.3.2);
- ontvangstbevestigingen plus hoorbare inademing (§ 5.3.3);
- en verschillende typen van niet-alleenstaande ontvangstbevestigingen (§ 5.3.4).

In de slotparagraaf trek ik tenslotte enkele conclusies. Op basis daarvan doe ik bovendien een voorstel hoe de basis-structuur van vraag/antwoord-sequenties eruit zou kunnen zien.

Voordat ik echter aan de aangekondigde literatuurbespreking begin, wil ik in het volgende paragraafje een indruk geven van de minimale aandacht die in sociaal-wetenschappelijk onderzoek geschonken wordt aan het luistergedrag van interviewers als recipiënten van de antwoorden op de door hen gestelde vragen.

5.0.1 het niet-minimale belang van minimale responsen in onderzoeksvraaggereprekken

Hoewel ik een neutrale beschrijving zal geven van de wijze waarop vragenstellers zich manifesteren als antwoord-recipiënt, impliceert de analyse in dit hoofdstuk een problematisering van de wijze waarop in sociaal-wetenschappelijk onderzoek data geconstitueerd worden die via interviews verkregen zijn.

Nadat het interview gemaakt is, is de onderzoeker meestal alleen nog maar geïnteresseerd in de informatie die geleverd werd door de antwoorders, - de respondenten. Dat blijkt vooral uit het gegeven dat in de protocollen die in een volgende onderzoeksfase van interviews vervaardigd worden, meestal het accent ligt op een inhoudelijk 'correcte' weergave van de antwoorden van de informant. De interviewervragen worden vaak nog wel opgenomen en eventueel worden ook nog bepaalde commentaren of samenvattingen genoteerd. Maar met name de minimale reacties die een interviewer geeft op de antwoorden op zijn vragen, worden - op een enkele uitzondering na - eenvoudigweg achterwege gelaten. Ze worden kennelijk als irrelevant beschouwd. De vergelijking die ik hierna tussen twee vormen van protocollering van een interview-fragment zal maken, illustreert die houding. Fragment (4a) bevat een gedeelte van een protocol dat in het betreffende onderzoek vervaardigd werd en (4b) geeft de transcriptie weer die ik van dezelfde opname gemaakt heb. Afgezien van tal van verdere verschillen en verkortingen, werd geen van de *mhm*'s waarmee de interviewer zijn luisteraarschap vorm geeft, in het protocol opgetekend, - vergelijk de regels 38, 44, 51, 58, 60 en 82 in (4b):

(4a) fragment uit een protocol (WCP-ZC)
*(de nummering is door mij aangebracht,
 globaal corresponderend met die in (4b).)*

- 32 A: Wat vindt u nou het belangrijkste wat hij moet leren op school
 35 B: Rekenen, schrijven en Nederlandse taal. Dat is toch het belangrijkste.
 46 A: En dat leert hij niet goed?
 49 B: Wel nee. Als ik nou zal maar zeggen: 7x8, 56 niet waar?
 62 B: Maar als ik nou zou zeggen: hoeveel is nou 8x7, dan moet hij ze gaan tellen. Net omgedraaid of niet soms. Optellen, vermenigvuldigen, tafels maken.

(4b) (WCP/ZC)

- 32 A: >en wat vindt u nou 't belangrijkste
 33 A: wat ie moet lere °op zo'n scho↑ol
 34 0,9
 35 C: REkeneh,
 36 0,3
 37 B: rekene [en schrijveh
 38 A: → [°mh↓m
 39 (.)
 40 C: en schr [ijve,
 41 B: [de nederlandse ta↓al
 42 0,7
 43 C: da's toch (t)e belangrijk hē=
 44 A: → =m:
 45 1,8
 46 A: en dat le [ert ie °niet goed.
 47 C: [°ma-
 48 0,2
 49 B: welne↑e
 50 (.)

- 51 A: → m [:
 52 C: [(°heh)
 53 0,7
 54 B: (h_Q: [heeftij-)
 55 C: [as ik noueh- a'k nou zeg↑eh
 56 C: zeve maal acht,
 57 0,3
 58 A: → °m↑h [m
 59 C: [zesenvijftig niewa [↑ar
 60 A: → [m:.
 61 1,4
 62 C: maar a'k (n)ou zeg eh
 63 C: hoeveel is nou acht maal zeve,
 64 2,2
 65 B: nou da moetic ze te(keh-)
 66 (.)
 67 B: dan moet ie ze gaan telleh,
 68 0,2
 69 C: dan is 't net ↑omgedraai:d.
 70 0,2
 71 C: of niet d↑an
 72 0,9
 73 C: *nou↑:
 74 0,8
 75 C: ze- (0,2) nou dan mot ↑ieç
 76 0,5
 77 C: oh ja↑A °hij zeg\ jA: zesenvij-
 78 C: moet ie det eh-
 79 0,3
 80 C: g↑oed na:denkeh
 81 (.)
 82 A: → mh↑ [m
 83 C: [°hè=
 84 B: =(°is waar ook)
 85 0,3
 86 C: °da's zoveel:
 87 1,7
 88 A: en (↑op-) hoe d(oe-) denkt u e:h
 89 0,2
 90 C: [OptELleh (m)e:h-
 91 A: [hoe (komt-)
 92 0,3
 93 C: dergelijke dinge, vermenigvuldigeh,
 94 0,6
 95 C: nou ('k e:h) (1,3) TAFels ma:keh

Het elimineren van recipiënt-reacties kan ingrijpende gevolgen hebben voor de wijze waarop de gegevens die overblijven, geïnterpreteerd worden. Vergelijk bijvoorbeeld de eerste regels van het protocol en het transcript.

In (4a) noteert de protocollant het antwoord op de vraag wat de geïnterviewden het belangrijkste vinden dat hun kind op school moet leren, als volgt: *Rekenen, schrijven en*

Nederlandse taal. Dat is toch het belangrijkste. (r.35 in (4a)). Ik wil niet ingaan op het feit dat uit het protocol niet duidelijk wordt dat de betreffende uitspraak door meerdere sprekers (de beide ouders) tot stand gebracht wordt en ook niet op de consequentie dat daardoor niet meer beslisbaar is wat 'het belangrijkste' zou zijn, - het laatstgenoemde element van de lijst of de hele lijst?

Uit het overeenkomstige gedeelte in de transcriptie (r.35-44 in (4b)) is te zien dat de uiting *da's toch (t)e belangrijk hè* niet zo maar een evaluatie is. De respondent doet er eigenlijk een verzoek mee aan de vragensteller om het waarde-oordeel dat in het antwoord geformuleerd wordt, te beamen. Dat blijkt niet alleen uit de "*respons sollicitation*" *hè*. Het wordt ook bevestigd door het *m*: waarmee de vragensteller reageert (r.38). De deelnemers zelf lijken de uiting in regel 49 dus vooral als een verzoek tot bevestiging te behandelen en niet als de samenvattende conclusie die er in het protocol van gemaakt is.

Door het gesprek vooral inhoudsgericht te protocolleren, is het antwoord niet alleen van zijn (inter-)actionele karakter ontdaan. Met name de interactionele aspecten van die inhouden kunnen ook niet meer gereconstrueerd worden. Het residu is inderdaad een uitspraak die als datum in een sociaal-wetenschappelijk onderzoek gebruikt kan worden: '*de nederlandse taal is het belangrijkste*' (of: '*rekenen, schrijven en de nederlandse taal zijn het belangrijkste*').

Dat die waardetoekenning zo in het gesprek zelf niet gegeven wordt, en - voorzover ze gedaan wordt - vooral interactioneel gemotiveerd blijkt te zijn, is iets dat door de methode van data-constitutie niet meer te achterhalen is. Het waarde-oordeel dat 'gevonden' is, hoeft namelijk niet noodzakelijkerwijs een weergave van de waarde-oordelen van de betreffende informanten te zijn.

Het antwoord van de geïnterviewde wordt in en door de protocollering tot een individueel produkt gemaakt. Via selectieve weergave worden de data geconstitueerd als een "*single mind's product*". 'Inhouden' worden gescheiden van de vormen waarin ze tot stand gekomen zijn. Door af te zien van de specifieke vorm waarin die inhouden tot stand gebracht worden, kunnen die in de abstractie van het onderzoeksproces tot een monoloog gemaakt worden:

"The story is purified (...) in the course of its extraction, both by lay recounters and by professional analysts." (Schegloff 1982, p.74).

Een dergelijke werkwijze heeft voor onderzoekers misschien nog het voordeel dat er gemakkelijk categoriseerbare gegevens geproduceerd worden. De betrouwbaarheid van dit soort gegevens moet echter fundamenteel betwijfeld worden. (Vgl. Rehbein & Mazeland 1991)

Uit de transcripties blijkt dat luister-activiteiten een zodanig frequent en essentieel onderdeel vormen van de interactie in - bijvoorbeeld - sociaal-wetenschappelijke interviews dat het dan eigenlijk niet ver gezocht is methoden van recipiëntschap onder de loep te nemen. Daarbij zal het er mij niet om gaan om het constructivistische karakter aan te tonen van de resultaten die gebaseerd zijn op data uit onderzoeksvraaggesprekken. Daaraan voorafgaan wat mij betreft veel alledaagse, maar ook essentiële vragen, - zoals wat vragenstellers met een minimale respons doen en hoe antwoorders reageren op zulke antwoord-ontvangsten.

De beantwoording van dit soort vragen moet uiteindelijk de instrumenten leveren om ook de bijzondere kenmerken van recipiëntschap in interviews te kunnen bepalen. In dit en het volgende hoofdstuk zal ik echter eerder het *common-sense*-karakter van de praktijken in het sociaalwetenschappelijke interview zichtbaar maken dan vanuit een niet-alledaags, professioneel methodologisch perspectief een kritiek geven op het pro-

blematische karakter van de methoden van gegevensverwerking in sociaalwetenschappelijk onderzoek. (Vgl. Garfinkel 1967, Cicourel 1974, Lynch 1985, Briggs 1986).

5.1 c.a.-studies over de functies van minimale responsen

Als voorbereiding en inleiding op de analyse van de wijze waarop antwoorden verwerkt worden zal ik eerst enkele resultaten samenvatten van conversatie-analytisch onderzoek naar de functies van minimale responsen. Het volgende interviewfragment zal daarvoor als een eerste 'sparring partner' dienen⁴:

(5)	(PtH/JC/72) [uit Ten Have 1984]	
86	B:	m'n vader is boekhouder hè? dus ik <u>moest</u> ze- <u>leggen</u> -het-nog steeds-uit-
87	B:	als het was de <u>enige</u> oplossing maar (.) d(h)aar versch(h)illen we nog
88	B:	st(h) <u>ee</u> ds van m(h) <u>en</u> ing over
89	B:	·hhh
90	A:→	hm
91	B:	maar ik <u>moest</u> dus naar de <u>mu</u> lo
92	B:	<u>en</u> ne
93	A:→	hm
94	B:	dan <u>had</u> je wat hè?
95	A:→	hm
96	B:	·hhhh HHh dat is een eh <u>lij</u> densweg geweest ik heb eh <u>twee</u> jaar op
97	B:	<u>sch</u> ool gezeten 'hh toen heb ik schriftelijke cursussen <u>av</u> ondscholen
98	B:	<u>nog</u> een keer op <u>sch</u> olen gezeten nou eh (.) <u>al</u> -met- <u>al</u> heb ik eh <u>vier</u> jaar <u>Mu</u> lo
99	A:→	hm
100	B:	·hh <u>ma</u> ar eh t- <u>twee</u> keer <u>gez</u> akt voor het <u>ex</u> amen (.)
101	B:	<u>la</u> atste keer <u>gelo</u> of ik toen ik in dienst geweest ben hh hn
102	A:→	hm
103	B:	<u>heb</u> ik <u>gez</u> akt <u>nou</u> (.) t- <u>hop</u> eloos ·hhh <u>want</u> dat was e:h
104	B:	<u>ve</u> chtpartijen tussen <u>mo</u> eten en: <u>wil</u> len hè?
105	A:→	hm
106	B:	·hh (.) dus e:h <u>ke</u> et schoppen e:h (.) <u>niet</u> willen <u>to</u> ch moeten hè?
107	A:→	hm
108	B:	·hh (.) <u>ma</u> ar- <u>ondert</u> ussen-was-ik-dus met dat e:h <u>kr</u> antje bezig

Het fragment bevat een gedeelte van een beschrijving van de schoolloopbaan van de informant. Deze beschrijving maakt op haar beurt weer deel uit van een omvattendere biografische vertelling. In het weergegeven gedeelte beperkt het aandeel van de interviewer zich tot een serie prototypische recipiënt-handelingen, - de *hm*'s in de regels 90, 93, 95, 99, 102, 105, en 107. Schegloff (1982) beschrijft de functie van *hm* in

dit type sequentiële omgeving als tweeledig:

- (i) De recipiënt-reactie fungeert in de eerste plaats als een soort *continuer* (de term stamt oorspronkelijk van Sacks; vgl. diens Lecture Notes, Spring 1971, May 24, pp. 1-5). De *hm*-er laat zien dat hij weet dat er een grotere eenheid onderweg is die nog niet compleet is en verwacht daarom van de spreker van die eenheid een voortzetting waarin die eenheid gecontinueerd wordt. De recipiënt reageert niet inhoudelijk op de voorafgegane beurt. Het begripsvertoon lijkt vooral gericht te zijn op formele aspecten van gespreksorganisatie. De luisteraar houdt de verdeling van lokale conversationele identiteiten in stand door zichzelf als recipiënt te blijven (re-)produceren en het sprekerschap van zijn gesprekspartner voort te laten duren. Het gegeven dat de *hm*'s meermaals na een aangehaakt, post-completie geplaatst *hè* van de vorige spreker voorkomen - vergelijk regel 94, 104 en 106 in fragment (5) - documenteert overigens het reciproke karakter van de oriëntatie op het voorkomen van dit soort reacties in de buurt van een mogelijk voltooiingspunt van de lopende beurt-opbouweenheid. Met een *response sollicitation* als *hè* verzoekt de spreker zijn recipiënt om een reactie (Jefferson 1981a). Aan de andere kant wordt er kennelijk ook niet om meer dan het vertoon van structureel, gespreksorganisatorisch begrip gevraagd: een *hm* van de toehoorder is toereikend om de spreker verder te laten gaan met datgene waar hij mee bezig was.

Relatief korte en lexicaal 'lege' vormen als *hm* lijken bij uitstek geschikt om de functie van *continueerder* op een bijna paradoxale manier tot stand te brengen. Door de gelegenheid voorbij te laten gaan om een volledige beurt te produceren kan het sprekerschap van een andere deelnemer erkend en bevestigd worden zonder hem dat af te nemen en zonder uit de rol van recipiënt te vallen. Er kan continuïteit gesignaleerd worden zonder discontinuïteit te produceren.

- (ii) Wanneer een luisteraar aangeeft dat de vorige spreker verder kan gaan, dan signaleert hij met een dergelijk vertoon van gespreksorganisatorisch begrip juist het *niet*-voorkomen van verschillende andere vormen van *on*-begrip. Een deelnemer die namelijk de kans laat liggen om een volledige beurt tot stand te brengen, laat ook de gelegenheid voorbij gaan om andere dingen te doen die in die positie relevant zouden kunnen zijn. En er is één bepaalde activiteit die een soort algemene programmatische relevantie lijkt te hebben rond het einde van elke beurt, respectievelijk beurt-opbouweenheid: de *volgende-beurt* is de gelegenheid bij uitstek om herstelprocedures te initiëren ten aanzien van problemen met de receptie van de *vorige-beurt*.⁵

Hm geeft daarom niet alleen het voorbij laten gaan van een gelegenheid tot spreken aan. Het impliceert tevens het observeerbaar niet-benutten van een structureel gegeven gelegenheid om moeilijkheden met de receptie en verwerking van de vorige beurt aan te snijden. (Schegloff 1982)

Het verschil tussen de onder (i) en (ii) beschreven functies kan enigszins geïllustreerd worden aan de hand van het volgende fragment. Waar de recipiënt in het begin van het fragment via een *mhm*-ontvangst continuïteit tot stand brengt en daarmee te kennen geeft geen problemen te hebben met de beurt-tot-zover (r.187), initieert hij bij een volgende, structureel vergelijkbare gelegenheid iets *repair*-achtigs (r.195):

(6)

(NV/F)

182	B:	ik moes 'n beetje <u>schar</u> relen omme:h-
183	B:	om 'n <u>baantje</u> te krijgen ↓ook <u>enneh</u> :-
184	B:	'k heb <u>verschillende</u> beroepen uitgeoefend: eh-

185	B:	<u>zo</u> los <u>vast</u> .
186		0,3
187	A: →	°mh↑m:
188		1,2
189	B:	>mar ↓>JAH
190		(.)
191	B:	toen kwam die <u>oorlog</u> :
192		0,4
193	B:	ben'k in de verpleging ge↓ <u>gaan</u> ,
194		0,9
195	A: →	<u>bee</u> verpleging °toch hè?
196		0,4
197	B:	°ja.
198		(.)
199	B:	<u>b</u> [ee.
200	A:	[(°jah,)
201		0,4
202	B:	°in [<u>Buitendijk</u>].

Door te signaleren dat continuïteit gewenst is, laat de recipiënt zien dat er geen aanleiding is om *repair* te initiëren, - juist omdat de continueerder in een positie wordt gebruikt waarin de initiëring van een herstel-procedure eveneens een relevant alternatief is.

Zo bezien vervult een reactie als *hm* dus een dubbelfunctie. Doordat een recipiënt er gespreksorganisatorische continuïteit mee tot stand brengt ('*doing continuity*'), impliceert hij daarmee dat er geen herstel-werkzaamheden nodig zijn. Voorzover dat interactioneel manifest gemaakt is, is er geen '*trouble source*' in de vorige beurt.

Naast het mogelijk maken van gespreksorganisatorische continuïteit en het niet-initiëren van herstel-procedures, kunnen ontvangst-bevestigingen nog een aantal andere functies vervullen. Deze zijn echter in nog sterkere mate context-, vorm- of mogelijk zelfs spreker-specifiek. Ze lenen zich daarom minder goed voor een algemene, samenvattende karakterisering. In het resterende deel van deze paragraaf zal ik enkele van de mijns inziens belangrijkste ideeën dienaangaande beknopt introduceren en soms wijzen op eventueel problematische aspecten.

Het eerste punt is meer methodologisch van aard. Schegloff (1982, p.83 e.v.) benadrukt de noodzaak om minimale responsen in hun context te onderzoeken. Hij maakt het belang daarvan duidelijk aan de hand van een kritische bespreking van de resultaten van eerder - meer sociaalpsychologisch georiënteerd - onderzoek naar *minimal responses*. Onderzoekers zoals Fries (1952), Dittman & Llewellyn (1967; 1968), Yngve (1970), Duncan & Fiske (1977) of Kendon (1977) beschrijven twee onderling gerelateerde functies van '*uh huh*' en aanverwante responstypen: (i) het signaleert aandacht, interesse en/of begrip van de kant van de luisteraar (Fries en Kendon) en (ii) houdt het verloop van de conversatie vloeiend (Dittman & Llewellyn), *casu quo* vergemakkelijkt de coördinatie van de interactie (Duncan & Fiske). Dit soort karakterisering zegt echter nog niets over de redenen waarom een hoorder begrip zou moeten tonen, respectievelijk hoe het ontbreken daarvan het vloeiende verloop van de interactie zou ondermijnen. In plaats van in algemene termen over het 'signaleren' van 'begrip' of 'aandacht' te spreken, kan gedetailleerd onderzoek laten zien dat een luisteraar specifiekere vormen van begrip claimt of voorstelt.

Een bepaald type gebruik van minimale responsen kenmerkt zich bijvoorbeeld door de plaatsing van het respons-*token*. Gewoonlijk komt een recipiënt-reactie rond een

mogelijk voltooiingspunt van de lopende beurt-opbouw eenheid. Vergelijk bijvoorbeeld de met een sterretje gemarkeerde ontvangstbevestigingen in regel 440 van fragment (7) en in de regels 627 en 633 van (8). In beide fragmenten komt echter ook een minimale respons voor die de lopende beurt overlapt in een positie ver voordat de betreffende beurt-opbouw eenheid een voltooiingspunt bereikt heeft, – vergelijk de plaatsing van *mhm* in regel 431 van fragment (7) en in regel 640 van (8):

(7)	(ZC/QS)
419	B: ·hhh tot:< >en met:-
420	0,6
421	B: °ng\ >dat je dus die °die die ↑die
422	(.)
423	B: in de jare <u>ze</u> ventig die >°die-
424	0,3
425	B: °m:: op de <u>dam</u> :, 't verschijnsel op de <u>dam</u> :,
426	B: ·hhh e:n: °e:h:°m:::~* \ >in 't <u>Vondelpark</u> :
427	(.)
428	B: °de <u>hippies</u> van 't <u>Vondelpark</u> had,
429	B: ·hh >terwijl je daar↑naa:st de Ka: <u>BE</u> : jongere,
430	B: ° <u>Kinkerbuurt</u> [jongere\ had,
431	A: → [°mh↑m
432	B: ·hh <u>die</u> wel 's effen:-,
433	0,4
434	B: meneer <u>Abee</u> beloofden,
435	B: ·hh dat wanneer die ↑ <u>LA</u> st had?
436	0,6
437	B: van die <u>hippi</u> [es,
438	A: [(eh↑uh)
439	B: ·hh dan <u>zouwe</u> ze ze ze d'r wel <effen <u>uitramme</u> ,
440	A: ★ h↓hm
(8)	(ZC/q)
624	B: en d'r zijn 'n <u>aantal</u> vakke geweest e:h=
625	B: =waar je gewoon <u>wel</u> wat van geleerd hebt,
626	0,4
627	A: ★ (°m:)
628	0,8
629	B: maar wat gedragsb- (0,2) <u>problematiek</u> betreft=
630	B: (=hoe bevobeeld) e::h
631	0,5
632	B: naA: ben ik 'r <u>weinig wijzer</u> van gewordeh,=
633	A: ★ (°m↓:)
634	2,1
635	B: nou↑:< >'t e:nige vak waar ik e:h gewoon erg
636	B: veel van <u>opgestoke</u> heb dat is <u>wel</u> e::h<
637	B: >psychologie <u>geweest</u> .
638	1,2

639	B:	(°allerlei\)\ leertheoretische:	[h psychologie
640	A: →		[mh m:
641	B:	en zo,	
642		0,4	
643	B:	maar voor de rest e::h	
644		2,4	
645	B:	is't gewoon toch wel e::h<	
646	B:	>toch wel tegevalleh,	

Het tweede type – de overlappende responsen – komt voor in een positie onmiddellijk na of zelfs nog tijdens de produktie van een zogenaamde “*recognitionnal reference form*” (vgl. Sacks & Schegloff 1973). Dit zijn uitdrukkingen waarvan het gebruik vooronderstelt dat de recipiënt over bijzondere (lidmaatschaps-) kennis moet beschikken om ze te kunnen herkennen of begrijpen. Hier is dat in het eerste geval een afkorting (*de Ka: BE: jongere*, in r.429 van (7)) en in het tweede geval een vakterm (*leertheoretische / psychologie*; r.639 in (8)). Zowel in (7) als in (8) komt daar nog bij dat de respons gedaan wordt op een moment waarop de lopende beurt-opbouwcomponent van de primaire spreker herkenbaar is als een uitleg van een daarvoor gebruikte uitdrukking, – onder andere doordat een deel van die uitdrukking herhaald wordt (vgl. de afkorting *Ka:BE:jongere* in r.430 van (7) en *psychologie* in r.637 van (8)). Door hun reacties juist op zo'n punt te plaatsen lijken de recipiënt te claimen dat ze weten waar het over gaat. In (7) zou de recipiënt daarmee misschien zelfs impliceren dat een uitwerking van de afkorting overbodig is. Het belangrijkste hier is echter dat beide recipiënten door op zo'n punt herkenning te claimen, tonen minstens evenzeer een ingewijde te zijn – dat wil zeggen, over hetzelfde soort lidmaatschapskennis beschikt – als de spreker. Implicaties dat ze niet over die kennis zouden beschikken, worden als het ware impliciet teruggewezen en daarmee ook de noodzaak van zo'n uitleg. Aan de andere kant is het ook niet ondenkbaar dat die uitleg juist gegeven werd omdat het produkt item – de uitgelegde uitdrukking – niet van zo'n herkenningssignaal voorzien werd.

In beide gevallen toont de betreffende recipiënt een specifiek soort, lokaal begrip door een minimale respons op een bijzondere manier te plaatsen. Hij koppelt zijn reactie niet aan de beurt als geheel, maar knoopt haar vast aan dat element van de lopende beurt dat als 'herkend' aangemerkt moet worden. (Vgl. Goodwin & Goodwin 1987) Een analytisch coherente (sub-)klasse lijkt dus pas onderscheiden te kunnen worden op basis van een analyse van de sequentiële omgeving en plaatsing van een aantal individuele gevallen:

“the basis for the coherence of the class [... (is)] derived from the sequential environment in which those particular tokens are produced” (Schegloff 1982, p. 80).

Doordat in het onderzoek dat Schegloff bespreekt, hoordersignalen los van hun concrete sequentiële omgeving onderzocht worden, is het in dat type onderzoek niet mogelijk te bepalen wat voor type aandacht, begrip of interesse met de verschillende gebruiksvormen van minimale responsen tot stand gebracht wordt. Schegloff stelt daar tegenover dat een beschrijving pas plausibel gemaakt kan worden door ze te introduceren aan de hand van een beperkt aantal in detail geanalyseerde gevallen. De adequaatheid van een beschrijving kan alleen getoond worden door te kijken naar de relevantie die het onderzochte object heeft voor de deelnemers op dat specifieke moment van het gesprek. Pas in een volgende analyse-stap

“ (...) appropriate sets of such analyzed single cases may then be assembled to display recurrent practices, themes, structures, etc.” (ib.).

Een tweede probleem in verband met het onderzoek naar het gebruik van minimale responsen betreft de vraag of variatie in de selectie van series ontvangstbevestigingen van dezelfde recipiënt functioneel gemotiveerd is. Het eerder in (5) weergegeven fragment komt bijvoorbeeld uit een transcriptie van zo'n 135 regels waarin de interviewer zijn recipiëntschap vorm geeft door welgeteld 24 *hm*-achtige *tokens* te produceren. Deze worden bijna steeds gevolgd door langere informant-beurten samengesteld uit meerdere beurt-opbouw-eenheden waarna dan meestal weer een volgend recipiënt-*hm* komt; enzovoort. In het hele fragment komen twee uitzonderingen op dit patroon voor. In die gevallen is de volgende minimale respons geen *hm*, maar *ja*, - vergelijk regel 13 in (5a) en regel 77 in (5b):

(5a) (PtH/JC/72) [detail uit Ten Have 1984]

- 4 B: nou ik ben e:h in Amsterdam geboren (.) met e:h (m)
 5 B: (verschrikkelijk) nette burgerlijke ouders
 waar ik eh wel eens wat
 6 B: moeite mee had maar later ontdekte (.)
 dat dat misschien ook nog wel een kenmerk is van
 7 B: (h)e ·hh alle mensen die dan op de een of de
 8 B: andere manier iets anders willen gaan doen hè?
 9 A:★ hm hm
 10 B: ·hh als een soort reactie misschien of zo ((*kuch*))
 (.) voor mij e:h
 11 B: achteraf zeg je dat allemaal hè?
 'n soort e:h bewust gaan zoeken van
 12 B: eh dat is het niet hè? wat is het dan wel h [è?
 13 A: → [ja
 14 B: en je zit e:h (.) ·hhh iets e:h (.)
ja iets niet goed hè? zo'n soort
 15 B: gevoel [·hhh
 16 A: → [waar in Amsterdam was dat?
 17 B: in eh Zuid in eh Uiterwaardenstraat ben ik ge(boren)
 in de Maasstraat heb ik een tijdje gewoond
 18 B: ·hh ((*ku cht*))
 19 A: [wanneer ben je geboren
 20 B: mm (net) zes-en-veertig (.)
 e::h toen was ik 's kijken een jaar of:
 21 B: (.) elf (.) tien of zo (.)
 ·h in die tijd had je een wandelclub hè?

(5b) (PtH/JC/72) [detail uit Ten Have 1984]

- 73 B: eh ik ben ettelijke keren getest (.)
 toen ik op een kleuterschool zat ·hhh (.)
 74 B: zodanig dat ik de eerste klas
 op een zeker moment mocht overslaan
 75 A:★ hm
 76 B: maar in de derde hopeloos blijven zitten

- 77 A: → ja
 78 B: en hh eh hh
 79 A: → dat komt meer voor
 80 B: hh ·hhh enneh: (.)
 op de kleuterschool de juffrouw nog een speciale
 81 B: (.) systeem gemaakt (een) letterdoos
 ik-zie-het-nog-voor me

Volgens Schegloff zou de keuze van een *token* van een ander responstype vooral gedaan worden om interpretaties van desinteresse te vermijden. Wanneer een recipiënt vier of vijf keer dezelfde vorm gebruikt, zou de spreker kunnen denken dat zijn gesprekspartner niet erg geboeid wordt door het gebodene. Ondanks dat *hm* en *yes* vergelijkbare functies kunnen vervullen, zou het herhaalde gebruik van een *token* van hetzelfde type specifieke gevolgtrekkingen toelaten.

Jefferson (1981) analyseert de functionaliteit van de variatie in series respons-*tokens* op een gedeeltelijk vergelijkbare wijze. De keuze van een ander type recipiënt-reactie zou volgens haar het resultaat zijn van het oordeel dat de luisteraar velst over de informativiteit van de vorige beurt. Herhaling van een *token* van hetzelfde respons type zou er op duiden dat “*the subsequent materials are inadequate to revised response*” (Jefferson 1981a, p.70). Wanneer een recipiënt in de voorafgaande beurt geen aanleiding ziet zich anders op te stellen, zou hij dat dus tot uitdrukking brengen door zijn manier van reageren niet te veranderen. Tot zover is Jeffersons beschrijving nog verenigbaar met die van Schegloff. In haar analyse variëren recipiënten opeenvolgende respons-*tokens* echter niet uit sociaal-psychologische overwegingen, – zoals het streven om de indruk te vermijden dat men niet geïnteresseerd is. Door de productie van herkenbaar verschillende ontvangstbevestigingen zouden recipiënten eerder laten zien “*that they have been 'informed' by the intervening materials*” (Jefferson 1981b, p.114), – dat wil zeggen, de recipiënt kent een informatieve waarde toe aan de dingen die zijn gesprekspartner sinds de vorige recipiënt-reactie heeft gedaan.

In Jefferson's optiek zou variatie in de keuze van opeenvolgende respons-*tokens* dus eerder bepaald worden door wat de vorige spreker gedaan heeft dan door motieven die verband houden met het *face*-management van de recipiënt zelf.

Jefferson's analyse kan echter niet zonder meer overgenomen worden als verklaring voor variatie in de keuze van een opeenvolgende respons-*tokens* of het ontbreken daarvan. Het is bijvoorbeeld moeilijk in te zien waarom de recipiënt in fragment (5) – waarin hij gedurende een langere periode steeds met *hm* reageert – zijn recipiëntschap steeds met een *token* van hetzelfde responstype vorm geeft, terwijl de verteller in die gevallen toch niet minder – misschien wel anders – ‘informatief’ lijkt te zijn dan in de beurten die in (5a/b) met *ja* worden ontvangen.

In een later opstel wijst Jefferson bovendien op de mogelijkheid dat sommige *acknowledgment tokens* een specifieke vormgebonden functie zouden kunnen hebben (1984). In dat artikel laat ze zien hoe sommige sprekers systematisch onderscheid maken tussen ‘*mm hm*’ en ‘*yeah*’ (of ‘*yes*’ in het geval van Britse sprekers)⁶.

Reacties van het *yeah*-type zouden bij die sprekers eerder een sequentie-afsluitende functie hebben, terwijl die van het *mmhm*-type veeleer continuëring van de actuele gespreksorganisatorische verhoudingen zouden bewerkstelligen. *Mm hm* fungeert dan vooral als een *display of Passive Reciprocity*. Er wordt een sequentiële werking aan toegekend die min of meer overeenkomt met Schegloffs beschrijving van *continuers*. *Yeah* zou daarentegen meer als een “*pre-shift object*” fungeren. Op een thematisch niveau doet de recipiënt er het voorstel mee het lopende gespreksonderwerp af te sluiten, – het is *closure implicative*. Gespreksorganisatorisch komt dat neer op een voorstel tot sprekerwisseling.

De uitdrukking *pre-shift* heeft dus zowel betrekking op de thematische organisatie van het gesprek, als op de daarmee samenhangende verandering in de distributie van de lokale conversationele identiteiten *spreker* en *recipiënt*.⁷

Wanneer we deze beschrijving toetsen aan het gebruik van *hm* en *ja* in de fragmenten (5a/b), dan lijkt de recipiënt met *ja* inderdaad iets anders te doen dan met *hm*. Hoewel de recipiënt zich na zijn beide *ja*'s in eerste instantie blijft presenteren als recipiënt, reageert hij namelijk bij de eerstvolgende gelegenheid waarop hij weer iets van zich kan laten horen niet meer met een minimale ontvangstbevestiging. Dit in tegenstelling tot de *hm*-recepties. Na responsen die van dit type zijn, is de volgende recipiënt-reactie steeds opnieuw van datzelfde type.

De *ja*-responsen lijken daarentegen niet zo'n continuïteit in recipiëntschap te projecteren. In (5a) stelt de recipiënt een vraag bij de eerstvolgende mogelijkheid iets van zich te laten horen (r.16). In (5b) geeft hij een soort commentaar op de daarvoor geleverde informatie (r.79). In tegenstelling tot *hm* zou *ja* dus inderdaad kunnen werken als een aankondiging of voorafspiegeling van het op handen zijn van het verlaten van de positie van recipiënt.

De manier waarop de vorige spreker na de *ja*'s van zijn gesprekspartner verder gaat, lijkt ook te bevestigen dat hij dit type reactie inderdaad als een voorstel tot wijziging van de lokale conversationele verhoudingen interpreteert. Zijn voortzettingen zijn in beide gevallen relatief onzeker en verlopen minder vloeiend dan de voortzettingen na een *hm*-respons. Met name de voortzetting in regel 14 van (5a) laat in de *re-starts*, in het zoeken naar een passende formulering, in de beurt-interne pauzes of in de hoorbare inademeningen waarmee die opgevuld worden, een 'poreusheid' zien die veel weg heeft van een *invitatie-tot-interruptie* (vgl. o.a. Sacks LN May 29 1968, p.13 en Jefferson 1981b, pp. 86-87).

De spreker lijkt in beide gevallen in de wijze waarop hij verder gaat, te onderhandelen over de mogelijkheid van sprekerwisseling. De manier waarop hij op de *ja*-ontvangsten reageert, wekt dus inderdaad de suggestie dat hij de *ja*-ontvangsten van zijn gesprekspartner anders behandelt dan diens *mh*'s.

Aangezien de recipiënt in (5a/b) bij de eerstvolgende gelegenheid daadwerkelijk anders reageert op de vorige beurt dan hij daarvoor deed, zou in deze gevallen met recht een soort *pre-shift* functie kunnen worden toegeschreven aan dit type respons-*token*. In (5a/b) is er overigens na de levering van een *ja*-ontvangst niet echt sprake van de introductie van een nieuw gespreksonderwerp door de recipiënt. Na het commentaar dat de recipiënt in (5b) geeft, gaat de vorige spreker gewoon weer door met zijn vertelling (r.80 e.v.). En hoewel de vraag die in (5a) gesteld wordt een antwoord vergt en de recipiënt vervolgens zelfs nog een tweede, thematisch gelieerde vraag/antwoordsequentie inlast, gaat de informant daarna toch ook weer verder met de vertelling naar aanleiding waarvan die vragen gesteld werden (vgl. r.20/21 in (5a)).

Op een globaal gespreksorganisatorisch niveau wordt het recipiëntschap in beide gevallen gehandhaafd, ondanks dat lokaal over sprekerwisseling onderhandeld wordt. Op het inhoudelijke vlak is er geen sprake van afsluiting, maar hoogstens van opschorting van het lopende thema, - op dat niveau is het respons-*token* niet *closure implicative*.

In (5a/b) stelt de recipiënt door het gebruik van een respons van het *ja*-type dus eventueel nog wel een wijziging in de gespreksorganisatorische en thematische verhoudingen voor, maar het bereik van die wijziging is lokaal beperkt. Voorzover de *ja*-ontvangsten inderdaad als een soort *pre-shift*-object werken, lijkt de reikwijdte van het voorstel dat daarmee gedaan wordt, op generlei wijze vastgelegd te zijn en eerder door andere contextuele factoren bepaald te worden. Effectuering, aard en omvang van de voorgestelde veranderingen zijn op zijn minst zelf ook weer onderwerp van verdere onderhandeling.

In de fragmenten die ik in de loop van dit en het volgende hoofdstuk zal bespreken, zullen echter ook legio voorbeelden aan te treffen zijn waaruit blijkt dat Jeffersons karakterisering van de verschillen tussen *mm hm* en *yeah* in engelstalige conversaties niet simpelweg overgeplant kan worden op hun Nederlandse equivalenten, *casu quo* het anderssoortige type gesprekken dat hier onderzocht wordt. In fragment (9) – zie verderop in de tekst – zijn bijvoorbeeld geen aanwijzingen te vinden dat de *ja*-ontvangsten die daarin voorkomen door de deelnemers als een *pre-shift* object worden geanalyseerd (vgl. r.232 en 240).⁸ Bovendien is onduidelijk of dit soort verschillen in het gebruik van uiteenlopende typen minimale recipiënt-reacties persoonsgebonden – ‘idiosyncratisch’ – is of dat het bijvoorbeeld om lokaal geïntroduceerde en gehandhaafde conventies gaat.

Een voorbeeld als fragment (5) laat echter op zijn minst de mogelijkheid open dat er met het Nederlandse *ja* iets anders gedaan wordt dan met een respons van het *mhm*-type.

In het kader van deze inleiding volsta ik met de constatering dat Schegloff en Jefferson gedeeltelijk van mening verschillen over hoe de functie van *revised response types* geanalyseerd zou moeten worden. Schegloff scheert ze eigenlijk over een kam wanneer hij variatie in de selectie van opeenvolgende *tokens* toeschrijft aan meer sociaal-psychologische gebaseerde mechanismen. Jefferson redeneert enerzijds contextueler door variatie te relateren aan de wijze waarop de recipiënt de informativiteit van de vorige beurt beoordeelt in verhouding tot zijn evaluatie van de informativiteit van voorafgaande beurten. Anderzijds onderzoekt zij de mogelijkheid dat specifieke vormen bijzondere sequentiële functies kunnen vervullen waardoor er verschillende consequenties aan gegeven worden. *Mhm* zou continuering van de actuele gespreksverhoudingen mogelijk maken, terwijl *yeah* – in ieder geval bij sommige sprekers – een voorstel tot wijziging, dan wel bijstelling van die verhoudingen zou behelzen.

De functie van de selectie van een recipiënt-reactie die van een ander type is dan het daarvoor gebruikte *token* zou overigens algemener geformuleerd kunnen worden zonder dat de beoordeling van de verschillen wordt toegeschreven aan vormgebonden betekenisverschillen en/of de informativiteitswaarde van de vorige beurt. De sequentiële werking van een herzien responstype zou namelijk beschreven kunnen worden als het gevolg van een oriëntatie op een contextueel opererend principe van *contrastieve relevantie* (vgl. Erickson & Shultz 1982): terwijl herhaling van een daarvoor gebruikt responstype op continuïteit in de gespreksorganisatorische positie van de recipiënt zou duiden, zou een herzien responstype erop kunnen wijzen dat er iets in de positie van de recipiënt veranderd is, *casu quo* kan gaan veranderen.

Niet het gebruik van een bepaald type minimale respons maar herziening van het responstype werkt dan als de techniek waarmee de recipiënt kennelijk herkenbaar – dat wil zeggen, methodisch – aankondigt dat hij bijvoorbeeld de positie van passief recipiëntenschap die eerder met *hm* signaleerd en gecontinueerd werd, wil verlaten. Het zou de combinatie van twee opeenvolgende, verschillende recipiënt-tokens zijn met behulp waarvan een voorstel gedaan kan worden tot wijziging van de gespreksorganisatorische verhoudingen. Wat dat precies voor wijziging is, wordt in het herziene responstype zelf niet gespecificeerd. Ik zal in de volgende paragrafen laten zien dat de aard van zulke herzieningen onderwerp van onderhandeling is.

De variatie in de keuze van een bepaald type minimale respons lijkt bovendien ook nog samen te hangen met een andere contextuele factor. In Mazeland (1990a/b) heb ik beschreven hoe de selectie van *ja* of *nee* vaak heel precies correspondeert met de polariteit van de uiting waarop het betreffende item betrekking neemt. Wanneer daarin een negatief-gemarkeerd lexeem voorkomt – zoals bijvoorbeeld *niet*, *geen*, *nooit* of

niks - lijkt een recipiënt bij voorkeur met een *nee* ontvangst te reageren. Vergelijk de regels 228/29 en 248-50 in (9):

(9)		(QW/iq)
223	A:	en 't ws [:- <u>was</u> 't ↑zo:< >erg dat u:- (>op-)
224	B:	[eh:m::-
225		(.)
226	A:	niet zo erg dat u <u>durfde</u> wach:↑te
227		0,9
228	B: *	nou ik wist niet wat 't <u>WAS</u> : E [N <u>DIE PIJN</u> :
229	A: →	[<u>NEE</u> ↓:
230	B:	DIE BLEEF ↑WEL,
231		(.)
232	A:	->°ja [:h
233	B:	[e*h:n eh doordat je op de been ↑ <u>bent</u> ,
234		0,7
235	B:	<u>schijn</u> je te <u>kunne</u>
236		0,3
237	B:	'hhh en toen heb ik <u>later</u> heb ik 'n afspraak
238	B:	kunne make voor 's <u>Avonds</u>
239		0,3
240	A: →	j↑A:↓ja.=
241	B:	=en <u>toen</u> ben ik bij de dokter ge↑kome
242		0,9
243	A: →	°mh↑m
244		0,9
245	B:	en die konstateerde toen dat 't <u>ISCHi</u> ↑as ↑was,=
246	B:	=die meende eerst eventueel ↑nog: (.) <u>herni</u> ↑a
247		(.)
248	B: *	maar dat was 't ↑niet,
249		0,9
250	A: →	°nee.
251		(.)
252	B:	<u>en</u> :< >die wist me <u>wel</u> al te vertel↑le,

De recipiënt brengt dus een soort formele overeenstemming tot stand met het perspectief dat zijn gesprekspartner in de vorige beurt gekozen heeft. De selectie van *nee* als ontvangstbevestiging is overigens niet alleen afhankelijk van het voorkomen van een negatie-incorporerend lexem in de uiting van de vorige spreker. Ook wanneer diens uiting een woord of uitdrukking bevat met een 'negatieve' lading, vormt dat een aanleiding om recipiëntschap met *nee* te doen. Vergelijk in het volgende fragment de formele overeenstemming die in het type van de recipiënt-reactie wordt getoond door een *nee*-ontvangst te laten corresponderen met het *fout* dat in de voorafgaande uiting als predikaatscomplement gebruikt wordt:

(10)		(LC/j)
1076	B:	>AS >je 'n >BIETje <u>NET</u> jes WIL DOEN:;=
1077	B:	=en je wil 'n [bietje <u>NET</u> jes op <u>SCHR</u> Ijve en ↑ZO=
1078	A:	[°jah!

1079	B:	=>kijk >je >ken 't wel in tien minuten maake,
1080	B:	maor dan weet je ('t) wel (zeker)
1081	B: ★	dat all [es fout is.=
1082	A:	[°jah,
1083	A: →	=nee.
1084		0,3
1085	A:	jah.

Met minimale responsen van het *ja/nee*-type die corresponderen met de polariteit van de vorige beurt, lijkt een recipiënt vooral te laten zien dat hij topicaal nog steeds *on track* is. Zo'n formele overeenstemming met het perspectief van de vorige uiting hoeft echter niet te betekenen dat de recipiënt zijn instemming betuigt met wat de spreker betoogt (vgl. Mazeland 1990a/b).

Wanneer de voorafgaande uiting geen negatief-polaire lading heeft en de recipiënt reageert toch met een *nee*-ontvangst, dan krijgt zo'n discongruente reactie een andere functie, - bijvoorbeeld het initiëren van *repair*. In de overige gevallen lijkt *ja* beter te passen, - vergelijk de regels 230/32 en 237/40 van fragment (9) en 1077/78 en 1080/81 in (10).⁹

De observatie dat recipiënten in het doen van een ontvangst van het *ja/nee*-type formele correspondentie tot stand brengen met het perspectief van de vorige spreker maakt ook een nauwkeuriger plaatsbepaling van recipiënt-reacties van het *mhm*-type mogelijk. In *mhm*-ontvangsten kan een dergelijke vorm van semantische congruentie niet gerealiseerd worden omdat ze lexicaal 'leeg' zijn. Juist vanwege die eigenschap lijkt dit type recipiënt-reacties bij uitstek geschikt te zijn om gebruikt te worden als een puur gespreksorganisatorische continueerder (vgl. bijvoorbeeld r.243 in (9)).

Afhankelijk van de sequentiële omgeving waarin een recipiënt-item voorkomt en eventueel afhankelijk van het type waarvan het een *token* is, kunnen recipiënt-reacties dus een gevarieerd scala aan sequentiële functies vervullen. Recipiënten laten daarmee hun begrip zien van en onderhandelen over de lokale stand van zaken in het gesprek ten aanzien van zowel formeel gespreksorganisatorische als inhoudelijk-interactionele aspecten als:

- de lokale distributie van conversationele identiteiten (spreker- en recipiëntschap);
- het probleem of die verhoudingen voortgezet of gewijzigd worden (*doing continuity, passive reciprocity, shift-implicativeness*);
- de behandeling van problemen met de verwerking van de vorige beurt (*continuer-functie versus repair-initiation*);
- het vertoon van thematische sensitiviteit als demonstratie van inhoudelijk volgend luisteraarschap;
- de thematische ontwikkeling van het gesprek (topicale continuïteit versus topicafsluiting).

5.2 antwoord-compleetheid

5.2.0 inleiding

In de voorafgaande paragraaf heb ik deels tegenstrijdige opvattingen over de werking van recipiënt-reacties besproken. Schegloff stelt twee gespreksorganisatorische functies op de voorgrond: met een minimale respons geeft een recipiënt aan dat de vorige spreker wat hem betreft door kan gaan en dat impliceert ook dat hij op dat moment geen aanleiding ziet voor het initiëren van een herstelprocedure. Schegloff schrijft geen

wezenlijk verschil in functie toe aan de afzonderlijke leden van de klasse. Jefferson wijst daarentegen op de mogelijkheid dat met responsen van het *mlm*-type vooral een voorstel tot handhaving van de heersende conversationele verhoudingen gedaan wordt, terwijl responsen van het *ja*-type onderhandelingen over sequentie- en thema-afsluiting in gang kunnen zetten.

Beide auteurs zijn het echter methodologisch met elkaar eens ten aanzien van het uitgangspunt dat verschillen in functie uiteindelijk niet alleen tot stand worden gebracht, maar ook pas geconstateerd kunnen worden door onderzoek van de afzonderlijke, concrete sequentiële omgeving waarin een bepaald item voorkomt.

Conform dat uitgangspunt zal ik in deze paragraaf onderzoeken hoe minimale responsen in vraag/antwoord-sequenties gebruikt worden in de positie na antwoorden. In § 5.2.1 beschrijf ik hoe ontvangstbevestigingen van antwoorden een onderdeel vormen van een omvattender traject waarin onderhandeld wordt over de wijze van sequentievoortzetting. In § 5.2.2 laat ik zien dat een van de voornaamste soorten problemen waarover in dat traject onderhandeld worden, het probleem van de compleetheit van het antwoord is, - oftevel, in termen van Grices maxime van kwantiteit: is het antwoord-tot-dan-toe voldoende informatief? In § 5.3 worden vervolgens een aantal varianten van het post-antwoord-traject onderzocht.

5.2.1 het post-antwoord-onderhandelingstraject

In de literatuur over onderzoeksvraaggesprekken wordt de veelvuldig herhaalde opeenvolging van vraag/antwoord-paren vaak als 'de' kenmerkende eigenschap van dit type gesprekken behandeld. Toch volgen zulke paren elkaar meestal niet eenvoudigweg op. Het gedrag van de vragensteller in het volgende fragment bevat een aantal aanwijzingen waaruit blijkt dat vragenstellers zich aan een principe oriënteren op grond waarvan na levering van een antwoord niet zonder meer aan de volgende vraag begonnen kan worden:

(11)	(NL/10)
240	A: ★ >waar <u>om</u> <u>weet</u> je waarom (eh) jullie op e::h-
241	0,3
242	A: (> ^o hoe-)
243	A: waarom je <u>ouders</u> die dus <u>niet</u> gelovig ware=
244	A: =je (op) 'n christelijke schoo [l- >of
245	B: [(°jah,)
246	A: <u>was</u> 't de <u>enige</u> waar pl [aats was,?
247	B: ★ [noU 't IS e:h,
248	0,4
249	A: >of in de <u>buurt</u> ,=
250	B: =nou,< >(en ik had al °e-)
251	0,5
252	B: en bij <u>mij</u> (n) in de straat hadde wij< > <u>vriendjes</u> ,
253	0,2
254	B: en die ginge dan naar <u>die</u> e [h [<u>andere</u>
255	A: [ja ↑ A [ja.
257	B: → school toe.=ja dus:,
258	0,3

259	B: ★	(°m:) ben ik m [ee gega [an.
260	A: →	[°gi- [°(m:)jah,
261		0,9
262	A: →	ging je toen ↑ook< >e:h<
263	A:	>was d'r ook 'n lagere school bij.

In regel 257-59 markeert de antwoorder een volgende antwoord-component door middel van het bijwoord *dus* als een conclusie, - een uitingstype dat de betreffende beurt-opbouw eenheid een antwoord-afsluitende potentie verleent (*ja dus: (...) ben ik mee gegaan*). Maar nog voordat de antwoorder de betreffende eenheid voltooid heeft, begint de vragensteller al met een nieuwe beurt (r.259/260; op de vraag of het toeval is dat dat op die plaats gebeurt, zal ik in § 5.3.4 nog terugkomen). De poging tot voortijdige beurtwisseling wordt ook al weer bijna meteen opgegeven. Alleen het begin van het eerste woord is nog net hoorbaar (*gi-*, r.260).

Uit de overeenkomst met de vorm van de uiting waarmee dezelfde spreker even later een vraag stelt, is af te leiden dat hij in de afgebroken beurt waarschijnlijk dezelfde uiting had willen beginnen (vgl. *gi-* in r.260 en *ging je toen ook (...)* in r.262).

Een opvallend kenmerk van het verloop van de interactie in (11) is dat nog voordat de antwoord-recipient een tweede poging onderneemt om een vraag te stellen, hij bij de eerstvolgende gelegenheid waarop dat gedaan zou kunnen worden, eerst nog de ontvangst bevestigt van het nu praktisch voltooid antwoord (*(m:)jah*, r.260). Voordat hij aan de nieuwe vraag/antwoord-sequentie begint waarmee hij eerst zo'n haast leek te hebben, doet de interviewer eerst nog iets met het antwoord op zijn vorige vraag, - hij bevestigt de ontvangst daarvan.

Als recipient van een antwoord staat de betreffende gespreksdeelnemer kennelijk onder sterke organisatorische druk om op zijn minst een antwoordbevestiging te geven voordat hij met iets nieuws begint. Die druk verklaart mogelijk ook waarom in het onderzochte corpus relatief zelden een volgende vraag/antwoord-paar onmiddellijk op het vorige volgt.

Een nader onderzoek van die gevallen waarin dat wel gebeurt, maakt het mogelijk om de oriëntatie op antwoordbevestiging zoals die in (11) operatief lijkt te zijn, algemener te formuleren. Die keren dat op het antwoord op een vorige vraag een volgende vraag volgt, gaat het namelijk meestal om vraag/antwoord-paren die ten opzichte van elkaar in een relatie van pre- en kern-sequentie staan (vgl. § 2.4.3).

Vergelijk de opeenvolging [*antwoord + vraag*] van twee verschillende gespreksdeelnemers in het volgende fragment¹⁰. Het antwoord in regel 23 maakt deel uit van een pre-sequentie waarin informatie interactioneel gemaakt wordt die van belang is voor de daaropvolgende kern-sequentie (vanaf r.25):

(12)	(NL/10)
21	A: en e:↓hm:< >herinner je nog iets=
21	A: ★ =HOe ↑lang heb je daar geze↑te,
22	(.)
23	B: → ik heb daar (>voor) vier jaar gewoond,
24	0,4
25	A: → (hr)inner je nog ↑iets °van?
26	0,2
27	B: nou:, ik (herinner me dat ik werd-)

Door onmiddellijk een volgende vraag te stellen waarin van de informatie gebruik gemaakt wordt die in antwoord op zijn eerste vraag geleverd werd, toont de vragsteller niet alleen het preliminaire karakter van de voorafgaande sequentie. Hij lijkt ook precies aan die voorwaarde voldaan te hebben op grond waarvan een vragsteller meteen na het antwoord op zijn vorige vraag überhaupt met zoiets als een volgende vraag verder kan gaan. In zijn volgende vraag maakt de vragsteller namelijk gebruik van de informatie die in het antwoord op de eerste vraag geleverd werd.

Na een antwoord moet een volgende uiting van de vragsteller kennelijk herkenbaar zijn als een operatie op dat antwoord. Een vragsteller heeft door het stellen van een vraag niet alleen de verplichting op zich genomen te luisteren naar het antwoord dat op die vraag gegeven wordt. Hij blijkt zich ook verplicht te hebben iets met dat antwoord te doen (vgl. Sacks 1989b). Die verplichting heeft tot gevolg dat vragstellers na levering van het antwoord niet zomaar met een volgende uiting verder kunnen gaan. Volgende uitingen moeten voldoen aan de voorwaarde dat ze een operatie op dat antwoord vertonen.

Aan die voorwaarde tot *vertoon van antwoordverwerking* voldoet de nieuwe vraag die de antwoord-recipient in (11) in eerste instantie wilde gaan stellen, klaarblijkelijk niet, – reden waarom hij eerst een uitingstype selecteert waarmee hij wel zo'n operatie op het antwoord uit de vorige beurt tot stand brengt. Het uitingstype waarmee hij dat doet – een minimale respons – lijkt zowel vanwege de geringe lengte als door het beperkte informatieve gehalte bij uitstek geschikt om er recipiëntschap mee tot stand te brengen zonder zich te verwikelen in allerlei 'antwoord-elaborerende' naslepen. De ontvanger van het antwoord houdt niet alleen de weg open om onmiddellijk daarna een vraag te stellen. Door zich van zijn plicht tot *vertoon van antwoordverwerking* te hebben gekweten, lijkt hij er pas ook die weg voor vrij gemaakt te hebben. De oriëntatie op het doen van een ontvangstbevestiging van een antwoord is dus slechts een verschijningsvorm van een algemener principe, – de oriëntatie op *vertoon van antwoordverwerkende operaties* van de kant van de vragsteller.¹¹ Wanneer er geen sprake is van bijzondere sequentiële afhankelijkheidsrelaties zoals die tussen pre- en kernsequentie, is de opeenvolging [*antwoord / volgende vraag*] eerder uitzondering dan regel, – juist vanwege de oriëntatie op *vertoon van antwoord-verwerking*.

In de onderzochte interviews blijken *acknowledgment tokens* de meest geprefereerde, meest minimale en minst omslachtige vorm te zijn waarmee zulke retrospectieve operaties op antwoorden gedaan kunnen worden.

Men zou daarom in plaats van een paar-patroon eerder de driedelige sequentiële structuur verwachten die in (13) geschetst wordt (ik zie daarbij nog even af van wat er wel of niet gedaan wordt in beurt-externe pauzes):

- (13) (i) 1^e spreker : - vraag
 (ii) adressaat vraag : - antwoord
 (iii) vragsteller : - ontvangstbevestiging
 [+ *eventueel initiëring nieuwe vraagcyclus*].

Maar ook dit patroon komt in de onderzochte vraaggesprekken relatief weinig voor, – reden waarom ik aan het eind van dit hoofdstuk een andere, vierledige structuur zal voorstellen (§ 5.4). Het volgende fragment documenteert bijvoorbeeld de enige keer dat de in (13) voorspelde volgorde van uitingstypen aan te treffen is in het eerste kwartier van een interview waarin vraag/antwoord-sequenties elkaar verhoudingsgewijs frequent opvolgen:

(14)	(NJK/32)
569	A: → zij (von-) >wat vond <u>zij</u> daar [↑] va [n
570	B: → [ja [↑] :=
571	B: =>zij von't ook <u>prima</u>
572	0,4
573	A: → jah
574	0,2
575	A: ★ ·hh denkt <u>u</u> dat as-
576	A: <u>as</u> dit nou <u>ingevoerd</u> zou worde dat e:h:hh (.)
577	A: <u>familie</u> of- of <u>kennise</u> of <u>vure:h</u> =
578	A: = <u>het</u> u< > <u>zoude</u> aan <u>r</u> ade om daaraan meedo [↑] en

De relatief lage frequentie waarin de driedelige structuur [*vraag* / *antwoord* / *antwoordbevestiging*] in (half-)open interviews voorkomt, zou er dus op kunnen wijzen dat antwoord-ontvangsten zoals *ja* op zich nog niet als voorstel tot sequentie-afsluiting behandeld worden. En dat zou weer betekenen dat de *pre-shift*-functie die Jefferson toekent aan *tokens* van het *yeah*-type (vgl. de vorige paragraaf), in ieder geval voor dit soort gesprekken niet zonder meer overgeplant kan worden op hun vermoedelijke Nederlandse equivalenten.

Zelfs bij het *jah* uit regel 573 van bovenstaand fragment - dat inderdaad een sequentie-afsluitende werking lijkt te hebben -, zijn er aanwijzingen te vinden dat dit resultaat niet alleen op basis van die antwoordbevestiging tot stand gebracht wordt. Na de antwoord-ontvangst volgt bijvoorbeeld nog een korte pauze waarin de antwoorder structureel de gelegenheid had om een voortzetting van zijn antwoord te beginnen (r.574 in (14)).

In fragment (11) is hetzelfde fenomeen nog duidelijker observeerbaar. Nadat hij met *jah* op het zojuist voltooide antwoord gereageerd heeft, begint de antwoord-recipient toch nog niet onmiddellijk aan de vraag die hij eigenlijk al eerder had willen beginnen. Er volgt eerst nog een pauze van 0,9 seconde (r.260-262 in (11)).

De meest minimale realiseringen van vraag/antwoord-sequenties blijken dus nog aanwijzingen te bevatten dat de gesprekspartners na de bevestiging van de ontvangst van een antwoord-beurt onderhandelen over de aard van de voortzetting. Een alleenstaande minimale respons lijkt op zich niet voldoende te zijn om de betreffende vraag/antwoord-sequentie tot een einde te brengen.

In feite blijkt een ontvangstbevestiging slechts één element te vormen van een meerdere posities omvattend *post-antwoord-traject* waarin onderhandeld wordt over de voortgang van de lopende vraag/antwoord-sequentie. Dit traject wordt aan het begin afgegrensd door een mogelijk voltooiingspunt van een antwoordbeurt en wordt beëindigd door hetzij een voortzetting van het antwoord, hetzij een volgende vraag van de steller van de vorige vraag. Daartussen bevinden zich op zijn minst nog drie andere trajectposities: de positie waarin een ontvangstbevestiging gegeven kan worden en deze kan zowel voorafgegaan, als gevolgd worden door een positie waarin geen van beide partijen iets zegt, - situaties die vaak pauze genoemd worden. Vergelijk (15):

(15) minimale vorm post-antwoord-traject

(-) *antwoorder*: mogelijk voltooiingspunt antwoord-component

(i)		post-antwoord pauze
(ii)	<i>recipiënt</i> :	ontvangstbevestiging
(iii)		post-respons pauze

(-) *antwoorder/recipiënt*: voortzetting

In onderstaand fragment komt dat traject vier keer voor:

- Na het voltooiingspunt van de eerste antwoord-beurt (r.883-889) volgt een korte pauze (0,2 seconde, r.890). De recipiënt bevestigt vervolgens de ontvangst van die beurteenheid (*jaAh, jah* in r.891). Daarna volgt een iets langere stilte van 0,6 seconde waarna de antwoorder verder gaat met een volgende component van zijn antwoord (r.893).
- Een soortgelijk patroon is waar te nemen in de regels 895-897 en 901-904. In deze gevallen ontbreekt echter de pauze tussen het einde van de betreffende antwoord-component en de ontvangstbevestiging. De recipiënt-reactie wordt hier steeds in overlap met het einde van de antwoord-beurt geplaatst.
- Het traject komt tenslotte ook nog een keer voor in de regels 908-911. Nu is het echter niet de antwoorder die na een ontvangstbevestiging weer doorgaat met een antwoord-uitbreiding. Na een pauze van 0,7 seconde maakt de antwoord-recipiënt zich zelf weer tot spreker van een volledige beurt. Hij initieert een nieuw thema (r.911), stelt in een pre-sequentie een herkenbaar preliminaire vraag (r.912) en gaat na het antwoord daarop vervolgens over tot de kern-vraag (r.915-19):

(16) (NL/10)

875	A: ★	>en <u>wat</u> e::h (0,2) als je nou <u>kijk</u> :t,
876		(.)
877	A:	(na:) die- die <u>ulotijd</u> .=
878	A:	= <u>wat</u> :< >e::h wat <u>las</u> je <u>eigelijk</u> voor↑ <u>al</u> :=
879	A:	=>als je dat °zo:
880		0,4
881	A:	trug <u>kijk</u> end: e::h-
882	A:	>of is 't <u>moeilijk</u> te zegge?
883	B:	=nou ik heb 'n hee-
884		(.)
885	B:	'n hele< > <u>tijd</u> (°>heb ik natuurlijk e:h)
886		0,3
887	B:	(ben'k) van die <u>jongesboeke</u> ::h
888		0,3
889	B: ★	ben ik blijve leze,
890	→	0,2
891	A: →	jaAh, °jah.
892	→	0,6
893	B:	(°to [t e:h-)
894	A:	[°(dus Biggle)=
895	B: ★	= <u>de tweede</u> klas en zo [:,
896	A: →	°jah,

897	→	0,5
898	B:	nou en <u>toen</u> eh
899		1,4
900	B:	'n <u>beetje</u> meer <u>in</u> de literatuur;
901	B: *	van-\ va [n deze tijd (.) °(na [tuurlijk)
902	A: →	[>van (deze) school, [jah,
903	A: →	·hhh
904	B:	de< >(iets) <u>makkelijke</u> °(e* :n):
905		0,3
906	B:	en die aan de- (.) <u>eise</u> en <u>voldoen</u> voor °de:
907		0,3
908	B: *	>voor de mulo:(°e [xamen)
909	A: →	[jaA, jah.
910	→	0,7
911	A:	·hh >en nu nij- >en van wat de <u>krant</u> betreft,
912	A:	dus jullie hadde 't <u>vrije volk</u> thui [s?
913	B:	[jah,
914		0,4
915	A:	herinner je nog <u>daar nou</u> : e:h< >ik <u>bedoel</u> :
916		0,6
917	A:	hè dat kan ook <u>variëreh</u> wat je d'r <u>uithaalt</u> ,
918		(.)
919	A:	wat je:h< >dus wat je <u>leest</u> vooral:

Telkens wanneer een antwoord-component ontvangen wordt met een minimale respons, is er sprake van een interactioneel beslissingsmoment. De pauzes die na de antwoord-ontvangsten voorkomen, zijn uitdrukking van zulke beslissingsmomenten: beide partijen laten in eerste instantie na met een voortzetting te komen en kijken eerst de kat uit de boom door te wachten of de ander iets doet. Eigenlijk geven ze elkaar daarmee ook de gelegenheid het eerst met een voortzetting van een bepaald type te komen. Het onderhandelingstraject wordt uiteindelijk steeds afgesloten met het begin van een volgende beurt waarin een van de betrokken partijen de knoop doorhakt. Ofwel doordat het antwoord wordt voortgezet, óf doordat de antwoord-recipient zich weer tot leverancier van een volledige beurt maakt door met een nieuwe vraag de volgende vraag/antwoord-cyclus te initiëren.

Door de manier waarop beurtwisseling georganiseerd wordt, vormen de 'stiltes'¹² voor en na een antwoord-ontvangst elk een soort *overgangsruijnte*, - dat wil zeggen, een plaats waar beurtwisseling relevant is omdat de lopende beurt een mogelijk voltooiingspunt bereikt heeft ("transition space"; Sacks, Schegloff en Jefferson 1974). Maar ondanks het feit dat zowel de pauze vóór als die na de ontvangstbevestiging beurt-technisch gezien de status van overgangsruijnte hebben, zijn er toch aanwijzingen dat de onderhandelingen over beurtwisseling in die beide posities niet op dezelfde manier verlopen. In fragment (16) is bijvoorbeeld te zien dat drie van de vier ontvangstbevestigingen overlappen met het einde van de lopende antwoord-component (r.896, 902 en 909). De enige pauze die in dit fragment vóór een ontvangstbevestiging komt, is verhoudingsgewijs veel korter dan die erna (0,2 seconde in r.890, respectievelijk 0,6 in r.892). Dat verschil in de duur van pre- en post-respons-pauzes blijkt geen toeval te zijn. In een kleine steekproef in twee vraaggesprekken met een relatief hoge dichtheid aan vraag/antwoord-sequenties van verhoudingsgewijs beperkte omvang duren de 80 *pre-respons*-pauzes die na een antwoord-component kwamen gemiddeld minder dan 0.2

seconde. De duur van de overeenkomstige *post-respons*-pauzes bedroeg daarentegen gemiddeld iets meer dan 0.3 seconde. Dit verschil is statistisch significant^{13*}.

De kwalitatieve rationaliteit achter kwantitatieve verschillen ligt mogelijk daarin dat de selectie van zowel volgende spreker als volgende handeling minder problematisch is in *post-antwoord* overgangsruidtes dan in *post-respons*-overgangsruidtes.¹⁴ In verband met de oriëntatie op vertoon van antwoord-verwerkende operaties krijgen afzonderlijke antwoord-componenten bij voorkeur op zijn minst een navolgende ontvangstbevestiging van de recipiënt van het antwoord. Rond het voltooiingspunt van een antwoord-beurt wordt daardoor zowel de identiteit van de volgende spreker – de recipiënt van het antwoord die in tweegesprekken *qualitate qua* ook de vragensteller is –, als het type van de volgende handeling – dat op zijn minst antwoord-verwerkende operaties moet vertonen – door een context-afhankelijk, sequentie-specifiek principe gestuurd.

Wanneer de antwoord-verwerking met een ontvangstbevestiging wordt gerealiseerd, lijkt de selectie van volgende-spreker en volgende-handeling daarentegen veel minder sterk vastgelegd te zijn. De gemiddeld langere duur van de pauzes in die positie suggereert dat de gespreksdeelnemers in deze constellatie meer problemen hebben met het kiezen van een bepaalde voortzetting dan in de positie vóór de recipiënt-reactie. Het *voortzettingraster* (vgl. Franck 1979) lijkt na de ontvangstbevestiging van een antwoord-component een veel minder duidelijk voorgestructureerd repertoire aan voortzettingmogelijkheden te bieden.

In het post-antwoord-traject lijkt de positie na een ontvangstbevestiging van het antwoord daarom eerder de aangewezen plaats te zijn om te onderhandelen over de voortzetting van de lopende vraag/antwoord-sequentie dan de positie onmiddellijk na het antwoord. Onderzoek van de onderhandelingen die op die plek gevoerd worden, geeft naar alle waarschijnlijkheid het meeste zicht op het soort problemen waarover vragensteller en antwoorder na de levering van een antwoord onderhandelen. In de volgende subparagraaf zal ik een klasse van problemen afbakenen die in dat verband centraal lijkt te zijn.

5.2.2 onderhandelingen over antwoord-compleetheid

Een van de belangrijkste problemen die vrager en antwoorder in de positie na levering van een antwoord-ontvangst door de vragensteller moeten oplossen, is het probleem of het antwoord compleet (genoeg) is en of de betreffende vraag/antwoord-sequentie dienovereenkomstig afgesloten kan worden. Ik wil dat illustreren aan de hand van een gedetailleerde bespreking van het volgende fragment:

(17)		(NJK/32)
619	A:	't is misschien 'n moei:lijke vraag ↑maar:★e:
620		0,2
621	A:	heeft <u>u</u> 'n idee:< >ervan
622	A:	<u>hoeveel</u> mense daar aan <u>mee</u> zouden <u>doen</u> ..
623		0,6
624	A:	·hh °hoeveel procent e [:h
625	B:	[°hoeveel procent,
626		0,7
627	B: ★	°↓nou: de <u>helft</u> dacht ik toch wel.
628		0,2

629	A: →	°jah,
630		1,1
631	B: →	°*ja:*
632		0,8
633	B: →	>·hh de helft dacht ik wel hoor.
634		0,3
635	A: *	m:.

Ondanks dat de recipiënt van de vraag waar dit fragment mee begint, in regel 627 een antwoord heeft geproduceerd waarmee hij ruimschoots lijkt te voldoen aan de criteria die in de voorafgaande vraag geactiveerd werden, onderhandelen vragensteller en antwoorder uitvoerig over het probleem of de betreffende sequentie afgesloten kan worden. Het verloop van die onderhandelingen is als volgt:

- de ontvangstbevestiging die bijna onmiddellijk op het antwoord volgt, krijgt gedurende de relatief lange tijdsspanne van 1,1 seconde geen vervolg (r.630). Op een vocaal, hoorbaar niveau gebeurt er in ieder geval 'niets'¹⁵.
- uiteindelijk is het de antwoorder die zich verantwoordelijk maakt voor de kloof die daardoor dreigt te ontstaan. Hij doorbreekt de stilte het eerst door na de ontvangstbevestiging van de vragensteller een tweede minimale respons te doen (*ja*; r.631).
- er volgt weer een langere stilte (0,8 seconde; r.632). Omdat het om een pauze gaat na een beurt van de antwoorder zou men verwachten dat de vragensteller iets doet met deze volgende gelegenheid om een beurt te produceren, - Sacks, Schegloff en Jefferson (1974) noemen het mechanisme waarop die verwachting gebaseerd is de *prior-speaker-as-next bias*.
- desondanks is het opnieuw de antwoorder die zich aangesproken voelt en zich tot volgende spreker maakt. Hij herhaalt en herformuleert zijn antwoord (r.633).
- bijna onmiddellijk na de voltooiing daarvan doet de vragensteller weer een minimale respons (r.635).

De volgorde van sprekers en de handelingen die ze doen, is dus als volgt:

- (18)
- A: *vraag*
 - B: *antwoord*
 - A: *minimale respons*
 - > 1^e langere pauze
 - B: *minimale respons*
 - > 2^e langere pauze
 - B: *herhaling antwoord*
 - A: *minimale respons*

Op een bepaald moment treedt er dus een omslag op in de opeenvolging van sprekers. De selectie van de volgende spreker werkt plotseling niet meer volgens het principe dat deze volgende spreker niet de vorige was. Antwoorder B maakt zich twee keer achter elkaar tot volgende spreker. Op het niveau van de beurtwisselingsorganisatie is het niet vreemd dat de antwoorder zich na de eerste langere pauze tot volgende spreker maakt. Beurt-technisch valt die pauze inderdaad onder zijn verantwoordelijkheid. Zijn gesprekspartner heeft met de voorafgaande antwoord-ontvangst niet alleen zijn beurtplicht vervuld, maar zich ook als vragensteller van zijn taak gekwetten na een antwoord een antwoord-verwerkende operatie te vertonen.

Met de pauze die volgt op de tweede minimale respons - die van de antwoorder -, is het anders gesteld. Doordat na de vragensteller nu ook de antwoorder een minimale

respons produceert, is er een quitte-stelling ontstaan. Een alleenstaande minimale respons werkt als een soort *pasbeurt* (vgl. Jefferson 1983a). Een gespreksdeelnemer maakt op paradoxale wijze gebruik van zijn recht op spreken door te signaleren dat hij verder niet zal spreken. Hij 'past' en creëert daarmee een constellatie waarin de vorige-spreker weer aan zet is. In de constellatie waarin zich in (17) de tweede lange pauze ontwikkelt, hebben beide partijen te kennen gegeven dat ze passen. Er is een impasse. Beurtwisselingstechnisch gezien zou de verantwoordelijkheid om 'akoestische gaten' zoveel mogelijk te vermijden – de voorkeur voor *minimization of gap* (Sacks, Schegloff en Jefferson 1974) – nog het meest gelden voor de vragensteller omdat de antwoorder de vorige spreker was. Maar toch is het die vorige spreker die zich tot volgende spreker maakt. De provisorische regel die uit (18) afgeleid kan worden dat *A* na *B* spreekt en omgekeerd, werkt niet meer, – *B* spreekt na *B*.

Ik denk dat dat niet alleen komt omdat er in de beurtwisselingssystematiek een voorziening is waarin met dit soort situaties rekening wordt gehouden, – de regel namelijk, dat wanneer er in een overgangsruimte geen andere deelnemer geselecteerd is, respectievelijk zich zelf als volgende spreker selecteert, de vorige spreker zich zelf kan selecteren als volgende spreker (vgl. Sacks, Schegloff en Jefferson 1974). Naast de beurtwisselingsregels lijkt er ook nog een ander, sequentie-specifiek mechanisme werkzaam te zijn op grond waarvan juist de antwoorder zich verantwoordelijk maakt voor de voortgang.

Zijn positie als antwoord-leverancier maakt de antwoorder op de een of andere manier meer verantwoordelijk voor de voortgang dan de vragensteller. Ondanks dat gespreksdeelnemers moeilijkheden lokaliseren volgens een principe om in eerste instantie zo dicht mogelijk bij de plaats van gewaarwording te zoeken, komt het verder terugliggende antwoord eerder in aanmerking als *trouble source* dan de onmiddellijk voorafgaande ontvangstbevestiging(en). Dat blijkt uit het gegeven dat de antwoorder in zijn voortzetting iets met zijn antwoord doet.

De verklaring daarvoor zou kunnen zijn dat het antwoord de laatstvoorafgaande beurt is waarin ook iets anders wordt gedaan dan alleen het leveren van gespreksorganisatorische informatie. Zolang er geen andere inhoudelijke informatie geleverd is, fungeert de laatste beurt die inhoudelijke informatie bevat, kennelijk als meest voor de hand liggende plaats om gelokaliseerd te worden als bron van moeilijkheden.

Voor het post-antwoord-traject heeft dat tot gevolg dat zolang daarin geen nieuwe inhoudelijke informatie geformuleerd is, de schaduw die het antwoord vooruitwerpt zo overheersend is dat alle mogelijke andere, minder ver terugliggende storingsoorzaken aan het zicht onttrokken worden. Daardoor lijkt het antwoord eerder in aanmerking te komen om als bron van moeilijkheden geïdentificeerd te worden dan allerlei subtiele, ongreepbare gespreksorganisatorische activiteiten. Zijn positie als antwoord-leverancier maakt de antwoorder bij voorbaat tot hoofdverantwoordelijke voor de voortgang van het gesprek.

Tegen de achtergrond van de operatie van een dergelijk sequentie-specifiek mechanisme waardoor de lokalisering van *trouble sources* wordt beïnvloed, is het niet zo vreemd dat de antwoorder zich voor de voortgang verantwoordelijk blijft maken in een constellatie waarin hij dat beurt-technisch gezien eigenlijk niet hoeft te doen. Hoewel hij vanuit het perspectief van de beurtwisselingsorganisatie niet per se verantwoordelijk is, is hij dat sequentieel gezien wel.

Afgezien van het probleem *wie* verantwoordelijk is, moeten de gespreksdeelnemers echter ook bepalen *wat* voor problemen de voortgang belemmeren. Om een antwoord op die laatste vraag te kunnen geven, hanteer ik de volgende heuristiek. Langere pauzes beschouw ik als uitdrukking en indicatie van een probleem, – gespreksorganisatorische of interactionele moeilijkheden. De remedie die gespreksdeelnemers hanteren

om zo'n probleem op te lossen is het resultaat van een analyse die ze van dat probleem gemaakt hebben. Bestudering van het soort oplossing maakt dus ook – zowel voor de deelnemers zelf als voor een extern beschouwer – een reconstructie mogelijk van de wijze waarop het probleem gedefinieerd werd.¹⁶

In de eerste oplossingspoging die de antwoorder in (17) onderneemt – de minimale respons in regel 631 –, reageert hij met een pasbeurt op het passen van zijn gesprekspartner. Handelingslogisch is dat alleen maar dan een zinvolle voortzetting wanneer de antwoorder de voortgangsproblemen diagnostiseert als een kwestie van onduidelijkheid over de compleetheid van zijn antwoord. Omdat de antwoord-recipient de mogelijkheid tot antwoord-uitbreiding open laat, markeert de antwoorder nadrukkelijk het voltooid zijn van zijn antwoord door daar op een gespreksorganisatorisch niveau als het ware ook van zijn kant nog eens een punt achter te zetten.

De tweede oplossingspoging van de antwoorder – in de constellatie waarin een pastelling ontstaan is doordat beide partijen gepast hebben –, bestaat eruit dat hij zijn eerdere antwoord herhaalt (r.627 en 633). In het transcript is geen enkele aanwijzing te vinden die erop wijst dat zo'n herhaling zinvol zou zijn als *repair* van de eerste versie van het antwoord, – bijvoorbeeld omdat de recipient het antwoord niet goed verstaan heeft of verkeerd begrepen zou hebben. Het recipient-sigitaal van de vragensteller impliceert juist de afwezigheid van moeilijkheden met de verwerking van de vorige beurt, – de tweede functie die Schegloff aan continueerders toekent (§ 5.1).

De antwoord-herhaling lijkt veeleer gedaan te worden om hetzelfde probleem aan te pakken als daarvoor, – maar nu met zwaarder geschut omdat de eerdere, subtielere poging niet succesvol is geweest (vgl. Pomerantz 1984b; Mazeland 1986). Terwijl er in de eerste oplossingspoging alleen nog maar impliciet *geclaimd* werd, demonstreert de antwoorder bij zijn tweede poging expliciet niets toe te voegen te hebben aan het oorspronkelijke antwoord door de informatie daaruit nog een keer opnieuw te formuleren.

De antwoordherhaling (r.633 van (17)) wijkt overigens in een detail van het origineel af. Juist zulke minimale verschillen bevatten aanwijzingen die mijn reconstructie van de rationaliteit achter die herhaling verder lijken te bevestigen. Zo wordt aan het eind van de antwoord-herhaling het aanhangsel *hoor* aangehaakt, – een zogenaamde “*tag*” (r.633). *Hoor* werkt in die positie niet alleen als een “*post-completer*” waarmee de antwoorder nog eens de compleetheid van zijn antwoord benadrukt, maar ook als een “*response solicitation*” (vgl. Jefferson 1981a), – een verzoek tot een reactie op het antwoord. Omdat er echter na het eerste antwoord al een reactie gegeven werd (*jah* r.629), lijkt zo'n verzoek alleen maar zinvol wanneer de antwoorder die eerdere reactie onvoldoende of inadequaet vindt. Blijkbaar had hij een voortzetting verwacht waarin de compleetheid van zijn antwoord duidelijker erkend zou worden, – zoals bijvoorbeeld gedaan zou kunnen worden door het initiëren van een nieuwe vraag/antwoord-cyclus.

De voortgangsproblemen die in de beide lange pauzes tot uitdrukking komen, lijken dus door de antwoorder geanalyseerd te worden als een probleem in verband met de compleetheid van het antwoord.

Aan de andere kant bevat het post-antwoord-traject in (17) ook aanwijzingen dat de antwoord-recipient zich met datzelfde probleem bezig houdt, – maar dan juist op een manier waarop hij het in stand lijkt te willen houden. Ondanks verwoede pogingen van de antwoorder om zijn antwoord interactioneel als voltooid geaccepteerd te krijgen, laat de vragensteller namelijk systematisch voortzettingen achterwege die de antwoorder zouden bevrijden van een druk tot antwoord-uitbreiding.

Sterker nog, – de antwoord-recipient lijkt die druk voor de duur van het gehele onderhandelingstraject actief te handhaven door in de posities die daarvoor in aanmerking komen niets te doen om hem weg te nemen. Vergelijk met name de pauze in regel

632, - ondanks dat nu ook de antwoorder te kennen heeft gegeven te passen, doet de vragensteller niets. Maar ook het *m*: in regel 635 is eigenlijk misplaatst. In een constellatie waarin de antwoorder tot tweemaal toe heeft aangegeven klaar te zijn met zijn antwoord, laat de recipiënt met een *continuer* zien een voortzetting te verwachten. Jefferson (1984) zou zo'n *m*: dan ook een voorbeeld van 'pervers passief recipiëntschap' genoemd hebben.

Op de afloop van de interactie in (17) kom ik in de volgende subparagraaf nog terug (vgl. fragment (17a) in § 5.2.2.a). Waar het me hier om gaat is te laten zien dat onafhankelijk van de vraag of antwoorders de oplossing nu zoeken in antwoord-afsluiting, of vragenstellers dat doen in antwoord-uitbreiding, het probleem dat met die oplossingen behandeld wordt de compleetheid van het antwoord betreft. Zowel vragensteller als antwoorder lijken na levering van een antwoord-component steeds met het probleem geconfronteerd te worden of het antwoord-tot-zover als compleet beschouwd kan worden. Vragensteller en antwoorder verrichten in het post-antwoord-traject specifiek gespreksorganisatorisch werk om interactioneel te bepalen óf en hóe er verder gegaan zal worden. Beide partijen beschikken structureel over de mogelijkheden ofwel sequentie-uitbreiding uit te lokken - eventueel zelfs te forceren -, óf toe te werken naar sequentie-afsluiting.

Bijna elk vraag/antwoord-paar heeft zo'n soort nasleep of *post-sequentie* waarin de deelnemers onderhandelen over de keuze tussen antwoord-elaboratie en sequentie-afsluiting. De cyclische sequentiële structuur van onderzoeksvraagsgesprekken is daardoor globaal karakteriseerbaar als een opeenvolging van steeds herhaalde vraag/antwoordparen met daaropvolgende onderhandelingen over sequentie-expansie of sequentie-afsluiting.

In fragment (19) is bijvoorbeeld te zien hoe een antwoorder zijn antwoord meermaals uitbreidt na een ontvangstbevestiging van de vragensteller:

(19)		(NJK/32)
494	A:	>wat <u>was</u> uw eerste <u>reaktie</u> :;
495		0,4
496	A:	(°*ng e-*)=
497	A:	=toen u dat <u>hoorde</u> ↓::↓↑:h
498		1,2
499	B:	°*nou ja:h ik:< >wil er wel <u>mee</u> weh:-
500	B:	<u>werke</u> dat [e:h*
501	A: *	[huh.
502	*	0,7
503	B: →	*he'k geen bez <u>waar</u> tege,*
504		0,5
505	B:	((<i>snuift</i>))
506		0,3
507	A: *	jah,
508	*	1,1
509	B: →	zo <u>erg</u> veel:< >af <u>val</u> heb ik ↓↑toch nie
510	B:	want we ete heel <u>weinig</u>
511		0,4
512	A: *	jah=
513	B: →	=we <u>zijn</u> aan de <u>lijn</u> aan 't doen,
514		0,4

515	A: ★	jhahehh=
516	B: →	=dus:
517		0,3
518	B:	((<i>snuift</i>))
519		0,2
520	A:	·hh (0,3) e:hm:z
521		0,6
522	A: ★	wat denkt u dat <u>andere mense</u> daarvan <u>vinde</u> :★:e

In dit fragment komt het patroon

-	<i>vragensteller/antwoord-recipient:</i>	antwoord-ontvangst
-	<i>antwoorder:</i>	antwoord-uitbreiding

vier keer voor (r.501-03, 507-09, 512-15 en 515-16) zonder dat sequentie-afsluiting tot stand komt.

De uitbreidingen in de regels 513 en 516 laten zien dat de antwoorder zijn antwoord-expansies ook onmiddellijk op de bevestiging van de ontvangst van een vorige antwoord-uitbreiding kan laten volgen. Met zulke naadloze voortzettingen definieert de antwoorder de antwoord-ontvangst bij voorbaat tot een geïsoleerd item. Hij lijkt ervan uit te gaan dat de recipient niets meer wil doen dan het geven van een *receipt*. Elke verdere activiteit van de vragensteller wordt geblokkeerd nadat deze door het doen van een ontvangstbevestiging diens plicht als recipient heeft vervuld.

De mogelijkheid tot antwoord-uitbreiding na een minimale respons is kennelijk niet afhankelijk van het wel of niet voorkomen van een pauze na het recipient-item. Ook zonder navolgende pauze biedt de constellatie [*antwoord-component* + *antwoord-ontvangst*] de vorige-spreker een structurele gelegenheid tot uitbreiding van zijn antwoord.

De ontvangstbevestigingen van de recipient - de vragensteller - laten voor de vorige spreker kennelijk steeds voldoende structurele ruimte open om sequentie-expansie tot stand te brengen door telkens na een antwoord-ontvangst een verdere component aan het antwoord toe te voegen. De vraag/antwoord-sequentie wordt intern geëxpandeerd door na de eerste antwoord-ontvangst het patroon [*antwoord-uitbreiding* + *antwoord-ontvangst*] een of meerdere keren te herhalen:

(20)

(i)	1 ^e spreker	:	- vraag
(ii _a)	recipient vraag	:	- 1 ^e antwoord-component
(iii _a)	vragensteller	:	- ontvangstbevestiging
	(...)		
(ii _b)	antwoorder	:	- volgende antwoord-component
(iii _b)	vragensteller	:	- ontvangstbevestiging
	(...)		
(ii _n)	antwoorder	:	- volgende antwoord-component
(iii _n)	vragensteller	:	- ontvangstbevestiging
[+	<i>vragensteller</i>	:	<i>nieuwe vraag</i>].

Na elke volgende antwoord-component wordt telkens opnieuw het traject afgelegd waarin de deelnemers onderhandelen over de keuze tussen sequentie-expansie of sequentie-afsluiting. Alleenstaande ontvangstbevestigingen leggen niet vast hoe de

sequentie zich verder zal ontwikkelen. De vorige-spreker/antwoorder beschikt in post-respons-positie nog steeds over de mogelijkheid te kiezen tussen de alternatieven het antwoord uit te breiden of het te laten bij de informatie die tot op dat moment geleverd is. Antwoordbevestigingen van het *jah/nee*-type zijn kennelijk niet zo terminaal effectief dat ze sequentie-uitbreiding door de vorige-spreker blokkeren.

Een type problemen dat in het post-antwoord-traject behandeld wordt, heeft dus te maken met het soort verschijnselen dat Grice in de maxime van kwantiteit beschrijft (*wees zo informatief als op dat moment nodig is, maar ook niet meer dan dat*).

In de paragraaf over passende antwoorden in hoofdstuk 4 werden vooral die verschijnselen in verband met de maxime van kwantiteit besproken die te maken hebben met de afstemming op wat de gesprekspartner al weet (vgl. § 4.2.3). Het ging daarbij met name om de selectie van zodanig adequate formuleringen dat die door de recipient van het antwoord herkend en verwerkt kunnen worden. In het post-antwoord-traject lijken vragensteller en antwoorder daarentegen met name problemen te behandelen in verband met de vraag of er *voldoende* informatie geleverd is ten opzichte van wat de vragensteller nog niet weet. De bepaling van de mate waarin de antwoorder zo informatief is als op dat moment nodig is, is geen activiteit van de antwoorder alleen, – laat staan een inherente eigenschap van het antwoord zelf. Hoeveel informatie nodig is, is iets waarover interactioneel onderhandeld wordt in de nasleep van afzonderlijke antwoord-componenten.

Interactionele overeenstemming over de compleetheid van het antwoord blijkt niet alleen een van de voornaamste condities te zijn op grond waarvan afsluiting van vraag/antwoord-sequenties tot stand gebracht kan worden, maar lijkt – minstens in het onderzochte type gesprekken – zelfs het centrale probleem te zijn waarop de gespreksdeelnemers zich na levering van een antwoord richten.

5.2.2.a interviewer-oriëntatie op antwoord-uitbreiding

De manier waarop in onderzoeksvraaggesprekken het voortzettingsprobleem in een post-respons-constellatie wordt opgelost, wordt sterk beïnvloed door een bepaald soort beslissingsgedrag van de vragensteller/interviewer. Ook in gevallen waarin een antwoorder de compleetheid van zijn antwoord nadrukkelijk gemarkeerd heeft, proberen interviewers toch vaak nog meer informatie van de antwoorder los te krijgen.

In de voortzetting van fragment (17) leidt die oriëntatie op antwoord-uitbreiding tot een vervolg dat voor mijn gevoel typisch is voor dit soort interviews. Ondanks dat de antwoorder meermaals de compleetheid van zijn antwoord benadrukt heeft, heeft de vragensteller tot op dat moment steeds geprobeerd antwoord-uitbreiding uit te lokken. Op het moment dat hij dan eindelijk gehoor lijkt te gaan geven aan de aanwijzingen van zijn gesprekspartner, krijgt de interviewer een koekje van eigen deeg doordat de antwoorder dan doet wat daarvoor van hem verlangd werd. Hij gaat verder met zijn antwoord, maar weet daarna dan ook niet meer van ophouden:

(17a) (NJK/32) [vervolg van (17)]

[621	A:	heeft <u>u</u> 'n <u>idee</u> :< >ervan
622	A:	<u>hoeveel</u> mense daar aan <u>mee</u> zouden <u>doen</u> :.]
		...
633	B:	>hh de <u>helft</u> dacht ik wel hoor.
634		0,3

635	A:	m:.
636	→	[2,0
637	A:	((bladert))
638	A:→	ehm:.
639		1,2
640	A:→	·H [HH (°as u-)
641	B:→	[jah jongel <u>ui</u> misschien niet,
642		1,0
643	B:	die <u>erg</u> makkelijk <u>leve</u> =
644	B:	=>of <u>hele</u> <u>ouwe</u> <u>mense</u> =
645	B:	=ik <u>wee</u> [t nie,
646	A:	[jah,
647	B:	·hh vooral as (die) naar <u>buite</u> (r) voor moete
648	B:	↑dat- ·hh no [u 'k <u>dacht</u> <toch wel de <u>helft</u>
649	A:	[ja :h
650		0,4
651	A:	groot <u>deel</u> :< >°v [an (↑eh-)
652	B:	[m↑jah
653		(.)
654	B:	°dacht ik toch wel °ja°°
655		(.)
656	A:	e:hm:;
657		2,4
658	A:	ik <u>zāl</u> de- de:< >plannen nog in 't <u>kort</u> 's:
659	A:	e:h eh- <u>uitlegge</u> hoe ze in mekaar <u>zitte</u> ,

Door in zijn papieren te bladeren (vgl. r.637) - mogelijk ter raadpleging van zijn *interview guide* -, laat de vragensteller doorschemeren voorbereidingen te treffen voor het initiëren van een nieuwe vraag, *casu quo* een nieuw gespreksonderwerp. Deze non-verbale vulling van de stilte lijkt te verklaren waarom de antwoorder zich in dit geval in eerste instantie niet geroepen voelt om zich verantwoordelijk te maken voor deze wel erg lange pauze (2,0 seconde, r.636).

Pas nadat de interviewer vervolgens via een lange aanloop - een pre-starter *ehm*, een pauze van 1,2 seconde en een hoorbare inademing - aan een volgende vraag begint (vgl. *as u-* in r.640), begint de antwoorder ook aan een toevoeging aan het antwoord dat hij daarvoor nadrukkelijk als compleet had getoond. In tegenstelling tot de daaraan voorafgaande antwoord-herhaling bevat het commentaar dat hij nu op zijn antwoord geeft, wel nieuwe informatie (*jah jongelui misschien niet*, r.641).

De interviewer-oriëntatie op antwoord-uitbreiding heeft dus succes op een moment dat de interviewer het eigenlijk opgegeven heeft om toevoegingen aan het antwoord uit te lokken. Het lijkt echter karakteristiek te zijn voor de gespreksorganisatorische verhoudingen in (half-)open interviews dat de interviewer ook nu zijn zojuist begonnen beurt afbreekt en voorrang geeft aan voortzetting van het antwoord.

En hoewel de daarop volgende pauze genoeg ruimte biedt voor het opnieuw stellen van de afgebroken vraag (r.642), gebruikt de interviewer die gelegenheid niet. Uiteindelijk is het weer de antwoorder die nogmaals verder gaat met zijn commentaar. Uit de minimale responsen waarmee de interviewer de ontvangst daarvan bevestigt (r.646 en 653), blijkt dat deze zijn voornemen om een volgende vraag te gaan stellen voorlopig heeft opgegeven en zich weer heeft teruggetrokken in zijn rol van recipiënt.¹⁷

De beide volgende fragmenten documenteren een vergelijkbare gang van zaken:

(20) (NL/10)

- 52 B: °maar voor de rest (ka imme nie-)
 53 0,2
 54 B: (°veel meer-)
 55 0,3
 56 A: -> w [at e::h-
 57 B: -> [maar (ik kan wel)
 58 B: ENkele vriendjes °die (e:h.)
 59 0,7
 60 A: oh dat ook al wel.
 61 (.)
 62 A: [van de: kleuterschoo [l en zo.:
 63 B: [ja (hoor) [(°jah)
 64 A: [(°of de straat.)
 65 B: [(°m:.)
 66 0,4
 67 A: * ·hh en e:hmꞤ (.) >wat de je ouders
 68 A: °of dus je vader waarschijnlijk (dus)

(21) (NL/10)

- 142 B: en 's avonds om 'n uur of ↑tien
 143 B: °dan gaat ie weer eh,°°
 144 0,2
 145 A: °ja: [h,
 146 B: [>dan gaat ie weer weg °en dan (eh),°°
 147 0,3
 148 A: -> [MEr:k- ('ht-)
 149 B: -> [(°maar, ik vin 't went wel°°)=
 150 A: =ja↑:
 151 0,2
 152 B: * (°dan sie je 'm vaak niet.)
 153 (.)
 154 A: * me- (.) merkte je dat ('t is) nou e:h=
 155 A: =>eve kijke <je ging:-

Beide keren dat de interviewer aan een nieuwe vraag begint - regel 56 in fragment (20) en 148 in (21) - gaat de respondent tegelijk of iets later verder met uitbreiding van het antwoord op de vorige vraag en geeft de interviewer zijn beurt op.

Hoewel in conversaties over het algemeen een principe werkzaam is waardoor bij overlappende beurt-beginnen van twee kandidaat-sprekers de spreker die het laatst begonnen is, zijn beurt opgeeft (vgl. Sacks, Schegloff en Jefferson 1974), gebeurt in (19) precies het omgekeerde. Ondanks het feit, dat de interviewer als *first starter* een dominant spreekrecht zou hebben, is hij het die het toneel verlaat.

Zelfs in die gevallen waarin interviewers al aan een volgende vraag/antwoord-sequentie zijn begonnen, zijn antwoord-uitbreidingen dominant over voorstellen tot sequentie-afsluiting. Ook dit soort terugtrekkingsverschijnselen laat zien hoe sterk interviewers georiënteerd zijn op antwoord-uitbreiding.¹⁸ Het sowieso structureel gegeven probleem

van de compleetheit van een antwoord lijkt in (half-)open interviews situationeel versterkt te worden door de interviewer-voorkeur voor antwoord-uitbreiding.

5.3 enkele varianten van het post-antwoord-traject

5.3.0 inleiding

Na een antwoord onderhandelen vragensteller en antwoorder over de voortgang van de vraag/antwoord-sequentie. Wanneer een vragensteller een antwoord-beurt met een minimale respons ontvangt, vormt die reactie niet alleen slechts één positie in een omvattender onderhandelingstraject. Het gebruik van een minimale respons maakt de daaropvolgende positie ook tot een centrale plaats voor onderhandelingen tussen vragensteller en antwoorder over de wijze van sequentie-voortzetting. De bepaling of het antwoord-tot-nu-toe compleet is, is een van de belangrijkste problemen die in die positie interactioneel opgelost lijkt te moeten worden.

In deze paragraaf zal ik een aantal varianten van het post-antwoord-traject onderzoeken. In de eerste subparagraaf zal ik twee verschillende soorten opeenvolgingen van minimale responsen met elkaar vergelijken, - namelijk paren van ontvangstbevestigingen die door de antwoord-recipient worden geproduceerd en paren waarin de eerste minimale respons door de antwoord-recipient en de tweede door de antwoorder worden geleverd. (§ 5.3.1)

In de rest van deze paragraaf zal ik me richten op technieken waarmee vragenstellers na levering van een antwoord-ontvangst sequentie-afsluiting voorstellen:

- In § 5.3.2 worden de sequentiële consequenties onderzocht van een bijzondere minimale-respons-variant die tot stand komt doordat een recipient een ontvangstbevestiging van het *ja/nee*-type dupliceert.
- In § 5.3.3. wordt een gedeeltelijk nonverbale techniek onder de loep genomen, - ontvangstbevestigingen plus hoorbare inademen.
- Tenslotte zal ik in § 5.3.4 die gevallen bespreken waarin een ontvangstbevestiging onmiddellijk gevolgd wordt door een tweede beurt-opbouw eenheid.

Ik heb overigens niet de pretentie met bovenstaande lijst een volledige inventaris te geven van de technieken waarmee vragensteller en antwoorder onderhandelen over sequentie-afsluiting. De selectie van de door mij beschreven technieken is enerzijds gebaseerd op de methoden die in mijn materiaal het meest gebruikt worden, anderzijds gaat het om methoden die met het door mij gehanteerde analytisch instrumentarium goed traceerbaar zijn.

5.3.1 *same speaker-* en *cross speaker-*paren van ontvangst-bevestigingen

In de vorige paragraaf is al opgemerkt dat hoewel de volgorde [*vraag / antwoord / ontvangstbevestiging*] als een soort minimaal patroon van vraag/antwoord-sequenties gekarakteriseerd zou kunnen worden, die volgorde in feite weinig voorkomt. In deze paragraaf zal ik een bepaald type variaties op dat elementaire patroon onderzoeken, - namelijk post-sequenties waarin aan een eerste antwoord-ontvangst nog een tweede minimale respons wordt toegevoegd.

Zulke series van ontvangstbevestigingen blijken verschillende implicaties te hebben afhankelijk van het gegeven of de tweede minimale respons geleverd wordt door de leverancier van de eerste ontvangstbevestiging - de vragensteller -, of door de vorige spreker, - de antwoorder.

Ik zal eerst een tweetal voorbeelden bespreken waarin de tweede minimale respons door dezelfde gespreksdeelnemer geleverd wordt die ook al de eerste antwoord-ontvangst heeft gedaan, - de vragensteller in zijn hoedanigheid van antwoord-recipient. Vergelijk de regels 966 en 969 in het volgende fragment:

(22)	(NJK/32)
958	A: >wat zijn dus de belangrijkste argumente
959	A: om d'r aan mee te doen voor <u>u</u> ?
960	1,1
961	B: nou wel:=
962	B: =↓dat ik ook vooral wel mee wil <u>doen</u> °aan e:h
963	0,3
964	B: verbetering van 't milie <u>u</u> ,
965	0,2
966	A: → jah,=
967	B: [=((snuift))
968	[0,7
969	A: → °jah. ·hh (0,2) ·hh e::hm¿
970	0,7
971	A: >d'r zijn ook nog <u>andere</u> dinge die <geno <u>em</u> d worde::

In plaats van na het eerste *jah*, (r.966) al te beginnen met wat hij even later wel doet - het inleiden van een volgende vraag (vgl. r.973) -, produceert de vragensteller een tweede ontvangst-bevestiging. Deze is van hetzelfde type is als de eerste (vgl. de *jah*'s in r.966 en 969). Doordat de antwoorder in de pauze na de eerste ontvangstbevestiging niet begint met een antwoord-uitbreiding - of eigenlijk door te 'snuiven' aangeeft op dat moment geen relevantere bezigheid te hebben (r.967) -, speelt hij de bal terug naar zijn gesprekspartner. Deze toont dan met zijn volgende alleenstaande *jah* nog een keer dat hij eveneens geen gebruik zal maken van deze gelegenheid tot spreken. Op die manier heeft de vragensteller voordat hij uiteindelijk aan een nieuwe vraag/antwoord-sequentie begint, toch nog een tweede gelegenheid tot antwoord-uitbreiding gecreëerd. Door zich nadrukkelijk als recipient te blijven manifesteren, verhoogt hij de druk op zijn gesprekspartner om meer informatie aan het antwoord toe te voegen. Het volgende fragment bevat twee van zulke reeksen van twee minimale responsen van de antwoord-recipient (r.1021-23 en 1039-41):

(23)	(BB/jy)
1016	B: =>maar:< >over 't algemeen is dat ook niet
1017	B: 'n groot pro <u>BLEEM</u> . =
1018	B: =°>of je no [u\ <u>twee</u> of <u>drie</u> meter maakt,
1019	A: [↓nee:
1020	B: =dat maakt ook niet zo'n verschil [uit,
1021	A: → [°nee ↓nee
1022	(.)
1023	A: → °ne:,
1024	0,6
1025	B: ↑hè e::↓:h< [>'t is wel-
1026	A: [maar (WAN-)
1027	0,2

1028	A:	WANneer wo [rdt ('t dan <u>wel</u> 'n probleem?)
1029	B:	['t is <u>WEL</u> ZO DAT JE::H-
1030	B:	DAT JE:- dan- dat 't <u>wel</u> 's e::h
1031	A:	((<i>snuift</i>))
1032	B:	't handboek <u>hinder</u> WET
1033		0,6
1034	B:	<u>die</u> e:h- die geeft dus 'n <u>maat</u> aan
1035	B:	van <u>twee</u> meter.=°nou ja:h,
1036	B:	dat <u>hoeft</u> dan helemaal geen discussie te geve,
1037		0,2
1038	B:	[°↑hè
1039	A: →	[°nee ↓ne:
1040		(:)
1041	A: →	°*ne.
1042		0,2
1043	B:	ma(r),
1044		0,4
1045	B:	ik <u>denk</u> dat je:eh< > <u>wel</u> °t e::h=
1046	B:	<u>WEL</u> ↑eens: (.) (°ze::)
1047		0,4
1048	B:	DAT JE 'T <u>EI</u> (glijk-)

Met name de eerste keer is in dit verband interessant. Hoewel de antwoord-recipient kort na zijn tweede minimale respons van gespreksidentiteit wisselt door zelf een vraag te gaan stellen (r.1026–28), is de antwoorder intussen al verder gegaan met een toelichting op zijn antwoord (r.1025, respectievelijk 1029). Hij lijkt uit zo'n serie van ontvangstbevestigingen afgeleid te hebben dat zijn gesprekspartner in de positie van recipient blijft en behandelt de tweede minimale respons dan ook als een gelegenheid tot spreken. Door onmiddellijk na de eerste respons-pauze nog een tweede minimale respons te leveren, produceert de antwoord-recipient nog een tweede post-respons-pauze. Hij creëert zo een tweede gelegenheid tot antwoord-uitbreiding en antwoorders lijken dat soort pauzes ook als zodanig te analyseren.

In plaats van series van twee “*same speaker responses*” komen ook reeksen van twee minimale responsen voor die door twee verschillende sprekers worden geproduceerd, – zogenaamde “*cross speaker*”-paren van *acknowledgment tokens* (vgl. Jefferson 1981b). De antwoord-ontvangst van de antwoord-recipient wordt gevolgd door een tweede minimale respons van hetzelfde type van de zijde van de recipient van de eerste respons, – de antwoorder dus. Zie de beide volgende fragmenten:

(24)		(NJK/32)
72	A:	heeft <u>u</u> misschien 'n:< >kom ↑ <u>posthoop</u> of <u>zo</u> :?
73		0,3
74	B: *	neeh::.
75		0,3
76	A: ->	°n [ee.
77	B: ->	[neh:
78		0,9
79	A:	e:hm-
80		0,8
81	A:	dan 't <u>glas</u> hè?

(25)		(NJK/32)
304	A:	en: wat <u>v</u> ind u van e:h<
305	A:	>de <u>r</u> uimte::h >die <u>d</u> at <u>i</u> nneemt=
306	A:	=>moet dat toch- moet ↑toch <u>b</u> eware::*e:
307	A:	>°is- \ dat is- <u>i</u> s dan 'n <u>p</u> roble <u>m</u> : °↑of
308		0,2
309	B: ★	nou: <u>n</u> ee:.
310		0,3
311	A: →	<u>n</u> ee.
312		0,5
313	B: →	°* <u>n</u> ee.
314		0,3
315	A:	en: als- > <u>a</u> s u <u>k</u> leiner <u>b</u> eh <u>u</u> isd zou zijn >of-
316	A:	of bijvoorbeeld veel meer <u>f</u> lesse zou hebbe
317	A:	zou 't <u>d</u> an: °'n probleem zijn?

De eerste positie van de vraag/antwoord-sequentie wordt in beide fragmenten steeds door een *ja/nee*-vraag tot stand gebracht, - dat wil zeggen, een vraag die met *ja* of *nee* beantwoord kan worden (r.72 in (24) en 307 in (25)). De antwoorder beantwoordt die vragen ook inderdaad met *ja* of *nee*.

Merkwaardig is dat dat steeds ook de enige antwoord-component is waarmee het antwoord geconstrueerd wordt. Meestal - wanneer het tenminste geen preliminaire vraag betreft waarmee een pre-sequentie geïnitieerd wordt (vgl. § 5.2.1) - laten antwoorders het na een *ja/nee*-vraag namelijk niet bij een simpel *ja* of *nee*. Over het algemeen wordt dat op zich karige antwoord verder toegelicht. In die zin werken *ja/nee*-vragen - waarschijnlijk niet alleen in deze *setting* - eerder als een verzoek of aanleiding tot antwoord-elaboratie dan als enkel een vraag om bevestiging of ontkenning van de in de vraag geformuleerde hypothese.

In plaats van na de ontvangstbevestiging van de vragensteller verder te gaan met zo'n uitwerking van het antwoord geeft de antwoorder in beide fragmenten echter een recipiënt-reactie die van hetzelfde type is als die waarmee de vragensteller de antwoorden ontvangt (r.77 in (24) en r.313 in (25)). Omdat de antwoord-ontvangst van de interviewer ook al correspondeert met de vorm waarmee het antwoord geconstrueerd werd - dat wil zeggen, een *ja*-antwoord krijgt een *ja*-ontvangst en een *nee* krijgt een *nee* (vgl. § 5.1) -, ontstaat er zo telkens een serie van drie keer hetzelfde element.

De gelijkvormigheid van de items waarmee antwoord, ontvangstbevestiging en reactie van de antwoorder tot stand gebracht worden, zou de vraag op kunnen roepen of het bij het laatste element uit die reeksen om een herhaling van het antwoord door de antwoorder gaat, óf dat dat item een tweede minimale respons is. Voor de laatste aanneme pleit het gegeven dat *ja* of *nee* ook door de voormalige antwoorder in post-responsposities gebruikt wordt wanneer het antwoord niet met *ja* of *nee* gerealiseerd wordt:

(26)		(NJK/32)
81	A:	dan 't <u>g</u> las hè? ['hh
82		0,3
83	A:	wat <u>d</u> oet u met uw <u>g</u> las:?
84		(.)
85	B:	>(nou dat gaat) naar de <u>g</u> lasbak,
86		0,4

87	A: ★	jah °en:\ [waar is die?
88	B: →	[°jah,
89		(.)
90	B:	·hh staat (daar op 't e:h<) >hoekje,

In regel 85 wordt een antwoord gegeven op een vraagwoord-vraag, - een type vragen waarop meestal niet met *ja* of *nee* geantwoord wordt. Toch reageert de antwoorder ook hier met een item van hetzelfde type op het *jah* waarmee de vragensteller de ontvangst van het antwoord bevestigd heeft (vgl. r.87-88). In dit geval kan het niet om een herhaling van het antwoord gaan. Het tweede *jah* lijkt eerder ook te fungeren als een soort minimale respons van de antwoorder.

De overeenkomst in sequentiële constellatie met die waarin de antwoorder in de fragmenten (24) en (25) na een *ja/nee*-ontvangst van het antwoord een voortzetting doet die van hetzelfde type is als de eerste ontvangstbevestiging, maakt het aannemelijk in deze gevallen de derde elementen uit van de betreffende reeksen eveneens als een tweede minimale respons te beschouwen. De antwoorder maakt zich tot recipiënt van de recipiënt-handeling waarmee zijn antwoord ontvangen wordt.

Wat is echter de functie van zo'n ontvangstbevestiging van de ontvangst-bevestiging van een antwoord? De verklaring dat antwoorders daarmee nog eens instemming betuigen met hun eigen antwoord, ligt niet zo voor de hand. Niet alleen omdat dat handelingslogisch tamelijk overbodig is, maar ook vanwege het *contiguiteitsprincipe* (vgl. Sacks 1987 en § 2.4.2). Gespreksdeelnemers hebben de neiging hun bijdragen aan de onmiddellijk voorafgaande vast te knopen. Wanneer dat niet het geval is, wordt er specifiek werk verricht om de relatie met een verder terugliggende beurt(-opbouw-eenheid) tot stand te brengen. Op het niveau van de sequentiële organisatie is het dus waarschijnlijker dat de functie van de tweede minimale respons iets te maken heeft met zijn onmiddellijke voorganger, - de ontvangstbevestiging van de antwoord-recipiënt. Stel dat het inderdaad zo is dat een antwoorder met een tweede, zelfde-type ontvangstbevestiging een operatie uitvoert op de onmiddellijk voorafgaande antwoord-ontvangst van de vragensteller, dan kan de functie daarvan eigenlijk alleen maar op het niveau van de formele gespreksorganisatie liggen waarop minimale responsen lijken te opereren (vgl. § 5.1).

Een aanwijzing om wat voor soort functie het daarbij zou kunnen gaan, wordt gevormd door een bijna systematisch optredende consequentie van *cross-speaker*-paren van ontvangstbevestigingen. In alle drie bovenstaande fragmenten gaat de vragensteller bijna onmiddellijk na de ontvangstbevestiging van de antwoorder verder met een volgende vraag. De vraag/antwoord-cyclus verloopt dus steeds volgens het volgende sequentiële schema:

(27)

(i)	1 ^e spreker	:	- vraag
(ii)	recipiënt vraag	:	- antwoord
(iii)	vragensteller	:	- 1e ontvangstbevestiging
(iv)	antwoorder	:	- 2e ontvangstbevestiging
[+	vragensteller	:	- volgende vraag].

Jefferson (1983a) karakteriseert reeksen van *cross speaker*-paren van *acknowledgment tokens* dan ook als een vorm van 'thema-slijtage' (*topic attrition*): beide deelnemers tonen aan elkaar dat ze passen, - zowel met betrekking tot de gelegenheid tot spreken die na

de gebruikmaking van de vorige gelegenheid tot een beurt geboden wordt, als ten aanzien van de produktie van *further on-topic talk* (*ib.*, p.19–21; vgl. ook Schegloff & Sacks (1973)).

Doordat beide partijen successievelijk signaleren niet van die gelegenheid gebruik te zullen maken, ontstaat er een situatie die *shift-implicative* is (*ib.*, p.21): nadat elke mogelijke volgende spreker kenbaar heeft gemaakt zich te onthouden van sprekerschap, ligt de introductie van een nieuw thema voor de hand. Het is een adequate remedie voor het gaande houden van het gesprek waardoor het lopende gespreksonderwerp niet meer aan verdere slijtage bloot gesteld wordt.¹⁹

Terwijl herhaling van een *respons-token* door de recipiënt van een antwoord-component meestal werkt als een voorstel tot sequentie-uitbreiding, fungeert een herhaling van de antwoord-respons door de antwoorder zelf daarentegen als een voorstel tot sequentie-afluiting.

5.3.2 duplicering van een respons van het ja/nee-type

In deze en de beide daarop volgende subparagrafen zal ik enkele van de technieken beschrijven waarmee vragenstellers als recipiënt van het antwoord sequentie-afluiting voorstellen.

In de vorige paragraaf heb ik laten zien dat een tweede minimale respons van de kant van de antwoord-recipiënt een gelegenheid tot antwoord-uitbreiding creëert. Ik heb echter de indruk dat vragenstellers als antwoord-recipiënt met name extra werk moeten verrichten om sequentie-afluiting tot stand te brengen. Op de redenen daarvoor zal ik aan het eind van de volgende subparagraaf ingaan.

In § 5.2.1 heb ik aan de hand van fragment (11) laten zien dat een vragensteller de ontvangst van een antwoord-component bij voorkeur niet onbevestigd laat. Bij de analyse van dat fenomeen speelde het gegeven dat de vragensteller een eerdere, in overlap begonnen en afgebroken vraag pas weer opneemt nadat hij eerst een antwoord-ontvangst geleverd heeft, een centrale rol, – vergelijk de regels 260–62 in het hierna gemakshalve nogmaals weergegeven detail van het betreffende fragment:

(11)	(NL/10) [detail]
252	B: en bij mij(n) in de straat hadde wij< >vriendjes,
253	0,2
254	B: en die ginge dan naar die e [h [andere
255	A: [jaA [ja.
257	B: → school toe.=ja dus:,
258	0,3
259	B: ★ (°m:) ben ik m [ee gega [an.
260	A: → [°gi- [°(m:)jah,
261	0,9
262	A: → ging je toen ook< >e:h<
263	A: >was d'r ook 'n lagere school bij.

In de toenmalige bespreking van dit fragment ben ik niet ingegaan op de mogelijkheid dat de eerste poging van de vragensteller om nog tijdens een lopende antwoord-component een vraag te stellen, niet zo willekeurig en minder onverwacht geplaatst wordt als op het eerste gezicht misschien wel lijkt.

Het *ja dus*-, (r.257) waarmee de antwoorder een concluderende afsluiting van zijn antwoord begint, realiseert namelijk een zwakker soort projectie op continuering dan de meeste andere typen van openingsconstructies van voortzettingen. Jefferson (1981b en 1983b) beschrijft hoe regelmatig een volgende beurt begonnen wordt na een voortzetting van de vorige spreker die opent met een 'sequentiële' of syntactische conjunctie gevolgd door een pauze, - bijvoorbeeld [*ja dus* + pauze], [*dus eh* + pauze], [*en eh* + pauze] of [*maar eh* + pauze].

Zulke constructies blijken slechts een zwak soort vervolg te projecteren van de beurt-eenheid die daarmee begonnen wordt. Het zijn *eminently abandonable (continuations)* (Jefferson 1981b, p.58-59). Dat wil zeggen, wanneer een andere gespreksdeelnemer in die positie een volgende beurt begint, maakt de spreker die zijn beurt zo voortgezet heeft, deze niet meer af.

In sommige situaties wordt deze constructie zelfs als een soort *exit device* of *post-completor* behandeld (vgl. Sacks, Schegloff en Jefferson 1974), - zoals wanneer de recipiënt in het volgende fragment op een *dus eh* voortzetting onmiddellijk reageert met een ontvangstbevestiging en een daaropvolgende nieuwe vraag (r.151-54):

(28)		(NJK/32)
143	B:	↓nee als 't nou °helemaal ('n eh)
144	B:	<u>hele rij</u> wordt, (°zal ik maar zeg [ge,)=
145	A:	[jah,
146	B:	=nou dan breng'k 't <u>meer</u> weg=hH
147	A:	jah.
148		0,3
149	B:	maa↓r:< > <u>twee</u> flesjes
150	B:	°staan er nou op 't ogenblik=
151	B: ★	=dus eh=
152	A: →	=jah
153		0,2
154	A: →	>heeft u 't <u>wel</u> 's met <u>andere</u> <(eh)
155	A:	<u>over</u> : de <u>glasbak</u> ?

De gespreksorganisatorische status van post-conjunctionele stiltes is daarom vaak ambigu. Ze kunnen achteraf tot een beurt-interne pauze gedefinieerd worden wanneer de spreker inderdaad doorgaat. De stilte kan echter ook *post hoc* tot een beurt-externe pauze gemaakt worden wanneer een andere deelnemer de beurt overneemt. Op grond van die dubbelzinnigheid werken post-conjunctionele pauzes vaak als een *interruptie-invitatie*.

Het is dan eigenlijk niet vreemd dat de antwoord-recipiënt in (11) de voortzetting met *ja dus* slechts als een voorwaardelijke voortzetting van het sprekerschap van de antwoorder analyseert. Een dergelijke voortzetting kan bij de eerste de beste gelegenheid opgegeven worden.

Fragment (11) bevat bovendien een ander detail dat suggereert dat de broosheid van de antwoord-voortzetting zelfs uitgelokt zou kunnen zijn door de antwoord-recipiënt. In het verloop van de antwoord-component waar de constructie *ja dus* op volgt, doet de vragensteller al een ontvangstbevestiging (*jaAja*; r.255). Die respons komt nog vóór de voltooiing van de lopende beurt-eenheid. Hij wordt op een punt geplaatst waarop de recipiënt genoeg van het antwoord gehoord heeft om te kunnen afleiden wat voor soort informatie nog verder in het antwoord geformuleerd zal worden. De beurt-tot-

zover is inhoudelijk voldoende informatief, ook al is ze formeel - wat betreft de lopende grammaticale constructie - nog niet afgesloten. Jefferson (1973) noemt zulke plaatsen dan ook "*recognition points*".

Maar niet alleen de plaatsing van de betreffende ontvangstbevestiging vormt een aanwijzing dat de vragsteller claimt al genoeg gehoord te hebben; ook het soort recipiënt-reactie dat hij daarbij gebruikt, vormt daar een indicatie voor. De recipiënt dupliceert het *ja-token*: het eerste *ja* wordt onmiddellijk herhaald zonder tussenvallende pauze en zonder een articulatorische breuk in de overgang tussen het eerste en het tweede *ja*.

Op grond van die vormkenmerken ontstaat een bijzonder type respons-variant waarmee een recipiënt iets anders lijkt te doen dan met een opeenvolging van twee afzonderlijke *same speaker ja's*. Komter (1987) wijst daarop. Ze laat zien hoe een sollicitant in sollicitatie-gesprekken door middel van *jaja* - dat volgens haar in de verdubbelde vorm typisch Nederlands zou zijn (er zou in ieder geval geen Engelse of Amerikaanse pendant zijn) - signaleert vertrouwd te zijn met wat er in de vorige beurt gezegd werd (vgl. Komter 1987, p.110-13).

In het onderzochte corpus lijken antwoord-recipiënten inderdaad met zulke dubbele *ja's* of *nee's* de vertrouwdheid of voorspelbaarheid van de in het antwoord geleverde informatie tot uitdrukking te brengen. Na een antwoord blijkt een dergelijk vertoon van de gegevenheid van de informatie die in het antwoord geleverd werd, bovendien specifieke consequenties te hebben voor de voortgang van de betreffende vraag/antwoord-sequentie.

Vergelijk het volgende fragment. Daarin demonstreert de recipiënt in de toevoeging die hij op een ontvangstbevestiging laat volgen, expliciet dat hij weet waar zijn gesprekspartner het over heeft (*ja*; *met die sleutels*; r.226). Deze recipiënt-reactie overlapt echter het einde van de beurt-opbouw eenheid waarop in die reactie betrekking genomen wordt. De daaropvolgende ontvangstbevestiging *ja:ja* (r.227) fungeert niet alleen als *reinstatement* van het overlapte gedeelte van de vorige beurt, - een soort postume rehabilitatie van de door beurtgelijktijdigheid overstemde informatie (vgl. Jefferson 1981b; fragment (31) verderop in de tekst documenteert een tweede voorbeeld van zo'n herinstallerende respons, - r.975/76). Door een gedupliceerde vorm te kiezen *claimt* de recipiënt ook nog eens - na dat daarvoor al expliciet *gedemonstreerd* te hebben - dat hij weet waar zijn gesprekspartner het over heeft:

(29)	(LC/j)
215	B: maar KIJK:- (0,3) die <u>MAN</u> :, hè, op school=
218	B: =°>zoals > <u>wiskunde</u> ,=f=
219	B: =>ik >heb 'n hele <u>goeje</u> l:eraar wiskunde, hoor?
220	(.)
221	B: 't is wel 'n kl [<u>ootzak</u> die kerel, [hè?
222	A: [ja. [ja:?
223	0,4
224	B: want ik heb d'r 'n <u>paar</u> keer ruzie met'm gehad(m-)
225	B: <u>om</u> dat ding met die <u>sleut</u> [els (verkeerd te leggen)
226	A: ★ [ja:, met die <u>sleutels</u> ,
227	A: → ja↓:↑ja,
228	(.)
229	B: <u>nou</u> en die kerel ken HARTstikke goed eh:-
230	B: dat wiskunde <u>uitlegge</u> hè?

Wanneer een recipiënt echter claimt dat hij bekend is met de informatie die de vorige spreker aan het geven is, maakt hij voortzetting van de levering daarvan overbodig. Duplicering van een respons van het ja/nee-type leidt daarom ook vaak tot sequentie-afsluiting, - het is een techniek die “closure implicative” is. In (29) gaat de antwoorder bijvoorbeeld niet verder met de uitweiding die hij in regel 221 was begonnen. Na met het partikel *nou* een overgang gemarkeerd te hebben, keert hij terug naar het oorspronkelijke verhaal (r.229).

De sequentie-afsluitende werking van duplicering van het respons-token is ook goed te zien in de wijze waarop in de beide volgende fragmenten na een *jaja*-ontvangst wordt verder gegaan:

- (30) (NL/9)
- 128 A: en e::h< >nou je weet dus wei:nig tot(s)-
 129 (.)
 130 A: tot de:h lagere school°tijd.
 131 (.)
 132 B: j↑ah, weet ik niet(s-)
 133 0,3
 134 A: [nee.
 135 B: [nou de kleuterssch [ool (weet 'k-)
 136 A: [iets van de straat of zo nog?
 137 0,3
 138 A: °e:h< >je kleutersschool >bevoorbeeld e:h
 139 0,8
 140 B: mja:h, kleutersschool >of ge [woon ('k gi-)=
 141 A: [(°de:E:eh-)
 142 B: =sommige mense die-
 143 0,3
 144 A: jA↑:h=
 145 B: =(>nou die ken je d'r nog wel van,)
 146 0,2
 147 A: >herken je die (<daar [:< >die:-)
 148 B: [ja↑:h,
 149 (.)
 150 A: → ja↑:°ja.
 151 0,5
 152 B: [(°of die-)
 153 A: → [En: e::h
 154 0,2
 155 A: (°e-) >speelde je toen=
 156 A: =(of) herinner je dat dus:< >veel buite of ↑zo:
- (31) (QW/iq)
- 961 A: maar had u uw ↑hoop dat 't dan Q:ver ging?
 962 1,1
 963 B: nou,
 964 0,3
 965 B: 't is in ieder geval zo dat ik e::h<

- 966 B: >weer normaal tot be^{*}e:: [:< >beWEge(g) ko:n,
 967 A: [↑jah!
 968 (.)
 969 A: [°ja!
 970 B: [maar die pijn blij-=
 971 B: =>want dat is nog niet <heelmaal w↑eg
 972 A: ★ nee↑:ne [e.
 973 B: ★ ['t is nog niet hemaal weg,
 974 B: ·HH >mijn voet is bijvoorbeeld voor de helft hier
 975 B: dat: t- n:- () >ne [t of 't DOOD is. jAh,
 976 A: [°do↑od
 978 (.)
 979 B: ·hH >net of je DO:je vingers hebt.
 980 B: >zo'n gevoe:l [:!
 981 A: [°jah
 982 (.)
 983 B: ·h >als *e:h* a'k me voete borstel
 984 B: onder de douche een he↑*el* raar gevoe:l.
 985 A: → jA↑:h↓ja.
 986 (.)
 987 A: j↑ah.
 988 0,6
 989 A: >hh (>dus dat is niet meer;))
 990 (.)
 991 A: → ·hh 's even kij↑ke e↓:hm:
 992 2,6
 993 A: NOU: u hebt dus zelf contact met de dokter gezocht,
 994 A: ·hh HAD u nog:< >ANdere dingen van:

In beide gevallen lijkt de receptie van een voorafgaande antwoord-component door middel van *jaja* een afsluiting van de lopende vraag/antwoord-sequentie aan te kondigen, respectievelijk voor te stellen.

Het is overigens niet zo dat duplicering van een respons-token van het *ja/nee*-type zonder meer sequentie-afsluiting tot stand brengt. Het maakt zo'n procedure vooral onderhandelbaar en zet die in gang. De gesprekspartner kan een tegen-actie ondernemen, - zoals bijvoorbeeld de niet verder doorgevoerde voortzettingsspoging van de antwoord-er in regel 152 van fragment (30) of de herhaling van de vorige antwoord-component na *nee:nee* in regel 973 van (31).

Er zijn dus verschillende soorten aanwijzingen dat de vragensteller in fragment (11) door middel van de *jaja*-ontvangst een voorstel tot beëindiging van het antwoord doet. Zowel de 'pre-completie' plaatsing van die ontvangstbevestiging op een herkenningspunt in de lopende antwoord-beurt, als het type respons dat de recipiënt kiest, maken het aannemelijk dat hij daarmee aangeeft voldoende gehoord te hebben. De zwakke projectie op een voortzetting die de antwoorder vervolgens met een voortzetting van het [*conjunctie* + *pauze*] constructie-patroon tot stand brengt, zou een subtiele reactie op dat voorstel tot antwoord-beëindiging kunnen zijn, - of lijkt in ieder geval in eerste instantie zo door de vragensteller geïnterpreteerd te worden.

Uit dit soort aanwijzingen volgt dat de vraag waaraan de interviewer vervolgens met *gi-* begint, geen onaangekondigde, willekeurige en interrumpatief bedoelde plaatsing van een nieuwe sequentie is. Het op die positie beginnen van een nieuwe vraag lijkt

veel meer het resultaat te zijn van op methodische wijze gevoerde onderhandelingen over sequentie-afsluiting.

Bovendien - en daar ging het me in deze paragraaf vooral om - laat de manier waarop duplicering van respons van het *ja/nee*-type behandeld wordt, zien dat de zo ontstane variant werkt als een techniek om sequentie-afsluiting voor te stellen. Doordat een recipiënt ermee aangeeft vertrouwd te zijn met de informatie die in het antwoord geleverd wordt, maakt hij de voortzetting daarvan overbodig.

5.3.3 ontvangstbevestiging plus hoorbare inademing

Zoals een antwoorder op de ontvangstbevestiging van zijn recipiënt een tweede respons kan laten volgen om een voorstel tot sequentie-afsluiting te doen (vgl. § 5.3.1), hanteert een antwoord-recipiënt ook bijzondere technieken om te onderhandelen over de overgang naar een volgende vraag/antwoord-cyclus. Die onderhandelingen worden vaak heel subtiel en impliciet gevoerd, - onder andere op een visueel niveau door de wijze waarop spreker en recipiënt wel of niet naar elkaar kijken, respectievelijk hun blik af- of toewenden (vgl. met name Goodwin 1981). Over zulke non-verbale technieken kan ik hier jammer genoeg niets zeggen omdat ik in dit onderzoek alleen over geluidsopnames beschik.

Op grond van de transcriptie van die opnames kan echter wel iets gezegd worden over een non-lexicale, respectievelijk non-vocale *pre-shift*-techniek die bij een enkel inhoudsgeoriënteerde protocollering van het gespreksmateriaal niet observeerbaar geweest zou zijn.

Bij de transcriptie van het materiaal heb ik namelijk ook geprobeerd duidelijk hoorbare in- en uitademingen weer te geven. Hoewel ik voor en tijdens het transcriberen geen intuïties had die de hoorbaarheid van ademhalingen selectief beïnvloeden zou kunnen hebben, blijkt de meerderheid van de genoteerde inademingen een specifieke lokale distributie te vertonen. Hoorbare - en daarmee zowel voor deelnemers als analytisch observeerbare - inademingen werden namelijk onevenredig vaak gehoord *in* de 'pauze' na een antwoord-ontvangst van de vragensteller en voor de initiëring van een nieuwe vraag/antwoord-cyclus, - zoals in de regels 653-55 en 673-75 van (32):

(32)	(NL/10)
642	B: en <u>a</u> l die jongesboeke <u>a</u> (ch-) (0,2)
643	B: <u>a</u> rendsoog en-,
644	(.)
645	A: ja [A°jah.
646	B: [(°had ik)
647	0,2
648	B: en <u>B</u> iggles °en e [h
649	A: [jah,
650	0,2
651	B: (°als je-) (.) <u>a</u> s (je weer wat ouder wordt)
652	(.)
653	A: ★ °ja↑:h
654	0,4
655	A: → ·hh her <u>i</u> nn <u>e</u> r je nog <u>i</u> ets- (.)
656	A: iets <u>v</u> erder van die <u>t</u> ij:d= <u>s</u> pecia <u>a</u> ls of ↑zo:=
657	A: =(°hè dat ka- >da) weet ik dus <u>n</u> iet,

658		0,2
659	A:	°ik e:h
660		1,2
661	B:	<u>neu</u> :↓:: °dat is e:h
662		(.)
663	B:	°niet zo e: [h°°
664	A:	['t was e: [::h< >'t was gewo ^o on °↑wel-
665	B:	[('t ging wel goed ↑zo:)
666		0,3
667	A:	't [ging:- 't liep allemaal weheh _{el} :=
668	B:	[(leu↑:k)
669	B:	=t liep allemaal °wel.=
670	A:	=ja [Ah
671	B:	[(Achter (0,2) achter ons ook ↑hoor)
672		0,2
673	A: ★	ja↑:h
674		0,3
675	A: →	·hh en e:↓hm:- (0,5) to ^e n: (.) >to ^e n ging-
676	A:	<u>waar</u> ging je <na de:: >lagere school
677	A:	naar toe (° dan.)

De overgang naar een nieuwe vraag/antwoord-sequentie verloopt in dit fragment tweemaal via een traject dat onder andere bestaat uit een *ja*-ontvangst, een korte pauze en een hoorbare inademing van de recipiënt (r.653-55 en 673-75). In beide gevallen blijkt de inademing de aanloop te zijn tot het stellen van de volgende vraag (r.655 en r.675). De beide volgende fragmenten documenteren nogmaals vergelijkbare invullingen van de betreffende posities in het post-antwoord-traject:

(33) (NL/10)

572	B:	en ik had e:h (0,2) to ^e n jaar of a _{ch} t was,
573	B:	('k had 'n eh) (0,3) °*e-
574		0,2
575	B:	eletr ^e ise <u>trei</u> [n (en dan)
576	A:	[jaA ↓jah
577	B:	>dan kome je v [riendjes (hier)
578	A:	[°da's altijd prijs,
579		(.)
580	A:	°jah,
581		0,5
582	B:	en die neme >dan ook weer spulle
583	B:	[mee (°en dan,)
584	A: ★	[ja↑A°jah.
585		0,7
586	A: →	·hh (.) herinner je <u>nog</u> ,
587	A:	of je in die t ⁱ jd e:w:h- dinge <u>las</u> of zo:-,

(34) (NJK/32)

315	A:	en: als- >as u kleiner behu ⁱ sd zou zijn >of-
316	A:	of bijvoorbeeld veel meer flesse zou hebbe zou

316	A:	't dan: °n [probleem zijn?
317	B:	[nou: dan breng (je't) meer weg:,
318	B:	dan [e::h
319	A:	[°ja,
320		0,5
321	A:	(°jah)=
322	B:	=dan breng ik twee of drie flesse al weg:=
323	B:	°dus- \ nee dat eh,=
324	A: →	=jah,
325		0,3
326	A: →	:hh en: e::h
327		(.)
328	A: →	>:hh >jah 't is natuurlijk altijd:-
331	A:	die flesse die staan ergens >dus (°mhng)
333	A:	'k hoor wel 's van mense van ↓nou:
334	A:	ik vinnet maar niks van(eh)-
335	A:	ja 't geeft zo'n rommel:
336	A:	en 't< >staat maar hier:,

In al deze fragmenten bevat het traject waarlangs de overgang naar de volgende vraag/antwoord-sequentie wordt georganiseerd, op zijn minst de volgende serie elementen (deels aangegeven door de sterretjes en pijltjes in de transcripties):

(35)	- antwoorder:	antwoord-component
	- recipiënt:	ontvangstbevestiging
	(=ex-vragensteller)	
	-	pauze
	- recipiënt:	hoorbare inademing
	[+ vragensteller:	volgende vraag]

Een dergelijke invulling van het post-antwoord-traject komt relatief vaak voor. In een willekeurige steekproef van 45 onderzochte afsluitingen van vraag/antwoord-sequenties uit interviews met een relatief hoge dichtheid van verhoudingsgewijs korte vraag/antwoord-sequenties vertoonden 19 overgangen een vergelijkbare samenstelling. In andere sequentiële constellaties komen hoorbare inademingen daarentegen verhoudingsgewijs veel minder frequent voor.

De regelmatige distributie van hoorbare inademingen wijst op de mogelijkheid van een systematisch gehanteerde interactionele techniek (vgl. Jefferson 1981b, p. 68-79 en *passim*). Na een ontvangstbevestiging vormen interactioneel waarneembare inademingen van dezelfde gespreksdeelnemer mogelijk een bijzondere procedure om wisseling van de lokale verdeling van conversationele identiteiten voor te stellen. De antwoord-recipiënt laat op subtiele wijze doorsijpelen dat hij niet langer in de positie van toehoorder wil blijven en kondigt sprekerschap aan met een activiteit die daar een voorwaarde voor is. De fysieke functie van inademing als voorbereiding op de ademstoot die nodig is om te kunnen spreken wordt als het ware omgefunctioneerd tot een interactionele methode die de zo voorbereide handeling tot inzet van onderhandeling maakt. Maar een beschrijving als een systematisch gehanteerde methode zou ook een te zware interpretatie kunnen zijn. Men zou kunnen stellen dat de sprekerwisseling aankondigende werking van zulke hoorbare inademingen een bijproduct is van een puur fysiek fenomeen. Voordat iemand gaat praten haalt hij gewoon vaak adem door de mond en daardoor zou de hogere hoorbaarheid in vergelijking met de routine van neus-adem-

halingen verklaard kunnen worden. De toekenning van een *pre-shift*-functie aan hoorbare inademen zou dan het resultaat zijn van symptomen die door de gespreksdeelnemers zelf niet actief en methodisch gehanteerd worden.

Om de interactionele interpretatie plausibel te maken, zou in de data aangetoond moeten kunnen worden dat hoorbare inademen in bepaalde sequentiële constellaties systematisch gebruikt worden als een techniek die een specifieke functie vervult.

Afgezien van een kwantitatief argument als de boven vermelde distributie, vormt de variatie in het tijdstip waarop een hoorbare inademing gevolgd wordt door een beurtbegin een eerste kwalitatieve ondersteuning van de plausibiliteit van de interactionele interpretatie. Wanneer het om een louter fysiek bepaald fenomeen zou gaan, zou men verwachten dat het door die inademing voorbereide beurtbegin onmiddellijk op de ademhaling volgt. Dat is echter vaak niet het geval.

Waar bijvoorbeeld in fragment (32) in regel 655 een vraag nog onmiddellijk op een hoorbare inademing volgt, is de constructie van het beurtbegin waarmee de volgende nieuwe vraag/antwoord-sequentie ingeluid wordt, veel poreuzer (r.675). Vergelijk de hieronder herhaalde details:

(32)		(NL/10) [details]
651	B:	(°als je-) (.) əs (je weer wat ouder wordt)
652		(.)
653	A: ★	°ja ↑:h
654		0,4
655	A: ★	·hh her <u>in</u> ner je nog <u>iets</u> - (...)
669	B:	’t <u>liep</u> allemaal °wel.=
670	A:	=ja [Ah
671	B:	[(A <u>ch</u> ter (0,2) achter ons ook ↑hoor)
672		0,2
673	A: →	ja ↑:h
674		0,3
675	A: →	·hh en e::↓hm:- (0,5) <u>toen</u> : (.) >toen ging-
676	A:	<u>waar</u> ging je < <u>na</u> de:: > <u>lagere</u> school
677	A:	naar toe (° dan.)

In regel 675 volgt op de inademing een conjunctie (*en*) en daarna komen eerst nog een langgerekte non-lexicale opvulling (*e::hm:*), een pauze van een halve seconde en twee ‘valse starts’ (*toen: (.) toen ging-*), voordat de interviewer eindelijk aan de - nu vloeiende - produktie van een vraag toekomt. In fragment (34) kwam een soortgelijke reeks van ‘storingen’ voor (r.326-328).²⁰

De wisseling van conversationele identiteit lijkt zo te worden vorm gegeven dat de aanloop ertoe nog op bijna elk moment onderbroken kan worden. De antwoord-recipiënt creëert steeds ruimtes waarin de antwoorder de gelegenheid krijgt om eventueel nog met een alternatieve voortzetting te komen.

Het gegeven dat dergelijke alternatieve voortzettingen soms ook daadwerkelijk gerealiseerd worden in de positie na een hoorbare inademing, is geen ontkrachting van de these dat hoorbare inademen als een systematische techniek gehanteerd worden om beurtwisseling voor te stellen, - het benadrukt eerder het onderhandelingskarakter van deze techniek. Vergelijk regel 381-83 in het volgende fragment:

(36)	(NJK/32)
377	A: dat gaat voor u nie zo: o [p?
378	B: [nee [:.
379	A: ★ [°neu.
380	0,3
381	A: ★ ·Hhh e:: [:h-
383	B: → [(°ik heb) nou niet zo er:g veel
384	0,2
385	A: ★ nog zo iets:,
386	(.)
387	A: wat wel 's als rede genoemd wordt ↑is:
388	A: eh van ↑nou- 'k vint gewoon leuk
389	A: om die flesse in die bak te gooie

Ondanks de projectie op beurtwisseling door middel van een hoorbare inademing en een *pre-starter*-achtige non-lexicale vuller (r.381) komt de antwoorder toch nog eerst tussenbeide met een toelichting op zijn antwoord (r.383). Pas daarna kan de antwoord-recipient van conversationale identiteit wisselen door een nieuwe vraag in te leiden. Jefferson merkt in dit verband op dat:

“(...) space occupied by inbreath (...) may be recognizably initiating topical shift, but doing so with an object which is eminently 'interruptable'. (...) inbreaths are vulnerable to, and abandonable by reference to intersecting talk.” (1981b, p.70)

Na een ontvangstbevestiging stellen hoorbare inademingen alleen een wisseling in conversationale identiteit voor. Het zijn *incipient-shift*-objecten (*ib.*, 'op-het-punt-staan-van-een-*shift*'-objecten), waarmee een aanloop gemaakt wordt tot wijziging van de actuele gespreksorganisatorische verhoudingen. Of die aanloop ook daadwerkelijk uitmond in de sprong waarmee die verschuiving tot stand wordt gebracht, is een zaak van onderhandeling.

Een volgende, eleganter argument voor een interactionele interpretatie van de functie van hoorbare inademingen is het fenomeen van de *gefaseerde produktie* van hoorbare inademingen (*staged delivery*; vgl. Jefferson 1981b, p.77). Hoorbare inademingen worden daarin op niet willekeurige wijze in meerdere stappen opgesplitst. Het hieronder volgende fragment laat daar een voorbeeld van zien (r.224-28):

(37)	(NJK/32)
221	B: MAAR WEL 'n HE:le tijd geled [en (°dan toch)
222	A: [jah,
223	B: [((snuift))
224	A: → [·hhh
225	(.)
226	A: en e::h
227	0,6
228	A: → ·hh uw famil↓ie:< >of: e:h kennisse rade ze-
229	A: raadde die 't u wel 's aan om ↑e::h
230	0,3
231	A: ·hh 'n glas weg te brenge?

Na een ontvangstbevestiging gedaan te hebben (r.222) produceert de antwoord-recipient in de daarop volgende pauze - die dat eigenlijk alleen op een verbaal niveau is - voor de eerste keer een hoorbare inademing (r.224). Deze wordt na een korte stilte voortgezet met een conjunctie gevolgd door een non-lexicale opvulling (*en e::h*, r.225-26). Die aanzet wordt daarna echter onderbroken. Daardoor ontstaat een - nu iets langere - pauze (r.227) en vervolgens wordt na een tweede hoorbare inademing pas definitief met de volgende beurt begonnen (r.228).

Die tweede inademing lijkt niet uit fysieke noodzaak vanwege ademgebrek te worden gedaan. De vorige inademing werd slechts een à twee seconden daarvoor gedaan en over het algemeen kan met het volume van één ademhaling over een veel langere periode gesproken worden. Het lijkt eerder aannemelijk dat de recipient gefaseerd uitprobeert of de vraag/antwoord-sequentie al afgesloten kan worden. Hij laat de mogelijkheid open dat de antwoorder nog verder gaat. Wanneer de antwoorder niets in die richting onderneemt, is daarmee niet enkel de garantie gecreëerd dat de daaropvolgende wisseling van conversationele identiteit wederzijds geaccepteerd is, maar is bovendien de oriëntatie op die verandering tot stand gebracht. De antwoord-recipient coördineert de wijziging in de gespreksverhoudingen op een subtiele manier stapsgewijs.

In fragment (34) was het patroon [*antwoord-ontvangst / pauze / 1^e inademing / conjunctie + non-lexicale vuller / pauze / 2^e inademing*] overigens ook al observeerbaar (r.326-28).

Een laatste aanwijzing dat hoorbare inademingen systematisch worden ingezet als onderdeel van de onderhandelingen in het post-antwoord-traject, is het gegeven dat de recipienten van hoorbare inademingen zich daaraan inderdaad lijken te oriënteren als een *pre-shift*-object. Vergelijk fragment (38):

(38)	(QW/p)
583	A: ·hh en hoe <u>hoe</u> ging 't ↑dan,=
584	A: =want dan kwam 't weer ↑trug:,
585	(.)
586	B: dan kwam 't <u>weer</u> ↑trug [e-
587	A: [en dan nam u <u>wee</u> ↑:r
588	(.)
589	B: ·hhh ja 'smiddags, na ['t e:↑te
590	C: [(ja.)
591	(.)
592	B: → [°↓want-=
593	A: → [·hhh
594	A: ★ =en: (.)
595	A: ★ <u>hielp</u> 't dan ↑ <u>wel</u> me↑tee:n: °of< niet?
596	2.6
597	A: >of had u 't <u>idee</u> dat [u op <u>G</u> Ang [moest kome?
598	B: [°*e:h [<u>nou</u> : 't-
599	B: 't moest op <u>gang</u> kome,

In regel 593 doet de vragensteller een hoorbare inademing. De antwoorder begint gelijktijdig een - volgens de uiteenzettingen in de vorige subparagraaf overigens sowieso al zwakke - voortzetting van zijn antwoord met de conjunctie *want-* (r.592). Maar dat eerste woord is ook meteen al weer het laatste woord van die voortzetting. De antwoorder behandelt de inademing van zijn gesprekspartner als een projectie op een concurrerend beurt-begin en maakt daarvoor vrij baan. Het onderstaande fragment

bevat eveneens een aanwijzing dat gespreksdeelnemers in bepaalde sequentiële constellaties hoorbare inademingen als een indicatie behandelen dat er onderhandeld moet worden over het wel of niet continueren van de lopende conversationele verhoudingen. In dit geval laat de recipiënt onmiddellijk op de levering van een ontvangstbevestiging een hoorbare inademing volgen (r.875). Nog tijdens die inademing begint ook de antwoorder aan een volgende component van zijn antwoord (*hier.*, r.876). Het gegeven dat de antwoorder na die start heel even wacht en pas daarna opnieuw begint aan dezelfde antwoord-uitbreiding, lijkt erop te wijzen dat deze zijn eigen activiteiten probeert te coördineren met die van zijn gesprekspartner. Hij behandelt diens [*hoorbare inademing + aarzelings signaal*] als een voorstel tot beurtovername ten opzichte waarvan het nodige werk verricht moet worden om daarmee te kunnen concurreren:

(39)	(JT/xl)
868	B: en e:h< >j- >eh > <u>mense</u> kunne zich <ook < <u>toch</u> ::
869	(.)
870	B: wat <u>meer</u> : ↑jah
871	0,2
872	B: wat meer <u>experimentere</u> >denk 'k
873	B: met hun <u>gedrag</u> : gewoon,
874	0,2
875	A: → jah, 'h [h [e:h [wat-
876	B: → [<u>hie</u> [r: [>HIER wordt <u>meer</u>
877	B: geaccept <u>tee</u> ↑rd:
878	0,2
879	A: ★ jah,
880	0,7
881	A: ★ ·hh (>★hee★) ↑ <u>wat bedoel</u> je daar precies mee

Er zijn verschillende soorten aanwijzingen die de these ondersteunen dat hoorbare inademingen in bepaalde constellaties gebruikt worden als een nonverbale procedure om te onderhandelen over de gespreksorganisatorische aspecten van de wijze waarop verder gegaan wordt. Een beschrijving van hoorbare inademingen als een methodisch gehanteerde *incipient-shift*-techniek is dus mijns inziens plausibel, omdat

- hoorbare inademingen vaak slechts het begin zijn van een omvattender traject met aarzelingsverschijnselen als pauzes, non-lexicale vullers en niet alleenstaande conjuncties;
- hoorbare inademingen vaak stapsgewijs, gefaseerd geproduceerd worden;
- recipiënten hoorbare inademingen vaak als iets behandelen ten opzichte waarvan op de een of andere manier stelling genomen moet worden om de voortgang gespreksorganisatorisch te coördineren.

Na een antwoord-ontvangst werkt een hoorbare ademhaling van de recipiënt als een indicatie van diens voornemen de volgende spreker te worden. Hij neemt al wel een aanloop om de volgende spreker te worden – Kendon (1967) noemt zo'n aanloop een *pre-exchange* –, maar of hij dat daadwerkelijk wordt, is juist iets wat door het doen van zo'n soort activiteit nog onderhandelbaar blijft. De voorbereiding tot sprekerwisseling wordt getoond zonder al echt een nieuwe beurt met verbaal materiaal te beginnen. De voorafgaande ontvangstbevestiging wordt alleen voorwaardelijk terminaal gemarkeerd door middel van een techniek die juist vanwege haar interruptiepeerbaarheid toelaat dat er alternatieven tegenover gezet worden door de andere partij.

In de positie na een minimale respons van de antwoord-recipiënt komen daarentegen

weinig hoorbare inademingen van de antwoorder voor. Wanneer er al van een hoorbare inademing sprake is, dan is die meestal afkomstig van de producent van de ontvangstbevestiging. Antwoorders lijken over het algemeen gemakkelijker - dat wil zeggen, vaak zonder extra voorbereidend werk - aan een volgende antwoord-component te kunnen beginnen na een *respons-token* van de antwoord-recipient.

Daaruit kan allereerst geconcludeerd worden dat sequentie-afsluiting in vraag/antwoord-sequenties een minder voor de hand liggende, meer interactioneel werk vragende en daarom gemarkeerde activiteit is dan antwoord-uitbreiding. Die conclusie hoeft overigens niet te betekenen dat de deelnemers primair *georiënteerd* zijn op antwoord-uitbreiding. Ze vooronderstelt ook niet noodzakelijk dat er een voorkeur van kracht is om niet-minimale antwoorden te geven. Die verklaringen worden al onmiddellijk weerlegd door het gegeven dat ook antwoord-uitbreidingen uitgelokt, *casu quo* onderhandeld moeten worden. De onevenredige distributie van hoorbare inademingen over verschillende typen conversationele identiteiten lijkt eerder samen te hangen met het feit dat het bij antwoord-uitbreiding om een ander soort gespreksorganisatorische activiteit gaat dan wanneer er een nieuwe vraag/antwoord-sequentie geïnitieerd wordt.

Met antwoord-uitbreiding worden de lopende sequentiële verhoudingen *gecontinueerd*, terwijl die verhoudingen door het beginnen van een nieuwe vraag/antwoord-cyclus juist *gewijzigd* worden. De voormalige vragensteller verlaat zijn positie van antwoord-recipient om voor de duur van de volgende vraag primaire spreker te worden. Een voorwaarde daarvoor is de voorbereiding op de wisseling in conversationele identiteit die daarmee gepaard gaat. Zo'n verandering van de gespreksorganisatorische verhoudingen vergt extra coördinerende activiteiten. Hoorbare inademingen lijken tot het gereedschap te horen dat daarvoor gebruikt kan worden.

5.3.4 niet-alleenstaande ontvangstbevestigingen

In de procedures die tot nu toe beschreven werden, verlenen antwoord-recipienten een sequentie-afsluitend karakter aan een minimale respons door middel van datgene wat ze na levering van die ontvangstbevestiging doen. In al die gevallen ging het steeds om recipient-beurten die als enige beurt-opbouwcomponent een eenheid met een - eventueel gedupliceerde - minimale respons bevatten. In deze subparagraaf zal ik enkele methoden van sequentie-beëindiging beschrijven waarbij recipient-beurten uit meerdere beurt-opbouw-eenheden samengesteld worden.

De beurt waarin een recipient de ontvangst bevestigt van een antwoord-component, hoeft namelijk niet alleen maar een minimale respons te bevatten, - vergelijk de fragmenten (40) en (41):

(40)	(NL/10)
475	A: <u>de</u> je jullie dat <u>veel</u> ?
476	A: = ^{(o} aan ee [n dus)
477	B: [(jaAa.)
478	0,3
479	A: >be <u>vo</u> obeeld naar <u>bui</u> te, =
480	A: =of naar familie <u>bu</u> [ite, °of zo,
481	B: [mij (m'n m'n-)
482	B: m'n <u>mo</u> eder die komt (dus- enne) [<u>O</u> lden <u>zaal</u>],
483	0,2

484	A: →	ja uit [<i>Tiwen</i> [<i>te,</i>]
485	B:	[(m'n vader die woonde-)
486		0,6
487	B:	die komt uit (0,4) [<i>Sas van-</i>] (0,2)
488	B:	[<i>Sas van Gent,</i>]
489		0,5
490	A: ★	ja :h
491		0,3
(41)		(LC/j)
372	A:	vinje 't zelf belangrijk
373	A:	om naar ↓school te gaan of zou je liever werken?
374		0,7
375	B:	↑NOU↓: belangrijk naar school, in zoverre↑e:h:
376	B:	kijk asje:eh: <la:ter >van >school af↑kom
377	B:	:h [hh ↑jah=
378	A: ★	[j↑ah
379	B:	=en je:eh< >wil gaan verdie↑ne
380		0,3
381	A: ★	ja↑ [h
382	B:	[dan vraoge ze toch minstens 'n
383	B:	el tee es diploma offeh: 'n mavodiplo↑ma
384	B:	om: 'n beetje:< () >redelijk te gaan verdienen
385		(.)
386	B:	dus: >dan (be)denk ik 'k ga liever
387	B:	naar school toe en 'n diploma ha↑le
388		0,3
389	A: ★	°ja↓:h
390		0,3
391	B:	dan:eh:eh: eh >gaan >werken
392		(.)
393	A: →	jah.(d [us voor la:ter [is 't be:ter
394	B:	[(en as ik-) [j↑Ah!
395		(.)
396	B:	°(verdomd) veel beter.°°
397		1,0
398	A: ★★	zou je naar school gaan,
399	A:	als je niet meer leerplichtig w↑as

In beide fragmenten construeert de recipiënt zijn beurt zo dat onmiddellijk na de beurt-opbouw eenheid met de antwoord-ontvangst nog een tweede eenheid volgt waarin meer inhoudelijk getoond wordt hoe de voorafgaande antwoord-component verwerkt is. In (40) laat de recipiënt zien hoe de plaatsnaam die de antwoorder noemt, verwerkt wordt door deze in een streeknaam in te kaderen (r.484)²¹. En in (41) gaat de vragensteller meteen na een *ja*-ontvangst verder met een commentaar (r.393). Tussen twee haakjes, – de initiëring van een nieuwe vraag/antwoord-sequentie die bijna onmiddellijk op dat commentaar volgt (r.398), illustreert dat zulke instemmende commentaren vaak ook als een *termination device* gebruikt worden.²² Het zou interessant zijn te onderzoeken hoe dit soort technieken in interviews gebruikt worden. Hier zal ik daar niet verder op ingaan, omdat ik me nu in eerste instantie beperk tot de

manier waarop ontvangstbevestigingen worden gebruikt. (Vgl. hoofdstuk 6, § 6.3.2) Al die keren dat een recipiënt alleen een ontvangstbevestiging geeft, is dat het resultaat van een zich actief beperken tot dat ene item. Voorbeelden als de bovenstaande laten namelijk zien dat een recipiënt structureel over de mogelijkheid beschikt een beurt die opent met een respons van het *ja/nee*-type, uit te breiden met een tweede beurt-opbouweenheid. Zulke niet-alleenstaande recipiënt-items komen dan bijna altijd in een beurt-initiële positie.²³ Voor ontvangsten van het *mlm*-type geldt zo'n uitbreidbaarheid overigens niet, of in ieder geval in veel mindere mate. In mijn materiaal vormen deze items bijna altijd de enige beurt-opbouweenheid van de betreffende beurt. In die zin is *mlm* inderdaad vooral een continueerder waarmee *passive reciprocity* wordt getoond.

In de fragmenten (40) en (41) gaat het beide keren om uitbreidingen die primair retrospectief georiënteerd zijn. In de tweede-beurt-opbouweenheid gaat de recipiënt inhoudelijk in op een aspect van de informatie die in de vorige beurt geleverd werd. Hij demonstreert hoe hij die vorige beurt verwerkt. De tweede beurt-opbouweenheid van zulke recipiënt-beurten die openen met een niet-alleenstaande minimale respons, hoeft echter niet per se alleen achterwaarts gericht te zijn. Ze kan ook uitingstypen bevatten die op een sequentieel niveau vooral een voorwaarts gerichte werking hebben, - vergelijk de vragen die in de fragmenten (26) en (42) de tweede component vormen van een beurt waarvan de eerste opbouweenheid een ontvangst-bevestiging is:

(26) (NJK/32) [detail]

83	A:	wat <u>doet</u> u met uw <u>glas</u> :?
84		(.)
85	B:	>(nou dat gaat) naar de <u>glasbak</u> ,
86		0,4
87	A: →	jah °en:\ [<u>waar</u> is die?
88	B:	[°jah,

(42) (NL2/10) [gaat vooraf aan fragment (11)]

220	A:	>toen ging je <u>daar</u> op de <u>lagere</u> school [↑ook
221	B:	[jah,
222		0,6
223	B:	>alleen ik (weet) <u>wel</u> ik zat <u>eerst</u> °e:h,
224		0,3
225	B:	op 'n <u>christelijke</u> (.) (en) <u>kleuterschool</u> [(ja↑:h)
226	A: ★	
227		0,6
228	B:	(°en e:h\ (.) nou zijn die) <u>mense</u> bij <u>ons</u> eh
229		0,3
230	B:	hè we zijn <u>thuis</u> h: <u>helemaal</u> niet (e:h) <u>gelovig</u> ,
231		0,2
232	A: ★	nee.
233		1,1
234	B:	(maar) die mense die kome daar <u>thuis</u>
235	B:	>weet je wel (°en-)
236		(.)
237	B:	en <u>late</u> hun <u>soon</u> bij ons °op school en zo.=
238	B:	=dat:-, (0,2) <u>dat</u> weet ik nog °wel (daarvan)

239		0,2
240	A: ->	ja, >waarom weet je waarom (eh) jullie op e::h-
241		0,3
242	A:	(>°hoe-)
243	A:	waarom je ouders die dus niet gelovig ware

In fragment (26) gaat de vragensteller al onmiddellijk na de ontvangstbevestiging van het antwoord over tot het stellen van een vraag waarin voortgeborduurd wordt op de informatie uit dat antwoord (r.87). In (42) geeft hij daarentegen eerst enkele geïsoleerde antwoord-bevestigingen van afzonderlijke antwoord-componenten (r.226 en 232). Pas daarna construeert hij de daarop volgende, derde recipiënt-beurt als een samengestelde bijdrage waarin meteen na de antwoord-ontvangst een volgende vraag/antwoord-sequentie begonnen wordt (r.240-43).

Een recipiënt kan dus verschillende technieken hanteren voor de constructie van een beurt waarin een antwoord-ontvangst wordt gedaan. Door op een ontvangstbevestiging een stilte te laten volgen, wordt een minimale respons tot een geïsoleerd *token* gemaakt. Hoewel zulke pauzes een interactioneel produkt zijn - omdat ze ontstaan doordat beide deelnemers nalaten iets te doen -, is de leverancier van de ontvangstbevestiging de initiator van het onderhandelingsmoment dat daardoor ontstaat. Hij is degene die het eerst 'past' omdat in principe de mogelijkheid voorhanden is een tweede component toe te voegen aan een beurt die een ontvangstbevestiging als eerste eenheid heeft.

In (42) wordt de laatstgenoemde mogelijkheid wel benut in het geval van de derde recipiënt-reactie. Op de *ja*-ontvangst volgt onmiddellijk een vraag (r.240). In tegenstelling tot de pauzes die hij na de beide eerdere ontvangstbevestigingen initieerde, geeft de recipiënt de vorige-spreker nu geen gelegenheid om in post-respons-positie te onderhandelen over eventuele alternatieve voortzettingen. Doordat hij meteen begint met een volgende vraag, maakt de antwoord-recipiënt post-respons-onderhandelingen praktisch onmogelijk. De vorige-spreker kan daar eigenlijk alleen nog tegen in het geweer komen door middel van een overlappende, interrumpterende plaatsing van een uitbreiding van het antwoord uit de 'vorige' vraag/antwoord-sequentie, - als hij tenminste de discontinuïteit wil vermijden die zou ontstaan wanneer hij na levering van die nieuwe vraag eerst nog op het vorige antwoord terugkomt.

In dit soort gevallen verklaart de antwoord-recipiënt de vorige sequentie eigenmachtig tot *passé*. Juist doordat er geen ruimte wordt geboden tot post-respons-onderhandelingen over de wijze van sequentie-voortzetting, vormt het beurtconstructie-patroon [*ontvangstbevestiging* + *volgende vraag*] een effectieve, maar ook eenzijdige techniek om met terugwerkende kracht sequentie-afsluiting te forceren.²⁴

Het gegeven dat de tweede beurt-opbouw-eenheden die op een antwoord-ontvangst van het *ja/nee*-type volgen, niet noodzakelijkerwijs sequentie-afsluitend hoeven te zijn (vgl. met name fragment (40)), vormt overigens opnieuw een aanwijzing dat overplanting van Jeffersons hypothese ten aanzien van het verschil in functie tussen *ja* en *mhm* niet zonder meer mogelijk is. *Acknowledgment tokens* van het *ja/nee*-type fungeren op zich niet als een *pre-shift*-object.

5.4 de minimale structuur van vraag/antwoord-sequenties

Door een vraag te stellen, verplicht een vragensteller zich tot het vertoon van antwoord-verwerkende operaties na - en soms ook tijdens - de levering van het antwoord. In dit hoofdstuk heb ik vooral een bepaald type van zulke antwoord-reacties onder-

zocht, - minimale responsen. Na een antwoord vormt een minimale respons een onderdeel van een omvattender traject waarin onderhandeld wordt over de gespreksorganisatorische aspecten van wat er verder met de lopende vraag/antwoord-sequentie gedaan wordt.

Onder andere op basis van gegevens als dat de gemiddelde pauzeduur na antwoorden significant korter is dan de duur van de pauzes die ontstaan nadat een antwoord-component met een minimale respons is ontvangen, kan de conclusie getrokken worden dat deze laatste positie een cruciale plaats inneemt in de onderhandelingen die in het post-antwoord-traject gevoerd worden. Datgene wat na levering van een antwoord-ontvangst gedaan wordt, vormt vaak de doorslaggevende aanwijzing op grond waarvan bepaald kan worden hoe het eerste onderhandelingsbod eruitziet. Met name door de wijze waarop deze positie ingevuld wordt, krijgt het post-antwoord-traject een specifieke vorm.

De volgende varianten van het post-antwoord-traject werden onderzocht:

- Opeenvolgingen van twee minimale responsen, - hetzij beide malen van de kant van de antwoord-recipient, hetzij van achtereenvolgens de recipient en de antwoord-leverancier zelf (*same-speaker*, respectievelijk *cross-speaker* paren van minimale responsen). In het eerste geval dringt de antwoord-recipient op antwoord-uitbreiding aan. Wanneer de tweede pasbeurt door de antwoorder gedaan wordt, toont deze daarentegen dat er wat hem betreft niets toe te voegen valt aan het antwoord.
- Duplicering van een minimale respons door de antwoord-recipient/vragensteller. Daarmee toont deze gespreksdeelnemer vertrouwd te zijn met de informatie die in de voorafgaande antwoord-beurt geleverd werd en maakt zo de gevolgtrekking mogelijk dat hij een voorstel tot sequentie-afsluiting doet.
- Een ontvangstbevestiging gevolgd door een hoorbare inademing. Antwoord-recipienten lijken daarmee eveneens wijziging van de heersende verdeling van conversationele identiteiten voor te stellen.
- Toevoeging van een tweede beurt-opbouw eenheid met daarin een vraag, - de meest rigoureuze techniek om sequentie-afsluiting tot stand te brengen. Verdere onderhandelingen over de wijze van voortzetting worden geblokkeerd. Door 'gewoon' de volgende sequentie te initiëren maakt de recipient van het antwoord uit de vorige vraag/antwoord-sequentie zich weer tot 'primaire' spreker en zijn gesprekspartner tot recipient.

De antwoord-ontvangsten die in dit hoofdstuk onderzocht werden, waren meestal van het *ja/nee*-type. Over het algemeen lijken responsen van dit type op zich geen sequentie-afsluitende werking te hebben. Jeffersons beschrijving van *yeah* als een *pre-shift-token* (vgl. § 5.1) kan daarom niet zonder meer overgenomen worden als een adequate karakterisering van het gebruik van *ja* in de sequentiële omgeving die in deze analyse centraal staat, - de positie na levering van een antwoord-component. Ofwel, - zoals Jefferson zelf het al eens formuleerde in een eerder paper dan dat waarin ze *yeah* als een *pre-shift-object* analyseert:

"The freestanding acknowledgment token neither shifts nor continues. It is topic-directionally 'neutral'." (Jefferson 1981b, pp. 86-87)

Minimale responsen van het *ja/nee*-type krijgen pas een sequentie-afsluitende potentie als resultaat van wat er verder in het post-antwoord-traject gedaan wordt. Door bewerkingen als duplicering van het *respons-token*, het laten volgen van een tweede respons van hetzelfde type, het doen van een hoorbare inademing of toevoeging van

een sequentie-initiërende tweede beurt-opbouw eenheid, kan een recipiënt een voorafgaande ontvangstbevestiging hoogstens terminaal markeren, – dat wil zeggen, als een voorstel tot sequentie-beëindiging kenmerken. Juist omdat een *ja/nee*-ontvangst op zich neutraal is ten aanzien van sequentie-afsluiting, moeten andere methoden gebruikt worden om aan te duiden wat voor voortzetting met zo'n item voorgesteld wordt. In datgene wat een antwoord-recipiënt verder doet, laat hij zien hoe zijn voorstel eruitziet ten aanzien van het probleem dat na levering van een antwoord-component gespreksorganisatorisch het meest urgent is, – de wijze van voortzetting van de lopende vraag/antwoord-sequentie.

Hetzelfde geldt – *mutandis mutandis* – voor Schegloffs beschrijving van *yeah* als een *continuer*. Responsen van het *ja/nee*-type krijgen pas een continueerdersfunctie wanneer de recipiënt verder niets doet waardoor zijn reactie niet als een pasbeurt behandeld zou kunnen worden. Met een respons van het *ja/nee* type impliceert een recipiënt hoogstens het ontbreken van de noodzaak tot *repair*-initiëring. Maar of de respons ook als een voortzettingssignaal voor de vorige spreker fungeert, is afhankelijk van de verdere invulling van het post-antwoord-traject.

Het centrale probleem dat vragensteller en antwoorder in het onderzochte type post-antwoord-traject behandelen, is de vraag of het antwoord compleet is, *casu quo* – op een gespreksorganisatorisch niveau – of de vraag/antwoord-sequentie geëxpandeerd of afgesloten wordt. De partijen onderhandelen op subtiele, impliciete wijze of er nog meer toegevoegd moet of kan worden aan de informatie die in het antwoord geleverd is.

Uit de interactionele vorm die de behandeling van dit probleem aanneemt, blijkt opnieuw dat een beschrijving van dit soort fenomenen in termen van het model van Grice geen recht doet aan de wijze waarop een parameter als kwantiteit in natuurlijke interacties behandeld wordt (vgl. § 4.2.3). De bepaling of er voldoende informatie geleverd wordt, vindt niet alleen plaats op basis van afweging van de verhouding tussen contextuele factoren en de inhoud van een uiting. De adequaatheid van de hoeveelheid geleverde informatie wordt in de interactie zelf geëvalueerd, onderhandeld en zo nodig bijgesteld. Omvang en aard van de informatie die een antwoorder levert, worden in hoge mate bepaald door de manier waarop antwoorden ontvangen worden. Minimale responsen spelen daar een centrale rol bij. Merkwaardigerwijze is juist dit aspect – voorzover ik weet – nooit eerder onderwerp geweest van gedetailleerd onderzoek.

Het resultaat dat de invulling van de positie na die van een ontvangstbevestiging cruciaal is voor de wijze waarop de lopende vraag/antwoord-sequentie wordt voortgezet, leidt tot een interessante conclusie. Wanneer de structuur van vraag/antwoord-sequenties al getypeerd zou kunnen worden in een aanduiding van een vast aantal standaardposities, dan hebben vraag/antwoord-sequenties geen drieledige, maar eerder een vierledige structuur.

Juist omdat na een antwoord onderhandeld wordt over de voortzetting van de sequentie, is niet alleen de levering van een antwoord-ontvangst sequentieel relevant maar ook de wijze waarop de daaropvolgende positie ingevuld wordt. De drieledige sequentiële structuur die in de literatuur soms voor vraag/antwoord-sequenties aangenomen wordt²⁵, is mijns inziens niet alleen handelingslogisch tamelijk implausibel omdat bij die geleiding een post-sequentie wordt aangenomen die slechts uit één positie zou bestaan. In dat model is er geen ruimte voor onderhandeling over voortzetting van de sequentie. De drieledige structuur wordt echter ook niet door de data bevestigd. De varianten van het post-antwoord-traject die in § 5.3 onderzocht werden, komen allen daarin overeen dat de positie na een antwoord-ontvangst van de vragensteller de centrale positie is waarin onderhandeld wordt over wat er verder met de lopende sequentie gebeurt.

Tweede minimale responsen, duplicering van het respons-*token* of hoorbare inademin- gen zijn allemaal uitdrukking van de onderhandelingen die in die positie gevoerd wor- den. Zelfs wanneer de antwoord-ontvanger in die positie verder gaat met een volgen- de vraag - en daarmee de eerste positie van een volgende sequentie tot stand brengt - , impliceert die activiteit eveneens het op een bepaalde manier ingevuld hebben van de vierde en daarmee laatste positie van de voorafgaande sequentie. De eerste positie van de volgende sequentie vormt - of beter, impliceert - de laatste positie van de vorige. Hetzelfde geldt *mutatis mutandis* voor antwoord-uitbreidingen door de antwoorder. In plaats van de in (13) geschetste drieledige structuur (vgl. § 5.2.1) lijkt dus eerder het volgende basispatroon van toepassing te zijn voor vraag/antwoord-sequenties:

(43)

(i)	1 ^e spreker	:	- vraag
(ii)	recipiënt vraag	:	- antwoord
(iii)	vragensteller	:	- ontvangstbevestiging
(iv)	vragensteller/antwoorder	:	- voortzettingvoorstel

Overigens vind ik de debatten over de vraag of een vraag/antwoord-sequentie nu twee, drie, vier of vijf posities heeft, uiteindelijk niet erg vruchtbaar. Bovenstaand patroon zou bijvoorbeeld al uitgebreid moeten worden met een positie voor de *topic-introductie-eenheid* voorafgaand aan positie (i) wanneer de resultaten van hoofdstuk 3 in de analyse betrokken worden. Het lijkt mij daarom zinniger om de globale structuur van vraag/antwoord-sequenties te beschrijven in termen van concepten als pre-, kern- en post-sequenties. Elk van die sequentie-typen bevat in principe een even aantal en minimaal twee posities, - een voor de sequentie-initiëring en een voor de handeling die daardoor relevant gemaakt wordt. Afhankelijk van contextuele factoren hoeven de recipiënt-posities in pre- en post-sequenties niet verbaal ingevuld te worden. Sequentie-uitbreiding is in principe na elke positie mogelijk, - bijvoorbeeld om een *repair*-sequentie te initiëren of anderssoortige sequenties te inserteren.

Pre- en post-sequenties kunnen bovendien ontbreken of een institutioneel bepaald formaat aannemen afhankelijk van zowel contextuele als situationele factoren, - bijvoor- beeld de reductie van de post-sequentie tot één positie in onderwijs-situaties. (Vgl. Mazeland, *te versch.*)

Een van de opvallendste resultaten van de analyse in dit hoofdstuk is echter dat een conceptualisering van antwoorden als een duidelijk afgebakende uitingseenheid niet gehandhaafd kan worden. Antwoorden zijn door onderhandelingen in het post-ant- woord-traject uitbreidbaar tot reeksen van meerdere antwoord-beurten en kunnen dientengevolge uit meerdere componenten bestaan. Hoe gespreksdeelnemers zulke grotere antwoord-eenheden tot stand brengen en welke rol ontvangstbevestigingen daarbij spelen, is daarom het onderwerp van het volgende hoofdstuk. Ik zal daarin een type vraag/antwoord-sequenties onderzoeken waarin het in (42) geschetste basispa- troon aan specifieke contextuele, vooral gespreksorganisatorische restricties wordt onderworpen.

6. DISCOURSE UNIT VRAAG/ANTWOORD-SEQUENTIES

6.0 inleiding

In het vorige hoofdstuk is beschreven hoe vragensteller en antwoorder onderhandelen over de compleetheid van antwoorden. De centrale sequentiële omgeving die daarbij onderzocht werd, is de positie na levering van een antwoord. Die positie is echter niet zo eenduidig lokaliseerbaar als stilzwijgend werd aangenomen. Tot nu toe zijn eigenlijk vooral vraag/antwoord-sequenties onderzocht die gespreksorganisatorisch op een specifieke manier verlopen. Zowel vraag als antwoord vormen netjes op elkaar volgende beurten die elk slechts uit een beperkt aantal beurt-opbouweneenheden bestaan.

In het onderzochte materiaal worden echter ook regelmatig vragen en antwoorden aangetroffen die onderdeel zijn van grotere gesprekeenheden die zich over een traject van meerdere beurten uitstrekken en waarin tussenliggende beurt-posities ingevuld worden met recipiënt-reacties.¹ Dergelijke vraag/antwoord-sequenties worden via een ander type van gespreksorganisatie tot stand gebracht, - een organisatievorm die ik verder zal aanduiden als het *discourse-unit*-principe. Wanneer vraag/antwoord-sequenties volgens dat laatste principe georganiseerd worden, heeft dat niet alleen consequenties voor de wijze waarop vragen en antwoorden vorm gegeven worden, maar ook voor vorm en functie van het recipiëntschap.

Ik zal eerst een globale karakterisering geven van de typen gespreksorganisatie waarom het gaat:

(i) In bepaalde fasen van de onderzochte interviews - soms zelfs tendentieel in het hele interview - overheerst een *beurt-voor-beurt*-structuur, - *turn-by-turn*, vandaar de afkorting tot *TBT*-organisatie (vgl. Jefferson 1978). De distributie van conversationale identiteiten wordt lokaal, beurt voor beurt geregeld. Vragensteller en antwoorder wisselen elkaar voortdurend af als 'spreker' en 'recipiënt'.

Het fragment waarmee de analyse in hoofdstuk 3 begonnen werd, komt bijvoorbeeld uit een gespreksfase die volgens het *TBT*-principe verloopt:

(1)		(LC/j)
11	A: →	·hh heb je broe:rs en zus↑(j)e
12		(.)
13	B:	ja=één zus↑je
14		0,6
15	A: →	eh:m (.) is die °jonger of O <u>U</u> der?
16		0,3
17	B:	°jonger dan ↑mij
18		0,9
19	A: →	>gaat >die >ook naar scho↑o:l?
20		0,4
21	B:	prima.
22		(.)
23	B:	ja jha:ha dus=
24	A:	=J↑a: H:e:Hh:
25		0,3
27	A: →	wat voor scho↑ol?
28		0,4
29	B:	e::h effe kijke ze zit op de:: (°nah)

- 30 B: lagere school zit ze nog, vijfde klas.
31 0,4
32 A: °vijfde klas lagere school.
33 (.)
34 A: → ·hh en je ↑va:der,
35 A: waar wer↑:kt ↑die?
36 (.)
37 B: (th) [RAbo↑]bank
38 (.)
39 A: (°de) [RAbo]bank
40 (.)
41 A: → wat doet(t)ie da ar
42 0,4
43 B: >chef:. algemene:- nou algemene dienst=
44 B: =dus hij heb de< >leiding van die eh:
45 0,3
46 B: ↓ja van die afdeling dus:=
47 A: =van die [afdeling op de bank.
48 B: [chef
49 (.)
50 B: of groepsleiding noemen ze 't ook wel.
51 (.)
52 A: j↑a
53 0,5
54 A: → heeft ie daarvoor gelee↑:rd
55 0,4
56 B: nee.
57 0,6
58 A: NE↑e:

Zowel de lengte van de afzonderlijke beurten als het aantal beurten waarin een vraag/antwoord-sequentie tot stand gebracht wordt, is verhoudingsgewijs gering. Beide partijen construeren hun beurten zo dat ze maximaal uit zo'n drie à vier *beurtopbouw-eenheden* bestaan. Beurten die een beurt-opbouw-eenheid met een vraag-clause als kern hebben, worden hoogstens voorafgegaan door een eenheid waarin iets met de vorige beurt gedaan wordt (vgl. *ja*: in regel 24) en/of een inleiding op de volgende vraag gegeven wordt, - de topic-introductie-eenheid (vgl. *en je vader*, r.34). Soms kan er bovendien op de eenheid met de vraag-clause nog een beurt-opbouw-eenheid met een toelichting volgen (vgl. § 4.1.3).

Antwoord-beurten bevatten in deze vorm van gespreksorganisatie eveneens meestal slechts één beurt-opbouw-eenheid die de informatie bevat waarnaar strikt genomen gevraagd wordt, - vergelijk het *ja*-antwoord in regel 13 of *ze zit op de:: (nah) lagere school* in regel 29-30. Zo'n kern-eenheid kan voorafgegaan worden door een beurt-opbouw-eenheid met een inleidende of uitstel-verlenende functie, - bijvoorbeeld *e::h effe kijke* in regel 29. En ook hier kan op de kern een beurt-opbouw-eenheid volgen met een toelichtende functie, - zoals *één zusje* in regel 13 of *vijfde klas* in regel 30.

Net zoals beurt-opbouw-eenheden met een inleidende functie meestal bijna onmiddellijk gevolgd worden door de kern-beurt-opbouw-eenheid, volgen beurt-opbouw-eenheden met toevoegende functie meestal onmiddellijk op de kern-eenheid zodat de kans op een ongewenste, voortijdige beurtwisseling gereduceerd wordt.

Op een sequentieel niveau is er sprake van regelmatig samengestelde reeksen uitings-

typen die zich in relatief korte cycli herhalen. De volgende vraag volgt betrekkelijk gauw na het vorige antwoord, - de afstand gemeten in het aantal beurten dat tussen een antwoord en de volgende vraag ligt, is relatief klein. Dit korte fragment bevat al zeven vraag/antwoord-cycli (r.11-13, 15-17, 19-24, 27-32, 34-39, 41-52 en 54-58). De interactie lijkt inderdaad soms een beetje op een spelletje 'ping-pong' (Goffman 1981a). Antwoord-uitbreiding is in dit type gespreksorganisatie niet vanzelfsprekend, maar moet na elke volgende toevoeging steeds opnieuw lokaal onderhandeld worden. Wanneer de gespreksdeelnemers geen bijzondere voorzieningen treffen, begunstigt de beurtwisselings-systematiek de produktie van beurten met een beperkte lengte. Een spreker moet proberen de belangrijkste informatie geleverd te hebben voor het eerst-mogelijke voltooiingspunt van de lopende constructie-eenheid. (Vgl. Schegloff 1982).

(ii) In andere fasen van het gesprek vertoont de gespreksorganisatie een andere structuur. In plaats van vraag/antwoord-cycli die elkaar met hoge snelheid opvolgen, stelt een interviewer bijvoorbeeld een serie van vragen waarmee een globaal thema aangeduid wordt wat de gesprekspartner vervolgens uitvoerig kan uitwerken. De informant heeft de gelegenheid tot lange, open antwoorden waarin hij uitgebreid kond kan doen van zijn ervaringen of visie.

Beide gespreksdeelnemers produceren grotere gesprekseenheden die het niveau van afzonderlijke beurten overstijgen.

Het volgende fragment bevat een voorbeeld van een vraag/antwoord-sequentie die in twee opeenvolgende grotere gesprekseenheden georganiseerd wordt. De interviewer stelt een drietal vragen op een rij (r.38-40), voorafgegaan door een inleiding (r.35) en afgesloten met een uitleiding die ongeveer op hetzelfde neerkomt als de inleiding (r.42). De gesprekspartner krijgt vervolgens op zijn beurt ruimschoots gelegenheid om zijn ziektegeschiedenis uitvoerig uit de doeken te doen. Hoewel ik van dat antwoord hier slechts het begin heb opgenomen (r.43-73), maakt dat mijns inziens al voldoende duidelijk dat het om een lang verhaal zal gaan.

De wijze waarop na een ingebodde sequentie als die in regel 46-55 doorgegaan wordt met de antwoord-eenheid, laat bovendien zien dat er in zulke eenheden een projectie op voortzetting wordt gedaan die de reikwijdte van zo'n tussentijdse storing royaal overtreft:

(2)	(QW/iq)	
35	A: →	↑NOU- (eh) >wil >ik- eh >'t >kan >me >niet
36	A:	zoveel <u>schele</u> , hoe <u>dokters</u> dat <u>noeme</u> ,
37	A: →	·hh ↑mAar: e:h ik wil wel graag <u>we:te</u> ,
38	A: →	·h nou: hoelang u dat al ↑ <u>hebt</u> , =
39	A:	=e::h <u>wanneer</u> u dat voor 't <u>eerst</u> hebt gehad
40	A:	·hh <u>en</u> :(.) ho(e-) > <u>wat</u> >voor > <u>klachte</u> precies
41	A: →	in uw ↑ <u>eige</u> wou:r ↑de:
42		0,9
43	B: →	↓NOU:< >'t begon ↑met-
44		0,6
45	B:	'n <u>knellende</u> pijn:, in:- in me <u>ku</u> ↑it
46		[5,7
47		((lawaai optrekkende bromfiets))
48	A: ★	hij's <u>heel</u> goed ↓hoor
49	A:	hij neemt <u>heel</u> goed op. °↓dus: =
50	B:	=ja↑:

- 51 (.)
 52 A: °ja.
 53 0,4
 54 B: (·hh)
 55 0,8
 56 B: → en daar klaagde ik bij m'n vrouw ↑o:v↓er
 57 0,9
 58 B: net of dat been d'r 'n beetje ↑bijhing:=
 59 B: =en 'n knellende pijn in me ↓kui:t.
 60 0,7
 61 B: → en dat had ik ongeveer 'n ↑week,
 62 (.)
 63 B: °en-
 64 0,5
 65 B: → toen was 't zondag toen had ik meen ik ↑vrij,
 66 0,4
 67 B: °j↑a:.,
 68 0,4
 69 C: °j↑a:.=
 70 B: ='t was zon↑nig,
 71 B: ·hh ↑maar-
 72 0,3
 73 B: de: buitetemperatuur was SCHIJNBAAR TOCH TE KOUD.
 (...)

De verdeling van conversationele identiteiten wordt in dit fragment niet beurt-voor-beurt georganiseerd. De vragensteller creëert eerst voor zich zelf de ruimte om over een langer traject de belangrijkste spreker te zijn en verschaft zijn gesprekspartner zo de gelegenheid vervolgens hetzelfde te doen. Beide partijen produceren achtereenvolgens een grotere gesprekseenheid, – het soort eenheden dat ik verder met een technische term *discourse units* zal noemen (en soms zal afkorten tot *DU*).²

Discourse units kenmerken zich door een interne structuur waarin een projectie op voortzetting van dezelfde spreker in stand wordt gehouden zolang deze nog geen beurt-opbouweenheid geproduceerd heeft die herkenbaar is als laatste, afsluitende component (vgl. Houtkoop & Mazeland 1982).

Zowel de producent als de recipiënt van een *discourse unit* hebben bijzondere beurtwisselingsrechten en -plichten zolang de lopende eenheid nog niet afgesloten is. De *DU*-producent is de *primaire spreker* (vgl. Wald 1976). De recipiënt beperkt zijn bijdragen tot typische recipiënt-handelingen die gewoonlijk aan het eind van afzonderlijke beurt-opbouweenheden geplaatst worden. Niet elk voltooiingspunt van de syntactische eenheid waarmee een afzonderlijke beurt-opbouweenheid wordt geconstrueerd, vormt echter ook een voltooiingspunt van de *discourse unit*. Gedurende langere trajecten ontbreken plaatsen die relevant zijn voor beurtoverdracht anders dan voor het geven van een recipiënt-reactie.³

Vraag/antwoord-relaties zien er in dit type gespeksorganisatie anders uit dan wanneer het gesprek via het *TBT*-principe verloopt. De relatie tussen een bepaalde vraag en het antwoord dat daarop gegeven wordt kan vrij vaag zijn en antwoorden kunnen door andere vragen gescheiden zijn van de vraag waarop ze betrekking hebben. Het contiguiteitsprincipe wordt tijdelijk opgeschort of verlegd naar het globalere niveau van de respectievelijke gesprekseenheden (vgl. § 3.3.2).

De antwoorden zijn vaak lang en van een complexe structuur. De levering van de

informatie waarnaar gevraagd werd, neemt meerdere beurt-opbouw-eenheden in beslag en vertoont – naast inleidingen, toelichtingen of evaluaties – zelf ook weer een bepaalde interne structuur.

Ook de verwerking van antwoorden die een *DU*-organisatie hebben, ziet er ten dele anders uit dan het post-antwoord-traject dat in het vorige hoofdstuk beschreven werd voor antwoorden uit *TBT*-sequenties.

Reden genoeg dus om een apart hoofdstuk te wijden aan vraag/antwoord-sequenties waarin *DU*-genererende principes werkzaam zijn. Ik zal achtereenvolgens onderzoeken op welke manieren het stellen van vragen in *DU*'s georganiseerd kan worden (§ 6.1), hoe de relatie van zulke vraag-*DU*'s is met de antwoorden die daarop gegeven worden (§ 6.2) en wat de gevolgen daarvan zijn voor de wijze waarop het recipiëntschap van antwoorden vorm wordt gegeven (§ 6.3).

In § 6.1 zal ik een voorbeeld bespreken van de wijze waarop de producent van een *DU* die meerdere vragen bevat, het contiguiteitsprincipe opschort. In § 6.2 onderzoek ik enkele structureringsprincipes van antwoord-*DU*'s en hoe die samenhangen met de structuur van de voorafgaande vraag-eenheid. De analyse uit die paragraaf dient weer als basis voor de bespreking van het probleem hoe de receptie van *DU*-antwoorden eruitziet en waarin die verschilt met de verwerking van *TBT*-antwoorden (§ 6.3.1).

Tenslotte zal ik in een aparte subparagraaf ingaan op een meer inhoudsgericht type recipiënt-reactie dat met name bij *DU*-antwoorden van belang is, – zogenaamde *formuleringen*. Ik zal daarbij vooral letten op de bijzondere functie die zulke formuleringen in onderzoeksvraaggesprekken vervullen (§ 6.3.2).

Voordat ik aan de volgende paragraaf begin, wil ik echter eerst nog een methodologische opmerking maken. In hoofdstuk 1 heb ik het verschil tussen *case*- en *collectie*-studies aan de orde gesteld. Ik heb daar onder andere gezegd dat die werkwijzes elkaar in het ideale geval zouden moeten afwisselen en aanvullen. Ik ben het onderzoek naar verschillende vormen van vraag/antwoord-sequenties echter begonnen door een beperkt aantal fragmenten te selecteren omdat ze mij intuïtief prototypisch leken voor hetzij beurt-voor-beurt-, hetzij *discourse-unit*-organisatie. De opmerkingen die ik in de beide eerstvolgende paragrafen over de structuur van vraag- en antwoord-*DU*'s zal maken (§ 6.1 en 6.2), zijn daarom vooral exploratief van aard.

Hetzelfde geldt voor de paragraaf waarin ik het gebruik van minimale responsen gedurende de productie van een *DU* zal onderzoeken (§ 6.2.2). Hoewel de geselecteerde fragmenten een behoorlijk aantal minimale responsen tellen – in totaal zo'n 300 –, kunnen mijn analyses slechts ten dele als het resultaat van een collectiestudie beschouwd worden. Het gebruik van minimale responsen wordt namelijk onderzocht tegen de achtergrond van het voorkomen ervan in vraag/antwoord-sequenties met een bepaalde gespreksorganisatorische structuur. Aangezien het bij de fragmenten met een *discourse-unit*-structuur om een globaal patroon gaat dat slechts enkele malen voorkomt in die fragmenten, kan in die gevallen niet echt van een collectiestudie gesproken worden.

6.1 vragen in discourse units: de methodische opschorting van het contiguiteitsprincipe

Een vraag maakt gewoonlijk de levering van een volgende uiting die als antwoord kan fungeren, conditioneel relevant: gegeven de productie van een uiting die herkenbaar is als het eerste deel van het aangrenzende paar 'vraag/antwoord', houdt de betreffende spreker bij het eerstmogelijke voltooiingspunt van die beurt op en geeft daarmee een

volgende spreker de gelegenheid om in die positie een uiting te produceren die gehoord kan worden als het tweede deel van dat paar (vgl. Schegloff & Sacks 1973 en § 2.4.1).

In fragment (2) uit de vorige paragraaf werd echter een aantal vragen gesteld waarna de spreker niet onmiddellijk ophield en waarin de levering van een antwoord meermaals werd uitgesteld doordat er op een vraag nog andere volgden. De vragensteller is er daarbij op de een of andere manier in geslaagd de werking van het *contiguiteitsprincipe* op te schorten, - het principe volgens hetwelk conditioneel relevante voortzettingen bij voorkeur zo dicht mogelijk volgen op de voorganger-eenheid waardoor ze sequentieel verwachtbaar gemaakt worden (vgl. § 2.4.2).

In deze paragraaf zal ik een indruk proberen te geven van het soort technieken met behulp waarvan het contiguiteitsprincipe voorlopig of definitief buiten werking wordt gesteld en die resulteren in de produktie van een *discourse unit*.

In fragment (3) produceert een gespreksdeelnemer eveneens meerdere uitingen met vraag-achtige eigenschappen zonder dat de recipiënt meteen op elk daarvan een antwoord geeft, - vergelijk de regels 43-44, 45, 46-47, 49 en 50, 63-95, respectievelijk 63-95 en 67-74 in (3):

(3) (BC1/1)

27	A:	nOU ik f:: <u>vuur</u> meteen 'n aantal <u>vra</u> :↑ge
28		[0,6
29	A:	((<i>bladert</i>))
30	A:	>op je <u>af</u> . (°ik zie-)
31		0,5
32	A:	maar <u>misschien</u> : (.)
33	A:	qua inleiding nog eve °wat ik eh
34		1,1
35	A:	waar 't vooral (<u>gaat</u>).
36		0,4
37	A:	't gaat m dus: vooral om de:Eh (.)
38	B:	((<i>schraapt</i>))
39		0,4
40	A:	<u>manier</u> waarop e::h (.) °*eh\ om nou- <u>om</u> -
41		0,4
42	A:	punt <u>een</u> :=
43	A: →	= <u>welke</u> <u>regels</u> d'r <u>zijn</u> (.)
44		·hhh in 't <u>hele</u> <u>hinderwetgebeuren</u> .=
45	A: →	= <u>welke</u> <u>richtlijne</u> en:- (0,2) (hoe-)
46	A: →	<u>hoeveel</u> <u>waarde</u> , (0,4) <u>men</u> <u>daaraan</u> <u>mag</u> (0,3)
47	A:	·hhh °eh ver(<u>le</u> :ne.)
48		(.)
49	A: →	enne:h ·hh <u>hoe</u> dat in 't <u>gebruik</u> : e:h <u>gaat</u> =
50	A: →	=> en wanneer je <u>afwij</u> :kt,
51		0,3
52	A:	dat soort vrage
53		(.)
54	A:	·hhh dus <u>om</u> e:h <u>concreet</u> te <u>beginne</u> =
55	A:	ik <u>heb</u> 'n soort e:h (.) <u>checklist</u> gemaakt van,
56		(.)

- 57 A: ·hhh e:h welke:
58 0,3
- 59 A: regels d'r nou eigenlijk zijn:.
60 0,3
- 61 A: >hè >ik zal maar zegge
62 (.)
- 63 A: → ·hh en da(n) wou'k van jou graag we:te,
64 (.)
- 65 A: → welke prioriteit er e::h is:.
66 0,7
- 67 A: punt een: handboek hinderwet?
68 0,3
- 69 B: ★ °jah.
70 0,9
- 71 A: e:↓:h
72 1,0
- 73 A: → °*e::\< >is dat belangrijker dan:=
74 A: =(°volgens\) zeg maar de <nim:bla:de,
75 0,3
- 76 B: ★ °ja↑:
77 (.)
- 78 A: die:- en de pe:blade >°van de arbeidsinspectie
79 A: (°waar ook nog wel: wat °°) ·hh
80 B: (0)
81 (.)
- 82 A: e::h*e:* ik heb ook >°geconstateerd=
83 A: =dat 'r veel gekeke wordt naar e::h
84 0,7
- 85 A: allerlei: (0,3) KEUringseiseh,
86 0,3
- 87 A: van de kiwa:h °of van de\ gifeg [:. enneh
88 B: ★ [jah,
89 0,5
- 90 A: ((snuift))
91 A: n:ou: dan heb je:h nog eh e::h dat 'r als BROn
92 A: wordt gebruikt artikelen in bepaalde blade(n),
93 1,0
- 94 A: ·t En: d'r zijn natuurlijk bronne
95 A: *e:h* nou mense met veel ervaring als [Vernam],
96 0,3
- 97 B: ★ hm
98 A: =hè?
99 0,4
- 100 A?: ((snuift))
101 0,4
- 102 A: → (°ng:.) nou, (is) mijn vraag eigenlijk e:h
103 A: hoe ZOU je dat ZELf e:h rubricere?
104 0,7
- 105 B: ★★ ja:h 't hangt natuurlijk (aan) af: van e:h

Het contiguïteitsprincipe - waardoor antwoorden zo dicht mogelijk bij de uiting zouden moeten komen waarop ze betrekking nemen - wordt in het tweede deel van dit fragment over een langer traject opgeschort (r.63-98). In het eerste deel wordt het zelfs helemaal buiten werking gesteld (r.37-52).

De deelnemers zelf lijken er geen enkel probleem mee te hebben dat de meeste vragen geen onmiddellijk antwoord krijgen. Op de een of andere manier weet de recipiënt ook dat er aan het eind van dergelijke beurt-opbouw-eenheden niet van hem verwacht wordt dat hij al aan een antwoord begint. De beurtwisseling die door vragen conditioneel relevant gemaakt zou worden, vindt niet plaats aan het eind van elke beurt-opbouw-eenheid waarin een vraagzin wordt geformuleerd. Die keren dat de gesprekspartner iets zegt, is dat alleen in zijn hoedanigheid als recipiënt, - niet als antwoorder. Vergelijk de minimale responsen in de regels 69, 76, 88, 97 en eventueel 80.

Het sequentiële verloop in (3) roept dus op zijn minst twee vragen op:

(i) hoe maakt de spreker duidelijk dat sommige van zijn uitingen ondanks vraagzin-achtige kenmerken geen onmiddellijk antwoord verlangen en

(ii) waarin verschillen die uitingen van de vraag waarmee uiteindelijk het startsignaal gegeven wordt dat de recipiënt kan beginnen met een antwoord (vgl. r.102-05)?

Om op die vragen een antwoord te krijgen, zal ik fragment (3) hierna gedetailleerd bespreken. De bespreking zal verlopen volgens de indeling die globaal in (3) onderscheiden kan worden, - namelijk het inleidende gedeelte (r.27-35); een ingebedde gespreks-eenheid (r.37-52); de omvattende eenheid (r.54-98) en de slotvraag (r.102-103).

- het inleidende gedeelte.

Aan het begin van het fragment kondigt de interviewer aan dat hij *meteen 'n aantal vragen* op zijn gesprekspartner *afvuurt* (r.27-30). Hij schort de zo aangekondigde handelingen-reeks echter meteen weer op doordat hij eerst een ander type volgende activiteit aankondigt (r.32-35):

(3a)		(BC1/1) [detail]
27	A: →	nOU ik f:vuur meteen 'n aantal vra:↑ge
28		[0,6
29	A:	((bladert))
30	A:	>op je af. (°ik zie-)
31		0,5
32	A: →	maar misschien: (.)
33	A:	qua inleiding nog eve °wat ik eh
34		1,1
35	A:	waar 't vooral (gaat).

Er worden dus twee verschillende soorten vervolgactiviteiten geprojecteerd in een serie van twee aankondigingen. Met zo'n stapeling van aankondigingen reserveert de spreker niet alleen ruimte voor zich als *primaire spreker* van een grotere gespreks-eenheid. Hij geeft ook van meet af aan de gelaagde structuur van die eenheid aan. De omvattende eenheid zal op zijn minst bestaan uit de aankondiging zelf en de eerste vraag van de serie die daarin aangezegd wordt. En tussen aankondiging en aangekondigde eenheid zal een tweede eenheid worden ingebed.

In de aankondiging van de ingebedde eenheid wordt bovendien ook meteen de verhouding van die eenheid ten opzichte van de eerder aangekondigde geformuleerd: de ingevoegde eenheid is een voorbereiding op de omvattende, - vergelijk de *pre-*

formulering van die eenheid als *inleiding* in regel 33.

In een aantal preliminaire activiteiten (vgl. § 2.4.3) claimt de huidige spreker dus de positie van primaire spreker tot op het moment waarop hij een uiting geproduceerd heeft die herkenbaar is als het soort handeling dat hij voor de omvattende eenheid heeft aangekondigd. Complementair daaraan wordt de vorm van gespreksdeelname vastgelegd waartoe de gesprekspartner zich voor de duur van de geprojecteerde eenheden zou moeten beperken, - namelijk tot recipiënt van die eenheden.

- de ingebedde gesprekseenheid.

Na de aankondigingenreeks herhaalt de spreker een deel van de aankondiging van de ingebedde eenheid, - vergelijk *waar 't vooral (gaat)* (r.35) en *'t gaat mij dus vooral om de (...) manier waarop (...)* (r.37-40).

De eenheid die met die herhaling begonnen wordt, wordt zo herkenbaar gemaakt als grens en begin van de zojuist aangekondigde ingebedde eenheid. De spreker schrijft er immers in een *kadrerend vooraf* een eigenschap aan toe die ook al in die aankondiging genoemd werd. De relatie met dat kader zal gedurende de produktie van de gehele eenheid formeel gehandhaafd blijven doordat het vooraf de vorm van een matrix-zin heeft waaraan de daaropvolgende uitingen ook grammaticaal ondergeschikt worden gemaakt door er een bijzin-volgorde aan te geven (de persoonsvorm komt achteraan in de *clause*). De uitingen waarmee de romp van de ingebedde eenheid wordt gerealiseerd, krijgen daardoor de vorm van *afhankelijke zinnen* die gedomineerd worden door de matrixzin waarin A aankondigt dat het hem om de dingen gaat die in die afhankelijke zinnen geformuleerd worden (r.37):

(3b)	(BC1/1) [detail]
37	A: → 't gaat mII dus: vooral om de: Eh (.)
38	B: ((schraapt))
39	0,4
40	A: manier waarop e::h (.) °★eh\ om nou- om-
41	0,4
42	A: → punt een:=
43	A: =welke regels d'r zijn (.)
44	·hhh in 't hele hinderwetgebeuren.=
45	A: =welke richtlijne en:- (0,2) (hoe-)
46	A: hoeveel waarde, (0,4) men daaraan mag (0,3)
47	A: ·hhh °eh ver(le:ne,)
48	(.)
49	A: enng:h ·hh hoe dat in 't gebruik: e:h gaat=
50	A: => en wanneer je afwij:kt,
51	0,3
52	A: → dat soort vrage

De ingebedde eenheid wordt vervolgens daadwerkelijk begonnen met de lijstmarkeerder *punt een* (r.42). De spreker geeft daarmee zowel aan dat de door hem te leveren informatie uit meerdere items zal bestaan, als dat die informatie in de vorm van een lijst geordend zal zijn (vgl. Jefferson 1990). Ondanks het gegeven dat hij de volgende items van die lijst verder niet meer zal markeren voor de positie die ze in die lijst innemen, projecteert de spreker dus opnieuw - maar nu op het niveau van de inrichting van de ingebedde eenheid - een eigenschap van de structuur van de eenheid waaraan hij begint in de manier waarop hij daaraan begint.

In de formulering waarmee het einde van de ingebedde eenheid gemarkeerd wordt, classificeert de spreker de uitingen die hij daarin gedaan heeft als *vragen* (*dat soort vrage*, r.52). Hij heeft er echter tegelijkertijd op verschillende manieren voor gezorgd dat de recipiënt op deze vragen nog geen antwoord geeft. De technieken met behulp waarvan hij het contiguiteitsprincipe buiten werking gesteld heeft, zijn met name:

- de aankondiging van een inleiding waarin het thema geformuleerd zal worden van de vragen die voor de omvattende eenheid zijn aangekondigd (r.32-35);
- de daaropvolgende kadrering als thema-formulering (r.37-40);
- en de daaraan ondergeschikte vormgeving van de items waarin dat thema wordt geformuleerd als afhankelijke vragen (r.43-50).

Pas door het samenspel van zulke elkaar aanvullende aanwijzingen wordt het contiguiteitsprincipe buiten werking gesteld. Het gebruik van een afhankelijke vraagzin is bijvoorbeeld op zich geen voldoende voorwaarde om de conditionele relevantie van de betreffende interrogatieven op te schorten. Vergelijk bijvoorbeeld de afhankelijke vraagzin waarmee in § 6.2 weergegeven fragment (9) een vraag wordt gesteld die wel onmiddellijk conditioneel relevant is (*is de vraag dan wat de invloed d'r van geweest is op je (...) werk*, vgl. r.26-31 in (9)).

De beurt-opbouweenheden met de vraagzinnen worden als het ware via een meervoudige inbedding afgedekt om te voorkomen dat ze als gewone *vraaghandelingen* behandeld worden. Daardoor kan er aan het eind van een beurt-opbouweenheid met een vraagzin verder gegaan worden met een volgende beurt-opbouweenheid die ook weer een vraagzin bevat. En zo kan er uiteindelijk een grotere gesprekseenheden geproduceerd worden waarin een reeks van vragen geformuleerd wordt waarop nog geen onmiddellijk antwoord gegeven hoeft te worden.

Merk trouwens op dat wanneer de interviewer zijn vragenreeks afsluit met een formulering als *dat soort vraag* (r.52), hij niet alleen een aanduiding geeft dat de voorafgaande lijst onvolledig is. Hij karakteriseert die ook als voorbeelden van een type later te behandelen problemen. Zijn 'vragen' zijn als het ware eerder te behandelen als beschrijvingen van een informatie-deficiet dan als *vraaghandelingen*.

Afgezien van structuraanwijzingen die zelf ook weer een specifiek structurelement van een *discourse unit* vormen - zoals aankondigingen, kadreringen, positie-markeringen en formuleringen -, geeft een spreker echter ook tijdens de produktie van zo'n eenheid aanwijzingen dat er een grotere eenheid onderweg is. De vormgeving van de betreffende vragen als afhankelijke vragen is daar een voorbeeld van. De wijze waarop het aanknopingspunt (AP; vgl. § 3.3.2) van de eerste vraag van de ingebedde eenheid geïntroduceerd wordt, getuigt daar ook van.

In *welke regels d'r zijn* (r.43) verwijst de vragensteller in het aanknopingspunt *d'r* naar een gespreksentiteit die pas na de vraagstellingseenheid - de beurt-opbouweenheid met de 'eigenlijke' *vraag-clause* (vgl. § 3.1.1) - geïntroduceerd zal worden. Vergelijk de hercomplementering in *'t hele hinderwetgebeuren* die in de volgende regel als een soort *right-dislocation*-constructie aan de *clause* uit de vorige beurt-opbouweenheid toegevoegd wordt (r.44). De AP-entiteit wordt pas na de vraagstellingseenheid geïntroduceerd, - dit in tegenstelling tot de voorkeur om die entiteit voorafgaand aan de vraagstellingseenheid geïntroduceerd te hebben (vgl. § 3.1.2). De vragensteller hoeft in dit geval geen rekening te houden met die voorkeur omdat hij het contiguiteitsprincipe buiten werking gesteld heeft door de vragenserie vooraf als een inleiding te karakteriseren (r.32-40). De noodzaak van minimalisering van beurt-opbouweenheden waarin een vraag wordt geformuleerd, ontbreekt daardoor (vgl. § 3.3.2).

Integendeel, - de spreker heeft de mogelijkheid de aanknopingspunt-entiteit nog na de produktie van de vraagstellingseenheid te introduceren. Het *recipient design* waaraan gespreksdeelnemers zich bij het stellen van een 'echte' vraag oriënteren in de wijze waarop een vraag geconstrueerd en ingebed wordt, is aan andere principes onderworpen wanneer zo'n vraag wordt geformuleerd om er het thema mee te karakteriseren.

Vragen waarop niet onmiddellijk geantwoord hoeft te worden vertonen in hun constructie-patroon een soort *openheid-naar-rechts*. Daardoor is het niet alleen mogelijk de AP-entiteit nog na de voltooiing van de vraagstellingseenheid te introduceren. Uit een gegeven als dat de spreker tijdens de produktie van de vragen in de regels 46 en 49 beurt-interne pauzes laat vallen zonder dat de uitbreidbaarheid van de betreffende vragen in gevaar komt, blijkt ook dat de spreker alle ruimte heeft om die vragen te produceren. De druk die gewoonlijk van het contiguiteitsprincipe uitgaat, is niet van kracht.

Nog een ander voorbeeld waaruit blijkt dat in de ingebedde eenheid de constructie van de beurt-opbouweenheden waarin een vraag geformuleerd wordt, doordrongen is van aanwijzingen dat het contiguiteitsprincipe buiten werking gesteld wordt, is de wijze waarop de DU-producent omgaat met de grenzen van de betreffende beurt-opbouweenheden. Na levering van de eerste vraag wordt onmiddellijk na het voltooiingspunt van die beurt-opbouweenheid doorgegaan met de volgende (r.44-45). En aan het eind van die volgende vraag wordt meteen een voortzetting geprojecteerd door het gebruik van de conjunctie *en* (r.45).

De betreffende vraag-beschrijvingen worden dus niet alleen door markerings vooraf tot handelingen gemaakt waarop niet onmiddellijk gereageerd hoeft te worden. Ook in de methoden van aaneenrijging van de samenstellende beurt-opbouweenheden worden anderssoortige voortzettingen bij voorbaat geblokkeerd.

Tijdens de produktie van de ingebedde eenheid geeft de spreker op het niveau van de constructie van afzonderlijke beurt-opbouweenheden dus verschillende soorten aanwijzingen dat het contiguiteitsprincipe buiten werking gesteld is. De grenzen van beurt-opbouweenheden met een vraagzin worden geminimaliseerd. Formuleringen met vraagzinnen worden tot indirecte vragen gemaakt. De aanknopingspunt-entiteit wordt niet geïntroduceerd in een topic-introductie-eenheid die voorafgaat aan, maar in beurt-opbouweenheden die zelfs nog na de vraagstellingseenheid komen.

De levering van een grotere eenheid wordt niet alleen mogelijk gemaakt door expliciete structuraanwijzingen. Ze wordt ook methodisch gehandhaafd door tijdens de produktie voortdurend aanwijzingen te geven waaruit niet alleen blijkt dat de actuele beurt-opbouweenheid bestanddeel is van een omvattender geheel, maar waarin die deel/geheel-relatie ook permanent tot stand wordt gebracht en in stand gehouden.

- de omvattende gesprekseenheid.

Na de ingebedde eenheid met een formulering van wat daarin gedaan is, afgesloten te hebben kondigt de spreker vervolgens aan om concreet te beginnen (r.54) *een soort checklist* te hebben gemaakt (...) *van welke regels er nou eigenlijk zijn* (r.55-59). Dus ook de structuur van de volgende eenheid wordt vooraf aangegeven. Het zal daarbij eveneens om een *lijst* gaan:

(3c)		(BC1/1) [detail]
54	A: →	·hhh dus om e:h concreet te beginne=
55	A:	ik heb 'n soort e:h (.) checklist gemaakt van,
56		(.)

57	A:	·hhh e:h <u>welke</u> :
58		0,3
59	A:	<u>regels</u> d'r nou eigenlijk <u>zijn</u> :
60		0,3
61	A:	>hè >ik zal maar zegge
62		(.)
63	A: →	·hh en da(n) wou'k van jou graag <u>wete</u> ,
64		(.)
65	A: →	welke <u>prioriteit</u> er e::h <u>is</u> :
66		0,7
67	A:	punt <u>een</u> : <u>handboek</u> <u>hinderwet</u> ?
68		0,3
69	B:	°jah.
70		0,9
71	A:	e:↓:h
72		1,0
73	A: →	°*e::\< >is dat <u>belangrijker</u> dan:=
74	A:	=(>°volgens\) zeg maar de <nim:bla:de,
75		0,3
76	B:	°ja↑:

Voordat hij echter aan de produktie van de aangekondigde lijst toekomt, geeft de spreker zijn gesprekspartner een instructie ten aanzien van wat deze met die lijst zou moeten doen. Hij wil van zijn gesprekspartner weten (r.63) *welke prioriteit er is (...)*, r.65.

De laatste beurt-opbouw eenheid bevat eigenlijk alleen een *vraagwoord-constituent* met een afzonderlijk gelexicaliseerde categorie-voorwaarde waarin het ordeningsprincipe geformuleerd wordt (vgl. § 3.3.2). Maar net zoals de eerste vraag uit de ingebedde gesprekseenheid formuleert de spreker de betreffende vraag als een ingebedde vraagzin die eveneens een constructie-patroon vertoont dat naar rechts open is. De aanknopingspunt-entiteit is nog niet geïntroduceerd en de positie daarvan wordt voorlopig bekleed met een formulering van het aanknopingspunt door middel van - het *kataforisch* gebruikte - *er*.

Omdat er een voortzetting volgt die herkenbaar is als het eerste item van de lijst van regels die daarvoor aangekondigd werd (vgl. *punt een handboek hinderwet*, r.67), wordt vervolgens duidelijk dat er in het voorlopige aanknopingspunt van de voorafgaande vraag aan een bijzonder soort gespreksentiteit gerefereerd werd, - namelijk de verzameling van elementen van die lijst van regels. Via de opsomming van de elementen van die lijst zal de spreker een serie van gespreksentiteiten introduceren die als aanknopingspunt-entiteiten zullen fungeren van een vraag waarin ze als het ware met terug-werkende kracht en stapsgewijs geïncorporeerd worden. Schematisch:

(4)	[[<i>vraagfocus + voorlopig AP</i>]
	+	[<i>lijst van AP-entiteiten</i>]

Opvallend is overigens dat opnieuw alleen het eerste item uit de lijst van AP-entiteiten voorafgegaan wordt door een markering van de positie die dat element in die lijst inneemt (*punt een*, r.67). Net zoals in de ingebedde eenheid wordt alleen het eerste item van de lijst positioneel gekarakteriseerd (vgl. r.42). Kennelijk moet aan het begin van een grotere eenheid meer werk gedaan worden om omvang en structuur van die eenheid kenbaar te maken.

Nadat hij het eerste lijstelement geleverd heeft, gaat de spreker niet onmiddellijk verder met het volgende item van de lijst. Hij geeft eerst een aanwijzing hoe het zojuist

geleverde item gerelateerd moet worden aan de items die nog zullen volgen (*is dat belangrijker dan (...)*, r.73). De vragensteller stapt als het ware even buiten de lijst om nog een keer aan te geven wat er met de elementen van die lijst gedaan moet worden.

De betreffende instructie is een herformulering van het ordeningsprincipe dat daarvoor al expliciet aangegeven werd in de categorie-voorwaarde van de vraagwoord-component ten opzichte waarvan in de lopende lijst de aanknopingspunt-entiteiten geïntroduceerd worden (*welke prioriteit*, r.65). Maar terwijl dat principe in de vraagwoord-component als een operatie over alle items van die lijst werd gepresenteerd, wordt ze nu gepresenteerd als een relatie tussen het eerste item van de lijst en alle items die nog zullen volgen.

Een opvallend eigenschap van de herformulering is niet alleen dat de oorspronkelijke vraagwoord-vraag nu wordt omgezet in een *ja/nee*-vraag, maar ook dat deze vraag in tegenstelling tot de voorafgaande vragen niet als een afhankelijke vraag geformuleerd wordt. Bijna alle vragen - zowel die uit de ingebedde eenheid als de vraag in de omvattende eenheid - hebben de vorm van afhankelijke zin. Ze zijn ondergeschikt aan matrix-zinnen als *'t gaat mij vooral om de manier waarop (...)* (r.37-40) of *en dan zou ik van jou graag weten (...)* (r.63). De zinsvolgorde is dienovereenkomstig die van een bijzin, - de spreker vraagt niet:

- (5) - 'welke regels zijn d'r', of
- 'welke prioriteit is er',

maar:

- (6) - [*het gaat om*] welke regels d'r zijn (r.43), en
- [*wou ik van jou weten*] welke prioriteit er is (r.65).

Door de betreffende vragen als afhankelijke vragen te formuleren, wekt de spreker de suggestie in de indirecte rede te spreken. Hij presenteert die vragen als citaten die juist op grond van die status niet onmiddellijk conditioneel relevant zijn. Ze vormen slechts een onderdeel van een beschrijving van een - eerder, elders - geformuleerd probleem. Pas wanneer dat probleem in zijn volle omvang weergegeven is, kan de recipiënt met de 'antwoorden' komen waarin informatie vervat is waarmee de vragensteller dat probleem kan oplossen.

De enige *ja/nee*-vraag is ook de enige uitzondering op die werkwijze (r.73). Het lijkt alsof de vragensteller door niet meer in de vorm van een indirecte vraag te spreken, wil aangeven dat de opschorting van het contiguiteitsprincipe al enigszins afgezwakt wordt. Het *jah* in regel 76 lijkt overigens geen antwoord-*ja* te zijn, - het contiguiteitsprincipe is toch ook nog niet weer in die mate in ere hersteld. Tegen een interpretatie als antwoord spreken niet alleen de overeenkomst met de voorafgaande en volgende *ja*-ontvangstbevestigingen (r.69 en 88), het feit dat er geen verdere toelichting op zo'n antwoord gegeven wordt, en ook dat intonatie, toonzetting en luidheid het betreffende *jah* eerder als een ontvangstbevestiging laten horen. Ook de vragensteller zelf lijkt dit *jah* niet als een antwoord te behandelen. Hij gaat gewoon door met de produktie van de lijst waarover hij een vraag stelt (vgl. r.78 e.v.).

De DU-producent somt vervolgens namelijk nog een aantal volgende lijstelementen op:

(3d)		(BC1/1) [detail]
73	A:	°★e::\< >is dat belangrijker dan:=
74	A:	=(>°volgens\) zeg maar de <nim:bla:de,
75		0,3

76	B: ★	°ja↑:
77		(.)
78	A:	die:- en de <u>pe</u> :blade >°van de arbeidsinspectie
79	A: →	(°waar ook nog wel: wat °°) ·hh
80	B:	(0)
81		(.)
82	A: →	e::h★e:★ ik heb ook >°geconstateerd=
83	A:	=dat 'r <u>veel</u> gekeke wordt naar e::h
84		0,7
85	A:	allerlei: (0,3) <u>KEU</u> ringseiseh,
86		0,3
87	A:	van de <u>kiwa</u> :h °of van de \ <u>gifeg</u> [;, enneh
88	B: ★	[jah,
89		0,5
90	A:	((<i>snuift</i>))
91	A: →	n:ou: dan heb je:h nog eh e::h dat 'r als <u>BR</u> On
92	A:	wordt gebruikt <u>artikel</u> en in bepaalde <u>bl</u> ade(n),
93		1,0
94	A: →	't <u>En</u> : d'r zijn natuurlijk <u>br</u> onne
95	A:	★e:h★ nou mense met veel <u>er</u> ving als [<i>Vernaam</i>],
96		0,3
97	B: ★	hm
98	A:	=hè?

De wijze waarop deze items gepresenteerd worden, bevat aanwijzingen dat ze in verschillende subcollecties verdeeld kunnen worden (r.74-79 en 82-95). De eerste groep wordt bijvoorbeeld voorzien van een afzonderlijk commentaar (*waar ook nog wel: wat ...*, r.79). En de tweede groep vertoont kenmerken van een behandeling als *restgroep*, - dat blijkt onder andere uit markeringsen als *ik heb ook geconstateerd (...)* (r.82), *nou: dan heb je:h nog e:h (...)* (r.91) en *en: d'r zijn natuurlijk (...)* (r.94). De spreker lijkt ook hiermee de aanwijzing te geven dat het einde van de lijst in zicht is, - en daarmee dat de eenheid die onderweg is, zijn voltooiingspunt nadert.

Zowel door de tweede eenheid vooraf te karakteriseren als een eenheid die bedoeld is *om concreet te beginnen*, als door daarin een vraag te formuleren, maakt de spreker deze eenheid herkenbaar als de vraag die hij voorafgaand aan de ingebedde eenheid aangekondigd heeft. Maar ook nu heeft de vragensteller een bijzondere techniek gebruikt om een verhoudingsgewijs omvangrijke vraag met een complexe structuur te kunnen produceren zonder dat de recipiënt hem tijdens de productie daarvan onderbreekt met het begin van een antwoord. Hij heeft een *gefaseerde levering van een serie van aanknopingspunten* mogelijk gemaakt door deze vooraf te classificeren als elementen van een lijst en die lijst zelf vervolgens onder het bereik van het voorlopige aanknopingspunt van een vraag te laten vallen door er in het AP van die vraag op te anticiperen.

In de manier waarop de recipiënt reageert op de afzonderlijke elementen van deze lijst, laat deze overigens ook zien dat hij de betreffende items een bijzondere behandeling geeft. De recipiënt ontvangt bijna elk item van deze lijst met een minimale respons (vgl. r.69, 76, 88, 97 en eventueel 80 in (3)), - terwijl hij dergelijke activiteiten bij de items uit de ingebedde eenheid juist achterwege liet (vgl. r.37-52).

Door elk item te voorzien van een ontvangst-bevestiging erkent de recipiënt de bijzondere functionele status van de beurt-opbouw-eenheden waarop hij reageert. Het gaat daarin steeds om de formulering van een aanknopingspunt-entiteit van de vraag die

daarvoor gesteld werd. Ondanks het feit dat de betreffende entiteiten nog niet eerder geïntroduceerd waren, veronderstelt de spreker dat ze bij zijn gesprekspartner bekend zijn. Dat blijkt onder andere uit het gebruik van eigennamen (r.87 en 95) of van door een bepaald lidwoord voorafgegaane soortnamen die alleen voor insiders *recognitional* zijn (r.67, 74, 78; vgl. Sacks & Schegloff 1979 en § 3.1.3).

De ratificering van de *gegevenheid* van de aanknopingspunt-entiteit - zoals al eerder gezegd, iets dat vragenstellers bij voorkeur geregeld willen hebben voordat ze de eigenlijke vraag stellen -, wordt verlegd naar de voltooiingspunten van de beurt-opbouweenheden waarin die entiteiten successievelijk geïntroduceerd worden. Door de betreffende beurt-opbouweenheden steeds afzonderlijk van een ontvangst-bevestiging te voorzien, erkent de recipiënt de bijzondere functionele status van zulke *post-hoc*-introductions van aanknopingspunt-entiteiten ten opzichte van de vraag waar ze een onderdeel van vormen. De specifieke structuur van de betreffende vraag - [*vraagwoord-component + lijst van aanknopingspunten*] - vergt een bijzondere vorm van sequentiële organisatie van het identificatie-werk dat gedaan moet worden om de aanknopingspunt-entiteiten als interactionele gegevenheden te kunnen behandelen.

Naast expliciete aanwijzingen betreffende de structuur van de DU, aanwijzingen op het niveau van de constructie van de afzonderlijke beurt-opbouweenheden en de afhankelijkheidsrelaties die daartussen bestaan, geven sprekers ook aan dat ze een *discourse unit* produceren door zich te houden aan thematische restricties. DU's moeten thematisch *consistent* zijn, - dat wil zeggen de inhoud van de diverse bestanddelen moeten door de deelnemers zelf behandeld kunnen worden als onderdeel van hetzelfde thematische kader.

In het onderhavige geval geeft de DU-producent ook inhoudelijke aanwijzingen over de verhouding tussen de ingebedde eenheid en de omvattende gesprekseenheid. In de aankondigingen op de respectievelijke eenheden heeft de spreker die relatie al aangeduid. De ingebedde eenheid dient als *inleiding* waarin verteld zal worden waar het *vooral om gaat* bij de vragen die afgevuurd zullen gaan worden (r.33-35), de tweede om een *checklist* waarmee *concreet* begonnen wordt (r.54).

In de inleiding op de tweede eenheid deelt de spreker bovendien mee dat de lijst waarmee hij beginnen wil, is samengesteld uit *de regels die d'r nou eigenlijk zijn* (r.57-59), - dat wil zeggen, de concretisering van de tweede eenheid betreft een mogelijk antwoord op de vraag waarmee de ingebedde eenheid begon (*welke regels d'r zijn*, r.43).

De inhoudelijke verstrengeling tussen de beide eenheden komt ook tot uitdrukking doordat in het begin van de tweede eenheid een ordeningsprincipe voor de items van de *checklist* geformuleerd wordt dat min of meer equivalent is met de derde vraag die in de eerste eenheid geformuleerd werd. Een ordening van de items van de checklist naar *prioriteit* (r.65) levert immers een resultaat op waarmee ook geantwoord zou kunnen worden op de derde vraag uit de ingebedde eenheid (*hoeveel waarde men daaraan mag verlenen* (r.46-47)).

De concretisering die de spreker met de levering van de tweede eenheid tot stand brengt, behelst dus ook een specificering van het principe van waarde-toekenning dat in de betreffende vraag uit de eerste eenheid nog algemeen geformuleerd werd.

De relatie tussen de inleiding en de vervolg-eenheid is er dus grofweg een van meer algemeen naar specifiek. Het gegeven dat er zo'n inhoudelijke relatie gelegd wordt, zegt overigens ook iets over de restricties waaraan een spreker zich houdt wanneer hij een *discourse unit* produceert die zelf ook weer is samengesteld uit meerdere grotere gespreks-eenheden. Wanneer er in een *discourse unit* een andere gesprekseenheid wordt ingebed, kan dat alleen maar indien de ingebedde eenheid eveneens *on topic* is, - dat wil zeggen, voor de gespreksdeelnemers tot hetzelfde thematische kader kan horen als de omvattende eenheid.

- de slotvraag.

Hoewel het bij de vraag uit de tweede eenheid om de serie van vragen lijkt te gaan die de spreker in het inleidende gedeelte aangekondigd heeft, begint de recipiënt toch nog niet aan een antwoord rond het einde van de beurt-opbouweenheid met het item dat in ieder geval achteraf bezien het laatste lijstelement van die eenheid blijkt te vormen. Ook dat item wordt net zoals de voorafgaande gewoon met een recipiënt-reactie ontvangen (r.97).

De vorige eenheid wordt pas definitief afgesloten doordat de spreker opnieuw een vraag aankondigt en daar op zo'n manier een vraagzin op laat volgen dat zijn gesprekspartner die wel conditioneel relevant maakt, - vergelijk regel 102-105:

(3e)	(BC1/1)
94	A: 't <u>En</u> : d'r zijn natuurlijk bronne
95	A: *e:h* nou mense met veel erylaring als [<i>Vernaam</i>],
96	0,3
97	B: * hm
98	A: =hè?
99	0,4
100	A?: ((<i>snuift</i>))
101	0,4
102	A: → (°ng:.) nou, (is) mijn vraag eigenlijk e:h
103	A: → hoe <u>ZOU</u> je dat <u>ZELF</u> e:h rubricere?
104	0,7
105	B: ja:h 't hangt natuurlijk (aan) af: van e:h

De toevoeging van die laatste vraag heeft op zijn minst een tweeledige gespreksorganisatorische functie. De spreker markeert er allereerst retrospectief het einde mee van de lijst van aanknopingspunten waaruit de romp van de vorige eenheid bestond. En in de tweede plaats markeert hij zo het punt waarop de recipiënt eindelijk aan zijn antwoord beginnen kan. De afzonderlijke markering van die overgangspositie is overigens mogelijk ook een tegemoetkoming aan het contiguiteitsprincipe. Door de opsomming van een lange lijst van items waarover in de vorige eenheid een vraag gesteld wordt, is het vraagkarakter van die eenheid niet alleen vervaagd, maar is de beurt-opbouweenheid waarin dat vraagkarakter geformuleerd wordt ook ver terug komen te liggen. De spreker haalt het vraagkarakter van de vorige eenheid nog eens naar voren na voltooiing van die eenheid en herstelt daarmee de mogelijkheid tot aangrenzende productie van vraag en antwoord.

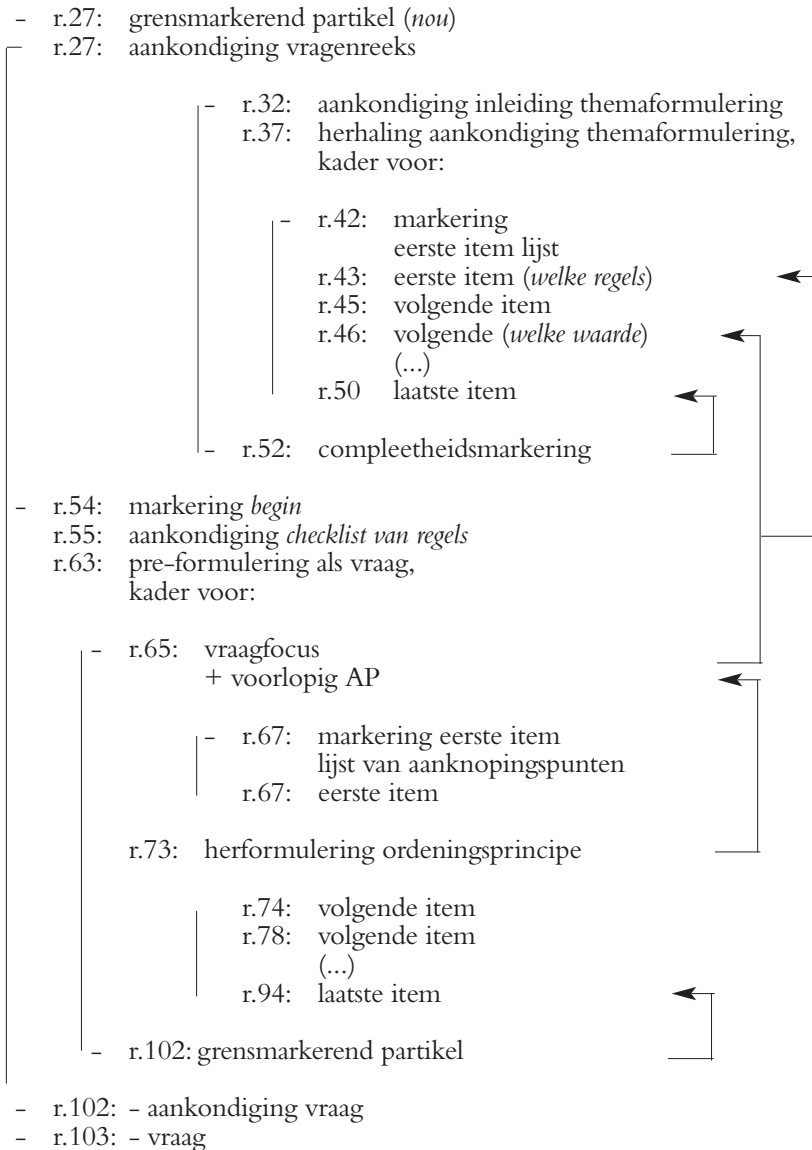
De structuur van fragment (3) kan nu als volgt schematisch weergegeven worden, - vergelijk figuur (1) op de volgende pagina.

Een opvallend kenmerk van de schematisering in figuur (1) is dat ze bijna volledig steunt op de structuraanwijzingen die de spreker zelf gegeven heeft (vgl. de regelverwijzingen in het schema). De DU-producent heeft voortdurend en op verschillende niveaus aanwijzingen gegeven ten aanzien van de structuur van het project dat hij in uitvoering heeft. Elke eenheid bevat instructies hoe ze zich verhoudt tot voorafgaande of volgende eenheden, respectievelijk ten aanzien van de plaats die ze in het geheel inneemt. De eenheid is praktisch zelf-structurend.

Ik ben nu in een positie om een antwoord te geven op de vragen die aan het begin van deze paragraaf gesteld werden. De eerste vraag luidde hoe een spreker aan zijn gesprekspartner duidelijk maakt dat sommige van zijn uitingen ondanks vraagzin-achtige kenmerken geen onmiddellijk antwoord verlangen.

Het doen van een projectie op een complexe, grotere eenheid is de voornaamste techniek waarmee de vragen die in de loop van de onderzochte gesprekseenheid geformuleerd worden, vooraf gekarakteriseerd worden als onderdelen van een groter geheel. Zolang dat grotere geheel nog niet afgesloten is, zijn antwoorden op die vragen niet, respectievelijk nog niet conditioneel relevant.

(7) **figuur 1: DU-structuur regel 27-103 fragment (3)**

legende: De lijnen aan de linkerkant markeren de globale structuur, die rechts de interne structuur aanwijzingen.

Maar afgezien van expliciete structuurwijzingen – zoals aankondigingen, formuleringen en positie-markeringen –, geeft de leverancier van een grotere gesprekeenheden ook tijdens de produktie van die eenheid aanwijzingen dat er een eenheid onderweg is en wat dat voor eenheid is. Het contiguiteitsprincipe wordt onder andere opgeschort door minimalisering van grenzen tussen beurt-opbouw-eenheden met formuleringen van vraagzinnen. Vragen worden van een kader voorzien waarin hun bijzondere functie ten opzichte van het geheel wordt aangeduid. De relatie tot dat kader wordt permanent zichtbaar gehouden door die als afhankelijke vragen te formuleren en in te bedden. Bovendien vertonen die vragen een constructie-patroon dat naar rechts open is: de aanknopingspunt-entiteit wordt pas na de vraagstellingseenheid geïntroduceerd. De introductie daarvan kan zelfs gefaseerd verlopen en zich over een langer traject uitstrekken.

Gespreksdeelnemers beschikken dus over een rijk geschakeerd arsenaal van technieken waarmee de sequentiële status van een vraag gemodificeerd kan worden. Omdat vragen antwoorden conditioneel relevant maken, moet de opschorting van zo'n voortzetting actief gecoördineerd worden. In die zin is het vele werk dat de DU-producent in (3) doet om onmiddellijke levering van een antwoord te voorkomen geen falsifiëring van het idee dat vragen antwoorden conditioneel relevant maken, – maar juist eerder een *second order validation* daarvan (vgl. Sacks 1987): het gebruik van speciale methoden om onmiddellijke beantwoording van een afzonderlijke vraag te voorkomen, bewijst dat er sprake is van een oriëntatie op het principe van conditionele relevantie.

Het antwoord op de tweede vraag die aan het begin van deze paragraaf gesteld werd – waarin verschilt de vraag waarop wel onmiddellijk geantwoord wordt van de ingebedde vragen –, kan nu deels contrastief ontwikkeld worden. Gemakshalve geef ik nog een keer het betreffende detail weer:

(3f)		(BC1/1) [detail]
102	A: →	(°ng::) nou, (is) mijn vraag eigenlijk e:h
103	A: →	hoe <u>ZOU</u> je dat <u>ZELF</u> e:h <u>rubricere</u> ?
104		0,7
105	B:	ja:h 't hangt natuurlijk (aan) af: van e:h

De verschillen betreffen zowel de wijze van aankondiging als de vormgeving van de betreffende vraag zelf. Allereerst valt op dat er nu geen serie van vragen aangekondigd wordt, maar één afzonderlijke vraag (*mijn vraag*, r.102). Door in de aankondiging het partikel *eigenlijk* te gebruiken, geeft de spreker bovendien een indicatie van de status van de geprojecteerde vraag ten opzichte van de voorafgaande eenheid. *Eigenlijk* werkt als een soort *essentie-markering* (vgl. Franck 1979, p.248 e.v.): in de volgende vraag zal nog eens samengevat worden waarom het in principe gaat. Samenvattingen zijn prototypische afsluitende activiteiten en de spreker impliceert dus ook op die manier het einde van de voorafgaande eenheid.

Hoewel de aankondiging een constructie-patroon heeft op grond waarvan ook hier grammaticaal een afhankelijke vraag verwacht zou kunnen worden, heeft deze vraag wel een hoofdzin-volgorde. Anders dan bij de ingebedde vragen zegt de vragensteller nu niet '(...) is mijn vraag hoe je dat zelf zou rubriceren', maar (...) hoe zou je dat zelf rubriceren (r.103). De spreker kiest voor het gebruik van een gemarkeerde grammaticale constructie en die keuze lijkt vooral gedaan te worden om de – ten opzichte van de voorafgaande vragen – bijzondere sequentiële status van de betreffende uiting tot uitdrukking te brengen. Net zoals eerder bij de *ja/nee*-vraag in regel 73 verlaat de spreker het patroon van een

beschrijving van vraagpunten die als het ware in de indirecte rede geformuleerd zijn. Maar in tegenstelling tot die eerdere vraag, wordt de huidige vraag niet gepresenteerd als onderdeel van een lijst van items die als vraagpunten beschreven worden. Aankondiging, directe rede en het ontbreken van een lijst-projectie samen lijken een aanwijzingencomplex te formeren waarmee de spreker duidelijk maakt niet meer een eerder en elders geformuleerd probleem weer te geven. De huidige vraag wordt direct aan de gesprekspartner gericht.

Een ander verschil met de voorafgaande vragen dat ook deel uit lijkt te maken van zo'n aanwijzingencomplex, is niet alleen dat er nu voor het eerst in het aanknopingspunt naar een gesprekstentiteit verwezen wordt die voorafgaand aan de betreffende vraag-*clause* geïntroduceerd werd. Opvallend is ook dat het aanknopingspunt met een deiktische uitdrukking geformuleerd wordt (*dat*, r.103). In de ingebedde vragen waarbij de AP-entiteit na de vraagstellingseenheid werd geïntroduceerd, werden daarentegen het zwak-deiktische *d'r* (r.43) en het anaforische *er* (r.65) gebruikt. Dat wil zeggen, - het aanknopingspunt wordt nu pas met een type uitdrukking geformuleerd dat nadrukkelijk de lokale relevantie van de AP-entiteit markeert. De noodzaak tot het op die manier aandacht vragen voor het aanknopingspunt, ontbrak kennelijk nog bij de ingebedde vragen.

Naast vragen die door een verteller geciteerd worden en waarop geen antwoord verwacht wordt van de huidige gesprekspartner, levert dit soort DU-genererende, ingebedde vragen dus eveneens een bevestiging van het relevantie-principe dat in § 3.2.1 geformuleerd werd: de keuze voor een bepaald type voornaamwoord bij de formulering van het topic van vraagwoord-vragen, lijkt afhankelijk te zijn van de sequentiële functie die de spreker aan de betreffende vraagzin toekent. Het voornaamwoordgebruik in de ingebedde vragen - zwak-deiktisch en anaforisch - en in de uiteindelijke, 'eigenlijke' vraag waarop wel onmiddellijk een antwoord verwacht wordt, suggereert dat afwijkingen van het relevantie-principe functioneel gemotiveerd zijn. Het topic van vraagzinnen waarop niet onmiddellijk een antwoord wordt verwacht, wordt anaforisch of zwak-deiktisch geformuleerd; dat van een vraagzin die wel conditioneel relevant is, wordt met een sterk-deiktische uitdrukking geformuleerd.⁴

Een eigenschap die met het vorige punt samenhangt is dat er nu geen sprake is van een constructie-patroon dat naar rechts open is. Er is geen projectie van kracht op een voortzetting van de kant van de vragensteller doordat de AP-entiteit waarnaar in het aanknopingspunt verwezen wordt, al voorafgaand aan de vraag-*clause* geïntroduceerd is.

Een laatste verschil met de vormgeving van de ingebedde vragen dat in dit verband misschien ook nog van belang is, is het gegeven dat de vragensteller zich niet alleen met *je* tot zijn gesprekspartner richt. Hij benadrukt ook diens actualiteit door tevens een voornaamwoord toe te voegen dat op diezelfde persoon terugslaat (*hoe zou je dat zelf nubricere*). De vragensteller geeft een contrast aan tussen de informatie die hij zelf daarvoor geleverd heeft en de kwestie hoe zijn gesprekspartner die punten *zelf* beoordeelt.

De vraag waarmee de opschorting van het contiguiteitsprincipe opgeheven wordt, vertoont dus tal van verschillen met de vragen waarop niet onmiddellijk een antwoord werd gegeven. De betreffende vraag wordt voorzien van een aankondiging waarin alleen de projectie op die ene vraag gedaan wordt. In die aankondiging wordt een hint gegeven dat het bij de geprojecteerde activiteit om een samenvatting gaat die het einde van de vorige eenheid markeert. De vraag-*clause* zelf is grammaticaal onafhankelijk van de voorafgaande matrix-zin geformuleerd. Het aanknopingspunt verwijst naar een eerder geïntroduceerde gesprekstentiteit en die entiteit wordt lokale relevantie verleend door die

deiktisch te formuleren. Bovendien wordt de actualiteit van de gesprekspartner benadrukt door nog eens expliciet en contrastief te verwijzen naar diens persoon.

Ik denk dat het dit soort subtiele, meestal aan bewuste waarneming ontsnappende verschillen is met behulp waarvan verklaard moet worden hoe de gesprekspartner eerder wist dat er nog geen antwoord van hem verwacht werd en nu weet dat hij de gelegenheid heeft om met het antwoord te beginnen.

Vragenstellers lossen door middel van dit soort methoden een netelig gespreksorganisatorisch probleem op. Vragen hebben het nadeel dat ze een sterke regie impliceren ten aanzien van wat de recipiënt wel of niet te berde brengt. In onderzoeksvraaggesprekken die vooral volgens het *discourse-unit*-principe georganiseerd worden, slagen interviewers er echter vaak van meet af aan in een al te sterke sturing van inhoud en vorm van antwoorden te vermijden. Door een serie vragen in de vorm van een grotere gespreksseenheid te presenteren, gebruikt de interviewer die vragen om het gespreksonderwerp in te voeren en te omlijnen. Hij geeft eerder een bepaald probleemveld met vraagpunten aan dan dat de gesprekspartner punt voor punt ondervraagd wordt op afzonderlijke aspecten van het thema.

Doordat de recipiënt globaal vertrouwd is gemaakt met het probleem waarom het *eigenlijk* gaat, is hij in staat om eveneens in de vorm van een grotere gespreksseenheid in één keer een hele serie beschrijvingen te leveren die niet stap voor stap via een reeks van opeenvolgende vragen uitgelokt wordt. De informatie die geleverd wordt, is niet onmiddellijk gebonden aan één voorafgaande vraag en de selectie daarvan kan in hogere mate door de antwoorder zelf bepaald worden.

In de volgende paragraaf zal ik enkele voorbeelden van zo'n antwoord-DU bespreken en daarbij vooral laten zien hoe de structuur van antwoord-DU's voortbouwt op die van een voorafgaande vraag-DU. In de daaropvolgende paragraaf wil ik ingaan op de wijze waarop vragensteller en antwoorder in dit soort gewijzigde omstandigheden onderhandelen over antwoord-compleetheid, - het probleem dat ook centraal stond in het vorige hoofdstuk.

6.2 de structurering van *discourse-unit*-antwoorden

In deze paragraaf zal ik het probleem aan de orde stellen hoe de structuur van antwoord-DU's tot stand wordt gebracht en daarbij met name letten op de wijze waarop de compleetheid van antwoord-DU's wordt bepaald. Enerzijds kan ik zo laten zien dat de gespreksorganisatorische structuur van antwoorden afhankelijk is van de vragen waarop in die antwoord-DU's gereageerd wordt. Anderzijds is enig inzicht in de wijze waarop de voltooiing van antwoorden tot stand gebracht wordt een voorwaarde voor de analyse in de laatste paragraaf van dit hoofdstuk, - het onderzoek van vorm en functie van het recipiëntschap tijdens antwoord-DU's.

In fragment (3) uit de vorige paragraaf projecteert de DU-producent een bepaald soort einde van de lopende gespreksseenheid door middel van een vorm van *conditionele compleetheidsmarkering*: de spreker kondigt een aantal vragen aan en *zolang* de aangekondigde activiteiten nog niet verricht zijn, is de DU nog niet voltooid. Zo'n projectie op een bepaald soort potentieel afsluitende component voorziet dus alle beurt-opbouw-eenheden die nog niet als DU-einde behandeld kunnen worden, van de gespreksorganisatorische kwaliteit *DU-incompleet* te zijn.

De projectie op een bepaald soort einde wordt niet alleen door middel van expliciete structuuraanwijzingen tot stand gebracht. Bij sommige typen DU's geven de DU-

producenten meer impliciete aanwijzingen op grond waarvan een recipiënt het einde van de lopende DU herkennen kan. Einde-herkenning is in die gevallen mogelijk doordat de DU een herkenbare interne structuur heeft, – zoals bijvoorbeeld die van een mop, een verhaal, een verslag, of een betoog⁵. Het activiteitstype bepaalt het soort laatste component dat in de betreffende DU verwacht kan worden, – de pointe bij de mop, de afloop, ontkenning of evaluatie van het verhaal, het volledig bestreken hebben van het te rapporteren bestek bij het verslag, of de conclusie van het betoog.

Maar of structuur aanwijzingen nu expliciet of impliciet gegeven worden, in beide gevallen gaat het om structureringen die door de DU-producent zelf gedaan worden. In antwoorden die in de vorm van een DU georganiseerd worden, kan het principe van conditionele compleetheidsmarkering eveneens van kracht zijn. In dit geval worden de termen op grond waarvan het compleet zijn van de antwoord-DU bepaald kan worden, echter niet alleen door de DU-leverancier zelf bepaald, maar zijn deze ook deels afhankelijk van criteria die de vorige spreker geformuleerd heeft. De vragensteller levert een deel van de structuur aanwijzingen volgens welke de antwoorder zijn *discourse unit* vorm geeft.

Ik zal twee voorbeelden geven van de wijze waarop de projectie op het compleet zijn van een antwoord-DU afhankelijk kan zijn van condities die in een voorafgaande vraag-eenheid gedefinieerd werden. In de eerste variant is de compleetheid van de antwoord-DU afhankelijk van inhoudelijke condities uit de vraag waarop gereageerd wordt; in de tweede daarentegen van het aantal vragen waarop in de antwoord-DU betrekking genomen wordt.

Fragment (8) bevat een voorbeeld van de eerste variant. Als antwoord op een vraag dienaangaande (vgl. r.224 en 226), vertelt een informant hoe hij van de mavo naar de lts is overgestapt (r.228-263).

Het verslag dat in dat antwoord gedaan wordt, is zowel temporeel als handelingslogisch geordend. De verteller begint bij het begin (*ik ging eerst naar de mavo toe*, r.228) en eindigt via een reeks van *toen*-stappen (r.244, 249, 251 en 253) met de beschrijving van de overstap (*jao toen ben 'k 'r vanaf gegaan, ik zeg dan gaók wel naar el tee es*, r.261-62).

De handelingslogische ordening wordt daardoorheen geweven, – eerst *wel leuk* op de mavo (r.240), dan komen er problemen (vgl. r.244-59: *huiswerk, moeilijk, niet opletten, blijven zitten, pijn aan me ogen*) en het naar een andere school gaan wordt tenslotte gepresenteerd als een oplossing voor die problemen (*dan hoef ik niet zoveel te denken*, r.261-63).

Zulke interne structureringprincipes leggen echter niet vast wat uiteindelijk tot eindpunt van het temporele verloop, *casu quo* tot resultaat van het handelingsproces gemaakt zal worden. Het temporele en handelingslogische einde is van te voren als conditie geformuleerd in de vraag waarop in die DU geantwoord wordt (*hoe is dat gegaan van die mavo*, r.224).

Door naar de voorgeschiedenis en/of achtergronden van een bepaalde gebeurtenis te vragen, heeft de vragensteller die gebeurtenis tot richtpunt gemaakt waarnaar toegewerkt moet worden in de informatie die in het antwoord geleverd wordt. De vragensteller heeft de conditie gedefinieerd op grond waarvan het verslag van de antwoorder als compleet beschouwd kan worden, – namelijk wanneer de antwoorder in zijn reconstructie toegekomen is aan een beschrijving van de gebeurtenis waarnaar gevraagd werd:

(8)	(LC/j)
213	A: ben ↑je:< >toen <u>na</u> : de lagere school
214	A: met <u>een</u> naar deze school ge↑gaan?
215	0,5

- 216 B: ↓ne↑e:
217 0,3
- 218 B: >e [erst >naar de ma↑vo
219 A: [nee?
- 220 0,4
221 A: ↑j [a-
222 B: [>en >toen naar de:eh >el tee ↑es
223 2,1
- 224 A: ★ hoe eh >wilde je zelf naar deze ↑school?
225 0,7
- 226 A: ★ hoe is dat gegaan van die mavo [(0)
227 B: [NOU >ik zat-
228 B: → >ik ging eerst naar de mavo to↑e
229 0,3
- 230 A: ★★ waarom ging je naar de ↓ma°↑vo
231 (.)
- 232 B: NOU ('k-) dan HEI je meer aan 't diploma hē
233 B: tenminste toendertijd. een jaar of drie tru↑:g:
234 B: als je toen mavo had, dan kon je overal beginne
235 B: tegenwoordig is dat ook weer heel anders
236 B: geworde ho↑or
237 0,3
- 238 A: ★★ ja↑h
239 0,3
- 240 B: → ↑MAAR ikkeh: (0,3) ik vonnet wel leuk, doar:,
241 (.)
242 A: (°jah,)=
243 B: → =maar op 'n gegeve moment
244 B: toen ging 'n bietje vervele met huiswerk enne:h
245 B: ↑ja moeilijk en zo=
246 B: =>ik lette niet meer (zo) ↑op.
247 (.)
- 248 B: → de eerste keer ben ik blijve zitte
249 B: → toen ben ik nog jaartje overge↑gaan
250 0,5
- 251 B: → nou toen ging'k wel naar de tweede klas,
252 (.)
- 253 B: → toen he'k g [ez↑egd n↓ou:,
254 A: [(°jah,)
255 0,3
- 256 B: ik had iedere keer pijn aan me oge
257 B: as ik die school (zat), weet je ↑wel
258 (.)
- 259 A: ja?
260 (.)
- 261 B: → jao toen ben'k 'r vanaf ge↑gaon,
262 B: → ik zeg dan gaók wel naar el tee ↑es
263 B: dan hoef ik (niet zo) veel te denke.
264 0,5
- 265 A: ★ had je- (.) dacht je dat 't kwam:

266	A:	omdat je te veel >moest >denk [e?
267	B:	[ja:he:eh:<
268	B:	>iedere keer pijn aan m'n oge
269	B:	als ik naar die school ging (↑joh)
270		0,4
271	A:	ja.

Ondanks dat de DU een herkenbare interne structuur heeft, zijn de criteria met behulp waarvan het compleet zijn van die DU bepaald kan worden, extern aan die DU geformuleerd in de vraag waarop de DU een antwoord vormt. Zolang er nog geen beurt-opbouw eenheid geleverd is waarin de antwoorder is aangeland bij een beschrijving van de verandering waarover hij bevrraagd werd, is het antwoord nog niet compleet en blijft de DU-producent in de positie van primaire spreker. Het soort gesprekstiteit waarover gevraagd wordt en de wijze waarop daarnaar gevraagd wordt, leggen de condities vast op grond waarvan de compleetheid van de antwoord-DU bepaald kan worden.⁶

Een andere methode waardoor een vragensteller condities ten aanzien van het compleet zijn van antwoord-DU's kan stellen, betreft constellaties waarin een aantal vragen op een rij gesteld worden. Wanneer een vragensteller meerdere vragen samenvoegt tot een DU, brengt hij een projectie tot stand ten aanzien van het moment waarop het antwoord compleet kan zijn. De antwoorder heeft het recht gekregen een DU te produceren die minstens zoveel afzonderlijke componenten bevat als er antwoorden op vragen gegeven kunnen worden. Zolang niet alle vragen beantwoord zijn, kan de antwoorder zijn DU als incompleet blijven behandelen.

Vergelijk de *discourse unit* waarin in fragment (9) antwoord wordt gegeven op het tweetal vragen uit de daaraan voorafgaande eenheid, - de regel 19 en 27-29 geven de beurt-opbouw eenheden met de vragen weer en de antwoord-DU beslaat de regels 31-114:

(9) (IC/bk) [vgl. fragment (3) in hoofdstuk 3]

1	A: **	d'r zitte trouwens voor 'n deel vragen in die
2	A:	(eh↑:-) die wel 's zo terloops (op zi-)e:h
3	A:	°in ons (s) gesprek aan de orde zijn gekomen,°°
4		0,9
5	A:	°maar t↑och zal ik ze dan maar stellen=
6	A:	=°>omdat ik ze ieder↑een ste(l)°°=
7	A:	·HHHh >SEdert=de::h-
8		0,6
9	A:	oorlog >hè en vooral sinds 't eind
10	A:	van de zestiger jaren zijn 'r nogal ↑wat-
11		1,2
12	A:	veranderinge:h
13		0,5
14	A:	binnen 't o: m: geweest
15		0,4
16	B:	(°ng:)
17		0,6
18	A: **	mijn vraag is
19	A:	hoe je die() veranderingen zou willen type:re?
20		0,4
21	A:	en voorzo↑verre- (0,7) je *die:-

- 22 0,6
- 23 A: >in je werk hebt meege maakt=
- 24 A: =>maar ja jij ↑zit hier nog niet zo lang,
- 25 0,9
- 26 A: ** is de vraag dan
- 27 A: wat de invloed d'r van geweest is op je: ↑eh
- 28 0,8
- 29 A: ·hhh werk (0,3) dagelijks werk.
- 30 0,9
- 31 B: → 't antwoord d'r op vind ik we:l erg moeilijk,
- 32 0,3
- 33 B: (inderdaad omdat ik d'r-)
- 34 B: >nog niet zo lang zit?
- 35 0,4
- 36 A: * °nee
- 37 (.)
- 38 B: of als 'r veranderlinge- (.) >veranderinge
- 39 B: geweest zijn e: *h (0,3) sedert de oorlog:
- 40 1,8
- 41 B: dan: e↓::h
- 42 1,2
- 43 B: >(heb) ik tie eigenlijk alleen van horen zegge:;=
- 44 A: * =ja [↑h
- 45 B: (↑>°en van leze,)
- 46 1,9
- 47 B: → en (nou-) dan geloof 'k e:h< >inderdaad
- 48 B: dat 't 'nne :h (0,3) ('n) verdergaan ↑de-
- 49 0,9
- 50 B: eh- () s:centralisatie van 't be↑leid ↑is
- 51 1,8
- 52 A: * °ja ↑:h=
- 53 B: =dat vinnik 't meeest eh opvallende kenmerk
- 54 1,4
- 55 B: °van de laatste tijd
- 56 1,1
- 57 B: centralisatie van 't beleid: e:h
- 58 0,9
- 59 B: bij: (0,9) °de:h
- 60 0,4
- 61 B: >vergaderingen van de procureurs genera↑al
- 62 1,9
- 63 B: via rig:tljne:h, (0,3) van 't ministe:rie ↑ook
- 64 3,3
- 65 B: En:e:h (0,3) de daaraan gepaard gaande
- 66 B: openBAAR ↑HEID
- 67 0,7
- 68 B: die 't de officier in 't veld: e:h nog: eh
- 69 B: moeilijker zal make om nog richtlijne (a:hn-)
- 70 B: (°t cen-) >uit centra↑le
- 71 1,0
- 72 B: beleidslijnen af te °>leide°°,

- 73 1,5
 74 A: ★ mh↑m
 75 2,6
 76 B: → (en 't ge:h-) gevolg voor< >mijn werk daar-,
 77 B: 'hhh (.) (daarvan is:) dat ik e:h
 78 2,4
 79 B: 't werk °op-
 80 B: op zich ook 'n stuk accepta:beler vind,
 81 1,4
 82 B: ik ben 'n voorstander
 83 B: van 'n (bepaald) soort centralisatie,
 84 1,5
 85 B: in 't belang van de:-
 86 0,6
 87 B: de rechtszekerheid door 't hele la↑nd
 88 1,8
 89 B: en↓e:h
 90 2,3
 91 B: >ik vind <dat 'k i:k e↑:h (0,7) verantwoord werk,
 92 1,7
 93 B: tenminst↑eh
 94 0,8
 95 B: meer verantwoord moet werke <als ik e:h
 96 2,0
 97 B: weet, (0,4) waar 'k
 98 0,9
 99 B: met m'n taak aan toe ben,
 100 0,9
 101 B: >dan wanneer ik dat alle [maal zelf moet verzinne.
 102 A: ★ [mh↑m
 103 1,4
 104 A: ★ (°ja↑:h)
 105 0,4
 106 B: en ik vinnet ook belangrijk dat ↓e:h
 107 0,8
 108 B: ik 'tsh< >onge↓veer 't zelfde doe als
 109 B: andere in 't land.
 110 B: >en andere ongeveer 't zelfde als [(↑ik)
 111 A: ★ [↑m:-
 112 2,1
 113 B: → dat vind ik 't meest typiese kenmerk
 114 B: van de veranderinge de laatste tijd,
 115 3,6
 116 A: ★★ 't is ook zo, dat wel 's gezegd wordt dat:e:h m
 117 (.)
 118 A: 't aantal (sep:°s) erg is toegenome ↑hè↑=
 119 A: =dat de vraag wat verschove is
 120 1,3
 121 A: naar °e [h:
 122 B: [(°naar dorde) [(>naar 't kanton:)
 123 (.)

124	A:	<fragwürdig is geworden °dan↑:
125		0,7
126	A:	't seponere (°of zo)

De aanwijzingen waarmee de vragensteller laat zien dat er een grotere eenheid onderweg is, zijn grotendeels vergelijkbaar met de technieken die in § 6.1 besproken werden. Zo wordt in regel 1-6 in wat achteraf een *pre-preliminaire activiteit* blijkt te zijn (vgl. § 2.4.3), aangekondigd dat er vragen gesteld zullen worden. In de regels 7-14 wordt vervolgens in een *preliminaire activiteit* een inleiding op die vragen gegeven. Daarna volgt een tweetal vraagbeurten (r.18-19 en 21-29). In beide gevallen wordt de vraagstellingseenheid voorafgegaan door een eenheid met een kadrering waarin het stellen van een vraag wordt aangekondigd en waaraan die vragen formeel ondergeschikt worden gemaakt door ze een bijzinsvolgorde te geven.

In de antwoord-DU wordt eerst het antwoord op de eerste vraag gegeven (r.47-74) en vervolgens dat op de tweede (76-111). Het antwoord op de tweede vraag volgt pas nadat er antwoord gegeven is op de eerste vraag uit de vorige eenheid. De werk-zaamheid van het contiguiteitsprincipe wordt als het ware een niveau omhoog geschoven. Op dat globalere niveau is er sprake van aangrenzendheid tussen *discourse units* van een bepaald type: de antwoord-DU volgt op de vraag-DU.

Het contiguiteitsprincipe wordt op een andere manier opgeschort dan het geval is bij geïnserteerde vraag/antwoord-sequenties. In dat soort gevallen stelt degene aan wie een vraag gericht is, eerst een tegenvraag en pas wanneer daarop het antwoord gegeven is, kan het antwoord op de eerste vraag gegeven worden, respectievelijk doorgegaan worden met het antwoord op de oorspronkelijke vraag zoals in de ingebedde sequentie in fragment (8), regel 230-238.

Vergelijk (10), - een fragment dat overigens niet uit het corpus met onderzoeksvraaggesprekken komt. Op de vraag in regel 343 wordt pas een antwoord gegeven nadat een problematische kwestie in een ingebedde vraag/antwoord-sequentie is afgehandeld (r.347-48):

(10)		(TC:1:1/1:85) [Driessen & Van Mierlo]
340	P:	·hh ja: en ik heb- 'n deze week de hele (.)
341	P:	week teevee aan 't kijken
342		2,0
343	F: →	oh heb jij (.) lo:la gezien?
344		0,8
345	P:	eh: (.) LOla?
346		(.)
347	P: ★	wanneer is die d'r op geweest?
348	F: ★	=zondag
349		1,8
350	P:	nee::: dat was lola niet?
351		(.)
352	F:	jawel
353		2,0
354	P: →	oh: (.) dat heb ik dan gemist

De verhouding tussen omvattende en ingebedde sequentie ziet er in dit soort gevallen schematisch als volgt uit:

- (11) A: vraag₁
 B: vraag₂
 A: antwoord₂
 B: antwoord₁

De ingebedde sequentie ligt als het ware een niveau dieper (vgl. Schegloff 1972 en Jefferson 1972). Er wordt een voorwaarde voor de beantwoording van de oorspronkelijke vraag in afgehandeld. Het contiguiteitsprincipe wordt alleen in de hoofdsequentie opgeschort. In de nevensequentie blijft het van kracht. Na de tussenvraag worden de nog openstaande antwoord-verplichtingen van binnen naar buiten afgewerkt (vgl. Franck 1979, p.63).

De vragenserie in fragment (3) is daarentegen lineair geordend en wordt door een en dezelfde spreker geproduceerd, – hetzelfde geldt *mutatis mutandis* voor de antwoordserie. Het contiguiteitsprincipe wordt in beide vraag/antwoord-paren bloksgewijs opgeschort. De openstaande antwoord-verplichtingen worden niet van binnen naar buiten, maar op de rij af afgewerkt. De antwoord-eenheid is niet na het antwoord op de oorspronkelijke vraag compleet, maar wanneer het antwoord op de laatste vraag geleverd is. Schematisch:

- (12) A: vraag₁
 A: vraag₂
 B: antwoord₁
 B: antwoord₂

In fragment (9) geeft de antwoorder zelf expliciet aan welke deeleenheid het antwoord bevat op de eerste vraag en welke dat op de tweede. Hij maakt een bepaalde bewering tot een soort *kern-antwoord* door deze vergezeld te laten gaan van een herformulering van de *relatie-aanduiding* uit de vraag waarop gereageerd wordt (vgl. § 3.3.2). In de eerste antwoord-eenheid volgt die herformulering op de betreffende bewering, – vergelijk *dat vinnik 't meest opvallende kenmerk (...) van de laatste tijd* (r.53–55) en *hoe je die veranderingen zou willen typere* (r.19). In de tweede gaat ze eraan vooraf en markeert zo de overgang naar de eenheid met het antwoord op de tweede vraag, – vergelijk *en 't gevolg voor mijn werk (...) daarvan is dat (...)* (r.76–77) en *wat de invloed d'r van geweest is op je (...)* werk (r.27–29).

In de wijze waarop de antwoorder de structuur van zijn *discourse unit* aangeeft, laat hij zien dat deze afhankelijk is van die van de voorafgaande vraag-eenheid. Aanwijzingen zoals een herformulering van de relatie-aanduiding van een van de vragen waarop betrekking genomen wordt, zijn context-afhankelijke structuuraanwijzingen. Het materiaal ervan is ontleend aan de vorige gesprekeenheden, – de vraag-eenheid.

Structuuraanwijzingen in vraag-DU's lijken daarentegen vaker met behulp van externe, context-onafhankelijke formuleringen van het handelings- of structuurtype gedaan te worden, – zoals *mijn vraag is* (r.18 en r.26 in (8)); of *qua inleiding, punt een, dat soort vragen en om concreet te beginnen* (r.33, 42, 52 en 54 in (3) in de vorige paragraaf).

Dit verschil is niet toevallig. Vragenstellers moeten nog tijdens de produktie van een grotere eenheid de ruimte reserveren waarin die eenheid tot stand gebracht kan worden. Omdat het daarbij om een sequentie-initiërend project gaat, hoeven en kunnen ze geen rekening houden met restricties die door een vorige spreker aangegeven werden, – zo daar al sprake van is.

Antwoorders hoeven zich daarentegen niet op eigen kracht de ruimte toe te eigenen waarin een grotere gesprekeenheden geproduceerd kan worden. De projecties die de

vragensteller ten aanzien van soort en aantal voortzettingen gemaakt heeft, zijn van invloed op het gespreksorganisatorische type van het antwoord. De antwoorder maakt gebruik van de rooilijnen die de vragensteller getekend heeft. Hij laat ook zien - zoals in de herformuleringen in (9) - dat en hoe hij daarvan gebruik maakt door methodisch hergebruik van materiaal uit die vraag-eenheid.

De sequentiële positie die een *discourse unit* inneemt, is dus van invloed op het soort structuuraanwijzingen dat daarin gebruikt kan worden. In antwoord-DU's worden eerder context-afhankelijke structuuraanwijzingen gegeven omdat daarin betrekking genomen wordt op een of meer voorafgaande vragen. In vraag-DU's moeten daarentegen eerder context-onafhankelijke structuuraanwijzingen gebruikt worden omdat een vragensteller het ontwerp van zijn gespreks-eenheid zelf moet ontwikkelen. Structuur en omvang van een antwoord-DU zijn dus niet alleen afhankelijk van die van de vraag-eenheid. De structuuraanwijzingen die de producent van de antwoord-DU hanteert, zijn ook ontleend aan die van de vraag-eenheid.

In de antwoord-DU in (9) is echter ook een minder context-afhankelijk DU-gene-rend principe werkzaam. Volgens het principe van de conditionele compleetheidsmarkering zou de antwoord-DU beëindigd kunnen worden nadat het tweede ant-woord gegeven is, - na het tweede kern-antwoord in regel 76-80 dus. Toch gaat de antwoorder daar - na een pauze van zo'n anderhalve seconde (r.81) - verder met een toelichting op de stelling die hij daarvoor verkondigd heeft.

Opvallend is dat de uitbreiding van het tweede antwoord overeenkomsten vertoont met de toevoeging die de antwoorder daarvoor op het kern-antwoord op de eerste vraag heeft laten volgen. De deelenheden met de antwoorden vertonen een onderling vergelijkbare structuur. In beide gevallen formuleert de antwoorder zijn visie eerst in de vorm van een soort *abstract* - de kern-antwoorden in de regels 47-55, respectievelijk 76-80 - en geeft daar dan vervolgens een of meerdere toelichtingen op (r.57-72, respectievelijk 82-87, 89-104 en 106-111).

Dit soort antwoord-expansies wordt volgens een principe gestuurd dat volgens Houtkoop & Mazeland (1982/85) ten grondslag ligt aan de productie van een zogenaamde *open discourse units*. Het type *discourse units* dat tot nu toe besproken is, is op een bepaalde manier *gesloten* omdat daarin een projectie op een specifiek soort einde van kracht is. Zolang dat einde nog niet geproduceerd is, gelden er restricties ten aanzien van de organisatie van de beurtwisseling en het soort andere activiteiten dat dan geïnitieerd kan worden. De DU is een gespreksorganisatorisch afgeschermd geheel, - vandaar de benaming *gesloten DU*.

Bij de productie van *open DU's* is er daarentegen geen sprake van een structurele projectie op een herkenbaar einde van een lopende grotere eenheid. Doordat een spreker een bepaald soort uiting produceert, verricht hij enkel een handelingslogische projectie op de adequaatheid van een voortzetting van een bepaald type door diezelfde spreker.

In de antwoord-eenheden in (9) bijvoorbeeld, worden de respectievelijke kern-antwoorden gerealiseerd door de formulering van een *mening*. Het poneren van een mening maakt een voortzetting waarin die mening wordt toegelicht of verantwoord, handelingslogisch verwachtbaar of vaak zelfs wenselijk. Een voortzetting waarin de reeks [*mening + toelichting*] tot stand wordt gebracht, is daardoor handelingslogisch eerder te verwachten dan een ander type voortzetting. Wanneer er onderhandeld wordt over een voortzetting, is dat eerder over dit type continuering dan over een ander soort voortzetting.

Aan de andere kant wordt het ontbreken van zo'n handelingslogisch verwachtbare voortzetting niet op dezelfde manier als *officieel afwezig* behandeld als bijvoorbeeld het niet

afmaken van een verhaal of het uitblijven van een antwoord op een vraag (vgl. Schegloff 1968). Dit laatste type voortzettingen is conditioneel relevant, terwijl toelichtingen hoogstens plausibele sequentiële implicaties zijn (vgl. § 2.4.1). Dat is ook de reden waarom we dit soort gesprekseenheden *open DU's* genoemd hebben: een voortzetting van een bepaald type is aannemelijk en impliciet onderhandelbaar, maar niet onontbeerlijk in die zin dat er door het achterwege laten van zo'n voortzetting regels overtreden worden waarvoor een gespreksdeelnemer ter verantwoording kan worden geroepen. Meninge(n) worden vaak wel bijna vanzelfsprekend verantwoord, maar toch kan een mening-gever er niet op dezelfde manier op aangesproken worden dat hij zijn mening niet van een toelichting voorzien heeft als in het geval van bijvoorbeeld een onafgemaakt verhaal.

Als er na het leveren van een mening al over voortzetting onderhandeld wordt, dan is dat echter bij voorkeur over een continuering van het handelingslogisch wenselijke type. Zulke onderhandelingen vinden echter niet zoals bij gesloten DU's voor of aan het begin van de betreffende eenheid plaats - zoals bijvoorbeeld in pre-sequenties met aankondigingen (vgl. Terasaki 1976) -, maar rond het einde van een beurt-opbouw-eenheid waarin iets gedaan werd dat een verantwoording van of toelichting op die handeling tot een adequate voortzetting van dezelfde spreker maakt. Open DU's worden lokaal onderhandeld en komen gaandeweg tijdens de produktie ervan tot stand, - stap voor stap, te beginnen met de produktie van een handelingstype dat aanleiding geeft om tot het eerste deel van een DU te worden gemaakt. De produktie van gesloten DU's wordt daarentegen globaal onderhandeld, - vanaf het begin ervan in een pre-sequentie of een ingebouwde inleidende component.⁷

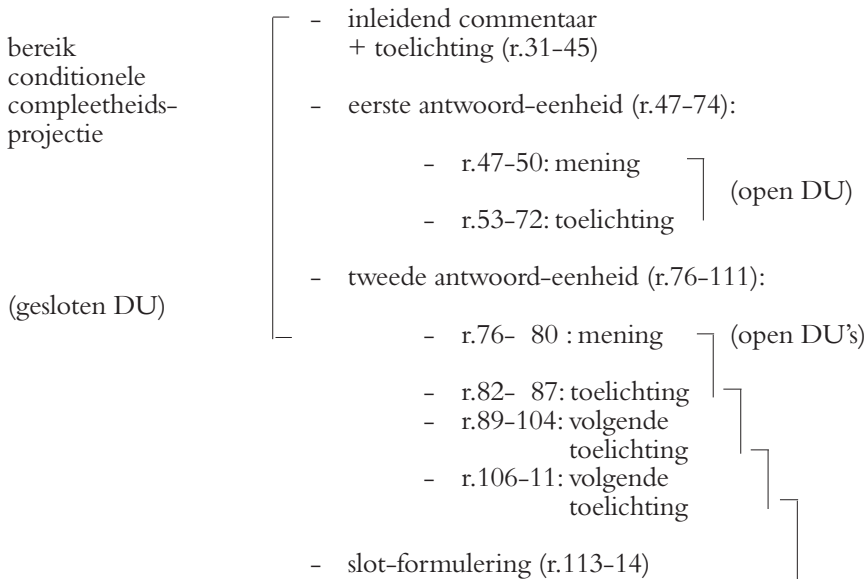
Het mechanisme op grond waarvan na het verkondigen van een mening een uitbreiding met een verantwoording daarvan verwacht kan worden, levert dus een mogelijke verklaring voor het gegeven dat de antwoord-DU in (9) nog niet als compleet behandeld wordt na de formulering van de mening waarmee op de tweede vraag geantwoord wordt. Ondanks dat daarmee voldaan is aan de condities die in de vraag-DU ten aanzien van het compleet zijn van de antwoord-DU vastgelegd werden, wordt de DU op dat moment nog niet als afgesloten behandeld. Het handelingstype van het kern-antwoord activeert nog een tweede DU-genererend principe, - dat van een uitbreiding van de mening die daarin gegeven wordt met een of meerdere toelichtingen.

De structuur van de antwoord-DU in (9) kan nu globaal als volgt gekarakteriseerd worden, - wanneer ook nog in aanmerking genomen wordt dat het geheel geopend wordt met een inleidend commentaar (r.31-45) en beëindigd met een slotformulering (r.113-114). Die slotformulering is overigens ook weer een herformulering van de relatie-aanduiding uit de eerste vraag (vgl. r.19 en 113-14), - vergelijk figuur (2) in (13) op de volgende pagina.

Door meerdere vragen tot een grotere gesprekseenheid samen te voegen, heeft de vragensteller een context gecreëerd waarin zijn recipiënt eveneens de gelegenheid heeft tot de produktie van een grotere eenheid die tenminste twee delen zal omvatten, - de beide antwoorden.

Aan de andere kant zijn die vragen weer niet zo restrictief geformuleerd dat de omvang van de respectievelijke antwoord-eenheden bij voorbaat is vastgelegd. Tijdens de produktie van het antwoord kunnen nog andere DU-genererende principes geactiveerd worden, - zoals dat waardoor een eenheid met de handelingslogische structuur [*mening* + *toelichting*] ontwikkeld wordt. Binnen de gesloten antwoord-DU waarvan structuur en omvang globaal in de voorafgaande vraag-DU zijn vastgelegd, kan de antwoorder DU-expansies tot stand brengen door toepassing van principes waarmee open-DU's geproduceerd worden.

(13) figuur (2): globaal verloop van de antwoord-DU in (9)

Bij aanvang van het antwoord is alleen zeker dat de vragensteller zich verplicht heeft recipiënt van de antwoord-eenheid te zijn zolang er nog niet op de beide door hem gestelde vragen een antwoord gegeven is. En zolang beide vragen nog niet beantwoord zijn, is de antwoord-DU nog niet compleet, - het principe van conditionele compleetheidsmarkering (vgl. § 6.1).

De structuur van antwoord-DU's is dus ten dele afhankelijk van eigenschappen van de vraag, *casu quo* de vragen waarop in die antwoord-DU betrekking genomen wordt. In de voorafgaande vraag-eenheid worden condities geformuleerd op grond waarvan het compleet zijn van een antwoord-DU bepaald kan worden, - hetzij op basis van inhoudelijke eigenschappen van de betreffende vraag, hetzij door middel van het aantal vragen dat gesteld wordt.

6.3 de verwerking van discourse-unit- antwoorden

6.3.0 inleiding

Wanneer een antwoord in de vorm van een DU georganiseerd wordt, heeft dat consequenties voor de wijze waarop een vragensteller zijn recipiëntschap vorm geeft. Anders dan bij antwoorden in vraag/antwoord-sequenties die volgens het beurt-voor-beurt-principe georganiseerd worden, wordt bijvoorbeeld niet na elke antwoord-component onderhandeld over de wijze van voortzetting van de lopende vraag/antwoord-sequentie. Er is immers een grotere eenheid onderweg.

Het doel van de huidige paragraaf is daarom te onderzoeken hoe de verwerking van antwoord-DU's verschilt van antwoorden in vraag/antwoord-sequenties die volgens het beurt-voor-beurt principe georganiseerd worden.

In § 6.3.1 zal ik een indruk geven van de wijze waarop minimale responsen verschillende

functies vervullen afhankelijk van de positie waarin ze ten opzichte van een antwoord-DU gebruikt worden. In § 6.3.2 zal ik tenslotte een voorbeeld geven van het gebruik van een meer inhoudsgericht type recipiënt-reactie dat mogelijk kenmerkend is voor de wijze waarop DU-antwoorden in interviews verwerkt worden, - zogenaamde *formuleringen* (een soort samenvattingen).

6.3.1 recipiëntschap tijdens en na de produktie van een antwoord-DU

Tijdens de produktie van een antwoord-DU is de distributie van conversationele identiteiten deels van te voren vastgelegd. Doordat er voor de duur van zo'n gespreks-eenheid sprake is van een vorm van *pre-allocatie* van spreek- en luisterrechten, zien de onderhandelingen over de wijze waarop de lopende vraag/antwoord-sequentie wordt voortgezet er deels anders uit dan bij sequenties die volgens het beurt-voor-beurt-principe georganiseerd worden (vgl. hoofdstuk 5).

In fragment (9) - dat in de vorige paragraaf besproken werd -, komen bijvoorbeeld tussen afzonderlijke antwoord-componenten relatief lange pauzes voor waarna niet onmiddellijk en niet altijd een ontvangst-bevestiging volgt (vgl. r.46, 51, 64, 79, 88, 92, 112). En ook binnen de beurt-opbouweenheden waarmee het antwoord samengesteld wordt, zijn lange, beurt-interne pauzes waarneembaar (r.40, 42, 54, 58, 71, 78, 90, 96).

In vergelijking met een TBT-vraag/antwoord-sequentie lijken de deelnemers minder onder druk te staan om leemtes te minimaliseren. De antwoorder neemt alle ruimte om het antwoord te formuleren. En zijn recipiënt vindt het kennelijk niet zo nodig om elke afzonderlijke antwoord-component van een ontvangstbevestiging te voorzien. De rust die daarvan uitstraalt is minder het gevolg van de persoonlijke stijl van de deelnemers dan op het eerste gezicht misschien wel lijkt. De bedachtzame wijze van spreken is gespreksorganisatorisch mogelijk gemaakt doordat het spreekrecht bij de primaire spreker blijft zolang die nog geen beurt-opbouweenheid geproduceerd heeft die voldoet aan de eis tot compleetheidsmarkering.

Zolang er nog geen beurt-opbouweenheid geproduceerd is die als afsluiting van de lopende gesprekseenheid kan fungeren, is er een eenheid onderweg die nog niet compleet is. Compleetheid op het lokale niveau van een afzonderlijke beurt-opbouweenheid hoeft niet samen te vallen met die op het globale niveau. Wanneer de eenheid waarmee een actuele beurt-opbouweenheid geconstrueerd wordt, op een bepaald punt - prosodisch, syntactisch en semantisch-pragmatisch - voltooid is, kan diezelfde eenheid tegelijk (her-)kenbaar zijn als een element dat de incompleetheid impliceert van de *discourse unit* waarvan het een schakel vormt.

Doordat de voltooiing van een afzonderlijke beurt-opbouweenheid tijdens de produktie van een antwoord-DU geen plaats hoeft te markeren waarin onderhandeld moet worden over antwoord-compleetheid, krijgt de ruimte rond een mogelijk voltooiingspunt van een beurt-opbouweenheid een ander karakter dan in vraag/antwoord-sequenties die volgens het TBT-principe georganiseerd worden.

In het vorige hoofdstuk is beschreven dat er in TBT-sequenties na elke antwoord-beurt wordt onderhandeld over hoe er verder gegaan wordt. In het post-antwoord-traject kan in principe elke beurtwisseling een omkering van de lokale conversationele verhoudingen bewerkstelligen.

In DU-sequenties zijn daarentegen veel minder aanwijzingen te vinden dat er onderhandeld wordt over de wijze van sequentie-voortzetting, - tenminste voorzover er nog geen beurt-opbouweenheid geproduceerd is die de compleetheid van de lopende

eenheid markeert. Rond het einde van afzonderlijke beurt-opbouw-eenheden vindt nog wel beurtwisseling plaats, maar de globale conversationele verhoudingen worden daardoor niet gewijzigd.

De DU-recipient beperkt zich tot typische recipient-handelingen met een beperkte omvang – met name minimale responsen –, waarna de DU-producent verder kan gaan met zijn antwoord. Hij is de primaire spreker en die positie wordt niet in gevaar gebracht door een beurtwisseling, – integendeel, ze wordt bevestigd door beurtwisselingen waarin de gesprekspartner zijn positie als recipient manifesteert en handhaaft.

De oriëntatie om antwoord-verwerkende operaties te vertonen is nog wel operationeel (vgl. § 5.2.1). Vergelijk bijvoorbeeld de ontvangstbevestigingen in regel 242, 254 en 259 van fragment (8).

In fragment (9) lijkt de handhaving van die oriëntatie overigens meer van de DU-producent uit te gaan dan van zijn recipient. Vergelijk de regels 50–53 en 72–76. In beide gevallen komt de ontvangst-bevestiging van de recipient pas na een langere beurt-externe pauze (1,8 seconde in r.51 en 1,5 in r.73). Hoewel de *discourse unit* in beide gevallen observeerbaar incompleet is – het antwoord op de tweede vraag is nog niet gegeven – en beide deelnemers van elkaar kunnen weten dat de antwoord-DU nog voortgezet zal worden, dwingt de antwoorder door te pauzeren als het ware een recipient-reactie af. Hij wacht met de levering van de geprojecteerde voortzetting.

Na een antwoord-component die DU-incompleet is, kunnen de gespreksdeelnemers dus wel onderhandelen over het al of niet leveren van een recipient-reactie. Die onderhandeling wordt echter niet gevoerd in het kader van het probleem hoe de lopende sequentie zal worden voortgezet. Doordat er een projectie op voortzetting van de DU van kracht is, ontbreekt de organisatorische noodzaak tot het voeren van dat soort onderhandelingen.

De recipient kan daardoor een afzonderlijke, DU-incomplete antwoord-component in eerste instantie ook onbevestigd laten zonder dat dat onmiddellijk als een voortgangsprobleem behandeld wordt. Dat is in fragment (9) goed te zien in die gevallen waarin na een DU-incomplete beurt een lange tot zeer lange pauze voorkomt waarvoor de recipient zich niet verantwoordelijk maakt, – zoals de pauze van 3,3 seconde in regel 64.

Een andere consequentie van het ontbreken van de noodzaak om na een DU-incomplete antwoord-component te onderhandelen over de wijze van sequentie-voortzetting is dat ontvangstbevestigingen tijdens de produktie van een DU niet worden gebruikt als een pasbeurt waarmee de recipient antwoord-uitbreiding probeert te initiëren (vgl. § 5.3.1).

Vergelijk bijvoorbeeld het gebruik van *mhm* in regel 74 van fragment (9). Het staat in een positie waarin nog geen antwoord op de tweede vraag uit de voorafgaande eenheid gegeven is. Er is dus nog een projectie op voortzetting van de lopende DU van kracht. Op de minimale respons volgt een relatief lange stilte van 2,6 seconde.

Toch behandelt de recipient zo'n verhoudingsgewijs lange beurt-externe pauze niet als zijn probleem. Hij neemt bijvoorbeeld niet zijn toevlucht tot het herhalen van de ontvangstbevestiging, – een techniek die in TBT-sequenties in vergelijkbare constellaties regelmatig gebruikt werd (*same-speaker*-herhalingen van ontvangst-bevestigingen; vgl. § 5.3.1).

Het ontbreken van de noodzaak tot het toepassen van een dergelijke techniek is een indicatie dat de betreffende ontvangstbevestiging niet de functie heeft van een pasbeurt waarmee een niet geplande voortzetting van de antwoorder geforceerd zou moeten worden. Na een DU-incomplete antwoord-component zijn onderhandelingen over antwoord-uitbreiding simpelweg niet relevant.

Evenzeer als het gebruik van ontvangstbevestigingen na mogelijke voltooiingspunten van

een DU-incomplete antwoord-component niet fungeert als een techniek om sequentie-expansie uit te lokken, zo zijn er ook geen aanwijzingen dat minimale responsen een rol spelen in onderhandelingen over sequentie-afluiting. Er komen in die positie bijvoorbeeld geen *cross-speaker*-paren van ontvangst-bevestigingen voor.

In sequenties die volgens het beurt-voor-beurt-principe georganiseerd zijn, kan de afluiting van de lopende sequentie met behulp van die procedure gecoördineerd tot stand gebracht worden. Vragensteller en antwoorder signaleren successievelijk geen gebruik te zullen maken van de betreffende gelegenheid tot spreken. (Vgl. § 5.3.1) Na een recipiënt-reactie op een DU-incomplete antwoord-component is de produktie van een tweede ontvangst-bevestiging door de DU-producent daarentegen niet aan de orde. Door de zojuist voltooide beurt-opbouweenheid niet te markeren als afluiting van de lopende DU geeft de primaire spreker aan dat er nog minstens een volgende beurt-opbouweenheid van zijn kant verwacht kan worden. *Passen* is in zo'n constellatie geen voor de hand liggende optie.

Na een DU-incomplete antwoord-component ontbreekt dus een onderhandelingstraject dat vergelijkbaar is met dat na antwoorden in vraag/antwoord-sequenties die volgens het beurt-na-beurt principe georganiseerd worden. Of beter gezegd, wanneer er in die positie onderhandeld wordt dan gaat het om andere kwesties. Er kan onderhandeld worden over het wel of niet leveren van een ontvangstbevestiging door de recipiënt of over het moment waarop de vorige spreker verder zal gaan. Echter niet over de vraag óf de primaire spreker verder zal gaan. De projectie op voortzetting van de antwoord-DU is gegeven zolang er geen potentieel einde geproduceerd is.

Het geheel aan functies dat minimale responsen na DU-incomplete antwoord-componenten kunnen vervullen, heeft daardoor een gedeeltelijk andere samenstelling dan in TBT-sequenties. De verschillen kunnen deels negatief gekarakteriseerd worden. In tegenstelling tot de functies die minimale responsen in het post-antwoord-traject in TBT-sequenties vervullen, fungeren minimale responsen na DU-incomplete antwoord-componenten niet als zet in onderhandelingen over de vraag of de sequentie afgesloten of uitgebreid zal worden.

De werking van minimale responsen na een DU-incomplete antwoord-beurt is beperkt tot de functies die beschreven werden in § 5.1. Een recipiënt geeft ermee aan zich ervan bewust te zijn, dat een grotere, nog niet voltooide eenheid onderweg is en dat hij de spreker daarvan de gelegenheid geeft die voort te zetten. Een implicatie daarvan is dat hij geen aanleiding ziet om een *repair*-procedure te initiëren.

Bovendien toont een recipiënt door middel van een ontvangst-bevestiging van het *ja/nee*-type ook altijd nog dat hij zijn gesprekspartner thematisch nog steeds op de voet volgt, - zoals bijvoorbeeld te zien is aan de keuzes die de recipiënt in de regels 36 en 44 van fragment (9) maakt: in beide gevallen selecteert hij precies dat respons-type dat correspondeert met de polariteit van de vorige beurt (vgl. eveneens § 5.1).

De beperking tot de zojuist beschreven verzameling van basisfuncties verklaart mogelijk ook waarom tijdens DU-sequenties verhoudingsgewijs vaker ontvangstbevestigingen van het *mhm*-type gebruikt lijken te worden dan in TBT-sequenties, - vergelijk bijvoorbeeld de regels 74, 102 en 111 in fragment (9). Telling van het gebruik van verschillende typen van ontvangst-bevestigingen in de eerste 7 minuten uit twee interviews die elk prototypisch lijken te zijn voor een van beide typen van gespreksorganisatie, bevestigt die indruk. De twee fragmenten vertonen de volgende distributie in het gebruik van verschillende typen minimale responsen^{8*}:

(14) frequentie van het gebruik van verschillende typen van minimale responsen in specifieke gespreksorganisatorische omgevingen

responstype*	DU-fragment	TBT-fragment
<i>ja/nee</i>	20 (41 %)	66 (86 %)
<i>mhm</i>	29 (59 %)	11 (14 %)

* inclusief geduplicateerd *ja* of *nee*, *casu quo* enkelvoudig *hm*.

De aangetroffen verdeling suggereert dat de keuze van een bepaald type minimale respons voor een aanzienlijk deel beïnvloed wordt door het soort gespreksorganisatorische omgeving waarin recipiëntschap gedaan moet worden.

Responsen van het *mhm*-type zijn bij uitstek geschikt om als *continueerders* gebruikt te worden in omgevingen waarin een voortzetting van de vorige spreker verwacht kan worden. Het gebruik ervan signaleert een voortgezet recipiëntschap.

Responses van het *ja/nee*-type lijken daarentegen minder uitgesproken geschikt te zijn voor het vervullen van die gespreksorganisatorische functie. Het gebruik ervan vooronderstelt geen projectie op voortgezet sprekerschap van de vorige spreker. Ze zijn eerder neutraal ten aanzien van de lokale verdeling van spreker- en luisteraarschap, - een constatering die ook al in hoofdstuk 5 gedaan werd.

Een respons van het *mhm*-type past daarom min of meer vanzelfsprekend in een sequentiële omgeving waarin een voortzetting van de vorige spreker geprojecteerd is, - zoals na een antwoord-component die DU-incompleet is. Na een beurt die op zich als een compleet antwoord behandeld zou kunnen worden - zoals vaak het geval is na antwoorden in TBT-sequenties -, zou de ontvangst daarvan met een *continuer pur sang* daarentegen iets suggereren dat in die constellatie nog onderhandeld moet worden, - namelijk of dat antwoord überhaupt nog wel uitgebreid zal worden. Recipiënt-reacties van het *mhm*-type zijn daarom minder geschikt om onproblematisch gebruikt te worden in dit soort gespreksorganisatorische omgevingen. De verschillen in de wijze waarop ontvangstbevestigingen in DU- en TBT-sequenties worden gebruikt, gelden echter alleen voor het gebruik van minimale responsen in gespreksorganisatorische omgevingen waarin de primaire spreker nog geen DU-component heeft geleverd die als DU-einde behandeld kan worden. Want de acceptatie van die afsluiting is uiteindelijk ook een kwestie van onderhandeling. Zolang niet ook de DU-recipiënt de beëindiging van de DU tot een interactioneel feit gemaakt heeft, kan onderhandeld worden over de onherroepelijkheid van de DU-grens.

Na DU-componenten die potentieel de compleetheid van de lopende DU markeren, kunnen daarom weer dezelfde onderhandelingsvormen waargenomen worden als in het post-antwoord-traject in TBT-sequenties (vgl. met name § 5.3).

Vergelijk bijvoorbeeld de wijze waarop de antwoord-DU in fragment (9) afgesloten wordt:

(9)	(IC/bk) [detail]
106	B: en ik vinnet ook belangrijk dat ↓e:h
107	0,8
108	B: ik 'tsh< >onge↓veer 't zelfde doe als
109	B: andere in 't land.

110	B:	>en andere ongeveer 't zelfde als	[(↑ik)
111	A: →		↑m:-
112		2,1	
113	B: →	dat vind ik 't meest <u>typiese</u> kenmerk	
114	B:	van de <u>veranderinge</u> de laatste tijd,	
115	→	3,6	
116	A: →	't is <u>ook</u> zo, dat wel 's <u>gezegd</u> wordt dat:e:h↑m	

In de vorige paragraaf heb ik laten zien hoe de antwoord-DU in (9) na het kern-antwoord op de tweede vraag over gaat in een open DU. Die overgang heeft tot gevolg dat in principe voor elke volgende toelichting op de mening die in het kern-antwoord gegeven werd, onderhandeld kan worden over de compleetheid van de DU.

In de regels 106-110 is de derde toelichting onderweg (vgl. figuur (2) in § 6.2). Door in het begin daarvan het partikel *ook* te gebruiken (r.106), markeert hij die toelichting als een optionele toevoeging aan de daarvoor geleverde serie van argumenten (vgl. Franck 1979, p.210 e.v.). Hij geeft aan toegekomen te zijn aan nevenzaken en suggereert daarmee ook dat dit wel eens de laatste toelichting zou kunnen worden. Het belangrijkste lijkt al gezegd te zijn.

De recipiënt ontvangt echter ook die laatste toelichting met een typische continueerder (*m*: in r.111). Hij wekt de indruk ervan uit te gaan dat zijn gesprekspartner nog door zal gaan met het antwoord. De antwoorder markeert daarop nadrukkelijk de compleetheid van zijn antwoord door dat samen te vatten met behulp van een herformulering van de relatie-aanduiding uit de eerste vraag, - vergelijk *hoe je die veranderingen zou willen typeren* (r.19 in (9) en *dat vind ik ook 't meest typische kenmerk van de veranderingen de laatste tijd*, r.113-14).

Er volgt een pauze van 3.6 seconde. De DU-recipiënt doet daarin niets verbaals ondanks dat zijn gesprekspartner duidelijk aangegeven heeft klaar te zijn met zijn antwoord. Op die manier houdt hij op zijn minst de mogelijkheid tot antwoord-uitbreiding open. Aan de andere kant onthoudt hij zich tegelijk van het doen van een recipiënt-handeling waarmee actief sequentie-expansie uitgelokt zou worden. In plaats daarvan maakt hij zich uiteindelijk toch tot de nieuwe primaire spreker en snijdt het volgende thema aan (r.116 e.v.).

Dus ook wanneer de primaire spreker een component geproduceerd heeft die als het einde van zijn DU behandeld kan worden, kan over de definitieve gespreksorganisatorische status van de vorige beurt-opbouw eenheid onderhandeld worden. Alle 'normale' technieken waarmee onderhandeld kan worden over de wijze van sequentievoortzetting kunnen in die constellatie weer geactiveerd worden (vgl. § 5.3). Ik zal daar - tot slot van deze paragraaf - een voorbeeld van laten zien.

In fragment (15) wordt de afsluiting van een DU-antwoord uiteindelijk tot stand gebracht door middel van een *cross-speaker*-paar van minimale responsen. De DU heeft een betoogstructuur die zich gedeeltelijk volgens open DU-principes ontwikkelt. De antwoorder verkondigt een mening of oordeel (r.756-60), en geeft daar een aantal toelichtingen en commentaren op die zelf vaak ook weer een [*mening + toelichting*] structuur hebben (r.762-69, 771-86, 788-800). Ik zal me beperken tot een bespreking van de onderhandelingen die in het laatste gedeelte van dit fragment over antwoord-compleetheid gevoerd worden (r.786-804).

(15)	(ZC/p)
751	A: en dat is [iets wat jij wilt <u>DO</u> ↑en:
752	B: [°maar:-
753	0,4
754	A: dat <u>dat</u> <u>positieve</u> <u>benadrukk</u> ↑eh
755	4,2
756	B: ★ nou <u>jah</u> , dat eh- dat is-
757	B: dat is <u>eigelijk</u> <u>zo</u> 'n e::h (0,2) toch zo'n e::h-
758	B: zo'n <u>leerdingetje</u> zeg <u>jeh</u> °*e:ng:
759	B: zeg maar <u>wat</u> je:e:h< >binne je <u>eigeh</u> gedrags eh
760	B: <u>repertoire</u> (eh) probeert <u>toe</u> te <u>pass</u> eh,
761	0,7
762	B: ★ omdat dat <u>bijna</u> e::h
763	0,3
764	B: >jah al 't gedrag <u>wat</u> je <u>bekrachtigt</u>
765	B: binne de school dat is <u>vaak</u> <u>negatief</u> gedr↑ag
766	B: °van <u>jo</u> [h je mag dat niet <u>doen</u> =
767	A: [mh↑m
768	B: =of hou je <u>mond</u> (°s) of e::h< >enzovoo <u>rt</u> , °hh
769	B: terwijl 't <u>eigelijk</u> juist <u>andersom</u> moet zijn.
770	1,5
771	B: ★ maar dat is e::h< >dat is <u>moeilijk</u> °natuurlijk=
772	B: =je moet 'n <u>hele</u> :e:h °hhhhh
773	0,2
774	B: jah, <u>positieve</u> in:stelling
775	B: naar die <u>leerlinge</u> toe e:h< >toe hebbeh,
776	0,5
777	B: en <u>eigelijk</u> alleen <u>datgene</u> wat ie <u>goed</u> doet e::h
778	0,3
779	B: <u>positief</u> bekrachtigeh,
780	0,2
781	B: en't <u>hele</u> effect zal zijn dat z'n <u>negatieve</u> gedrag
782	B: <u>natuurlijk</u> e:h °afneemt ma↑ar=
783	A: ★ =°mh↑m
784	0,2
785	B: → om dat <u>proces</u> goed in de <u>hand</u> te hebbe, (of de:h-)
786	B: > <u>dat</u> is wel 's <u>moeilijk</u> °natuurlijk
787	→ 1,2
788	B: → maar 't- ↑jah, met die <u>leermoeilijkhede</u> be:e:h<
789	B: >probeer (je) dat in <u>weze</u> <u>natuurlijk</u> ↑ook
790	→ 1,0
791	B: → °jah,
792	0,6
793	B: → °dan bekrachtig je <u>alleen</u>
794	B: 't °*e::h* < > <u>positieve</u> 't <u>goejeh</u>
795	0,9
796	B: → en de <u>rest</u> dat °*e::h (0,2) °n↑ou (.)
797	B: (eh) dat ne <u>GE</u> er je
798	B: en je probeert dat via een <u>OM</u> weg: weer e:h<

799	B:	>toch recht te krijgeh °natuur	[lijk °mh↑m:
800	A: →		
801		1,2	
802	B: →	°jah,	
803		2,4	
804	A: ★	heb je voor (°tse-) voor je zelf wel 's 't idee	
805	A:	dat je moeilikhede niet aan: k↑unt	

In regel 786 herhaalt de antwoorder het oordeel waarop hij daarvoor een toelichting gegeven heeft (vgl. r.771, respectievelijk r.772-782). We hebben al eerder gezien dat zo'n herhaling vaak een voorstel tot afsluiting impliceert. En ook het commentaar wat hij daarna nog geeft, krijgt door het *jah* dat eraan voorafgaat (r.788), een typisch afsluitend of afsluiting inleidend karakter. Maar in plaats van dat de recipiënt iets doet met de daaropvolgende pauze (r.790), is het de primaire spreker zelf die een minimale respons uit (*jah*, r.791).

Een ontvangstbevestiging van de gespreksdeelnemer die zelf de vorige spreker was, fungeert als een *post completor*, - dat wil zeggen een soort substituut *acknowledgment token* dat na voltooiing van de vorige beurt door de leverancier daarvan gebruikt wordt om nogmaals aan te geven dat hij klaar is met wat hij daarvoor aan het doen was (vgl. § 5.1). De spreker attendeert zijn recipiënt nogmaals op de compleetheid van de door hem geleverde DU. Hij doet een pasbeurt na daarvoor al een potentieel afsluitende component geleverd te hebben.

Maar ondanks dat hij daarmee het initiatief bij zijn gesprekspartner gelegd heeft, breidt de antwoorder de eigenlijk al afgesloten DU toch nog een keer uit (r.793-99). Het betreft echter een samenvattend commentaar dat onmiskenbaar sporen van *thema*-slijtage vertoont, - vergelijk bijvoorbeeld in regel 793-94 de herhaling in iets andere bewoordingen van al eerder verkondigde inhoud (r.774-75). Het streven tot antwoord-beëindiging wordt op die manier nogmaals benadrukt.

Wanneer de gesprekspartner ook die signalen niet oppakt en zelfs nog met een continueerder op dat samenvattende commentaar reageert (*mhm*; r.800), produceert de primaire spreker nogmaals een minimale respons (r.802). Beide sprekers hebben nu gepast door middel van een *cross-speaker*-paar van minimale responsen.

Na een lange stilte geeft de recipiënt zich vervolgens gewonnen. Hij begint aan een volgende vraag (r.803-05) en bevestigt daarmee eens te meer dat degene die niet het tweede paardeel van een *cross-speaker*-paar van minimale responsen geleverd heeft, zich moeilijk kan onttrekken aan de afsluitende werking die dit procédé heeft.

Een opvallend verschil met de *cross-speaker*-paren die in het vorige hoofdstuk besproken werden, is overigens dat het nu niet om minimale responsen gaat die allebei van hetzelfde type zijn. Dit type *cross-speaker*-paren met ongelijksoortige minimale responsen lijkt typisch te zijn voor de vorm die de onderhandelingen kunnen aannemen rond een potentieel afsluitende component van een DU. Dat is immers een constellatie waarin een recipiënt het eerste deel van zo'n paar adequaat met een continueerder tot stand kan brengen, terwijl die optie minder geschikt is na antwoorden in TBT-sequenties. Een herhaling van een respons van het *mhm*-type om er het tweede deel van een *cross-speaker*-paar mee te realiseren, komt niet alleen bijna nooit voor, maar lijkt gespreks-organisatorisch ook tamelijk ongelukkig. De vorige spreker kan in die positie eigenlijk alleen door middel van een minimale respons van het *ja/nee*-type een tweede pasbeurt doen.

In (15) komen dus rond potentieel afsluitende DU-componenten gespreksorganisatorische onderhandelingen voor die vergelijkbaar zijn met het loven en bieden dat in het vorige hoofdstuk beschreven werd voor het onderhandelingstraject na antwoorden in TBT-sequenties. De recipiënt houdt vast aan zijn conversationele identiteit door zich

niet verantwoordelijk te maken voor pauzes of beëindigt die hoogstens tijdelijk door middel van een pasbeurt. De antwoorder hanteert verschillende technieken om het einde van zijn antwoord te markeren en produceert zelf ook minimale responsen, – hetzij als een soort *post-completer*, hetzij als tweede pasbeurt in een *cross-speaker*-paar.

Resumerend: De receptie van antwoorden die in *discourse units* georganiseerd worden, verschilt dus van de wijze waarop antwoorden in beurt-voor-beurt-sequenties verwerkt worden. In *gesloten* DU's gaat de kwestie van antwoord-compleetheid pas spelen wanneer de antwoorder een potentieel DU-completerende component geproduceerd heeft. Tot op dat punt is de functie van minimale responsen beperkt tot het vertoon van gespreksorganisatorisch begrip door de recipiënt als DU-recipiënt.

Na potentieel DU-completerende componenten komen vergelijkbare onderhandelingstrajecten voor als na antwoorden in TBT-sequenties. Bijvoorbeeld in de vorm van een typische *post-antwoord*-sequentie als een *cross-speaker*-paar van minimale responsen. Minimale responsen fungeren in dit soort constellaties weer voornamelijk als zetten in een spel met als inzet wie er past en wie er verder gaat.

Na beurt-opbouw eenheden die DU-incompleet zijn, worden verhoudingsgewijs vaker responsen van het *mhm*-type gebruikt. Responsen van het *ja/nee*-type lijken daarentegen inderdaad geen bepaald soort voortzetting te impliceren.

Jeffersons analyse van *yeah* als *pre-shift token* en *mhm* als vertoon van *passief recipiëntschap* zou dus eigenlijk net iets anders geformuleerd moeten worden. *Mhm* is de continueerder bij uitstek en daardoor juist niet geschikt om er een voorstel tot wijziging van de conversationele verhoudingen mee te doen. Responsen van het *ja/nee*-type geven op zich geen indicatie ten aanzien van de wijze waarop de recipiënt zich verder op zal stellen. Ze kunnen daarom ook in *pre-shift*-constellaties gebruikt worden als een van de elementen van het traject waarin een recipiënt wijziging van de conversationele verhoudingen kan voorstellen.

6.3.2 inhoudsgerichte vormen van recipiëntschap in onderzoeksvraag-gesprekken: waarderingen, commentaren, herhalingen en formuleringen

In dit en het vorige hoofdstuk heb ik de verwerking van antwoorden vooral onderzocht aan de hand van het gebruik van minimale responsen. De functie van dit type recipiënt-reacties is primair gespreksorganisatorisch. De recipiënt van een antwoord laat er niet mee zien hoe hij de informatie die in het antwoord gegeven wordt, inhoudelijk verwerkt.

In deze subparagraaf zal ik kort enkele typen inhoudsgerichte verwerkingen van antwoorden de revue laten passeren en daarbij ook proberen iets te zeggen over de manier waarop die in onderzoeksvraaggesprekken figureren. De wijze waarop in conversaties door vragenstellers gereageerd wordt op een antwoord verschilt namelijk gedeeltelijk van het soort reacties dat vragenstellers in interviews in vergelijkbare contexten geven. Afgezien van het gebruik van ontvangstbevestigingen als *mhm* of *ja*, reageren vragenstellers in conversaties regelmatig met een van de volgende responstypen op een ant-woord:

(i) een *newsmark* of *change-of-state marker* als *oh* (Jefferson 1981a, respectievelijk Heritage 1984). Vergelijk regel 214 in fragment (16)) en 344 in (17).

(ii) eventueel gevolgd door een bepaalde uitwerking van de informatie uit de voorafgaande beurt, – zoals een waardering ('*assessments*'; vgl. r.216 in (16)) of een commentaar (r.344–46 in (17)):

- (16) [uit: Houtkoop & Mazeland 1982]
- 208 M: maar ether of zo is ook goed eigen [lijk.
 209 R: [ja.
 210 R: dat heb je natuurlijk niet bij de hand.
 211 D: nee [dat ()
 212 R: ★ [heb je ether staan beneden?=
 213 M: =ja heb ik zo'n 'n klein flesje staan.
 214 R: → [oh.
 215 M: [(lac [ht))
 216 D: [(la [cht))
 216 R: -> [wat eng.
- (17) (TC:1:11/2:85) [Driessen & Van Mierlo]
- 333 R: ★ ben je nog op de Hogeschoo:l?
 334 1,0
 335 R: in de[:ze wee: [k?
 336 J: [ehm :::
 337 (.)
 338 J: °ja(morgen)
 339 (.)
 340 R: ★ mo:rgen de he:le da::g?en vrij:dag?
 341 J: vrijdag (.) mo:rgen (.)
 342 J: van half e:lf tot half ee:n
 343 (.)
 344 R: → oh: m'r vrijdagmorgen ben ik 'r in ieder geval
 345 R: oo:k (.)
 346 R: dus dan hoeft je 'm nie: helemaal mee:
 347 R: te sjouwen nou
 348 (.)
 349 J: okee da's goed

Oh-ontvangsten, waarderingen en commentaren zijn echter relatief zeldzaam in (half-) open interviews. *Oh*-ontvangsten - die volgens Heritage bij uitstek zouden aangeven dat de informatiestand van de recipiënt veranderd is (*ib.*) - komen in het onderzochte materiaal meestal alleen voor in het begin van beurten waarin de recipiënt op een correctie-achtige wijze een herinterpretatie van het voorafgaande toont en interactie-neel controleerbaar maakt (vgl. bijvoorbeeld in hoofdstuk 4 de fragmenten (1), r.48 en (26), r.172).

Fragment (18) bevat een voorbeeld van een van de weinige keren dat een interviewer een waardering formuleert als reactie op informatie van zijn gesprekspartner (r.1120). In (19) geeft een vragensteller een commentaar op het antwoord (r.15), - een type reactie dat in onderzoeksvraaggesprekken eveneens eerder uitzondering dan regel is:

- (18) (WT/kz)
- 1103 B: >wat- >wat ook heel belangrijk kan <zijn
 1104 1,1
 1105 B: gewoon >je >je <praa:tjes en je::-
 1106 B: en daa:r:< >kunne best wel dingetjes uitrolle,=

- 1107 B: =^ovan e:h
 1108 0,5
 1109 B: ·hhhh (jah) bijvoorbeeld (die) jonge
 1110 B: die geeft punkblaadjes uit=
 1111 B: =nou die- da- daar koop je als dat uit is
 1112 B: koop je daar 'n punkblaadje van >bijvoorbeeld
 1113 (.)
 1114 A: jah,
 1115 (.)
 1116 B: ·hh en dat- e- ·h >daar staat ook bevoorbeeld
 1117 B: 'n kritiek in over 't buurthonk
 1118 0,4
 1119 B: nouw, dat vin 'k best heel [goed:< >om dat e:h
 1120 A: → [schitterend
 1121 0,4
 1122 B: ((*snuift*))
 1123 B: >daar moet je 'n beetje feeling mee houwe
 1124 B: ^oallem [aal >vind ik,
 1125 A: [°ja::h,
 1126 0,8
 1127 A: °jah,

(19) (NL/10)

- 5 A: wanneer ben je ge^obor e[↑]en wa [↑ar
 6 B: [ik ben: e:eh<
 7 B: >in negentienachtenvijftig gebore,
 8 (.)
 9 A: m:↑:
 10 (.)
 11 B: in [Haren:],
 12 0,2
 13 B: [Gro- (.) °>Groningen].
 14 0,4
 15 A: → °je bent de eerste buite Amsterdam^o
 16 0,2
 17 B: °ja↓: (dat is zo jah)^o

Door op een antwoord te reageren met *oh*, een waardering of een commentaar geeft een vragensteller niet alleen aan geïnformeerd te zijn door het antwoord. In commentaren en waarderingen toont de recipiënt ook hoe die informatie inhoudelijk verwerkt wordt. Evaluatie van de nieuwe informatie uit de vorige beurt wordt dus als een lokaal relevante en interactioneel zinvolle activiteit behandeld.

In onderzoeksvraaggesprekken lijken zulke inhoudelijke verwerkingen van daarvoor geleverde informatie echter verhoudingsgewijs minder voor te komen dan in conversaties. In post-antwoord-positie onthouden interviewers zich meestal van uitingen waarin ze tonen wat ze vinden van de antwoorden die ze op hun vragen krijgen. Door bij voorkeur met inhoudelijk neutrale recipiënt-reacties als *mhm* en *ja/nee* te reageren op de vorige beurt, krijgt de informatie-overdracht in een gesprek een nogal registrerend karakter. De interviewer bekleedt zich met het soort afstandelijkheid dat ook wel als een vorm van objectiviteit wordt beschouwd (vgl. § 1.3.3; zie ook Ten Have 1987, p.271

e.v. en Frankel 1984). De oriëntatie op antwoord-verwerkende operaties die in conversaties tot uitdrukking komt doordat een recipiënt bijvoorbeeld conclusies trekt uit de geboden informatie (vgl. Sacks 1989b), wordt gereduceerd tot een puur formele, gespreksorganisatorische activiteit.

Het zich onthouden van evaluerend recipiënt-werk lijkt een vorm te zijn van wat Goffman (1981b) 'footing' noemt: door hun gesprek in vele details methodisch anders te organiseren dan gewoonlijk in conversaties wordt gedaan, constitueren gespreks-deelnemers juist een specifiek interactioneel genre.

De afwezigheid van evaluatieve recipiënt-reacties hangt mogelijk samen met het feit dat de evaluatie van de geleverde informatie in onderzoeksvraaggesprekken vooral achteraf en buiten het betreffende gesprek zou moeten plaatsvinden. Hoewel lokale, gespreks-interne evaluatie van de geleverde informatie daarmee niet in strijd hoeft te zijn, lijkt het er bijna op dat interviewers die eigenschap van het onderzoeksgesprek permanent benadrukken door het vellen van een onmiddellijk en persoonlijk oordeel tendentieel te vermijden. De voorkeur voor neutrale reacties kan ook waargenomen worden in het gebruik van twee andere typen van recipiënt-reacties, - namelijk herhalingen en formuleringen. Terwijl die in conversaties juist minder als voortzetting van antwoorden aangetroffen lijken te worden, horen ze tot het vaste repertoire van de methoden waarmee interviewers reageren op informatie die hen in antwoorden geboden wordt. Met name in interview-fasen die meer volgens het beurt-voor-beurt-principe georganiseerd worden en dan in het bijzonder in die gedeeltes waarin naar feiten gevraagd wordt die met minimale beschrijvingen geïdentificeerd kunnen worden, herhalen interviewers regelmatig de beschrijving waarmee het antwoord geconstrueerd werd. Vergelijk bijvoorbeeld de regels 10, 32, 39 en 58 in het volgende fragment uit het begin van een interview:

(1)		(LC/j) [details]
6	A:	·hhh hoe ↓ <u>oud</u> ben ↑je
7		0,3
8	B: ★	> <u>ze</u> ventien.
9		0,4
10	A: →	<u>ze</u> :ventien. (...)
27	A:	wat voor <u>scho</u> ↑ol?
28		0,4
29	B:	e::h effe kijke ze zit op de:: (°nah)
30	B: ★	<u>lagere</u> school zit ze nog, <u>vijfde</u> klas.
31		0,4
32	A: →	°vijfde klas lagere school.
33		(.)
34	A:	·hh en je ↑ <u>va</u> :der,
35	A:	waar wer↑:kt ↑die?
36		(.)
37	B: ★	(th) [<u>RAbo</u> ↑]bank
38		(.)
39	A: →	(°de) [<u>Rabo</u>]bank (...)
54	A:	heeft ie daarvoor <u>gelee</u> ↑:rd
55		0,4
56	B: ★	nee.

57 0,6
58 A: → NE↑e:

De herhalingen lijken vooral de functie te vervullen de informatie die in het antwoord geboden werd, interactioneel vast te leggen (vgl. Keller 1978).⁹

Wanneer de informatie complexer is en zich over een langer traject van meerdere antwoord-beurten en recipiënt-reacties uitstrekt – of dat nu in de vorm van een gesloten of open DU georganiseerd wordt, is hier minder relevant –, is de herhaling daarvan geen uitvoerbare optie. In zulke gevallen gebruiken vragenstellers eerder *formuleringen*, – een soort samenvattende interpretatie van een lokaal relevante strekking van de daarvoor geleverde informatie.¹⁰

Vergelijk bijvoorbeeld regel 393 in het volgende fragment. De vragensteller vat daar het antwoord van zijn gesprekspartner samen met *dus voor la:ter is 't be:ter* (r.393):

(20)	(LC/j)
373	A: vinje 't <u>z</u> elf <u>be</u> langrijk om naar scho↓ol
374	A: te gaan of <u>z</u> ou je liever <u>w</u> erken?
375	0,7
376	B: ↑NOU↓: <u>be</u> langrijk naar schoo <u>l</u> , in zoverre↑e:h:
377	B: kijk asje:eh: <la:ter >van >school af↑kom,
378	B: ·h [hh ↑jah en je:eh< >wil gaan <u>ver</u> die↑ne
379	A: [j↑ah
380	0,3
381	A: ja↑ [h
382	B: >dan vraoge ze <u>t</u> och minstens
383	B: 'n <u>e</u> l tee esdiploma offeh: 'n <u>m</u> avodiplo↑ma
384	B: om: 'n beetje:< () > <u>re</u> delijk te gaan <u>ver</u> dienen
385	(.)
386	B: dus: >dan (be)denk ik 'k ga <u>l</u> iever
387	B: naar schoo <u>l</u> toe en 'n diploma <u>h</u> a↑le
388	0,3
389	A: °ja↓:h
390	0,3
391	B: <u>dan</u> :eh:eh: eh >gaan > <u>w</u> erken
392	(.)
393	A: → jah.() d [us voor <u>l</u> a:ter [is 't <u>be</u> :ter
394	B: ★ [(°ben ik-) [J↑Ah!
395	(.)
396	B: °(verdomd) veel <u>b</u> eter.
397	1,0
398	A: zou je naar schoo <u>l</u> gaan,
399	A: als je <u>n</u> iet meer <u>l</u> eerplichtig ↑was?

In de etnomethodologische onderzoekstraditie worden formuleringen met des te meer belangstelling onderzocht, omdat gespreksdeelnemers daarin zelf een karakterisering geven van wat ze aan het doen zijn en/of waarover ze het hebben. Samen met bijvoorbeeld aankondigingen – eigenlijk een soort *pre-formuleringen* (vgl. McHoul 1987) –, correcties en toelichtingen vormen formuleringen objecten waarin het reflexieve, zichzelf verklarende en zelf-organiserende karakter van sociale interactie door gespreksdeelnemers zelf zichtbaar gemaakt wordt.

Garfinkel & Sacks (1970) introduceren het concept *formuleren* als volgt:

“Among conversationalists it is an immensely commonplace feature of conversations that a conversation exhibits for its parties its own familiar features of a ‘self-explicating colloquy’. A member may treat some part of the conversation as an occasion to describe that conversation, to explain it, or characterize it, or explicate, or translate, or summarize, or furnish the gist of it, or take note of its accordance with rules, or remark on its departure from rules. That is to say, a member may use some part of the conversation as an occasion to formulate the conversation (...)”. (p.350)

In de relatie die formuleringen hebben ten opzichte van de uitingen waarop ze betrekking nemen, kunnen de volgende aspecten onderscheiden worden (vgl. Heritage 1985, p.101 e.v.):

- (i) het thema van de voorafgaande interactie blijft in de volgende beurt gehandhaafd. Er wordt (nog) geen ander onderwerp aangesneden.
- (ii) Uit de informatie van de vorige spreker worden bepaalde elementen geselecteerd door daar opnieuw aan te refereren. Die informatie wordt algemener geformuleerd en eventueel inferentieel uitgewerkt of verrijkt. Vergelijk in fragment (20) de herformulering van *als je later van school afkomt (...) redelijk verdienen* (r.377 en 384) tot *voor la:ter is 't be:ter* (r.393).
- (iii) die representatie wordt voorgelegd aan degene die oorspronkelijk die informatie gepresenteerd heeft en er daarom het interactionele ‘auteursrecht’ van heeft. Het betreft *kandidaat-lezingen* van diens informatie. De interpretatie van de recipiënt is daardoor sequentieel implicatief: de leverancier moet beslissen of hij het daarmee eens is (vgl. r.394-96 in (20)).

Heritage & Watson (1980) beschouwen formuleringen daarom ook als het eerste deel van het aangrenzende paar *formulering / beslissing*. Als eerste deel van dat paar-type projecteren formuleringen dus een voortzetting van het huidige gespreksonderwerp over een traject dat nog op zijn minst twee beurten zal beslaan (huidige en volgende beurt).

Heritage (1985) onderscheidt drie vormen van het gebruik van formuleringen in nieuwsinterviews (radio en televisie). In onderzoeksvraaggesprekken worden die eveneens aangetroffen, - ze lijken alleen een andere distributie te vertonen. De formulering in fragment (20) was een voorbeeld van een type waarin een relatief neutrale en nauwkeurige samenvatting wordt gegeven van wat de informant gezegd heeft. Heritage noemt dit type *prompts* (*ib.*, p.104).

In het tweede type geeft een interviewer weliswaar eveneens vrij precies de positie van zijn gesprekspartner weer, maar werkt die inferentieel gepointeerder uit. Het volgende fragment bevat daar een voorbeeld van. De interviewer trekt een conclusie uit de overwegingen van een lts-leerling over een advies dat hem door de schoolleiding gegeven was (r.883):

(21)	(LC/j)	
862	B:	kijk wan as je nou ce: niveau:-(), (ha'k) gelijk-
863	B:	as ik nou gelijk naar auto toe had gegaan?
864		0,3
865	B:	had 'k tenminste <u>nou</u> 'n vak op ce: °niveau
866	B:	kenne hebbe d [it jaar (wel),
867	A:	want dat had je <u>wel</u> op ce: niveau
868	A:	°kun [ne doen?
869	B:	[ja tuurlijk!

- 870 (.)
- 871 A: ja. [enne- metaal wilde je niet op cee n [ivo?
- 872 B: [want- [nee;
- 873 B: maar dat KEN ook wel,
- 874 B: maar dat wil ik gewoon niet!
- 875 (.)
- 876 A: ↓*j [a:: (°daar heb je geen zin in)
- 877 B: [want >'t >ging >om >dat AUtomonteur,
- 878 0,3
- 879 B: ★ juist.
- 880 (.)
- 881 B: >dat>metaal>dat>interesseert mij
- 882 B: eigenl [ijk°niet zoveel,°
- 883 A: → [dus je voelt je dik gepakt?
- 884 0,3
- 885 A: (°e [igenlijk)
- 886 B: → [jah.() (°zo te [weten) wel ↑ja
- 887 A: [°ja.
- 888 2,2
- 889 A: (zeg) we moeten 'm e:ven in de ga:ten houden,
- 890 A: hoor?
- 891 A: zodat ie eh-, dat ie strak [s niet ↑stopt.
- 892 B: ★ja.★

Terwijl de interviewer in regel 876 nog een gewone, *prompt*-achtige samenvatting geeft, formuleert hij in regel 883 een oordeel dat verder gaat dan een invulling van de details van de uitleg van de informant.

Heritage karakteriseert dit type formuleringen als “*cooperative recycles*” (*ib.*, p.106 e.v.): de strekking van het voorafgaande wordt op een wijze geëxtrapoleerd die waarschijnlijk de instemming van de informant zal krijgen. De recipiënt helpt de vorige spreker alleen bij het aanscherpen van de pointe van zijn verhaal. Als derde type beschrijft Heritage tenslotte een meer provocerend gebruik van formuleringen (*ib.*, p.108 e.v.). De formuleerder probeert conclusies te trekken waarin datgene wat de vorige spreker gezegd heeft niet alleen verder uitgewerkt wordt, maar ook de strekking daarvan bijna polemisch getoetst wordt.

Vergelijk de regels 717-19 in het volgende fragment. Daarin maakt een interviewer een mogelijke implicatie expliciet die niet alleen niet met zoveel woorden gezegd is, maar daarna ook bestreden wordt door de gesprekspartner (r.721 e.v.):

(22)	(IC/pn)
689	B: maar <u>een</u> fac↑tor< > e:h
690	1,0
691	B: >die ook de <u>rechter</u> hante ^e ↑:rt,
692	0,4
693	B: 't <u>algemeen</u> be↑lang:<
694	B: >(zal) de officier <u>zwaarder</u> :- (0,2) hantere,
695	1,3
696	B: °dat zit nu eenmaal in z'n:- z'n ↑ <u>ROL</u>
697	0,2
698	B: (>°in) z'n <u>taak</u> <u>ingebakke</u> ,

- 699 2,1
700 B: dat ie eh 't-
701 B: 't algemeen belang moet- moet prevalere,
702 4,1
703 B: °↓nou\ prevalere is misschien wat veel gezegd=
704 B: =(dat is-) >dat zou↓:< >dan betekene
705 B: dat 't altijd< >gaat voor: 't belang
706 B: van de verdacht [e, hhh
707 A: [mh↓m
708 (.)
709 B: maar dat ie 't algemeen belang zwaar [dere rol:<-
710 A: [ehr hruhm
711 (.)
712 B: laat spele dan dat de rechter dat doet,
713 (.)
714 A: ↓jah ↑ja=
715 B: =°>dat hoeft te doen
716 2,1
717 A: → °dus\ [concreet zou dat betekenen dat je vindt
718 B: [e:↑:h-
719 A: → dat de:< >eis: (.) °doorgaans iets ho↑ger-
720 1,1
721 B: ★ nee↑:
722 0,2
723 A: °>of niet,
724 0,5
725 B: ↓e:h (.) de offici-
726 B: >de eis moet niet hoger zijn dan 't von↑nis
727 B: maar de officier moet z'n eis:< >↓e:h
728 0,6
729 B: zo:danig: (.) eh >verkope laat ik zegge,
730 1,2
731 B: met:- (0,5) als zwaar argument
732 B: 't algemeen belang:, >dat de rechter: <dat e:↓:h
733 1,0
734 B: >dat ie probeert de rechter daar in ↑mee te
735 B: krijge,

De interviewer probeert zijn gesprekspartner als het ware te verleiden tot het innemen van een radicaler standpunt dan deze daarvoor heeft laten doorschemeren. Hij test of die positie inderdaad door zijn informant wordt ingenomen.

Heritage beschouwt dit gebruik van formuleringen als niet-coöperatief: de formuleerder is niet bij voorbaat verzekerd van de instemming van zijn informant. In tegenstelling tot het coöperatieve gebruik van formuleringen helpt de interviewer zijn gesprekspartner niet om diens positie beter te verwoorden. Eerder omgekeerd, - de formuleerder dwingt zijn gesprekspartner tot het nauwkeuriger afbakenen van de strekking van de door hem geleverde informatie.

Heritage benadrukt overigens dat classificeringen als *coöperatief* en *niet-coöperatief* niet normatief bedoeld zijn. Het zijn technische en context-afhankelijke aanduidingen van de wijze waarop een formulering gebruikt wordt (*ib.*, p.112). Een spreker helpen zijn positie aan te scherpen hoeft niet gekoppeld te zijn aan de wenselijkheid van dat

standpunt. Iemand ertoe brengen zijn positie te verduidelijken kan alleen tot gevolg hebben dat er nog een gelegenheid gecreëerd wordt onwelgevallige conclusies expliciet te verwerpen, - zoals in fragment (22).

De voorbeeldfragmenten maken nog een andere gespreksorganisatorische eigenschap van formuleringen zichtbaar. Hoewel door het doen van een formulering een voortzetting van het lopende gespreksonderwerp over een traject van nog tenminste twee verdere beurten wordt geprojecteerd, hebben met name formuleringen waarop met instemming gereageerd wordt, een thema- en sequentie-afsluitende werking (vgl. Heritage & Watson 1980).

Met name *prompt*-formuleringen en coöperatieve formuleringen hebben zo'n afsluitende werking. Deze typen zijn afgestemd op het verkrijgen van instemming van de vorige spreker. En instemming is geen erg productief, thema-uitbreidend principe (vgl. o.a. Pomerantz 1978 en Jefferson 1981b). Discussie wordt er juist eerder door vermeden. De nieuwe gespreksonderwerpen die in de fragmenten (20) en (21) onmiddellijk na de formuleringsequentie door de interviewer worden geïnitieerd, illustreren de afsluitende kracht van zulke dicht bij de tekst blijvende formuleringen (r.398-99 in (20) en 889 in (21)).

Met een niet-coöperatieve formulering loopt een recipiënt daarentegen het risico dat het lopende gespreksonderwerp nog verder geëxpandeerd wordt, - zoals bij de lange toelichting die de informant in (22) laat volgen op zijn ontkenning van de voorafgaande formulering (vanaf r.723). Het aangedikte karakter van de formulering verleent die een provocerende, polemische kwaliteit die aanleiding geeft tot een verdere bewerking en uitwerking van het thema (vgl. Sacks Lecture Notes, Spring 1971, April 9, pp.1-5).

Ondanks hun onmiskenbaar informatie-uitlokkende potentie komen niet-coöperatieve formuleringen in onderzoeksvraaggesprekken weinig voor, - en daarin verschilt dit type gesprekken van bijvoorbeeld vraaggesprekken in juridische *settings* (vgl. Atkinson & Drew 1979) of het meer kritische nieuwsinterview.

Een reden daarvoor is mogelijk dat de preferentie voor overeenstemming (vgl. § 2.4.2) in onderzoeksvraaggesprekken een interactionele basis heeft in de - schijnbaar ? - ongelijke verdeling van belangen die de deelnemende partijen hebben. De onderzoeker is meestal de enige partij die een uitgesproken belang heeft bij het gesprek. De strategische vertaling van dat belang heeft als resultaat dat interviewers permanent proberen *on speaking terms* te blijven. Het idee daarachter is kennelijk dat de bereidheid tot meewerken onder andere gehandhaafd kan worden door het vermijden van een al te provocerende benadering van de gesprekspartner.

Aan de andere kant hoeft een informant in een onderzoeksvraaggesprek - anders dan in bijvoorbeeld nieuwsinterviews - niet bang te zijn voor identiteitsgebonden gezichtsverlies. De geïnterviewde in een nieuwsinterview moet daarentegen rekening houden met een derde partij die de eigenlijke recipiënt van de geleverde informatie vormt, - de '*overhearing audience*' (*ib.*). Wanneer een nieuwswaardig bevonden persoon zich eenmaal in een interviewsituatie heeft begeven, vormt de externe factor van het meeluisterend publiek een sterk bindende en controlerende factor. De geïnterviewde heeft zijn eigen verantwoordelijkheid om het er ten overstaan van het publiek zo goed mogelijk van af te brengen. De nieuwsinterviewer is daardoor minder afhankelijk van de welwillendheid van zijn informant en kan zich op grond daarvan eerder een polemische benadering veroorloven.

De relatieve zeldzaamheid van niet-coöperatieve formuleringen past overigens goed in het beeld dat ik aan het begin van deze paragraaf gegeven heb van de wijze waarop interviewers in onderzoeksvraaggesprekken hun recipiëntschap vormgeven. De quasi-

objectiverende, vooral registrerende stijl waarin evaluerende reacties praktisch ontbreken wordt ook gehandhaafd door vooral coöperatief te formuleren. De interviewer manifesteert zich voornamelijk als neutrale vertolker van de informatie die door zijn gesprekspartner geleverd werd (*ib.*, p.101 e.v.).

De eigenschappen van formuleringen maken dit uitingstype bij uitstek geschikt om de interpretatie die de recipiënt daarin geeft van datgene wat zijn gesprekspartner gezegd heeft, als een neutrale weergave te presenteren. Ik zal die eigenschappen bij wijze van samenvatting nog eens bij elkaar zetten:

- (i) plaatsing na een of meerdere informatie-verschaffende beurten van de vorige spreker;
- (ii) het gebruik van conclusie-markerende partikels, - met name *dus* (vgl. r.393 in (20), 883 in (21) en 717 in (22));
- (iii) inbedding van de eigenlijke weergave in interpretatie aankondigende matrixzinnen - zoals *dus concreet zou dat betekenen dat (...)* (r.717 in (22)) - of in een uitleg-aankondigend beurt-constructie patroon als *dat is* (zie r.878 van fragment (23) verderop; vgl. § 4.2.4);
- (iv) het gebruik van *verba dicendi* als *zeggen* of werkwoorden waarmee meningen of gevoelens aangeduid worden als *voelen* (r.883 in (21)) en *vinden* (r.717 in (22)) - zogenaamde 'cognition verbs' (vgl. Givón 1984, p.119 e.v.) - in combinatie met een verwijzing naar de persoon van de vorige spreker;
- (v) herhalingen van termen die eerder door die vorige spreker gebruikt zijn, *casu quo* het gebruik van termen die onmiddellijk op een lokaal relevante wijze aan eerder gebruikte termen relateerbaar zijn, - vergelijk bijvoorbeeld in (20) de herhaling van *later* (r.377 en 393) en de betekenisoverlap van *liever* en *beter* (r.386 en 393).
- (vi) de vorm en werking van een bevestigingsvraag (vgl. § 2.0). De formuleerder doet een bewering over informatie ten opzichte waarvan degene die daarvan de auteursrechten heeft, de expert is. Die is daarom de aangewezen persoon om te beslissen of de betreffende weergave acceptabel is.

Door middel van formuleringen presenteren interviewers hun verwerking van het gebodene nadrukkelijk als een interpretatiepoging die gebaseerd is op het materiaal dat de vorige spreker geleverd heeft. Door enerzijds meer subjectief evaluerende reacties als commentaren of waarderingen te vermijden, anderzijds een quasi-objectiverende vorm van weergave te kiezen, toont de interviewer dat hij als recipiënt vooral de taak heeft de registratie van het aangedragen materiaal zo neutraal mogelijk te laten verlopen.

Interviewers brengen daarmee niet alleen een distinctieve eigenschap van het gesprekstype tot stand, ze kunnen er ook al in vooruit lopen op de specifieke functie die de levering van informatie in dit gesprekstype heeft. Door het aangedragen materiaal in een formulering in een algemenere vorm te gieten, lijkt een interviewer de beschrijvingen van zijn partner namelijk al in het gesprek zelf te prepareren voor een genre-specifiek soort verwerking achteraf en buiten dat gesprek.

Vergelijk het volgende fragment. Daarin formuleert een interviewer de redenen van zijn informant om mee te doen aan plannen om huisvuil te scheiden als een 'milieu'-motief (r.878):

(23)		(NJK/32)
867	A:	e:hm:- (°ng) (0,4) °wat-
868	A:	wat zijn de< >redenen om 'r aan <u>mee</u> te doen.
869		(.)

870	A:	°voor u,
871		1,3
872	B:	nou jah:, (w)wille allemaal ons steentje wel
873	B:	wel <u>bij</u> drage, natu <u>ur</u> lijk hè?
874	B:	=°(anders)< >'t gaat ver <u>ke</u> :rd,
875		0,5
876	A:	°jah.
877		0,5
878	A: →	dat zijn die milie <u>u</u> [dinge [;,
879	B:	[·hh [ja↑:h °dh [at\ e:h
880	A:	[°jah,
881		0,3
882	B:	dat sp <u>re</u> ekt me [wel a <u>an</u> : ↑ja
883	A:	[°jah,

In een van de rapporten uit het betreffende onderzoek wordt een citaat gebruikt dat gedeeltelijk is samengesteld uit de uitingen weergegeven in de regels 872-74. De uitspraken van de informant dienen ter illustratie van een categorisering van een deel van de onderzochte populatie als “*milieu-bewusten*” (Vermeulen 1984, p.66).

De categorie die in het vraaggesprek werd gebruikt om de informatie van de respondent te formuleren, is dezelfde als die waarmee de betreffende data in de analysefase gerubriceerd worden. De interviewer lijkt in het vraaggesprek zelf al een soort voorbewerking te doen waarin geanticipeerd wordt op de wijze waarop dat materiaal later verwerkt zal worden. De informatie van de gesprekspartner wordt al vast op de maat gesneden die past bij de wijze waarop dat materiaal in tweede instantie, buiten het gesprek gebruikt zal worden.

Onderzoeksvraaggesprekken die overwegend of tendentieel volgens het beurt-voor-beurt-principe georganiseerd, zouden in de gangbare onderzoekspraktijk waarschijnlijk *half-open* interviews genoemd worden. Gesprekken die vooral volgens het DU-principe verlopen, daarentegen eerder als *open* interviews.

Het onderscheid tussen interviews die meer TBT-matig en vraaggesprekken die meer DUmstig georganiseerd worden, hangt mogelijk samen met het soort probleemstelling, *casu quo* het type personen dat vanuit die probleemstelling als informatie-waardig beschouwd wordt. Ik heb de indruk dat in DU-interviews meer een soort 'experts' ondervraagd worden. Deze hebben toegang tot een kennisdomein dat voor de onderzoeker alleen maar op een indirecte manier toegankelijk is, - zoals door het afnemen van interviews.

Het gaat onder andere om *professionals* in beleidsposities (zoals hoge ambtenaren), leden van een relatief gesloten beroepsgroep (artsen), mensen met specialistische ervaringen (bijvoorbeeld een bepaalde ziektegeschiedenis), of leden van populaties met een eigen - soms gestigmatiseerde - subcultuur.

In TBT-interviews betreft de ondervraging vaker een thema dat de onderzoeker als lid van dezelfde culturele gemeenschap bekend is, - hetzij uit eigen ervaring (onderwijs), hetzij als onderdeel van het dagelijks leven (bijvoorbeeld huisvuil-verwerking). De interviewer heeft als leek globaal toegang tot zulke kennisdomeinen en is daarin evenzeer expert als de ondervraagde.

De onderzoeker lijkt in die gevallen vooral aard en de omvang van de individuele variaties binnen de totale populatie te willen bepalen. Juist doordat het in deze gesprekken om alledaagse, schijnbaar door iedereen gedeelde kennis gaat, lijken de ondervraagde personen onderzoeksmatig interessante gegevens vaak niet als vertellenswaardig te beschouwen. De specificatie van wat *informatief* is, moet mogelijk daarom sterker gestuurd worden.

Voor TBT-interviews past de term *respondent* goed bij de vooral antwoord-gevende geïnterviewde, terwijl diens positie in DU-interviews daarentegen treffender met de categorie *informant* wordt aangeduid.

6.4 tot slot van dit hoofdstuk

In dit hoofdstuk werden vraag/antwoord-sequenties onderzocht die in *discourse units* georganiseerd worden. Zowel vragen als antwoorden kunnen de vorm krijgen van een grotere gesprekseenheid die een traject van meerdere beurten omvat. De gespreksorganisatorische structuur van antwoorden die in zulke eenheden georganiseerd worden, is niet onafhankelijk van die van de vraag-eenheid waarop daarin betrekking genomen wordt. En de structuur van de DU beïnvloedt op haar beurt weer hoe het recipiëntschap eruitziet.

Ondanks het contiguiteitsprincipe, hoeven een vraag en het antwoord dat daarop gegeven wordt, niet altijd onmiddellijk aangrenzend te zijn. Gespreksdeelnemers kunnen meerdere vragen op een rij stellen zonder dat de recipiënt al aan een antwoord begint. In dat geval moeten echter de nodige voorzieningen getroffen worden om zo'n opschorting van het contiguiteitsprincipe interactioneel te coördineren.

Tot het complex van methoden waarmee dat gedaan kan worden, horen enerzijds globale structuuraanwijzingen zoals de aankondiging van een serie vragen en de projectie van een punt waarop er wel geantwoord kan worden; anderzijds lokale structuuraanwijzingen zoals de markering van de positie van een vraag ten opzichte van het grotere geheel, de formulering als afhankelijke vraag, zwakdeiktische of anaforische formule-ring van het aanknopingspunt en achteraf-introductie van de aanknopingspunt-entiteit (openheid-naar-rechts). Het punt waarop de opschorting van de conditionele relevantie van de betreffende vragen wordt opgeheven en waarop met het antwoord begonnen kan worden, kenmerkt zich juist door het ontbreken van de toepassing van dergelijke technieken. Antwoord-DU's zijn daarentegen gedeeltelijk parasitair op de voorafgaande vraag-DU. Antwoorders profiteren gedeeltelijk van zowel de ruimte die de vragensteller gecreëerd heeft, als van het ontwerp dat hij daarvoor aangegeven heeft. De structuur van een voorafgaande vraag-eenheid werkt door in die van het antwoord. Antwoorders tonen die afhankelijkheid ook door context-afhankelijke structuuraanwijzingen te gebruiken die ontleend zijn aan het materiaal van de vraag-eenheid waarop antwoord gegeven wordt. De vragensteller heeft condities geformuleerd op grond waarvan de compleetheit van het antwoord bepaald kan worden. Zolang daaraan nog niet is voldaan, is de lopende antwoord-eenheid incompleet, - een structureringsprincipe dat ik conditionele compleetheidsmarkering heb genoemd.

Ik heb twee vormen van compleetheidsprojectie in antwoord-DU's exemplarisch besproken, - een waarin de DU minstens zoveel antwoord-eenheden bevat als er daarvoor vragen gesteld werden en een vorm waarin de inhoud van de vraag waarop gereageerd wordt, de eindtermen levert van de informatie die in het antwoord gegeven wordt.

Afgezien van principes van DU-vorming waarvan de condities context-afhankelijk in een voorafgaande vraag-eenheid geformuleerd worden, kunnen in antwoorden ook meer interne DU-genererende principes werkzaam zijn. Een antwoord kan gerealiseerd worden met een uitingstype dat een bepaald soort voorzetting van dezelfde spreker handelingslogisch verwachtbaar maakt, - bijvoorbeeld het toelichten van een mening. Zulke antwoord-uitbreidingen worden stapsgewijs geprojecteerd en kunnen voor elke volgende stap onderhandeld worden. Het resultaat is een *open* DU. In tegenstelling tot *gesloten* DU's wordt daarin niet van meet af aan een projectie gedaan op de levering van

een gesprekseenheid waarin minstens aan een aantal voorwaarden voldaan moet zijn voordat de betreffende eenheid compleet kan zijn.

Zolang er een projectie op voortzetting van een lopende antwoord-DU van kracht is, heeft het recipiëntschap een ander karakter dan in constellaties waarin over compleetheid onderhandeld kan worden. Na een DU-incomplete component vervullen minimale responsen vooral een continueerdersfunctie, - reden waarom responsen van het *mhm*-type in dit soort gespreksorganisatorische omgeving vaker voorkomen dan na antwoorden in sequenties die volgens het beurt-voor-beurt-principe georganiseerd worden. Onderhandelingen over de wijze van sequentie-voortzetting ontbreken en worden pas weer relevant nadat een potentieel DU-completerende component geproduceerd is.

In die laatste gespreksorganisatorische omgeving wordt weer het soort onderhandelingstrajecten aangetroffen dat in het vorige hoofdstuk voor *beurt-voor-beurt* (TBT) sequenties beschreven werd. Minimale responsen van het *ja/nee*-type komen in die constellatie verhoudingsgewijs vaker voor dan die van het *mhm*-type. Het gebruik van dat type ontvangstbevestigingen wordt niet ingeperkt door het wel of niet van kracht zijn van een gespreksorganisatorische projectie op voortzetting dan wel afsluiting van de lopende sequentie. *Mhm* is de prototypische continueerder, terwijl responsen van het *ja/nee*-type pas door wat er verder mee gedaan wordt in het post-antwoord-traject, een specifieke rol spelen in de onderhandelingen die gevoerd worden over de vraag of de betreffende sequentie voortgezet, dan wel afgesloten zal worden.

7. TOT SLOT

In de vorige hoofdstukken zijn de methoden onderzocht waarmee gespreksdeelnemers vraag/antwoord-sequenties tot stand brengen.

De hoofdstukken 1 en 2 waren verkennend van aard. In hoofdstuk 1 heb ik het corpus geïntroduceerd, enkele methodologische opmerkingen gemaakt en een zowel gespreksbeschouwende, als conversatie-analytische karakterisering gegeven van het gesprekstype waar het onderzoeksmateriaal uit komt.

In hoofdstuk 2 werd de voornaamste syntactische, semantische, pragmatische en conversatie-analytische literatuur in verband met vragen en antwoorden besproken. Mijn kritiek richtte zich vooral op een ‘constructivistische’ manier van theoretiseren, – dat wil zeggen, ‘de’ werkelijkheid wordt gemodelleerd met behulp van een theorie-geleide beschrijving die regels construeert die extern zijn aan het fenomeen dat onderzocht wordt. Daartegenover stelde ik dat dit soort vertekening voorkomen zou kunnen worden in een analytisch-inductieve werkwijze waarin een theorie aan de hand van niet-experimentele data ontwikkeld wordt en een beschrijving pas valide wordt geacht wanneer aannemelijk gemaakt kan worden dat het daarbij om een principe gaat waar gespreksdeelnemers zich observeerbaar op oriënteren.

In de daaropvolgende hoofdstukken werd stap voor stap een aantal eigenschappen van vraag/antwoord-sequenties onderzocht. In hoofdstuk 3 ben ik begonnen met een analyse van de constructie van vraagbeurten; in hoofdstuk 4 werd de relatie tussen vragen en antwoorden onderzocht, in hoofdstuk 5 de wijze waarop antwoorden ontvangen, uitgebreid en/of afgesloten worden en in hoofdstuk 6 de technieken met behulp waarvan vragen en antwoorden tot onderdelen van grotere gesprekseenheden worden gemaakt.

In hoofdstuk 3 is de samenhang onderzocht tussen de vormgeving en de sequentiële functie van vraagbeurten. Vanwege de voorkeur voor een discursief gegeven topic in de *clause* met de ‘eigenlijke’ vraag – de *vraagstellingseenheid* – zijn thema-introducerende vraagbeurten meestal uit meerdere beurt-opbouweenheden samengesteld die op een bepaalde manier ten opzichte van elkaar gerangschikt zijn: de *topic-introductie-eenheid* gaat vooraf aan de *vraagstellingseenheid* (bijvoorbeeld: *en je vader, waar werkt die*).

Afhankelijk van de verwachtingen die een vragensteller heeft over de mate waarin zijn gesprekspartner vertrouwd is met zo’n nieuwe gespreksentiteit, introduceert hij die ofwel via een *left-dislocation*-constructie in een beurt-interne topic-introductie-eenheid (de nieuwe entiteit is een *recognitional*); óf door middel van een techniek waarin een ‘gloednieuwe’ referent in één of meer beurt-opbouweenheden zodanig gekarakteriseerd wordt, dat er daarna in de vraagstellingseenheid naar verwezen kan worden als een bekende en/of gegeven gespreksentiteit. Zulke preliminaire beurt-opbouweenheden worden zo nodig interactioneel tot een beurt-externe eenheid gemaakt, zodat de introductie van de nieuwe gespreksentiteit interactioneel gerepareerd en geratificeerd kan worden.

In de constructie van de vraagstellingseenheid kunnen drie componenten onderscheiden worden, – de *vraagfocus*, de *relatie-aanduiding* en het *aanknopingspunt* (in *waar werkt die* is *waar* de vraagfocus, *werkt* de relatie-aanduiding en *die* het aanknopingspunt). Met name de volgende observaties pleiten voor zo’n beschrijving: de formulering van het aanknopingspunt – het topic van vraagwoord-*clause* – is aan specifieke, sequentieel gemotiveerde restricties onderhevig; de vraagfocus – de constituent met het vraagwoord – neemt een vaste positie in (de eerste zinsplaats); en de relatie-aanduiding wordt als een afzonderlijke eenheid gecorrigeerd.

Verder lijkt de vormgeving van vraagstellingseenheden gestuurd te worden door een vorm van preferentie-organisatie op het niveau van de organisatie van de vraag/antwoord-sequentie: onder invloed van de voorkeur voor contiguiteit vertoont de *clause* waarmee een vraagstellingseenheid tot stand gebracht wordt, een soort minimalisering-naar-rechts na de constituent met het vraagwoord. Deze tendens wordt nog versterkt door de voorkeur het topic van de vraagstellingseenheid als een gegevenheid te formuleren.

Ook blijkt de informatie-structuur van de vraagwoord-*clause* waarmee de vraagstellingseenheid gerealiseerd wordt, niet adequaat beschreven te kunnen worden met behulp van dichotome begrippenparen als *topic/focus* en *gegeven/nieuw*. De 'nieuwheid' van de entiteit die in de vraagfocus omlijnd wordt, valt buiten de reikwijdte van de laatstgenoemde distinctie. De vraagfocus brengt een *clause*-overschrijdende, sequentiële focus tot stand waarmee een projectie op levering van nieuwe informatie in de volgende beurt gedaan wordt. Bovendien hanteren vragenstellers verschillende technieken om zowel verschillende soorten gegeven informatie te onderscheiden, als om focusgradaties aan te brengen.

In hoofdstuk 4 heb ik onderzocht aan welke voorwaarden uitingen die op een vraag volgen, moeten voldoen om als antwoord op die vraag te gelden. De informatie die in zo'n volgende uiting geleverd wordt, moet allereerst *relevant* zijn. Een uiting wordt pas behandeld als het tweede paardeel van een vraag/antwoord-paar wanneer de informatie die daarin geleverd wordt van het type is dat in het eerste paardeel actueel gemaakt is. Een vragensteller geeft context-specifiek de condities aan waaraan informatie moet voldoen die in het antwoord geleverd zou moeten worden. De typologie met behulp waarvan een uiting tot tweede deel van een vraag/antwoord-paar gemaakt wordt, is in het eerste paardeel zelf geëtableerd. Er is geen partitie van de verzameling van uitings-typen die onafhankelijk is van de indelingsmethoden die gespreksdeelnemers zelf steeds weer opnieuw in de interactie voorstellen.

Frequentie en type van de correcties die vragenstellers in de loop van vraag/antwoord-sequenties verrichten en de onderhandelingen die gevoerd worden over de adequaatheid van een kandidaat-antwoord suggereren bovendien dat antwoord-informatie niet beschouwd kan worden als een instantiëring van een positie in een gestandaardiseerd, gespreksonafhankelijk kennis-schema dat in de voorafgaande vraag geactiveerd zou zijn. De kennis-organiserende principes die vragensteller en antwoorder hanteren, lijken eerder lokaal, *ad hoc* en situatie-gebonden tot stand gebracht te worden. (Zie ook § 3.4)

Terwijl relevantie-condities vooral criteria leveren in verband met de inhoud van het antwoord, wordt de vorm van die antwoord-informatie beïnvloed door *passendheidscondities*. De vormgeving van antwoorden lijkt niet alleen bepaald te worden door een vorm van *recipiënt design* op grond waarvan een spreker de levering van informatie afstemt op de lidmaatschapsanalyse die hij van zijn gesprekspartner maakt (bijv. ten aanzien van diens lidmaatschap van een bepaalde culturele groep, geografische herkomst, leeftijd, e.d.). Er is ook een principe van kracht waardoor antwoord-informatie bij voorkeur geformuleerd wordt in termen van de collecties van categorieën die in de voorafgaande vraagbeurt geactiveerd werden (het *consistentie-principe*).

De manier waarop gespreksdeelnemers de *correctheid* van antwoorden bepalen, lijkt vooral gebaseerd te zijn op de criteria die geleverd worden door de twee eerder genoemde typen van antwoord-condities. Meestal kan de recipiënt van een antwoord - de vragensteller dus - de informatie die daarin geleverd wordt, eigenlijk alleen beoordelen op basis van een evaluatie van de relevantie en de passendheid van dat antwoord. De bepaling van de 'waarheid' van antwoord-informatie is daar een afgeleide van.

In hoofdstuk 5 is beschreven hoe vragensteller en antwoorder onderhandelen over het compleet zijn van het antwoord. De aandacht ging vooral uit naar de wijze waarop minimale responsen als *ja*, *nee* en *mhm* gebruikt worden. Verschillende, deels nonverbaale vormen van invulling van het post-antwoord traject werden onderzocht op hun consequenties voor het verdere verloop van de vraag/antwoord-sequentie. De plek na een antwoord-ontvangst blijkt de centrale positie te zijn waarin vragensteller en antwoorder onderhandelen over het probleem of de sequentie afgesloten kan worden. Vraag/antwoord-sequenties lijken daarom eerder een vierledige, dan een triadische structuur te hebben.

In hoofdstuk 6 heb ik tenslotte onderzocht hoe vraag/antwoord-sequenties tot stand gebracht worden die niet volgens een beurt-voor-beurt-patroon verlopen (*turn-by-turn*; TBT), maar in de vorm van grotere gesprekseenheden, - zogenaamde *discourse units* (DU's). Vragenstellers kunnen meerdere vragen achter elkaar stellen zonder dat op elke vraag meteen een antwoord gegeven wordt. Door de conditionele relevantie van de afzonderlijke vragen - behalve die van de laatste - op te schorten, beschrijven vragenstellers een bepaald probleemgebied en creëren zo de ruimte voor een antwoord dat eveneens in de vorm van een DU georganiseerd is. De structuur van zulke antwoord-DU's is deels parasitair op die van de voorafgaande vraag-DU. Vraag-DU's zijn daarentegen zelf-structurend.

Tijdens de levering van antwoord-DU's ziet het recipiëntschap van de vragensteller er anders uit dan in TBT-georganiseerde vraag/antwoord-sequenties. Zolang er nog geen DU-afsluitende antwoord-component geproduceerd wordt, is een projectie op voortzetting van kracht. Pas na een potentieel compleetheidsmarkerende beurt-opbouw-eenheid is er sprake van onderhandelingen die vergelijkbaar zijn met die welke in hoofdstuk 5 beschreven werden voor het post-antwoord-traject in TBT-sequenties.

Empirisch onderzoek van natuurlijk, niet-experimenteel taalgebruik maakt niet alleen duidelijk hoe nauw de vormgeving van uitingen samenhangt met de sequentiële organisatie van gesprekken, maar ook hoe weinig de gangbare linguïstiek in staat is om die samenhang te beschrijven.

De samenstelling van vraagbeurten, de voorkeur voor een gegeven topic in de vraagstellingseenheid of de principes waarmee dat topic als een lokaal relevante informatie-eenheid geformuleerd wordt, zijn daar opvallende voorbeelden van. Het topic van de vraagstellingseenheid wordt door middel van een aanwijzende voornaamwoordelijke vorm geformuleerd in die gevallen waarin een onmiddellijk antwoord verwacht wordt. Wanneer dat niet het geval is - zoals in geciteerde vragen of in vraagzinnen waarmee een vraag-DU tot stand gebracht wordt - wordt het met een persoonlijk voornaamwoord of een zwak-deiktische vorm als *d'r* geformuleerd. De selectie van het type van het voornaamwoord blijkt niet alleen afhankelijk te zijn van de recentheid waarmee de topic-entiteit van de vraag-*clause* discursief voorhanden is. Er is ook een principe operationeel waarin rekening gehouden wordt met de bijdrage die de betreffende uitingscomponent levert aan de functie van de uiting als sequentiële eenheid.

Het consistentieprincipe verantwoordt de lexicale cohesie van het soort termen dat geselecteerd wordt om antwoord-informatie te formuleren met behulp van categorieën uit collecties die in de voorafgaande vraagbeurt geactiveerd werden. De voorkeur vraagstellingseenheden naar-rechts te minimaliseren komt in een verrassend perspectief te staan wanneer blijkt dat vraagzinnen juist in vraag-DU's zo vormgegeven kunnen worden dat ze naar-rechts uitbreidbaar of 'open' zijn. Hetzelfde geldt *mutatis mutandis* voor het gebruik van afhankelijke vraagzinnen in vraag-DU's. Doordat op zulke vragen niet onmiddellijk geantwoord hoeft te worden, heeft de DU-producent ook de ruimte vraagstellingseenheden uit te bouwen, in plaats van ervoor te zorgen zo

spoedig mogelijk een positie te creëren waarin de beurt overgedragen kan worden. De wijze waarop uitingen gespreksorganisatorisch functioneren blijkt de constructie ervan in hoge mate te beïnvloeden.

Structuur-aanwijzingen als pre- en post-formuleringen, lijst-markeerders of compleetheidsmarkeringen maken eveneens deel uit van de methoden die sprekers hanteren om te laten zien dat vraagzinnen op een bijzondere manier gebruikt worden. De productie van een vraag-DU wordt zo niet alleen gespreksorganisatorisch gecoördineerd, ze wordt er ook pas door mogelijk gemaakt.

Onderzoek van de wijze waarop een ontvangstbevestiging als *ja, nee* of *mhm* in een specifieke sequentiële positie van het post-antwoord-traject fungeert, laat zien welke overwegingen ten grondslag liggen aan de selectie van een bepaald type minimale respons. *Mhm* is de continueerder bij uitstek, terwijl responsen van het *ja/nee*-type gespreksorganisatorisch veel neutraler zijn. Pas als onderdeel van een bepaald post-antwoord-traject krijgen ze een specifieke functie in de onderhandelingen die vragensteller en antwoorder voeren over de wijze van sequentie-voortzetting.

De samenhang tussen sequentiële organisatie en talige vormgeving blijkt met name uit de wijze waarop vraagstellingseenheden door middel van onderscheiden, functioneel gemotiveerde componenten geconstrueerd worden. Een vraag-*clause* wordt in het aanknopingspunt contextueel verankerd; de vraagfocus projecteert een bepaald soort vervolginformatie, terwijl de relatie-aanduiding een brugfunctie vervult tussen de informatie die in beide andere componenten georganiseerd wordt. De structuur van de vraagstellingseenheid is enerzijds een weerslag van de wijze waarop deze sequentieel voorbereid werd, anderzijds een voorafspiegeling van de voortzetting die daardoor mogelijk gemaakt wordt.

In de op formalisering gerichte grammatica en ook in logisch-semantic analyses worden daarentegen vooral die betekenisaspecten van zinnen op de voorgrond gesteld waarmee in uitingen beschrijvingen van 'de' wereld tot stand gebracht worden. Interactionele en sequentiële betekenisaspecten vallen daardoor grotendeels buiten de analyse. Zelfs in een analyseperspectief als dat van de functionele grammatica wordt de structuur van zinnen eveneens primair op het referentiële vlak onderzocht, - dat wil zeggen, de semantische functies die aan zinsdelen worden toegewezen, zijn bepaald door de rol die de betreffende woordgroep vervult in het situatietype dat in die zin gerepresenteerd wordt. Om de constructie van uitingen als sequentiële eenheden te begrijpen, is echter ook een analyse van de constructie van uitingen nodig waarin de samenstelling van beurt-opbouwseenheden niet alleen representatief-functioneel, maar ook sequentieel-functioneel ontleed wordt.

De constructie van een uiting moet dus aan een aantal voorwaarden voldoen om als eerste of tweede deel van het *vraag/antwoord*-paar te kunnen fungeren. Maar vraag/antwoord-sequenties behelzen meer dan een aangrenzend paar. Gespreksdeelnemers verankeren een vraag op een specifieke manier in zijn context en verrichten voorbereidend werk om die vraag van een adequate context te voorzien. Vaak vergt een vraagstellingseenheid verdere toelichting voordat er een antwoord geleverd kan worden. Het constructieve gebruik van zulke *repairs* benadrukt dat interpretaties van gespreksdeelnemers geen automatische toepassing zijn van een vooraf en buiten het gesprek vastgelegde code.

Antwoorden worden op hun beurt pas na subtiele, op specifieke wijze georganiseerde onderhandelingen afgesloten. Het aangrenzend paar *vraag/antwoord* vormt over het algemeen slechts de kern van een sequentieel conglomeraat met pre-sequenties of anderssoortige preliminaire activiteiten, insertie-sequenties waarin allerlei lokaal veroorzaakt herstelwerk verricht wordt en post-sequenties waarin onderhandeld wordt

over de vraag of de sequentie afgesloten, dan wel voortgezet kan worden.

Het beeld van antwoorden als handelingen die in één enkele uiting volbracht worden, miskent het voorlopige, onderhandelbare karakter van de adequaatheid en volledigheid van het antwoord-tot-dan-toe. Antwoorden - en vragen trouwens ook - zijn te vaak complexe handelingen die in reeksen van meerdere beurt-opbouw-eenheden tot stand gebracht worden, om het idee van een één-op-één-koppeling van handelings- en uitingstypen in alle ernst te kunnen blijven handhaven. Een gespreksanalyse die daar van uitgaat, construeert een te naïef en simpel model van talige interactie.

Een conceptualisering van vragen en antwoorden als uitingen die op grond van een aantal condities als een bepaald type taaldaad gelden - zoals in de taaldadentheorie -, gaat voorbij aan het context-gebonden karakter van vraag/antwoord-sequenties. Condities ten aanzien van de context van een uiting zijn iets anders dan het actief interactioneel tot stand brengen van zulke contexten. En sequentieel georganiseerde onderhandelingen over de interactionele status van een uiting zijn niet identiek aan een modellerig daarvan als een proces van mechanische etikettering van uitingen. De veronderstelling dat de functie van een uiting opgemaakt zou kunnen worden uit een of meerdere illocutieve indicatoren gaat voorbij aan het gegeven dat zulke functies in de constructie van de hele uiting en op meerdere niveaus geconstitueerd worden. De toewijzing van een bepaalde handelingsbetekenis aan een uiting wordt bovendien zorgvuldig voorbereid, in diverse vormen van nazorg getoetst en afhankelijk van de uitkomst daarvan gehandhaafd of gewijzigd.

Verder onderzoek zou moeten uitwijzen óf en in hoeverre het hier ontwikkelde beschrijvingsperspectief overdraagbaar is op andere typen vraag/antwoord-sequenties, - met name die welke geïnitieerd worden door een *ja/nee*-vraag. Ook is onderzoek nodig naar sequenties die beginnen met samengestelde vragen, - bijvoorbeeld een *ja/nee*-vraag met een daarvan afhankelijke vraagwoord-vraag of vraagwoord-vragen waarin nog weer een andere vraagwoord-vraag ingebed is. Verder is nog slechts een aanzet gegeven tot een beschrijving van de wijze waarop antwoorden inhoudelijk verwerkt worden door de vragensteller als recipiënt van dat antwoord. En ondanks het feit dat een antwoorder juist vanwege het feit dat hij een contextueel gecreëerde sequentiële positie invult, een grotere vrijheid lijkt te hebben ten aanzien van de wijze hoe hij dat doet, zou ook de beschrijving van de principes die ten grondslag liggen aan de constructie van antwoord-beurten nog verder uitgewerkt moeten worden. In hoofdstuk 4 heb ik weliswaar een aantal condities beschreven die van belang zijn bij de selectie van antwoord-informatie en de wijze waarop die geformuleerd wordt. In hoofdstuk 5 is ook beschreven hoe over de compleetheid van die informatie onderhandeld wordt en hoe afhankelijk van de uitkomst daarvan een antwoord uitgebreid of afgesloten wordt. En in hoofdstuk 6 is wel een analyse gemaakt van de wijze waarop antwoorden tot grotere gesprekseenheden gemaakt worden. Maar er blijven nog vragen onbeantwoord. Met name óf antwoorden vergelijkbare functionele constructieprincipes vertonen als die welke voor de vraagstellingseenheid beschreven werden. En welke overwegingen ten grondslag liggen aan de beslissing om een antwoord wel of niet in de vorm van een 'constituent'-antwoord te formuleren. Of de vraag of antwoord-beurten eveneens op een specifieke, eventueel vraagafhankelijke manier in afzonderlijke, functioneel karakteriseerbare beurt-opbouw-eenheden opgebouwd en geordend worden.

Hoewel het onderzoek zich vooral richtte op de lokale organisatie van vraag/antwoord-sequenties, heeft de analyse toch een aantal interessante inzichten opgeleverd met betrekking tot de organisatie van vraag/antwoord-sequenties in het gesprekstype waar

het onderzoeksmateriaal uit stamt, - onderzoeksvraaggesprekken. Voorbeelden daarvan zijn de interviewer-oriëntatie op antwoord-uitbreiding, de produktie van een regi-stre-rende, quasi-neutrale wijze van verwerking van antwoord-informatie, de interviewer-oriëntatie op de sociologische generaliseerbaarheid van die informatie of de spanningen veroorzaakt door het streven van informanten om interviewers deelgenoot te maken van de details van hun dagelijkse leven. Het onderscheid tussen TBT- en DU-georganiseerde vraag/antwoord-sequenties lijkt bovendien bruikbaar voor verder onderzoek van de eigenschappen van dit gesprekstype.

Maar misschien nog essentiëler is het inzicht dat de principes waarmee vraag/antwoord-sequenties georganiseerd worden, deel uitmaken van de methoden waarmee gespreksdeelnemers hun interactie constitueren als een specifiek type gesprek. De procedures waarmee de topics van vragen geïntroduceerd en geformuleerd worden, de wijze waarop vraag- en antwoord-beurten geconstrueerd worden, de vormgeving van het recipiëntschap, de methodische produktie van verschillende typen van *discourse-units* of de organisatie van de distributie van vraag- en antwoordbeurten over de gespreksdeelnemers zijn niet alleen constitutief voor de interactie als een bepaald type activiteit. Ze tonen ook hoe gespreksdeelnemers zich op het genre oriënteren als een procedureel relevante dimensie.

OPMERKINGEN

opmerkingen hoofdstuk 1

1. Garfinkel (1967) formuleert min of meer het programma van de etnomethodologie. Heritage (1984) geeft een goed inzicht in en overzicht van de plaats van de etnomethodologie in de sociologie en over de verhouding tussen etnomethodologie en conversatie-analyse (vgl. ook Lee 1987). Levinson (1983) geeft een idee van en overzicht over de plaats van de conversatie-analyse in de linguïstische pragmatiek.
Enkele recente Nederlandse studies zijn Ten Have (1987), Houtkoop-Steenstra (1987) en Komter (1991).
2. Vergelijk in dit verband de volgende opmerking van de socioloog Giddens:

“But anyone who works within the social sciences is likely to be familiar with a quite different form of resistance to the claimed findings of social science. Far from resisting the findings of sociological investigations because they convey claims that people are disinclined to want to know about, such findings are resisted on the basis that they are already well known and familiar. Sociology, it is often argued, simply tells us what we already know - albeit often wrapped up in esoteric jargon, such that it might initially appear to be something novel. This could be called the lay critique of sociology.” (Giddens 1979, p.249)
3. Vergelijk Garfinkel 1967, Cicourel 1968 en Rehbein & Mazeland 1991.
4. Vergelijk Cicourel 1964, Ehlich 1981, Lynch 1985 en Rehbein & Mazeland 1991.
5. Vergelijk Ten Have 1989b, p.7. Het onderscheid tussen eigen kennis als *bron* (*resource*) en als *object* (*topic*) van onderzoek komt van Zimmerman & Pollner (1971).
6. Garfinkel ontleent de term *documentaire methode van interpretatie* aan Mannheim 1952.
7. Ten Have 1989b (vgl. ook Ten Have 1987) schetst het onderzoeksproces in een 7-trapsmodel:
(1) verzameling van documenten van natuurlijke interactie (niet-uitgelokt, niet-experimenteel);
(2) vastlegging op een zo neutraal mogelijke wijze die herhaald onderzoek mogelijk maakt en ook de *retrievability* van data garandeert;
(3) bestuderen en selecteren van episodes die relevant lijken ten opzichte van de vraagstelling;
(4) het begin van het eigenlijke werk: interpretatie op basis van alledaagse kennis. Er wordt geprobeerd een globale structuur te ontdekken, details te onderzoeken en de verhouding daarvan tot het geheel te bepalen, enzovoort;
(5) expliciet maken van de analyse, - onder andere met behulp van de principes die eerder in de tekst gekarakteriseerd werden als de ‘methode van documentaire interpretatie’;
(6) verdere steun proberen te vinden voor interpretaties en analyses uit stap (5) door voorzettingen en context te onderzoeken: bepalen hoe - op grond van wat voor aanwijzingen - het analyseresultaat bereikt werd, wat er voor en wat er tegen spreekt, hoe plausibel de gevolgd redeneringen zijn, en dergelijke;

(7) systematische vergelijking met andere gevallen: soortgelijke gevallen worden onderzocht en vergeleken voorzover de specifieke contexten vergelijking toelaten. Er worden vragen gesteld als wat is er verschillend? hoe zit dat in elkaar? Dus steeds eerst de *hoe*-vraag. *Waarom*-vragen worden in eerste instantie vermeden, evenals normatieve, prescriptieve vragen.

Ten Have zegt er overigens nadrukkelijk bij dat het bij zijn model om een idealisering gaat:

“Zo zal men om stap (7) te zetten voor elk nieuw in de vergelijking te betrekken geval weer de stappen (3) t/m (6) moeten zetten. Vaak zal men 'heen en weer gaan' tussen de fasen (4), (5) en (6) en zal men dus vanuit de bevindingen in (5) en (6) nieuwe interpretaties, (3) dus, beproeven. Common sense plausibiliteit blijft bij dit alles de onvermijdelijke toetssteen.” (Ib., p.41)

8. De notie *theoretical sampling* stamt van Glaser & Strauss 1967.
9. Procedurele - of formele, operationele - representativiteit lijkt ook het generaliseringsprincipe te zijn waarvan in 'intuïtief empirisch' grammaticaal onderzoek uitgegaan wordt (vgl. Mazeland 1985a).
10. In de *enumeratieve* vorm van inductie die in kwantitatief onderzoek gangbaar zou zijn, probeert een onderzoeker

“to discover some final truths about a certain class of empirical data, circumscribed in advance, by studying a number of cases belonging to this class” (Znaniecki 1934, p.222, geciteerd in Silverman 1985, p.114).

Voor analytische inductie geldt daarentegen dat

“no definition of the class precedes (...) the selection of data to be studied as representatives of this class. (...) enumerative induction abstracts by generalisation, whereas analytical induction generalises by abstracting” (ib., p.249-51, vgl. Silverman 1985, p.114).

In een proces van enumeratieve inductie zou er dus eerder als volgt geredeneerd worden: omdat de onderzochte objecten eigenschap Z hebben en op grond van statistische steekproef-technieken aangenomen kan worden dat die objecten representatief zijn (abstractie), heeft de hele populatie eigenschap Z (generalisatie). Bij een analytisch-inductieve werkwijze concludeert men daarentegen dat een onderzoeks-object eigenschap Z heeft omdat het geproduceerd is volgens regel Y (abstractie). Er wordt daarom verwacht dat alle objecten waaraan eigenschap Z toegeschreven kan worden, volgens diezelfde regel geproduceerd worden (generalisatie).

11. Het transcriptiesysteem van Jefferson wordt onder andere uitgelegd in Schenkein 1978 (p. xi t/m xvi) en Atkinson & Heritage 1984 (p. ix t/m xvi). Het gedetailleerdste overzicht is te vinden in Jefferson 1983a/b/c. Voor de ordening van de diverse transcriptie-niveaus die onderscheiden worden in de beschrijving van de transcriptie-conventies in de appendix, heb ik gebruik gemaakt van Goodwin 1980.
12. Ehlich & Rehbein noemen de gespreksbeschouwende vorm van kennis *Institutionswissen zweiter Stufe* (1977, p.39-42). Het zou daarbij om een soort gezond-

- verstand reflecties gaan die zij op een niveau plaatsen tussen de praktische handelingskennis van de verschillende partijen die in een institutie interageren en wetenschappelijke kennis over instituties.
13. Vergelijk hoofdstuk 2, § 2.4. Zie ook Mazeland 1989a en Houtkoop-Steenstra 1990.
 14. Vergelijk voor een recente bundeling van artikelen over de problematiek van *survey* interviews Van der Zouwen & Dijkstra 1989.
 15. Briggs bekritiseert in dit verband de aannames die Labov (1972c) maakt ten aanzien van de verschillende niveaus van informatieverschaffing die geassocieerd zouden zijn met de door hem onderscheiden contextstijlen (met name de onderscheiding tussen *casual* en *careful speech*). Met name de aanname dat de inhoud van de geleverde informatie min of meer stabiel zou zijn en niet varieert met de mate van formaliteit van een situatie, beschouwt hij als een naïeve - *commonsensical* - vooronderstelling. (Briggs 1986, p.17-18)
 16. Vergelijk Cicourel 1982 en 1986. Cicourel ontleent de notie ecologische validiteit aan Cole, Hood en McDermott 1978. Zie ook Neisser 1967 en Van Berkel 1991.
 17. De onderscheiding tussen *situatie-specifieke* identiteit en *lokale* identiteiten baseer ik op Wilson (1985); die tussen lokale conversationele en lokale interactionele identiteit ontleen ik aan Jefferson & Lee (1981). Koerfer & Zeck (1983) ontwikkelen deels vergelijkbare onderscheidingen.
 18. Vergelijk onder andere McHoul 1978, Atkinson & Drew 1979 en Mazeland 1983 voor beschrijvingen van institutie-specifieke vormen van de organisatie van beurtwisseling.
 19. Greatbatch (1988) beschrijft vooral de verdeling van uitingstypen over deelnemers in het nieuwsinterview. Zijn analyse is daardoor produkt-gerichter dan de meer procesmatige benadering van de beurtwisselingsorganisatie in Sacks, Schegloff en Jefferson (1974). Vergelijk opmerking 63 bij hoofdstuk 2 voor een samenvatting van dat laatste model.
Een opvallend kenmerk van Greatbatch's beschrijving van de beurtverdeling in nieuwsinterviews is dat de beurtwisselingssystematiek gekarakteriseerd wordt in termen van *uitingstypen* zoals vragen en antwoorden. Anders dan in de oorspronkelijke analyse van Sacks *c.s.* wordt de beurt-opbouwcomponent niet formeel gekarakteriseerd in termen van de syntactische eenheden die de bepaling van een mogelijk voltooiingspunt van de lopende beurt toelaten.
Historisch gezien is die benadering overigens niet zo vreemd. In een ongedateerd en ongepubliceerd paper - dat in ieder geval voorafgaat aan Sacks, Schegloff en Jefferson (1974) - beschrijven Sacks & Jefferson de organisatie van de beurtwisseling in conversaties in termen van selectie van zowel de volgende spreker als de volgende *handeling* (vgl. Sacks & Jefferson, *onged.*).
 20. Vergelijk onder andere Labov & Fanshel 1977 en McHoul 1987.

opmerkingen hoofdstuk 2

1. Het type vraagzinnen dat gewoonlijk wordt aangeduid als *echo*-vragen, is niet in de lijst opgenomen. In een *echo*-vraag wordt een vorige uiting of een deel daarvan zo herhaald dat het voor de herhaler meest opvallende deel van die uiting een karakteristiek intonatorisch verloop vertoont (een verhoudingsgewijs zeer lage toon eventueel gevolgd door een hoge grenstoon). (Vgl. Wunderlich 1986)
Het gaat om een provisorisch overzichtje van verschillende soorten vragen. Het lijstje bevat slechts elementaire typen van vraagzinnen. Verschillende mengvormen zijn mogelijk, - bijvoorbeeld de combinatie die Wunderlich (1981) *focus questions* noemt. Daarin reduceert een vragensteller het antwoordbereik tot een enkele hypothese of een beperkt aantal alternatieven door een *ja/nee*-vraag of keuze-vraag op een vraagwoord-vraag te laten volgen. (Vgl. hoofdstuk 4, § 4.1)
Een in de onderzochte interviews verhoudingsgewijs vaak voorkomend type samengestelde vraagzinnen bevat in de matrixzin een *ja/nee*-vraag waarin een mentale toestand van de recipiënt bevestigd wordt. In de daarvan afhankelijke zin wordt een *ja/nee*-, keuze- of vraagwoord-vraag geformuleerd. Bijvoorbeeld: *herinner je je nog hoe dat met je ouders was in die tijd*.
2. De term *clause* wordt veelal gebruikt om te verwijzen naar een minimale eenheid van grammaticale organisatie die groter is dan een woordgroep, eigenlijk minstens een grammaticaal subject en een finiete werkwoordsvorm (persoonsvorm) zou moeten bevatten en eventueel kleiner is dan een (samengestelde) 'zin'. Ik zal de term gebruiken als een empirisch te bepalen categorie die verwijst naar elementaire prosodische en syntactische eenheden waarmee beurt-opbouwcomponenten geconstrueerd kunnen worden.
3. In de traditionele grammatica wordt de term *inversie* gebruikt voor de omkering van de volgorde van onderwerp en persoonsvorm ten opzichte van de volgorde die deze beide zinsdelen 'gewoonlijk' in hoofdzinnen zouden innemen (het onderwerp komt voor de persoonsvorm). Vanuit het perspectief van recentere theorieën - bijvoorbeeld de latere versies van de transformationeel generatieve grammatica - zou juist de hoofdzin-volgorde de 'geïnverteerde' (of *getransformeerde*) volgorde zijn. De bijzinsvolgorde zou fundamenteeler zijn. (Vgl. bijvoorbeeld Bennis & Hoekstra 1983, p.63 e.v.)
4. Garvey (1979; p.365 e.v.) noemt dit soort vraaghandelingen "*requests for confirmation*". Selting (1985, p.134 e.v.) maakt onderscheid tussen "*Bestätigungsfragen*" en "*Vergewisserungsfragen*": het eerste type zou aan het einde een vallende intonatiecontour hebben. De spreker zou er mee tonen instemming te verwachten met de door hem geponeerde hypothese. Het tweede type vragen zou daarentegen in de laatste lettergrepen een stijgende contour laten zien. De spreker signaleert de mogelijkheid van een niet-instemmende reactie niet bij voorbaat uit te sluiten.
5. Levinson (1987b) noemt onder andere Brown & Sankoff 1976 en het werk in Givón 1979 (ed.) als voorbeelden van de *from-discourse-to-syntax* benadering.
6. Levinson waarschuwt er voor dat in het tweede - complementaristische - perspectief diachronische en synchronische benaderingen zorgvuldig uit elkaar gehouden zouden moeten worden. Een syntactisch principe kan zijn oorsprong hebben in een bepaald gebruikspatroon dat verklaard kan worden door pragmatische prin-

cipes. Een bijna canoniek voorbeeld van een gebruikspatroon dat in de loop van de tijd tot een syntactische regel zou zijn geworden, is bijvoorbeeld de claim dat in de ontwikkeling van een taal het grammaticale subject (het onderwerp) afgeleid zou zijn van 'ge-grammaticaliseerde' *topics*, - waarbij *topic* opgevat wordt als het zinsdeel dat verwijst naar de entiteit waarover in de betreffende uiting iets gezegd wordt (vgl. Givón 1983a).

7. *Pronominalisering* is een aanduiding voor de substitutie van een volledige, ongereduceerde naamwoordsgroep door een voornaamwoord.
8. Soms zal ik meer technische, formele aspecten in een voetnoot toelichten, - echter zonder dat het verwerken daarvan voor de technisch niet-geïnteresseerde lezer noodzakelijk is om de globale lijn van het betoog te volgen.
9. Voor de beschrijving van de wijze waarop vraagwoord-zinnen in de generatieve grammatica geanalyseerd zouden worden, baseer ik me vooral op Bennis & Hoekstra 1981 en Radford 1981.
10. Voor de eerste vraag uit regel 34-35 van fragment (1) zou zo'n 'dieptestructuur'-vorm er versimpeld als volgt uit kunnen zien:

(i) [\bar{s} dat [$_{\bar{s}}$ [$_{np}$ je vader] [$_{vp}$ [$_{np}$ ergens(+wh)] werkt]]]

De afkortingen zijn aanduidingen voor soorten woordgroepen: *s*: *sentence* (zin);

\bar{s} : structureel hoger zinsniveau (inclusief structurele positie voor voegwoord);

vp: *verbphrase* (*werkwoordsgroep*); *np*: *nounphrase* (naamwoordsgroep).

De vierkante haken duiden hiërarchische relaties aan: een woordgroep wordt gedomineerd door een eenheid van een structureel hoger niveau wanneer de haken daarvan ingebed zijn in die van de omvattende groep.

11. De constituent voorzien van de restrictie [*wh*] zou ook nog informatie moeten bevatten op grond waarvan uiteindelijk het vraagwoord *waar* geselecteerd zou worden. Ik heb dat in (i) van opmerking (6) informeel opgelost door de eigenschap [+ *lokationeel*] aan te duiden door het gebruik van *ergens*.
12. Tot het eind van de jaren zeventig waren *left dislocation*-constructies (LD) - dat wil zeggen, constructies waarbij voorafgaand aan de eerste zinsplaats van de hoofdzin een constituent voorkomt waarop daarna met een voornaamwoord teruggegrepen wordt (vgl. opmerking 2 bij hoofdstuk 3) - een belangrijk thema in de transformationeel-generatieve grammatica (TGG). Het ging daarbij vooral om een intern-theoretische, technische discussie, - onder andere over aantal en soort van toe te laten transformaties. Vragen die naar aanleiding van LD-constructies gesteld werden, betroffen o.a. zulke problemen als de vraag of dergelijke zinnen door middel van transformaties van een elementaire structuur afgeleid worden, - in dat geval zou *en zijn vader, die werkt bij de Rabobank* bijvoorbeeld het resultaat zijn van een vorm als *zijn vader werkt bij de Rabobank*; óf dat de tweeledige structuur al bij voorbaat als basisvorm aangenomen zou moeten worden. (Vgl. o.a. Rodman 1974, Riemsdijk & Zwarts 1974, Koster 1978, Cinque 1977). Chomsky (1977) lijkt de balans te hebben laten doorslaan ten gunste van de laatstgenoemde optie. In latere literatuur lijkt de LD-constructie theoretisch minder van belang te zijn geworden. Chomsky (1982, p.140) plaatst een woordgroep als *je vader* uit *en je*

vader, waar werkt die in een “TOP”-positie buiten - in de ‘periferie’ van - de eigenlijke *clause* en maakt daar verder niet meer veel woorden aan vuil. (Vgl. bijvoorbeeld ook Bennis & Hoekstra 1989, p.268).

Reinhart (1983) onderscheidt boven het zinsniveau nog een hoger niveau - de “E(xpression)” of “S-double bar” knoop - waardoor een constituent als *je vader* structureel op hetzelfde niveau als de eigenlijke *clause* geplaatst wordt. Ze laat bovendien zien dat zo’n positie structureel plausibel is, - bijvoorbeeld omdat in die positie voorafgaand aan vraagwoord-vragen voorzetselgroepen kunnen voorkomen die binnen de eigenlijke vraag-*clause* in *clause*-initiële positie niet acceptabel zijn.

13. Men zou hoogstens kunnen zeggen dat het gebruik van een co-referentieel voornaamwoord in *en je vader, waar werkt die* compatibel is met de GG-beschrijving (*co-referentieel*: naar eenzelfde entiteit verwijzend als een andere naamwoordsgroep; in dit geval is *die* co-referentieel met *je vader*).

Volgens de GG-analyse zou een voornaamwoord als *die* niet naar eenzelfde entiteit mogen verwijzen als een eventuele andere referentiële uitdrukking die gedomineerd wordt door een omvattendere structurele eenheid waaraan ook het betreffende voornaamwoord direct ondergeschikt is (dit soort voornaamwoorden ‘moet vrij zijn in zijn *regerende categorie*’).

Een zin als [_{np} [_{np} *hij*] en [_{np} *je vader*]] *werken bij een bank* zou volgens die regel onacceptabel zijn wanneer *je vader* en *hij* naar dezelfde persoon verwijzen: *hij* wordt structureel gedomineerd wordt door een eenheid - de hele groep *hij en je vader* - waarin nog een naamwoordsgroep voorkomt die co-referentieel is met het voornaamwoord.

Zo’n regel ziet er misschien op het eerste gezicht nogal banaal uit, - misschien ook omdat ze met een pragmatisch principe beschreven zou kunnen worden door een beroep te doen op een principe van descriptieve spaarzaamheid, - bijvoorbeeld ‘verwijs binnen eenzelfde *clause* niet meermaals naar eenzelfde entiteit wanneer daardoor geen nieuwe informatie wordt toegevoegd’ (Grice’s *maxime van kwantiteit*).

De betreffende regel is echter een onderdeel van een set van regels voor het gebruik van antecedent-nemende referentiële uitdrukkingen. Tot die verzameling horen verder (ii) een regel voor het gebruik van voornaamwoorden - het wederkerige voornaamwoord *elkaar* en het reflexieve *zich* - die hun antecedent juist wel binnen dezelfde eerst-hogere structurele eenheid moeten hebben; en (iii) een regel dat niet-pronominale referentiële uitdrukkingen - onder andere lexicale naamwoordsgroepen als *je vader* of *Jan* - niet co-referent kunnen zijn met een andere ongereduceerde naamwoordsgroep in dezelfde zin. Juist door zulke samenhangen lijkt de analyse aan kracht te winnen. (Vgl. echter opmerking 17.)

14. In een vraagzin als *wat doet(t)je daar* is meer aan de hand dan door middel van transformaties als *wh*-verplaatsing en *verb-second* beschreven wordt. Met behulp van het *pro-verb* *doen* lijkt de spreker ook over het werkwoord te abstraheren, terwijl de aanwijzing dat er een handeling bevraagd wordt, behouden blijft. (Vgl. Halliday 1985, p.84 en Halliday & Hasan 1976, p.112 e.v.). In een GG-benadering zou dit soort vragen met behulp van een aantal extra transformaties beschreven moeten worden - iets dat tegen het streven naar descriptieve economie ingaat -, óf als idiomatisch taalgebruiksfenomeen terzijde geschoven moeten worden.

15. Nichols (1984) – geciteerd in Van Valin (1990) onderscheidt verschillende soorten functionalistische stellingnames, – een meer conservatieve positie, een gematigde en een extreme.
De conservatieve functionalist erkent de inadequaatheid van een rigoureuze formalistische of structuralistische benadering zonder echter een alternatief te ontwikkelen. Zijn gematigde collega stelt ook een functionele analyse van talige structuren voor. De extremist claimt dat talige principes geheel functioneel gebaseerd zijn: structuur zou enkel gecodeerde functie zijn.
16. In een functionele benadering worden structurele relaties in zinnen geanalyseerd vanuit het perspectief wat voor soort situatie met een bepaalde zin beschreven wordt en welke rol de daarin onderscheiden elementen ten opzichte van elkaar spelen. Simpel gesteld, wordt een zin niet als een relatie tussen woordgroepen van een bepaalde categorie geanalyseerd, maar als een beschrijving van situatie-typen zoals handelingen, processen of toestanden. Elk situatie-type wordt door een specifieke verzameling van situationele rollen gekenmerkt.
Voorbeelden van zulke rollen (*semantische functies*) zijn onder andere *agens* (de entiteit die een handeling controleert, – als in *Jan kust Piet*); *positie-houder* (de entiteit die een toestand controleert, – als in *je vader werkt bij een bank*); *patiëns* (de entiteit die een handeling of proces ondergaat, – in de voorlaatste voorbeeldzin was *Piet* dat); *lokatie* (de plaats waar iets wordt gelokaliseerd, – eventueel ook abstracter zoals *bij een bank* in de laatste voorbeeldzin).
De acceptabiliteit van een bepaalde configuratie van semantische functies wordt uiteindelijk als een lexicale kwestie behandeld. Het lexicon bevat informatie over de syntactische en semantische combineerbaarheid van een item. Een werkwoord als *geven* zou bijvoorbeeld voorzien zijn van informatie dat het gecombineerd kan worden met een *agens*, een *recipiënt* en een *patiëns* (bijvoorbeeld 'Jan geeft Piet een boek'). In tegenstelling tot de generatieve benadering wordt er dus geen onafhankelijke syntactische structuur aangenomen. Deze wordt direct van lexicale informatie afgeleid.
(De voorbeelden van situatietypen en de omschrijvingen van de semantische functies zijn grotendeels – zeer vereenvoudigd en moeilijkheden vermijdend – ontleend aan Dik (1989). Het aantal semantische functies – of thematische rollen – dat onderscheiden wordt en ook de precieze omschrijving en afbakening van een bepaalde functie varieert overigens over het algemeen per auteur en per studie. Fillmore (1968) heeft misschien wel de belangrijkste aanzet gegeven tot de moderne, meer geformaliseerde benadering van functionele ideeën.)
17. De verschillende posities ten aanzien van dergelijke pronominaliseringsverschijnselen kunnen steekwoordsgewijs als volgt samengevat worden (vgl. met name Van Valin 1990):
– De bindingstheorie in de generatieve grammatica formuleert de volgende condities: (a) een reflexief of reciprook voornaamwoord is gebonden in zijn regerende categorie; (b) andere soorten voornaamwoorden zijn vrij in hun regerende categorie; (c) lexicale naamwoordsgroepen zijn vrij (vgl. opmerking 13).
– Levinson (1987a) stelt dat de condities (b) en (c) beschreven kunnen worden in termen van Grice's conversationale implicaturen (met name met behulp van de maxims van kwantiteit en wijze). Alleen de fenomenen die door (a) bestreken worden, zouden een puur grammaticale kwestie betreffen.
– Maar ook dat laatste punt wordt bestreden, – onlangs bijvoorbeeld nog door Van Valin (1990). Het gebruik van pronomina en het wel of niet vragen om een co-

referentiële lezing zou volgens hem geheel in termen van *topic/focus*-relaties verantwoord kunnen worden.

Terwijl in een generatief kader de condities voor voornaamwoordgebruik gekarakteriseerd worden in termen van structurele dominantie-relaties, stellen functionele en inferentieel-pragmatische theorieën dus concurrerende beschrijvingen voor. Daarin worden de restricties die aan het gebruik van voornaamwoorden gesteld worden, geanalyseerd met behulp van algemenere handelingslogische principes (Grice) of in termen van de informatie-status (Van Valin).

18. Ehlich & Rehbein's gebruik van het *thema/rhema*-onderscheid is niet alleen inadequaat omdat in hun definitie van die distinctie de informatiestructuur op uitingniveau en de ontwikkeling van de informatiestand niet uit elkaar gehouden worden. Strikt genomen is het gebruik van de *thema/rhema*-terminologie ook ongelukkig omdat de term *thema* in de traditie van de Praagse school juist vormgebonden gehanteerd wordt. De aanduiding *thema* is voorbehouden aan de informatie die op de eerste zinsplaats geformuleerd wordt (vgl. Firbas 1964, Brown & Yule 1983, p.126-27 en Halliday 1985).
19. Halliday neemt een uitzonderingspositie in. Hij kent vraagwoord-constituenten de *thema*-status toe op basis van de eerste zinsplaats, - het criterium waardoor in het Engels het *thema* geïdentificeerd zou worden. De functionele verklaring daarvoor zou zijn dat het 'natuurlijke' *thema* van een vraag het verzoek "*what I want to know*" zou zijn. (1985, p.47-48)
Givón (1990, p.714-15 en p.793 e.v.) ziet vraagwoorden daarentegen als een *focus* aantrekkend element. De functionele verklaring daarvoor zou volgens hem juist zijn dat vraagwoord-vragen een propositie impliceren die bijna in haar geheel bekend verondersteld wordt, - met uitzondering van het bevroegde en daardoor te be-focus-sen element. (1990, p.714-15) Givón laat ook zien dat er taalvergelijkende en diachronische argumenten zijn om een samenhang tussen vraagwoord-vragen en *cleft*-constructies aan te nemen (*ib.*, p.793 e.v.)
20. In het FG-model zou een beschrijving van de onderliggende structuur van het eerste vraag/antwoordpaar uit fragment (1) er als volgt uit kunnen zien:

(ii) INT E_i : [X_i : [e_i : [werken (je vader)_{pos} (Qx_i)_{LocFoc}]]]

(iii) DECL E_j : [X_j : [e_j : [(Rabobank)_{LocFoc}]]]

waarbij:

- Qx de vraagwoordconstituent representeert,
- *pos* een afkorting is voor de semantische functie *positie-houder*;
- *loc* idem voor *lokatie*;
- *Foc* voor focus staat;
- *e* een aanduiding is voor een variabele op het niveau van de beschrijving van een bepaald type situatie (de dubbele punt toont de daaropvolgende informatie als een specificering van de betreffende variabele);
- *X* dito op het propositionele niveau,
- *E* dito op het illocutieve niveau,
- *INT* een illocutieve operator die de *clause* op taalhandelingsniveau als een interrogatief markeert,
- *DECL* dito als een declaratieve taalhandeling (*ib.* p.279-81).

De vraagwoord-vraag wordt geanalyseerd als een *clause*-schema dat niet ingevuld is voor *x*. Het schema is verder voorzien van een interrogatieve illocutie waarmee een verzoek van S aan H wordt gesignaleerd om de open positie die gemarkeerd wordt door Q in te vullen met passende informatie.

De constituent met het vraagwoord zou in het Nederlands op grond van haar focus-status verplicht naar de eerste zinsplaats verplaatst worden. Die positie zou universeel gebruikt worden voor het vervullen van bijzondere - met name pragmatische - functies. Doordat de vraagwoord-constituent in de ten grondslag liggende structuur gespecificeerd is voor de semantische functie *lokatie*, wordt de selectie van het vraagwoord *waar* verantwoord. (Dik 1989, p.348 en 359 e.v.)

Diks manier van analyseren is in mijn weergave tot het - mijn inziens - hier relevante geraamte uitgekleeft. Ik heb onder andere categorie-aanduidingen - als *werkwoord* of *naamwoord* - en diverse 'operatoren' in verband met referentiële, temporele en aspectuele functies weggelaten.

Bovendien zie ik af van de extractie, vooropplaatsing en pronominale copiëring van de woordgroep *je vader*. In Diks terminologie gaat het hier om een *extra-clausal constituent* waarin zulke pragmatische functies verricht kunnen worden als de introductie van een nieuwe *topic*-entiteit (*ib.*, p.264).

21. Het niet-geëxpliciteerde deel van het propositionele niveau van het antwoord wordt in het FG-kader contextueel gereconstrueerd. In de formele representatie wordt de reconstructie van de ontbrekende antwoord-informatie verantwoord door in zowel vraag- als antwoordzin alle variabelen voor dezelfde waarde te indexeren behalve de illocutie-variabelen. De inhoudelijke continuïteit tussen vraag- en antwoordzin wordt gewaarborgd door aan te geven dat de antwoord-*clause* betrekking neemt op dezelfde situatie en dezelfde propositionele inhoud als die welke schematisch in de voorafgaande vraag werden geformuleerd.
22. Austin (1962) analyseerde oorspronkelijk alleen een bepaald type uitingen als *performatief*, - namelijk die welke wanneer ze onder bepaalde condities uitgesproken worden, een handeling tot stand brengen juist vanwege het simpele feit dat ze geuit worden (*beloven, wedden, dopen, ...*). In de loop van zijn overwegingen breidt Austin die analyse echter geleidelijk uit over (alle) andere *impliciet* performatieve uitingen.
23. De sterkste syntactische argumenten voor de performatief-hypothese werden door Ross (1970) en Sadock (1974) geformuleerd. Vergelijk voor een discussie van de houdbaarheid van de performatief-hypothese onder andere Wunderlich 1976a, p.55-56, Gazdar 1979 (p.15-35), Leech 1983 (p.174-97) en Levinson 1983 (p.243-63).
24. Garfinkel (1967) gebruikt de term *indexicaliteit* als een metafoor voor het situatie- en context-gebonden karakter van sociale interactie. Vergelijk Heritage's commentaar:

"Garfinkel uses the term not merely to capture the traditional philosophical problem of reference of deictic terms, but also to note that the sense of ordinary descriptive terms is powerfully influenced by the context in which they are uttered." (Heritage 1984, p.143)

Omdat daardoor niet alleen verwarring ontstaat met het taalkundige gebruik van de term *indexicaal*, maar ook omdat die metafoor mijns inziens dat aspect van taal-

gebruik dat ik *onreformuleerd* zal noemen, onderbelicht, zal ik die term niet op de manier hanteren als in de etnomethodologie gebruikelijk is.

25. Zelfs formuleringen - bijvoorbeeld van een volgende of vorige handeling of van het lopende gespreksonderwerp - zijn zelf ook weer *onreformuleerd*. Een spreker die een uiting bijvoorbeeld begint met een *pre-formulering* als *mijn vraag is (...)* formuleert het handelingskarakter van de daaropvolgende beurt-opbouw eenheid, niet dat van de formulering zelf.
Met andere woorden, *reformuleerd* is een *irreflexieve* categorie.
26. Wunderlich (1976b) bespreekt Keenan & Hull (1973) en Egli (1974) als representanten van een categoriale benadering (Wunderlich (1981) ook Bäuerle 1979). Groenendijk & Stokhof (1984a) noemen onder andere Tichy (1978) en Scha (1983).
27. Wunderlich (1976b) wijst er bovendien op dat in de overgang van vraag naar antwoord zulke fenomenen als de - eventueel onuitgesproken - wisseling van deiktische uitdrukkingen niet verantwoord worden (vgl. *je* en *ik* in r.5-6 van fragment (3) en impliciet *je* en *mijn vader* in (1)).
28. Wunderlich (1976b) noemt Lewis (1972) en Cresswell (1973), respectievelijk Harrah (1973) en een destijds nog niet gepubliceerd manuscript van Belnap als voorbeelden van verschillende soorten propositionele theorieën.
Groenendijk & Stokhof noemen onder andere Hamblin (1976), Karttunen (1977), Bennett (1979) en Belnap (1982).
29. Het verschil tussen de bewering *dat Piet werkt* en de afhankelijke vraag *of Piet werkt* zou volgens Groenendijk & Stokhof niet te maken hebben met de propositie die door beide uitdrukkingen gedenoteerd wordt, maar meer verband houden met de manier waarop ze aan situaties gerelateerd kunnen worden. Het *dat*-complement denoteert steeds dezelfde propositie, - de betekenis ervan is een constante functie van situaties in proposities -, terwijl het *of*-complement steeds die propositie selecteert die van toepassing is in een bepaalde situatie. De ene keer is dat *niet-p*; de andere keer kan dat *wel-p* zijn.
Declaratieve uitdrukkingen zouden met betrekking tot een bepaalde situatie een waarheidswaarde afbakenen (de *denotatie* of *extensie*) en in het algemeen ten opzichte van de verzameling van alle mogelijke situaties een propositie uitdrukken (de *betekenis* of *intensie*). Interrogatieve uitdrukkingen zouden daarentegen met betrekking tot een bepaalde situatie een propositie denoteren en ten opzichte van de verzameling van alle mogelijke situaties een *eigenschap* van proposities uitdrukken, - namelijk die functie die voor elke situatie de propositie selecteert die het ware antwoord vormt in die situatie.
Hetzelfde zou *mutatis mutandis* gelden voor vraagwoord-vragen. Wanneer in de wereld waarover gevraagd wordt, Piet en Jan werken, dan denoteert de vraag *wie werkt* met betrekking tot die situatie de propositie *dat Piet en Jan werken*. De betekenis van die interrogatief zou dan de functie zijn die voor elke mogelijke situatie de verzameling van individuen specificeert waarop de eigenschap *werkt* van toepassing is. (Vgl. Groenendijk & Stokhof 1984a en 1984b)

Voor wie geïnteresseerd is in de formele kant van de analyses van Groenendijk & Stokhof, zou het resultaat daarvan ongeveer als volgt samengevat kunnen worden.

Stel j en m zijn situatie-onafhankelijke aanduidingen voor de entiteiten *John* en *Mary*. i is een variabele voor de situaties die element zijn van de verzameling van alle mogelijke situaties (*indices*) en a is een index-variabele voor die situatie die tot actuele situatie wordt gemaakt. De *set abstractor* of *lambda-operator* bindt de variabele waarop hij wordt toegepast tot de klasse van waarden die gelden voor de uitdrukking waarover geabstraheerd wordt.

Dan wordt de *ja/nee*-vraag uit (iv) geïnterpreteerd als in (v):

- (iv) does John love Mary?
 (v) $\lambda i [\text{love}(a) (j,m) = \text{love}(i) (j,m)]$

(zeg maar, de verzameling van situaties waarvoor de waarheidswaarde van de propositie *John loves Mary* hetzelfde is als het geval is in de actuele situatie. D.w.z., als p waar is in a , dan bakent (ii) de verzameling van die situaties af waarin p waar is; en omgekeerd, de verzameling waarin p niet waar is.)

(v) denoteert een propositie. Het is de - 'karakteristieke' - functie van de verzameling van alle mogelijke situaties naar die deelverzameling van situaties waarin John van Mary houdt.

De betekenis of *intensie* van die vraag wordt modeltheoretisch dan als volgt weergegeven:

- (vi) $\lambda a \lambda i [\text{love} (a) (j,m) = \text{love} (i) (j,m)]$

(zeg maar, die relatie tussen verzamelingen van situaties die toegepast op een situatie waarop John van Mary houdt de propositie denoteert dat John van Mary houdt en wanneer dat niet het geval is, de propositie oplevert dat John niet van Mary houdt.)

De betekenis van (vi) is de functie die voor elke situatie vertelt welke propositie geldt als het ware - en complete - antwoord op de vraag uitgedrukt door de interrogatief in (iv).

Een vraagwoord-vraag als die in (vii) wordt geïnterpreteerd als een iets abstractere versie van (iv), - vergelijk (viii):

- (vii) Whom does John love?
 (viii) $\lambda i [\lambda x_1 [\text{love} (a) (j,x_1)] = \lambda x_1 [\text{love} (i) (j,x_1)]]$

(zeg maar, de functie van de verzameling van situaties waarop John van dezelfde individuen houdt als het geval is in de actuele situatie.)

(viii) denoteert de propositie die een uitputtende specificering geeft van de individuen waar John van houdt. De intensie van (vii) kan weer op dezelfde manier als in (vi) verkregen worden door in (viii) de variabele a - waaraan de actuele situatie toegewezen kan worden - door middel voor lambda-abstractie te binden. (Vgl. met name Groenendijk & Stokhof 1984d, p.260-68)

30. Een ander kenmerk van het soort voorbeelden dat op zijn minst ter illustratie van vraagwoord-zinnen gekozen wordt, is het eenvoudige constructie-formaat dat kennelijk als prototypisch beschouwd wordt. Groenendijk & Stokhof korten vraagwoord-vragen bijvoorbeeld schematisch af tot "*who G's*" (daarmee worden vragen samengevat zoals '*wie loopt*'; 1984, p.214). Dit soort studeerkamer-voorbeelden lijken eerder formuleringen van probleemstellingen te zijn dan van vragen zoals gespreksdeelnemers die aan elkaar stellen (vgl. § 3.1).

31. In eerste instantie lijkt het idee dat vragen hun antwoorden zouden representeren, plausibeler ten aanzien van *ja/nee*-vragen dan voor vraagwoord-vragen. Een gegeven dat echter tegen die aannemelijkheid spreekt, is de observatie dat niet-bevestigende antwoorden vaak gevolgd worden door een beschrijving van wat dan wel het geval is. Kennelijk wordt die informatie op de een of andere manier ook geactiveerd door de betreffende vraag, - zonder dat er echter ook maar sprake van kan zijn dat die toestand in de betreffende vraag gethematiseerd of gerepresenteerd is.
De kritiek op de werkwijze om vragen als representaties van hun antwoorden te analyseren, geldt ook voor Sperber & Wilson's analyse van vragen (1986, p.243 e.v.; vgl. ook Wilson & Sperber 1988a/b). Ik kom daar in § 2.3 nog op terug.
32. Wunderlich (1976b) - die voor het imperatieve aspect van imperatief-epistemische theorieën de term *deontisch* prefereert - baseert zich vooral op Åqvist (1965). Groenendijk & Stokhof (1984a) bespreken deze benadering vooral aan de hand van het werk van Hintikka, - onder andere Hintikka (1978) en (1983).
33. Ten aanzien van het concept van de *neutrale context* zouden dezelfde bezwaren geformuleerd kunnen worden als eerder werden gemaakt ten aanzien van de poging om de betekenis van zinnen te beschrijven in termen van de mogelijke situaties waaraan ze gerelateerd zouden kunnen worden.
De neutrale context bevat in de definitie van Wunderlich al die kenmerken die voor de bepaling van de denotatie van contextgebonden uitdrukkingen nodig zijn. In het minimale geval gaat het daarbij om de spreker, de aangesprokene en het tijdstip waarop een zin geuit wordt. Een zin bepaalt dus zelf hoe omvangrijk zijn neutrale context is. (Wunderlich 1976b, p.234)
Wunderlich lijkt ervan uit te gaan dat afgezien van die aspecten die betrekking hebben op wat hij de neutrale context noemt, de betekenis van vraagzinnen situatie-overstijgend in algemene termen beschreven kan worden. De betekenis van vraagzinnen wordt in zijn analyse uiteindelijk als een 'de-contextualiseerbare' grootheid behandeld. In paragraaf 1 van hoofdstuk 3 zal ik echter laten zien dat gespreksdeelnemers hun vragen bij voorkeur zo construeren dat deze van meet af aan gerelateerd zijn aan een bepaalde situatie.
34. Voor wie in de details van Wunderlich's karakterisering van het illocutieve type van vragen geïnteresseerd is, volgt hier een samenvatting:
(a) *de afsluitingsrelatie*: In de propositionele inhoud van vraagwoord-vragen worden door Wunderlich twee aspecten onderscheiden. De vraagwoord-constituent fungeert enerzijds als een abstractie over een variabele waaraan een waarde toegerekend zou moeten kunnen worden op basis van de informatie die in de 'rest' van de vraagzin gegeven wordt. In die rest worden de eigenschappen aangeduid die in de betreffende situatie van toepassing zijn op het bevraagde object. Wunderlich noemt dit aspect het *vraagbereik*.
Anderzijds duidt de constituent met het vraagwoord expliciet - bij *welke*-vragen zelfs door middel van afzonderlijke soortnamen - of meer impliciet een *categorie-voorwaarde* aan, - een aanwijzing voor het soort object waarover de vragensteller abstrahert. Uit het gebruik van *waar* is bijvoorbeeld op te maken dat de bevraagde informatie te beperken is tot beschrijvingen van objecten die als een lokatie geformuleerd kunnen worden; *wanneer* dat het om informatie van temporele aard gaat, enzovoorts. De propositionele inhoud van een zin als (ixa) wordt dan door Wunderlich in een quasi-logische schrijfwijze weergegeven door de uitdrukking in (ixb):

- (ix) (a) *Welches Auto sieht Luise?*
 (b) $\lambda x [\text{Auto}(x) \ \& \ \text{sieht}(x) \ (\text{Luise})]$

(dat komt neer op: de functie die voor de verzameling van alle mogelijke situaties die waarden van x levert waarin x een auto is - de categorievoorwaarde - en de eigenschap heeft door Luise gezien te worden.)

De propositionele inhoud van (xa) zou in Wunderlich's analyse door middel van de uitdrukking in (xb) weergegeven worden:

- (x) (a) *Welches von dem, was Luise sieht, ist ein Auto?*
 (b) $\lambda x [\text{seh}(x) \ (\text{Luise}) \ \& \ \text{Auto}(x)]$.

Wanneer een conventie gehanteerd wordt om in een uitdrukking van de vorm $[G(x) \ \& \ F(x)]$ met het eerste deel - $G(x)$ dus - steeds de categorievoorwaarde aan te duiden en met het tweede het vraagbereik, dan zou de afsluitingsrelatie die Wunderlich voor vraagwoord-vragen definieert, als volgt geparafraseerd kunnen worden:

(xi) Een vraagwoord-vraag die door de uiting van een vraagzin s met de propositionele inhoud $\lambda x [G(x) \ \& \ F(x)]$ in een ten opzichte van s neutrale context wordt gesteld, wordt slechts dan afgesloten door een volgende (taal-)handeling h wanneer h zo geïnterpreteerd kan worden dat daarin verwezen wordt naar een verzameling objecten A en wel zo dat voor alle elementen a_i van A geldt dat ze de categorievoorwaarde $G(x)$ op zijn minst niet schenden en dat ze hetzij $F(x)$ afsluiten, hetzij zodanig daaraan relateerbaar zijn dat $F(a_i)$ daaruit logisch volgt, óf ten opzichte van de informatie waarover de vragensteller geacht wordt te beschikken, daaruit afgeleid kan worden.

(b) *de resultaatsfunctie*: De afsluitingsrelatie verdeelt de verzameling van mogelijke toekomsten in twee deelverzamelingen, - namelijk die waarin de vraag afgesloten is en die waarin dat niet het geval is. Wunderlich definieert de resultaatsfunctie daarom als volgt:

(xii) De betekenis van een vraagzin s is die functie waardoor de uiting van s in een ten opzichte van s neutrale context die verzameling van mogelijke toekomsten oplevert waarvoor geldt dat er - binnen een contextueel bepaald tijdsbestek - een handeling h voorkomt die de vraag die met s gesteld wordt, afsluit. (Wunderlich 1976a)

35. Anders dan in de analyses die besproken werden in de vorige paragraaf (§ 2.2), analyseert Searle de propositionele inhoud van *ja/nee*-vragen niet als de verzameling van proposities die in een vraagzin gethematiseerd worden, maar als één enkele propositie. Die benadering is onder andere bekritiseerd door Wunderlich (1979, p.279) en Gazdar (1979, p.25-26). *Propositionele functie* is Searle's aanduiding voor de descriptieve incompleetheid van met name vraagwoord-vragen (*hoeveel* wordt gerepresenteerd als 'X-aantal'; of *waarom* als 'omdat ...'). Dit soort vragen zou daarom geen 'complete' proposities uitdrukken. (Searle 1969, p.31)
36. Wunderlich lost problemen zoals die met examen-, probleembeschrijvende of retorische vragen op door te stellen dat elk vraagtype verschillende aspecten van *Fragesituationen* problematiseert (1976b, p.215-16). Hetzelfde zou *mutatis mutandis* gezegd kunnen worden van als vraaghandeling werkende uitingen als *ik weet niet of* Vergelijk ook Bell (1975) of Lyons (1977, Vol.2, p.745 e.v.).

37. De voornaamste parameters met behulp waarvan Searle verschillende typen van taaldaden onderscheidt, zijn (i) *direction of fit* (de richting waarin de buitentalige wereld en de wereld die in de taalhandeling beschreven wordt, aan elkaar aangepast worden); (ii) de attitude die de spreker uitdrukt ten opzichte van de propositionele inhoud; (iii) de propositionele inhoud zelf (vgl. Searle 1976, p.4 t/m 10). Taaldaden van het directieve type zouden (i) een *direction of fit* uitdrukken waarin de wereld aangepast moet worden aan de woorden; (ii) de daarmee verbonden mentale toestand van de spreker zou een 'wens' zijn; (iii) en in de propositionele inhoud van een directief zou een toekomstige handeling van de hoorder beschreven worden. Volgens Wunderlich zouden vraaghandelingen geen *direction of fit* uitdrukken waarin de wereld aangepast zou moeten worden aan de woorden, maar juist informatie uitlokken over hoe de wereld eruitziet (ad (i)). Bovendien is de propositionele inhoud van vraaghandelingen niet onderhevig aan een restrictie dat daarin een toekomstige handeling van de hoorder beschreven wordt, - een constatering die Searle (1969) zelf ook doet (ad (iii)). Het enige criterium dat klopt, is dat er vaak met vragen een wens - op een antwoord - associeerbaar is (ad (ii)). (Vgl. Wunderlich 1979, p.286)

38. In het *coöperativiteitsprincipe* (CP) stelt Grice een handelingslogisch model voor van de rationaliteit waarmee de verschillen tussen wat letterlijk gezegd wordt en wat daarmee uiteindelijk communicatief bedoeld wordt, systematisch beschreven zouden kunnen worden. Hij formuleert het CP als volgt: *Maak je bijdrage zoals vereist is door zowel de actuele stand van het gesprek als door de richting of het doel zoals die overeengekomen zijn in de interactie waarin je verweekeld bent.*

Gespreksdeelnemers zouden zich aan zo'n algemeen principe kunnen houden, door rekening te houden met de volgende vier vuistregels (*maximes*):

(i) maxime van kwantiteit: (a) *maak je bijdrage zo informatief als nodig is (ten aanzien van de huidige doelstellingen van de interactie); (b) maak die bijdrage niet informatiever dan nodig is.* (ii) maxime van kwaliteit: *probeer je bijdrage er een te maken die waar is* (specifieker: (a) zeg geen dingen waarvan je gelooft dat ze onwaar zijn; (b) zeg geen dingen waarvoor je onvoldoende bewijs hebt).

(iii) maxime van relatie: *wees relevant*

(iv) maxime van wijze: *wees duidelijk* (submaximes, onder andere: (a) vermijd onduidelijkheid; (b) vermijd ambiguïteit; (c) wees beknopt (vermijd onnodige uitweidingen); (d) wees systematisch). (Grice 1975, p.45-50)

Kempson (1976) merkt ten aanzien van de interpretatieve gevolgtrekkingen die met behulp van deze principes gemaakt kunnen worden - Grice noemt die *conversationale implicaturen* - het volgende op:

A. Zulke gevolgtrekkingen zijn afhankelijk van de (h)erkenning van het CP en de maximes waarmee het CP gespecificeerd wordt.

B. Ze maken geen deel uit van de betekenis van de lexicale items in een zin aangezien hun interpretatie gebaseerd is op een voorafgaand verwerken en begrijpen van de conventionele betekenis van de zin.

C. De implicaturen van een uiting vormen niet de enig mogelijke interpretaties van die uiting. Er kunnen meerdere aannames gemaakt worden met behulp waarvan het CP gehandhaafd wordt in geval van ogenschijnlijke schending van het CP. Aangezien zulke aannames niet expliciet geformuleerd zijn, zijn ze vaak niet scherp af te bakenen.

D. De werking van een implicatuur is afhankelijk van aannames over de wereld die S en H delen. Implicaturen zijn daarom over het algemeen niet afleidbaar

- zonder uit te gaan van de specifieke aannames die individuele sprekers en hoorders delen.
- E. Implicaturen kunnen teruggetrokken worden. Dat wil zeggen, een interpretatie die geen deel uitmaakt van de conventionele betekenis van een uiting kan expliciet ontkend worden zonder tegenstrijdig te worden. (Kempson 1976, p.72)
39. Ook andere auteurs hebben voorstellen gedaan om Searle's regels voor het tot stand brengen van het illocutieve type gedeeltelijk te vervangen door conversationele implicaturen die eventueel ook voor meerdere typen van taalhandelingen van toepassing zouden zijn (vgl. o.a. Kempson 1976, p.72; of Gazdar 1979, p.p. 37 e.v.).
- De 'oprechtheidsregel' voor vragen (vgl. regel 7c in § 2.3) zou bijvoorbeeld onder Grice's maxime van kwantiteit vallen (als een vragensteller er geen belang bij heeft om de antwoord-informatie te vernemen, dan zou hij met het stellen van een vraag overbodige informatie verschaft hebben). Ook de voorbereidingscondities volgens welke een vragensteller het antwoord niet al mag kennen (7b-i), respectievelijk het niet vanzelfsprekend is dat H de betreffende informatie sowieso zou verschaffen, zouden met behulp van algemenere kwantiteitsregulerende principes verantwoord kunnen worden.
40. Levinson (1983) karakteriseert Searle's benadering van de betekenis van indirecte taalhandeling, als een inferentiële theorie. Andere voorbeelden daarvan zijn Gordon & Lakoff (1975) en Ehrlich & Saile (1972). De beide laatstgenoemde benaderingen kenmerken zich door uit te gaan van het principe dat wanneer een van de voorwaarden van een ander type taaldaad in een declaratieve of interrogatieve uiting gethematiseerd wordt en de context een letterlijke interpretatie niet aannemelijk maakt, de betreffende uiting geïnterpreteerd moet worden als een taaldaad van het type waarvan een voorwaarde aan de orde wordt gesteld. O.a. Searle (1975) en Levinson (1981) formuleren een kritiek op Gordon & Lakoff. Naast de inferentiële benadering van indirecte taaldaden, bespreekt Levinson ook nog onderzoek waarin indirectheid als een idioomkwestie wordt geanalyseerd. Omdat in dat geval dan bijna alle taalgebruik idiomatisch zou worden, lijkt dit een nogal ongelukkige aanpak van het indirectheidsprobleem.
41. De term *modus* verwijst oorspronkelijk naar vormcategorieën van het werkwoord. In die zin is er echter in het Nederlands naast de aantonende (indicatieve) of gebiedende (imperatieve) wijs niet echt sprake van een 'echte' interrogatiefmodus. Bij het interrogatieve *zinstype* gaat het bovendien niet om een eenduidige grammaticale verschijningsvorm. De interrogatieve kwaliteit van een zin kan formeel gemarkeerd worden met zulke - deels inwisselbare, complementaire - middelen als intonatie, woordkeus en de volgorde van woordgroepen (Vgl. o.a. Sadock & Zwicky 1985; Wunderlich 1976b, p.184-85; Levinson 1983, p.243; Sperber & Wilson 1986, p.247; Wilson & Sperber 1988b).
42. Sperber & Wilson (1986, p.244 e.v.) bestrijden de aanname die ten grondslag zou liggen aan de taaldadentheorie, dat de toewijzing van een uiting aan een bepaald taaldaad-type onderdeel zou zijn van wat er gecommuniceerd wordt. Het onderzoek van de classificatie van uitingen is geen legitimatie voor de aanname dat zo'n classificatie een noodzakelijke voorwaarde voor het begrijpen van uitingen zou zijn.

Het duo S&W onderscheidt zelf drie soorten taaldaden:

(i) institutionele taaldaden (bijvoorbeeld 'beloven', 'bedanken', 'de oorlog verklaren'). Deze kunnen alleen uitgevoerd worden in communicatieve gemeenschappen die over de vereiste institutionele conventies beschikken.

(ii) 'afgeleide' of 'descriptieve' taaldaden (zoals 'vermoeden', 'suggereren', 'claimen', 'eisen', 'waarschuwen' of 'dreigen'). Voorzover het daarbij echt om taaldaden zou gaan, kenmerkt dit type er zich door dat ze niet expliciet als zodanig geïdentificeerd hoeven te worden om succesvol tot stand gebracht te worden. Ze zijn identificeerbaar in termen van een conditie ten opzichte van de expliciete inhoud of in termen van implicaturen.

(iii) taaldaden die op basis van het zinstype bepaald worden ('saying', 'telling' en 'asking'). Het zinstype zou enkel een globale aanwijzing leveren om het interpretatieproces te sturen.

Dit laatste type is dus het soort taaldaden waarover Wilson & Sperber (1988b) het lijken te hebben in hun beschouwing over de rol van het zinstype bij de interpretatie van uitingen.

43. Wilson & Sperber (1988a) doen vergelijkbare voorstellen ten aanzien van de interpretatie van imperatieve uitingen. De inferentieprincipes die zij voorstellen lijken sterk op die waarmee Springorum verschillende typen van directieve taalhandelingen onderscheidt (1982, p.38 e.v.).
44. Aan het eind van hun artikel relativeren Wilson & Sperber hun eigen benadering door te stellen dat ook het zinstype niet beschreven kan worden met behulp van een set discrete categorieën. Sommige talen zouden bijvoorbeeld zowel indicatieve als imperatieve interrogatieven hebben. Zulke observaties leiden - net zoals imperatieve accentueringen van interrogatieven met behulp van modale partikels of intonatie - tot de conclusie dat er geen directe semantische link zou zijn tussen de linguïstische vorm en de representatie van de semantische primitieven. (Wilson & Sperber 1988b, p.99-101)
Uiteindelijk lijken Wilson & Sperber dus eigenlijk een vergelijkbare positie in te nemen als die welke verwoord wordt door Givón (1982; zie eerder in § 2.3.1).
45. In de taaldadentheorie lijkt impliciet te worden aangenomen dat antwoorden beschreven kunnen worden door daar de regels voor het doen van een 'bewering' op toe te passen.
Searle formuleert de volgende regels voor het illocutieve type 'assertie':
(a) *regel voor de propositionele inhoud*: daarvoor kan elke propositie *p* gebruikt worden.
(b) *voorbereidende regels*: (i) S heeft redenen om aan te nemen dat *p* waar is; (ii) het ligt noch voor S, noch voor H voor de hand dat H *p* weet (of daar niet aan herinnerd hoeft te worden).
(c) *oprechtheidsregel*: S gelooft *p*.
(d) *interpretatieregels*: het uiten van een zin met propositionele inhoud *p* onder de condities (b-c) geldt als een onderneming waarin S stelt dat *p* een actuele stand van zaken representeert. (Searle 1969, p.66)
46. Vgl. onder andere Labov 1972b, Labov & Fanshel 1977, Martens 1974, Sinclair & Coulthard 1975.
Ik beperk me tot primair kwalitatief georiënteerde studies. Vgl. voor een afbakening van de methodologische verschillen tussen kwalitatieve en kwantitatief ge-

- oriënteerde gespreksanalyse o.a. Ehlich 1982, Mazeland 1982, Van der Geest 1987 en Rehbein & Mazeland 1991.
47. Het model van Stubbs (1981 en 1983, p.84-146) is volgens mij de meest extreme vorm van zo'n quasi-syntactische modellering van dialogen.
 48. De uitbreiding van de toepasbaarheid van de aangrenzend-paar-metafoor op opeenvolgingen als formulering/bevestiging of ontkenning (Heritage & Watson 1980; zie § 6.3.2), eerste en tweede evaluaties (Pomerantz 1984a) of complimenten en de reacties die daarop gegeven worden (Pomerantz 1978) is mijns inziens ook niet onproblematisch (vgl. met name Pomerantz 1978).
 49. Op basis van vergelijkbare overwegingen vestigt Cicourel (1980) zijn hoop op het werk van Rumelhart (1975; vgl. § 3.2.3).
 50. Vergelijk voor een formulering van de handelings-theoretische grondslagen Ehlich (1972; 1991); Rehbein (1977); Ehlich & Rehbein (1979; 1986b).
 51. Ehlich & Rehbein hebben hun 'Muster'-theorie in talrijke publikaties uitgewerkt (vgl. met name Ehlich & Rehbein 1986). De kracht van het handelings-theoretische perspectief komt mijns inziens met name tot uitdrukking in de analyse van zulke fenomenen als modaliteit (vgl. Ehlich & Rehbein 1972a; Redder 1984), deiktische en anaforische uitdrukkingen (Ehlich 1979a en 1981), partikels (Ehlich 1979b; Rehbein 1979; Redder 1990).
 52. Vraag/antwoord-relaties worden door Ehlich en Rehbein eveneens in diverse publikaties aan de orde gesteld, - met name in de analyse van diverse vormen van onderwijsinteractie. Vergelijk onder andere Ehlich 1981, Rehbein 1980 en 1984, Ehlich & Rehbein 1979a/b en 1986a.
De analyse van vraag/antwoord-relaties in termen van het thema/rhema-onderscheid (vgl. Ehlich & Rehbein 1986a) heb ik in § 2.1 besproken.
 53. Ehlich en Rehbein beschouwen 'vragen' ook als een afzonderlijk handelingspatroon, - een patroon dat weliswaar nauw geassocieerd is met dat waarin 'asserties' tot stand gebracht worden (vgl. Ehlich & Rehbein 1979a). Afgezien van dat er niet duidelijk gemaakt wordt of het niveau waarop handelingspatronen opereren, vergelijkbaar is met dat van geïsoleerde taaldaden, respectievelijk reeksen van samenhangende taalhandelingen, geven de auteurs niet aan op grond van welke criteria aan een taalhandeling of aan een reeks van taalhandelingen de status van *Muster* wordt toegewezen.
 54. Ehlich's beschrijving van de informatieve geleiding van vraagzinnen komt overeen met de analyse in Ehlich & Rehbein (1986a). In dat artikel wordt de structuur van vragen en antwoorden gekarakteriseerd in termen van de verschillen tussen *gegeven* en *nieuwe* informatie. Op deze analyse zal ik in hoofdstuk 3 terugkomen. Ik wil er hier niet verder op in gaan omdat ze niet specifiek is voor een karakterisering van Ehlich & Rehbein's handelings-theoretische perspectief.
 55. Een knappe uitzondering ten aanzien van de wijze waarop de verhouding tussen mentale processen en talige uitingen onderzocht wordt, vind ik Rehbein 1982.

56. Rehbein (1980b en 1984) onderzoekt bijvoorbeeld hoe met vragen het handelingspatroon *opgave-stellen/oplossen* geïnitieerd kan worden en hoe volgende vragen binnen zo'n patroon als een soort *repair*-procedure fungeren.
57. Eenzelfde soort kritiek als die op Ehlich's patroonanalyse van lerarenvragen zou bijvoorbeeld ook geformuleerd kunnen worden voor de manier waarop Ehlich 1990 de illocutieve kwaliteit van *Deutungen* in het psycho-analytische therapiegesprek reconstrueert. In navolging van Flader & Grodzicki (1982) karakteriseert hij een bepaald type *Deutungen* van een psycho-analyticus als antwoorden op niet expliciet-gestelde vragen. Het gemodificeerde vraag/antwoord-patroon zou zich met name kenmerken door het gegeven dat de patiënt zich eerst nog van zijn eigen kennisdeficiëntie bewust moet worden (fase A in (17)) voordat hij de informatie die in de *Deutung* geformuleerd wordt, zou kunnen integreren (fase E). Die analyse berust op een ongelukkige metafoor. Overeenkomst met bepaalde delen van kennisverwerkende en kennisoverdragende processen lijkt me geen voldoende reden om de commentaren van een therapeut als antwoorden op niet-gestelde vragen te zien. Men zou mijns inziens hoogstens kunnen stellen dat een therapeut met zo'n commentaar aan een *probleem* van de patiënt refereert en dat op een meer of minder afgeleide manier probeert te behandelen. Die overeenkomst met een manier waarop vragen en antwoorden gebruikt kunnen worden om een probleem te formuleren, respectievelijk voorstellen te doen voor de oplossing daarvan, lijkt me echter geen bewijs voor de stelling dat de bijzondere illocutieve kwaliteit van de *Deutung* alleen geïdentificeerd kan worden door toewijzing van zo'n uiting(enreeks) aan een er aan ten grondslag gelegd institutioneel gemodificeerd vraag/antwoord-patroon.
58. Een uitzondering is Rehbein 1981 (vgl. opm. 26 bij hoofdstuk 3). Met de constatering dat aan de vorm van uitingen relatief weinig aandacht wordt besteed, zeg ik overigens niet dat Ehlich en Rehbein - en Redder - geen knap analytisch werk in de beschrijving van afzonderlijke 'procedures' hebben verricht (vgl. opmerking 47).
59. Vergelijk Sacks Lecture Notes 1964-72 *passim* en Schegloff 1968 en 1988a.
60. Pomerantz (1978) ontwikkelt een variant van het 'aangrenzend paar'-model voor de beschrijving van kennelijk minder stringente sequentiële relaties, - zoals bijvoorbeeld die tussen een 'compliment' en de reactie daarop. Het eerste deel van zo'n sequentie lijkt niet noodzakelijk een bepaald type voortzetting te vereisen - dat wil zeggen, wanneer zo'n vervolg niet voorkomt gaat het niet om een '*noticeable absence*' -, maar het voorkomen daarvan eerder tot een 'passend' vervolg te maken. Ze noemt zulke sequenties "*action chains*".
Houtkoop-Steenstra (1987) maakt onderscheid tussen 'reciproke paren' - zoals groet- of identificatie-sequenties - en echte aangrenzende paren. Karakteristiek voor reciproke paren zou onder andere zijn dat ze uit twee identieke handelingen bestaan, niet per se aangrenzend hoeven te zijn en ook niet hiërarchisch geordend in een eerste en tweede paardeel (*ib.*, p.51-54). Ik weet niet of ik dit zo'n gelukkige karakterisering vind. Voor mijn gevoel maakt het bijvoorbeeld verschil dat een tweede groet een *tegen-groet* is. Zo'n tweede groet is daarom bijvoorbeeld op een andere manier '*noticeable absent*' dan een eerste groet (vgl. Schegloff 1968). Er is daarom slechts in beperkte mate sprake van reciprociteit in de zin van 'uitwisselbaarheid' en mijns inziens wel degelijk sprake van een bepaalde vorm van hiërarchische organisatie.

Het lijkt me adequater om in dit verband in navolging van Schegloff & Sacks (1973) te spreken van twee soorten *gebruik* van aangrenzende paren. In het ene geval, dat niet gebonden is aan een bepaalde fase in gesprekken, kan een gespreksdeelnemer zijn gesprekspartner ertoe brengen over een specifiek thema te praten of een bijzondere handeling te verrichten door een eerste paardeel - zoals een vraag of een uitnodiging - te produceren.

In het tweede geval is een dergelijke strikte ordening van uitingen wenselijk om op specifieke plekken in de *overall structural organization* bijzondere typen van gespreksorganisatie tot stand te brengen, - zoals openings- en afsluitingssequenties. Juist in die gevallen - waarbij de gespreksdeelnemers onder andere een soort synchronie tot stand moeten brengen (vgl. o.a. Kendon 1977 en Auer 1990) - is er waarschijnlijk niet toevallig sprake van paartypen waarin de middelen waarmee eerste en tweede paardelen tot stand gebracht kunnen worden, formele overeenkomsten vertonen (bijvoorbeeld met hetzelfde lexeem gerealiseerd kunnen worden: *okay?/okay., doe/doi*).

61. Schegloff & Sacks (1973) wijzen bijvoorbeeld op de syntaxis als een niveau waarop uitingen als vragen herkend kunnen worden. In de conversatie-analytische literatuur is er wel aandacht voor de rol van zogenaamde *metacommunicatieve* uitingen bij de bepaling van uitingfuncties. McHoul (1987) wijst bijvoorbeeld op de mogelijkheid een volgende uiting vooraf in een *pre-formulering* als een 'vraag' te typeren.
62. Sommige uitingstypen bevatten heel voor de hand liggende aanwijzingen waardoor ze als eerste paardelen van een bepaald type aangrenzende-paren herkenbaar zijn. Uitingen waarmee het paar groet/teggroet tot stand wordt gebracht zijn bijvoorbeeld identificeerbaar door een combinatie van lexicale, syntactische en sequentiële eigenschappen. De termen die gebruikt worden om te groeten vormen een klasse met een beperkt aantal elementen (o.a. *dag, hallo, goedmorgen ...*). De leden van deze klasse kunnen zonder verdere toevoeging op hun eentje een beurt constitueren. En aangezien bijvoorbeeld *hallo* ook midden in een gesprek gebruikt kan worden om de aandacht te trekken of - in een telefoongesprek - om de beschikbaarheid van de gesprekspartner te controleren (vgl. Sacks 1972b), is de positie die ze in het verloop van het betreffende gesprek innemen, eveneens relevant. Om als groet te kunnen fungeren moeten de betreffende termen aan het begin van een interactie gebruikt worden; vaak vormen ze zelfs het eerste paar uitingen daarvan (maar bijvoorbeeld vaak niet de allereerste in Nederlandse telefoongesprekken; vgl. Houtkoop 1986).
63. Uitgaand van de observatie dat er in informele gesprekken een tendens is om zowel beurtoverlap, als lange stiltes te vermijden, stellen Sacks, Schegloff & Jefferson (1974) een model voor om de beurtwisselingsystematiek te beschrijven waar gespreksdeelnemers zich in informele gesprekken op zouden oriënteren. Het model bevat een tweetal componenten waarop een drietal regels opereren. De eerste component is die waarin de constructie-technieken van beurt-opbouw-eenheden worden gekarakteriseerd. Gespreksdeelnemers hebben de mogelijkheid om plaatsen te herkennen die relevant zijn voor beurtoverdracht (verder afgekort tot *PRO: initial transitional relevance place*). Een beurt wordt opgebouwd uit verschillende syntactische eenheden: zinnen, deelzinnen, woordgroepen en afzonderlijke woorden. Het herkennen van het onderweg zijn van een bepaald type eenheid biedt een hoorder de mogelijkheid het 'eerstmogelijke voltooiings-

punt' (*first possible completion point*) te projecteren. De spreker van die beurt heeft in ieder geval het recht om een eenmaal begonnen beurt-opbouw eenheid af te maken. Het eerste einde van zo'n syntactische eenheid resulteert in een PRO. De beurtwisseling wordt lokaal rond zulke PRO's gecoördineerd.

De tweede component is de beurttoewijzingscomponent. Volgens Sacks *c.s.* bevat die twee beurttoewijzingstechnieken: (a) een techniek waarbij de huidige spreker een volgende kiest; en (b) een techniek waarbij de volgende spreker zich zelf selecteert.

De beurtwisseling zou dan volgens de volgende drie hiërarchisch geordende regels verlopen: (i) op een PRO kan de huidige spreker de volgende selecteren. Gebeurt dat niet dan treedt regel (ii) in werking: een volgende spreker kan zichzelf selecteren. Gebeurt dit ook niet, dan volgt toepassing van regel (iii): de huidige spreker kan doorgaan, hoewel hij daar niet toe verplicht is.

De toepassing van deze regels is recursief. Bij de eerstvolgende PRO treedt de regelcyclus weer opnieuw in werking.

64. In hoofdstuk 3 (§ 3.3.2) zal ik op regel (21) terugkomen en onderzoeken hoe die de constructie van beurt-opbouw eenheden met vraagwoord-vragen zo lijkt te beïnvloeden dat vragenstellers er de voorkeur aan geven om de rest van een vraagwoord-vraag na de constituent met het vraagwoord zo minimaal mogelijk te houden. In hoofdstuk 4 (§ 4.1) beschrijf ik een bepaald type afwijkingen, - namelijk die waarin vragenstellers hun vraag na het eerstmogelijke voltooiingspunt toch nog verder uitbreiden met toelichtingen of correcties. En in hoofdstuk 6 wordt een vorm van gespreksorganisatie onderzocht waarin vragenstellers hele reeksen van vragen stellen zonder dat de gesprekspartner de kans krijgt te antwoorden en antwoorders hun antwoorden daardoor eveneens in de vorm van grotere gespreks eenheden tot stand brengen.
65. Vergelijk voor de preferenties voor minimalisering en *recipient design* Sacks & Schegloff 1979. Onderzoek naar de invloed van de preferentie-organisatie in de vormgeving van *repair*-sequenties is met name te vinden in Schegloff, Jefferson & Sacks 1977, Schegloff 1979b en Levinson 1983.
66. De fragmenten (24), (25) en (33) komen uit een corpus van telefoongesprekken getranscribeerd door Heidi van Mierlo en Chris Driessen.
67. Schegloff (1979b) geeft bijvoorbeeld een puur technische gespreksorganisatorische verklaring voor de preferentie voor zelf-initiëring van correcties. In het kort gesteld komt die neer op de volgende redenering: elke volgende beurt is systematisch bezien de positie waarop zowel sequentieel geïmpliceerde volgende beurten gerealiseerd kunnen worden (voorkeur voor contigüiteit), als de plaats waarop *repair*-sequenties geïnitieerd kunnen worden in verband met moeilijkheden in de lopende beurt. Wanneer de volgende beurt echter in beslag genomen wordt door het initiëren van een correctie-sequentie, kunnen daarin geen sequentieel geïmpliceerde volgende handelingen verricht worden. Gegeven deze alternatieve mogelijkheden om een volgende beurt te gebruiken, zou er een structurele voorkeur zijn om de sequentieel volgende positie vrij te houden voor geïmpliceerde volgende handelingen. Een manier waarop dat gedaan kan worden is het initiëren van een correctie voordat de huidige beurt voltooid wordt. (*ib.*, p.267)

68. In Mazeland (1986b) heb ik echter proberen aan te tonen dat het verloop van *repair*-sequenties in onderwijssituaties niet alleen in termen van preferentie-organisatie beschreven kan worden. In ieder geval lijkt er in zo'n institutionele setting sprake te zijn van een samenvallen van de preferentie-organisatie en de doelstellingen die in dat soort interacties nagestreefd worden.
69. Het concept "*self-positioning utterances*" werd een keer door E.Schegloff te berde gebracht in een gesprek dat ik met hem had met betrekking tot een vergelijkbaar verschijnsel. Voorzover ik weet is het niet in een publikatie uitgewerkt.
70. Zelf-positionering als eerste element in een reeks hoeft overigens niet in te houden dat die reeks zelf weer niet 'secundair' kan zijn ten aanzien van een reeks op een globaler gespreksniveau, waarin weer een andere uiting een eerste positie-status heeft. Vergelijk bijvoorbeeld de vraag/antwoord-sequentie in fragment (24), regel 72-73. Dit vraag/antwoord-paar is ingebed in een thematisch meer omvattende eenheid. Na afsluiting van de ingebedde sequentie (r.73) gaat de verteller weer verder met de volgende stap van zijn verhaal (r.74). Het partikel *nou* fungeert daarbij als markerings van die overgang (vgl. Rehbein 1981).
71. Pre-sequenties worden onder andere onderzocht in Sacks 1974 en 1978, Schegloff 1979a, 1980 en 1988b, Terasaki 1976, Levinson 1983 en Heritage 1984.
72. Op deze alternatieve interpretatie van fragment (32) ben ik attent gemaakt door Paul ten Have.

opmerkingen hoofdstuk 3

1. Bij het gebruik van de term *gespreksentiteit* denk ik niet alleen aan gespreksmatige conceptualisering van personen en dingen, maar ook aan als begripsmatige eenheid behandelbare zaken of abstracties, activiteiten, gebeurtenissen en situaties, of bepaalde - bijvoorbeeld temporele of lokale - dimensies daarvan.
De interpretatie van uitdrukkingen waarmee aan een bepaalde gespreksentiteit gerefereerd wordt, moet niet al te statisch begrepen worden. Afhankelijk van datgene wat de gespreksdeelnemers in de loop van een gespreksepisode aan informatie aan een referent toevoegen, verandert de hoeveelheid en de aard van de informatie die daarmee geassocieerd kan worden. (Vgl. Brown & Yule 1983, p.219 e.v.) Ik zal de notie *gespreksentiteit* derhalve als een aanduiding voor dynamische, cumulatief specificerbare eenheden gebruiken waarbij weliswaar sprake is van een min of meer constante referentie, maar niet van willekeurig substitueerbare informatie-eenheden.
2. Met *left-dislocation* worden zinsconstructies aangeduid waarin een nominale constituent die voor het predikaat van die zin voorkomt, in de *clause* met het predikaat door een co-referentieel voornaamwoord vertegenwoordigd wordt. De term gaat terug op Ross 1967. Het proces waarin een constituent naar het begin van de zin gebracht wordt *zonder* dat er in de betreffende *clause* een *copy pronoun* overblijft, noemde Ross "*topicalization*". Ik gebruik de term *left-dislocation* vooral vanwege zijn 'visuele' raakheid zonder daarmee het grammaticale model waarin deze terminologie ontwikkeld werd, mee te willen nemen. (Vgl. opmerking 2 bij hoofdstuk 2.)
Duranti & Ochs (1979) geven een gedetailleerde, empirische analyse van de functioneel-grammaticale en informatie-technische eigenschappen van *left-dislocation*-constructies (LD). Ze geven ook een gespreksorganisatorische verklaring voor het gebruik van LD-constructies in meer-partijen gesprekken. Doordat een spreker een aspect van het onderwerp van zijn uiting onmiddellijk aan het beurt-begin laat zien, zou de daarmee begonnen uiting onmiddellijk gedemonstreerd worden als een bijdrage die thematisch relevant is. De spreker zou zo van meet af aan zijn recht op die beurt legitimeren en garanderen. Omdat de meeste door mij onderzochte interviews twee-gesprekken zijn, lijkt deze verklaring voor het gebruik van een *left-dislocation* constructie in mijn materiaal minder van belang te zijn. (Zie ook Keenan & Schieffelin 1976.)
Jansen (1981) onderzoekt eveneens LD-constructies (met name p.145 e.v.). Zijn belangstelling is echter meer syntactisch en sociolinguïstisch gericht en minder gespreksorganisatorisch. Bovendien hanteert hij een zeer enge definitie van LD doordat hij daarnaast ook nog zogenaamde *hanging topics* onderscheidt. Alleen die constructies waarin hervattende aanwijzende voornaamwoorden op de eerste zinsplaats staan, worden tot de LD-constructies gerekend. LD-constructies bij een vraagwoord-*clause* worden door die definitie een onmogelijkheid.
3. Button (*forthc.*) karakteriseert de beurt-opbouw eenheid met de 'eigenlijke' vraag-*clause* als de *question delivery component*. In sollicitatie-gesprekken zouden de vragen van de interviewers bovendien een *question target component* en een *personal relevance component* bevatten.
4. Duranti & Ochs (1979, p.396 e.v.) karakteriseren het topic ook 'distributioneel' door te stellen dat de formulering ervan alleen voorkomt in een van de volgende

functies, respectievelijk posities: in die van het grammaticale subject, in *left-* en *right-dislocation* posities of in een andere naar voren gehaalde constituent. D&O onderscheiden drie manieren waarop het topic gerelateerd kan worden aan de informatie-ontwikkeling in de voorafgaande interactie: (a) herhaling (b) thema-interne verschuiving van het *topic* (“*intra-frame referent shift*”) (c) thema-externe verschuiving.

ad (a): het herhalen van een eerder gebruikte gespreksentiteit kan volgens D&O op twee manieren gedaan worden: (a1) door herhaling van een eerder *topic*, (a2) of door een herhaling van de formulering van een gespreksentiteit die daarvoor nog niet als *topic* fungeerde (*non-topic*):

- (a1) T → T (thema-continuïteit)
 (a2) NT → T (een thema-verschuiving; vgl. opm.5)

ad (b): ook bij thema-interne verschuivingen onderscheiden D&O twee verschillende technieken om gespreksentiteiten te binden aan het voorafgaande gesprek. (b1): *van-item-naar-thema* verschuivingen. Het huidige topic is een algemeen concept dat ook het voorafgaande topic omsluit, of - omgekeerd - van geheel naar deel. (b2): *van-item-naar-item* verschuivingen. De achtereenvolgende items kunnen op de een of andere manier aan een globaal thema (*frame*) gerelateerd worden:

- (b1) T_i → F_i (van-item-naar-thema)
 F_i → T_i (van-thema-naar-item)
 (b2) T_iⁿ → T_iⁿ⁺¹ (van-item-naar-item)

ad (c) T_iⁿ → T_jⁿ⁺¹

Het volgende topic is thematisch nieuw, - dat wil zeggen niet meer volgens (a) of (b) consistent te maken met het voorafgaande topic (thema-externe verschuiving).

5. De onderscheiding *thema-verschuiving* en *thema-verandering* ontleen ik aan Maynard (1990). Zijn omschrijving van *topic-changes* is weergegeven in (a), die van *topic shifts* in (b):

- (a) “(...) *unrelated to talk in prior turns in that they utilize new referents, and thus implicate and occasion a series of utterances constituting a different line of talk*” (*ib.*, p.264).
 (b) “(...) *a move from one aspect of a topic to another to occasion different sets of mentionables*” (*ib.*, p.271).

Omdat ik de term *topic* heb gereserveerd als aanduiding voor datgene waar een uiting ‘over’ gaat, heb ik Maynard’s *topic* vertaald met *thema*. De zin waarin die term gewoonlijk gebruikt wordt en ook de omschrijving die ik daarvoor in § 3.1.1 heb gegeven, komen mijns inziens overigens ook dichter bij datgene wat Maynard met *topic* bedoelt.

De onderscheiding tussen *topic-shift* en *-change* stamt oorspronkelijk van Sacks. Hij maakt onderscheid tussen “*stepwise topical movement*” waarbij een gespreksonderwerp vloeiend overgaat in het volgende en “*boundaried topical movement*” waarbij afsluiting van het lopende thema wordt gevolgd door de initiëring van een ander thema (Vgl. o.a. Sacks Lecture Notes, lecture 5 spring 1972, p.15-16 of February 19, 1971, p.15-16; zie ook Atkinson & Heritage 1984, p.165 e.v. en Jefferson 1984b).

6. Brown & Yule (1983) geven een goed overzicht van de literatuur over de noties *topic / focus* en *gegeven / nieuw*. Vergelijk verder ook Chafe 1976, Prince 1981, Van Valin 1990 en Van Kuppevelt 1991. Overigens worden meestal complexere taxonomieën gehanteerd dan de de door mij in § 3.1.1 gepresenteerde (vgl. bijvoorbeeld Lambrecht 1987).
Van der Geest (1975, p.13) introduceert de notie *presupposedly given* om die informatie aan te duiden die in de context of situatie voorhanden is, of waarvan de spreker aanneemt dat zijn gesprekspartner daar bekend mee is. Het betreffende concept is ruimer dan wat ik met de termen *recognitional* of *unused* bedoel: daarbij gaat het om informatie die *nieuw* is in het gesprek – en in die zin niet *gegeven* –, maar waarvan de spreker aanneemt dat zijn recipiënt daar op de een of andere manier zo vertrouwd mee is dat hij daar een bepaalde informatie-eenheid mee kan lokaliseren.
7. Juist aan dit soort, kennelijk definiërende eigenschappen van vragen wordt in grammaticale of logisch-semantische analyses voorbijgegaan wanneer zonder daar verder veel aandacht aan te schenken uitgegaan wordt van voorbeeldzinnen waarin geen topic of een topic door middel van een eigenaam wordt geformuleerd. (Vgl. §§ 2.1 en 2.2)
8. Het concept *beurt* betreft dus geen eenheid die simpel gedefinieerd zou kunnen worden als een reeks van een of meer contextueel complete uitingen van een en dezelfde spreker, begrensd door hetzij uitingen van een andere spreker of door – langere (?) – pauzes. Of een uiting of uitingenreeks een afzonderlijke beurt is en of die beurt compleet is, is iets dat gespreksdeelnemers per geval onderhandelen en per geval definiëren en eventueel met terugwerkende kracht herdefiniëren. (Vgl. Schegloff 1980, Goodwin 1981 en Jefferson 1983b.)
9. Een derde manier om het topic van vraagwoord-vragen te formuleren, is een combinatie van de beide eerder besproken methoden. De vragensteller verwijst enerzijds in de *vraag-clause* met een zelfstandig gebruikt aanwijzend voornaamwoord naar een eerder gebruikte uitdrukking. Anderzijds licht hij die verwijzing nog eens *a posteriori* toe door de *clause* na het eerst-mogelijke voltooiingspunt te hercomplementeren met een gemarkeerde herhaling van de uitdrukking waarop in de *vraag-clause* werd teruggegrepen. Het gaat dus om een soort *right dislocation* constructie (vgl. opmerking (2)):

<i>(i)</i>		(ZC/epd)
186	B2:	·hh (.) kijk die die:<
187	B2: *	>el be o: leerlinge hebbe- vaak nog 't idee=
188	B2:	=en ook nog wel wat <u>mavo</u> leerlinge ↑van-
189		0,3
190	B2:	d'r is wel <u>werkeloosheid</u> ,
191	B2:	maar dat zijn <u>vaak</u> mense die niet wille <u>werke</u> ,
192	A1:	↑jah°↓ja (...)
201	B1:	en <u>da's</u> ook- [('n) <u>he</u> :le optimistische
202	B2:	[()
203	B1:	[kijk ho↑or:
204	B2:	[(heel erg) optimistische kijk ↑hè

205		0,2
206	B2:	·hh zo van e:hnEHUH >d'r is werk <u>zAt!</u>
207		0,3
208	A1:	m.
209		0,9
210	A1: →	maar <u>waar</u> komt dat vandaan °dat idee

Ook in dit geval is de informatieve afstand tussen het oorspronkelijk gebruik van de betreffende uitdrukking en de verwijzing daarnaar in de vraagstellingseenheid aanzienlijk. *Right dislocated* formuleringen van het topic van een vraagwoord-vraag lijken vooral gebruikt te worden om een pronominale verwijzing retrospectief te desambiguëren.

10. Het gedeelte van § 3.1.3 dat betrekking heeft op de alledaagse sociologische overwegingen ten aanzien van de identificeerbaarheid van de topic-entiteit, is gebaseerd op Sacks (1972a/b). Sacks beschrijft de methoden waarmee de leden van een cultuur personen identificeren in termen van *membership categorization devices* (MCDs):

“By the term categorization device we mean that collection of membership categories, containing at least a category, that may be applied to some population, containing at least a Member, so as to provide, by the use of some rules of application, for the pairing of at least a population Member and a categorization device member. A device is then a collection plus rules of application.” (Sacks 1972a)

Sacks (1972a) analyseert vooral de rol die MCDs spelen bij de bepaling van de rechten en plichten die bepaalde typen individuen ten opzichte van elkaar hebben; Sacks (1972b) beschrijft hoe verwijzingen naar personen in opeenvolgende uitingen door middel van principes als MCDs consistent geïnterpreteerd kunnen worden.

11. Leden van de collectie van gepaarde relationele categorieën (R) zijn bijvoorbeeld de paren {echtgenoot, echtgenote}, {ouder, kind}, {buur-buur}, {vriend, vriend}, {neef, neef},..., {anonymus, anonymus}.
12. Sacks formuleert de volgende regel om te bepalen of een categorieën-paar een lid van collectie R is: elk categorieën-paar is een lid van de collectie R als dat paar een gestandaardiseerd relationeel paar is.
 - *Gestandaardiseerd* definieert Sacks als volgt:
 (a) als een populatie-lid X zijn eigen paar-positie kent met betrekking tot een lid Y, dan weet X de paar-positie van Y met betrekking tot hemzelf. X weet eveneens dat wanneer Y weet welke paar-positie Y heeft ten opzichte van X, dat Y dan weet welke paar-positie X heeft ten opzichte van Y;
 (b) als een populatie-lid Z waarvoor geldt dat ($Z \neq X \ \& \ Z \neq Y$), weet wat X als zijn paar-positie ten opzichte van Y beschouwt, dan weet Z welke paar-positie X denkt dat Y heeft ten opzichte van X. Z weet eveneens dat X ervan uitgaat dat wanneer Y weet dat X ten opzichte van Y in de paar-positie staat die X vooronderstelt, dat dan Y ervan uitgaat dat Y ten opzichte van X in de paar-positie staat die X vooronderstelt. Z weet ook dat het omgekeerde opgaat voor Y. Z weet verder - net als X en Y dat weten, wat de rechten en plichten zijn die gelden tussen X en Y voorzover X en Y overeenkomen in de bepaling van hun respectie-

velijke paar-posities. Op grond van deze standaardisering van R kan een derde persoon inschatten wat voor rechten en plichten representanten van een bepaald relatio-neel paar ten opzichte van elkaar hebben. (Sacks 1972a, p.37 e.v.)

13. In de volgende twee fragmenten is bijvoorbeeld te zien dat vragenstellers zich op een dergelijke ordening van R oriënteren bij het bepalen van de kennis waarover de gesprekspartner ten opzichte van de topic-entiteit beschikt. In het eerste fragment kondigt de vragensteller aan *misschien 'n moeilijke vraag* (r.618) te zullen gaan stellen. De spreker lijkt de kwalificatie *moeilijk* vooral te baseren op een redenering ten aanzien van R. De vraag is moeilijk omdat het om personen gaat die horen tot die deelverzameling van R waarvan verwachtbaar is dat zijn gesprekspartner daar weinig over weet:

(ii)		(NJK/32)
616	A:	e::hm-
617		0,9
618	A: *	't is misschien 'n moei:lijke vraag ↑maar:★e:
619		0,2
620	A: →	heeft <u>u</u> 'n idee:< >ervan
621	A:	<u>hoeveel</u> mense daar aan <u>mee</u> zouden <u>doen</u> ..

Het thema van de vraag uit regel 621 betreft plannen om huisvuil te gaan scheiden in de stad waar de informant woont. De vraag heeft dus betrekking op het gedrag van de verzameling van alle leden van de populatie die met die plannen te maken krijgen. Het categorieën-paar dat voor de gesprekspartner ten opzichte van de overgrote meerderheid van die populatie-leden van toepassing is, is het paar {anonymus, anonymus}. Van alle mogelijke paren is dat juist het paar waarvan de respectievelijke representanten uitsluitend vrij algemene informatie over elkaar hebben. Om op de betreffende vraag te kunnen antwoorden moet de recipiënt dus gokken. Hij beschikt niet over specifieke informatie over elk afzonderlijk in aanmerking komend populatie-lid, - dat wil zeggen, het categorieën-paar in termen waarvan zijn relatie ten opzichte van de leden van die populatie geclasificeerd wordt, maakt geen deel uit van R_k .

In het tweede fragment - uit datzelfde vraaggesprek - stelt de interviewer een soortgelijke vraag ten aanzien van ongeveer dezelfde populatie, - namelijk wat *andere mense* daarvan vinden (van diezelfde plannen als die waar het in fragment (ii) om ging; vgl. r.512 in (iii)). In dit geval lijkt de vragensteller zijn gesprekspartner in het vooraf *denkt u* te waarschuwen dat de daarop volgende vraag mogelijk moeilijk te beantwoorden is. In de toelichting die op zijn vraag volgt, reduceert de vragensteller de populatie die in aanmerking komt nu echter onmiddellijk tot een aantal deelverzamelingen van R_k . Het zou *bijvoorbeeld* om personen gaan die ten opzichte van de gesprekspartner gekarakteriseerd kunnen worden als *familie of kennissen* (r.513):

(iii)		(NKJ/32)
511	A:	·hh (0,3) hm:- (0,6)
512	A: *	wat <u>denkt</u> u dat <u>andere</u> <u>mense</u> daarvan <u>vinde</u> :★e=
513	A: →	=zoals <u>bijvoorbeeld</u> uw <u>familie</u> : of- >of <u>kennisseh</u> ,
514		0,3

515	B:	↓nou:< >'k geloof wel dat <u>die</u> e:hHh:=
516	B:	=dat die't 'r wel mee eens <u>zijn</u> °↑hoor=
517	B:	=°dat ['t allemaal gescheide-
518	A:	[jah,

Door in een toelichting aan te geven hoe de populatie die met *andere mensen* beschreven wordt samengesteld zou kunnen worden, laat de spreker zien waarom hij dit soort uitdrukkingen als potentieel problematische items beoordeelt. Hij biedt een remedie aan door de populatie waarop zijn vraag in eerste instantie betrekking heeft (R_n en R_k) te reduceren tot personen die ten opzichte van de gesprekspartner in een relatie staan waarop elementen van R_k van toepassing zijn.

14. Jefferson verwijst in dit verband naar Sacks (Lecture Notes 1972, Lecture 4).
15. Wanneer de vragensteller in fragment (4) *het algemeen belang* gezegd zou hebben - in plaats van *dat algemeen belang* -, zou zijn uiting interpreteerbaar zijn geweest als een vraag naar het algemene concept *algemeen belang*. De herkenning als citaat lijkt vooral tot stand gebracht te worden door deze als een gemarkeerde herhaling te formuleren.
16. Vergelijk ook Bolinger 1979, Sacks & Schegloff 1979, Foley & Van Valin 1985, p.327 en Levinson 1987, p.100.
17. Duranti & Ochs (1979, p.393 e.v.) constateren in hun data een rangorde tussen verschillende typen van formuleringen van een gesprekstentiteit en de waarschijnlijkheid dat die entiteit voorkomt in de recente geschiedenis van de betreffende uiting (onder 'recent' verstaan D&O 1 à 2 *clauses* terug). Wanneer bijvoorbeeld naar een gesprekstentiteit verwezen wordt via een voor-naamwoord in LD-positie is de kans groter dat er in de voorafgaande *clauses* over die entiteit gesproken is dan wanneer die entiteit geformuleerd wordt via een - in volgorde van afnemende waarschijnlijkheid -

(LD-voornaamwoord) >) subject-pronomen > subject-naamwoord >
LD-naamwoord > direct object (*post-finitum*) ...

In een analyse van experimenteel verkregen data kregen Brown & Yule als resultaat dat steeds met een ongereduceerde, definiete naamwoordsgroep verwezen werd naar gesprekstentiteiten die niet onmiddellijk voorafgaand aan een volgende, nieuwe gesprekstentiteit geïntroduceerd waren (1983, p.172-74).

Eveneens aan de hand van experimenteel verkregen data maakt Karmiloff-Smith (1985) plausibel dat het gebruik van een bepaalde referentiële techniek - met name de keuze van een definiete naamwoordsgroep of van een voor-naamwoord - niet alleen afhangt van de identificeerbaarheid van een bepaalde gesprekstentiteit, maar ook samenhangt met de relevantie die een verteller toekent aan de betreffende entiteit, - bijvoorbeeld primaire of secundaire protagonist in een verhaal. (Vgl. ook Sanders 1990)

18. De Algemene Nederlandse Spraakkunst brengt het recentheidsprincipe als volgt onder woorden:

“In het algemeen kan gesteld worden, dat bij voorkeur het aanwijzend voornaamwoord gebruikt wordt als wordt teruggewezen naar een persoon of zaak die pas in de conversatie geïntroduceerd is. In de daarop volgende zin kan dan weer een persoonlijk voornaamwoord gebruikt worden. Vergelijk:

Ik ben gisteren Arie tegengekomen. Die had ik al jaren niet meer gezien. Hij was in het buitenland geweest, vertelde hij. (...)

Het persoonlijk voornaamwoord heeft daarentegen sterk de voorkeur wanneer naar een persoon of zaak teruggewezen wordt die al langer ‘gespreksonderwerp’ is en dus geen nieuwe informatie verschaft.” (ANS, p.219)

De ANS baseert zich waarschijnlijk op Overdiep (1949, p.590).

19. Vergelijk onder andere Fillmore 1972, Lyons 1977, Goffman 1981b en Levinson 1983.

Volgens Kirsner (1979) zouden verschillen als die tussen *deze* en *die* niet primair lokalistisch, maar eerder in termen van ‘high’ en ‘low deixis’ gekarakteriseerd kunnen worden: met *deze* zou een spreker nadrukkelijker om aandacht vragen voor de daarmee aangeduide referent. (Zie ook Paardekooper 1968)

20. In de literatuur wordt de term *anaforisch* vaak algemener gebruikt dan ik hier doe. Hij doet dan dienst als een aanduiding voor verschillende soorten antecedentnemende uitdrukkingen en niet als een aanduiding voor een woordsoort gebonden vorm van antecedent-hervatting.

Halliday & Hassan (1976) maken een soortgelijk onderscheid als dat tussen deiktisch en anaforisch. Wat hier deiktisch genoemd wordt, noemen zij *exoforisch*, terwijl *forische* uitdrukkingen bij hen *endoforisch* heten.

Goffman zegt over het verschil tussen de persoonlijke voornaamwoorden *ik* / *jij* enerzijds en *hij* / *zij* anderzijds, dat de eerste groep uitdrukkingen *object based* is, terwijl de tweede groep *utterance based* zou zijn (vgl. Goffman 1983, p.15). Het gebruik van een deiktische uitdrukking om daarmee te verwijzen naar tekstuele geïntroduceerde entiteiten – tekstdeixis dus – zou een tekstuele entiteit als het ware als een object behandelen.

Ehlich stelt ook een meer psychologische beschrijving voor om het verschil in werking tussen deiktische en forische uitdrukkingen te karakteriseren. Terwijl een deiktische uitdrukking een procedure zou initiëren waarmee een element van de gesprekssituatie, *casu quo* van de ‘tekst-ruimte’ – eventueel opnieuw – onder de aandacht van de gesprekspartner gebracht wordt door er op te *wijzen*, zou een anaforische uitdrukking de aanwijzing bevatten dat de referent van het antecedent voortgezet in ‘focus’ gehouden moet en kan worden (*ib.*).

Ehlich’s analyse vertoont grote overeenkomst met de resultaten die Linde (1979) vond voor het gebruik van *it* en *that* in experimenteel geëliciteerde woningbeschrijvingen. De proefpersonen refereerden daarin meestal met het forische *it* aan de ruimte die op dat moment besproken werd, terwijl het deiktische *that* vaker gebruikt werd om te verwijzen naar een niet thematische, eerder beschreven ruimte die opnieuw onder de aandacht gebracht werd.

Linde verwijst naar Isard (1975). Deze zou het gebruik van deiktische uitdrukkingen – met name *that* – analyseren “as changing the context, that is moving the point of reference.” (*ib.*, p.350).

21. Met de aanduiding *indexicaal* zal ik soms samenvattend verwijzen naar zowel deiktische als forische uitdrukkingen. Ik gebruik de notie 'indexicaliteit' daarmee specifiek en enger dan in de etnomethodologische traditie gebruikelijk is (vgl. § 2.1.2).
22. *En detail* ziet de verdeling van de manier waarop het topic in 202 vraagwoordvragen indexicaal geformuleerd werd, er als volgt uit:

- <i>dat</i>	34 x	- <i>die</i>	7 x
- <i>toen</i>	5 x	- <i>daar</i>	13 x *

* inclusief aanwijzende voornaamwoordelijke bijwoorden als *daarvan*, *daarmee*, *daaraan*. Het topic werd bovendien 5 x met *d'r* geformuleerd. Omdat ik twijfel over de status van die vorm ten aanzien van het onderscheid *deiktisch* / *forisch* heb ik die gevallen niet meegeteld.

Bovendien werd nog 9 x een topic-relatie leggend element met het bijwoord *dan* aangeduid. Het gebruik van die vorm vertoont mijns inziens ook deiktische trekken (Ehlich & Rehbein 1986a spreken in dit verband over *Rededeixis*).

De meeste anaforische formuleringen van het topic werden met behulp van 't tot stand gebracht (8 keer). In 6 vraagwoordvragen werd het topic met *er* of 'r gerealiseerd. In dat laatste geval ging het meestal om probleembeschrijvende vragen in de indirecte rede waarop de spreker geen of geen onmiddellijk antwoord verwacht. In § 6.1 zal ik enkele voorbeelden van dat soort vragen bespreken.

In die gevallen waarin het topic niet indexicaal geformuleerd wordt, wordt het meestal met een bepaalde constituent gerealiseerd (een definitieve naamwoordsgroep of een eigenaam). De vragensteller behandelt de betreffende entiteit als een *recognitional*. In die gevallen waarin het topic niet expliciet geformuleerd wordt, kan het gereconstrueerd worden op basis van de onmiddellijk nabije context (vorige beurt, vorige *clause*).

23. Fragment (12) komt uit een corpus telefoongesprekken getranscribeerd door Heidi van Mierlo en Chris Driessen.
24. In zijn analyse van de constructie van het eerste paardeel van *story preface sequences* merkt Sacks op dat gespreksdeelnemers in het geval van de aankondiging van een *mop* niet het tijdstip van de te vertellen gebeurtenis aangeven, maar eerder vermelden wie de bron was en/of wanneer die de *mop* vertelde. (Vgl. Sacks 1974)
25. Thema-verandering markerende partikels komen in *pre-announcement firsts* alleen voor wanneer het daarbij om de initiëring van een nieuw thema gaat (vgl. fragment (11)). Wanneer gespreksdeelnemers hun vertel-aankondiging presenteren als een thema-verschuiving (vgl. § 3.1.1), worden dergelijke partikels niet gebruikt. In fragment (12) bijvoorbeeld, vormt het gebruik van *ook* in *wij hadden vanavond ook iets heel lekkers gegeten* (r.208-9) een indicatie dat de spreker zijn vertelling thematisch als een voortzetting van het lopende gespreksonderwerp ziet.
26. Rehbein (1981) komt via een deels empirische, deels handelingslogische reconstructie, tot een vergelijkbaar model van de samenstelling van 'leraren-aankondigingen' in lessen. De 'realiseringsmatrix' van uitingen waarmee aankondigingen

tot stand gebracht worden, bevat onder andere:

- (A) een *caesuur*-element (vergelijkbaar met het thema-markerend partikel in component vi);
- (a) een formulering van de actuele handelende personen in subject- of objectpositie (*ich, wir*);
- (b) een modale uitdrukking waarmee de spreker aangeeft hoe zeker hij is over een toekomstige situatie of handeling (*wir werden ..., ich glaube, daß ..., vielleicht, ...*);
- (c) een indicatie van de tijd van de toekomstige handeling relatief ten opzichte van de tijd waarop de aankondiging gedaan wordt;
- (d) een schematische benoeming van de geplande handeling, - bijvoorbeeld door middel van een - genominaliseerd - handelingsbeschrijvend werkwoord;
- (e) een verwijzing naar de handeling die of het activiteitstype dat op het moment van de aankondiging verricht wordt;
- (G) een afsluitend caesuur-element. (Vgl. Rehbein 1981, p.228-31)

27. In de verschillende typen vraagwoorden komt overigens opnieuw tot uitdrukking dat gespreksdeelnemers kennis categoriaal organiseren (vgl. Kahn 1978), - al is dat op een algemener niveau dan het geval was voor de vormen van categoriale organisatie die in § 3.1.3 besproken werden.

Vanuit een diachronisch perspectief vormen de afzonderlijke typen vraagwoorden 'lexicaliserings' van onderscheidingen die in de geschiedenis van een taal-cul-tuur kennelijk zo relevant en frequent zijn geweest dat ze in aparte lexemen gecodeerd werden. (Vgl. Givón 1990, p.794 e.v.) Vergelijkbare ontwikkelingen zijn mogelijk synchroon waar te nemen in samenstellingen met *hoe*, - vergelijk bijvoorbeeld dat *hoeveel* en *hoelang* vaak als één woord geschreven worden en *hoe vaak* bijvoorbeeld - nog (?) - niet. Taalgebruikers gaan zulke frequente duurzame combinaties steeds meer als een woord behandelen.

28. De formulering in (14b) is een aangepaste versie van Miller & Johnson-Laird's formele karakterisering van de mentale procedures die met een vraagwoordvraag in gang gezet worden (1976, p.183-86).

29. Door een term als *netwerk* te gebruiken wil ik overigens niet suggereren dat kennis mentaal gerepresenteerd zou worden in de vorm van 'semantisch netwerken'. Het gaat enkel om een provisorische karakterisering van de methoden waarin gespreksdeelnemers kennis interactioneel toegankelijk maken, *casu quo* aan welke voorstellingen een vragensteller zich in de formulering van zijn vraag lijkt te oriënteren ten aanzien van de wijze waarop zoek-processen discursief georganiseerd kunnen worden.

Vergelijk Johnson-Laird 1983, p.211 e.v. voor een kritische evaluatie van de plausibiliteit van 'semantische netwerken' als een model van mentale representatie.

30. (17a/b) zijn hoogstens bedoeld om een globale indruk te geven hoe de selectie van de categorie-voorwaarde van het vraagwoord samen lijkt te hangen met de semantische eigenschappen van het predikaat. Het gaat eigenlijk om een vorm van *thematise analyse* waarin de klassieke naamvallenleer uitgebouwd wordt tot een algemenere theorie over de relaties tussen syntactische, morfologische en semantische functies (vgl. onder andere Fillmore (1968), Dik (1978 en 1989), Givón (1984) en Wunderlich (1985). In een andere - van oorsprong 'lokalis-

tische' - traditie van thematische analyse worden semantische relaties herleid tot elementaire ruimtelijke noties. (Vgl. met name Jackendoff 1976; zie De Jong *e.a.*, p.84 e.v.)

31. Aanduidingen als *1e zinsplaats* of *vooropplaatsing* zijn provisorische categorieën. Ik ga daarbij niet van een bepaald syntactische model uit. Ik spreek ook met opzet over *vooropplaatsing* van de *constituent* met het vraagwoord. *Welk(e)* wordt bijvoorbeeld meestal gebruikt als een attributieve bepaling bij een naamwoord. Het vraagwoord kan voorafgegaan worden door een voorzetsel wanneer het deel uitmaakt van een voorzetselgroep (vgl. *op wat voor school zit je*). Bovendien kunnen elementen van de vraagwoord-constituent in andere posities geplaatst worden. In een vraag als *waar ging je naar toe* komt de voor-en-achterzetsel-tang *naar ... toe* bijvoorbeeld aan het eind van de *clause*.

De vraagwoord-constituent zelf kan weer voorafgegaan worden door nevenschikkende voegwoorden - zoals *maar* (vgl. *maar hoe zie je die- dat algemeen belang* in (4), r.816) - of voegwoordelijke bijwoorden als *dus*.

32. In een transformationeel grammaticamodel is de positie van de vraagwoord-constituent in vraagzinnen als die in regel 38 van (18) niet 'verplaatst'. Volgens Wunderlich (1981) zou het vraagwoord in dit soort gevallen op zijn minst prosodisch focus gegeven moet worden, - dat wil zeggen, het zou de meest opvallende toonbeweging en/of het prominentste accent krijgen. In dit geval lijkt die observatie te kloppen.

Terwijl in een vraag als *u woont met hoeveel mensen hier* na de vraagwoord-constituent nog een formulering van het referentiepunt komt, zou die component waarschijnlijk niet in die positie voorkomen wanneer de betreffende uiting zou fungeren als een *echo*-vraag (vgl. Wunderlich 1986).

Merk overigens op dat het aanknopingspunt (*hier*) toch nog en mogelijk niet toevallig na de vraagwoord-constituent geplaatst wordt.

33. Andere voorbeelden van vraagwoord-*clauses* waarin een element van de relatie-aanduiding het meest prominente accent krijgt, zijn onder andere:

- *hoe concretiseer je dat nou*: (r.817, in (4));
- *wat was uw eerste reactie*: (r.490 in (8));
- *wat vond zij daarvan* (r.551 in (8));
- *en wat wist u toen?* (r.322 in (20)).

De constatering dat het prominentste accent niet op het vraagwoord valt, komt overigens overeen met de observatie in Van der Geest (1975, p.40) dat voor-naamwoorden in een 'neutraal' accentueringspatroon niet het primaire accent toegewezen krijgen.

34. Het gaat om uitingstypen die als voornaamste functie het leveren van informatie hebben. De primaire *illocutieve strekking* ervan is mededelend (vgl. Searle 1969 en 1975), of - om een meer reflexieve karakterisering te geven - zulke uitingen worden in recipiënt-reacties behandeld als uitingen waarin vooral informatie verschaft wordt (vgl. Heritage 1984b; McHoul 1987).

35. Op het niveau van de constructie van afzonderlijke uitingen wordt het *from-old-to-new* of *links/rechts* principe onder andere besproken door Kuno 1971 en 1979;

Lyons 1977, p.649; Atlas & Levinson 1981, p.16; Wunderlich 1982, p.9; ANS, p.913 e.v. of Verhagen 1986.

Het principe heeft consequenties voor de organisatie van sequenties. De voorkeur voor een vooraf gegeven topic van de vraagstellingseenheid is daar een voorbeeld van, maar ook andere vormen van preliminaire sequentie-organisatie (vgl. § 2.4.3).

36. De opvatting over de *topic/focus*-dimensie als een gradueel georganiseerd continuum verdraagt zich overigens met fonologische theorieën waarin accenten gradueel geordend worden toegewezen. Zie onder andere Van der Geest (1975).
37. Een principe dat met het contiguiteitsprincipe interageert, is bijvoorbeeld de voorkeur voor - formele - overeenstemming (vgl. § 2.4.2). De levering van niet-overeenstemmende antwoorden wordt bijvoorbeeld vaak uitgesteld en verzacht door eerst een overeenstemmend antwoord te leveren (*ja maar*), eventueel vergezeld van non-lexicale en/of lexicale uitstellers als *eh* of *nou* (vgl. Houtkoop 1980 en 1987; Koerfer 1979).
Repair-procedures - zowel her-complementeringen aan het eind van vraagbeurten als herstel-initiëringen voorafgaand aan antwoord-beurten - zijn een ander voorbeeld van een mechanisme dat de werking van het contiguiteitsprincipe beïnvloedt.
38. Paul ten Have maakte mij er attent op dat het gegeven dat de recipiënt van een vraagwoord-vraag soms al na de produktie van de vraagwoord-constituent pogingen doet met het antwoord te beginnen, mogelijk karakteristiek is voor het meer informele karakter van de gespreksorganisatie in het onderzochte type 'open' en 'half-open' interviews. Button (*forthc.*) laat bijvoorbeeld zien dat de *interviewee* in sollicitatie-gesprekken meestal wacht tot een interviewer zijn vraag afgerond heeft. Hij beschouwt dat als een van de manieren waarop beurtwisseling in sollicitatie-gesprekken op een setting-specifieke manier georganiseerd wordt.
39. De voorkeur om het topic van een vraag-*clause* voorafgaand daaraan geïntroduceerd te hebben, interageert op haar beurt weer met de oriëntatie op de voorkeur om per *clause* niet meer dan één eenheid nieuwe informatie te leveren (Givón's *One-Chunk-Per-Clause* principe). Doordat tengevolge van de eerstgenoemde voorkeur in de vraag-*clause* zelf geen nieuwe gespreksentiteit geïntroduceerd wordt, blijft de nieuwe informatie beperkt tot de informatie waarmee de relatie-aanduiding geformuleerd wordt. Ook de afwijking van het *one-chunk* principe wordt op die manier zo minimaal mogelijk gehouden in de constructie van vraagstellingseenheden.
40. Zie voor een overzicht o.a. Brown & Yule 1983 of Ensink 1990. Vergelijk verder ook zulke noties als *wetenschappelijk begrip* (Wygotski 1964), *categorization device* (Sacks 1972a/b; 1989a), *prototype* (Rosch 1977), *course of action* (Clark 1979), *standard package of knowledge* (Clark & Marshall 1981), *contextualization cue* (Gumperz 1982), *standard stock of knowledge* (Goffman 1983), *mental model* (Johnson-Laird 1983) of *assumption schema* (Sperber & Wilson 1986).
41. De relatie tussen *verhuizen* en *wonen* kan als een proces / produkt relatie gekarakteriseerd worden op grond van bepaalde semantische eigenschappen van die werkwoorden. *Verhuizen* is een *terminatief* werkwoord waarmee een "eindpunt-gebeuren" beschreven wordt, - dat wil zeggen een "*begrensde gebeurtenis met een*

zekere ontwikkeling tussen begin en einde". *Wonen* is daarentegen *duratief*, - het drukt op zich geen verandering uit, maar beschrijft een toestand met een bepaalde continuïteit. (Vgl. De Jong e.a., p.97 e.v.)

In de betreffende uiting in fragment (29) wordt *wonen* toch een temporele fase-*ring* verleend met behulp van het hulpwerkwoord *kwamen* (*waar kwamen jullie toen te wone*). Het hulpwerkwoord drukt in deze context een soort *inchoatief* aspect uit waarmee geduid wordt op het resultaat van de verandering die leidt tot de toestand die in het hoofdwerkwoord wordt beschreven (vgl. Algemene Nederlandse Spraakkunst, p.540 e.v.; Grundzüge einer deutschen Grammatik, p.501 e.v.)

42. De correctie in regel 48 van fragment (33) wordt observeerbaar gepresenteerd als het resultaat van het zich op dat moment realiseren van het problematische karakter van de voorafgaande interactie, - vergelijk het *oh nee* dat voorafgaat aan de vraag *maar waar woonden jullie*. Volgens Heritage (1984b) fungeert *oh* als een soort *change-of-state marker*. Het daaropvolgende *nee* kenmerkt de daaropvolgende uiting als een (zelf-) correctie. Het werkt in deze context als een "*repair initiation*" (vgl. Schegloff, Jefferson en Sacks 1977). En tenslotte toont het voegwoord *maar* de vraag als op de een of andere manier contrasterend met de voorgaande interactie (vgl. o.a. Houtkoop 1980 en Koerfer 1979). Merk trouwens op dat de vragensteller ook in dit geval - net zoals in fragment (29) - zijn recipiënt aanspreekt als lid van een gezin, - het team dat in het gewijzigde scenario relevant gemaakt wordt. Een benadering als individu past in de betreffende fase niet meer in het woonschema dat in de relatie-aanduiding van de herziene versie geactiveerd wordt.
43. In termen van het *script*-concept van Schank & Abelson zou er niet over verschillende scenario's gesproken worden, maar zouden vragensteller en recipiënt alternatieve 'sporen' (*tracks*) van het kraamscript gekozen hebben.
44. In (33) illustreert het gegeven dat de interviewer zijn gesprekspartner vraagt *hoezo* hij niet precies weet waar hij geboren is (r.32), overigens dat de verwachtingen die hij ten aanzien van de kennis van zijn gesprekspartner heeft, normatief van aard zijn. De vragensteller gaat ervan uit en suggereert min of meer dat een 'normaal' iemand weet zou moeten hebben van bepaalde omstandigheden van zijn geboorte. Wanneer hij even daarna vraagt of zijn gesprekspartner *niet weet of ze hem dat thuis verteld hebben* (r.37), geeft hij zelfs aan hoe - dat wil zeggen, in termen van welke vorm van lidmaatschap (vgl. § 3.2.1) - zijn gesprekspartner daarover geïnformeerd zou moeten zijn. Kennis wordt niet alleen situatie-gebonden georganiseerd. Gespreksdeelnemers vertonen ook een normatieve oriëntatie op de beschikbaarheid van bepaalde soorten categorie-gebonden kennis voor een representant van die categorie (zie § 3.1.3). (Vergelijk onder andere Sacks 1972b, Garfinkel 1967 en Heritage 1984.) 45. De formulering in (36a/b) is een variatie op de wijze waarop Hannay (1985, p.53-54) de relatie tussen gegeven gesprekstiteiten en daarmee associeerbare *infernables* karakteriseert (vgl. § 3.1.1). (Vgl. Hannay 1985, p.53-54; geciteerd in Dik 1989, p.275-76).

opmerkingen hoofdstuk 4

1. De driedeling in relevantie-, passendheids- en correctheidsaspecten van antwoorden is mijn uitwerking van de onderscheiding die in Schegloff (1972) gemaakt wordt tussen passende en correcte beschrijvingen. Sacks (1972a) karakteriseert het probleem van de waarheidsgetrouwheid van een beschrijving als het “*correspondence-type criterion of correctness*” en het probleem van de geschiktheid van een bepaald type beschrijving als het “*selection problem*” (p.33).
2. Vergelijk voor een volledige beschrijving Grice’s coöperativiteitsprincipe opmerking 38 bij hoofdstuk 2.
3. Sperber & Wilson geven aan het eind van hun boek nog een specifiekere karakterisering van het soort relevantie dat in hun benadering voor het begrijpen van een vraag van belang zou zijn. ‘Interrogatieven’ zouden een soort interpretaties van ware antwoorden zijn, – waarbij interpretaties worden beschouwd als representaties van puur descriptieve representaties (p.228 e.v. en 251 e.v.; vgl. § 2.3.1). Door het stellen van een vraag – “*ask Wh-P*” –, zou een spreker de relevantie garanderen van “*some true completion*” van de incomplete gedachte die door *P* gerepresenteerd wordt (p.253).
Ook deze karakterisering is te globaal om te onderscheiden tussen de soorten relevanties waaraan gespreksdeelnemers zich oriënteren bij de selectie van het type informatie dat relevant is voor de constructie van een antwoord. De beschrijvingen die de antwoorder in fragment (3) van zijn geboorteplek geeft, zouden bijvoorbeeld alle drie ware completering zijn van de gedachte die de vragensteller formuleert (*Amsterdam, ziekenhuis en oost*).
4. Von Stechow (1981) onderneemt een poging om vraag/antwoord-relaties formeel te analyseren zonder die relatie in termen van waarheidscondities te karakteriseren. Hij stelt zonder al te veel omhaal dat er geen waarheidsconditionele “*logic of question and answers*” zou zijn (p.109). Binnen het kader van een ‘*meerdimensionale semantische benadering*’ beschouwt Von Stechow *lokale relevantie* als de essentiële semantische relatie tussen vragen en antwoorden.
Lokale relevantie definieert hij in termen van eigenschappen als *directheid*, *informativiteit*, *specificiteit* of *compatibiliteit*. Wanneer de propositie uitgedrukt door een zin gezien wordt als de inhoud van die zin, kunnen die eigenschappen als volgt gekarakteriseerd worden:
– een propositie *q* is *informatief* met betrekking tot de propositie *p*, dan en slechts dan alleen wanneer *q* logisch niet geïmpliceerd wordt door *p*: het is niet zo dat ($p \rightarrow q$);
– een propositie *q* *specificeert* *p* dan en slechts dan alleen wanneer *q* *p* impliceert, maar niet omgekeerd: ($q \rightarrow p$) & niet ($p \rightarrow q$);
– proposities zijn *compatibel* wanneer ze elkaar niet uitsluiten (zeg maar, elkaar op zijn minst overlappen) en *incompatibel* wanneer ze dat wel doen.
Uitgerust met die definities kunnen de zinnen in (i) geclassificeerd worden op de wijze zoals dat in (ii) gedaan wordt (waarbij *x/y* staat voor: ‘*x* is ten opzichte van *y*’). :
(i) a. *mijn vader werkt ergens*
 b. *mijn vader werkt bij de Rabobank*
 c. *mijn vader ligt in het ziekenhuis*
 d. *mijn vader is geen bankemployee.*

- (ii)
- b/a: informatief + specifiek + compatibel
 - a/b: oninformatief + onspecifiek + compatibel
 - c/b: informatief + onspecifiek + compatibel
 - d/a: informatief + onspecifiek + incompatibel

De eigenschap *directheid* heeft te maken met de wijze waarop een propositie gestructureerd is met betrekking tot topic en focus. Informeel gesteld – in feite is Stechow's analyse sterk geformaliseerd –, wordt het *topic* gedefinieerd als de vooronderstelling die overblijft wanneer de focus-informatie 'onbestemd' wordt gemaakt. Bijvoorbeeld, – wanneer in (ib) *de Rabobank* focus heeft, dat is het topic van die zin een schema als [er is een instantie waarvoor geldt dat mijn vader daar werkt].

Een gestructureerde propositie *q* wordt nu ten opzichte van een andere gestructureerde propositie *p* de eigenschap *direct* toegewezen wanneer *q* hetzelfde topic heeft als *p*.

Afgezien van de vele kunstgrepen die Von Stechow toepast om de lokale relevantie van antwoorden op vraagwoord-vragen te kunnen bepalen, zou dit instrumentarium ongeveer als volgt gebruikt kunnen worden voor de typering van de wijze waarop antwoorden zich verhouden tot vragen. Het antwoord *Rabobank* op *waar werkt je vader* zou de volgende lokale relevantie toegewezen worden, – onder aanname dat de focus van die zin op *waar* valt:

- het is direct (de topics zijn identiek),
- informatief (de inhoud van het antwoord volgt niet uit die van de vraag),
- specifiek (de antwoord-inhoud impliceert die van de vraag, maar niet omgekeerd)
- en compatibel (de antwoord-inhoud sluit die van de vraag niet uit).

Een denkbeeldig antwoord als *mijn vader ligt in het ziekenhuis* zou daarentegen als volgt geclassificeerd worden:

- indirect (niet hetzelfde topic),
- informatief (de inhoud van het antwoord volgt niet uit die van de vraag),
- onspecifiek (idem),
- compatibel (de inhoud van het antwoord sluit die van de vraag niet uit).

Von Stechow's typologie bevat zinnige aspecten. De indirectheid van het denkbeeldige antwoord wordt gevangen, evenals de onspecificiteit daarvan. Stechow laat zich echter niet uit over het probleem welke combinaties van lokaal relevante vraag/antwoord-relaties door gespreksdeelnemers als acceptabele antwoorden worden behandeld.

In fragment (1) bijvoorbeeld, antwoordt de informant op de vraag waar hij geboren is, in eerste instantie dat hij daar geen idee van heeft. In de herstel-sequentie die zich naar aanleiding daarvan ontwikkelt, vertelt hij echter in een ziekenhuis geboren te zijn. Die informatie wordt door de gespreksdeelnemers niet als een acceptabel antwoord op de oorspronkelijke vraag behandeld, – ondanks dat die informatie in Stechow's typologie de sterkst mogelijke relevantie-score behaalt omdat die informatie direct, specifiek, informatief en compatibel zou zijn.

Stechow's beschrijving kan dus niet verklaren waarom de gespreksdeelnemers na de levering van die informatie nog verder gaan tot die informatie geleverd wordt die wél kan gelden als informatie waarmee de betreffende vraag/antwoord-sequentie afgesloten kan worden. Zijn invulling van de notie relevantie is dus veel te onspecifiek om de vraag/antwoord-relaties te kunnen beschrijven die gespreksdeelnemers tot stand brengen. Uiteindelijk is dat soort bezwaren mijns inziens te

wijten aan het feit dat Stechow om wille van de formaliseerbaarheid van zijn analysesysteem een heel algemeen en dun contextbegrip hanteert en tegelijk een veel gedifferentieerdere notie van context langs een achterdeur binnenhaalt door begrippen als *topic* en *focus* te introduceren. De relevantie van een antwoord wordt echter ten opzichte van een soort abstracte, quasi-neutrale context gedefinieerd. Maar het lijkt nu juist een eigenschap van de notie *relevantie* te zijn dat die vrij leeg en onspecifiek wordt wanneer er niet wordt uitgegaan van concrete bijzondere contexten.

5. Vergelijk onder andere Franck 1979, Sperber & Wilson 1986, p.141-42 en McHoul 1987, p.469.
6. De verschillen tussen de manieren waarop in de fragmenten (1) en (3) lokaties geanalyseerd worden, hangen gedeeltelijk samen met het feit dat in de betreffende vragen verschillende ruimte-concepten geactiveerd worden. De geografische benadering in (1) is gebaseerd op een *positioneel* ruimte-concept, terwijl in (3) een meer *reservoir*-achtig ruimte-concept gehanteerd wordt. In het positionele ruimte-concept wordt een ruimte verdeeld op basis van de ligging van de objecten die zich *daarin* bevinden. In het reservoir-concept is ruimte iets waarbinnen zich objecten kunnen bevinden, maar niet noodzakelijkerwijs. Zo'n ruimte kan ook 'leeg' zijn. De plaats van een object wordt gekarakteriseerd door de ruimte waardoor het omvat wordt. Anders dan in het geografische perspectief hoeven de objecten die zich daarbinnen bevinden ten opzichte van elkaar geen vaste positie in te nemen. (Vgl. Wunderlich 1982, p.5 e.v.)
7. Om een indruk te geven van omvang en soort van toevoegingen dat vragenstellers op hun vragen laten volgen, zal ik hierna enkele cijfers noemen. Het gaat daarbij vooral om 'aanpassingen' in de 'overgangszone' tussen het eerstmogelijke voltooiingspunt van een vraagwoord-vraag beurt en het begin van de eerste antwoord-component. In hoofdstuk 5 zal ik de onderhandelingen onderzoeken die vragensteller en antwoorder voeren over de adequaatheid en uitbreidbaarheid van een antwoord-component.
 - In het onderzochte corpus komen 191 constellaties voor waarin een vraagwoord-vraag gesteld wordt waarop een antwoord verwacht wordt. In 67 van die gevallen (35 %) voegt de betreffende vragensteller daar nog iets aan toe of wijzigt hij de voorafgaande vraag ten aanzien van een bepaald aspect.
 - In 31 gevallen (17 %) laat de vragensteller op een voorafgaande vraagwoord-vraag nog een gemodificeerde versie van die vraag volgen, - twee keer volgt daar nog weer een tweede gewijzigde versie op.
 Het ging daarbij 14 maal om een herformulering die volgde op een stilte na voltooiing van de vorige versie. Het uitblijven van een respons van de recipiënt van een vraag kan door de vragensteller als aanwijzing behandeld worden dat zijn recipiënt problemen heeft met de beantwoording van die vraag (vgl. met name Pomerantz 1984b en Davidson 1984). Schegloff, Jefferson en Sacks 1977 beschouwen zulke vormen van uitstel van de volgende beurt in dit soort constellaties als een indicatie voor het van kracht zijn van een voorkeur van zelf-initiëring van een *repair*. De gemiddelde lengte van die stiltes bedroeg 0,6 seconde met een minimum 0,2 en een maximum van 1,6 seconde. (Het corpus van 202 vraagwoord-vragen dat eerder genoemd werd - vgl. opm. 22 bij hoofdstuk 3 -, werd dus in 191 *vraag-situaties* geproduceerd. In 13 van die situaties werden meerdere vraagwoord-vragen gesteld. Omdat de eerste herformuleringen uit twee

series van drie vraagwoord-vragen twee keer geteld werden - zowel als modificatie van de eerste vraag, als als gemodificeerd *product-item* van de laatste versie vraag -, komt het absolute aantal gevallen waarin één vraagwoord-vraag gesteld wordt niet overeen met het aantal afzonderlijke vraagwoord-zinnen (204 gevallen, respectievelijk 202 vraagwoord-zinnen.)

- In 11 gevallen (6 %) betrof de toevoeging een herformulering van het referentiepunt. Het ging daarbij 7 keer om een explicitering van een deiktisch geformuleerd aanknopingspunt in een *right-dislocation* constructie. Dit soort toelichtingen had meestal de vorm van een aanvulling waarin nog gebruik wordt gemaakt van het syntactische patroon van de voorafgaande vraag-*clause*. Jefferson (1983b) noemt dit soort uitbreidingen daarom ook *re-completions*. In slechts 1 geval volgde zo'n RD-constructie op een stilte (0,6 seconde).

- In 20 gevallen (10 %) gaf een vragensteller een verdere toelichting op zijn vraag. Meestal ging het daarbij om preciseringen van de relatie-aanduiding. In de helft van die gevallen kwam dit soort toelichting na een stilte (gemiddelde duur: 0,6 seconde).

- In 5 gevallen (3 %) initieert de recipiënt van een vraagwoord-vraag een *repair*, - allemaal na een stilte (gemiddeld 1,5 seconde). Zowel de opvallend langere gemiddelde duur van de stilte als de relatief geringe frequentie van dit type herstel-procedure bevestigen opnieuw het van kracht zijn van de voorkeur voor zelf-initiatie van een correctie.

Tot zover de kwantitatieve gegevens. Bij zo'n overzicht van aanpassingen in (vraagwoord-) vraag/antwoord-sequenties zouden eigenlijk ook nog een aantal andere fenomenen meegeteld moeten worden. Ik heb bijvoorbeeld geen inventaris aangelegd van *prompt*-achtige *staart-vragen* zoals *herinner je je dat nog* of van matrix-vragen als *weet je ook nog hoe dat ging*, - laat staan dat een begin gemaakt werd met de analyse van dat soort fenomenen. Ook *tags* als *of (...)*, *of zo*, *en zo* en *ongeveer* zouden eigenlijk onderzocht moeten worden om een beeld te krijgen van het open, onderhandeling-gebonden karakter van de betreffende vraag/antwoord-sequenties. Het veelvuldig voorkomen van aanpassingen van vraagwoord-vragen na het eerste voltooiingspunt is overigens geen falsifiëring van het contiguiteitsprincipe (vgl. § 2.4.2). Het lijkt eerder indirect bevestigd te worden door het gegeven dat bijna de helft van dit soort toevoegingen zelf ook weer een vraag vormen (vgl. bijvoorbeeld fragment (9) tot en met (14) in § 4.1.3). Verder monden met name de toevoegingen waarin de relatie-aanduiding verder gespecificeerd wordt in een open, elliptische structuur met vele pauzes en aarzelingen die als het ware om wisseling van sprekerschap vragen (vgl. eveneens fragment (9)).

8. De belangrijkste c.a.-studies over de organisatie van *repair*-sequenties zijn Jefferson 1972, 1974 en 1983; Schegloff 1979 en Schegloff, Jefferson en Sacks 1977.
9. Series van verschillende vraagwoord-vragen (vgl. ook hfst.6) worden met name gekenmerkt door formuleringen van relatie-aanduidingen waarmee kennis-schema's geactiveerd worden die niet onderling substitueerbaar zijn. In zulke series wordt het vraag-domein vaak constant gehouden. Vergelijk bijvoorbeeld de serie vragen in (iii)

(iii)	(QW/iq)
33	A: ·hh ↑mAar: e:h ik wil wel graag <u>w</u> e:te,
34	A: → ·hh (.) nou: hoela <u>ng</u> u dat nou ↑ <u>h</u> ebt,=

37	A: →	=e::h <u>w</u> anneer u dat voor 't <u>e</u> erst hebt geh <u>a</u> d
38	A:	·hhh (0,3) <u>en</u> : (.) ho(e-)
39	A: →	> <u>w</u> at >voor > <u>kl</u> achte precies
41	A:	in uw ↑ <u>e</u> ige ↓woo:r↑de:

In (i) markeert de interviewster haar vragen ook door het gebruik van de conjunctie *en* als een aaneenrijging van afzonderlijke elementen (vgl. r.38). In series van vragen waarin een volgende vraag een vorige modificeert, markeert het gebruik van de conjunctie *of* juist de alternatieve status van de betreffende uiting. Series van verschillende vragen worden bovendien vaak in pre-sequenties als zodanig aangekondigd - bijvoorbeeld *nou ik vuur meteen een aantal vragen op je af* - of in een inleiding op de betreffende vraag als een afzonderlijke eenheid gemarkeerd (vgl. bijvoorbeeld fragment (3) in hoofdstuk 3).

- Vergelijk bijvoorbeeld ook de vraagwoord-vraag modificatie in de fragmenten (15) en (30) in hoofdstuk 3.
- Van de in totaal 31 keer dat een vraagwoord-vraag weer opnieuw met een vraag werd toegelicht (vgl. opmerking (7)), had de gemodificeerde versie in 18 gevallen de vorm van een *ja/nee*-vraag of een disjunctieve (*of*-)vraag. Omgekeerd werd slechts in 6 gevallen een voorafgaande *ja/nee*-vraag in een vraagwoord-vraag gemodificeerd.
In 13 gevallen werd een vraagwoord-vraag eveneens door middel van een vraag van datzelfde type geherformuleerd. In twee gevallen ging het daarbij om een herformulering van een vraagwoord-vraag die zelf ook al een modificatie van een vraagwoord-vraag was.
- Antwoorden op *ja/nee*-vragen waarin de antwoorder geen *ja/nee* zegt, maar een afweging maakt tussen die beide polen, worden vaak als zodanig door de antwoorder gemarkeerd door een voorafgaand *nou* of *jah* (vgl. bijvoorbeeld het antwoord in (4), r.301 en 305 en in (12), r.1209).
In het door mij onderzochte corpus lijkt het gebruik van *nou* aan het begin van een antwoord bijna altijd het maken van een afweging te indiceren. Het partikel komt bijvoorbeeld nooit voor in antwoorden op 'feitjes-vragen' waar de antwoorder geen problemen mee lijkt te hebben, - of die problemen nu op het niveau liggen van het zoeken naar de juiste beschrijving of meer te maken hebben met de wijze waarop het antwoord eventueel geëvalueerd zou kunnen worden. (Pander Maat, Driessen & Van Mierlo (1986) onderzoeken "*functie, context, vorm en betekenis*" van het partikel *nou*.)
- Andere voorbeelden van de vrijzinnige wijze waarop de recipiënten van een vraag omgaan met de criteria die door de vragensteller geformuleerd werden, zijn te vinden in de fragmenten (2) en (10) van dit hoofdstuk.
- Schegloff merkt over de relatie tussen thema en de collecties in termen waarvan de referenten daarvan geformuleerd worden, onder andere op dat het gaat om "*classes whose co-members are grouped together for a single attribute, and hence may be a class for a single (or limited range of) topic*" (Schegloff 1972, p.124).

15. De formulering van de consistentie-regel is gebaseerd op een parafrase die Schegloff (1972/74, p.124) geeft van de consistentie-regel die Sacks formuleert voor de manier waarop lidmaatschapscategorieën gebruikt worden voor de beschrijving van leden van een populatie (Sacks 1972a/b).
16. De wijze waarop gespreksdeelnemers hun kennis in collecties ordenen bepaalt op haar beurt ook weer wat voor sequentiële relaties gelegd kunnen worden tussen achtereenvolgende termen uit een bepaalde deelverzameling.

In het *waar in Amsterdam ben je geboren*-fragment (fragment (1) in hoofdstuk 4) zijn de verschillen tussen de termen uit de collectie van stadsdeelnamen (*oost, zuid, ...*) en die met de stadskaartregister-achtige termen (*Muiderstation, Churchillstraat, (...)*) bijvoorbeeld zodanig, dat de plaatsen die in de betreffende reeksen steeds in 'tweede-positie' beschreven worden, geïnterpreteerd worden als plaatsen die zich binnen het gebied bevinden dat met de eerste aanduiding omlijnd wordt. Zonder dat een recipiënt hoeft te weten waar *de Churchillstraat* ligt, lijkt hij bijna vanzelfsprekend en probleemloos de gevolgtrekking te maken dat het om een straat '*in zuid*' gaat. Op vergelijkbare wijze wordt in '*n grote doos*' in fragment (3) geïnterpreteerd als beschrijving van een lokatie binnen de ruimte die met het voorafgaande *de kelder* gekarakteriseerd wordt.

Wanneer een spreker twee opeenvolgende plaatsbeschrijvingen gebruikt en de tweede is herkenbaar als een lid uit een collectie met minder globale plaatsbeschrijvingen dan de collectie waaruit de eerste komt, wordt die tweede beschrijving zo mogelijk ook gehoord als een specificatie van een plaats binnen het gebied aangeduid met de eerste. (Iets schematischer stelt Stechow (1981), dat een propositie *q* een andere propositie *p* *specificeert*, wanneer *q* *p* impliceert maar niet vice versa. Vanuit een verzamelingen-theoretisch perspectief gaat het dus om een vorm van 'inclusie'; vgl. opmerking (4).)

Wanneer omgekeerd een globalere beschrijving op een specifiekere volgt, dan fungeert de tweede beschrijving niet als specificatie, maar eerder als een toelichting die bijvoorbeeld de functie kan vervullen de eenduidige interpretatie van de eerste beschrijving te garanderen.

In het volgende fragment lijkt de toelichting *Groningen* (r.13) vooral bedoeld om de eraan voorafgaande plaatsnaam eenduidig verwijzend te maken. Vermelding van enkel de plaatsnaam zou in dit geval niet referentieel adequaat geweest zijn, omdat dat ook de naam is van een dorp in een andere provincie. Door aan te geven in welk vlak van een in provincies verdeelde landkaart het betreffende plaatsje gelokaliseerd moet worden, maakt de antwoorder de plaatsnaam eenduidig verwijzend:

(20)		(NL/10) [detail]
11	B: →	in [<u>Haren</u> :],
12		(0,2)
13	B: →	[Gro-] (.) °>[°Groningen].

Wanneer niet dezelfde spreker, maar een recipiënt een specifiekere plaatsbeschrijving van de vorige spreker transformeert in een globalere, demonstreert deze daarmee diens herkenning en begrip van de daaraan voorafgaande beschrijving. Vergelijk in het volgende fragment de streeknaam waarmee de recipiënt laat zien dat hij de daarvoor gegeven formulering van een stad kan 'plaatsen' (r.482). Ook in dit soort gevallen behandelt de navolgende, globalere beschrijving echter

uiteindelijk eveneens de adequaatheid van de eerste als een uniek verwijzende formulering:

(iv)	(NL/10)
482	B: m'n moeder die komt (dus- en uit) [<i>Oldenzaal</i>],
483	0,2
484	A: → ja, uit [<i>Twente</i>],

De sequentiële betekenis van de vermelding van een tweede lokatie-formulering wordt dus onder andere bepaald door de aard van de relatie die tussen beide termen gelegd kan worden op grond van hun respectievelijke lidmaatschap van collecties met beschrijvingen die enerzijds van hetzelfde type zijn - uit dezelfde deelverzameling komen -, zich anderzijds met betrekking tot een aspect - het beschrijvingsniveau - onderscheiden. Herkenbaar globalere tweede-beschrijvingen lijken vooral een functie te vervullen met betrekking tot de eenduidige identificeerbaarheid van de eerste beschrijving, terwijl specifiekere tweede beschrijvingen een aspect van het object aangeduid met de eerste formulering preciezer benoemen zonder daarmee de identificeerbaarheid van de eerste beschrijving te verhogen.

Tegen de achtergrond van dergelijke principes van betekenisgeving aan opeenvolgende plaatsbeschrijvingen, kan overigens ook verklaard worden waarom in fragment (1) enerzijds de tweede-positie-beschrijvingen bij 't Muiderstation en bij de Churchillstraat, niet gehoord worden als een correctie van de daarvoor genoemde plaatsbeschrijvingen; en anderzijds de tweede serie plaatsbeschrijvingen (*in zuid* en bij de Churchillstraat, r.75-79 van (1a)) in zijn geheel wel dienst doet als een vervanging van het eerste paar (*in oost* en bij 't Muiderstation, r.50-54 in (1)). Tussen de beide reeksen in hun geheel kan geen relatie gelegd worden van - bijvoorbeeld - globaal naar specifiek. Samenstelling en rangschikking zijn in beide reeksen van dezelfde orde. Juist door die parallelle fungeert de tweede serie als een alternatief, concurrerend paar dat de eerste reeks kan vervangen.

De interpretatieregels die gespreksdeelnemers op dergelijke opeenvolgingen van plaatsbeschrijvingen lijken toe te passen, komen dus neer op het principe dat een tweede term uit eenzelfde collectie van lokatie-formuleringen eventueel kan fungeren als een correctie van de eerste. Omgekeerd kan aan tweede-positie-beschrijvingen de status van verschillende soorten 'toelichting' worden gegeven, niet alleen doordat ze op grond van hun positie als tweede-keus-formuleringen getoond worden - dat geldt ook voor correcties -, maar ook omdat ze qua beschrijvingsniveau verschillen.

17. Fragment (23) komt uit het corpus van huisartsspreekuur-gesprekken dat door Heidi van Mierlo en Chris Driessen getranscribeerd is.
18. In (25) wordt in de definitieve correctie het lidwoord van de laatstgecorrigeerde versie niet meer herhaald (r.158). In de voorafgaande correctie-poging is dat nog wel het geval. Levelt (1983) noemt het traject van waaraf opnieuw begonnen wordt het "*span of retrace*".
19. Merkwaardigerwijze is deze kritiek het meest pregnant door Levinson zelf geformuleerd in een conversatie-analytisch intermezzo van een uiteindelijk vooral 'radicaal-pragmatisch' stuk (1987b, p.95 e.v.).

20. De voorkeur van interviewers voor antwoorden in een vorm die een onproblematiese transformatie tot onderzoeksgegevens mogelijk maakt, wordt verder uitgewerkt in hoofdstuk 6 (§ 6.2.3). Ik zal daar laten zien hoe interviewers in samenvattende *formuleringen* vaak al zo proberen te generaliseren over de informatie die in antwoorden geleverd wordt, dat er als het ware in het vraaggesprek al vooruitgelopen wordt op de dataverwerking in een volgende onderzoeksfase.
21. De oriëntatie op een niet-geparticulariseerd beschrijvingsniveau van de zijde van interviewers blijkt ook uit een op het eerste gezicht oninteressante verdeling in het gebruik van vraagtermen als *wat voor* en *welke*: representanten van de eerste categorie komen in de onderzochte interviews twee keer zo vaak voor als die van de tweede.
22. De volgorde waarin intiemere *tellables* aan andere personen meegedeeld kunnen worden, wordt met name bepaald door een oriëntatie op de geordende verzameling van relationele paren zoals die in § 3.1.3 op basis van Sacks 1972a beschreven is.
23. In sommige van de onderzochte interviews hanteren de gespreksdeelnemers de wijze waarop kennis verkregen is, als een criterium voor het gebruik ervan in een antwoord. Zoals in het volgende fragment. Daarin stelt de respondent wel *dinge te kunnen vertellen* die hij zo gehoord heeft (r.408), maar dat hij die eigenlijk *moeilijk zegge* kan omdat hij die niet zelf heeft meegemaakt (r.393-96):

(v)		(JWT/z)
388	A:	e:hm: (0,6) zijn er nu e:h >verandering<e:h
389	A:	e:h opgetrede in de aktiviteite vanaf e:h
390		0,6
391	A:	vorig jaar,
392		0,2
393	B: →	·hh ja dat kan ik eigenlijk m-
394	B:	moeilijk zegge hè?
395		0,4
396	B: →	>omdat ik 't vorig jaar niet mee heb gemaakt.
397		0,2
398	B:	ik maak ('t) eigenlijk alleen maar nou mee.
399		0,2
400	A:	°jah (0,3) °ja,
401		0,3
402	B:	dus e: [:h
403	A:	[(°oh nee (.) dus 't ga [at niet)
404	B:	[>en dat is 'n
405	B:	beetje- >anders dan wor- =
406	B:	=>JAH >ik kan dinge vertellen wat ik zo gehoord heb.
407	B:	°>maar dat vinnik- ·hh
408	A:	nee, da he- dat [heeft weinig
409	B:	[nee
410	A:	zi[n (°gewoon) 't gaat 'r meer om e:h
411	B:	°dat heeft weinig zin.
412	A:	wat je zelf [meemaakt,
413	B:	[jah,

De herkomst van de beschrijvingen waarover de vraag-recipient beschikt, vormt in dit geval dus een restrictie voor het gebruik in het antwoord. Het feit dat de betreffende informatie niet op eigen ervaringen gebaseerd is, noemt de recipient als reden waarom die niet geschikt is voor het antwoord. Uit het gegeven dat de vraagsteller die beslissing beaamt (r.410-14), blijkt dat gespreksdeelnemers in dit geval de passendheid van een beschrijving laten prevaleren boven de eventuele correctheid ervan.

24. De complementen van werkwoorden als *geloven*, *denken*, *zeggen* werden door Frege gekarakteriseerd als 'referentieel ondoorzichtige' constructies: de waarheidswaarde van een uitdrukking als 'ik denk dat ik in Amsterdam-oost geboren ben' lijkt op het eerste gezicht onafhankelijk te zijn van de bewering die in het *dat*-complement wordt gedaan. (Vgl. Dowty *e.a.* 1981, p.142 vv.) Werkwoorden als *weten* of *zich realiseren* zijn daarentegen 'factief': met 'ik weet dat *p*' zou een spreker beweren ervan uit te gaan dat *p* waar is (vgl. Kiparsky & Kiparsky 1970). Volgens Lynch zou een spreker in sequenties waarin onenigheid over de correctheid van een beschrijving bestaat met een "*subjective preface*" als *I think* niet verwijzen naar mentale activiteiten. Het zou eerder om een vorm van "*conventional formatting*" gaan waarmee de spreker de mogelijkheid openlaat dat de bewering die erop volgt, eventueel niet correct is. (1985, p.210 e.v.) Ik denk echter dat - in ieder geval in Nederlands materiaal - de antwoorder van een vraagwoord-vraag met onzekerheidsmarkeringen als *ik denk* wel degelijk ook verwijst naar processen die gespreksdeelnemers als mentale activiteiten behandelen. Het lijkt in fragment (1) bijvoorbeeld geen toeval te zijn, dat juist wanneer de spreker niet beschikt over een beschrijving die als antwoord kan dienen of daar niet zeker van is, verwezen wordt naar de mentale toestanden en activiteiten via welke zo'n beschrijving geproduceerd zou moeten worden.
25. Sacks (1975) onderscheidt bijvoorbeeld op zijn minst vier verschillende manieren waarop de uitdrukking *iedereen* gebruikt kan worden. De quantificerende, 'sommiger' versie, waarin elke uitzondering op een uitspraak over 'iedereen' die bewering zou falsifiëren, vormt slechts één van de mogelijke gebruikswijzen. Het gebruik van die term in een stereotype uitspraak als '*everyone has to lie*' karakteriseert Sacks als een sociologische generalisering over situaties waarmee niet concrete - verzamelingen van - personen geïdentificeerd worden, maar "*course of action persons*", - of zoals Garfinkel het volgens Sacks formuleert: "*the sociologist's person, ideally*". De strikt quantificerende, logische benadering zou volgens Sacks "*not be terribly informative about the uses of 'everyone'*."
26. De wijze waarop antwoorden geconstrueerd worden, komt ook nog aan de orde in de hoofdstukken 5 en 6. Daar zal het echter vooral gaan om gespreksorganisatorische eigenschappen van antwoorden, - met name de verschillen tussen antwoorden die een beperkte beurt-omvang van slechts enkele beurt-opbouweneheden hebben en antwoorden waarin een grotere gesprekseenheid tot stand wordt gebracht. Er zou echter veel meer gezegd kunnen worden over de principes die een rol spelen bij de constructie van antwoorden. Bijvoorbeeld dat met name bij vragen waarin naar zaken gevraagd wordt die de deelnemers als vaststaande feiten beschouwen, de kans groter is dat een constituent-antwoord wordt (vgl. bijvoorbeeld de antwoorden in fragment (1) van hoofdstuk 4 of fragment (2) in hoofdstuk 3). Alleen de constituent die in de vraagfocus geformuleerd wordt, wordt in

die gevallen in het antwoord expliciet gespecificeerd; de relatie-aanduiding en het aanknopingspunt worden niet herhaald. De antwoorders herhalen echter wel vaak functiewoorden - met name voorzetsels - waarmee de positie wordt aangeduid die de beschreven entiteit inneemt in het schema dat in de vraag geformuleerd werd. Vergelijk bijvoorbeeld een antwoord als *met z'n tweeën* op de vraag *en (u) woont met hoeveel mensen hier*.

In antwoorden die zelf een grotere gesprekseenheid vormen herhalen antwoorders eveneens vaak de relatie-aanduiding en het aanknopingspunt. In dat geval worden die componenten ook gebruikt in de pre-formuleringen waarin een bepaald aspect van het antwoord aangekondigd wordt (vgl. fragment (16)). Een herhaling van de formulering van de relatie-aanduiding wordt ook gebruikt als markering van de compleetheid van het antwoord.

opmerkingen hoofdstuk 5

1. Herhalingen, tweede waarderings, samenvattingen en commentaren lijken ten opzichte van elkaar in de genoemde volgorde gerangschikt te kunnen worden in een schaal van minder naar meer vertoon van inhoudelijke analyse van de vorige beurt. En hoe inhoudelijker een reactie is, hoe eerder ze zelf ook weer om een reactie zal vragen. (Vgl. opmerking 3)
Vergelijk voor een beschrijving van interactionele en sequentiële eigenschappen van tweede waarderings (*second assessments*) onder andere Pomerantz (1978/84), Goodwin (1986) en Goodwin & Goodwin (1987); voor commentaren Jefferson (1981b).
2. Als minst ongelukkige Nederlandse equivalent van *acknowledgment token* komt me nog de term *ontvangstbevestiging* voor. Aanduidingen als *recipiënt-reactie* en *minimale respons* zal ik eveneens gebruiken, evenals *antwoord-ontvangst*. Die laatste term richt de aandacht meer op de sequentiële omgeving waarvoor hier het gebruik van minimale responsen onderzocht zal worden.
Stalpers & Ulijn (1984) gebruiken de term *beaming*. Ik vind die niet neutraal genoeg omdat er bij voorbaat van uitgegaan lijkt te worden dat minimale responsen inhoudelijke instemming zouden uitdrukken. (Vgl. § 5.1)
3. Het gegeven dat er in de ene groep van recipiënt-reacties inhoudelijk betrekking wordt genomen op de vorige beurt en in minimale responsen niet, verklaart mogelijk waarom het eerste type recipiënt-handelingen vaak weer een reactie van de vorige spreker krijgt (vgl. r.86 in (2), of 879 in (3)), terwijl *acknowledgment tokens* daar minder sterk om lijken te vragen (vgl. Komter 1987, p.126 e.v.). Wanneer een recipiënt inhoudelijk stelling neemt ten aanzien van informatie die in de vorige beurt geleverd werd, voelt de vorige spreker zich kennelijk eerder verplicht daar nog een keer zijn eigen - bij voorkeur overeenstemmende - stellingname op te laten volgen zoals in de fragmenten (1), (2) en (3). (Vgl. Pomerantz 1978 en 1984)
4. De fragmenten (5) en (5a/b) komen uit interviews die niet tot het onderzochte corpus horen. Ze werden getranscribeerd door Paul ten Have. (Vgl. Ten Have 1984)
5. De plek na voltooiing van de vorige beurt vormt bij uitstek de positie waarin het uit de weg ruimen van receptie-problemen urgent en relevant is in verband met de voortgang van het gesprek (vgl. Schegloff 1982). Door de plaatsing van een repair-initiëring onmiddellijk na de beurt(-opbouw eenheid) waarvan een element of aspect problematisch is kan een recipiënt zo'n *trouble source* met minimale middelen lokaliseren (vgl. Mazeland 1986b).
6. Jefferson transcribeert 'samengestelde' *mhm*-ontvangsten - dat wil zeggen, *m*:s die uit twee articulatoirische eenheden bestaan en waarbij een differentiatie in de toonbeweging van die beide elementen waarneembaar is - steeds als "*mm hm*". Omdat ik bij zulke 'gedupliceerde' *m*:s meestal geen stilte tussen de beide bestanddelen hoor, noteer ik samengestelde *mm-hm*'s als een variant van "*mhm*" en de niet-gedupliceerde vorm afhankelijk van wat ik denk te horen als "*m*:" of "*hm*". Het compromis dat men sluit door een niet-gestandaardiseerd, niet-fonetisch transcriptie-systeem te gebruiken dat slechts ten dele aansluit bij de heersende

- spellingsconventies, leidt met name bij de transcriptie van niet gelexicaliseerde vormen tot een zekere willekeur. Ehlich geeft de duitse equivalenten door middel van “HMHM” of “HM” weer. En zelfs binnen het conversatie-analytisch paradigma lijkt Schegloff (1982) Jefferson’s *mm hm* als “uh huh” te noteren, – een vorm waarvan ik me bijna afvraag of het om hetzelfde responstype gaat.
7. In een niet-gepubliceerd onderzoeksverslag (Jefferson 1981b; een hoofdstuk daaruit vormt de grondslag voor Jefferson 1984) oppert Jefferson de mogelijkheid dat sprekers die niet systematisch lijken te onderscheiden tussen ‘*yeah* en ‘*mm hm*’, mogelijk soortgelijke verschillen aanduiden door de uitspraak en/of intonatie van bijvoorbeeld ‘*yeah*’ op regelmatige wijze te variëren. Jefferson komt daarmee dicht bij het basisidee in Ehlich 1979. Volgens Ehlich brengen de verschillende toonbewegingen van items als *HM* en *HMHM* – stijgend, dalend, vlak en de verschillende combinaties daarvan – een positiebepaling van de recipient tot uitdrukking. Het gaat daarbij om stellingnames als consensus of dissensus. Hoewel ik de indruk heb dat Ehlichs hypothesen in aanleg correct zijn – in mijn materiaal lijken recipiënten bijvoorbeeld met name met een enkelvoudig, vlak *hm* meer distantie uit te drukken dan met geduplicateerde *mhm*’s –, zal ik daar hier niet verder op ingaan. (Vgl. Mazeland 1990a/b)
 8. Andere voorbeelden in hoofdstuk 5 waaruit blijkt dat een *ja*-ontvangst niet als een *pre-shift*-object behandeld wordt, zijn onder andere aan te treffen in fragment (16), r.896; (17), r.629; (19), r.507, 512 en 515; (17a), r.646 en 649.
 9. In Mazeland 1990a/b heb ik bovendien laten zien dat ‘discongruente’ *ja/nee*-ontvangsten specifieke functies vervullen. Niet-corresponderende *nee*’s worden met name gebruikt om er een *repair*-procedure mee te initiëren of om er niet-instemming mee in te leiden. Discongruente *ja*’s fungeren mogelijk vaker dan een congruent *ja* als een *pre-shift* object.
 10. Het gaat dus niet om samengestelde beurten waarin dezelfde spreker op een antwoord een vraag laat volgen. Dit soort bijdragen komt in mijn materiaal weinig voor, – de distributie van vragen is in onderzoeksvraaggesprekken niet zo gelijk over deelnemers verdeeld dat antwoorders zo maar weer vragenstellers worden en omgekeerd. In beurten van het [*antwoord + vraag*] type moet de volgende vraag overigens eveneens aan een bepaalde voorwaarde voldoen: de vraag moet *on topic* zijn met het antwoord waarop het volgt (vgl. Sacks 1987, p.61).
 11. Mijn omschrijving van de oriëntatie op vertoon van antwoord-verwerkende operaties is een meer plicht-gerichte herformulering van een observatie van Sacks:

“ (...) *the person who is asking the questions seems to have first rights to perform an operation on the set of answers.*” (Sacks 1989b, p.289)
 12. Bij gebrek aan betere terminologische onderscheidingen zal ik de term *pauze* zowel gebruiken als aanduiding voor beurt-interne (*pause*) als voor beurt-externe stiltes (*gaps*; vgl. met name Goodwin 1981, p. 18–21 en 134–35). Goodwin wijst er overigens op dat gespreksdeelnemers over de definitie van een stilte als een beurt-interne of een beurt-externe pauze onderhandelen en dat die

definitie in de loop van de interactie gewijzigd kan worden (*ib.*). Schegloff (1982) maakt vergelijkbare opmerkingen over de onderhandelbaarheid van de toewijzing van beurt-status aan gespreksbijdragen.

13. Om precies te zijn, - de *pre-acknowledgment* pauzes duurden gemiddeld 0.171 seconde (standaard deviatie = 0.221) en de *post-acknowledgment* pauzes 0.305 (standaard deviatie = 0.348; in beide gevallen is de strooiing naar boven toe dus hoger dan de absolute lengte van de gemiddelde duur; in het geval van overlappende ontvangstbevestigingen werd aan zulke 'negatieve' pauzes de tijdsduur 0 toegewezen). Het gevonden verschil is statistisch significant op een 0.02 niveau, wanneer de aan de ontvangst-bevestiging voorafgaande pauzes gecorreleerd worden aan de erop volgende (*t-test for related measures*; vgl. Ferguson 1981, p. 179-81).
14. De term *post-respons* zal ik gebruiken als een kwalificering op sequentieel niveau van de positie na een ontvangstbevestiging en moet niet verward worden met de *post-antwoord* positie.
15. *Niets doen* is in gesprekken eigenlijk onmogelijk. Ook het achterwege laten van een activiteit heeft meestal handelingskarakter (vgl. de analyse van "*Unterlassungen*" in Rehbein 1977, p.229 e.v.; zie ook de volgende opmerking). Bovendien speelt er zich natuurlijk heel wat af op het visuele niveau. Zie ook opmerking 19.
16. Onder andere Schegloff 1968, Pomerantz 1984 en Auer 1984 onderzoeken de remedies waarmee gespreksdeelnemers problemen behandelen als aanwijzingen voor het soort analyse dat de gespreksdeelnemers zelf van die moeilijkheden gemaakt hebben. Jefferson (1983c) noemt stiltes van ongeveer een seconde een soort "*standard maximum silence*" in conversaties. De bepaling of een stilte wel of niet *te lang* is, is allereerst een probleem van de gespreksdeelnemers zelf. Het gaat om een variabele die onder andere ook afhankelijk is van parameters als soort en fase van het gesprek, het wel of niet geprojecteerd zijn van bepaalde soorten voortzettingen en spreek- en beurtwisselingsritme van de respectievelijke deelnemers. Een voorbeeld van de invloed van de laatstgenoemde factor zijn de verschillen in gemiddelde pauzelengte en de standaard-deviaties daarvan die in opmerking 13 beschreven werden.
17. In fragment (17a) hanteert de vragensteller ook nog een andere techniek om sequentie-afsluiting tot stand te brengen, - de herformulering uit regel 651 (vgl. § 6.3.2). Hij doet dat wel weer zo voorzichtig dat de respondent in en na de daaropvolgende *beslissingsbeurt* (r.652) ruimschoots gelegenheid krijgt voort te borduren op het antwoord voordat er - gefaseerd - een nieuw thema geïntroduceerd wordt.
18. Overigens is de oriëntatie op antwoord-uitbreiding bij sommige interviewers - onder andere dezelfde als die welke in de fragmenten (20) en (21) de vragensteller is - op tegenstrijdige manier zichtbaar. In de gesprekken die door deze onder-vrager gevoerd worden, is herhaaldelijk het omgekeerde patroon waarneembaar. Antwoord-uitbreidingen worden brusk onderbroken voor de lancering van een volgende vraag, - vergelijk de fragmenten (i) en (ii):

(i)		(NL/10)
367	B:	° <u>dat</u> von'k wel 't <u>leuk</u> ste,
368		0,2
369	B:	<u>nou</u> : <u>e(n)</u> -,
370		0,5
371	B: ★	('n beetje [en) [(en-)
372	A: →	[vr- >voe [tbalde
373	B:	[(en je voetbalde vaak)
374	A:	[je <u>z</u> elf ook (wel) [op straat?
375	B:	[(na school natuurl [ijk)
376	A:	[(jah,)
377		0,2
378	B:	met je <u>school</u> vriendjes (°e [n zo)
379	A:	[jaA, jah.
<hr/>		
(ii)		(NL/10)
553	A:	>of dat je <u>meer</u> bij el <u>kaar</u>
554	A:	dus alleen thuis kwam om- om te <u>spe</u> le,
555		(.)
556	B:	(nou [je ging nog) <u>meer</u> e:h,
557	A: →	[(herinnerje nog)
558		0,4
559	B:	eh naar mekaar <u>toe</u> [(om te <u>spe</u> le,)
560	A:	[jaAh, jah.
561		0,2
562	A:	°jah,
563		0,6
564	B:	>en [toen-
565	A: →	[HERINner je nog wel 's >wat-
566	A:	↑wat voor <u>d</u> inge:?'dinkey <u>toys</u> :
566	A:	ha [h (wha- wha 't 'r mee zhit,) ((lachend))
567	B:	[°h: <u>d</u> hinkey thoys (jah.)

Een structurele beschrijving - die de oorzaken niet zoekt in de persoonlijke stijl van een individuele interviewer - voor zulke tegenstrijdige tendensen zou kunnen zijn, dat de interviewer niet alleen gericht is op antwoord-uitbreiding maar ook de 'hoofdverantwoordelijkheid' heeft voor de ontwikkeling van het gesprek. Hij moet dat zo vorm geven, dat minder interessante, meer voorspelbare of zich herhalende antwoord-uitbreidingen een keer tot een einde gebracht worden.

Een interviewer moet tegenstrijdige interesses verenigen. Enerzijds moet hij zoveel mogelijk gelegenheid geven tot informatie-overdracht ten aanzien van het lopende onderwerp, anderzijds moet hij mogelijke andere 'relevante' thema's binnen een beperkt tijdsbestek aanboren. Interviewers moeten een evenwicht zien te vinden tussen het creëren van gelegenheden voor het doen van niet geprojecteerde, potentieel interessante antwoord-uitbreidingen en het in de hand houden van lengte en consistentie van het gesprek.

19. In plaats van herhaling van de ontvangstbevestiging van zijn recipiënt, kan een antwoorder ook niet-vocale middelen gebruiken om aan te geven dat hij niet van

zins is verder te gaan met het antwoord. Dat gebeurt niet alleen door blikken - door bijvoorbeeld aan het eind van het antwoord de recipiënt aan te kijken en zo duidelijk te maken dat er van hem iets verwacht wordt (Goodwin 1981; zie ook Duncan 1974) -, maar kan ook met nonverbale, auditieve procedures gedaan worden. Een bepaalde respondent laat bijvoorbeeld relatief vaak op een post-antwoord ontvangstbevestiging van zijn recipiënt een kort snuiven volgen, - vergelijk fragment (iii) en (iv):

(iii) (NJK/32)

296	A:	·HH dus:< (.)
297	A:	>op zich< >t 't is niet veel we rk
298	A:	voor u om dat [e::h< >te doen ['t is dichtbij:=
299	B:	[neE: hoor
300	B:	= °dus e:h
301		(.)
302	A: ★	jah,
303	B: →	[((snuift))
304		[0,8
305	A:	en: wat vind u van e:h< >de ruimte::h
306	A:	>die dat inneemt

(iv) (NJK/32)

590	A:	(u) denk dat men [se wel eh-
591	B:	[t'is 'n kleine moeite=
592	B:	=°eigenlijk [hè
593	A: ★	[jah.
594		0,4
595	B: →	((snuift))
596		0,7
597	A:	e:hm;
598		1,6
599	A:	is dat:< >voor u belangrijk as as andere
600	A:	mense vinde <dat je daar mee moet doen:

Met dat gesnuif doet de antwoorder weliswaar iets met de pauzes na de antwoordbevestigingen, maar die activiteit is geen pauze-opheffende handeling. De pauze wordt eerder nadrukkelijk als leemte gemarkeerd. De antwoorder maakt alternatieve handelingen observeerbaar irrelevant of onmogelijk door in plaats daarvan in de positie waarin hij iets sequentieel relevants zou kunnen doen, een quasi-noodzakelijke fysieke activiteit te verrichten.

Zelfs zo'n ogenschijnlijk primair fysieke activiteit als *snuiven* lijkt dus in bepaalde sequentiële omgevingen een heel specifieke interactionele functie te kunnen vervullen. In dit geval onthoudt de antwoorder zich observeerbaar onnadrukkelijk van een voortzetting van het antwoord.

De systematische hantering van snuiven in een specifieke sequentiële constellatie lijkt in mijn materiaal overigens slechts een individu-gebonden, idiosyncratisch verschijnsel.

20. De haperingen in de spraakproductie en de *self-repairs* in regel 675 van fragment (32) vormen ook een indicatie dat in de beurt die daarmee begonnen wordt een *topic-shift* gedaan zal worden (vgl. opmerking 5 in hfst.3). Volgens Schegloff komen *self-repairs* systematisch voor in uitingen waarmee een topic-verschuiving gerealiseerd wordt: “ (...) *the organizational source of the repair is not the sentence but the topical sequence*”. (1979, p.269 e.v.) 21 Vergelijk opmerking 16 bij hoofdstuk 4.
22. Vergelijk Jefferson 1981b, p.105 e.v.; Heritage & Watson 1980; Pomerantz 1984; Heritage 1985.
23. Minimale responsen van het *ja/nee*-type kunnen ook als laatste beurt-opbouw-eenheid van een antwoord gebruikt worden. Gespreksorganisatorisch heeft het in die gevallen vooral de functie van *exit device* of *post-completor*. Vergelijk bijvoorbeeld regel 654 in fragment (17a) in § 5.2. Mönnink (1988) behandelt niet-alleenstaande ontvangstbevestigingen die de eerste positie van een meer-eenheden beurt bekleden, als een aparte klasse van *openings-signalen*. Hij is wel van mening dat ze een primair receptieve functie hebben. (p.154-58)
24. Hoewel het onmiddellijk laten volgen van een vraag op een ontvangst-bevestiging weinig ruimte laat aan de gesprekspartner om alternatieve voortzettingen in het geweer te brengen, wordt de afsluiting van de voorafgaande vraag/antwoord-sequentie in fragment (42) toch niet alleen door de activiteiten van de vragensteller tot stand gebracht. De antwoorder heeft daarvoor zelf al de compleetheid van zijn antwoord gemarkeerd. Door aan zijn antwoord een commentaar als *dat weet ik nog wel (daarvan)* toe te voegen impliceert hij dat er verder geen uitbreiding van het antwoord te verwachten is (r.238). Volledigheidshalve zou het interactionele karakter van de sequentie-afsluiting die in dit geval tot stand gebracht wordt, dan ook beschreven moeten worden als het resultaat van de interactie van twee technieken:
 - (i) antwoorder : markering van antwoord-compleetheid
 - (ii) vragensteller: ontvangstbevestiging +vraag.
25. Vergelijk onder andere Sinclair & Coulthard (1975), Van der Geest 1978, Mehan (1979), Streeck 1979, Frankel (1984), Ten Have (1987) en Houtkoop-Steenstra (1987). Het feit dat in de twee eerstgenoemde onderzoeken vooral betrekking wordt genomen op onderwijsinteracties, is niet toevallig. Het ontbreken van een vierde positie in vraag/antwoord-sequenties in dat gesprekstype is mijns inziens een karakteristieke modificatie van de interactie in dit soort institutionele situaties. De dominante positie van leraren komt tot uitdrukking in het gegeven dat er meestal niet onderhandeld wordt over de wijze waarop de sequentie wordt voortgezet. (Vgl. Mazeland 1983)

opmerkingen hoofdstuk 6

1. Omdat ik me in dit hoofdstuk bezig zal houden met 'grotere' gesprekseenheden - een benaming die er ook al op duidt dat het om een relatief concept gaat -, zal ik vaak omzichtig moeten omgaan met het concept *beurt*. Een omschrijving van beurten als gespreksbijdragen die afgegrensd worden door bijdragen van de vorige en de volgende spreker en/of voorafgaande en volgende pauzes is slechts gedeeltelijk operationaliseerbaar.
Overlappende beurten worden door zo'n definitie onder het vloerkleed geschoven. En ze lost bijvoorbeeld ook het probleem niet op of bepaalde stiltes als beurt-interne of beurt-externe pauzes beschouwd moeten worden, - vergelijk de bespreking van post-conjunctionele pauzes in § 5.3.2 (zie ook Goodwin 1981 p.16-19 en *passim*).
Ook Schegloff's visie - dat de kwestie van de beurt-status van sommige uitingen empirisch benaderd zou moeten worden door te kijken of de gespreksdeelnemers zelf zo'n uiting als een beurt behandelen (Schegloff 1982) -, is als programma gemakkelijker gezegd dan analytisch uitvoerbaar gemaakt.
2. Vergelijk onder andere Sacks, Schegloff en Jefferson 1974, Wald 1976, Schegloff 1982, Houtkoop & Mazeland 1982/85 en Quasthof 1989.
3. Gespreksdeelnemers construeren uitingen als gestructureerde eenheden in beurt-opbouweenheden. De constructie-principes zijn onder andere beschrijfbaar vanuit een syntactisch, semantisch, prosodisch en/of pragmatisch perspectief. Op grond daarvan worden de punten waarop beurten mogelijk compleet zijn, op herkenbaarbare wijze geprojecteerd. (Vgl. Sacks, Schegloff en Jefferson 1974 en Mazeland 1983; zie opmerking 63 bij hoofdstuk 2).
De produktie van een *discourse unit* legt een aantal restricties op de organisatie van de beurtwisseling zoals die beschreven werd in Sacks, Schegloff en Jefferson (1974). Houtkoop & Mazeland formuleren die restricties ongeveer als volgt:
 - (i) van de *primaire spreker* (PS) wordt verwacht dat hij een eenmaal begonnen *discourse unit* (DU) voortzet tot er een beurt-opbouweenheid is geproduceerd die als einde van die eenheid kan fungeren.
 - (ii) wanneer tijdens de produktie van een DU beurtwisseling plaatsvindt op een plaats waarop de DU nog niet compleet is, is er een voorkeur voor de PS als volgende spreker.
 - (iib) de lopende DU-constructie is sequentieel-implicatief voor het soort handelingen dat verwacht kan worden van de DU-recipient. Het gaat met name om typische recipient-handelingen als minimale responsen, tweede waarderingen, commentaren of initiëringen van *repair*-procedures. Deze zijn bij voorkeur van beperkte omvang (één beurt-opbouweenheid).
Bovendien begint geen andere gespreksdeelnemer een nieuwe DU tijdens de produktie van een DU.
 - (iic) de plaatsing van een recipient-beurt verloopt volgens het beurtwisselingsmodel, - dat wil zeggen rond het einde van constructie-eenheden waarmee de lopende beurtopbouw-eenheid gerealiseerd wordt.
 - (iii) na voltooiing van een DU treedt het gewone *turn-by-turn*-beurtwisselingsmodel weer in werking totdat een volgende eenheid begonnen wordt die als DU herkenbaar is, tenzij in de zojuist voltooide DU een positie gecreëerd werd waarin de produktie van een volgende DU door de recipient verwacht wordt. (Houtkoop & Mazeland 1982, p.114 e.v.)

In feite zou elke afzonderlijke beurt die meer dan één beurt-opbouw eenheid bevat, beschouwd kunnen worden als een grotere gesprekseenheid. Dat is bijvoorbeeld het standpunt dat Schegloff (1982) lijkt in te nemen. De verschillende niveaus zijn niet altijd even gemakkelijk af te bakenen, vooral omdat de deelnemers zelf die grenzen vaak niet zo scherp trekken.

Op een globaler niveau kunnen *discourse units* weer de bouwstenen vormen voor nog omvattendere gesprekseenheden. Deze worden onder andere gekenmerkt door stabiliteit in de verdeling van conversationale identiteiten, thematische en handelingslogische consistentie, een herkenbare interne structuur, het gebruik van structureringspartikels en/of structurende in- en uitleidingen (vgl. Güllich 1970, Rehbein 1979 en Keller 1979, Quasthof 1989).

Discourse units kunnen bovendien van buitenaf afgegrensd worden door voorbeleidende en afsluitende zones van *turn-by-turn talk* (vgl. Jefferson 1978), - zoals pre- en post-sequenties.

4. Vergelijk § 3.2.1 en opmerking 22 bij hoofdstuk 3.
5. Vergelijk voor analyses van de interne structuur van verhalen met name Labov 1972, voor die van moppen Sacks 1974, verslagen Rehbein 1984.
Bij de structuur van betogende DU's denk ik onder andere aan DU-genererende principes waardoor bijvoorbeeld een mening gevolgd wordt door een verantwoording daarvan of - algemener - de voorkeur om een bewering te voorzien van een toelichting waarin aanwijzingen gegeven worden ten aanzien van het interpretatieve kader waarin die bewering geanalyseerd zou moeten worden. Een voorbeeld daarvan zijn de *open* DU's die verderop in deze paragraaf behandeld zullen worden.
6. De antwoord-DU in fragment (8) wordt voorafgegaan en gevolgd door vraag/antwoord-sequenties die volgens het beurt-voor-beurt principe georganiseerd worden (r.213-223, respectievelijk 265-271).
Het is de eerste keer dat in de opname van het betreffende vraaggesprek een antwoord in de vorm van een grotere gesprekseenheid geproduceerd wordt. Het punt waarop dat gebeurt is niet toevallig. De interviewer heeft eerst in TBT-sequenties naar een aantal feiten gevraagd die door zijn gesprekspartner in korte antwoorden beschreven werden. Op het moment dat hij naar de achtergronden daarvan kan gaan vragen, wordt overgeschakeld op een DU-organisatie.
7. In Houtkoop & Mazeland (1982/85) werd het concept van *open discourse units* ontwikkeld aan de hand van constellaties waarin *adviezen* gegeven worden. Adviezen maken voortzettingen waarin dat advies door de raadgever verantwoord wordt, eveneens handelingslogisch wenselijk en verwachtbaar.
Houtkoop (1987, 1988/90) heeft het principe van *open DU's* verder uitgewerkt voor de wijze waarop *voorstellen* verantwoord worden.
8. De verdeling van het gebruik van de betreffende typen van minimale responsen in DU- en TBT-sequenties is volgens een chi-kwadraat toetsing statistisch significant op een 1-promille niveau ($\chi^2 = 25,9$). (Vgl. Ferguson 1981, p.207-10; met dank aan Ton van der Geest)
9. Het zou kunnen zijn dat de interviewer in deze fase van het gesprek de informatie uit de antwoorden noteert. In dat geval zouden de herhalingen ook fungeren als

vulling van de stilte die ontstaat door het opschrijven.

Een interactioneel belangrijke consequentie daarvan is in ieder geval dat door de herhalingen van de vragensteller diens recipiëntschap letterlijk tot een puur registrerende positie gereduceerd wordt. De beschrijvingen geleverd in het antwoord worden enkel verdubbeld, - en misschien wel drie-voudig gecopieerd wanneer ook nog tegelijkertijd opgeschreven en opgenomen wordt. Er is bijna sprake van een *overkill* aan technieken waarmee de interviewer zijn documentaire benadering manifesteert.

10. In de etnomethodologische literatuur worden *formuleringen* onder andere besproken door Garfinkel & Sacks 1970, Heritage & Watson 1980 en Heritage 1985.

bibliografie

- ANS 1984. *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. (Onder redactie van G.Geerts, W.Haeseryn, J.de Rooij, M.C. van den Toorn). Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Åqvist, L. 1965. *A new approach to the logical theory of interrogatives. Part I: Analysis*. Uppsala: Almqvist & Wikselle.
- Atkinson, J.M. 1982. 'Understanding formality: the categorization and production of "formal" interaction.' In: *British Journal of Sociology*, Nr.33. pp.86-117.
- Atkinson, J.M. & J.Heritage. eds. 1984. *Structures of social action. Studies in conversation analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Atkinson, J. & J.Heritage 1984a. 'Preference organization.' In: J.Atkinson & J.Heritage (eds.) 1984. pp.53-56.
- Atkinson, J.M. & P.Drew. 1979. *Order in court*. London: Macmillan Press.
- Atlas, J. & S.Levinson. 1981. 'It-clefts, informativeness, and logical form: Radical pragmatics (Revised standard version)'. In: P.Cole, ed., 1981. pp.1-61
- Auer, P. 1984b. 'On the meaning of conversational code-switching'. In: P.Auer & A. di Luzio, eds., 1984.
- Auer, P. 1990. 'Rhythmic integration in phone closings.' In: B.Conein, M.de Fornel et L.Quéré (eds.) 1990. pp.203-249.
- Auer, P. & A. di Luzio, eds. 1984. *Interpretive sociolinguistics. Migrants -Children -Migrant Children*. Tübingen: Narr.
- Austin, J.L. 1962. *How to do things with words*. Oxford: Oxford University Press.
- Bar-Hillel, Y. 1954. 'Indexical expressions.' In: *Mind*, Nr.63. pp.359-379.
- Bäuerle, R. 1979. 'Questions and answers.' In: R.Bäuerle, U.Egli and A.v.Stechow (eds.), *Semantics from different points of view*. Berlin: Springer. pp.61-74.
- Bauman, R. & J.Sherzer, eds. 1974. *Exploration in the ethnography of speaking*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bell, M. 1975. 'Questions in Montague English.' In: *Philosophical Quarterly*, Vol.25. pp.193-212.
- Belnap, N. 1969. *Erotetic logic*. University of Pittsburgh (mimeo).
- Belnap, N. 1982. 'Questions and answers in Montague grammar.' In: S.Peters & E.Saarinen (eds.), *Processes, beliefs and answers*. Dordrecht: Reidel.
- Bennett, M. 1979. *Questions in Montague Grammar*. Indiana University Linguistics Club, Bloomington.
- Bennis, H. & T.Hoekstra 1983. *De syntaxis van het nederlands. Een inleiding in de regeeren bindtheorie*. Dordrecht: Foris.
- Bennis, H. & T.Hoekstra. 1989. *Generatietieve grammatica*. Dordrecht: Foris
- Berkel, A.van. 1991. *Cognitieve aspecten van handelingsbeschrijvingen*. Dissertatie Rijksuniversiteit Groningen.
- Blumer, H. 1969. *Symbolic interactionism*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Bolinger, D. 1978. 'Yes-no questions are not alternative questions.' In: H.Hiž , ed. *Questions*. Dordrecht: Reidel. pp.87-105.
- Bolinger, D. 1979. 'Pronouns in discourse.' In: T.Givón, ed. pp.289-309.
- Briggs, Ch.L. 1986. *Learning how to ask. A sociolinguistic appraisal of the role of the interview in social science research*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brown, P. & G.Sankoff. 1976. 'The origins of syntax in discourse. A case study of Tok Pisin relatives.' In: *Language*, Vol.52. pp.631-666.
- Brown, R. & G.Yule. 1983. *Discourse analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Button, G. 1987. 'Answers as interactional products: two sequential practices used in interviews'. In: *Social Psychology Quarterly*, Vol.50, No.2. pp.160-71.
- Button, G. forthc. 'Some design specifications for turns at talk in a job interview.' Verschijnt in: P.Drew & J.Heritage (eds.), *Talk at work*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Button, G. & J. Lee, eds. 1987. *Talk and social organisation*. Clevedon, Ph.: Multilingual Matters.
- Chafe, W. 1975. 'Givenness, contrastiveness, definiteness, subjects, topics and point of view.' In: Ch. N. Li, ed., (1975). pp.27-55.
- Chomsky, N. 1977. 'On wh-movement.' In: P. Culicover, T. Wasow & A. Akmajian, eds., *Formal syntax*. New York: Academic Press. pp.71-132.
- Chomsky, N. 1982⁽²⁾. *Lectures on government and binding*. Dordrecht: Foris
- Cicourel, A. 1964. *Method and measurement in sociology*. New York: Free Press
- Cicourel, A. 1968. *The social organization of juvenile justice*. New York: Wiley (London: Heinemann, 1976).
- Cicourel, A. 1973. 'Basisregeln und normative Regeln im Prozeß des Aushandelns von Status und Rolle.' In: Arbeitsgruppe Bielefelder Soziologen, Hgs., *Alltagswissen, Interaktion und gesellschaftliche Wirklichkeit*, (Bd.1). Reinbek b. Hamburg: Rowohlt. pp.147-188.
- Cicourel, A. 1974. *Theory and method in a study of Argentine fertility*. New York: Wiley.
- Cicourel, A. 1980. 'Three models of discourse analysis: The role of social structure.' In: *Discourse Processes*, Nr.3. pp. 101-132.
- Cicourel, A. 1982. 'Language and belief in medical settings.' In: H. Byrnes (ed.), *Contemporary perceptions of language: Interdisciplinary dimensions*. Georgetown University Round Table on Language and Linguistics 1982. Washington, D.C.: Georgetown University Press.
- Cicourel, A. 1986. 'Social measurement as the creation of expert systems.' In: D. Fiske & R. Shweder (eds.), *Metatheory in social science. Pluralisms and subjectivities*. Chicago: University of Chicago Press. pp.246-270.
- Cinque, G. 1977. 'The movement nature of left dislocation.' In: *Linguistic Inquiry* 8. pp.397-12.
- Clark, H. & C. Marshall. 1981. 'Definite reference & mutual knowlegde.' In: A. K. Joshi, B. L. Webber, I. G. Sag, eds., *Elements of discourse understanding*. Cambridge: Cambridge University Press. pp.10-63.
- Clark, H. 1979. 'Responding to indirect speech acts.' In: *Cognitive Psychology*, Nr.4. pp.430-477.
- Cole, M., L. Hood and R. McDermott. 1978. *Ecological validity as an axiom of experimental cognitive psychology*. (mimeo)
- Cole, P. (ed.), *Radical pragmatics*. New York: Academic Press.
- Cole, P. & J. Morgan, eds. *Syntax and semantics*. Vol. 3. New York: Academic Press.
- Conein, B., M. de Fornel et L. Quéré (eds.). 1990. *Les formes de la conversation*. Vol.1. Issy les Moulineaux: Reseaux (CNET).
- Cresswell, M. 1973. *Logics and languages*. London: Methuen.
- Cruse, D. A. 1986. *Lexical semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Davidson, J. 1984. 'Subsequent versions of invitations, offers, requests, and proposals dealing with potential or actual rejection'. In: J. Atkinson & J. Heritage, eds., 1984. pp. 102-128.
- Denzin, N. 1970. *The research act in sociology*. London: Butterworth.
- Deutscher, I. 1973. *What we say / what we do*. Glenview: Scott, Foresman.
- Dijk, T. van, ed. 1985. *Handbook of discourse analysis*. Vol.3 Discourse and dialogue. New York: Academic Press.
- Dik, S. 1981⁽³⁾. *Functional grammar*. Dordrecht: Foris.
- Dik, S. 1989. *The theory of functional grammar. Part I: The structure of the clause*. Dordrecht: Foris.
- Dittman, A. & L. Llewellyn. 1967. 'The phonemic clause as a unit of speech decoding'. In: *Journal of Personality and Social Psychology*, Nr.6. pp.341-349.

- Dowty, D., R. Wall, S. Peters. 1981. *Introduction to Montague semantics*. Dordrecht: Reidel Publishing Company.
- Driessen, C. & H. v. Mierlo 1987. *Structuur en ritualiteit in gesprekken*. (Doctoraalscriptie) Katholieke Universiteit Brabant (Letteren, tekstwetenschap).
- Duncan, S. & D. Fiske. 1977. *Face-to-face interaction: Research, methods, and theory*. Hillsdale, N.J.: Erlbaum.
- Duncan, S. (Jr.). 1974. 'On the structure of speaker-auditor interaction during speaking turns.' In: *Language in Society*, Vol.3, Nr.2. pp.161-180.
- Duranti, A. & E. Öchs 1979. 'Left-dislocation in Italian conversation.' In: T. Givón, ed., 1979. pp.377-416.
- Egli, U. 1974. *Ansätze zur Integration der Semantik in die Grammatik*. Kronberg: Scriptor.
- Ehlich, K. 1972. 'Thesen zur Sprechakttheorie.' In: D. Wunderlich, Hg. 1972. pp.122-126.
- Ehlich, K. 1979a. *Verwendungen der Deixis beim sprachlichen Handeln*. Teil 1&2. Frankfurt, Bern, Las Vegas: Lang.
- Ehlich, K. 1979b. 'Formen und Funktionen von "HM". Eine phonologisch-pragmatische Analyse.' In: H. Weydt, Hg., *Die Partikeln der deutschen Sprache*. Berlin: De Gruyter. pp. 503-517.
- Ehlich, K. 1981. 'Schulischer Diskurs als Dialog?' In: P. Schröder & H. Steger, Hgs. *Dialogstrukturen*. Düsseldorf: Schwann. pp.334-369.
- Ehlich, K. 1982a. 'Anaphora and deixis: Same, similar, or different?' In: R. Jarvella & W. Klein, eds. *Speech, place and action*. New York: Wiley. pp.315-338.
- Ehlich, K. 1982b. "'Quantitativ" oder "qualitativ"? Bemerkungen zur Methodologiediskussion in der Diskursanalyse.' In: K. Köhler & H. Raspe, Hgs., *Das Gespräch während der ärztlichen Visite*. München: Urban & Schwarzenberg. pp.298-312.
- Ehlich, K. 1990. 'Zur Struktur der psychoanalytischen "Deutung".' In: K. Ehlich e.a. (Hgs.), 1990. pp.210-27.
- Ehlich, K., Hg. 1984. *Erzählen in der Schule*. Tübingen: Narr.
- Ehlich, K., A. Koerber, A. Redder, R. Weingarten (Hrsg.). 1990. *Medizinische und therapeutische Kommunikation*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Ehlich, K. & J. Rehbein. 1972a. 'Erwarten.' In: D. Wunderlich (Hg.), 1972. pp.99-114.
- Ehlich, K. & J. Rehbein 1972b. 'Zur Konstitution pragmatischer Einheiten in einer Institution: Das Speiserestaurant.' In: D. Wunderlich, (Hg.), 1972. pp.209-254.
- Ehlich, K. & J. Rehbein. 1972c. 'Einige Interrelationen von Modalverben.' In: D. Wunderlich (Hg.), 1972. pp.318-376.
- Ehlich, K. & J. Rehbein. 1976. 'On effective reasoning.' In: G. Nickel, Hg. *Proceedings of the IVth International Congress of Applied Linguistics*. Stuttgart: Metzler. pp. 243-274.
- Ehlich, K. & J. Rehbein. 1978. 'Wissen, kommunikatives Handeln und die Schule.' In: H. Goepfert, Hg. *Sprachverhalten im Unterricht*. München: Fink. pp.36-114.
- Ehlich, K. & J. Rehbein. 1979a. 'Sprachliche Handlungsmuster.' In: H. G. Soeffner, Hg. *Interpretative Verfahren in den Sozialwissenschaften*. Stuttgart: Metzler. pp.243-274.
- Ehlich, K. & J. Rehbein. 1979b. 'Handlungsmuster im Unterricht.' In: R. Mackensen & F. Sagebiel, Hgs. *Soziologische Analysen*. TU-Berlin: TUB-Dokumentation Heft 1. pp.535-562.
- Ehlich, K. & J. Rehbein. 1986. *Muster und Institution. Untersuchungen zur schulischen Kommunikation*. Tübingen: Narr.
- Ehlich, K. & J. Rehbein 1986a. 'Lehrervortrag mit verteilten Rollen.' In: K. Ehlich & J. Rehbein 1986. pp.59-87.
- Ehlich, K. & J. Rehbein. 1986b. 'Handlungssukzessionen. Zum Verhältnis von sprachlichen Handlungsmustern und kommunikativer Oberfläche.' In: K. Ehlich & J. Rehbein 1986. pp.133-164.

- Ehlich, K. & J. Rehbein 1986c. 'Schule: eine versprachlichte Institution.' In: K. Ehlich & J. Rehbein 1986. pp.165-75.
- Ehlich, K. & J. Rehbein (Hgs.). 1983. *Kommunikation in Schule und Hochschule. Linguistische und ethnomethodologische Analysen*. Tübingen: Narr.
- Ehrlich, V. & G. Saile. 1972. 'Über nicht-direkte Sprechakte.' In: D. Wunderlich (Hg.) 1972. pp.255-286.
- Ensink, T. 1986. *Over interpretatie. Een studie in cognitieve sociolinguïstiek*. Dordrecht: Foris Publications.
- Ensink, T. 1990. *De menselijke tekstverwerker. Achtergronden van het onderzoek naar cognitieve tekstverwerking*. Groningen: Publikaties van de Vakgroep Taalbeheersing (RUG)
- Erickson, F. & J. Shultz. 1977. 'When is a context? Some issues and methods in the analysis of social competence'. In: *The Quarterly Newsletter of the Institute for Comparative Human Development*, Vol.1, Nr. 2. pp.5-10.
- Erickson, F. & J. Shultz. 1982. *The counselor as gatekeeper*. New York: Academic Press.
- Ferguson, G.A. 1981. *Statistical analysis in psychology and education*. Auckland: McGraw-Hill.
- Fillmore, C. 1968. 'The case for case.' In: E. Bach & R. T. Harms, eds., *Universals in linguistic theory*. London, etc.: Holt, Rinehart and Winston. pp.1-90.
- Fillmore, C. 1972. 'Ansätze zu einer Theorie der Deixis'. In: F. Kiefer, Hg., *Semantik und generative Grammatik*. Frankfurt: Athenaeum. pp.147-174.
- Fillmore, C. 1976. 'Frame semantics and the nature of language.' In: S. R. Harnad, H. D. Steklis, J. Lancaster, eds. *Origins and evolution of language and speech*. Annals of the New York Academy of Sciences, Vol.280. pp.20-32.
- Fillmore, C. 1982. 'Ideal readers and real readers.' In: D. Tannen, (ed.). *Analyzing discourse: Text and talk*. Washington, D.C.: Georgetown University Press. pp.248-70.
- Firbas, J. 1964. 'On defining the theme in functional sentence analysis.' In: *Travaux Linguistique de Prague I*. pp.267-280.
- Flader, D. & W. Grodzicki. 1982. 'Die psychoanalytische Deutung -eine diskursanalytische Fallstudie.' In: Flader u.a., Hgs. 1982. pp.138-193.
- Flader, D., W. Grodzicki, K. Schröter, Hgs. 1982. *Psychoanalyse als Gespräch. Interaktionsanalytische Untersuchungen über Therapie und Supervision*. Frankfurt: Suhrkamp.
- Foley, W. & R. Van Valin. 1984. *Functional syntax and universal grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Foley, W. & R. van Valin. 1985. 'Information packaging in the clause'. In: T. Shopen, ed., *Clause structure*. Cambridge: Cambridge University Press. pp.282-364.
- Franck, D. 1979. *Grammatik und Konversation*. Dissertatie Universiteit van Amsterdam (ook: Skriptor, 1980).
- Frankel, R. 1984. 'From sentence to sequence: understanding in the medical encounter through micro-interactional analysis.' In: *Discourse Processes*, nr.7. pp.135-70.
- Fries, C. 1979. *The structure of English*. New York: Harcourt.
- Gamut, L. T. F. 1982. *Logica, taal en betekenis*. Utrecht: Het Spectrum (Aula).
- Garfinkel, H. 1967. *Studies in ethnomethodology*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall.
- Garfinkel, H. & H. Sacks. 1970. 'On formal structures of practical actions.' In: J. McKinney & E. Tiryakian, eds. *Theoretical Sociology*. New York: Appleton-Century-Crofts. pp.337-366.
- Garvey, C. 1979. 'Contingent queries and their relations in discourse.' In: E. Ochs & B. Schieffelin, eds., *Developmental pragmatics*. New York: Academic Press. pp. 363-372.
- Gazdar, G. 1979. *Pragmatics: implicature, presupposition and logical form*. New York: Academic press.

- Geest, T.v.d. 1975. *Some aspects of communicative competence and their implications for language acquisition*. Assen: Van Gorcum.
- Geest, T.v.d. 1987. 'Interactie-analyse versus conversatie-analyse: methode, inhoud en toepassingen.' In: *Tijdschrift voor taalbeheersing*, Jrg.9. pp.84-96.
- Giddens, A. 1979. *Central problems in social theory. Action, structure and contradiction in social analysis*. London: MacMillan.
- Givón, T. 1982. 'Logic vs. pragmatics, with human language as the referee: Toward an empirically viable epistemology.' In: *Journal of Pragmatics*, No.6. pp.81-133.
- Givón, T. 1983a. 'Topic continuity in discourse: An introduction.' In: T.Givón (ed.) 1983. pp.1-41.
- Givón, T. 1984. *Syntax. A functional-typological introduction. Vol.I*. Amsterdam: Benjamins.
- Givón, T. 1990. *Syntax. A functional typological introduction. Vol.II*. Amsterdam: Benjamins
- Givón, T. 1983, (ed.) *Topic continuity in discourse: Quantitative Cross-Language Studies*. (Typological studies in Language Vol.3.) Amsterdam: Benjamins.
- Givón, T., (ed.). 1979. *Syntax and semantics: Discourse and syntax*. Vol.12 New York: Academic Press.
- Glaser, B. & A. Strauss 1967. *The discovery of grounded theory: strategies for qualitative research*. Chicago: Aldine.
- Goffman, E. 1981. *Forms of talk*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Goffman, E. 1981a. 'Replies and responses.' In: E.Goffman 1981. pp.5-77.
- Goffman, E. 1981b. 'Footing.' In: E.Goffman 1981, pp.124-159.
- Goffman, E. 1983. 'Felicity's condition.' In: *American Journal of Sociology*, nr.89. pp.1-53.
- Goodwin, C. 1981. *Conversational organization*. New York: Academic Press.
- Goodwin, C. 1986. 'Between and within: Alternative sequential treatments of continuers and assessments'. In: *Human Studies*, Vol.9, Nos.2-3. pp.205-217.
- Goodwin, C. & M.H.Goodwin. 1987. 'Concurrent operations on talk: Notes on the interactive organization of assessments'. In: *Papers in Pragmatics*, Vol.1, no.1. pp. 1-54.
- Goodwin, M.H. 1980. 'He-said-she-said: formal cultural procedures for the construction of a gossip dispute activity.' In: *American Ethnologist*, Vol.7, No.4. pp.674-95.
- Gordon, D. & G.Lakoff 1975. 'Conversational postulates.' In: P.Cole & J.Morgan (eds.). pp.83-106.
- Graesser, A. & S.Franklin. 1990. 'QUEST: A cognitive model of question answering.' In: *Discourse Processes*, Vol.13, nr.3. pp.279-303.
- Greatbatch, D. 1988. 'A turn-taking system for British news interviews.' In: *Language in Society*, Vol.17, Nr.3. pp. 401-430.
- Grewendorf, G., Hg. 1979. *Sprechakttheorie und Semantik*. Frankfurt: Suhrkamp.
- Grice, P. 1975. 'Logic and conversation.' In: P.Cole & J.Morgan, eds. pp.41-58.
- Grimes, J. 1975. *The thread of discourse*. The Hague: Mouton.
- Groenendijk, J. & M.Stokhof 1984. *Studies on the semantics of questions and the pragmatics of answers*. Dissertatie, Universiteit van Amsterdam.
- Groenendijk, J. & M.Stokhof. 1984a. 'Problems and prospects in the theory of questions.' In: J.Groenendijk & M.Stokhof 1984. pp.1-76.
- Groenendijk, J. & M.Stokhof 1984b. 'Semantic analysis of wh-complements.' In: J.Groenendijk & M.Stokhof 1984. pp.77-164.
- Groenendijk, J. & M.Stokhof 1984c. 'On the semantics of questions and the pragmatics of answers.' In: J.Groenendijk & M.Stokhof 1984. pp.209-250.
- Groenendijk, J. & M.Stokhof 1984d. 'Questions and linguistic answers.' In: M.Groenendijk & M.Stokhof 1984. pp.251-440.

- Grundzüge einer deutschen Grammatik*. 1981. Von einem Autorenkollektiv unter der Leitung von K.E.Heidolph, W.Flämig und W.Motsch. Berlin: Akademie-Verlag.
- Gumperz,J.J. 1982. 'Conversational code switching.' In: Gumperz,J.J. (1982). pp.59-99.
- Gumperz,J.J. 1982. *Discourse strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gülich,E. 1970. *Makrosyntax der Gliederungssignale im gesprochenen Französisch*. München: Fink.
- Halliday, M.A.K. 1967. 'Notes on transitivity and theme in English. Part 2. In: *Journal of Linguistics*, Nr.3. pp. 199-244.
- Halliday,M. 1985. *An introduction to functional grammar*. London, New York: E.Arnold.
- Halliday,M. & R.Hasan 1976. *Cohesion in English*. London: Longman.
- Hamblin,C. 1976. 'Questions in Montague English.' In: B.Partee (ed.), *Montague Grammar*. New York: Academic Press.
- Harrah,D. 1973. 'The logic of questions and its relevance to instructional science.' In: *Instructional Science*, Vol.1. pp.447-467.
- Have,P.ten. 1983. ' "Waar kan dat nou vandaan kunnen komen denkt u?" Methodologische overwegingen bij de analyse van een fragment uit een spreek-uurgesprek'. In: *Gramma* 7. pp. 217-48.
- Have,P.ten. 1983a. Over de aard van interview-gegevens: verkennende aantekeningen. Instituut Sociologie, Universiteit van Amsterdam.
- Have,P.ten. 1984. De drievoudige werkelijkheid van onderzoeks-vraaggesprekken. Paper Sociologendagen 1984.
- Have,P.ten. 1987. *Sequenties en formuleringen: de interactionele organisatie van huisarts-spreek-uurgesprekken*. Dordrecht: Foris.
- Have,P.ten. 1989a. 'Inleiding op het eindrapport van het project "Interviews als Gesprekken"'. In: H.Mazeland 1989. pp.1-46.
- Have,P.ten. 1989b. De procedurele analyse van teksten en gesprekken. Syllabus M&T-programma voorjaar 1989. Sociologisch Instituut, Universiteit van Amsterdam.
- Heritage,J. 1984a. *Garfinkel and ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press.
- Heritage,J. 1984b. 'A change-of-state token and aspects of its sequential placement.' In: J.M.Atkinson & J.Heritage, eds., pp.299-345.
- Heritage,J. 1985. 'Analyzing news interviews: Aspects of the production of talk for an overhearing audience'. In: T.van Dijk, ed., 1985. pp.95-117.
- Heritage,J. & D.Watson. 1980. 'Aspects of the properties of formulations in natural conversations: some instances analyzed.' In: *Semiotica*, Nr.30. pp.245-262.
- Hintikka,J. 1977. 'Answers to questions.' In: H.Hiž (ed.), pp. 279-300.
- Hintikka,J. 1983. 'New foundations for a theory of questions of answers.' In: F.Kiefer, (ed.), 1983.
- Hiž,H. (ed.). 1977. *Questions*. Dordrecht: Reidel.
- Horn,L.R. 1985b. 'Toward a new taxonomy for pragmatic inference: Q-based and R-based implicature'. In: D.Schiffrin, ed., *Meaning, form and use in context: linguistic applications*. Washington, D.C.: Georgetown University Press.
- Houtkoop-Steenstra,J.P. 1980. "Je hebt wel gelijk, maar...": Enige pragmatische aspecten van concessief-adversatieve 'wel'-'maar'-constructies. Publikatie Instituut voor Algemene Taalwetenschap, nr.28. Universiteit van Amsterdam.
- Houtkoop-Steenstra,H. 1986. Opening sequences in Dutch telephone conversations. Paper given at the Conference on Conversation Analysis and Ethnomethodology, University of California, Santa Barbara 1986.
- Houtkoop-Steenstra,H. 1987. *Establishing agreement. An analysis of proposal-acceptance sequences*. Dordrecht: Foris.

- Houtkoop-Steenstra, H. 1990a. 'Accounting for proposals'. In: *Journal of Pragmatics*, 14. pp.111-124.
- Houtkoop-Steenstra, H. 1990b. 'Normative and analytical perspectives on interviewing techniques'. In: H. Pinkster & I. Genee (eds.), *Unity in diversity. Papers presented to Simon C. Dik on his 50th birthday*. Dordrecht: Foris. pp. 133-49.
- Houtkoop, H. & H. Mazeland. 1982. 'Beurten en grotere gesprekeenheden.' In: *Tijdschrift voor Taal- & Tekstwetenschap (TTT)*, Vol.2, Nr.2. pp.105-135.
- Houtkoop, H. & H. Mazeland. 1985. 'Turns and discourse units in everyday conversation.' In: *Journal of Pragmatics*, Vol.9. pp.595-619.
- Isard, S. 1975. 'Changing the context'. In: E. Keenan, ed., *Formal semantics of natural language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jackendoff, R. S. 1976. 'Towards an explanatory semantic representation.' In: *Linguistic Inquiry*, No.7. pp.89-150.
- Jansen, F. 1981. *Syntaktische konstrukties in gesproken taal*. Amsterdam: Huis aan de drie Grachten.
- Jefferson, G. 1972. 'Side sequences.' In: Sudnow, ed. (1972). pp.294-338.
- Jefferson, G. 1973. 'A case of precision timing in ordinary conversation: Overlapped tag-positioned address terms in closing sequences'. In: *Semiotica*, Vol.9, No.1. pp.47-96.
- Jefferson, G. 1974. 'Error correction as an interactional resource.' In: *Language in Society*, Vol.2. pp.181-199.
- Jefferson, G. 1978. 'Sequential aspects of story telling in conversation.' In: J. Schenkein, ed. 1978. pp.219-248.
- Jefferson, G. 1981a. 'The Abominable "Ne?". An exploration of post-response pursuit of response. In: P. Schröder & H. Steger, (Hgs.) *Jahrbuch 1980 des IdS*. Düsseldorf: Schwann. pp.53-87.
- Jefferson, G. 1981b. "Caveat Speaker": a preliminary exploration of shift implicative reciprocity in the articulation of topic. Final report to the (British) SSRC London: Social Science Research Council.
- Jefferson, G. 1983. 'On exposed and embedded correction in conversation.' In: *Studium Linguistik*, Nr.14. pp.58-68.
- Jefferson, G. 1983a. Caveat speaker: preliminary notes on recipient topic-shift implicature. *TILL-paper* no.30 (Tilburg papers in language and literature, Katholieke Universiteit Brabant)
- Jefferson, G. 1983b. On a failed hypothesis: Conjunctionals as overlap-vulnerable. *TILL-paper* no.28, Katholieke Universiteit Brabant.
- Jefferson, G. 1983c. Notes on a possible metric which provides for a 'standard maximum' silence of approximately one second in conversation. *TILL-paper* no.42.
- Jefferson, G. 1984a. 'Notes on a systematic deployment of the acknowledgement tokens "Yeah" and "Mm hm".' In: *Papers in linguistics* 17 (1984). pp.198-216.
- Jefferson, G. 1984b. 'On stepwise transition from talk about trouble to inappropriately next positioned matters.' In: J. M. Atkinson & J. Heritage, eds., 1984. pp.191-222.
- Jefferson, G. 1988. 'On the sequential organization of troubles-talk in ordinary conversation.' In: *Social Problems*, Vol.35, No.4. pp.418-441.
- Jefferson, G. 1990 'List-construction as a task and resource.' In: G. Psathas, ed., *Interaction competence*. Lanham, M., London: University Press of America. pp.63-92.
- Jefferson, G. & J. Lee. 1981. 'The rejection of advice: managing the problematic convergence of a "trouble-telling" and a "service encounter".' In: *Journal of Pragmatics*, Vol.5. pp.399-422.
- Jefferson, G., ed. 1989. Harvey Sacks -Lectures 1964 -1965. In: *Human Studies*, Vol.12, Nr. 3-4.

- Johnson-Laird, P.N. 1983. *Mental models*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jong, E.de, L.Oversteegen, H.Verkuyl. 1988. *Betekenis en taalstructuur. Inleiding in de formele semantiek*. Dordrecht: Foris Publications.
- Kahn, C.H. 1978. 'Questions and categories.' In: H.Hiž, ed. pp.227-278.
- Karmiloff-Smith, A. 1985. 'Language and cognitive processes from a developmental perspective.' In: *Language and cognitive processes*. Vol.1, No.1. pp.61-85.
- Karttunen, L. 1977. 'Syntax and semantics of questions.' In: *Linguistics and Philosophy*, Nr.1, pp.3-44 (ook in: H.Hiž, ed. 1977, p.165-210).
- Keenan, E. & R.Hull. 1973. 'The logical presuppositions of questions and answers.' In: J.Petöfi & D.Franck (Hgs.) 1973. pp.441-446.
- Keenan, E. & B.Schieffelin. 1976. 'Foregrounding referents: a reconsideration of left dislocation in discourse.' In: *Proceedings second annual meeting of the BLS*. Berkely. pp.240-27.
- Keller, E. 1979. 'Gambits: conversational strategy signals.' In: *Journal of Pragmatics*, Vol.3. pp.219-238.
- Keller, H.J. 1978. Rephrasieren im Schulunterricht. Magisterarbeit, Seminar für allgemeine Sprachwissenschaft, Düsseldorf.
- Kempson, R. 1976. *Semantic theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kendon, A. 1967. 'Some functions of gaze direction in social interaction'. In: *Acta Psychologica*, Vol.26. pp.22-63.
- Kiefer, F., (ed.) 1983. *Questions and answers*. Dordrecht: Reidel.
- Kiparsky, P. & C.Kiparsky. 1970. 'Fact.' In: M.Bierwisch & K.Heidolph, eds., *Progress in Linguistics*. The Hague: Mouton. pp.143-173.
- Kirsner, R.S. 1979. 'Deixis in discourse: an exploratory quantitative study of the modern dutch demonstrative adjectives.' In: T.Givón, ed. pp.355-375.
- Klein, W. 1981. 'Some rules of regular ellipsis in German.' In: W.Levelt & W.Klein, eds., pp.51-78.
- Klein, W. 1982. 'Einige Bemerkungen zur Frageintonation.' In: *Deutsche Sprache*, Nr.4 (1982). pp.289-310.
- Koerfer, A. 1978. 'Probleme und Ansätze einer pragmatischen Sprachanalyse'. In: G.Saße & H.Turk, Hgs. *Handeln, Sprechen und Erkennen*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht. pp.53-100.
- Koerfer, A. 1979. 'Zur konversationellen Funktion von "ja aber" - am Beispiel universitärer Diskurse.' In: H.Weydt, Hg. 1979. pp.14-29.
- Koerfer, A. & J.Zeck 1983. 'Themen- und personenorientierte Interaktion in der Hochschule.' In: K.Ehlich & J.Rehbein (Hg.), 1983. pp.441-471.
- Komter, M. 1991. *Conflict and cooperation in job interviews. A study of talk, tasks and ideas*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins
- Koster, J. 1978. *Locality principles in syntax*. Dordrecht: Foris
- Kuno, S. 1971. 'The position of locatives in existential sentences.' In: *Linguistic Inquiry* 2. pp.33-378.
- Kuno, S. 1979. On the interaction between syntactic rules and discourse principles. (niet gepubl. manuscript).
- Kuno, S. 1987. *Functional syntax. Anaphora, discourse and empathy*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Kuppevelt, J.van. 1991. *Topic en comment. Expliciete en impliciete vraagstelling in discourse*. Dissertatie, Universiteit Nijmegen
- Labov, W. 1971. 'Das Studium der Sprache im sozialen Kontext'. In: W.Klein & D.Wunderlich, Hgs., *Aspekte der Soziolinguistik*. Frankfurt a/M.: Athenäum. pp.111-194.

- Labov, W. 1972. *Language in the inner city*. Studies in Black English Vernacular. Philadelphia: The University of Pennsylvania Press.
- Labov, W. 1972a. 'The transformation of experience in narrative syntax.' In: W. Labov, ed. 1972. pp. 354-396.
- Labov, W. 1972b. 'Contraction, deletion and inherent variability of the English copula.' In: W. Labov 1972. pp. 65-129.
- Labov, W. & D. Fanshel. 1977. *Therapeutic discourse*. New York: Academic Press.
- Lambrecht, K. 1987. 'Sentence focus, information structure, and the thematic-categorial distinction.' In: *BLS 13* (Berkeley Linguistic Society). pp. 366-82.
- Latour, B. & S. Woolgar. 1979. *Laboratory life: the social construction of scientific facts*. Beverley Hills: Sage.
- Lee, J. 1987. 'Prologue: Talking organisation'. In: G. Button & J. Lee, eds. (1987). pp. 19-53.
- Leech, G. N. 1983. *Principles of pragmatics*. London, New York: Longman.
- Lehnert, W. 1978. *The process of question answering. A computer simulation of cognition*. Hillsdale, N.J.: Erlbaum.
- Leiter, K. 1980. *A primer on ethnomethodology*. New York: Oxford University Press.
- Lenders, J., H. Mazeland en M. v. Nieuwstadt 1978. *Taal, arbeidersklasse en ongelijkheid. Een kritiek op de theoretische en praktische vooronderstellingen van de sociolinguïstiek*. Amsterdam: Van Gennep.
- Levelt, W. J. M. 1983. 'Monitoring and self-repair in speech.' In: *Cognition* Nr. 14. pp. 41-101.
- Levelt, W. & W. Klein, eds. *Crossing the boundaries in linguistics*. Dordrecht: Reidel.
- Levinson, S. 1979. 'Activity types and language.' In: *Linguistics* Vol. 17, no. 5/6. pp. 356-99.
- Levinson, S. 1981. 'The essential inadequacies of speech act models of dialogue.' In: H. Parret, M. Sbisà and J. Verschueren (eds.), *Possibilities and limitations of pragmatics*. Amsterdam: Benjamins. pp. 473-92.
- Levinson, S. 1983. *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Levinson, S. 1987a. 'Pragmatics and the grammar of anaphora: a partial pragmatic reduction of Binding and Control phenomena.' In: *Journal of Linguistics*, Vol. 23. pp. 379-434.
- Levinson, S. 1987b. 'Minimization and conversational inference.' In: Verschueren, J. & M. Bertucci-Papi, eds. pp. 61-129.
- Lewis, D. 1973. 'General semantics.' In: D. Davidson & G. Harman (eds.), *Semantics of natural language*. Dordrecht: Reidel. pp. 169-218.
- Linde, C. 1979. 'Focus of attention and the choice of pronouns in discourse.' In: T. Givón, ed., (1979). pp. 337-354.
- Lynch, M. 1985. *Art and artifact in laboratory science. A study of shop work and shop talk in a research laboratory*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Lyons, J. 1977. *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mannheim, K. 1952. *Essays on the sociology of knowledge*. London: Routledge
- Martens, K. 1974. *Sprachliche Kommunikation in der Familie*. Kronberg: Scriptor.
- Maso, I. 1987. *Kwalitatief onderzoek*. Meppel: Boom.
- Maynard, D. W. 1980. 'Placement of topic changes in conversation.' In: *Semiotica*, Vol. 30, Nr. 3/4.
- Mazeland, H. 1980. 'Präsuppositionen - eine Gegenüberstellung.' In: *Linguistische Berichte*, No. 67, pp. 30-39.
- Mazeland, H. 1982a. Zur "Generalisierbarkeit" in der Untersuchung von verbaler Interaktion. Arbeitspapier 2, DFG-Projekt "Analysemethoden" (DFG-Az. Re 524) Seminar für allgemeine Sprachwissenschaft, Düsseldorf.

- Mazeland, H. 1982b. Over taal. (Syllabus tekstwetenschap, Letterenfaculteit, KHT) Tilburg: Katholieke Hogeschool Tilburg.
- Mazeland, H. 1983a. 'Openingssequenties van lesbeginnen.' In: H. Mazeland & J. Sturm, red. *Onderwijs als interactieprobleem*. Toegepaste taalwetenschap in artikelen (TTA), Nr. 16b. pp. 95-121.
- Mazeland, H. 1983b. 'Sprekerwissel in der Schule.' In: K. Ehlich & J. Rehbein, Hgs. pp. 77-101.
- Mazeland, H. 1984a. Eröffnungssequenzen in Unterrichtsstunden. Arbeitspapier 6, DFG-Projekt "Analysemethoden" (Az. Re 524). Seminar für allgemeine Sprachwissenschaft, Düsseldorf.
- Mazeland, H. 1984b. "Was kostet denn iks?" -semantisch-pragmatische Analyse einer Frage. Arbeitspapier 11, DFG-Projekt "Analysemethoden von Unterrichtskommunikation" (Az. Re 524). Seminar für allgemeine Sprachwissenschaft, Düsseldorf.
- Mazeland, H. 1985a. "'Morgen, nehmt Platz.'" Von der Pause zum Grüßen: die diskurspezifische Ausprägung des Grußmusters in Anfängen von Unterrichtsstunden.' In: W. Herrlitz & H. Bolte, Hgs., *Kommunikation im Sprachunterricht*. Utrecht: Pressa Trafactina. pp. 71-130.
- Mazeland, H. 1985b. 'Rezensie: Stephen C. Levinson, Pragmatics.' In: *Studium Linguistik*, Heft 16, pp. 46-54
- Mazeland, H. 1986a. 'Short note on Gumperz's contextualization cues.' In: *Obst*, Nr. 33 (Osnabrücker Beiträge zur Sprachtheorie). pp. 170-182.
- Mazeland, H. 1986b. 'Repair-organisatie in onderwijs-interakties.' In: A. Scholtens & D. Springorum, eds., *Gespreksanalyse*. Nijmegen: Instituut Nederlands KUN. pp. 233-246.
- Mazeland, H. 1986c. 'Review of "Jürgen Streeck (1984) Social order in child communication. Amsterdam: Benjamins".' In: *Language in Society*, Vol. 15. pp. 552-564.
- Mazeland, H. 1989. Interviews als gesprekken: gespreksanalytisch onderzoek naar sociaal-wetenschappelijke interviews. Eindrapport SSCW-onderzoeksproject 500-278-005. Sociologisch Instituut, Universiteit van Amsterdam.
- Mazeland, H. 1989a. 'Vraag en antwoord: de constructie van een aangrenzend paar.' In: H. Mazeland 1989. pp. 47-150.
- Mazeland, H. 1989b. 'Recipiëntschap in open interviews: ontvangst-bevestigingen.' In: H. Mazeland 1989. pp. 151-225.
- Mazeland, H. 1990a. "'Yes", "no" and "mhm": Variations in acknowledgment choices.' In: B. Conein, M. de Fornel, L. Quéré (eds.), 1990. pp. 251-282.
- Mazeland, H. 1990b. 'Die Kontextualität minimaler Redeannahmen im Arzt-Patient Diskurs.' In: Ehlich, K., e.a. (Hgs.), 1990. pp. 82-102.
- Mazeland, H. 1991 'Pragmatische aspecten van het gebruik van voornaamwoorden in vraagwoord-vragen.' In: *Tijdschrift voor Taal- en Tekstwetenschap (TTT)*, Jrg. 10, nr. 1, pp. 1-22.
- Mazeland, H. *te versch.* 'Some aspects of the organization of repair in lessons.' (mimeo)
- Mazeland, H. & Pten Have. (mimeo) 'Essential tensions in (semi-) open research interviews.'
- McHoul, A. 1978. 'The organization of turns at formal talk in the classroom.' In: *Language in Society*, Nr. 7. pp. 183-214.
- McHoul, A. 1982. 'Hermeneutic and ethnomethodological formulations of conversational and textual talk.' In: *Semiotica*, Vol. 38, Nr. 1/2. pp. 91-126.
- McHoul, A. 1987. 'Why there are no guarantees for interrogators.' In: *Journal of Pragmatics*. pp. 455-471.
- Mehan, H. 1979. *Learning lessons*. Cambridge M.: Harvard University Press.

- Miller, G.A. & P.N. Johnson-Laird. 1976. *Language and Perception*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Minsky, M. 1975. 'A framework for representing knowledge.' In: P.H. Winston (ed.) *The psychology of computer vision*. New York: McGraw-Hill. pp.211-77.
- Mitchell, C. 1983. 'The logic of the analysis of social situations and cases.' In: *Sociological Review* 1983.
- Mönnink, J. 1988. *De organisatie van gesprekken. Een pragmatische studie van minimale interactieve taalvormen*. Dissertatie, Katholieke Universiteit Nijmegen.
- Neisser, U. 1967. *Cognitive psychology*. New York: Appleton.
- Nichols, J. 1984. 'Functionals theories of grammar.' In: *Annual Review of Anthropology*, Vol.13. pp.97-117.
- Nisbett, R. & T. Decamp Wilson. 1977. 'Telling more than we can know: verbal reports on mental processes.' In: *Psychological Review* 1977, Nr.3. pp.231-259.
- Overdiep, G. 1949. *Stilistische grammatica van het Modern Nederlands*. (2e druk verzorgd door G. Van Es). Zwolle.
- Paardekooper, P.C. 1968. *Beknopte ABN-syntaxis*. Den Bosch: Malmberg.
- Pander Maat, H., C. Driessen, H. van Mierlo. 1986. 'NOU: functie, contexten, vormen en betekenissen'. In: *Tijdschrift voor Taal- & Tekstwetenschap*, Jrg.6, nr.2. pp.179-194.
- Pomerantz, A. 1978. 'Compliment responses. Notes on the co-operation of multiple constraints.' In: J. Schenkein, ed. pp.79-112.
- Pomerantz, A. 1984a. 'Agreeing and disagreeing with assessments: some features of preferred / dispreferred turn-shapes.' In: J.M. Atkinson & J. Heritage, eds. pp.57-101.
- Pomerantz, A. 1984b. 'Pursuing a response.' In: J.M. Atkinson & J. Heritage, eds. pp.152-163.
- Pomerantz, A. 1987. 'Descriptions in legal settings'. In: G. Button & J. Lee. pp.226-243.
- Pomerantz, A. 1988. 'Offering a candidate answer: an information seeking strategy. Paper presented at the 38th Annual Conference of the International Communication Association, 1988. New Orleans (To be published in *Communication Monographs*.)
- Popper, K. 1972. *Objective knowledge*. Oxford: At the Clarendon Press.
- Prince, E.F. 1981. 'Toward a taxonomy of Given-New Information.' In: P. Cole, ed., 1981. pp.223-255.
- Psathas, G., ed. 1979. *Everyday language. Studies in ethnomethodology*. New York: Irvington.
- Quasthof, U. 1990. 'Das Prinzip des primären Sprechers, das Zuständigkeitsprinzip und das Verantwortungsprinzip'. In: Ehlich, K., e.a. (Hgs.) (1990) pp.66-81.
- Radford, A. 1981. *Transformational Syntax. A student's guide to Chomsky's Extended Standard Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Redder, A. 1984. *Modalverben im Unterrichtsdiskurs. Pragmatik der Modalverben am Beispiel eines institutionellen Diskurses*. Tübingen: Niemeyer.
- Redder, A. 1990. *Grammatiktheorie und sprachliches Handeln: "denn" und "da"*. Tübingen: Niemeyer.
- Rehbein, J. 1977. *Komplexes Handeln*. Stuttgart: Metzler.
- Rehbein, J. 1979. 'Sprechhandlungsaugmente. Zur Organisation der Hörersteuerung'. In: H. Weydt, Hg. pp.58-74.
- Rehbein, J. 1980a. 'Sequentielles Erzählen. Erzählstrukturen von Immigranten bei Sozialberatungen in England.' In: K. Ehlich, Hg. 1981. pp.64-108.
- Rehbein, J. 1980b. 'Hervorlocken, Verbessern, Aneignen. Diskursanalytische Studien des Fremdsprachenunterrichts. Seminar für Sprachlehrforschung, Universität Bochum.

- Rehbein, J. 1981. 'Announcing -on formulating plans.' In: F. Coulmas, ed. *Conversational routine*. The Hague: Mouton. pp.215-257.
- Rehbein, J. 1982. 'Zu begrifflichen Prozeduren in der zweiten Sprache Deutsch. Die Wiedergaben eines Fernsehausschnitts bei türkischen und deutschen Kindern.' In: K.H. Bausch, Hg., *Mehrsprachigkeit in der Stadtregion*. (Jahrbuch 1981 des Instituts für Deutsche Sprache). Düsseldorf: Schwann.
- Rehbein, J. 1984. 'Beschreiben, Berichten und Erzählen.' In: K. Ehlich, Hg., (1984). pp.67-125.
- Rehbein, J. & H. Mazeland 1991. 'Kodierentscheidungen. Zur Kontrolle interpretativer Prozesse bei der Kommunikationsanalyse.' In: D. Flader, (Hg.). *Verbale Interaktion. Studien zur Empirie und Methodologie der Pragmatik*. Stuttgart: Metzler. pp.166-221.
- Reinhart, T. 1983. *Anaphora and semantic interpretation*. Chicago: University of Chicago Press.
- Riemsdijk, H. van & F. Zwarts. 1974. 'Left Dislocation in Dutch and the status of copying rules.' MIT/UvA. (mimeo)
- Riesbeck, C. & R. Schank 1989. *Inside case-based reasoning*. Hillsdale, N.J.: Erlbaum.
- Rodman, R. 1974. 'On left dislocation.' In: *Papers in Linguistics* 7. pp.437-66.
- Rosch, E. 1977. 'Human categorization.' In: N. Warren, ed. *Advances in cross-cultural psychology*. New York: Academic Press. pp.1-49.
- Rosch, E., C. Simpson, R. J. Miller. 1976. 'Structural bases of typicality effects.' In: *Journal of Experimental Psychology*, Nr.2. pp.491-502.
- Ross, J. 1967. *Constraints on variables in syntax*. (ongepubliceerde dissertatie Cambridge, Mass.: MIT).
- Ross, J. 1970. 'On declarative sentences.' In: R. Jacobs & P. Rosenbaum, eds., *Readings in English Transformational Grammar*. Waltham: Ginn. pp.222-72
- Rumelhart, D. 1975. 'Notes on a schema for stories.' In: D. Bobrow & A. Collins (eds.), *Representation and understanding: studies in cognitive science*. New York: Academic Press.
- Sacks, H. 1964-72. Unpublished transcribed lectures. (Transcribed and indexed by G. Jefferson). University of California, Irvine. (zie ook: *Human Studies* Vol.12, Nos.3-4, Special Issue. Harvey Sacks - Lectures 1964-1965. Edited by Gail Jefferson).
- Sacks, H. 1972a. 'An initial investigation of the usability of conversational data for doing sociology.' In: D. Sudnow, ed., *Studies in social interaction*. New York: Free Press. pp.31-74.
- Sacks, H. 1972b. 'On the analyzability of stories by children.' In: J. Gumperz & D. Hymes, eds., *Directions in sociolinguistics: the ethnography of communication*. New York: Holt, Rinehart & Winston. pp.329-345.
- Sacks, H. 1974. 'An analysis of the course of a joke's telling in conversation.' In: Bauman & Sherzer, eds. 1974. pp. 337-353.
- Sacks, H. 1975. 'Everyone has to lie.' In: B. Blount & M. Sanches, eds., *Sociocultural dimensions of language use*. New York: Academic Press. pp.57-80.
- Sacks, H. 1978. 'Some technical considerations of a dirty joke.' In: Schenkein, ed. 1978. pp.248-269.
- Sacks, H. 1987a. 'On the preferences for agreement and contiguity in sequences in conversation.' In: G. Button & J.R.E. Lee, eds. pp.54-69.
- Sacks, H. 1987b. "'You want to find out if anybody really does care?'" In: G. Button & J. Lee, eds. pp.219-225.
- Sacks, H. 1989a. 'The M.I.R. Membership Categorization Device'. In: *Human Studies* Vol.12, Nos.3-4, pp.271-282.
- Sacks, H. 1989b. 'On Questions.' In: *Human Studies* Vol.12, Nos.3-4, pp. 283-292.
- Sacks, H. 1989c. 'On Measuring.' In: *Human Studies* Vol.12, Nos.3-4, pp. 295-306.
- Sacks, H. (z.j.) 'On members measurement systems.' (mimeo, UCLA)

- Sacks, H. & E. Schegloff. 1979. 'Two preferences in the organization of reference to persons in conversation and their interaction.' In: Psathas, ed. 1979. pp.15-22.
- Sacks, H. & G. Jefferson *z.j.* An initial characterization of the organization of speaker turn-taking in conversation. (mimeo).
- Sacks, H., E. Schegloff, G. Jefferson. 1974. 'A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation.' In: *Language*, Nr.50. pp.696-735. (Variant version published as Sacks, Schegloff, and Jefferson. In: Schenkein, eds. 1978).
- Sadock, J. 1974. *Toward a linguistic theory of speech acts*. New York: Academic Press
- Sadock, J. & A. Zwicky 1985. 'Speech act distinctions in syntax.' In: T. Shopen (ed.), *Language typology and syntactic description: Vol. 1. Clause structure*. Cambridge: Cambridge University Press. pp.155-196.
- Sanders, J. 1990. 'Expliciet of niet? Referentie-bepalende factoren bij personen in nieuwsberichten.' In: *Tijdschrift voor Taal- & Tekstwetenschap*, Jrg.9, Nr.3. pp.159-180.
- Sanford, A. & S. Garrod 1981. *Understanding written language*. Chichester: Wiley.
- Scha, R. 1983. *Logical foundations for question answering*. Dissertatie Rijksuniversiteit Groningen.
- Schank, R. 1981. 'Reminding and memory organization: An introduction to MOPs.' In: W.G. Lehnert & M.H. Ringle (eds.) *Strategies for natural language processing*. Hillsdale, N.J.: Erlbaum. pp.455-93.
- Schank, R. 1982. *Dynamic memory: A theory of learning in computers and people*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schank, R. & R. Abelson. 1977. *Scripts, plans, goals, and understanding*. Hilldale, N.J.: Erlbaum.
- Schefflen, A.E. 1964. 'The significance of posture in communication systems.' In: *Psychiatry*, Vol.27. pp.316-331.
- Schefflen, A.E. 1969. *Stream and structure of communicational behavior*. Bloomington, Ind.: University of Indiana Press.
- Schegloff, E. 1968. 'Sequencing in conversational openings.' In: *American Anthropologist*, Nr.70. pp.1075-1095.
- Schegloff, E. 1972. 'Notes on conversational practice: formulating place.' In: P. Giglioli, ed., *Language and social context*. pp. 95-135. (Penguin reprint from Schegloff 1972, in: D. Sudnow, ed., *Studies in social interaction*. New York: Free Press (pp.75-119).
- Schegloff, E. 1978. 'On some questions and ambiguities in conversation.' In: W.U. Dressler, ed., *Current trends in textlinguistics*. Berlin: de Gruyter. pp.81-102.
- Schegloff, E. 1979a. 'Identification and recognition in telephone conversation openings.' In: Psathas, ed. 1979. pp.23-78.
- Schegloff, E. 1979b. 'The relevance of repair to syntax-for-conversation.' In: T. Givón, ed. 1979. pp.261-299.
- Schegloff, E. 1980. 'Preliminaries to preliminaries: "Can I ask you a question?".' In: *Sociological Inquiry*, Vol.50, Nr.2. pp.104-152.
- Schegloff, E. 1982. 'Discourse as an interactional achievement: some uses of "uh huh" and other things that come between sentences.' In: D. Tannen, ed. *Analyzing discourse: text and talk*. Washington, D.C.: Georgetown University Press. pp. 71-93.
- Schegloff, E. 1984. 'On some questions and ambiguities in conversation.' In: A.M. Atkinson & J. Heritage, eds. 1984. pp.28-56.
- Schegloff, E. 1988a. 'Goffman and the analysis of conversation.' In: P. Drew & A. Wootton, eds., *Erving Goffman. Exploring the interaction order*. Cambridge: Polity Press. pp.99-135.
- Schegloff, E. 1988b. 'Presequences and indirection. Applying speech act theory to ordinary conversation.' In: *Journal of Pragmatics*, Vol.12. pp.55-62.

- Schegloff, E. & H. Sacks 1973. 'Opening up closings.' In: *Semiotica*, Vol. 7, p. 289-327. (ook in: R. Turner, ed., 1974. pp. 233-264)
- Schegloff, E., G. Jefferson, H. Sacks. 1977. 'The preference for self-correction in the organization of repair in conversation.' In: *Language*, Vol. 53, Nr. 1. pp. 361-383.
- Schenkein, J., ed. 1978. *Studies in the organization of conversational interaction*. New York: Academic Press.
- Schütz, A. 1971. 'Symbol, Wirklichkeit und Gesellschaft'. In: A. Schütz, *Gesammelte Aufsätze*, Bd. 1. Den Haag: Martinus Nijhoff. pp. 331-411.
- Searle, J. 1969. *Speech acts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, J. 1975. 'Indirect speech acts'. In: P. Cole & J. Morgan, eds. pp. 59-82.
- Searle, J. 1976. 'A classification of illocutionary acts.' In: *Language in Society*, Vol. 5. pp. 1-23.
- Selting, M. 1985. *Verständigungsprobleme in der Bürger-Verwaltungs-Kommunikation. Eine empirische Analyse*. (Dissertation) Universität Bielefeld.
- Silverman, D. 1985. *Qualitative Methodology & Sociology*. Aldershot: Gower.
- Sinclair, J. & D. Brazil. 1982. *Teacher talk*. Oxford: Oxford University Press.
- Sinclair, J. & R. M. Coulthard. 1975. *Towards an analysis of discourse*. London: Oxford University Press.
- Sperber, D. & D. Wilson. 1986. *Relevance. Communication and Cognition*. Oxford: Blackwell.
- Springorum, D. 1982. *Dialogestructuur. Een onderzoek naar structuuraspecten van directiefdialogen*. Dissertatie, Universiteit van Amsterdam.
- Stalpers, J. & J. Ulijn. 1984. 'Themaovergangen in commerciële onderhandelingen.' In: *Toegepaste taalwetenschap in artikelen* 19, nr. 2. pp. 107-115.
- Stechow, A. von, 1981. 'Topic, focus and local relevance.' In: W. Levelt & W. Klein, eds. pp. 95-130.
- Streeck, J. 1979. "Sandwich. Good for you." -Zur pragmatischen und konversationellen Analyse von Bewertungen im institutionellen Diskurs der Schule.' In: J. Dittmann, Hg. *Arbeiten zur Konversationsanalyse*. Tübingen: Niemeyer. pp. 235-257.
- Stubbs, M. 1983. *Discourse analysis. The sociolinguistic analysis of natural language*. Oxford: Basil Blackwell.
- Suchman, L. 1987. *Plans and situated actions: The problem of human machine communication*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Suchman, L. & B. Jordan 1990. 'Interactional troubles in face-to-face survey interviews.' In: *Journal of the American Statistical Association*, Vol. 85, no. 409. pp. 232-53.
- Tannen, D. 1979. 'What's in a frame? Surface evidence for underlying expectations.' In: R. Freedle, ed. *New directions in discourse processing*. Norwood NJ: Ablex. pp. 137-181.
- Tannen, D. & C. Wallat 1987. 'Interactive frames and knowledge schemas in interaction: Examples from a medical examination interview.' In: *Social Psychology Quarterly*, Vol. 50, No. 2. pp. 205-216.
- Terasaki, A. K. 1976. Pre-announcement sequences in conversation. Social Sciences Working Paper, 99. School of Social Sciences: University of California, Irvine.
- Tichy, P. 1978. 'Questions, answers and logic.' In: *American Philosophical Quarterly*, Vol. 15.
- Turner, R. 1971. 'Words, utterances and actions.' In: J. Douglas, ed., *Understanding everyday life: Towards a reconstruction of sociological knowledge*. London: Routledge & Kegan Paul. pp. 169-187.
- Uyl, M. den & H. van Oostendorp. 1980. 'The use of scripts in text comprehension.' In: *Poetics*, Vol. 9. pp. 275-94.
- Valin, R. van, Jr. 1990. 'Review article. Functionalism, anaphora and syntax'. In: *Studies in Language*, vol. 14, nr. 1. pp. 169-219.
- Verhagen, A. 1986. *Linguistic theory and the function of word order in Dutch. A study on interpretive aspects of the orders of adverbials and noun phrases*. Dordrecht: Foris.

- Vermeulen, W. 1984. Huisvuilscheidingsgedrag: attitudes en accounts. Een onderzoek ter vergelijking van theoretische verklaringen van gedrag. Sociologisch Instituut Universiteit Leiden (doctoraal scriptie)
- Verschueren, J. & M. Bertucelli-Papi, eds. 1987. *The pragmatic perspective*. Amsterdam: Benjamins (Pragmatics & Beyond).
- Wald, B. 1976. The discourse unit. A study in the segmentation and form of spoken discourse. (First MS). Dept. of Linguistics, UCLA.
- Wald, B. 1978. 'Zur Einheitlichkeit und Einleitung von Diskurseinheiten.' In: U. Quasthof, Hg., *Sprachstruktur - Sozialstruktur. Zur linguistischen Theoriebildung*. Kronberg/Ts: Scriptor. pp.128-149.
- Ward, G. & J. Hirschberg 1985. 'Implicating uncertainty: the pragmatics of fall-rise intonation.' In: *Language*, Vol.61. pp.747-776.
- Watson, D. 1987. 'Interdisciplinary considerations in the analysis of pro-terms'. In: G. Button & J. Lee, eds. 1987. pp.261-289.
- Wieder, D. 1974. *Language and social reality. The case of telling the convict code*. The Hague: Mouton.
- Wilson, Thomas P. 1985. Social structure and social interaction. (revised version of a paper read at the International Conference on Ethnomethodology and Conversation Analysis. Boston University 1985 Dept. of Sociology, University of California, Santa Barbara)
- Wilson, D. & D. Sperber 1988a. 'Representation and relevance.' In: R. Kempson (ed.), *Mental representations*. Cambridge: Cambridge University Press. pp.133-153.
- Wilson, D. & D. Sperber. 1988b. 'Mood and the analysis of non-declarative sentences.' In: J. Dancy, J. Moravcsik and C. Taylor (eds.), *Human agency. Language, duty and value*. Stanford: Stanford University Press. pp.77-101.
- Wittgenstein, L. 1958/82. *Philosophische Untersuchungen*. Frankfurt a/M: Suhrkamp.
- Wunderlich, D. 1971. 'Die Rolle der Pragmatik in der Linguistik'. In: *Der Deutschunterricht*, Vol.22, Nr.4. pp. 5-41.
- Wunderlich, D. 1976. *Studien zur Sprechakttheorie*. Frankfurt a/M: Suhrkamp.
- Wunderlich, D. 1976a. 'Fragesätze und Fragen.' In: D. Wunderlich 1976. pp.181-250.
- Wunderlich, D. 1976b. 'Skizze zu einer integrierten Theorie der grammatischen und pragmatischen Bedeutung'. In: D. Wunderlich 1976. pp.51-118.
- Wunderlich, D. 1978b. 'Wie analysiert man Gespräche?' In: *Linguistische Berichte*, Nr.58. pp.41-76.
- Wunderlich, D. 1979. 'Was ist das für ein Sprechakt?' In: G. Grewendorf (Hg.), 1979. pp.275-324.
- Wunderlich, D. 1981. 'Questions about questions.' In: W. Levelt & W. Klein, eds. pp.131-158.
- Wunderlich, D. 1982. 'Sprache und Raum'. In: *Studium Linguistik*, Nr.12. pp.1-19.
- Wunderlich, D. 1985. 'U"er die Argumente des Verbs.' In: *Linguistische Berichte*, No.97. pp.183-227.
- Wunderlich, D. 1986. 'Echofragen.' In: *Studium Linguistik*, nr.20. pp.44-62.
- Wunderlich, D., (Hg.). 1972. *Linguistische Pragmatik*. Frankfurt a/M.: Athenäum.
- Wygotski, L.S. 1969. *Denken und Sprechen*. Fischer Verlag.
- Yngve, V. 1970. 'On getting a word in edgewise.' In: M.A. Campbell a.o., eds. *Papers from the 6th Regional Meeting*. Chicago: Chicago Linguistic Society. pp.567-577.
- Zimmerman, D. & M. Pollner. 1971. 'The everyday world as a phenomenon.' In: J. Douglas (ed.), *Understanding everyday life: towards a reconstruction of sociological knowledge*. London: Routledge & Kegan Paul. pp.319-45.
- Znaniecki, F. 1934. *The method of sociology*. New York: Farrar and Rhinehart.
- Zouwen, J.v.d. & W. Dijkstra (red.). 1989. *Sociaal-wetenschappelijk onderzoek met vragenlijsten. Methoden, knelpunten, oplossingen*. Amsterdam: VU Uitgeverij.

namenregister

- Abelson 130, 131
ANS 340, 344, 345
Åqvist 324
Atkinson 67, 302, 314, 315, 335
Atlas 344
Auer 331, 358
Austin 44, 321
Bäuerle 322
Bell 325
Belnap 322
Bennett 322
Bennis 316, 317
Berkel, van 142, 315
Bolinger 113, 339
Brazil 202
Briggs 14, 15, 16, 207, 315
Brown & Yule 4, 7, 132, 320, 334, 336, 339, 344
Brown & Sankoff 316
Button 17, 332
Chafe 336
Chomsky 25, 317
Cicourel 16, 49, 137, 207, 313, 315, 329
Cinque 317
Clark 344
Cole 315
Coulthard 328, 361
Cresswell 322
Davidson 185
Denzin 11
Deutscher 15
Dijkstra 315
Dik 25, 33, 87, 120, 319, 321, 342, 345
Dittman 209
Dowty 354
Drew 315
Driessen 332, 350
Duncan 209, 360
Duranti & Ochs 334, 339
Egli 42, 322
Ehlich 29, 30, 49, 52-59, 101, 130, 313, 314, 329, 330, 340, 341, 357
Ehrich 327
Ensink 344
Erickson & Shultz 215
Ferguson 358, 363
Fillmore 131, 133, 319, 340, 342
Firbas 320
Fiske 209
Flader 330
Foley 25, 339
Franck 47, 70, 224, 274, 283, 291, 348
Frankel 297, 361
Franklin 131
Fries 209
Garfinkel 5, 8, 9, 10, 34, 35, 41, 48, 57, 63, 78, 142, 148, 196, 198, 207, 299, 313, 321, 345, 364
Garrod 130
Garvey 316
Gazdar 4, 185, 321, 325, 327
Geest, van der 83, 137, 329, 336, 343, 344, 361, 363
Giddens 6, 313
Givón 7, 25, 33, 39, 45, 47, 82, 91, 96, 102, 113, 120, 303, 316, 320, 328, 342
Glaser 314
Goffinan 20, 69, 93, 146, 259, 297, 340, 344
Goodwin 10, 52, 211, 243, 336, 356, 357, 360, 362
Goodwin, M. 211, 314, 356
Gordon 327
Graesser 131
Greatbatch 18, 315
Grice 45, 46, 65, 95, 147, 170, 181, 182, 183, 185, 190, 200, 218
Grodzicki 330
Groenendijk & Stokhof 36, 38, 39, 43, 113, 322, 323
Gülich 363
Gumperz 344
Halliday 25, 33, 123, 320
Halliday & Hasan 173, 318, 340
Hamblin 322
Hannay 345
Harrah 322
Have, ten 5-15, 189, 207, 212, 296, 313, 333, 356, 361
Heritage 18, 48, 59, 61, 67, 69, 76, 194, 198, 294, 299, 302, 313, 314, 321, 329, 333, 335, 343, 345, 361, 364
Hintikka 192, 324
Hirschberg 135
Hoekstra 316, 317
Hood 315
Horn 185
Houtkoop 70, 81, 86, 260, 284, 313, 315, 330, 331, 344, 345, 361, 362, 363
Hull 322
Isard 340
Jackendoff 343
Jansen 86, 334
Jefferson 10, 13, 18, 53, 57, 58, 88, 94, 122, 127, 162, 187, 211-214, 223-57, 265, 283, 294, 302, 314, 315, 331, 335, 336, 345, 348, 349, 356, 357, 358, 362, 363
Johnson-Laird 342, 344
Jong, de 345
Jordan 16, 160
Kahn 342
Karmiloff-Smith 339
Karttunen 322
Keenan 322, 334
Keller 298, 363
Kempson 326
Kendon 69, 209, 249, 331
Kiparsky 354
Kirsner 340
Klein 32
Koerfer 137, 315, 344, 345
Komter 20, 188, 240, 313, 356
Koster 317
Kuno 343
Kuppevelt 336

- Labov 7, 134, 154, 363
 Labov & Fanshel 49, 315, 328
 Lakoff 327
 Lambrecht 336
 Lee 2, 4, 12, 18, 57, 59, 313, 315
 Leech 7, 45, 46, 119, 321
 Lehnert 114, 132
 Levelt 352
 Levinson 4, 24, 34, 45, 49, 50, 52, 69, 70, 71, 73,
 132, 170, 183, 185, 313, 316, 319, 321, 327, 332,
 339, 340, 344, 352
 Lewis 322
 Linde 340
 Llewellyn 209
 Lynch 3, 5, 192, 196, 197, 207, 313, 354
 Lyons 88, 325, 340, 343
 Martens 328
 Maso 11, 12, 15
 Maynard 335
 Mazeland 10, 56, 69, 81, 86, 123, 132, 200, 206,
 215, 217, 260, 284, 313, 314, 315, 329, 333, 356,
 357, 361, 362, 363
 McDermott 315
 McHoul 5, 154, 166, 298, 315, 331, 343, 348
 Mehan 9, 41, 361
 Mierlo, van 332, 350
 Miller 342
 Minsky 130
 Mönnink 361
 Neisser 315
 Nichols 319
 Ochs 334, 339
 Oostendorp 132
 Overdiep 340
 Paardekooper 340
 Pander Maat 350
 Pollner 313
 Pomerantz 88, 163, 176, 177, 178, 227, 302, 329,
 330, 348, 356, 358
 Prince 83, 336
 Quasthof 362, 363
 Radford 317
 Redder 329, 330
 Rehbein 29, 30, 52-59, 108, 111, 130, 206, 313,
 314, 329, 333, 341, 342, 358, 363
 Reinhart 318
 Riemsdijk, van 317
 Riesbeck 142
 Rodman 317
 Rosch 39, 344
 Ross 321, 334
 Rumelhart 329
 Sacks 5, 6, 10, 13, 18, 34, 41, 53, 59-73, 77, 82, 88,
 89, 95, 108, 111, 125, 126, 127, 133, 134, 158,
 172, 180, 182, 183, 185, 189, 190, 194, 198, 201,
 203, 208, 211, 214, 220, 223, 225, 226, 232, 237,
 238, 239, 262, 271, 274, 297, 299, 302, 315, 330,
 331, 335, 337, 339, 341, 344, 345, 346, 348, 349,
 351, 353, 354, 357, 362, 363, 364
 Sadock 321, 327
 Saile 327
 Sanders 339
 Sanford 130
 Scha 322
 Schank 130, 131, 142
 Schegloff 6, 10, 13, 18, 40, 50, 51, 52, 53, 59-73, 82,
 85, 86, 90, 95, 127, 154, 157, 170, 171, 182, 185,
 201, 202, 206, 211-14, 223, 225, 226, 232, 238,
 239, 259, 262, 271, 283, 285, 315, 330, 331, 332,
 336, 339, 345, 346, 348, 349, 356, 357, 358, 361,
 362
 Schenkein 314
 Schieffelin 334
 Schütz 137
 Searle 44, 45, 70, 325, 326, 327, 328, 343
 Selting 316
 Shultz 215
 Silverman 11, 314
 Sinclair 202, 328, 361
 Sperber & Wilson 38, 45, 47, 48, 147, 151, 192,
 324, 327, 328, 344, 346, 348
 Springorum 328
 Stechow 346, 351
 Stokhof, zie Groenendijk
 Strauss 314
 Streeck 361
 Stubbs 329
 Suchman 16, 48, 58, 59, 78, 130, 141, 142, 159, 160
 Tannen 130
 Terasaki 77, 108-11, 285, 333
 Tichy 322
 Turner 8
 Ulijn 356
 Uyl, den 132
 Valin, van 25, 119, 319, 336, 339
 Verhagen 344
 Vermeulen 304
 Wald 260, 362
 Wallat 130
 Watson 89, 299, 302, 329, 361, 364
 Wieder 59
 Wilson, D. zie Sperber
 Wilson, T. 20, 315
 Wittgenstein 5
 Wunderlich 23, 24, 28, 31, 33, 36, 37, 42, 45, 47,
 113, 123, 154, 199, 316, 321, 322, 324, 325, 326,
 327, 342, 343, 344, 348
 Wygotski 344
 Yngve 209
 Zeck 315
 Zimmerman 313
 Znaniecki 314
 Zouwen, van 315
 Zwarts 317
 Zwicky 327

zakenregister

- aangrenzend paar
 - en beurtwisselingsorganisatie 64
 - en conditionele relevantie 60
 - *vs. action chains* 330
 - als resultaat van een typologie van uitingstypen 151
- aanknopingspunt 112, 266
 - formulering in discourse units 275
 - gefaseerde levering van een serie 270
 - inferentiële relatie met vraagfocus 141
- aankondigingen 342
- achtergrond-kennis 130
- acknowledgment token* 203
- afsluitingsrelatie 42, 324
- anaforische uitdrukkingen 101
- analyseperspectief 136
 - en thema 152
- antwoord-compleetheid 237
 - en de maxime van kwantiteit 217
- antwoord-relevantie
 - als interactionele eigenschap van informatie 169
- antwoord-uitbreiding 229
- antwoordbereik 155, 161
- antwoorden
 - partieel / indirect 43
- bekend/onbekend-onderscheid 83
- beurt 336, 362
- beurt-externe technieken van topic-introductie 85
- beurt-interne technieken van topic-introductie 85
- beurt-voor-beurt-structuur (TBT),
 - van vraag/antwoord-sequenties 257
- beurtwisseling, - in interviews 17
- beurtwisselingssystematiek 331
- case-* en collectie-studies 5, 261
- categorie-specificering 113
- categorie-gebonden eigenschap 133
- categorie-gebonden *member-set* redenering 135
- categorie-voorwaarde 113
- categorieën, - paren van relationele 88
- categorieëncollecties, - en consistentie 172
- categorisering, - primaire en secundaire 183
- claimen, *vs.* demonstreren 203
- clause* 316
- dleft*-constructies, - en toewijzing van topic-status 82
- co-referentialiteit 318
- coderen, - en codeerdersovereenstemming 7
- cohesie, - lexicale 173
- commentaar 201, 294
 - instemmend, sequentie-beëindigend 251
- compleetheidsmarkering, - van *discourse units* 276
- conditionele relevantie 61
- consistentie-principe 187
- consistentie-regel 173, 177
- constituent-antwoorden 36
- constructie, - van vraagstellingseenheid 111
- constructivistische analyse 35
- context
 - neutrale 324
 - potentieel ambigue 154
- contextstijlen 315
- contiguiteitsprincipe 237, 260, 282
- continuer* 208
- convergentie-criterium 9
- coöperativiteitsprincipe 147, 190, 326
 - individuele *vs.* interactionele rationaliteit 200
- corpus, - aard / omvang 19
- corpus-analyse, - exploratieve 5
- deixis, 101, 340
 - tekst-deixis 101
- dialogomodellen 49
- discourse unit* (DU)
 - en beurtwisselingssystematiek 362
 - open en gesloten 284
- discourse unit*-structuur
 - van vraag/antwoord-sequenties 260
- documentaire methode van interpretatie 8, 142
- eerste paardeel, - non-terminaal 62
- eigennamen, - als voorbeeld 40
- ellipsis, - bij vraagwoord-vragen 32, 126
- equivalentie, - grammaticale *vs.* sequentiële 110
- etnografisch onderzoek 15
- focus 81
 - gedissocieerde 123
 - *maxim of end-focus* 119
 - primaire en secundaire 119
- focus-domein 82
 - relevantie-structurering van het 120
- footing* 297
- foriek 340
- formulering 34, 298, 303
 - eerste - *vs.* tweede-keus formuleringen 171
 - *cooperative recycles* 300
 - eigenschappen 303
 - niet-coöperatief 300
 - *prompts* 299
- frame* 130
- gegeven/nieuw 29, 81
 - 2 soorten van gegevenheid 106
 - gegeven-naar-nieuw principe 120
- gelegenheidsrangnummer 180
- gespreksentiteit 334
- grammatica
 - functionele 33
 - generatieve 27
- Handlungssystem* 130
- herhaling, 297
 - gemarkeerde 88
 - partiele 88
- herinstallatie, - van beurtoverlappingen 240
- identificatie
 - officiële, complete 176
 - relationele 88, 176
- identiteit
 - situatie-specifiek, conversationeel en interactioneel 17, 315
- ifid*, - *illocautionary force indicating devices* 44

- illocutie 44
- en zinstype 33
 - illocutieve schaal 47
 - in de *Muster*-theorie 55
- implicaturen, - conversationale 46, 326
- inademing, - hoorbare, gefaseerde productie 247
- indexicale uitdrukkingen 102, 341
- indexicaliteit, - als etnomethodologische term 321
- inductie,
- enumeratieve 314
 - analytische 9-13
- inferrable* 82
- informatie, - representatieve 180
- informatieve structuur, - van vraagstellings-eenheid 123
- insertie-sequentie 62
- intensionaliteitsreductie 41
- interruptie-invitatie 214, 239
- interviews
- open / half-open 14
 - *survey* 15, 315
- ja/nee*-vraag, - als modificatie van vraagwoord-vraag 162
- kennis-schema 131
- en repairs 159
 - en misverstanden 138
- kennisdeficiet 54
- kennislink *vs.* tekstlink 133
- kwantitatief onderzoek, - *vs.* kwalitatief 12
- left-dislocation* (LD) 79, 317, 334
- lidmaatschapsanalyse 90, 182, 337
- lidmaatschapskennis, - als methodologisch probleem 8
- lijst-markeerder 265
- lokatie-formulering 352
- maxime
- van kwaliteit 147, 190, 326
 - van kwantiteit 46, 147, 178, 181, 218, 230, 326, 255
 - van relatie 45, 147, 326
 - van wijze 147, 181, 326
 - hiërarchie van conversationale maximes 185
- meet-systemen 158
- membership categorization device* 337
- meningsvragen, - en evaluatie-dimensie 157
- minimale respons 202
- geduplicateerde responsen van het ja/nee-type 238
 - variatie, revisie van het responstype 215
- minimalisering
- van vraagstellingseenheid 128, 266
- modificaties, - van vragen 158-69
- modus 327
- MOP (*memory organization packet*) 142
- Muster* (communicatieve patronen) 53
- als ideale sequentiële structuur 58
- neo-*grice*-iaans onderzoek
- en de hiërarchie van conversationale maximes 185
- netwerk 116, 342
- causaal 131
- normative constraint* 61
- of*-vraag, - als modificatie van vraagwoord-vraag 163
- ontvangstbevestiging
- plus hoorbare inademing 243
 - *same* - en *cross-speaker* paren 233, 288
 - niet-alleenstaande 250
 - tijdens *discourse unit* 288
- oprechtheidsregel 327
- oriëntatie op antwoordverwerkende operaties 220
- pasbeurt 226
- passendheid
- en de maxime van kwantiteit 170
 - en gesprekstype 175
 - en thematische organisatie 171
 - van antwoorden 170-88
- pauze
- *standard maximum silence* 358
 - *vs.* stilte 357
- performatieve uitingen 34, 321
- positie
- sequentiële *vs.* beurt-situering 71
 - post-respons 358
- post-antwoord-traject 221
- post-conjunctionele pauzes 239
- post-respons-pauzes 224
- post-sequentie 228
- pre-announcement* sequenties 108
- pre-formulering 264, 298
- pre-preliminaire beurten 85
- pre-respons-pauzes 223
- pre-sequenties 69
- non-terminaliteit 70
 - *vs.* Searle's taaladentheorie 70
- preferentie voor
- contiguiteit 65, 125
 - één nieuwe informatie-eenheid per *clause* 120
 - minimalisering 65, 181
 - overeenstemming 64, 67
 - *recipient design* 65, 181
 - zelf-correctie 65, 332
- preferentie-organisatie 64
- primaire spreker, - van *discourse unit* 264
- product item*, - van een herhaling 88
- pronominalisering 317, 319
- propositionele functie, - bij Searle 325
- recentheidsprincipe 93, 97, 103, 340
- recipiëntschap
- passief 252
 - tijdens *discourse unit* 286
- recognition point* 187, 240
- recognitional* 82
- als ad hoc gestandaardiseerde categorie 91
 - *reference form* 211

- Rededeixis* 341
- referent-constructie 88
- reflexiviteit 9, 198
- regels
- autonomie van grammaticale regels 24
 - en preferentie-organisatie 7
 - *vs.* principes 7
 - en regelmatigheden 7
 - verhouding ten opzichte van interacties 61
 - het regelbegrip in Searle's taaldaden-theorie 48
 - in de conversatie-analyse 59
 - in de taaldadentheorie 44
- relatie-aanduiding 114
- als inferentiële relatie 142
- relationele paren, gestandaardiseerd 337
- relevantie 147-150
- als contextuele relatie 148, 151
 - contrastieve 215
 - lokale 346
- relevantie, conditionele 149-53
- opschorting in discourse units 261
- relevantie-criteria 166
- relevantie-principe
- interactie met recentheidsprincipe 103
- repair*
- 4e-positie 71
 - constructieve gebruik 140
 - en kennisorganisatie 159-68
- representativiteit
- formele 5, 11
 - populatie-representativiteit 13
 - procedurele 11, 314
- respons-sollicitatie 227
- resultaatsfunctie 42, 325
- right-dislocation* 336
- ruimte-concept, - positioneel, reservoir-achtig 348
- samenvattingen 201
- sampling*, - *theoretical vs.* statistisch 11, 314
- scenario 130
- script 130
- sequentie 201- pre- en kern-sequentie 219
- post-sequentie
- sequentie-regels 49
- sequentiele implicativiteit 61
- snuiven, - interactieel gemotiveerd 360
- sociologie, interpretatieve
- formeel *vs.* inhoudelijk 13
- specificatie, - *vs.* globalere beschrijving 351
- structuur-aanwijzingen 266
- context-afhankelijk / onafhankelijk 283
- syntactisering, - van dialoogmodellen 50
- taaldaadtheorie
- en het perspectief van gespreksdeelnemers 72
 - uitingen als discrete handelingseenheden 47
 - indirecte 45, 72
- tekstlink *vs.* kennislink 133
- thema, - *vs.* topic 81
- thema-slijtage (*topic attrition*) 237
- thema-verandering 82, 335
- en zelf-correcties 361
- thema-verschuiving 81, 335
- thema/rhema 81
- vorm- of betekenisgebonden 30
- thematische organisatie
- en gegeven/nieuw, resp topic/focus 81
 - van *discourse units* 281
- thematische rollen 319
- en de constructie van de vraagwoord-clause 117
- toelichtingen, - op vragen 160
- TOP (*thematic organization point*) 142
- topic, - primair en secundair 102
- topic-introductie-eenheid 80
- topic/focus 29, 31, 33, 81
- topicalization* 334
- transcriptiesysteem 314, 356
- uitingstype, - als context-bepaald informatie-type 152
- uitputtendheids criterium, - tav antwoorden 39
- use/mention*-onderscheid, - en topic-introductie 86
- validiteit
- ecologische 16
 - second order 6, 125
 - procedures 10
- verzoek, - vragen als verzoek 45, 62
- voltooiingspunt 63, 332
- voornaamwoord
- persoonlijk / aanwijzend 96-107
- voorzetselgebruik, - en analyseperspectief 156
- vraag/antwoord-sequentie
- minimale structuur van 254
 - in institutionele situaties 361
- vraagdomein 112
- vraagfocus 114
- vraagstellingseenheid 80
- samenstelling 111
 - minimalisering naar rechts 124
- vraagwoord-constituent 112
- als positie voor beurtoverdracht 127
 - vooropplaatsing 119, 343
- vraagwoord-vraag
- modificatie in vraagwoord-vraag 164
- vraagzinnen
- typen van vraagzinnen 24
- vragen
- als representatie van antwoorden 38, 41, 47
 - als verzoek 41, 62
 - bevestigingsvragen 24, 316
 - disjunctieve ('of-vragen') 24
 - echo-vragen 316
 - problembeschrijvende 325
 - examenvragen 44, 55, 325
 - lerarenvragen 55

- focus-vragen 316
 - ja/nee-vragen in pre-sequenties 236
 - meningsvragen 157
 - *tags* / staartvragen 349
 - vraagwoord-vragen 24
- waardering, - tweede (*second assessment*) 201
- waarheid
- als sequentieel probleem 191
 - bij *ja/nee*-vragen
 - en vraagwoord-vragen 193
 - passendheid en relevantie 196
- welke, - relatieve frequentie tov 'wat voor' 353
- woordvolgorde
- in bijzin 265
 - in hoofdzin 274
- zelf-positionering 69, 333
- en sequentie-initiëring 111
 - van elliptische vragen 126

bijlage 1: transcriptie-notatie

De transcriptie-methode is een variant van het door Gail Jefferson ontwikkelde notatie-systeem. (Vgl. Jefferson 1983a/b/c; Schenkein 1978)

(i)	<i>sequentiële relaties</i>
sp [reker1 spr2 ...	hetzij overlapping van het beurt-einde van de vorige spreker met het beurt-begin van de volgende spreker; hetzij de beurten van twee sprekers zijn gelijktijdig voor de duur van de 'ingehaakte' stukken
sp [reke]r1 [ja:	"j" geeft in de tekst van een spreker aan, waar de tekst ophoudt van een tweede spreker wiens beurt die van de eerste overlapt
(1,2)	stilte met een lengte van het aantal aangegeven secondes, hetzij binnen een uiting van eenzelfde spreker [beurt-intern]; hetzij tussen de beurten van twee opeenvolgende sprekers (in het laatste geval wordt de <i>gap</i> meestal op een afzonderlijke regel geschreven)
(.)	pauze kleiner dan of gelijk aan 0,2 seconde
()	er is een minimale onderbreking van de artikulatie-stroom, maar deze is niet meer met de hand meetbaar (korter dan (.)
tekst1= =tekst2	<i>is-gelijk-teken</i> : er is geen waarneembare, <i>c.q.</i> meetbare onderbreking tussen twee opeenvolgende sprekers, of tussen opeenvolgende uitingseenheden van dezelfde spreker
(iia)	<i>toonbeweging</i>
de interpunctie-tekens van de schrijftaal (punt, komma e.d.) fungeren niet als lees-tekens, maar als aanduiding van globale intonatielijnen:	
.	<i>punt</i> : wijst op dalende intonatie, bijvoorbeeld die waarmee een uiting(sdeel) vaak afgesloten wordt
,	<i>komma</i> : licht stijgende intonatie, vaak geïnterpreteerd als voortzettingssignaal
?	<i>vraagteken</i> : sterk stijgende intonatie aan het einde van het betreffende uitingsdeel; hoeft niet per se op een vraag te wijzen (net zoals een vraag niet per se stijgende intonatie aan het einde hoeft te hebben)

?	<i>vraagteken/komma</i> : sterkere stijging dan bij komma, echter minder krachtig dan bij vraagteken
!	<i>uitroepteken</i> : uitroep-achtige prosodie
↑	toonbeweging gaat omhoog in de lettergreep die op de pijl volgt
↓	toonbeweging gaat omlaag
↑jaa↓	toonbeweging eerst omhoog, dan omlaag in de silbe tussen de pijlen (eerste fase eventueel vlak, maar relatief hoger dan tweede)
↓hmhm↑	omgekeerd (evt. eerste deel vlak, maar lager)
↑ja↑	het betreffende woord of morfeem wordt op in een toonhoogte uitgesproken die relatief hoger is dan die van de lettergrepen uit de onmiddellijke omgeving (<i>“high key”</i>)
↓nee↑	idem, relatief <i>“low key”</i>

N.B.: “” / “;” / “?” / “?” worden bij voorkeur aan het eind van beurt-opbouw-eenheden gebruikt (dus op die plaatsen, waar beurtwisseling in principe zou kunnen plaatsvinden, resp. waar het betreffende uitingdeel een soort ‘handelingsgrens’ bevat); de verticale pijlen op andere plaatsen in de uiting, zodat verwarrende leestekens enigermate vermeden worden.

(iib) *geluidsproductie*

ak <u>s</u> ent	<i>onderstreping</i> : de betreffende lettergreep of klank is geaccentueerd
ui:tre::kken	<i>dubbele punt</i> : de betreffende (mede-)klinker is opvallend langer dan ‘normaal’ is voor deze spreker
hOO <u>f</u> d	<i>hOO<u>f</u>dletters</i> : de met hoofdletters weergegeven tekst wordt relatief luid gesproken
°zacht	<i>hooggesteld rondje</i> “ ° “: relatief zacht uitgesproken uiting(sdeel); als een fragment steeds zachter wordt, dan markering met twee afsluitende rondjes: “°steeds zachter°° “

afbre- afbreke-	<i>liggend streepje</i> : de spreker houdt plotseling in, breekt de produktie van een woord abrupt af (<i>cut-off-marker</i>)
stopꞤ	een soort <i>glottal stop</i> , maar algemener: een waarneembare onderbreking van de articulatie-stroom en wel op zo'n manier, dat 't lijkt alsof de adem vastgehouden wordt om binnen afzienbare (adem-)tijd verder te gaan met de <i>flow of speech</i>
lhachehnd	een of meer <i>h's</i> of <i>hhuhahe's</i> en dergelijke duiden erop, dat de betreffende woorden lachend worden uitgesproken.
(iic)	<i>spreektempo</i>
>	de tekst die in de betreffende regel volgt, wordt relatief sneller uitgesproken (of het gedeelte waarin geen ander tempoteken volgt)
<	idem, relatief langzamer
lang<	linkshandige pijl na een woord duidt op een quasi-vertragen van de voorafgaande lettergreep, vaak in combinatie met:
>snel	een relatieve versnelling van het daaropvolgende woord-begin
\	eindemarkering van de actieradius van een voorafgaand > , < , of ° - teken
(iii)	<i>aanduiding van transcriptieproblemen</i>
()	spreker zegt iets, dat de transcribent niet kan verstaan (lengte tussen haakjes globale aanduiding van aantal gemiste lettergrepen, 3 tekenposities per lettergreep)
(iets)	de transcribeerder is er niet zeker van dat de tussen haakjes vermelde tekst ook inderdaad een juiste weergave van het gezegde is
(0)	in het betreffend tijdsbestek kan er eventueel iets gezegd zijn, maar het kan ook zijn van niet
((snuift))	beschrijving van een nonverbale handeling, resp. andere voor transcribent 'opvallende' verschijnselen
[Klaasen]	om anonimiteit te garanderen is de oorspronkelijke formulering vervangen door een formeel en inhoudelijk vergelijkbare vorm.

QUESTION/ANSWER-SEQUENCES (Harrie Mazeland)

summary

This study examines question/answer-sequences. The methodology used is conversation-analytical, - that is to say, the data comes from naturally occurring interactions and the principles described should converge observably with the methods participants orient to themselves. Though the analysis focuses primarily on the relation between turn construction and sequential organization, the research problems under investigation bear the mark of linguistic pragmatics. A central aim of the investigation is to explore the relations between the shape of an utterance, its placement vis-à-vis other utterances and the way participants analyse the 'point' or 'purpose' of that utterance. It examines how conversationalists methodically use language to constitute question/answer-sequences. The analysis concentrates on sequences which are initiated through question turns that contain a turn constructional unit with a question word interrogative (*wh*-questions).

In sum, chapter 1 discusses methodological issues. Chapter 2 reviews the linguistic literature on questions and answers. Chapter 3 examines the construction of question turns. Chapter 4 describes the relationship between question and answer turns. Chapter 5 analyzes how answers are received, expanded and/or completed. And finally chapter 6 studies the methods through which questions and answers are made to parts of larger organizational units (discourse units).

Points of departure, data and method (chapter 1)

In Chapter 1 the basic assumptions of the investigation are formulated. After a short, programmatic characterization of (ethnomethodologically based) conversation-analysis (hereafter referred to as *C.A.*) I move on to some central methodological issues with respect to qualitative empirical research. Notions such as *single case* and *collection studies* are introduced. A differentiation is made between *regularities, rules* and - non-categorical - *principles*. The concept of *analytic induction* is discussed and the research process is described in terms of a cyclically applicable series of steps.

The data originates from a collection of qualitative, open or semi-structured research interviews. The corpus contains 202 question/answer-sequences that are initiated through a *wh*-question. A characterization of the discourse type 'research interview' is given, both from the perspective of the professional user, and from a conversation analytic point of view.

Review of the literature on question/answer-sequences (chapter 2)

In linguistics specific aspects of questioning are investigated in different disciplines. Grammarians describe the properties of interrogative sentences; truth-conditional semantics analyses the status of questions and answers as semantical objects; speech act theory proffers a model for the interpretation of utterances as actions of a certain type; speech act based discourse analysis proposes models of the ways in which subsequent utterances are chained into action sequences; conversation analysis highlights the organizational features of questions and answers as sequential objects.

Literature from each of the above mentioned perspectives is summarized and discussed, though the latter three levels are accorded more detailed attention.

To illustrate a formalistic approach in grammar, the way generative grammar (GG) looks at interrogative sentences is briefly characterized. Though GG is able to deliver an account for word-order phenomena, intersentential relations and related phenomena such as intersentential pronominalization fall outside the scope of the analysis.

(Dik's) Functional Grammar (FG) is presented as an example of a functional approach of the structure of question- and answer-sentences. FG analyses the structure of a separate sentence as the set of functional of functional relations in the situation depicted in that sentence, whereas it offers an account of the relation between question- and answer-sentences in terms of both illocutive and topic/focus-relations. That is to say, sequential relations are still described in terms of sentence properties. Moreover, the way FG assigns (declarative) mood to constituent answers, is problematic. Unformulated aspects of meaning are solved as a grammatical problem, they are not taken as a sequential phenomenon.

In truth-conditional semantics three different proposals for analyzing questions and answers have been made. 'Categorial approaches' not only have difficulties with integrating types of questions other than *wh*-interrogatives, but they are also problematic because the question-type has to be defined retrospectively by the type of answer they request. From an interactional perspective this way of describing the meaning of an utterance does not account for the ability of recipients to interpret an utterance on the basis of how it is shaped and located sequentially.

The main problem of 'propositional' theories is that they treat questions as propositional representations of their answers. Although this way of looking at question/answer-relations may be attractive for formalists who wish to describe language use in terms of the 'semanticist's main tool' (the proposition), it eliminates (inter-) actional aspects of the activity of questioning.

The 'imperative-epistemic' approach seems to do more justice to the interactional aspects of questioning/answering than the previously discussed proposals. However, it must be considered whether it is appropriate to treat questions as a kind of requests. This kind of metaphorical characterizations of the question/answer relation is avoided in the conversation-analytic description. Conversationalists treat answers as 'conditionally relevant' second parts of question/answer-pairs given the occurrence of a first part of that pair type.

The bulk of chapter 2 concentrates upon conversation analytic and speech act theory based descriptions of question/answer-relations. Though the terminology that describes the actional character of utterances nearly inevitably is coined by speech act theory, it is a 'constructive' theory in the way it models the relation between the utterance and the actional level. The underlying rule concept portrays interpretations as activities that are governed by rules which are external to the interaction itself. It appears more adequate to characterize the conditions on the basis of which an utterance would count as an action of a certain type in terms of situated inferential interpretations.

Speech act theory based discourse analysis is also founded on untenable assumptions about the relations between the utterance and the action level. This holds particularly for the idea that a function could be specified that assigns discrete actional meanings to separate utterance units. In the first confrontation with empirical materials such ideas have to be abandoned. Moreover, the theory does not account for sequential and organizational aspects of the meaning of utterances.

As a conclusion of the discussion of speech act based theorizing, I discuss an approach in which illocutions are seen as the result of an assignment of utterances to positions in speech act patterns. Such patterns would exist outside and independent of particular

interactions as ideal, stable communicative schemes. My main objection to this kind of approach is a methodological one: it blocks off careful investigation of the situated *ad hoc* information that participants give each other on going about the way their utterances could, or should be heard.

In contrast, conversation analysis does not presuppose one-to-one relations between utterances and actions. The constitution of more or less discrete meanings is seen as the result of methodic interactional work on context bound objects. Contexts themselves are not described as unambiguous utterance conditions, but as methodically prepared, modifiable and re-interpretable products of participant work.

C.A. considers question/answer relations as one type of the more general sequencing principles through which subsequent utterances are treated as ordered parts of 'adjacency pairs'. The shape of both turns and sequences is governed by different forms of 'preference organization' (such as the preferences for recipient design, minimization, contiguity or agreement). Preference organization also accounts for several types of preparatory activities, again both on the level of turn construction (preliminary turn-constructional units) and that of sequential organization (pre-sequences).

However, though the notion 'adjacency pair' is a very powerful concept, it is too general to account for the principles through which conversationalists make utterances recognizable as first or second parts of a particular pair type. Because of this, the exploration of these principles in question/answer sequences forms a central task of this study.

Context and construction of question word questions (chapter 3)

In chapter 3 I examine the construction of question turns, in particular the design of the turn constructional unit in which the question is delivered. I also investigate how question turns are embedded in their context, *viz.* how the turn constructional units of multi-unit question turns are ordered with respect to each other.

The analysis begins with the observation that conversationalists prefer to ask about an entity that is already available in the discourse. The entity that is presented as the *topic* of the *question delivery unit* (QDU) is introduced in a separate and preceding turn constructional unit, the *topic introduction unit* (TIU), in case this entity was not already given. An interactionally shared point of departure is established before the question itself is formulated. Different methods of the introduction of new entities in the TIU are discussed and analysed with respect to the kind of membership analyses that are revealed in them. New entities that are treated as presupposedly known to the recipient, are usually introduced in a preliminary turn-internal unit (*e.g.* as a left-dislocation construction). On the other hand an entity which the questioner expects not to be a 'recognitional' is introduced in a turn-unit that, if necessary, could be made interactionally to a separate preliminary turn that is external to the question turn.

Both the order of turn constructional units, and the ways that they are related to each other, demonstrate how conversationalists orient to specific dimensions in the organization of the flow of information. A speaker not only differentiates between the *newness* or *givenness* of discourse entities, he also uses different techniques to treat the degree of *familiarity* that the new entity is expected to have for the recipient.

Questioners may also bring in a kind of relevancy hierarchy with respect to the type of given information that is made use of in the QDU itself. Particularly when the topic of the question-clause is formulated pronominally, the selection of the type of the pronoun appears to be governed by considerations relative to the function of the utterance as a

whole. On those occasions in which Dutch conversationalists have the choice between a personal or a demonstrative pronoun to formulate the topic of *wh*-questions, they appear to prefer to select the demonstrative alternative. In the answers that are given to such questions, the same discourse entity is usually formulated by means of a personal pronoun.

A current pragmatic explanation of this phenomenon is a description formulated in terms of the degree of recency in which an entity is introduced into the discourse. Recently introduced discourse entities would be formulated preferably through a demonstrative pronoun. A speaker would presuppose topical continuity by using a personal pronoun to refer to 'older' discourse entities.

However, examination of naturally occurring materials shows that this account is only partially correct. Even when a discourse entity is already thematic over a longer stretch of talk, speakers prefer to formulate that entity through a demonstrative pronoun when it is used as the topic of a *wh*-question.

An explanation for this phenomenon is found by examination of 'deviant cases'. For instance, when speakers use a personal pronoun to formulate the topic of reported questions. Thus questioners appear to select a specific type of pronoun depending on the sequential and interactional function the interrogative is meant to fulfil. When an immediate answer is expected, a speaker highlights the local relevance of the topic entity through the use of the demonstrative pronoun. The topic is marked as the *anchoring point* of the interactional search process initiated by the utterance it is a part of. When the speaker does not expect an immediate answer, the recency principle seems to determine the type of the pronoun. The selection of the type of pronoun through which the topic of interrogative clauses is formulated, seems to be the result of the interaction between an orientation to the recency principle and a kind of relevancy principle by which the level of functional prominence of different types of givens may be indicated.

The use of pronouns in interrogative clauses thus cannot be described adequately by only taking into account the degree of accessibility of the antecedent. Other pragmatic factors also appear to be relevant, - especially the sequential and interactional function of the utterance in which the pronoun is used, and the contribution the component with the pronoun makes in respect of that function.

The production of the topic of question delivery units thus appears to be governed by two interrelated principles. There is a preference for prior introduction of the topic-entity and this entity is marked in the interrogative clause itself as a locally relevant information unit. The first principle influences the order of turn constructional units: a topic introducing unit precedes the question delivery unit either as turn-initial part of a multi-unit turn, or as a separate turn in a pre-sequence. The second principle controls the selection of the grammatical format in which the topic-entity of the QDU is formulated.

The constraints on the format of the topic-entity show that questioners shape a particular, functionally specifiable component of the QDU in such a way that it makes a specific contribution to the sequential function of the utterance as a whole. On the basis of this observation I examine which other sequential construction principles govern the design of the QDU.

Whereas the topic-entity of question delivery units is shaped in such a way that it is presented as the locally relevant *anchoring point* which relates the question backwards to the foregoing discourse, the question-word constituent forwardly projects a possible specification in next turn of the information outlined in the current turn. The clause-initial position not only provides this component with utterance focus. As *question focus*

this component also establishes sequential focus with respect to what could count as relevant new information in the next turn. The way questioners repair trouble sources in QDU's finally reveals an orientation to a third functionally specifiable component of QDU's, the *relation indication*. In this component questioners give information about the kind of ordering relation the recipient has to lay between the information that may be bound to the anchoring point and the information over which the question focus abstracts.

The design of question turns thus appears to be organized around the tasks that have to be executed to bring about a treatment of the utterance as a particular type of action with distinctive sequential consequences. A contextual relation is established in the anchoring point in such a way that a connection is made to the actual state of information achieved in the interaction. A prospective relation with the information to be delivered preferably in next turn is projected in the question focus. And cues with respect to the way these two types of information may be tied to each other are given in the relation indication.

Two further aspects of the design of the question delivery unit are investigated. First, I demonstrate that an analysis of the information structure of the question word clause in terms of oppositions as *topic/focus* and *given/new* is not adequate. Second, it is described how the preference for contiguity not only governs the placement of turn constructional units in adjacent multi-unit turns. It also influences the shape of the QDU itself. Questioners shape the interrogative clause in such a way that it displays a kind of 'minimization-to-the-right' after the question word constituent. The distance between the recognizable beginning of the first part of a question/answer-pair and the point at which an opportunity is given to deliver the second part, is reduced as much as possible.

A hearing of an utterance as a question is not the result of its recognition as a specific type of action on the basis of a restricted set of illocutionary force indicating devices. Its interpretation as the first part of the question/answer-pair is the result of the suppliance of a specific type of context, the ordering of different types of turn constructional units in the question turn itself and the methodical construction of the question delivery unit as a task-oriented assembly of functionally specifiable components. The construction of question turns is contingent upon the role they play in sequential organization.

Answerhood conditions (chapter 4)

Chapter 4 examines what kind of conditions question turns lay down in order to subsequent utterances to be heard as answers. The selection of the type of information to be delivered in the answer, is described in terms of *relevancy* conditions. The way that this information is worded as the result of a selection of members from non-equivalent, alternative sets of possible formulations is analysed under the head of *appropriateness* conditions. The way in which the truth of this information is treated interactionally, is discussed as *correctness* conditions.

An informative utterance that follows a question turn is only conceived as the second part of the question/answer pair when it may be treated as a formulation of the type of information that is made relevant in the particular thematic framework in which the question turn is anchored. The thematic framework determines the analytic perspective which provides the criteria to select a specific type of information.

A formulation of this information has to be *appropriate* in the sense that it is attuned to what the questioner presupposedly knows already (recipient design). Moreover, the type of description that is used to formulate the answer information is subject to a kind of consistency principle. The selection of a particular type of description is often consistent with the indications questioners have given with respect to the collections of categories to be used to formulate this information. Choices between relational, highly contextual dependent descriptions and more context independent, precise and factual formulations, or the level of detail and completeness of the description used in the answer, not only seem to be constrained by the same principles, but also by considerations with respect to the discourse type.

The truth of the descriptions in answers is examined primarily as a sequential phenomenon. That is to say, that it is investigated whether answers make relevant a continuation in which the truth of the prior utterance is made into an interactional topic. The data shows that questioners determinate the *correctness* of answers on the basis of their relevancy and appropriateness, rather than by judging their truth.

The typology of utterances on the basis of which conversationalists select a specific utterance type for the production of a second part of the pair type that is made conditionally relevant by a first part of a particular pair-type, thus is the result of a typology that is established in the first part itself. There is no partition of the set of all possible utterances that exists independent of the methods of partitioning that are proposed by the participants themselves in the interaction itself.

Question and answers and the interactional organization of knowledge (chapters 3 and 4)

Knowledge organization often is analyzed in terms of fixed, standardized knowledge schemata (script, scenario, frame). It is tempting to also describe the type of information exchange that is organized in question/answer sequences by reference to these kind of model. However, an observation that pleads against the adoption of schema-like models is the fact that more than one third of the examined question/answer-sequences contain one or more instances of repair. The information made available in the question turn regularly has to be modified before the recipient is able to deliver a description that could be treated as a candidate-answer.

Instead of merely instantiating interaction-external structures of knowledge organization, the repair of troubles is used as a constructive device in the ad hoc constitution of interactionally shared forms of knowledge organization. Though participants orient to knowledge as something which displays regular patterns and principles, the type and the level of a particular form of knowledge organization used in the exchange is determined interactionally through the methodic use of devices in which understandings are not only repaired, but also constituted.

the reception of answers (chapter 5)

After a short discussion of the C.A. literature on *acknowledgement tokens* (or 'minimal responses'), I examine how questioners and answerers deal with the *completeness* of answers in a *post-answer* negotiation trajectory. The first position of this trajectory is often occupied by an acknowledgment token produced by the recipient of the answer (the questioner). Questioners display an orientation to pay at least minimal attention to the utterance they have occasioned themselves before they produce other conversational activities.

The answer–receipt also creates a slot for a subsequent action of either the former answerer or the answer–recipient himself. Different variants of the post–answer trajectory are described and examined in respect of their consequences. Post–sequences of cross–speaker pairs of acknowledgment tokens, or series of an acknowledgment token plus hearable inbreath, appear to propose closure of the current question/answer–sequence. Other devices, such as same speaker acknowledgments from the answer–recipient, propose expansion of the answer. In the latter case question/answer–sequences may develop to considerable length through cyclical reiteration of cumulatively added answer units followed by the next post–answer negotiation trajectory. As much as the image of questions as single utterance units needs revision, the idea that answers are restricted to a single utterance occupying just one turn has to be adjusted too.

The average duration of the transition space between answers and recipient reactions to answers is significantly shorter than that of the space between this reaction and the subsequent continuation. However, the afore mentioned observations on the structure of the post–answer trajectory lead to the conclusion that it would not be appropriate to conceptualize question/answer–sequences as triadic structures with a third position as slot for a response from the questioner / answer–recipient. It would probably be more adequate to say that except for question/answer–pairs that function as pre–sequence, question/answer–sequences are followed by a post–sequence that has at least two positions. One for a reaction of the recipient of the answer, and a subsequent one in which the answerer has the opportunity to do something with respect to that response.

question and answers as parts of discourse units (chapter 6)

In the examined corpus questions may come in series, as much as the answers to it may be produced as one larger project, a *discourse unit* (henceforth referred to as *DU*). Speakers use specific techniques to suspend the conditional relevance of a question that does not occupy the last position of a series of questions. Pre–formulations and list construction devices are used, questions are presented as quotes and/or formulated as indirect questions and the topic–entities of question delivery units are less frequently marked formally as locally relevant anchoring points.

Question–DU's create a slot for DU–answers. But contrary to the self–structuring devices used in question–DU's, the structure of answer–DU's is shown to be highly dependent on that of the preceding question–DU. Moreover, the kind of recipient reactions produced during the production of answer–DU's and the way these function sequentially, differs remarkably from the way acknowledgment tokens are used in the post–answer trajectory of *turn-by-turn*–like question/answer–sequences. Pure 'continuers' such as receipts of the *mlm*–type are used significantly more frequent than in sequences that are organized in a *turn-by-turn* format. However, in those environments where the problem of the completeness of the discourse unit is made to prevail, a comparable kind of post–answer negotiation trajectories as in *turn-by-turn* sequences may be observed. Acknowledgment–tokens of the *yes/no*–type appear to be more appropriate to accomplish this kind of task.

The distinction between question/answer–sequences that are organized in either a *turn-by-turn* way, or in a discourse unit format, not only may be used to describe different phases in individual interviews, but it also characterizes tendentially distinctive types of research interviews. Interviews with 'experts' in a specific social domain were organized more often in a DU–format, whereas the degree in which question/answer–

sequences display a turn-by-turn organization is relatively higher in interviews with 'lay persons'.

question/answer-sequences in research interviews (chapter 1, 4, 5 and 6)

Throughout the book I digress a few times to point to features of the discourse type. For instance, I describe how interviewees display an orientation to the activity type to be constituted in the way they formulate answer information. The appropriateness of the formulation through which answers are constituted is highly dependent on the type of discourse in which participants are engaged.

Also some tensions between the individual interests of the interviewee and the professional orientation of the interviewer are described. For instance, interviewers usually treat answer-elaboration as a preferred option in the negotiations accomplished in the post-answer trajectory. This orientation does not always converge with the way in which interviewees judge the completeness of their answers.

On the other hand the co-operativity of interviewees sometimes gets the form of an introduction of the interviewer into the particulars of the daily life of the interviewee. As a consequence, interviewee's answers might be treated as over-informative.

Other examples are cases in which the interviewer exhibits an orientation to a level of generalisation that goes beyond the interests displayed by the interviewee. Interviewers sometimes paraphrase the information delivered in an answer on a more general level. These types of formulation appear to be a kind of preparation of the information supplied in the answer for its processing in a following phase of the research process.

Though the analysis concentrates on the local organization of question/answer-sequences, the principles described are nevertheless part of the methods through which participants constitute their interaction as a particular type of discourse, the research interview. The procedures of topic introduction, the ways reciprocity is shaped, the organization of the distribution of question and answer turns over participants, or the methodic production of specific types of discourse not only constitute the interaction as a particular activity type, they also display participants' orientation to the discourse type as a procedurally relevant dimension.